

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ОСЕРЕДОК ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Міжнародної науково-практичної конференції
22 травня 2015 року**

Харків 2015

*Друкується відповідно до
доручення Харківського національного університету внутрішніх справ
від 10 березня 2015 року, № 23;
рішення правління Кримінологічної асоціації України
від 27 березня 2015 року, № 3.*

А 43 Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [22 травня 2015 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2015. – 368 с.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції висвітлюють широке коло актуальних проблем кримінального права та кримінології у світлі трансформації національної правової системи та кримінальної юстиції в цілому.

У збірнику представлені наукові доповіді вчених, фахівців з кримінального права та кримінології, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів та слухачів з України, Великої Британії, Швеції, США, Голландії, Білорусі, Казахстану, Польщі, присвячені проблемам протидії злочинності та боротьби з нею, забезпечення громадського порядку, вдосконалення національного законодавства, його наближення до кращих європейських стандартів.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, правників, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн, а також усіх, хто цікавиться проблемними питаннями кримінальної юстиції.

Публікації наведено в авторській редакції. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку, тощо, відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Вісника Кримінологічної асоціації України (www.visnikkau.org).

MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE

KHARKIV CITY CENTER OF PUBLIC ORGANIZATION
"UKRAINIAN CRIMINAL LAW ASSOCIATION"

TOPICAL PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY IN THE LIGHT OF CRIMINAL JUSTICE REFORMING

**COLLECTION OF MATERIALS
of the International scientific
and practical conference
May 22, 2015**

UDC 343.2/.7
BBC 67.408
T 75

*Published according to the authorization
of Kharkiv National University of Internal Affairs
dated from March 10, 2015, № 23;
resolution of the Board of Criminological Association of Ukraine
dated from March 27, 2015 № 3.*

T 75 Topical Problems of Criminal Law and Criminology in the Light of Criminal Justice Reforming :
collection of materials of the International scientific and practical conference [May 22, 2015, Kharkiv] /
Ministry of Internal Affairs of Ukraine ; Kharkiv National University of Internal Affairs ; Criminological Association of
Ukraine. – Kh. : KhNUIA, 2015. – 368 c.

Materials of the International scientific and practical conference cover a wide range of topical issues of criminal law and criminology in the light of the transformation of the national legal system and the criminal justice system as a whole.

The collection of materials contains reports of scholars, specialists in the fields of criminal law, criminology, post-graduate students, seekers of higher educational establishments of Ukraine, Great Britain, Sweden, USA, the Netherlands, Belarus, Kazakhstan, Poland, which are devoted to the issues of crime counteraction and combating, keeping public order, improvement of the national legislation, its approach to the best European standards.

For scholars, law enforcement officers, lawyers, post-graduate students, seekers of higher educational establishments of Ukraine and foreign countries, and everyone interested in criminal justice issues.

Publications are presented in author's edition. The Organizing Committee does not always share the authors' opinion.

The authors of publications and their scientific supervisors have responsibility for authenticity of the scientific material, professional formulation, actual data, citation, proper names, geographic names, as well as the disclosure of facts, which are not for open press, etc.

E-copy of the collection can be accessed online free of charge on the web-site of the Bulletin of Criminological Association of Ukraine (www.visnikkau.org).

МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ АССОЦИАЦИЯ УКРАИНЫ

ХАРЬКОВСКИЙ ГОРОДСКОЙ ЦЕНТР ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
«ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ УГОЛОВНОГО ПРАВА»

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И КРИМИНОЛОГИИ В СВЕТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНОЙ ЮСТИЦИИ

**ЗБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической
конференции
22 мая 2015 года**

Харьков 2015

*Печатается в соответствии
с поручением Харьковского национального университета внутренних дел
от 10 марта 2015 года, № 23;
решением правления Криминологической ассоциации Украины
от 27 марта 2015 года, № 3.*

А 43 Актуальные проблемы уголовного права и криминологии в свете реформирования уголовной юстиции : сборник материалов Международной научно-практической конференции [22 мая 2015 года, г. Харьков] / МВД Украины ; Харьковский нац. ун-т внутр. дел ; Криминологическая ассоциация Украины. – Х. : ХНУВД, 2015. – 368 с.

Материалы Международной научно-практической конференции освещают широкий круг актуальных проблем уголовного права и криминологии в свете трансформации национальной правовой системы и уголовной юстиции в целом.

В сборнике представлены научные доклады ученых, специалистов по уголовному праву и криминологии, соискателей, адъюнктов, аспирантов и слушателей из Украины, Великобритании, Швеции, США, Голландии, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Республики Польша, которые посвящены проблемам противодействия преступности и борьбы с ней; обеспечения общественного порядка; усовершенствования национального законодательства, его приближения к лучшим европейским стандартам.

Для научных работников, сотрудников правоохранительных органов, юристов, аспирантов, адъюнктов, соискателей высших учебных заведений Украины и зарубежных стран, а также всех, кто интересуется проблемными вопросами уголовной юстиции.

Публикации приведены в авторской редакции. Оргкомитет не всегда разделяет взгляды авторов публикаций.

За достоверность научного материала, профессионального формулирования, фактических данных, цитат, собственных имён, географических названий, а также за разглашение фактов, которые не принадлежат открытой печати и т. п., отвечают авторы публикаций и их научные руководители.

Электронная копия сборника бесплатно размещается в открытом доступе на сайте Вестника Криминологической ассоциации Украины (www.visnikkau.org).

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

14	Гусаров Сергій Миколайович ТЕОРІЯ ПРАВОВІДНОСИН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РОЗВИТКУ	42	Ландіна Анна Валентинівна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
16	Беніцький Андрій Сергійович ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ	44	Лантінов Ярослав Олександрович ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
19	Боровик Петр Леонидович АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	46	Мисливий Володимир Андрійович КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ
21	Dr. Natalia Vibla RETRIBUTIVE FRAMEWORK OF PUNISHMENT	48	Митрофанов Ігор Іванович БОЙОВА ОБСТАНОВКА ЧИ ОБСТАНОВКА БОЮ: ЩО МАВ НА УВАЗІ ЗАКОНОДАВЕЦЬ?
23	Вознюк Андрій Андрійович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ	51	Михайленко Дмитро Григорович СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМИ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ
27	Володавська Олена Сергіївна СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 330 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	54	Мостепанюк Людмила Олександрівна ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ НЕЗАСТОСУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН
29	Гаврилюк Ірина Григорівна ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ ОСОБИСТОЇ ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ	56	Назимко Єгор Сергійович «ШТРАФ З ОЗНАКАМИ КОНФІСКАЦІЇ» ЯК ВИД ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
31	Дорохіна Юлія Анатоліївна ВЛАСНІСТЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	58	Небитов Андрій Анатолійович ПРЕДМЕТИ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА ОЗНАКА ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 301 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
33	Житний Олександр Олександрович КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ І ПРАВІ УКРАЇНИ	60	Олішевський Олександр Володимирович ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
35	Загиней Зоя Аполлінаріївна ОСОБЛИВОСТІ ГЕРМЕНЕВТИКИ ВИЧЕРПНИХ ПЕРЕЛІКІВ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	62	Павликівський Віталій Іванович КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИФАМАЦІЮ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ
37	Казначеева Дар'я Володимирівна ПИТАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН	64	Печук Ілля Сергійович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 124 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ
40	Кондра Михайло Ярославович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАМІНИ НЕСПЛАЧЕНОГО ШТРАФУ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ КРИЗЬ ПРИЗМУ РІВНОСТІ ОСІБ, КОТРИ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИН, ПЕРЕД ЗАКОНОМ		

66	Пироженко Олександр Сергійович ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДИ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЗА ОКРЕМІ ВИДИ ЗЛОЧИНІВ	80	Соловей Денис Юрійович СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У 20-50-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ
68	Пономарьова Тетяна Ігорівна ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ З НАПРАВЛЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДО СПЕЦІАЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ УСТАНОВИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ	82	Харченко Вадим Борисович ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СТРУКТУРІ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
70	Ральченко Ігор Миколайович НАПАД НА СЛУЖБОВІ АБО ЖИТЛОВІ ПРИМІЩЕННЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ (ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗМІСТУ ТА ОЗНАК ДІЯННЯ)	84	Храмцов Олександр Миколайович ЩОДО НАСИЛЬСТВА ЯК ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНОЛОГІЇ
72	Рамазанова Уляна Василівна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ	86	Хряпінський Петро Васильович ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ОБСТАВИН, ЩО ЙОГО ПОМ'ЯКШУЮТЬ
74	Савченко Андрій Володимирович ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ НОВОЇ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ	88	Черніков Євген Едуардович СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕДИЧНА ПОСЛУГА» ТА «МЕДИЧНА ДОПОМОГА» В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДІЯННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ
76	Сисоєв Дмитро Олександрович ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ	90	Шульга Андрій Михайлович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
78	Daniel Śliwiński, Aleksandra Siewert LEASING, A WYŁUDZENIA SAMOCHODÓW		

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

92	Багаденко Ірина Петрівна ПРОБЛЕМА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТРЕЙНСЕРФІНГУ (ЗАЧЕПІНГУ) СЕРЕД ДІТЕЙ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ	102	Гладкова Євгенія Олексіївна ПРОТИДІЯ МОЛОДІЖНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
94	Anton V. Bailov, Machteld Boot, Stanislav O. Osyatinskiy ISSUES OF COMBATING PROSTITUTION IN UKRAINE AND THE NETHERLANDS (COMPARATIVE ANALYSIS)	104	Голіна Володимир Васильович ОБ'ЄКТ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ЗНАЧЕННЯ
96	Бандурка Олександр Маркович, Литвинов Олексій Миколайович ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	106	Горшков Дмитро Вікторович ОСОБИСТІСТЬ ЗЛОЧИНЦЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ: АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЯКОСТЕЙ
98	Босак Катерина Сергіївна ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ	108	Доробалюк Олександр Павлович ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ НА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ РІВНІ
100	Веприцький Роман Сергійович ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В РЕГІОНІ	110	Дубчак Людмила Миколаївна STREETWORKING ЯК МЕТОД ПРОФІЛАКТИКИ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО НЕПРИСТОСОВАНОЇ МОЛОДІ (ПРИКЛАД ПОЛЬЩІ)

112 Зорба Валентин Петрович ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МІНІСТЕРСТВ ТА ВІДОМСТВ 113 Льницький Олександр Михайлович ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ 114 Ісаков Павло Миколайович ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 115 Колодяжний Максим Геннадійович СУЧАСНІ ФОРМИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 117 Кулик Сергій Геннадійович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ 119 Лагода Катерина Олександрівна ДЕПОЛІТИЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПОБІГАННЯ НЕВИКОНАННЮ СУДОВИХ РІШЕНЬ 120 Sergiy I. Nezhurbida CRIMINOLOGICAL SYSTEM 122 Нурболатов Жалдыбай Тюльматович МЕРЫ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ 125 Орлов Юрий Володимирович ОКРЕМІ ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ ПОЛІТИЧНИХ ЗЛОЧИНЦІВ 127 Оцел Валентина Василівна УДОСКОНАЛЕННЯ МОНИТОРИНГУ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В ДЕРЖАВІ 129 Пономарьов Сергій Павлович РОЛЬ ОРГАНІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ 130 Nataliia O. Pribytkova, Lennart Spolander KRIMINOLOGICAL ANALYZE OF RACISM AND XENOPHOBIA IN UKRAINE	132 Продан Татьяна Васильевна КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТРЕБНОСТЕЙ ЖЕНЩИН, УДОВЛЕТВОРЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ НАСИЛЬСТВЕННЫМ ПУТЕМ 134 Рудик Микола Миколайович ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННИМ УГРУПОВАННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ 136 Сокол Олеся Олександрівна ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ 138 Телефанко Богдан Миколайович ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ 140 Тимчук Олексій Леонідович ОКРЕМІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ УМИСНИХ ВБИВСТВ У ДЕРЖАВАХ СВІТУ 142 Узунова Ганна Юріївна ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 144 Чекмарьова Ірина Миколаївна ПРИКОРДОННИЙ РЕГІОН ОДЕСА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ 146 Шведова Ганна Леонідівна КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 148 Шевчук Тетяна Анатоліївна РОЛЬ СІМ'І У ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ 150 Шеремет Олег Семенович МУНІЦИПАЛЬНА ПОЛІЦІЯ ТА ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПЛАТФОРМА ПІДТРИМКИ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ГРОМАДИ 152 Юртаєва Ксенія Володимирівна ПРОТИДІЯ КОМП'ЮТЕРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

154 Бегалиев Ернар Нурланович К ПРОБЛЕМЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОДДЕЛЬНЫХ РЕЦЕПТОВ, ДАЮЩИХ ПРАВО ПОЛУЧЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ИЛИ ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ 157 Гусенцов Александр Олегович СПЕЦИФИКА ПРОВЕДЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ В СЛУЧАЯХ ОБНАРУЖЕНИЯ ТРУПА В ПЕТЛЕ	159 Денисов Сергій Федорович, Алієв Роман Вагіфович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У РАМКАХ МОДЕЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ 161 Кирилюк Валентина Анатоліївна ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ

- 164 **Комзюк Микола Анатолійович**
ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ
ГРОМАДЯН
- 166 **Конопельський Віктор Ярославович**
ВТІЛЕННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОГРЕСИВНОЇ
СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
У СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ
ЗАКОНОДАВСТВО
- 168 **Кревсун Олег Миколайович**
ЩОДО ПИТАННЯ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ
ЗАСУДЖЕНИМ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА
ПРОЖИВАННЯ ЗА МЕЖАМИ УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ
- 170 **Dr Samantha Lundrigan**
PREDICTING VERDICTS USING PRE-TRIAL
ATTITUDES AND STANDARD OF PROOF
- 172 **Courtney Lam,
Anna Markovska**
DRUG RELATED VIOLENCE IN MEXICO IN AMERICAN
NEWSPAPERS: REPORTING THE RESULT OF THE
CONTENT ANALYSIS
- 174 **Лемешко Юлія Юрьевна**
УЧЕТ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, ОТЯГЧАЮЩИХ
НАКАЗАНИЕ, ПРИ ЗАКЛЮЧЕНИИ СОГЛАШЕНИЙ В
УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ
- 176 **Лисодєд Олександр Володимирович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТЯ
113 КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ
- 178 **Лубенець Ірина Григорівна**
ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
- 180 **Лук'яненко Юрій Вікторович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРАВ
ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ
- 182 **Anna A. Markovska,
Alexey A. Serdyuk**
CORRUPTION AS A PET MONSTER: ANALYSING
THE RESULTS OF CORRUPTION MONITORING
IN UKRAINE
- 184 **Микитась Ірина Миколаївна**
ДЕЯКІ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ
- 185 **Музичук Олександр Миколайович**
ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ
ВЛАДИ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
- 187 **Навроцька Віра Вячеславівна**
ЧИ МОЖЛИВИЙ НІЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД?
- 189 **Наумова Ірина В'ячеславівна**
МОНІТОРИНГОВЕ ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ
ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ЩОДО СТАНУ
ЗЛОЧИННОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ
З БОРОТЬБИ З НЕЮ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ
- 191 **Пахомов Володимир Васильович**
КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ
У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
- 193 **Петрова Ольга Валентиновна**
ПСИХОЛОГИЯ ЭМОЦИЙ В РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ
ОСУЖДЕННЫХ И ПРИМЕНЕНИИ МЕДИАЦИИ ПО
УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ
- 195 **Рибалко Володимир Орестович**
НАЯВНІСТЬ ОБҐРУНТОВАНОЇ ПІДОЗРИ
ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ЯК ПІДСТАВА ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ
- 196 **Романов Михайло Васильович**
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗПОДІЛУ ЗАСУДЖЕНИХ ПО УСТАНОВАХ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
- 197 **Романюк Віталій Володимирович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
ПІДОЗРЮВАНИХ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
- 199 **Северин Оксана Олександрівна**
ЗАСТОСУВАННЯ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ ТА
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
- 201 **Dr Tina Skinner,
Dr Olivia Smith**
COURT RESPONSES TO RAPE AND SEXUAL ASSAULT
IN THE UNITED KINGDOM
- 204 **James N. Speros**
COMMUNITY RESPONSIBILITIES AND
NEIGHBORHOOD POLICING
- 206 **Тунтула Александра Сергеевна**
НОВАЯ ДОКТРИНА АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ
ОТРАСЛИ ПРАВА И ДЕЛИКТОЛОГИИ КАК
АНТИДЕЛИКТНЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
- 208 **Хоменко Володимир Петрович**
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО
ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА
- 210 **Швець Віктор Дмитрович**
ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
- 211 **Шевелєв Костянтин Євгенійович**
ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ
У РОБОТУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ
ПРИ РОЗКРИТТІ УМИСНИХ ВБИВСТВ

212	Якимчук Богдан Володимирович ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШКОДЖЕННЯ ПІДОЗРЮВАНИМИ, ОБВИНУВАЧЕНИМИ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ ТА КОМПЕНСАЦІЇ НИМИ ЗАПОДІЯНИХ ЗБИТКІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ТАКИХ ЗАСОБІВ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ	214	Яковець Ірина Станіславівна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЧИМА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

216	Балабан Дмитро Олександрович ЩОДО ПИТАННЯ ШАХРАЙСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	238	Войтенко Аліна Вадимівна ПРОПОЗИЦІЯ ТА ОБІЦЯНКА НАДАТИ НЕПРАВОМІРНУ ВИГОДУ: ЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН ЧИ ВИЯВЛЕННЯ НАМІРУ?
218	Білоус Костянтин Віталійович ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СІМ'Ї ТА НЕПОВНОЛІТНІХ	240	Волошин Вадим Сергійович ВПЛИВ НЕОРЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПРОЦЕС ОБУМОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ВИДИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ
220	Бобриш Надія Станіславівна ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 318 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ПІДРОБЛЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЧИ ЗБУТ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ НА ОТРИМАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ПРЕКУРСОРІВ»	242	Гаврилюк Юрій Сергійович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДИФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ (СТАТТЯ 130 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)
222	Бордюжа Анна Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ТА КВАЛІФІКОВАНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	244	Гальчинський Костянтин Олександрович ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЮ
224	Бороденко Анна Василівна МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО УМОВ ТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	247	Гаштур Віталія Василівна ЗАКРІПЛЕННЯ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ ПОНЯТТЯ КАЗУСУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ
226	Буланко Юрій Юрійович ДО ПИТАННЯ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	249	Герасимчук Олександр Андрійович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ
228	Бульба Ірина Валеріївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	251	Глянько Ольга Сергіївна ФУНКЦІОНУВАННЯ КАРНИХ ЗАКЛАДІВ У ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ
230	Бурлакiна Антонiна Едуардiвна ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ	252	Горбатова Дар'я Ігорівна ДОВЕДЕННЯ БАНКУ ДО НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
231	Вакулова Олена Михайлівна ВИДИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	254	Гузема Валерія Іванівна СМЕРТНА КАРА: ЗА ТА ПРОТИ
233	Василенко Максим Юрійович ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СМЕРТНІЙ КАРІ	256	Демидчук Валентин Володимирович ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ
235	Верьовка Вікторія Ігорівна, Вольвач Аліна Андріївна ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГІПНОЗУ	258	Дзивицька Юлія Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ
237	Вовк Марія Миколаївна ГЕНОЦИД В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ І БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА	260	Діденко Катерина Павлівна ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

- 261 **Дозорцев Євгеній Ігорович**
ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
- 263 **Дунаєва Ангеліна Юріївна**
ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ
- 265 **Дячук Дарія Олександрівна**
ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК НАСЛІДОК СОЦІАЛЬНОЇ
НЕРІВНОСТІ
- 267 **Єрмаченкова Юлія Володимирівна**
НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
ЩОДО ДІТЕЙ
- 269 **Жданов Артем Віталійович**
ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД І В ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС
- 271 **Земська Юлія Олександрівна**
ЧИ НЕОБХІДНО ЗАКРІПИТИ ПОНЯТТЯ
ВИНИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ЧИННОМУ
КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ?
- 273 **Іванців Дмитро Зіновійович**
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ
НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ
- 275 **Карпенко Оксана Сергіївна**
СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДІЯННЯ,
ПОВ'ЯЗАНОГО З РИЗИКОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
- 277 **Кеєр Олена Сергіївна**
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ АБО ІНША НЕЗАКОННА
УГОДА ЩОДО ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ
- 279 **Козаченко Владислав Віталійович**
ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ
ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПОМ'ЯКШЕННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНУ
- 280 **Колодяжний Ярослав Володимирович**
СУБКУЛЬТУРА «ФУТБОЛЬНІ ХУЛІГАНИ» ЯК
ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ
- 281 **Комар Олександр Володимирович**
ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ПРИ
ЗВІЛЬНЕННІ ЇХ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
ОКРЕМІ ПИТАННЯ
- 283 **Констанчук Світлана Вікторівна**
ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА
ПОШИРЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ
СЕРЕД МОЛОДІ
- 284 **Костюшко Наталія Олександрівна**
ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В КАРНИХ ЗАКЛАДАХ
- 286 **Кочергіна Ірина Миколаївна**
ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ПОКАРАННЯ
- 288 **Кошелева Олександра Олександрівна**
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ
- 291 **Криницький Роман Валерійович**
РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
- 293 **Кришталь Олег Віталійович**
ПРОФЕСІЙНА ОСУДНІСТЬ ЯК САМОСТІЙНА
ПРОБЛЕМА ІНСТИТУТУ ОСУДНОСТІ
- 295 **Кубрак Юлія Миколаївна**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ
ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
- 297 **Куц Анна Володимирівна**
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
- 299 **Лаврикова Наталія Сергіївна**
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
ТА ВОЛЬОВОГО МОМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО
КРИТЕРІЮ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ
- 301 **Лебедюк Дмитро Юрійович**
ЗАКОНОДАВЧА ПРОГАЛИНА ЩОДО
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПРИЯННЯ БАНДИТИЗМУ
- 303 **Лешенко Галина Сергіївна**
РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО
У ФОРМУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ
- 305 **Лисенко Анна Володимирівна**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ
КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
- 307 **Литовченко Олександр Сергійович**
РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В ГАЛУЗІ БІОЕТИКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
- 309 **Ліщина Ельвіра Сергіївна,
Лук'янець Ярослав Олегович**
ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОНЯТИХ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ
- 311 **Лунгул Віктор Васильович**
ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕЯКИХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
- 313 **Макушин Владислав Вікторович**
ПРО ПОЛІТИКУ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН, ЩО СПРИЯЄ
ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ
- 314 **Маринич Юлія Володимирівна**
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ
(ЧАСТИНА 2 СТАТТІ 111 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

- 316 **Остапенко Анастасія Романівна**
ОКРЕМІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО
ДЕТЕРМІНУЮТЬ ЗЛОЧИННУ ПОВЕДІНКУ
НАСИЛЬНИЦЬКОГО КОРИСЛИВОГО ЗЛОЧИНЦЯ
- 318 **Погосян Левон Ашотович**
ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ЧИННИКІВ ВЧИНЕННЯ
УМИСНОГО ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ
- 320 **Приходько Олена Миколаївна**
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО
(ОБВИНУВАЧЕНОГО)
- 322 **Рибалка Катерина Петрівна**
ПОНЯТТЯ «НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА» ТА ЙОГО
ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ НОРМАМ
- 324 **Рикуш Анастасія Юріївна**
ІНСТИТУТ НЕОСУДНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
- 326 **Роскошанська Вікторія Володимирівна**
ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНА
«СМЕРТНА КАРА» У КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ
- 328 **Рудич Лілія Іванівна**
ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ
З ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ
АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ
- 330 **Савіна Надія Сергіївна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ
- 332 **Садова Євгенія Сергіївна**
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВБИВСТВА,
ВЧИНЕНОГО У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО
ХВИЛЮВАННЯ
- 334 **Сердюк Олександра Анатоліївна**
ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ
ЗЛОЧИНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ
ПІДСТАВОЮ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
- 337 **Середа Катерина Михайлівна**
СУЧАСНИЙ СТАН КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ:
ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ
- 339 **Старушкіна Тетяна Олегівна**
КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ
ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ
- 341 **Сухарєва Наталя Олександрівна**
ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-КАРАНОГО НАСИЛЬСТВА В
СІМ'ї
- 343 **Тамар'янська Валентина Вікторівна**
ПРОБЛЕМА КЛОНУВАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
- 345 **Тележенко Богдан Олександрович**
ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 286 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ
ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ»: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
- 347 **Фалюш Ярослав Анатолійович**
ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ ОСІБ, НЕЗАКОННО
ПРИЗВАНІХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ
- 349 **Федів Леся Володимирівна**
ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У МЕДИЧНІЙ СФЕРІ
- 351 **Фефелова Інна Максимівна**
РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ
АСПЕКТИ
- 353 **Цвіркун Максим Валерійович**
ВРАХУВАННЯ ПІДВИЩЕНОЇ СУСПІЛЬНОЇ
НЕБЕЗПЕЧНОСТІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ
- 355 **Черхавський Мар'ян Васильович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА
ЗЛОЧИНУ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ
НАУЦІ
- 357 **Чухно Катерина Євгеніївна**
ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА
ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ
РИСИ В ЗМІСТІ ПОНЯТЬ
- 359 **Шаповал Марина Дмитрівна**
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ
- 361 **Шеремета Роман Русланович**
ІСТОРИЧНІ ФАКТОРИ ВСТАНОВЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО
ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В
КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ХХ СТОЛІТТЯ
- 363 **Шмарко Наталія Сергіївна**
ПРОБЛЕМИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ПОДОЛАННЯ
- 364 **Юдіна Надія Анатоліївна**
ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ БАНДИТИЗМУ І
РОЗБОЮ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ
- 366 **Явдошук Роман Вікторович**
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ
ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.2(477)

Гусаров Сергій Миколайович,

доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ТЕОРІЯ ПРАВОВІДНОСИН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Норми права, і кримінального у тому числі, реалізуються лише в правовідносинах. Дії держави, які зовні (за формою) відповідають засобам кримінально-правового впливу, але при цьому позбавлені матеріально-правового базису (виконуються за відсутності відповідного правовідношення), за своїм змістом є незаконною репресією, грубим порушенням засад діяльності правової держави. Саме тому, до речі, у процесі розслідування й судового розгляду кримінального правопорушення треба обов'язково встановити наявність відповідного кримінального правовідношення: доказування події злочину, ретельний відбір правової норми, що передбачає вчинене діяння, перевірка її чинності й дії, встановлення відповідності між поведінкою особи й положеннями кримінально-правової норми, констатація винності особи у вчиненні інкримінованого їй діяння. Отже, розвиток теорії й методології правовідносин у кримінальному праві України є актуальним завданням, вирішення якого сприяє вдосконаленню організації й реалізації позитивного впливу цієї галузі на суспільні відносини, свідомість, волю й поведінку їх учасників.

Особливістю всіх правовідносин, які охоплюються (регулюються, регламентуються) кримінальним правом, є їх публічний характер, що детерміноване належністю галузі до сфери публічного права. Тому стороною (суб'єктом) будь-якого кримінально-правового відношення завжди виступає держава, представлена на рівні індивідуального правового регулювання спеціально уповноваженими органами, відповідальними за охорону правопорядку чи здійснення правосуддя [1, с. 199]. Тривалий час вважалося аксіоматичним, що охоронні кримінально-правові відносини виникають за певних підстав лише між державою та фізичними особами, які перебувають у межах її національної кримінально-правової юрисдикції. Визнання колективних утворень (об'єднань фізичних осіб) учасниками охоронних кримінально-правових відносин тривалий час вирішувалося крізь призму теорії співучасті у злочині. Як відомо, пануюча концепція кримінальної відповідальності за співучасть у злочині передбачає, що, незважаючи на множинність суб'єктів, які беруть участь у підготовці або виконанні злочинного посягання, вид

та міра заходу кримінально-правового впливу, який застосовується до співучасника, має бути «персоналізована», тобто адресована конкретному співучаснику, а не всьому злочинному об'єднанню [2, с. 40–45]. Тому ідея існування колективного суб'єкта охоронного кримінально-правового відношення в теорії кримінального права не підтримувалася.

У зв'язку зі змінами, яких зазнав КК України після доповнення його Загальної частини розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», змінився і континуум осіб, що можуть бути залучені до охоронних відносин у кримінальному праві. Їх учасниками тепер можуть стати підприємства, установи, організації (крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій), а в деяких випадках і суб'єкти приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права [3].

Залучення юридичних осіб до сфери кримінально-правового примусу є виправданим і своєчасним рішенням законодавця, адже в сучасних умовах діяльність колективних (корпоративних) суб'єктів суспільних відносин все частіше створює загрози інтересам держави, суспільства, правам та свободам окремих громадян, що змушує переглядати засоби правового впливу на них. Водночас, таке рішення законодавця вимагає по-новому поглянути на деякі положення теорії правовідносин у кримінальному праві України.

Кримінально-правові відносини за участі юридичних осіб мають низку особливостей та не співпада-

© Гусаров С. М., 2015

ють із жодними іншими правовідносинами, які дотепер регулювалися вітчизняним кримінальним правом. Слід підкреслити, що юридичним фактом, який їх породжує, є не діяльність юридичної особи, а поведінка (дія чи бездіяльність) уповноваженої фізичної особи, яка лише суб'єктивно пов'язана з такою діяльністю (на це вказують конструкції «він імені», «в інтересах», які містяться у ст. 96-3 КК України). Так, юридичним фактом, який їх породжує, є дія, яка може бути вчинена уповноваженою особою злочину (передбаченого у ст. 209, 306, ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2 ст. 368⁴, ст. 369 і 369² КК України), або й бездіяльність такої особи, яка за своєю юридичною природою є причетністю до злочину (незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення злочину, передбаченого у ст. 209 і 306 КК, ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2 ст. 368⁴, ст. 369 і 369² КК). Існують й інші особливості вказаних юридичних фактів, які потребують додаткового аналізу.

Початковий момент аналізованих правовідносин може збігатися із початком охоронних кримінально-правових відносин (вчинення уповноваженою особою злочину). Оскільки ж усі передбачені розділом XIV-1 Загальної частини КК заходи, що застосовуються до юридичних осіб, є одноактними, одномоментними (за винятком випадків, коли, на підставі ч. 3 ст. 96⁷ КК із урахуванням майнового стану юридичної особи суд застосовує штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до 3-х років), кримінальні правовідносини за участю юридичної особи припиняються з моменту повного виконання визначеного судовим

рішенням заходу. Водночас, згідно із ч. 2 та ч. 3 ст. 96⁵ КК пролонгація цих відносин відбувається у випадку негативної посткримінальної поведінки (ухилення від досудового слідства чи від суду, вчинення нового злочину, зазначеного у ст. 96³ КК) її уповноваженої особи, вчинення якою дії (бездіяльності) стало юридичним правопороджуючим фактом.

Звернемо увагу й на те, що фізична особа як суб'єкт охоронних кримінально-правових відносин є, як правило, активним їх учасником. Її поведінка може впливати на динаміку цих правовідносин: змінювати їх або й припиняти. Так, дійове каяття особи (ст. 45 КК) є юридичним фактом, здатним змінити правовідношення негативної кримінальної відповідальності: воно остаточно й повністю припиняється [4, с. 29]. Юридичні особи як суб'єкти кримінально-правових відносин подібних можливостей позбавлені. Отже, аналізовані кримінальні правовідносини є менш динамічними конструкціями у порівнянні із «класичними» кримінально-правовими відносинами.

Отже, настав час говорити про розширення предмета кримінального права. Якщо тривалий час цим предметом визнавалися лише відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням фізичною особою злочину (або суспільно небезпечного діяння, яке не містить його ознак, або діяння, яке лише зовні схоже зі злочинном) і застосуванням до особи, що його вчинила, кримінального покарання або іншого впливу кримінально-правового характеру, то сьогодні кримінально-правовою доктриною має бути розпочате осмислення нового типу охоронних кримінальних правовідносин за участі колективного суб'єкта – юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія / О. В. Наден. – Х.: Право, 2012. – 266 с.
2. Гуторова Н. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учебное пособие / Н. А. Гуторова. – Х.: ООО «Рубикон П», 1997. – 101 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.
4. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.

Одержано 22.04.2015

Беніцький Андрій Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, Херсон, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Статтею 258-5 КК зазначено, що відповідальність за фінансування тероризму настає в разі вчинення дії з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, готування або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації). У цій правовій нормі вказується, що «фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення...». Фінансове забезпечення може здійснюватися за рахунок коштів у національній або іноземній валюті, цінних паперів (акції, облігації, чеки тощо) та інших фінансових коштів, а матеріальне забезпечення – за рахунок майна.

Отже, під предметом фінансування тероризму слід розуміти кошти в національній або іноземній валюті, цінні папери (акції, облігації, чеки тощо) або інше майно. Якщо використовуються кошти для забезпечення діяльності терористів, діяння суб'єкта підпадають під ознаки фінансового забезпечення, а у випадку використання рухомого чи нерухомого майна – під ознаки матеріального забезпечення. Кошти, які йдуть на фінансування терористичної діяльності, можуть бути отримані як із законних, так і з незаконних джерел. Фінансова підтримка з законних джерел може виходити від організацій, а також приватних осіб, які спрямовують кошти для підтримання інфраструктури терористичних формувань. Як вважають представники ФАТФ, громадські пожертвування й збирання грошей на благодійність – один з ефективних способів накопичення коштів для підтримання тероризму. Часто таке збирання грошей здійснюється від імені організацій, що мають статус благодійних [1].

Незаконні джерела доходів можуть походити від будь-якої злочинної діяльності, що має на меті наживу. На думку експертів ФАТФ, терористи й ті, хто підтримує їх організації, використовують ті ж методи, що й злочинні групи для відмивання грошей. Деякі з методів включають контрабанду готівки (і кур'єрами, і великими партіями); структурування, внесення або зняття коштів із банківських рахунків, придбання різних типів грошово-кредитних інструментів (дорожні чеки, банківські чеки, грошові перекази); використання кредитних або дебетових карт, телеграфних (поштових) переказів [1]. Учасники терористичних формувань використовують, як правило, кредитно-фінансові системи зарубіжних країн, щоб ускладнити правоохоронним органам установлення джерел походження використовуваних ресурсів.

У разі використання при фінансуванні тероризму майна, здобутого злочинним шляхом, виникає питання: чи можна розглядати видозмінене майно

як предмет фінансового або матеріального забезпечення терористичної діяльності? Треба зазначити, що схоже питання виникало щодо розуміння предмета відмивання злочинних доходів. Для цього необхідно звернутися до міжнародного та національного анти-терористичного законодавства.

У підпункті «е» п. 3 Резолюції 1591 (2005 р.), прийнятої Радою Безпеки на її 5153-му засіданні 29 березня 2005 року, зазначається, що «всі держави повинні заморозити всі кошти, фінансові активи та економічні ресурси, що перебувають на їх території на дату прийняття цієї резолюції або в будь-який інший час згодом, які прямо або *непрямо* (курсив наш. – А. Б.) перебувають у власності або під контролем фізичних осіб, визначених Комітетом...» [2]. Аналогічні положення закріплено в пункті 11 Резолюції 1572 (2004 р.), прийнятої Радою Безпеки на її 5078-му засіданні 15 листопада 2004 року, а також у п. 15 Резолюції 1596 (2005 р.), прийнятої Радою Безпеки на її 5163-му засіданні 18 квітня 2005 року.

Україна внесла зміни до антитерористичного законодавства на виконання резолюцій Ради Безпеки. Так, в абз. 4 ст. 1 Закону України від 20 березня 2003 року «Про боротьбу з тероризмом» (далі – Закон від 20 березня 2003 року) було визначено поняття активів, які пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН. Під цими активами законодавець розуміє кошти, майно, майнові та немайнові права, що повністю або частково, прямо чи *опосередковано* належать або перебувають під контролем осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, та активи, які отримані або походять від таких коштів, майна, майнових і немайнових прав, а також інші активи зазначених осіб [3]. Відповідно до положень зазначених резолюцій Ради Безпеки ООН, а також Закону від 20 березня 2003 року предметом фінансування тероризму може бути майно, яке було отримано опосередкованим (непрямим) шляхом, тобто було змінено його первинний вигляд.

Об'єктивна сторона злочину, встановленого ст. 258-5 КК, полягає у вчиненні дій з метою фінансового або матеріального забезпечення 1) окремого терориста ч. 2) терористичної групи (організації); 3) організації; 4) готування або 5) вчинення терористичного акту; 6) втягнення у вчинення терористичного акту; 7) публічних закликів до вчинення терористичного акту; 8) сприяння вчиненню терористичного акту; 9) створення терористичної групи (організації).

Конструюючи ст. 258-5 КК, законодавець використовував положення антилегалізаційного та антитерористичного законодавства України. Так, наприклад, поняття фінансування тероризму дається в ст. 1 Закону від 20 березня 2003 року [3], та в п. 50 ст. 1 Закону України від 14 листопада 2014 року № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон від 14 листопада 2014 року) [4].

У п. 50 ст. 1 Закону від 14 листопада 2014 року зазначено, що фінансування тероризму – це надання чи збір будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного КК України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій [4].

Способи фінансування чи матеріального забезпечення терористичної діяльності можуть бути різними й на кваліфікацію не впливають. Фінансування може здійснюватися, наприклад, у вигляді переказування активів на банківський рахунок терориста, членів терористичної групи або організації, безпосереднього передавання таких активів або іншим шляхом.

Фінансування тероризму є різновидом терористичної діяльності, про що йдеться в абз. 6 ст. 1 Закону від 20 березня 2003 року. Відповідно до диспозиції ст. 258-5 КК фінансування тероризму спрямоване на: 1) безпосередню участь у скоєнні терористичного акту, 2) попередню злочинну діяльність щодо скоєння терористичного акту, 3) функціонування терориста або терористичної групи чи організації.

До фінансування безпосередньо терористичного акту слід віднести дії щодо фінансування чи матеріального забезпечення вчинення терористичного акту, скоєного терористом, терористичною групою або організацією. Вчинення терористичного акту – це дії особи, яка самостійно або у співучасті з іншим суб'єктом злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила терористичний акт. Зміст терористичного акту розкривається в Законі від 20 березня 2003 року, а також у статті 258 КК. Відповідно до абз. 3 ст. 1 Закону від 20 березня 2003 року терористичний акт – це злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачено ст. 258 КК. В абз. 3 ст. 1 Закону від 20 березня 2003 року визначено правило кваліфікації, коли терористичний акт супроводжується діями або наслідками, зазначеними в ст. 258 КК. Так, у разі якщо терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258–260,

443, 444, а також іншими статтями КК, дії винної особи мають кваліфікуватися за правилами сукупності злочинів.

До фінансування попередньої злочинної діяльності щодо скоєння терористичного акту слід віднести дії щодо фінансування чи матеріального забезпечення: 1) готування або 2) організації терористичного акту, 3) втягнення у вчинення терористичного акту, 4) публічних закликів до його вчинення, 5) сприяння вчиненню терористичного акту, 6) створення терористичної групи або 7) терористичної організації. До фінансування діяльності, спрямованої на функціонування терориста або терористичної групи чи організації, слід віднести дії щодо фінансування чи матеріального забезпечення: 1) окремого терориста ч. 2) терористичної групи (організації).

Предметний зміст суб'єктивної сторони фінансування тероризму характеризується усвідомленням особою суспільної небезпечності фінансового або матеріального забезпечення діяльності терористичного формування або учасника терористичного акту й бажанням вчинити ці діяння. Мета є обов'язковою ознакою фінансування тероризму. Такою метою є фінансове або матеріальне забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, готування або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації). Мотиви фінансування тероризму можуть бути різними й на кваліфікацію не впливають, однак можуть бути враховані судом при призначенні покарання.

Фінансування чи матеріальне забезпечення терориста або терористичного формування, – це, по суті, діяльність, яку в кримінально-правовій теорії прийнято називати пособництвом у злочині, а у випадках, коли такі дії були заздалегідь не обіцяні, – розглядати їх як причетність до злочину. Через підвищену суспільну небезпечність фінансування тероризму законодавець виокремив цей злочин у самостійну кримінально-правову норму. Такий підхід відповідає міжнародно-правовим документам, які Україна ратифікувала та підписала. Якщо фінансова чи матеріальна допомога була адресна, тобто на вчинення, готування або організацію терористичного акту, підшукування співучасників для його вчинення, створення терористичної групи (організації), то дії винної особи необхідно кваліфікувати за правилами ідеальної сукупності злочинів за ст. 258-5 та ст. 258, ст. 258-1, ст. 258-2, ст. 258-3 або ст. 258-4 КК.

Фінансування тероризму має такі кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, як вчинення фінансування тероризму за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 258-5 КК) та організованою групою (ч. 3 ст. 258-5 КК). У разі створення групи для фінансування тероризму виникає питання співвідношення злочинів, передбачених чч. 2 ч. 3 ст. 258-5 і ст. 258-3 КК.

Статтею 258-3 КК України передбачено відповідальність за такі діяння, як: 1) створення терористичної групи (організації), 2) керівництво терористичною групою (організацією), 3) участь у терористичній групі (організації), 4) організаційне сприяння створенню

терористичної групи (організації), 5) інше сприяння створенню терористичної групи (організації), 6) інше сприяння діяльності терористичної групи (організації). Якщо об'єднуються зусилля двох осіб, одна з яких фінансує терористичний акт, а інша його виконує, то має місце створення терористичної групи, оскільки особи об'єдналися для здійснення в майбутньому терористичного акту одним з учасників групового формування. Для створення терористичної групи достатньо буде того, що один із її учасників планує здійснити терористичний акт, а інші йому в цьому сприяють. Особа, яка здійснює фінансову підтримку, підлягає відповідальності за ч. 1 ст. 258-5 та ч. 3 ст. 27, ч. 1 ст. 258-3 КК. Кваліфікуючої ознаки групи за попередньої змовою, передбаченої ч. 2 ст. 258-5 КК, у діях такої особи не буде, оскільки інший учасник групи не брав участі у фінансуванні терористичного акту. Дії терориста будуть кваліфіковані лише за ст. 258-3 КК. Якщо група за попередньою змовою або організована група, створена для фінансування тероризму, є структурною частиною терористичної організації, дії учасників такої групи слід кваліфікувати за правилом сукупності злочинів згідно з ч. 3 ст. 258-5 та ст. 258-3 КК.

Може виникнути ситуація, коли в складі злочинної організації, створеної для вчинення, наприклад,

господарських злочинів або злочинів проти власності, діє група, яка фінансово або матеріально забезпечує діяльність терориста або терористичною групи. Якщо така діяльність учасників групи з фінансування тероризму здійснюється з відома керівника або керівників злочинної організації, то все злочинне формування стає терористичною організацією. Це правило спеціально закріплено в абз. 17 ст. 1 Закону від 20 березня 2003 року, згідно з яким організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

При застосуванні антитерористичних норм, передбачених кримінальним законодавством України, виникає питання: як слід кваліфікувати дії особи, котра здійснила фінансування терористичного акту, якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків або до загибелі людини? Безпосередні виконавці такого акту понесуть відповідальність за ч. 2 ч. 3 ст. 258 КК. Що ж до кваліфікації дій фінансиста, то тут необхідно застосувати правила кваліфікації за сукупності злочинів згідно зі ст. 258-5 та ч. 2 ч. 3 ст. 258 КК.

Список використаних джерел

1. Рекомендации ФАТФ для финансовых учреждений по определению операций, связанных с финансированием терроризма // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов : сб. документов / [сост. В. С. Овчинский]. – М. : ИНФРА-М, 2004. – С. 514–523.
2. Резолюція 1591 (2005 р.), прийнята Радою Безпеки на її 5153-му засіданні 29 березня 2005 року [Електронний ресурс] // Сайт «Верховна Рада України». – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d29 – Дата доступу : 20.02.2015.
3. Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс] // Сайт : «Верховна Рада України». – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. – Дата доступу : 20.02.2015.
4. Закон України від 14 листопада 2014 року № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [Електронний ресурс] // Сайт : «Верховна Рада України». – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>. – Дата доступу : 20.02.2015.

Одержано 01.03.2015

Боровик Петр Леонидович,

кандидат юридических наук, доцент кафедры правовой информатики Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь, Минск, Республика Беларусь

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Согласно статистическим данным в Республике Беларусь за последние три года произошло значительное увеличение числа преступлений, предусмотренных чч. 2, 3 ст. 166, чч. 2, 3 ст. 167, ст. 168, ст. 169, ч. 2 ст. 170 УК Республики Беларусь. Только за 2014 год в нашей стране выявлено 75 пострадавших от преступлений, связанных с педофилией, среди которых 26 малолетних и 32 несовершеннолетние девочки, 11 малолетних и 6 несовершеннолетних мальчиков. При этом, как справедливо отмечается в специальной литературе, достоверных данных о масштабах данного явления как в нашей стране, так и за рубежом не существует, а имеющиеся в разных источниках сведения весьма неоднозначны.

Одной из проблем, препятствующей процессу воплощения права, социальной справедливости, а с ним и осуществлению правосудия в сфере противодействия преступлениям против половой неприкосновенности несовершеннолетних, является несовершенство законодательства, обусловленное появлением новых способов совершения деяний обозначенного вида.

Так, изучение литературы, посвященной данной проблематике, а также материалов судебно-следственной практики позволяет сделать вывод о том, что первоначальные контакты с насильниками дети часто получают в сети «Интернет». Для этого преступники используют так называемый «грумминг», т. е. своеобразную методику психологической обработки. Его обобщенная схема выглядит следующим образом.

Через различные социальные сети («Facebook», «ВКонтакте», «Мой круг», «Мой мир» и др.), педофил осуществляет поиск психологически неустойчивого ребенка (часто из неблагополучной семьи). Попутно он собирает о нем всю доступную информацию. Затем преступник, чаще всего под видом сверстника устанавливает с потенциальной жертвой виртуальные доверительные отношения. В этот период педофил стремится внедрить в сознание будущей жертвы соответствующие антисоциальные нормы, представить в качестве «нормы» то, что нормой не является. Он может вести с ребенком в режиме «он-лайн» циничные разговоры на сексуальные темы, демонстрировать порнографические фото-, видеоизображения (с участием взрослых или детей), пересылать ссылки на соответствующие сайты в сети «Интернет» и т. д.

Когда ребенок попадает в психологическую зависимость от педофила, начинается стадия манипуляции. Шантажируя отказом от общения или стимулируя вознаграждением, насильник вынуждает ребенка живую позировать перед камерой. Получив откровенные фотографии, преступник начинает шантажи-

ровать ребенка угрозой их публикации с целью склонить его к очной встрече. Если ребенок соглашается на эту встречу, то за этим следует, как правило, реальное сексуальное насилие, в т. ч. с видеофиксацией происходящего. Важно отметить, что жесткость психологической обработки очень часто обеспечивает молчание жертв. По данным фонда Содействия развитию сети Интернет «Дружественный Рунет», действующего в тесном взаимодействии с Управлением «К» Министерства внутренних дел Российской Федерации, латентность подобных преступлений может достигать 100 %.

Несмотря на высокую степень общественной опасности указанных действий, предложение заведомо несовершеннолетнему вступить в половую связь или совершить другие действия сексуального характера (в том числе позирование в обнаженном виде) путем психологического воздействия в соответствии с национальным уголовным законодательством не является уголовно-наказуемым деянием. В реальности это означает, что пока ребенок непосредственно не пострадает от рук педофила, обвинять последнего в каком-либо преступлении преждевременно, т. к. доказать факт покушения на изнасилование или иное сексуальное преступление крайне сложно. Полагаем, что отсутствие физического контакта между преступником и его потенциальной жертвой на первоначальном этапе совершения указанных противоправных деяний делает отечественное законодательство несовершеннолетним в этой части, требуя внесения соответствующих изменений и дополнений. Кстати, уголовная ответственность за подобные деяния уже действует во многих странах мира (например, в Англии, США, Швеции, Норвегии, Эстонии и др.).

Особой разновидностью сексуальных преступлений в отношении несовершеннолетних являются деяния, совершаемые педагогами, воспитателями, иными лицами, ответственными за их воспитание, от которых потерпевшие нередко находятся в полной зависимости. Пониманию повышенной общественной опасности данной проблемы способствует распространенность данного деяния. По некоторым данным более 40 % преступлений рассматриваемого вида в отношении детей совершено их родственниками и иными членами их семей. При этом результаты современных медицинских исследований свидетельствуют, что в случаях инцестных половых контактов детям причиняются особо тяжкие психологические травмы, способствующие нарушениям их нравствен-

ного, психического и психосексуального развития, формированию у пострадавших страха, пассивной подчиняемости и зависимости.

Так, обвиняемый Е. в течение нескольких месяцев вопреки воле своей малолетней дочери заставлял её инсценировать половой акт с ним, совершая развратные и различные насильственные действия сексуального характера, которые снимал, используя видеокамеру своего мобильного телефона. При этом он избивал ее, подавляя сопротивление, а в случае разглашения жертвой подробностей содеянного угрожал убить ее, а затем покончить с собой.

Показателен в этом отношении также следующий пример. Обвиняемый П., являясь педагогом-психологом одной из минских школ, на протяжении нескольких лет совершал акты мужеложства и иные действия сексуального характера в отношении малолетних и несовершеннолетних лиц мужского пола, а также демонстрировал им видеofilмы порнографического содержания. Со своими жертвами он знакомился на детских площадках, стадионах, а в ряде случаев знакомился и с их родителями, формируя доверительные отношения за счет ложного представления о том, что относится к их ребенку как старший друг.

В зарубежном уголовном праве для обозначения подобных способов совращения несовершеннолетних используются понятия «соблазнение» ребенка или «злоупотребление авторитетом» и предусмотрены более строгие меры уголовной ответственности. Опасность личности виновного, тем более специального субъекта, имеет большое значение для определения характера ответственности и назначения меры наказания. Полагаем, что дифференциация уголовной ответственности должна учитывать при назначении наказания повышенную степень общественной опасности совершения в отношении ребенка преступлений против половой неприкосновенности родителем или иным лицом, на которое законом возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего, а равно педагогом или другим работником образовательного, воспитательного, лечебного либо иного учреждения, обязанным осуществлять надзор за несовершеннолетним. Введение широкого круга специальных субъектов по делам данной категории – мера совершенно оправданная и давно используемая в законодательствах зарубежных государств (например, в УК Германии), в отношении криминальных форм, связанных с сексуальным поведением.

Применительно к специфике рассматриваемой проблемы значимым представляется и вопрос о дифференциации санкций за совершение соответствующих уголовно-наказуемых деяний. Так, в соответствии

с Уголовным кодексом Республики Беларусь изнасилование заведомо несовершеннолетнего карается лишением свободы на срок от 5 до 13 лет, а заведомо малолетнего наказывается лишением свободы на срок от 8 до 15 лет. Такие же сроки грозят за мужеложство и лесбиянство, содеянные в отношении ребенка. Однако остальные «половые» преступления, такие как половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16 лет, развратные действия, а также понуждение к действиям сексуального характера, совершенные в отношении заведомо несовершеннолетнего, – относятся к категории менее тяжких, за которые назначен максимальный срок наказания – 6 лет, что в какой-то мере не совсем справедливо. Думается, что процессы либерализации уголовного законодательства допустимы, но не в отношении преступлений против детей.

Результаты проведенного авторами исследования свидетельствуют, что ясное осознание потенциальным преступником факта неотвратимости и суровости наказания за нарушение норм уголовного закона является эффективным сдерживающим фактором в предотвращении совершения преступлений в отношении несовершеннолетних.

В связи с этим следует ввести уголовную ответственность за психологическую подготовку (вовлечение) несовершеннолетних в сексуальные отношения в сети «Интернет» («груминг»). Речь идет о предложении заведомо несовершеннолетнему вступить в половую связь или совершить другие действия сексуального характера (в том числе позирование в обнаженном виде), а также сопутствующих этому действиях. Уголовная ответственность за эти деяния позволит снизить риск вовлечения несовершеннолетних в совершение различного рода сексуальных преступлений, выявлять и привлекать к ответственности «сексуальных преступников».

Оправданной мерой профилактики по рассматриваемой категории преступлений является ужесточение уголовной ответственности в отношении педагогов, воспитателей, иных лиц, ответственных за воспитание несовершеннолетних. Это обусловлено тем, что в подобных случаях, потерпевшие нередко находятся в полной зависимости от взрослых, их возможности противостоять преступнику сводятся к минимуму. Поэтому рассмотрение и анализ специального субъекта преступлений обозначенного вида с уголовно-правовых позиций является актуальной и весьма значимой в теоретическом и практическом отношении проблемой, что в полной мере соответствует степени общественной опасности, а также сути и содержанию указанного деяния.

Получено 27.03.2015

Dr. Natalia Vibla,

Postdoctoral Researcher, Institute of Criminology, University of Cambridge, Cambridge, United Kingdom

RETRIBUTIVE FRAMEWORK OF PUNISHMENT

Retributive philosophy of punishment embraces a wide spectrum of ideas and concepts which share a core principle: the belief that punishment should be based on the past wrongdoing of the offender rather than the future consequences that it will bear for the offender and the society.

Retributive scholars are in agreement in respect of whom to punish: those who commit the crime should be punished. They agree to a large extent with regards to the issue of how much to punish: offenders should be punished in accordance to the seriousness of the crime committed. Few of them, however, suggest concrete principles and solutions as to how to calculate the extent of punishment. However, with regards to the justification of punishment or, put simply, why criminals deserve to be punished, the opinions of retributive theorists are less uniform.

Mixed approach

One of the early efforts to bring the benefits of retributivism to the fore came in the second half of the 20th century from an influential English legal scholar H. L. A. Hart, who attempted to combine retributive and consequentialist approaches to punishment. In particular, he regarded the two philosophies as playing different roles and hence relating to two distinct aspects of punishment: the consequentialist strategy provides answers to the questions of punishment justification; whereas the retributive strategy provides answers to the questions of who to punish and by how much [7]. Reflecting the two strategies towards punishment involved, Hart's approach became known as a *two-strategy approach*.

Limiting retributivism

The second direction of explaining retributivist punishment is grounded in the concept of *limiting retributivism*. The concept of limiting retributivism was advanced by Norval Morris and later supported by Richard Frase and Michael Tonry [6, 12, 16]. Rather than answering the question of 'why to punish, limiting retributivism is mainly concerned with answering the question of 'how much to punish'. According to this concept, the role of retributivism is to establish outer limits – both minimum and maximum – for a sanction. Within those limits the sanction may serve other purposes, including utilitarian. Morris viewed desert as an imprecise concept, therefore punishment could not be based on desert alone. Desert could only establish the limits within which the sentence could be tailored to serve rehabilitative, incapacitative, or general deterrent purposes. According to this concept, limiting retributivism provides substantial case-level sentencing discretion within retributive boundaries.

Unfair advantage

The first attempt to explain retributive punishment as deriving from the principles of fairness and reciprocal advantage came from Herbert Morris [10, 11]. Justifying punishment on the basis of fairness was later supported by other theorists [5, 13, 14, 15]. The approach is referred

to either as a *fairness-based or an unfair advantage theory*. The theory implies that an offender, while breaking the law, obtains a certain unfair advantage and benefits over other members of the society while they are subjected to the burden of obeying the law. It follows that punishment should take place in order to remove the unfair advantage obtained by offenders. In particular, punishment should make offenders 'pay the price' for the advantage or benefits they have taken. This in turn should lead to restoring the balance of benefits and burdens in the society. Morris asserts that punishment serves the purpose of restoring an 'equilibrium of benefits and burdens' caused by the criminals and their crimes [11].

Intuitionist theories

Intuitionist theories attempt to find the justification of punishment within the context of human intuition. According to Michael Moore, one of the earliest proponents of intuitionist basis of punishment, retributive punishment can be compared to people's everyday intuitive tendencies to punish wrongdoers because they simply deserve punishment [8, 9]. It is assumed that intuitive bases are shared between the retributive theories of punishment, corrective theories of tort liability, promissory theories of contract, and natural right theories of property. An intuitive desire to establish fairness in a society is viewed as a primary purpose and primary benefit of punishment. Therefore, it is not necessary to look further for any other utilitarian-type benefits. Punishment should be based upon offender's moral culpability which is desert: desert being something that it is possible to distinguish and recognize, just as it is possible to recognize someone's right of ownership.

Communication

At the forefront of communicative approach is Andrew von Hirsch who first advanced his desert theory in the mid-1970s with the initial theoretical discussions undergoing further refinement in the course of the following three decades [17–22].

Von Hirsch argues that state desert derives ultimately from the everyday judgments of bad conduct and communication of that judgement to the one who is responsible for it. That communication is also referred to as blameworthiness or, in von Hirsch's terminology, censure, and it is the basis of punishment. Censure has two important functions in punishment. Firstly, since it points at the wrongfulness that was done, it recognizes those who had been wronged as victims and their rights as being violated. Secondly, it addresses the offender as a moral agent. The notion of censure is the key to comprehending desert theory's response to the question of how much to punish.

Penal censure is the normative constituent which conveys a normative message. But there is another element, a prudential one, which is hard treatment. It is considered that not all offenders are capable of responding to the mor-

al message of censure; therefore the normative reasons for desisting from crime are reinforced by additional reasons in the form of hard treatment. It follows that hard treatment is necessary in order to help wrongdoer to desist from crime. Hard treatment, by means of material deprivation, serves the purpose of preventing crime: an offender should learn from hard treatment and to avoid experiencing it again should withhold from crime in future.

Duff developed the theme of moral education into a communication or penitent theory of punishment [1–4].

He refers to punishment as moral communication between a political community and an offender, which is aimed at calling for repentance, reform and reconciliation. Communication for Duff plays a wider role than in von Hirsch's desert theory: it is not a mere one-way communication from the state to the offender but rather a two directional communication between them: it is a communication of censure from the political community to the offender and a communication of penitent recognition of wrong from the offender back to the community.

References

1. Duff, R. A. (1986). *Trials and punishments*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Duff, R. A., Marshall, S., Emerson Dobash, R., and Dobash, R. P. (Eds.) (1994). *Penal theory and penal practice*. Manchester: University of Manchester Press.
3. Duff, R. A. (2001). *Punishment, communication, and community*. Oxford: Oxford University Press.
4. Duff, R. A. (2011). Retrieving retributivism. In M. D. White, *Retributivism*. Oxford: Oxford University Press.
5. Finnis, J. (1972). The restoration of retribution. *Analysis*, 37, 131–135.
6. Frase, R. (2004). Limiting retributivism. In Tonry, M. (Eds.) *The future of imprisonment*. New York: Oxford University Press.
7. Hart, H. L. A. (1968). *Punishment and responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
8. Moore, M. (1982). Moral reality. *Wisconsin Law Review*, 1061.
9. Moore, M. (1987). The moral worth of retribution. In Schoeman, F. (Eds.), *Responsibility, character, and the emotions: New essays in moral psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Morris, H. (1968). *Punishment and persons*. *The Monist*, 52, 475–501.
11. Morris, H. (1976). *On guilt and innocence*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
12. Morris, N. (1974). *The future of imprisonment*. Chicago: University of Chicago Press.
13. Murphy, J. G. (1971). Three mistakes about retributivism. *Analysis*, 31, 166–169.
14. Murphy, J. G. (1973). Marxism and retribution. *Philosophy and Public Affairs*, 2, 217–243.
15. Sher, G. (1987). *Desert*. Princeton: Princeton University Press.
16. Tonry, M. (1987). Sentencing guidelines and their effects. In von Hirsch, A., Knapp, K. A. & Tonry, M. (Eds.), *The Sentencing commission and its guidelines*. Boston: Northeastern University Press.
17. von Hirsch, A. (1976). *Doing justice*. New York: Hill and Wang.
18. von Hirsch, A. (1986). *Past or future crimes: Deservedness and Dangerousness in the sentencing of criminals*. Manchester: Manchester University Press.
19. von Hirsch, A. (1993). *Censure and sanctions*. Oxford: Oxford University Press.
20. von Hirsch, A., Bottoms, A. E., Burney, E., and Wikstrom, P-O. (1999). *Criminal deterrence and sentence severity: An analysis of recent research*. Oxford – Portland Oregon: Hart Publishing.
21. von Hirsch, A. and Ashworth, A. (2005). *Proportionate sentencing: Exploring the principles*. Oxford: Oxford University Press.
22. von Hirsch, A. and Jareborg, N. (2009). The Swedish Sentencing Law. In von Hirsch, A., Ashworth, A. and Roberts, J. (Eds.). *Principled sentencing: Readings on theory and policy*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.

Наталія Вібла,

доктор філософії (PhD), науковий співробітник, Інститут кримінології, Кембриджський університет, Кембридж, Великобританія

КАРНА (РЕТРІБУТИВНА) МОДЕЛЬ ПОКАРАННЯ

Ретрибутивізм є теорією, сутність якої дуже скорочено можливо виразити положенням: суворість покарання не повинна перевищувати моральну провину злочинця. У доповіді аналізується еволюція ретрибутивізму та ретрибутивних підходів до покарання. Розглянуто змішані підходи до покарання другої половини ХХ сторіччя, концепцію обмеженого ретрибутивізму, проблему несправедливої переваги, інституціональні теорії та комунікативний підхід Ендрю фон Гірша.

Одержано 22.04.2015

Вознюк Андрій Андрійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, в. о. начальника наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У статті 3 Конституції України задекларовано, що безпека людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей нарівні з її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також недоторканністю.

Отож, протидія злочинам, що посягають на безпеку людей, є одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів. Разом із цим у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) об'єктом кримінально-правової охорони визнані різні види безпеки, зокрема, громадська безпека, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту, національна безпека. Загальну безпеку людей ототожують з громадською безпекою або суспільною безпекою.

Як слушно зауважує В. П. Тихий, розробка численних і складних питань відповідальності за окремі злочини проти громадської безпеки не може бути плідною, якщо не має в своїй основі загальнотеоретичного підґрунтя [1, с. 39], до якого, на наш погляд, слід віднести і питання класифікації злочинів проти громадської безпеки.

У теорії кримінального права не існує єдності в поглядах вчених щодо класифікації злочинів проти громадської безпеки. При цьому під час виокремлення певних їх видів допущені помилки, що й зумовлює необхідність дослідження цього питання.

Наприклад, В. О. Навроцький за об'єктом (точніше, із врахуванням джерела небезпеки, протидія якій передбачена відповідними статтями розділу IX Особливої частини КК України) злочини проти громадської безпеки поділяє на групи: 1) злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257, 258³, 260 КК України); 2) злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258², 258⁴, 259, 266 КК України); 3) злочини, які порушують правила поведіння з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку (ст. 262–265¹, 267–269 КК України); 4) злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України); 5) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 270 КК України) [2, с. 357].

Виходячи з послідовності злочинів, зазначених у дев'ятому розділі Особливої частини КК України, В. П. Тихий усі злочини проти громадської безпеки пропонує поділити на три групи: 1) створення злочинної організації, терористичної групи та інших злочинних об'єднань, участь у них та у злочинах, що вчиняються ними, чи пов'язаних із ними (ст. 255–261 КК України); 2) незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262–266 КК України); 3) порушення різних правил, що забезпечують громадську безпеку (ст. 267–270 КК України) [3, с. 287].

Водночас, на думку Ю. А. Кармазіна, з урахуванням суспільної небезпеки і спрямованості діянь можна виділити таку систему цих злочинів: 1) створення або участь у злочинній організації, організованій злочинній групі (ст. 255–258⁴, 260 КК України); 2) незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, а також речовинами, що є джерелом підвищеної небезпеки (ст. 262–267¹, 269 КК України); 3) інші злочини у сфері громадської безпеки (ст. 259, 261, 268, 270 КК України) [4, с. 189].

Натомість О. О. Дудоров стверджує, що можна виділити такі види кримінальних правопорушень, передбачених розділом IX Особливої частини КК України: 1) пов'язані зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань (ст. 255–257, 260 КК України); 2) терористичний акт і пов'язані з ним кримінальні правопорушення (ст. 258–258⁵ КК України); 3) проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–267, 268, 269 КК України); 4) інші (ст. 259, 267¹, 270, 270¹ КК України) [5, с. 656–657].

Інші науковці, а саме М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський, вважають, що злочини, передбачені у цьому розділі, можна умовно поділити на такі групи: 1) злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань або участю в них (ст. 255–257, 258³, 260 КК України); 2) терористичні злочини (ст. 258–258², 258⁵ КК України); 3) злочини, пов'язані з незаконним поведінням зі зброєю, боєприпасами, вибуховими чи радіоактивними матеріалами (ст. 261–266 КК України); 4) злочини, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку (ст. 259, 267–270¹ КК України) [6, с. 394].

До першої групи злочинів проти громадської безпеки вчені відносять: злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257, 258³, 260 КК України) (В. О. Навроцький) [2, с. 357]; створення злочинної організації, терористичної групи та інших злочинних об'єднань, участь у них та у злочинах, що вчиняються ними, чи пов'язаних із ними (ст. 255–261 КК України) (В. П. Тихий) [3, с. 287]; створення або участь у злочинній організації, в організованій злочинній групі (ст. 255–258-4, 260 КК України) (Ю. А. Кармазін) [4, с. 189]; злочини, пов'язані зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань (ст. 255, 256, 257, 260 КК України) (О. О. Дудоров) [5, с. 656–657]; злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань або участю в них (ст. 255–257, 258³, 260 КК України) (М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський) [6, с. 394]. Цю групу утворюють протиправні діяння, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них.

Тому недостатньо переконливою виглядає позиція В. О. Навроцького, Ю. А. Кармазіна, М. К. Гнетнева,

А. О. Данилевського, які до цієї групи зараховують виключно злочини, пов'язані з діяльністю організованих груп і злочинних організацій, оскільки не усі злочинні об'єднання, описані у вказаних ними статтях, є організованими. Наприклад, терористична група є групою осіб за попередньою змовою, а не організованою групою. Сумнівним видається й віднесення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань виключно до організованих форм співучасті. Так, В. П. Тихий та О. О. Дудоров мають рацію, що це злочини, які стосуються різних злочинних об'єднань, а не лише організованих.

Не можна погодитися і з позицією В. О. Навроцького, який наголошує, що це злочини, пов'язані виключно з діяльністю злочинних організацій, оскільки першим діянням об'єктивної сторони більшості з них є створення або організація злочинного об'єднання, а їх відносити до діяльності не логічно. Отже, спочатку відбувається створення, а вже потім діяльність об'єднання. Відтак, якщо не виокремлювати створення об'єднань, то не можна повною мірою характеризувати цю групу злочинів.

Інші діяння в межах об'єктивної сторони складу цих злочинів можна позначити узагальнюючим терміном «діяльність» (як це пропонують В. О. Навроцький, О. О. Дудоров) або «участь» (як це рекомендують В. П. Тихий, Ю. А. Кармазін, М. К. Гнетнев, А. О. Данилевський). Найбільш вдалим терміном для назви форм об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України (участі в об'єднанні, участі у злочині, вчиненому його учасниками, керівництві злочинним об'єднанням, сприянні створенню та діяльності цих об'єднань тощо), є «участь», яку слід тлумачити в найбільш широкому значенні.

Дискусійним залишається й віднесення створення терористичної групи чи терористичної організації до першої групи злочинів проти громадської безпеки, оскільки цей злочин, з одного боку, належить до злочинів, пов'язаних зі створенням та участю у злочинних об'єднаннях, а з другого – до злочинів, пов'язаних із тероризмом. Якщо виходити з того, що злочини, пов'язані з тероризмом, здебільшого або у значній частині випадків вчиняються у співучасті, зокрема в організованих формах, то тероризм можна назвати одним із різновидів організованої злочинної діяльності. Відтак, цей злочин можна віднести як до злочинів, пов'язаних зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, так і до терористичних злочинів.

Сумнівною виглядає й позиція вчених, які вважають, що до першої категорії злочинів належать діяння, не пов'язані безпосередньо зі створенням злочинних об'єднань та участю в них. Так, Ю. А. Кармазін до них зараховує всі злочини, пов'язані з тероризмом [4, с. 189], а В. П. Тихий – злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258-5 КК України), а також завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України), напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України) [3, с. 287]. Стосовно цих протиправних діянь слід відмітити, що вони можуть вчинятися як у співучасті, так і поза її межами. Терористичні злочини утворюють

окрему групу злочинів. Водночас завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності треба віднести до однієї з наступних груп злочинів проти громадської безпеки, оскільки він лише створює уявлення про загрозу тероризму. з урахуванням наведеного до першої групи злочинів, пов'язаних зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, необхідно віднести протиправні діяння, передбачені ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України.

До другої групи злочинів проти громадської безпеки В. О. Навроцький відносить злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258², 258⁴, 259, 266 КК України) [2, с. 357], О. О. Дудоров – терористичний акт і пов'язані з ним кримінальні правопорушення (ст. 258–258⁵ КК України) [5, с. 656–657]; М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський – терористичні злочини (ст. 258–258², 258⁵ КК України) [6, с. 394].

На наш погляд, найбільш оптимальним терміном для позначення злочинів цієї групи є терористичні злочини, оскільки злочини, пов'язані з тероризмом, – значно ширше поняття, оскільки охоплює діяння, передбачені статтями інших розділів Особливої частини КК України*.

Насправді незрозуміло, чому до терористичних груп і організацій слід відносити лише ті об'єднання, діяльність яких спрямована на вчинення терористичних актів, і залишати без уваги групи і організації, діяльність яких спрямована, наприклад, на захоплення заручників (ст. 147, 349 КК України), адже, як слушно наголошує В. П. Ємельянов, згідно з преамбулою до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. даний вид злочину віднесений до різновидів міжнародного тероризму. Ідентичними тероризму за об'єктивно-суб'єктивними ознаками можуть стати й такі діяння, як посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали (ст. 266 КК України); викрадення або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного морського чи річкового судна (ст. 278 КК України), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України); злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України) та багато інших злочинів, які спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття якихось рішень або відмови від нього. Таким чином, при визначенні поняття «терористична» неможливо орієнтуватися на якийсь один склад злочину або навіть на декілька складів, оскільки таких діянь

* Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258–260, 443, 444, а також іншими статтями КК України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до КК України. Ця вказівка законодавця свідчить про те, що перелік злочинів, пов'язаних із тероризмом, поширюється на різні розділи Особливої частини КК України і не є вичерпним.

достатньо, і в одних випадках вони матимуть терористичний характер, в інших – ні. Отже, орієнтуватися тут потрібно на загальне визначення злочинів терористичної спрямованості, яке необхідно або передбачити серед ознак цього складу злочину, або доповнити даний склад злочину відповідною приміткою, за допомогою якої можливо буде усвідомити розуміння та зміст поняття «терористична» [7, с. 87–103].

Однак не можна погодитися з позицією В. О. Навроцького, який вважає, що до цієї групи входить завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Водночас заслуговує на увагу позиція вченого віднести до злочинів, пов'язаних із тероризмом, погрозу вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали, оскільки такі дії скоюються з метою примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію чи державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози, і нагадують погрозу вчинити терористичний акт. На підставі вищевикладеного до терористичних злочинів пропонуємо віднести протиправні діяння, передбачені статтями 258–258⁵ та 266 КК України.

До наступної групи злочинів вчені відносять: злочини, які порушують правила поведіння з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку (ст. 262–265¹, 267–269 КК України) (В. О. Навроцький) [2, с. 357]; незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262–266 КК України) (В. П. Тихий) [3, с. 287]; незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, а також речовинами, що є джерелом підвищеної небезпеки (ст. 262–267¹, 269 КК України) (Ю. А. Кармазін) [4, с. 189]; злочини проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–269 КК України) (О. О. Дудоров) [5, с. 656–657]; злочини, пов'язані з незаконним поведінням зі зброєю, боєприпасами, вибуховими чи радіоактивними матеріалами (ст. 261–266 КК України) (М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський) [6, с. 394]. Найбільш вдалою назвою третьої групи злочинів проти громадської безпеки є та, що запропонована О. О. Дудоровим, оскільки у ній не міститься переліку усіх предметів, а, навпаки, вони позначені єдиним узагальнюючим терміном «небезпечні предмети і речовини». Прагнення М. К. Гнетневої та А. О. Данилевського дати вичерпний перелік таких предметів призводить до помилки, оскільки вчені, з одного боку, у назві цієї групи згадують лише про зброю, боєприпаси, вибухові чи радіоактивні матеріали, а з другого – відносять до цієї групи й діяння, передбачене ст. 261 КК України, у якому йдеться про радіоактивні, хімічні, біологічні та вибухонебезпечні матеріали, речовини та предмети.

Найбільш дискусійним виступає віднесення інших суспільно небезпечних діянь до певної групи злочинів проти громадської безпеки. Серед них: злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України); злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 270 КК України) (В. О. Навроцький) [2, с. 357]; порушення різних правил,

що забезпечують громадську безпеку (ст. 267–270 КК України) (В. П. Тихий) [3, с. 287]; інші злочини у сфері громадської безпеки (ст. 259, 261, 268, 270 КК України) (Ю. А. Кармазін) [4, с. 189]; інші злочини проти громадської безпеки (ст. 259, 267-1, ст. 270, 270¹ КК України) (О. О. Дудоров) [5, с. 656–657]; злочини, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку (ст. 259, 267–270¹ КК України) (М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський) [6, с. 394]. Серед цих груп злочинів варто виділити злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил, які досить міцно пов'язані з попередньою групою злочинів проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин. При цьому більшість злочинів даних груп можна віднести як до однієї, так і до другої. Наприклад, порушення правил поведіння з вибуховими, легкозаймистими та ідкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України) одночасно стосується порушенням спеціальних правил і порядку обігу небезпечних предметів і речовин. Тому ми пропонуємо об'єднати ці дві групи в одну, позначити їх як «злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин,» і віднести до них протиправні діяння, передбачені статтями 261–265¹, 267–270 КК України.

Злочинами, які, на наш погляд, не можна віднести до жодної з трьох вище окреслених груп, є завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України) та умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України). При цьому вчені вказують на відвертий нонсенс у вигляді доповнення розділу IX Особливої частини КК статтею 270¹ («Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства»). Цілком очевидно, що об'єкти ЖКГ (вони перераховані у примітці до ст. 270¹ КК), на відміну від предметів інших злочинів проти громадської безпеки, не входять до переліку джерел підвищеної небезпеки: ці об'єкти не просто не містять потенційної небезпеки, а, навпаки, покликані задовольняти повсякденні потреби їх власників, держави, суспільства. Зазначимо також, що схожі за змістом кримінально-правові заборони є в розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» (ст. 194 і ст. 194¹). Знищуючи або пошкоджуючи об'єкти ЖКГ, винна особа передусім спричиняє шкоду власності на такі об'єкти. з урахуванням сказаного розміщення норми про злочинні діяння щодо об'єктів ЖКГ у розділі IX Особливої частини КК навряд чи може бути визнане виправданим. Нічого, крім непотрібної казуїстики, ця новела у кримінальний закон не вносить [8; 9, с. 387–388].

Тому злочини, передбачені ст. 259 і 270¹ КК України, треба виділити в окрему групу – «інші злочини, що загрожують громадській безпеці».

За результатами проведеного дослідження ми пропонуємо злочини проти громадської безпеки поділити на такі групи:

1) злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них (статті 255, 256, 257, 258³, 260 КК України);

2) терористичні злочини (статті 258–258⁵, 266 КК України);

3) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин (статті 261–265¹, 267–270 КК України);

4) інші злочини, що загрожують громадській безпеці (статті 259 і 270¹ КК України).

Список використаних джерел

1. Тихий В. П. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки / В. П. Тихий // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – с. 39–43.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Атіка, 2008. – 712 с.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] / Бабій А. П., Доброход І. С., Кармазін Ю. А. та ін.; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2009. – 496 с.
5. Дудоров О. О. Кримінальне право: навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид. – К.: «ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
7. Ємельянов В. П. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму згідно з Кримінальним кодексом України / В. П. Ємельянов // Питання боротьби зі злочинністю. – 2006. – Вип. 12. – С. 87–103.
8. Дудоров О. О. Злочини проти громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту: особливості кваліфікації / О. О. Дудоров, Д. О. Калмиков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 176–189.
9. Правова доктрина України: у 5 т. – Х.: Право, – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.

Одержано 22.04.2015

УДК 343.452(477)

Володавська Олена Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 330 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У чинному Кримінальному кодексі України передбачено кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни (ст. 330 КК України).

Не можна стверджувати, що законодавець звернув увагу на необхідність криміналізації цього складу злочину лише зараз. Однак раніше відомості, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни, окремими кримінально-правовими засобами не охоронялись. Цей різновид інформації з обмеженим доступом охоплювався поняттям «державна таємниця» і тому був предметом таких складів злочинів, як шпигунство та державна зрада.

Формування сучасної норми про кримінальну відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони, починається з Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 року і Кримінального уложення 1903 року. В період до прийняття КК УРСР 1922 року окремими кримінально-правовими засобами охоронялись державна, банківська, кредитна, податкова, акціонерна, торгівельна, комерційна, канцелярська та приватна таємниці, а також таємниця листування. У КК УРСР 1922 року кримінальна відповідальність була передбачена тільки за розголошення державної, військової таємниць та економічних відомостей, що не є за своїм змістом спеціально охоронюваною державною таємницею, але не підлягають розголошенню по прямій забороні закону чи розпорядженню керівників відомств, установ і підприємств. У КК УРСР 1927 року також передбачалась кримінальна відповідальність за розголошення таємниці попереднього слідства, дізнання чи ревізійного обстеження.

Детальне розмежування кримінальної відповідальності за незаконне поводження з інформацією з обмеженим доступом було передбачено КК УРСР 1960 року. Однак на той період відомості, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони, окремими кримінально-правовими засобами не охоронялись.

Поняття «службова таємниця» вперше було введено законодавцем у 1984 році, а за передачу чи збирання з метою передачі якої іноземним організаціям або їх представникам була встановлена кримінальна відповідальність. Але із набранням чинності Кримінального кодексу України від 1 вересня 2001 року ця норма зазнала суттєвих змін. На той час вона мала назву: «Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави». Ця норма була розроблена з урахуванням Законів України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року, Інструкції «Про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави» від 27 листопада 1998 року та інших.

У 2011 році набув чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації» [1]. Врахувавши положення цього закону, законодавець вніс зміни й до Кримінального кодексу України. Згідно зі ст. 330 КК України в редакції закону від 13.01.2011 року кримінальна відповідальність передбачалась за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Але зазначеними вище змінами до ст. 330 Кримінального кодексу України законодавець не обмежився. Так, 27.03.2014 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про інформацію” та Закону України “Про доступ до публічної інформації”» [2]. Згідно з цим законом у статті 330 Кримінального кодексу України у назві слова «конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» замінено словами «службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни»; в абзаці першому частини першої слова «економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка знаходиться у во-

© Володавська О. С., 2015

лодінні держави» замінено словами «відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни».

Таким чином, на сьогодні ст. 330 Кримінального кодексу України має наступну редакцію: «Передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам,

установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства».

Список використаних джерел

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/para236#n236>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації»: Закон України від 27.03.2014 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 816. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1170-18/page>

Одержано 02.04.2015

Гаврилюк Ірина Григорівна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ ОСОБИСТОЇ ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ

Нові політичні та економічні умови життя суспільства викликали не лише позитивні демократичні перетворення, але й цілу низку труднощів, пов'язаних із необхідністю реального, повноцінного та всеосяжного захисту прав і законних інтересів громадян. Зміни, що відбуваються у сфері політики, економіки, реформування законодавства, вивели Україну на абсолютно інший рівень. Правова система нашої держави прийняла і відобразила в Конституції найбільш прогресивні ідеї світової спільноти щодо захисту прав людини, тому у сучасних умовах подальшого розвитку України як європейської, демократичної, соціальної і правової держави особливого значення набувають питання правового регулювання відносин, пов'язаних із визначенням пріоритету людини як особистості та найвищої соціальної цінності, з удосконаленням механізму державного захисту її прав і свобод, у тому числі й найцінніших для сучасної людини прав на повагу особистого життя. У контексті реалізації цього права надзвичайно важливим є кримінально-правове забезпечення конфіденційності різних видів інформації з обмеженим доступом (або ж таємниць), до яких, зокрема, належить і особиста таємниця людини. Від того, наскільки забезпечена недоторканність особистої таємниці, як глибоко держава може проникати в зміст цієї таємниці та які підстави для цього вона вважає законними й достатніми, залежить ступінь свободи особи в державі, рівень гуманності її політичного режиму.

Громадське життя кожного індивіда полягає в його участі у суспільному виробництві й інших сферах громадського буття, вони можуть бути як врегульовані законодавством, так і залишатися поза межами такої регламентації, а деякі суспільні відносини в цій сфері врегульовані лише частково. Так, однією з найбільш гострих на сьогодні є проблема захисту права особи на недоторканність приватного життя і, зокрема, на особисту таємницю. Враховуючи важливість для будь-якої людини її особистого життя, відносини у цій сфері мають бути забезпечені правовою охороною, у тому числі і кримінальним законодавством України. Так, відповідно до ст. 32 Конституції, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя [1]. Тим самим на рівні Конституції закріплюється право людини на таємницю приватного життя.

Право на приватне життя – ємнісна юридична категорія. Воно складається з низки правомочностей. Насамперед необхідно зазначити, що громадянин має можливість перебувати поза службою в стані деякої відособленості від держави, суспільства, колективу. Тому під приватним життям, на нашу думку, необхідно розуміти сферу життєдіяльності окремої особи, яка

включає в себе зв'язки цієї особи з іншими людьми, її приватні справи, сімейні стосунки тощо, тобто все, що пов'язане з її способом життя і не має публічного характеру. Проте щодо цього І. Л. Петрухін справедливо зауважував, що не будь-яка особиста таємниця є таємницею приватного життя. Особисті таємниці, але не таємниці приватного життя, нерідко містяться в поштово-телеграфній кореспонденції (про приватне життя в ній може бути не сказано ні слова) [2, с. 16].

Особисті таємниці не тільки органічно пов'язані з правом на охорону приватного життя, але й виступають його логічним розвитком, оскільки без них приватне життя немислиме, як немислиме існування сучасного суспільства взагалі. Отже, особиста таємниця в житті кожної людини займає особливе місце, оскільки являє собою певні відомості, незаконне розголошення (або передача) яких може завдати шкоди інтересам її власника. Поняття «таємниця» може охоплювати різні сторони життєдіяльності людини, однак загальним для них є те, що у кожному конкретному випадку йдеться про інформацію, що має конфіденційний характер, доступ до якої та її розповсюдження можливі лише за згодою її власника або у чітко визначених законом випадках. з цього приводу Конституційний Суд України зазначає, що «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [3, с. 22].

Національне законодавство передбачає понад 20 видів таємниць, які регулюються нормами різних галузей права, проте кримінальне законодавство України забезпечує охорону не всіх категорій таємниць, а лише деяких з них, що, на думку законодавця, є найбільш важливими. Зокрема, чинний Кримінальний кодекс України містить низку норм, які спрямовані на охорону певних видів особистої таємниці людини. Так, окремі конституційні права і свободи захищаються нормами, що містяться в статтях розділу V Особливої частини КК України, зокрема це такі кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України), за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України), за порушення недотор-

канності приватного життя (ст. 182 КК України) тощо. Слід зазначити, що такі норми містилися і в Кримінальному кодексі УРСР 1960 року, а саме ст. 131 передбачала відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, ст. 115-1 передбачала відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) тощо. Проте ці норми не в повному обсязі забезпечували охорону прав людини у сфері особистого життя. Чинне ж кримінальне законодавство України хоча й набуло значних позитивних змін та певного вдосконалення у цій сфері, але для повноцінного забезпечення особистої таємниці людини, на нашу думку, цього ще не достатньо. Крім того, певні конфіденційні відомості, що становлять особисту таємницю людини, можуть міститися і в інших різновидах таємної інформації, наприклад, комерційної, банківської, службової або професійної таємниці тощо. Зокрема, у КК України передбачено низку таких норм, що встановлюють відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України), незаконне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків (ст. 145 КК України), порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України), порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України), розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Петрухин И. Л. Личные тайны (человек и власть) / И. Л. Петрухин. – М. : Институт государства и права Российской Академии наук, 1998. – 232 с.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України // Вісник Конституційного суду України. – 2012. – № 2. – С. 14–24.

Одержано 14.04.2015

Дорохіна Юлія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету, Київ, Україна

ВЛАСНІСТЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Власність у вітчизняному кримінальному праві має статус парадоксального явища, яке зберігає невідомість і велику кількість інтерпретацій. Як похідне від загальної теорії права кримінальне право визнає соціальну мету власності, її безперечне значення в історії суспільства, безумовну роль у становленні та розвитку економічних формацій, у формуванні будь-якого політичного устрою.

Зарубіжні фахівці з кримінального права цілком обґрунтовано зазначають, що сучасне кримінальне законодавство, в тому числі в частині охорони власності, не є цілісним і системним актом [1, с. 20]. У ньому присутні «чужорідні» інститути й традиції інших галузей права і сфер суспільних відносин. Кримінальний закон розбалансований, а у деяких положеннях – небезпечний для суспільства, оскільки сповнений суперечностей і позбавлений концептуальних основ [2]. Основною причиною великого розриву між тим значенням, яке вкладається у текст закону, і значенням, що його набуває акт у процесі правозастосування, є відсутність загального підходу і єдиної методології. Унаслідок цього поширюється практика вживання квазінорм, зміст яких відірваний від дійсного значення кримінально-правових заборон [3, с. 19–20].

Зазначене вище актуалізує необхідність пошуку нової для кримінального права світоглядної основи, на основі якої, з одного боку, можна було б оцінювати існуючий стан речей, а з іншого – сформулювати концептуальні пропозиції щодо модернізації механізму кримінально-правової охорони власності, які могли б згодом застосовуватися на практиці.

Аналіз проведених російськими науковцями досліджень правових підстав набуття власності й кримінально-правових засобів її охорони дозволяє зробити висновки про те, що у теорії та практиці кримінального права власність розуміється не як природна даність, а як соціальний конструкт [1, с. 20]. Не викликає сумніву, що власність породжується суспільством, а тому не оспорюється той факт, що приматом відносин власності є суспільні відносини.

У сучасній теорії права власність традиційно розглядається з соціальної, економічної та юридичної точок зору [4, с. 200]. Представники кримінального права за аналогією із загальною теорією права розглядають власність переважно в економічному та юридичному значеннях. Знаходячи оптимальне співвідношення економічної і юридичної складових власності, правознавці проігнорували те, що жодна з цих галузей знання не брала на себе зобов'язань сформулювати цілісне уявлення про власність. У кожній з них поняття «власність» має свій чітко окреслений цільовий характер. Абсолютизація економічної та юридичної концепцій, так само як і ідеї про їх діалектичне змішування призвели до того, що у теорії кримінального права ін-

ститут власності не має чітко вираженого становища і певного визначення.

Як свідчать проведені дослідження [5, с. 955–956], сучасні уявлення про власність не здатні усунути різноманіття її інтерпретацій, чітко визначити місце власності в системі дефініцій кримінального права. Знань недостатньо для того, щоб визначити родовий, видовий або безпосередній статус власності. Їх недостатньо і для пояснення зв'язку власності з суб'єктами кримінального права – особою, суспільством і державою, з їх цінностями – життям і свободою. Дослідники не мають можливості оцінювати здатність кримінального закону правильно коригувати відносини власності, які складаються у соціумі, виводити їх з галузі іманентного в сферу належного, справедливого.

Інакше кажучи, теорія кримінального права, маючи в своєму розпорядженні існуючі уявлення про власність, як справедливо зазначає Б. Вишеславцев, не здатна відповісти на питання вищого порядку [6, с. 652]. Заявлених знань недостатньо для ідентифікації та конкретизації власності, а також для персоніфікації її власника. У наявності лише запозичене поняття «власність», яке ототожнюється, а по суті – підміняється економічними і цивілістичними теоріями. Проте справа не лише в таких «запозичених» знаннях про власність. Проблема полягає і в самому кримінальному праві, предметом пильної уваги якого вищезазначені питання ніколи не були [7, с. 49].

В антропологічному значенні власності стає зрозумілим, що адаптоване кримінальним правом уявлення про власність суперечить її онтологічним основам. Марні зусилля теоретиків кримінального права, які обстоюють правду вчорашнього дня, є підставою для пошуку іншого, не римського, філософсько-правового [8] і економічного [9] досвіду з метою розв'язання проблем, що виникли.

Вважаю, що досвід філософії щодо власності недооцінюється кримінальним правом. Разом з тим він може слугувати підставою та засобом подолання зазначених вище суперечностей.

На відміну від римського права вітчизняна філософія власності стверджує, що власність не вигадана довільно і не є винаходом суспільства. Її онтологічні підстави приховані у конкретній особі. Їй від природи належать індивідуальне тіло й індивідуальний інстинкт самозбереження, духовна самостійність і творча самодіяльність. Вони є її першою і особистою власністю, генеруючи яку людина виробляє вторинну, предметну власність, так звану речову власність. Індивід як суб'єкт своєї волі та свободи, а в цілому – права, інвестує своє життя в життя зовнішніх речей.

Вітчизняне кримінальне право наведені підстави виникнення власності ще не сприйняло, незважаючи на те, що саме вони пояснюють необхідність кримінально-правової охорони власності. Власність виступає ідеальним продовженням людини в речах, і тому посягання на власність характеризується високою суспільною небезпекою. Розкрадання власності призводить не лише до вилучення майна громадян і суспільства, але й до відчуження їх волі, свободи і автономії, права на дієздатність [8, с. 38–49].

Протилежний погляд на власність призводить до ототожнення її з майном, яке само по собі поза особою, суспільством і державою не існує, а для кримінального права не має ціннісного значення. Лише завдяки зусиллям людини матерія стає річчю, а в суб'єктів права вона перетворюється на майно. У цих відносинах річ набуває свого значення, сенсу і змісту, отримує ціннісні характеристики.

Таким чином, можна констатувати, що адаптоване сучасним кримінальним правом уявлення про власність не відповідає історичній та соціокультурній основі суспільства. Більше того, воно ігнорує антропологічне значення власності. Це значення не потребує юридичного або економічного обґрунтування. У ньому власність конкретна і має певного носія – людину. Індивід стає дієздатною особою, а разом вони виступають як об'єкт і суб'єкт права власності.

Отже, у представників кримінального права і розробників кримінального закону відсутні підстави для

спорів про місце власності в системі об'єктів кримінально-правової охорони. Відсутні також підстави розглядати власність як похідну цінність. Таке уявлення про власність суперечить її справжньому місцю в системі цінностей самого права. В. Нерсесянц наголошував, що знищення власності по суті визначає й долю права [10, с. 36].

Завдяки категорії «власність» воля і свобода, а також інші ключові цінності права з соціально-антропологічної сфери переносяться у соціально-економічну. Власність забезпечує можливість перенесення буття людини з абстракції в конкретну реальність, в умовах якої вона володіє, користується і розпоряджається майном [11, с. 12].

Тому об'єктом кримінально-правової охорони є власність як ключова цінність права. Вона забезпечує відносини, в умовах яких людина виявляє волю до праці і здатність до самореалізації, суспільство забезпечує право людини на гідне існування, а держава встановлює гарантії свободи.

Захищаючи власника, кримінальне право захищає його першу власність – індивідуальне тіло та індивідуальний інстинкт до самозбереження. І в цьому розумінні власність не є цінністю, похідною від економіки, оскільки економіка не є цінністю права. Крім того, власність утворюється людиною, а економіка – суспільством, господарським об'єднанням.

Список використаних джерел

1. Бочкарев С. Модернизация уголовно-правовой охраны собственности: проблемы теории и методологии / С. Бочкарев. – М., 2010. – 20 с.
2. Ошибки в УК. Постоянные изменения в УК наполнили его противоречиями / Бойко А. И., Голик Ю. В., Елисеєв С. А. и др. // Российская газета. – 2010. – № 5205. – 10 июня.
3. Концепция модернизации уголовного законодательства в экономической сфере. – М., 2010. – 20 с.
4. Уголовное право: Особенная часть : учебник / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов. – М., 2001. – 200 с.
5. Бочкарев С. А. Собственность как охраняемое благо уголовного права / С. А. Бочкарев // Право и политика. – 2009. – № 5. – С. 952–957.
6. Вышеславцев Б. П. Решение антиномии свободы и необходимости / Кризис индустриальной культуры: Избранные сочинения / Б. П. Вышеславцев. – М., 2006. – 652 с.
7. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М., 1978. – 49 с.
8. Бочкарев С. А. Русские мыслители об антропологическом смысле собственности / С. А. Бочкарев // Известия РПТУ им. А. И. Герцена. Аспирантские тетради. – 2008. – № 26. – С. 38–49.
9. Румянцев М. А. Антропологический подход к исследованию экономики: постановка проблемы / М. А. Румянцев // Вестник СПбГУ. – 2007. – № 4. – С. 25–34.
10. Нерсесянц В. С. Философия права : учебн. / В. С. Нерсесянц. – М., 1998. – 652 с.
11. Бочкарев С. А. Феномен собственности на уровне представления и понятия / С. А. Бочкарев // Философия и культура. – 2008. – № 10.

Одержано 07.04.2015

Житний Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ І ПРАВІ УКРАЇНИ

Будучи «продуктом» діяльності людини, створеним із метою забезпечення публічного контролю за соціальними процесами й індивідуальною поведінкою, кримінальне право вбирає в себе і відображає сучасні уявлення про характеристики й форми сприйняття зовнішнього світу такі, як простір і час, матерія й енергія тощо. Ці уявлення формують, зокрема, і часовий та географічний контекст кримінального права як фрагменту правової реальності. Однією з таких характеристик є категорія часу.

Час є формою протікання усіх механічних, органічних, психічних процесів, умова можливості руху, зміни, розвитку. У філософії, психології та фізиці час розглядається як такий, що може існувати у трьох формах: як реальний, що є зовнішньою характеристикою реальності, яка розгортається в ньому й вимірюється за його допомогою; як перцептуальний (психологічний), який є відображенням об'єктивного часу у свідомості суб'єкта), та як концептуальний, з допомогою якого створюються абстрактні моделі, що є способом наукового пізнання реального і перцептуального часу [1, с. 225].

У тексті Кримінального кодексу України (далі – КК) станом на 1 квітня 2015 р. час згадується 42 рази, та ще 25 разів використовуються похідні категорії («одночасність», «своєчасність», «тимчасовість»). Крім того, у ньому 1631 раз ужито в різних відмінках категорію «строк» та 1 раз – «термін». У теорії кримінального права категорія часу також посідає досить помітне місце, відображаючись у таких поняттях, як «час вчинення злочину», «чинність закону про кримінальну відповідальність у часі», «строки», в ознаках «своєчасно», «тимчасово», «достроково» тощо. Крім того, періоди існування норми, інституту чи іншого кримінально-правового феномену враховуються при застосуванні у наукових дослідженнях порівняльного діахронічного методу, порівняльного синхронічного методу, історичного методу.

Перш за все час виступає «абсолютним, об'єктивним атрибутом кримінального закону, що є формою послідовних його існувань одномірно й односпрямовано від минулого до майбутнього» [2, с. 55]. При цьому, як слушно зазначає П. М. Рабінович, «...право регулює не час як такий, а часові (темпоральні) параметри діяльності: її тривалість, швидкість та ін.» [3, с. 3]. Як всі інші процеси об'єктивного світу, кримінально-правова охорона й кримінально-правове регулювання існують (виникають, розгортаються, рухаються) у просторово-часовому континуумі. При встановленні ознак об'єктивної сторони злочину фахівець (слідчий, суддя) керується фізичним уявленням про час як про категорію, яка відображає тривалість фізичних явищ, а також послідовністю подій. Тому категорії часу

і темпоральному виміру правової реальності приділено певну увагу на сторінках юридичної літератури. Проте комплексного вивчення темпоральний фактор у кримінальному праві поки що не отримав. У теорії кримінального права найкраще положення про час як юридично значиму категорію розроблено поки що в контексті проблематики чинності й дії кримінального закону у часі [2]. Крім того, час вчинення злочину розглядається серед факультативних ознак, які характеризують об'єктивну сторону складу злочину. При цьому найчастіше зазначається, що час – це певний часовий період, протягом якого вчинюється діяння та настають його наслідки [4, с. 149]. Втім, як слушно наголошують деякі правознавці, вказівка про час як криміноутворюючу ознаку того чи іншого діяння (наприклад, «під час пологів» – ст. 117 КК, «під час проведення виборів або референдуму» – ч. 1 ст. 159 КК, «під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації» – ст. 236 КК та ін.) характеризує, як правило, не час як такий (астрономічний час), а деякий відрізок, період, уподовж якого відбуваються події, які здійснюють якісний вплив на злочин [5, с. 164].

Для регулювання потенційних меж повноважень публічної влади щодо кримінального переслідування, виконання призначеного покарання або застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в кримінальному праві використовується категорія «строки давності» (ст. 49, ст. 80, ст. 96⁵ КК). Для цих строків характерні два аспекти: законодавчо визначений (установлена кримінальним законом певна мінімальна кількість календарних років, лише по закінченню яких може бути порушено питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання або застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із давністю) і фактичний (період часу після вчинення особою злочину, впродовж якого вона не ухилялася від слідства й суду і який зараховується у строк давності за злочин). Водночас, і досі дискусійними залишають правила обчислення цих строків. Так, окрім фізичних властивостей часу, іноді доводиться вдаватися при цьому до юридичних фікцій (наприклад, коли точно невідомий момент вчинення особою суспільно небезпечного діяння, з яким пов'язується початок перебігу строку давності).

Відрізками (одинацями) часу вимірюються заходи кримінально-правового впливу та окремі їх складові – строкові покарання, час передачі особи на поруки, іспитові строки при звільненні від відбування покарання, від подальшого відбування покарання. Такими одиницями є найчастіше календарний рік (позбавлен-

ня волі, обмеження волі), рідше – місяці (наприклад, арешт для повнолітніх) та години (громадські роботи). з одного боку, це є проявом визначеності покарання у кримінальному законі як принципу, похідного від більш загального принципу кримінального права – законності. з другого – для строкових видів покарань певні періоди часу, визначені законодавцем та індивідуалізовані у вирокі судом, вказують на крайню прогнозовану межу досягнення щодо правопорушника того позитивного ефекту, який іменується метою покарання (виправлення, запобігання вчиненню особою нових злочинів). Дозований таким чином вплив має «розворушити» правосвідомість засудженого, привчити його до необхідних соціальних норм та подавити негативні звички й навички. І, говорячи словами О. Ф. Мицкевича, таке «тренування у законслухняній поведінці» має бути тим більш тривалим, наскільки міцно правопорушник прив'язаний до кримінальних стандартів поведінки, наскільки великі прагнення й завзятість він виявив у їх реалізації [6, с. 266–267]. У цьому випадку мова йде також про час як про міру суб'єктивного відчуття людиною перебігу (плину)

власного життя. Саме таким чином законодавець транслює в суспільство інформацію, спрямовану на досягнення кримінальним покаранням (і всією галуззю кримінального права) загальнопревентивного ефекту й мети загального запобігання злочинам. Наприклад, за середньої тривалості життя жителя України приблизно в 60–65 років 15-тирічний строк покарання у виді позбавлення волі становить близько чверті життя. Такий значний період життя, впродовж якого людині загрожує суттєве обмеження прав та свобод, має, на думку законодавця, утримати від вчинення особливо тяжких злочинів.

Таким чином, категорія часу у кримінальному праві виступає у наступних значеннях: 1) час як темпоральна властивість злочину або іншої поведінки, яка має кримінально-правове значення («час вчинення злочину», «своєчасність сприяння розкриттю злочину», «дострокове виправлення особи»); 2) час як атрибут кримінального закону («чинність закону про кримінальну відповідальність у часі»); 3) час як темпоральний вимір заходів кримінально-правового впливу та окремих їх елементів.

Список використаних джерел

1. Оборотов І. Г. Темпоральний вимір правової реальності / І. Г. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 45. – С. 223–228.
2. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі: монографія / Ю. А. Пономаренко. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
3. Рабінович П. Час у праві (темпоральні властивості діяльності як об'єкт правового регулювання) / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України: Зб. наук. праць. – Вип. 3 (18). – Х.: Право, 1999. – С. 3–13.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-е вид., переробл. і доповн. – Х.: Право, 2015. – 528 с.
5. В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб.: Изд-во Юрид. ин-та (СПб), 2004. – 301 с.
6. Мицкевич А. Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия / А. Ф. Мицкевич. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 329 с.

Одержано 22.04.2015

Загиней Зоя Аполлінаріївна,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу досліджень проблем злочинності у сфері службової діяльності та корупції Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ГЕРМЕНЕВТИКИ ВИЧЕРПНИХ ПЕРЕЛІКІВ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У тексті Кримінального кодексу України (*КК України*) використовуються вичерпні переліки, які у теорії права і в кримінально-правовій доктрині називаються також казуїстичними (формальними). з одного боку, це забезпечує оптимальність передачі правової інформації, яка «закодована» у тексті цього Кодексу, а з іншого – вони можуть характеризуватися інформаційною надлишковістю, оскільки можуть містити повтори, тавтологію, плеоназми та багатослівність.

Практично всі науковці вказують, на доцільність використання вичерпних переліків у текстах нормативно-правових актів [1, с. 139–141]. Однак ними не можна зловживати. Зокрема, з точки зору Д. А. Керімова, у тих випадках, коли не можна обійтися без перерахування, необхідно домагатися, щоб воно мало вичерпний характер [2, с. 45].

Отже, враховуючи явні переваги відкритих переліків у тексті КК, їх розуміння досить часто натикається на цілий комплекс проблем. Це, насамперед, відсутність нормативно-правової бази для встановлення змісту тих ознак, предметів чи явищ, які виокремлюються законодавцем, у зв'язку з чим доводиться звертатися до теоретичних досліджень, в яких мають місце різні підходи науковців до визначення змісту певного поняття. Труднощі у процесі тлумачення вичерпних переліків можуть виникнути у зв'язку з недоліками законодавчої техніки, які знову ж таки виявляються у процесі інтерпретації. Іноді без внесення змін застосувати відповідну норму неможливо.

Розглядаючи вичерпні переліки, будемо позначати їх складові словосполученням «одиниця переліку», які в цілому визначають загальне поняття, зміст якого законодавець об'єктивував за допомогою цього переліку.

У тексті Загальної частини КК України одиниці вичерпних переліків розташовуються двома способами. Перший спосіб – це позначення таких одиниць літерою з дужкою та композиційно-графічне виокремлення їх в абзац (наприклад, одиниці вичерпного переліку системи покарань – ст. 51 КК України). Другий спосіб – це перерахування одиниць переліку суцільним рядком (реченням) (наприклад, види співучасників злочину – ч. 1 ст. 27 КК України). Деякі вичерпні переліки статей Загальної частини КК України побудовані таким чином, що окремі їх одиниці сконструйовані за типом відкритих переліків. Наприклад, обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України) – це вичерпний перелік. Однак окремі ці обставини сформульовані законодавцем як відкриті переліки (зокрема, п. 8 – вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного).

Зазначимо, що юридичні конструкції вичерпних переліків у тотожних кримінально-правових нормах повинні бути однаковими. Це правило в окремих випадках порушується. Наприклад, йдеться про правило про незастосування строків давності (ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80 КК України).

Вичерпні переліки повинні інтерпретуватися в їх текстуальному значенні. Тобто контекстуальна герменевтика до них у цілому не застосовується. Розширення чи звуження відповідного переліку можливе лише після внесення відповідних змін до тексту КК України. Вичерпні переліки використовуються і в тексті диспозицій статей Особливої частини КК України. Недоліком їх законодавчих конструкцій є наявність різних переліків одного поняття. Наприклад, йдеться про поняття «державний діяч» у статтях 112, 344, 346 КК України. Водночас у ч. 2 ст. 163 КК України кваліфікуючою ознакою порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, названо вчинення цих діянь щодо державних діячів, перелік яких не визначений. На нашу думку, за наявності неоднакових вичерпних переліків цієї категорії потерпілих у різних статтях Особливої частини КК України, а також з урахуванням принципу герменевтики про тлумачення всіх сумнівів на користь особи, державними діячами у ч. 2 ст. 167 КК України потрібно розуміти лише тих осіб, які вказані в усіх трьох статтях, де ці переліки передбачені. Тому державними діячами у ч. 2 ст. 167 КК України потрібно визнавати Президента України, Голову Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голову Рахункової палати, Голову Національного банку України.

Такі вичерпні переліки КК України повинні інтерпретуватися відповідно до того нормативного змісту, яким наділені одиниці цих переліків. Якщо йдеться про вичерпні переліки тексту Особливої частини КК України, то наявність однієї з одиниць цього переліку є достатньою для того, щоб встановити наявність відповідної ознаки складу злочину. Вичерпні переліки, що містяться у диспозиціях статей про основний склад злочину, не можуть передбачатися (повністю або частково) у диспозиціях статей про кваліфікований склад, якщо він не поєднується з кваліфікуючою ознакою складу злочину. Інакше утворюється інформаційна надлишковість тексту КК України, яка впливає на ро-

зуміння та застосування відповідної статті Особливої частини цього Кодексу.

Наприклад, у ст. 297 КК України передбачено два основних склади злочинів (ч. 1 та ч. 2). У ч. 2 ст. 297 КК предмет злочину сформульований законодавцем за допомогою вичерпного переліку. Водночас у ч. 3 цієї статті був сформульований кваліфікований склад зло-

чину (до ч. 1 та ч. 2 ст. 297 КК України). У цій частині передбачена одна з кваліфікуючих ознак, що характеризує предмет злочину.

Порівняємо перелік предмета злочину як конститутивної (ч. 2) та кваліфікуючої ознаки (ч. 3) складів злочину (табл. 1).

Таблиця 1

Ч. 2 ст. 297 КК України	Ч. 3 ст. 297 КК України
братська могила	
могила Невідомого солдата	
пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни	пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни
радянських воїнів-визволителів	
учасників партизанського руху	
підпільників	
жертв нацистських переслідувань	жертв нацистських переслідувань
воїнів-інтернаціоналістів	воїнів-інтернаціоналістів
миротворців	миротворців

Тобто у тій частині, що повторюється, виникатиме питання, яку частину ст. 297 КК України – ч. 1 чи ч. 2 – потрібно ставити особі у вину? На нашу думку, у цьому випадку необхідно використовувати такий принцип герменевтики кримінального закону, що будь-які сумніви повинні тлумачитися на користь особи. Тобто якщо предметом вчиненого злочину була та одиниця вичерпного переліку, яка повторюється у ч. 2 та ч. 3 ст. 297 КК України, дії винного кваліфікуються за ч. 2 цієї статті.

Таким чином, вичерпні переліки можуть використовуватися законодавцем у тексті КК України. Вони надають визначеності та чіткості кримінально-правовій нормі. Однак не можна зловживати такими переліками, оскільки вони перетворюють норму на правозастосовний акт індивідуальної дії. Особливостями герменевтики вичерпних переліків тексту кримінального закону України є такі: вичерпний перелік склада-

ється з узагальнюючого поняття та одиниць переліку, які визначають його загальний зміст, водночас ці одиниці характеризуються своїм особливим змістом; одиниці переліку у тексті кримінального закону України можуть розташовуватися або суцільним нормативним реченням (з відповідними знаками пунктуації або сполучниками), або в окремому абзаці (з позначенням цифрою та дужкою); інтерпретація вичерпних переліків базується на принципі герменевтичного кола, коли відбувається поступове сходження від окремого (змісту одиниць переліку) до загального (змісту узагальнюючого поняття); вичерпні переліки повинні інтерпретуватися в їх текстуальному значенні, тобто контекстуальна герменевтика до них, як правило, не застосовується. Розширення чи звуження відповідного переліку можливе лише після внесення відповідних змін до тексту КК України.

Список використаних джерел

1. Законодательная техника : научно-практическое пособие / под ред. Ю. А. Тихомирова. – М. : Городец, 2000. – 272 с.
2. Керимов Д. А. Законодательная техника : научно-методическое и учебное пособие / Д. А. Керимов. – М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 127 с.

Одержано 06.04.2015

Казначесва Дар'я Володимирівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПИТАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН

На сьогодні державна політика в Україні спрямована на інтеграцію до Європейського Союзу, що є одним із пріоритетних напрямів розвитку країни. Соціально-політичні та економічні зміни в Україні впливають на усі форми суспільного та політичного життя в державі, зокрема на процеси у галузі права.

Аналіз законодавчого досвіду реалізації пенальної політики як України, так і зарубіжних країн свідчить, що її визначальною рисою на сьогодні є гуманізація кримінально-правової репресії. Загальною стає тенденція до зменшення кількості обвинувальних вироків, пов'язаних із призначенням покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до покращення правового статусу засуджених тощо. Однією зі складових цієї тенденції є застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Найбільш цікавим є досвід застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у Франції, Федеративній Республіці Німеччина як країн, які впродовж тривалого часу мають усталену правову систему та є представниками романо-германської правової сім'ї; США як країни – представника сім'ї загального права; Японії як країни, яка має свій специфічний шлях розвитку законодавства.

Аналіз кримінального законодавства зазначених країн свідчить, що вони віддають перевагу саме умовному звільненню від відбування покарання, а не іншим безумовним видам. Це пояснюється тим, що умовне звільнення має багато переваг над безумовним: дає можливість певний час контролювати звільнену особу, застосовувати до неї заходи виховного та виправного характеру, маючи при цьому можливість реально виконати покарання, від якого таку особу було звільнено, що значно її дисциплінує.

У Франції питання умовно-дострокового звільнення врегульовані Кримінальним кодексом (КК) [1] та Кримінально-процесуальним кодексом (КПК) [2]. Формальною підставою цього виду звільнення є відбуття засудженим не менше половини строку позбавлення волі; для рецидивістів строк реального відбування покарання становить 2/3 строку; для осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, – відбуття не менше 15 років. Матеріальна підстава умовно-дострокового звільнення – це встановлення факту, що є достатні докази позитивної поведінки засудженого та серйозні підстави розраховувати на повернення його до нормального життя у суспільстві. Відповідно до ст. 731 УПК Франції, надання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може супроводжуватись «особливими умовами», а також «заходами впливу та контролю», які мають на меті полегшення

повернення до нормального життя у суспільстві особи, яка звільняється. Такі заходи здійснюються під головуванням судді з виконання покарань, комітету з пробації та сприяння засудженим, а також за участю патронажних організацій. Тривалість таких заходів не може бути меншою, ніж невідбута частина покарання, та може перевищувати невідбутий строк покарання не більше ніж на один рік. У разі нового засудження, явної недостойної поведінки, порушення умов чи непокори заходам сприяння умовно-дострокове звільнення відмінюється міністром юстиції, а засуджений повинен відбутися частину строку покарання, що залишилась. Відповідно до ст.ст. 132-44, 132-45 КК Франції, на умовно-достроково звільненого можуть бути покладені такі обов'язки: не змінювати без повідомлення до служби патронату та сприяння звільненим постійного місця проживання, роботи, навчання; постійно проживати у певному місці; не відвідувати певні місця (бари, трактири, ресторани); утримуватися від спілкування із визначеними судом особами (наприклад, із потерпілими, співучасниками вчиненого злочину); не брати участі у парі, у тоталізаторі; не керувати транспортним засобом; пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або венеричного захворювання; влаштуватися на роботу або навчання у визначений судом строк; надавати матеріальну допомогу родині у межах своїх можливостей; виконувати обов'язки щодо допомоги утриманцям; сплатити грошову суму до казни; не займатися професійною діяльністю, якщо з нею було пов'язане вчинення злочину; відшкодувати завдані злочинцем збитки у межах своїх матеріальних можливостей, навіть якщо немає рішення суду щодо цивільного позову.

У Федеративній Республіці Німеччина питання умовно-дострокового звільнення регулюються Кримінальним кодексом [3]. Формальною підставою застосування умовно-дострокового звільнення є відбуття не менше 2/3 строку позбавлення волі. У деяких випадках суд може звільнити достроково і після відбуття 1/2 строку, якщо особа засуджена вперше або якщо строк покарання не перевищує 2 роки позбавлення волі, або якщо існують особливі обставини, що характеризують засудженого і вчинений злочин. Засудженому до довічного позбавлення волі необхідно відбутися 15 років покарання.

Матеріальна підстава полягає у тому, що застосувати умовно-дострокове звільнення можна, якщо є підстави відповідально судити, що особа в умовах волі не скоїть нового злочинного діяння. Цікаво, що

надання умовно-дostroкового звільнення можливе лише за згоди засудженого. Умовно-дostroково звільненому встановлюється іспитовий строк у межах невідбутої частини строку покарання. Для здійснення контролю за звільненим використовують професійну службу пробації разом із добровільними представниками громадськості, які безкоштовно здійснюють нагляд за такими особами та надають допомогу у їх ресоціалізації.

У Японії надання умовно-дostroкового звільнення регламентоване Кримінальним кодексом, а саме Главою 5 [4]. Відповідно до ст. 28 КК Японії, цей вид звільнення надається, якщо засуджений відбув 1/3 строку позбавлення волі, при призначенні покарання на певний строк, або 10 років – при безстроковому позбавленні волі (формальна підстава), якщо засуджена особа проявляє достовірне виправлення (матеріальна підстава).

В Японії існує система «захисного нагляду». Відповідно до законодавства, під такий нагляд можуть (або повинні) підпадати п'ять категорій осіб: неповнолітні (за рішенням сімейного суду); особи, умовно-дostroково звільнені з тюрми; умовно засуджені, які були поставлені під захисний нагляд; жінки, умовно-дostroково звільнені від утримання у виховному закладі [5]. Підготовка до захисного нагляду починається ще під час перебування злочинця у тюрмі, коли відповідна служба проводить роботу за місцем його проживання. Співробітник служби захисного нагляду вивчає найближче оточення засудженого, визначає, чи можливе повернення засудженого до попереднього місця проживання. Захисний нагляд передбачає реабілітацію злочинця. Якщо умовно-дostroково звільнений порушить умови, за яких йому було надано умовно-дostroкове звільнення, то він повертається до пенітенціарної установи. Захисний нагляд застосовується як контроль за умовно-дostroково звільненими.

Найбільш цікавою є система кримінального права США, що характеризується наявністю визначених та невизначених вироків. Суд при призначенні покарання встановлює максимальні та мінімальні його строки. Для США як федеративної держави характерна наявність загальнофедерального законодавства та законодавства кожного штату. У зв'язку з цим права регламентація умовно-дostroкового звільнення в різних штатах суттєво відрізняється підставами, строками та обмеженнями. Для зручності було складено Приблизний кримінальний кодекс США (далі – Приблизний КК), в якому визначено загальнофедеральні вимоги кримінального законодавства [6]. Відповідно до ст. 305.1 Приблизного КК США, при зразковій поведінці та сумлінному ставленні до виконання обов'язків термін тюрмного ув'язнення особи, засудженої на невизначений строк, скорочується на 6 днів кожного місяця призначеного строку покарання. Крім цього, за особливо зразкову поведінку або виключно сумлінне виконання своїх обов'язків, термін тюрмного ув'язнення може бути скорочено ще на 6 днів у будь-якому місяці строку покарання. Загальна кількість часу, яка складається із сукупності всіх таких скорочень віднімається: а) від призначеного особі мінімального строку тюрмного ув'язнення (для

визначення дня, коли засуджений отримує право на умовно-дostroкове звільнення); б) від призначеного особі максимального строку тюрмного ув'язнення (для визначення дня, коли умовно-дostroкове звільнення для засудженого стає обов'язковим).

Таким чином, умовно-дostroкове звільнення – це звільнення з місця позбавлення волі до закінчення максимального строку покарання, встановленого вироком суду, щоб звільнений впродовж певного періоду часу незаперечно дотримувався конкретних умов (Parole). Питання надання умовно-дostroкового звільнення вирішує комісія штату з умовно-дostroкового звільнення. Ключову роль у процедурі умовно-дostroкового звільнення відіграє Рада з умовно-дostroкового звільнення, до якої входять від трьох до дев'яти членів. Кожний звільнений готує план свого перебування на волі після умовно-дostroкового звільнення із зазначенням у ньому способу життя, який він буде вести на волі, конкретних відомостей про місце проживання, рід занять, місце роботи. Крім зазначених обставин, при прийнятті рішення про умовно-дostroкове звільнення Рада з умовно-дostroкового звільнення всебічно вивчає особу засудженого, думку посадових осіб та спеціалістів із цього питання. Основною умовою умовно-дostroкового звільнення у США є невчинення злочину. Рада з умовно-дostroкового звільнення (Рада) може також вимагати в будь-який час, поки засуджений знаходиться під контролем, дотримання таких умов: виконувати певні зобов'язання по відношенню до родини; присвятити себе роботі чи навчанню; залишатися у межах території, зазначеної у довідці про звільнення; прибути особисто впродовж 36 годин після звільнення до закріпленої за ним посадової особи служби нагляду за умовно-дostroково звільненими, а також з'являтися у терміни, які йому будуть встановлені; постійно проживати у місці, зазначеному у довідці про умовно-дostroкове звільнення, а також повідомляти посадовій особі служби нагляду за умовно-дostroково звільненими про будь-які зміни адреси чи місця роботи; не мати вогнепальної чи іншої зброї, якщо на це немає письмового дозволу; з'являтися для проходження медичного чи психіатричного лікування, якщо цього вимагає Рада; утримуватись від спілкування з особами, які завідомо для нього займаються злочинною діяльністю або засуджені за вчинення злочинів; виконувати будь-які інші умови, пов'язані з причинами скоєння злочину, але які не тягнуть за собою не виправданих обмежень його свободи чи які є несумісними зі свободою його сумління; постійно проживати у спеціалізованому пансіоні чи лікарні впродовж певного періоду часу і під таким контролем та впливом, який вважає за доцільне Рада.

Проведений аналіз свідчить, що загальним для законодавств всіх закордонних країн, що були розглянуті, є наявність дієвого механізму здійснення контролю за поведінкою осіб, які знаходяться на волі у порядку умовно-дostroкового звільнення, а також практика накладання на засудженого різних правообмежень (у різних країнах вони мають різні назви: у Франції – це заходи сприяння та нагляду, у ФРН – вказівки, в Японії – постпенітенціарний захисний нагляд, у США – умови умовно-дostroкового звільнення).

Отже, в цілому підтримуємо ідею створення дієвого механізму соціальної роботи з особами, винними у вчиненні злочинів, а можливість накладання на умовно-достроково звільнених осіб під час невідбутої частини покарання виконання певних обов'язків є доцільною та обґрунтованою.

Список використаних джерел

1. Новый уголовный кодекс Франции / науч. ред и пер. с франц. Н. Ф. Кузнецова, Э. Ф. Побегайло. – М. : Юридический колледж МГУ, 1993. – 212 с.
2. Code de procedure penale. – Paris : Librairie Dalloz, 1963. – 279 p.
3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / науч. ред. и вступ. ст. Ф. А. Шестакова ; предисл. Г.-Г. Йешке ; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
4. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 226 с.
5. Белявская О. А. Уголовная политика в Японии / О. А. Белявская. – М. : Издательство ИНИОН РАН, 1992. – 56 с.
6. Примерный Уголовный кодекс США / науч. ред. и вступ. Б. С. Никифоров ; пер. с англ. А. С. Никифоров. – М. : Прогресс, 1969 – 303 с.

Одержано 21.04.2015

Кондра Михайло Ярославович,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАМІНИ НЕСПЛАЧЕНОГО ШТРАФУ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ КРІЗЬ ПРИЗМУ РІВНОСТІ ОСІБ, КОТРИ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИН, ПЕРЕД ЗАКОНОМ

Верховна Рада України 15 листопада 2011 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», котрий серед іншого вносив ряд новел у Кримінальний кодекс України (далі – КК України). Так, цим Законом була доповнена, зокрема, ст. 53 КК України положеннями про те, що у разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати, суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі.

На наш погляд, вказаний вид заміни призначеного покарання більш тяжким має дискримінаційний характер та не відповідає принципу рівності осіб, котрі вчинили злочини, перед законом. Дискримінація наявна за майновою ознакою, адже якщо особа, котра вчинила злочин, із певних причин не може повністю сплатити призначене їй основне покарання у виді штрафу у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п'ятдесят одну тисячу гривень за чинним законодавством), то, за відсутності підстав для розстрочки виплати, такий особі несплачений розмір замінюється позбавленням волі. Отже, виникає ситуація, коли особи із складним матеріальним становищем опиняються в гіршій ситуації, ніж особи, котрі володіють достатніми фінансовими активами.

Згідно з останніми даними Державної служби статистики України заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності за лютий 2015 р. У середньому по Україні становить 3633 гривень [6]. Очевидно, що абсолютна більшість населення України не зможе виплатити розмір потенційно призначеного їм штрафу. А тоді, виходячи із положень ч. 5 ст. 53 КК України, несплачений розмір штрафу їм повинні замінити позбавленням волі. Як зазначається у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, «було б не виправданим встановлювати у КК України такі розміри штрафів, які реально можуть бути сплачені лише невеликою кількістю найбагатших громадян країни і виглядають «не підйомними» навіть для тих громадян, яких зазвичай відносять до «середнього класу»» [5].

Крім того, український законодавець не врахував, що чинним КК України вже було передбачено кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати штрафу у ч. 1 ст. 389 КК України (до котрої відсилає і ст. 27 Кримінально-виконавчого кодексу України), котра є привілейованою стосовно ст. 382 КК України, якщо вироком суду призначено покарання у виді штра-

фу. До того ж санкція ч. 1 ст. 389 КК України передбачає покарання у виді виправних робіт або обмеження волі, а ч. 5 ст. 53 КК України – заміну несплаченого штрафу у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на найважчий згідно зі ст. 51 КК України вид покарання – позбавлення волі. Звертаємо увагу, що ч. 5 ст. 53 КК України щодо заміни штрафу позбавленням волі викладена таким чином, що навіть тоді, коли несплата чергового платежу розстроченого розміру штрафу сталася не з вини засудженого (з незалежних від нього, об'єктивних причин), можливе вирішення питання про заміну несплаченого розміру штрафу позбавленням волі. Така ситуація можлива, адже у ч. 5 ст. 53 КК України немає застереження про те, що така несплата повинна бути наслідком цілеспрямованої поведінки засудженого, носити умисний, систематичний характер.

Застосування ч. 5 ст. 53 КК України також не виключає, що засуджена особа не буде притягнута до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 389 КК України, хоча, на наш погляд, такий факт був би порушенням принципу “non bis in idem”, адже до засудженого за один факт несплати штрафу у випадку, передбаченому ч. 5 ст. 53 КК України, двічі застосують покарання – спочатку заміну штрафу на позбавлення волі, а потім ще притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати штрафу за ч. 1 ст. 389 КК України. Такий висновок вірний, адже заміна штрафу позбавленням волі є кримінальним покаранням, як і виправні роботи чи обмеження волі у санкції, передбаченій у ч. 1 ст. 389 КК України.

Дане положення підтверджується і практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у §48–51 у справі *Göktan v. France* (2 July 2002) [3], де ЄСПЛ вказав, що примусове тримання під вартою (/civil imprisonment/ за термінологією ст. 749 КПК Республіки Франція чи /imprisonment in default/ за термінологією ЄСПЛ) не є засобом забезпечення виконання покарання у виді штрафу, але є покаранням у розумінні ст. 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та ст. 4 Протоколу № від 22.11.1984 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Кримінально-правова наука негативно сприйняла описану вище новелу українського законодавця стосовно заміни несплаченого розміру штрафу покаранням у виді позбавлення волі та піддає її різкій критиці [8]. Як слушно зауважують представники харківської школи кримінального права, «заміна одного виду покарання іншим внаслідок ухилення засуджено-

го від його відбування вже існувала в нормах КК 1960 р. і практика її застосування довела повну неспроможність саме такого варіанта вирішення цього питання, ...і стало однією з головних причин відмови від його запровадження у КК України 2001 р.» [4, с. 323].

Існування інституту заміни покарання більш тяжким зумовлено тим, що за об'єктивних підстав необхідно посилювати каральний, попереджувальний та виховний вплив на засудженого, тобто щоб досягти мети покарання, передбаченої ч. 2 ст. 50 КК України. Автори курсу кримінального права, характеризуючи заміну не відбутої частини покарання більш тяжким, писали, що «її види є елементами прогресивної системи виконання покарань» [7, с. 162]. Проте треба наголосити, що інститут заміни не відбутої частини покарання більш тяжким, зокрема, заміна штрафу (у випадку несплати) покаранням у виді позбавлення волі, не є оригінальною видумкою українського законодавця, а світовою практикою.

Так, у ст. 53 КК Іспанії визначено, якщо засуджений не сплатить штраф, то він замінюється позбавленням свободи з розрахунку один день позбавлення волі за кожні дві несплачені щоденні квоти. І така заміна покарання буде виконуватися шляхом постійного спостереження за особою протягом обчисленого судом строку. Згідно зі ст. 37 КК Королівства Іспанія постійне спостереження полягає в обов'язку засудженого залишатися під домашнім арештом або перебувати в певному місці, встановленому судом [2].

Оригінальне рішення розглянутого питання дано в пункті «а» ст. 3914 Зводу законів США, в якому закріплено, що при несплаті штрафу суд переглядає справу знову і призначає будь-яке покарання, передбачене за вчинене санкцією статті [7, с. 162–163].

У статті 749 КПК Республіки Франція вказано, що у випадку, коли вироком суду призначено покаран-

ня у виді штрафу чи іншого майнового стягнення на користь держави, яке не будучи за своєю природою стягненням збитків за цивільно-майнову шкоду, дане покарання не призначено злочини проти держави, та за яке не передбачено довічне ув'язнення, у разі несплати штрафу чи іншого майнового стягнення до засудженого застосовується примусове тримання під вартою [1].

Правда, вказані положення законодавства зарубіжних держав (зокрема, Франції, США, Іспанії) уточнюють, що в описаних вище випадках засуджений, котрий не сплачує штраф, тимчасово (тобто поки не сплатить розмір штрафу, що залишився) позбавляється свободи. І умови перебування засудженого, котрого затримали за несплату штрафу, відрізняються від тих, в яких перебувають особи, засуджені до позбавлення волі. Отже, ув'язнення особи за несплату штрафу як захід впливу на засудженого не ототожнюється з позбавленням волі як видом покарання. Український КК якраз розрізняє позбавленням волі як захід впливу і як вид покарання. Більше того, можливий навіть випадок, коли засуджений, котрому несплачений штраф замінили на позбавлення волі, виявить бажання виплатити розмір такого штрафу, але його волевиявлення не буде враховане, адже чинне кримінальне матеріальне і кримінальне процесуальне законодавство не передбачають, як слід діяти в таких випадках судовим та правоохоронним органам, а зворотної заміни описаних покарань не передбачено і поготів.

Вказане вище підтверджує, що інститут заміни несплаченого розміру штрафу позбавленням волі запроваджувався в Україні поспіхом, носить яскраво дискримінаційний характер (за майновою ознакою), має інші (перш за все каральну мету) цілі ніж його зарубіжні аналоги та містить ряд прогалин.

Список використаних джерел

1. Code of Criminal Procedure of French Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>
2. Criminal Code of the Kingdom of Spain [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
3. ECtHR, Göktaş v. France 2 July 2002 (App. no. 33402/96) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action>
4. Тацій В. Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, А. О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1. – С. 310–328.
5. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=41271&pf35401=202323>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Курс уголовного права. Общая часть: в 2-х т. / М. Голоднюк, В. Зубкова, Н. Крылова и др. – Том 2: Учение о наказании / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – ИКД Зерцало-М Москва, 2002. – 464 с.
8. Хавронюк М. Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. У чому ж гуманізація? / М. Хавронюк, А. Хавронюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakonoproekt.org.ua/vidpovidaljnistj-za-zlochynu-u-sferi-ghospodarskjoj-diyaljnosti-u-chomu-zh-ghumanizatsiya.aspx>.

Одержано 22.04.2015

Ландіна Анна Валентинівна,

науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Реалізація конституційних принципів побудови демократичної держави вимагає законного і обґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності. У даному контексті особливої актуальності набуває дослідження проблемних питань відповідальності суб'єкта згідно з чинним кримінальним законодавством України. Адже особа, яка вчинила злочин, – суб'єкт злочину – вважається ключовою фігурою у вчиненні протиправного діяння.

До таких проблемних питань можна віднести встановлення: обов'язкових і факультативних ознак суб'єкта злочину з огляду на їх значення для притягнення особи, винної у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності, віку кримінальної відповідальності; відповідальності спеціальних суб'єктів злочинів; а також визначення поняття, ознак, меж кримінальної відповідальності юридичної особи як суб'єкта злочину та ін. Як вказують П. С. Берзін та В. О. Гацелюк, «з огляду на сучасний стан української кримінально-правової науки основні проблеми, які стосуються суб'єкта злочину, можна звести до такого: можливість чи неможливість визнання суб'єктом злочину юридичних осіб, а також доцільність визнавати суб'єктом злочину фізичну особу в разі, коли такий злочин вчиняється від імені юридичної особи, на підставі спеціального розпорядження колегіального органу такої юридичної особи тощо; можливість зміни (у бік зниження чи, навпаки, підвищення) віку, з якого настає кримінальна відповідальність; зміна змісту осудності та неосудності особи залежно від вікових, професійних чинників; подальша конкретизація на законодавчому рівні поняття «обмежена осудність особи»; визнання спеціальним суб'єктом злочину окремих категорій осіб та ін.» [1, с. 145].

Ці проблемні питання, пов'язані із інститутом суб'єкта злочину у кримінальному праві, набувають особливого значення в умовах реформування кримінальної юстиції з метою підвищення її ефективності. Враховуючи обмежений обсяг даної роботи, акцентуємо увагу лише на деяких із них.

Щодо визначення поняття «загальний суб'єкт злочину» (особи, що вчинила злочин) особливих дискусій не виникає у зв'язку з тим, що саме поняття «суб'єкт злочину» закріплене у ст. 18 КК України. Хоча слід сказати, що в цьому плані цікавим і корисним є вивчення зарубіжного досвіду щодо визначення даного поняття у кримінальному законодавстві країн континентальної системи права.

Зауважимо, що далеко не всі зарубіжні кримінальні кодекси містять дефініцію поняття «особа, яка вчинила кримінально каране діяння». Так, взагалі не містять ніяких вказівок на суб'єкт злочину або вік на-

стання (чи ненастання) кримінальні кодекси Австрії, Аргентини, Бельгії, Голландії, Туреччини, Японії. Кримінальне законодавство ряду держав містить лише вказівку на вік, з якого особа може притягуватися до кримінальної відповідальності (або до досягнення якого не може притягуватися до неї): Закон про кримінальне право Ізраїлю, КК Австралії, КК Грузії, КК Данії, КК Іспанії, КК Кореї, КК Польщі, КК Республіки Сан-Марино, КК Таїланду, КК ФРН, КК Франції, КК Швейцарії, КК Швеції та КК Естонської республіки. Власне, аналогічно до кримінального законодавства України, суб'єкт злочину визначається у кримінальних кодексах країн пострадянського простору (крім Грузії та Естонської Республіки) і у КК Болгарії.

Ще однією проблемою, пов'язаною із суб'єктом злочину, є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. За КК України особа підлягає кримінальній відповідальності з моменту досягнення нею 16 років (загальний вік), за вчення деяких злочинів особа може притягуватися до відповідальності із 14 років, а за деякі – з 18. Проте, на нашу думку, необхідно вирішувати проблему можливості зміни загального віку кримінальної відповідальності у бік зменшення. Звичайно, це неможливо без проведення спеціальних досліджень у галузі вікової психології, вікової педагогіки, соціології тощо. Крім того, компаративістське вивчення цього питання також може допомогти у вирішенні вказаної проблеми. Наприклад, зарубіжне кримінальне законодавство встановлює такий вік кримінальної відповідальності: Закон про кримінальне право Ізраїлю – з 12 років, КК Австралії – з 10, КК Грузії – з 14, КК Данії – з 15, КК Іспанії – з 18, КК Латвійської Республіки – з 14, КК Болгарії – з 18, КК Республіки Корея – з 14, КК Таїланду – з 7 років (за вчинення злочину у віці з 7 до 14 років застосовуються спеціальні заходи, які не пов'язані із позбавленням волі), КК ФРН – з 14 років, КК Швейцарії – з 7 (при вчиненні злочину у віці від 7 до 15 років застосовуються спеціальні заходи, не пов'язані з позбавленням волі), КК Естонської Республіки – з 15 років. Крім того, потребує вирішення питання, на наш погляд, встановлення верхньої межі віку кримінальної відповідальності.

Актуальною проблемою для вітчизняного кримінального права також є питання кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину. Це, у першу чергу, пов'язано із виділенням ознак, за якими суб'єкт може вважатися спеціальним. Йдеться, зокрема, про вік, стать, сферу діяльності та рід занять, інші соціально-демографічні характеристики людини.

Потрібно відзначити, що у сучасних складних соціально-економічних і політичних умовах, що склалися в Україні, особливої актуальності набувають питання кримінальної відповідальності за військові злочини. Дійсно, у теорії кримінального права існує багато визначень поняття «суб'єкт військових злочинів» [2; 3]. Однак ми вважаємо, що з урахуванням специфіки особи військовослужбовця чи інших осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за військові злочини, спеціальний суб'єкт військових злочинів – це громадяни України, які досягли 18-річного віку (або іншого, передбаченого Законом) і придатні за станом здоров'я для проходження військової служби, призвані на військову службу у Збройні Сили України та інші військові формування на основі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», які проходять її відповідно до Положення про проходження військової служби та військових статутів, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження військової служби або військових зборів.

Нарешті, одним із найбільш спірних і актуальних питань сучасної кримінально-правової теорії та прак-

тики є питання визнання юридичної особи суб'єктом злочину і з'ясування того, чи взагалі може юридична особа вважатися суб'єктом злочину. Якщо звернутися за відповіддю на дане питання до зарубіжного кримінального законодавства, то згідно із КК Бельгії, Голландії, Франції та іншими юридична особа визнається суб'єктом злочину, а щодо притягнення цієї особи до відповідальності визначена особлива процедура. У вітчизняному кримінальному законодавстві дана процедура ще не розроблена на належному рівні. Крім того, враховуючи принципи кримінального права, поняття, види та форми кримінальної відповідальності, види покарання за КК України, видається сумнівною можливість притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності.

Таким чином, вирішення означених питань щодо інститут суб'єкта злочину в кримінальному праві, на наш погляд, сприятиме вирішенню інших актуальних питань, пов'язаних із реформуванням кримінальної юстиції України.

Список використаних джерел

1. Берзін П. С. Суб'єкт злочину / П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 144–159. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/9.pdf
2. Бугаев В. А. Воинские преступления и наказания. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Валерий Александрович Бугаев. – Одесса-Симферополь, 2002. – 190 с.
3. Тер-Акопов А. А. Правовые основания уголовной ответственности военнослужащих / А. А. Тер-Акопов. – М., 1981. – 214 с.

Одержано 22.04.2015

Лантінов Ярослав Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вивчення міжнародного досвіду кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства допоможе з'ясувати особливості її реалізації в інших державах, що, у свою чергу, надасть можливість визначити оптимальні шляхи її запровадження в Україні. з огляду на заявлену мету предметом такого дослідження обираються положення законодавства про кримінальну відповідальність інших країн. Це пояснюється наступним: більш високий рівень розгляду – конституційний та системно-правовий – виходить за межі кримінально-правового дослідження. Аналіз підзаконних нормативних актів, судової практики, доктрини потребує більшого рівня деталізації, ніж це потрібно для нас, оскільки ми лише спробуємо представити первинну розробку концепції кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства, що може у подальшому проводитися на наступних її стадіях.

Формування бази порівняння здійснюється на підставі певних принципів. По-перше, зважаючи на методологічні вимоги віднесення до неї лише типових правових явищ [1, с. 324] та таких, що мають достатній рівень подібності [2, с. 567], визнано за виправдане включення лише текстових положень законодавства держав із континентальною правовою системою. По-друге, оскільки загальноприйнято, що найбільш схожі риси із законодавством про кримінальну відповідальність України мають законодавства інших країн – колишніх республік СРСР, то доцільно розглянути кримінальні, карні, пенітенціарні кодекси (далі – КК) таких країн, як: Азербайджанської Республіки (далі – Азербайджану), Республіки Білорусь (далі – Білорусі), Республіки Вірменія (далі – Вірменії), Грузії, Республіки Казахстан (далі – Казахстану), Киргизької Республіки (далі – Киргизії), Республіки Молдова (далі – Молдови), Російської Федерації (далі – РФ), Республіки Таджикистан (далі – Таджикистану), Туркменистану, Республіки Узбекистан (далі – Узбекистану). По-третє, з огляду на заявлену мету реформування української держави – наближення до стандартів держав-членів Європейського Союзу то доцільно дослідити та проаналізувати положення КК країн Європейського Союзу, у тому числі: скандинавських – Королівства Данії (далі – Данії), Королівства Швеції (далі – Швеції); східноєвропейських – Республіки Болгарія (далі – Болгарії), Республіки Польща (далі – Польщі), Естонської Республіки (далі – Естонії); центральноєвропейських – Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН); західноєвропейських – Королівства Нідерландів (далі – Голландії); південноєвропейських – Королівства Іспанії (далі – Іспанії). По-четверте, як доповнення обрано дослідження положень КК таких країн, як Швейцар-

ська Конфедерація (далі – Швейцарія) – європейська країна, що не є членом Європейського Союзу, Китайської Народної Республіки (далі – КНР) – далекосхідної постсоціалістична країна, та Японії – далекосхідної пост-капіталістичної країни.

Дослідження пропонується здійснити у вигляді оглядів текстів відповідних КК із метою виявлення в їх Особливих частинах (відповідних підрозділах) статей, за допомогою яких як підстави кримінальної відповідальності визначаються посягання на основи громадянського суспільства, визначення яких здійснено у підрозділі «Основи громадянського суспільства як об'єкт кримінально правової охорони». Фіксуванню підлягають: назва зазначених статей, позначення підрозділу Особливої частини КК (книга, розділ, глава). Для наочності порівняння пропонується використання табличних форм для організації даних. Очікувані результати дослідження – встановлення наявності у відповідному КК статей, які виконують функцію охорони основ громадянського суспільства, оцінка ступеня системності охорони основ громадянського суспільства та сформованості відповідного кримінально-правового інституту, виявлення специфічних рис та оцінка доцільності їх запозичення. Основною гіпотезою цього дослідження є те, що кримінально-правова охорона основ громадянського суспільства потрібна тим суспільствам, які мають ознаки правових (оскільки у «е правових» державах регуляція суспільних взаємодій відбувається поза правовими способами, а відтак, правові засоби не отримують розвитку), а також відчувають брак у розвитку громадянського суспільства (відповідно, суспільства сталої демократії та ті, які обрали недемократичний шлях розвитку, такої потреби не мають). Огляди та порівняння пропонуються в алфавітному порядку за назвами країн.

Проведення зазначеного дослідження дозволило зробити наступні висновки.

1. У досліджених КК не виявлено наявності структурного підрозділу, повністю та безпосередньо присвяченого кримінально-правовому інституту охорони основ громадянського суспільства.
2. Законодавчих положень, за допомогою яких визначено підстави кримінальної відповідальності за посягання на основи громадянського суспільства, не виявлено у КК Швеції.
3. Законодавчі положення, за допомогою яких визначено підстави кримінальної відповідальності за посягання на основи громадянського суспільства у сфері релігійної діяльності, виявлено у КК Азербайджану, Білорусі, Болгарії, Голландії, Грузії,

Данії, Іспанії, Киргизії, КНР, Молдови, Польщі, РФ, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, ФРН, Швейцарії, Естонії, Японії.

4. Законодавчі положення, за допомогою яких визначено підстави кримінальної відповідальності за посягання на основи громадянського суспільства, не пов'язані зі сферою релігійної діяльності, виявлено у КК Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Іспанії, Казахстану, Киргизії, РФ, Таджикистану, Узбекистану, ФРН, Естонії.
5. Відносно наявності законодавчих норм з охорони основ громадянського суспільства національні КК поділяються на види:
  - в яких відсутні відповідні норми (КК Швеції);
  - в яких відповідні норми встановлюють підстави кримінальної відповідальності виключно за посягання у сфері релігійної діяльності (КК Болгарії*, Голландії, Грузії, Данії, Польщі, КНР, Туркменістану, Швейцарії, Японії);

* Тут слід вказати на наявність такого положення: «...використовує церкву чи релігію з метою пропаганди проти влади чи її заходів...», що певною мірою свідчить про вихід за межі місця у цій групі

- в яких відповідні норми встановлюють підстави кримінальної відповідальності виключно за посягання, безпосередньо не пов'язані зі сферою релігійної діяльності (КК Казахстану);
  - в яких відповідні норми встановлюють підстави кримінальної відповідальності і за посягання, безпосередньо не пов'язані зі сферою релігійної діяльності і пов'язані (КК Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Іспанії, Киргизії, РФ, Таджикистану, Узбекистану, ФРН, Естонії).
6. Поширеною властивістю пострадянських КК є поєднання підстав кримінальної відповідальності за посягання на життя громадського діяча з такими за посягання на життя державного діяча. Одночасно для КК інших країн властиве встановлення такої відповідальності на загальних підставах. З огляду на цей факт, та зважаючи на продовження трансформаційного періоду українського суспільства, вироблено рекомендацію встановити підстави кримінальної відповідальності за посягання на життя громадського діяча за допомогою окремої від ст. 112 КК України норми.

Список використаних джерел

1. Малиновский А. А. Методологические вопросы сравнительного исследования уголовного права / А. А. Малиновский // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – №2. – 2007. – С. 324–332.
2. Сравнение // Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – 2-е изд. – М.: Наука, 1975. – 567 с.

Одержано 23.04.2015

Мисливий Володимир Андрійович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Розвиток суспільних відносин в умовах складних трансформаційних процесів в Україні, що характеризуються найнебезпечнішими внутрішніми і зовнішніми викликами, показує, що сьогодні вона перебуває під пильною світовою увагою як країна, яка прагне визначити своє місце у цивілізованому європейському і світовому просторі.

У складних соціально-політичних умовах права політика держави вимагає активізації протидії небезпечним викликам у всіх сферах життєдіяльності України, зокрема засобами кримінально-правової доктрини, кримінального законодавства та правозастосування. Практика показує, що в ситуації, яка складається, роль кримінального права як найкращої зброї у подоланні виникаючих небезпек значно зростає.

Прийняття у 2001 році національного кримінального законодавства, що відбулося на межі тисячоліть, та досвід його практичного застосування певною мірою віддзеркалює ефективність кримінального закону, дає можливість визначення окремих тенденцій, що відбуваються на теренах його застосування за майже півтора десятиліття.

На нашу думку, однією з тенденцій, що стосується загального підходу до феномену криміналізації при розбудові нового законодавства, є проникнення в кримінально-правову матерію ідеї так званих кримінальних правопорушень. Незважаючи на її начебто невибагливий характер, така ідея непомітно перетворилась на нормативну вимогу щодо подальшого розвитку системи кримінальної юстиції та кримінального законодавства [1], а відтак знайшла законодавче закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України. Процес імплементації кримінальних проступків як очевидний прояв подальшої гуманізації кримінального законодавства на сьогодні очікує остаточного вирішення як такий, що дещо загальмувалася з виникненням більш нагальних проблем, пов'язаних із появою загроз національній безпеці України.

Розгляд погроз у сфері національної безпеки України показує, що майже двадцятип'ятирічна історія незалежності України засвідчує, що у системі владних відносин час від часу виникають ситуації щодо спроб порушення з боку окремих гілок влади існуючого між ними балансу противаг, що, як правило, пов'язано з викликами узурпації влади. Очевидно, що такі дії мають різноплановий характер та проявляються в порушенні законодавства, яке регламентує статус, функції, компетенцію, форми та способи діяльності високопосадовців, що відбуваються у різного роду змовах між представниками окремих гілок влади, міжфракційними і міжпартійними угодами, які супроводжуються корупцією, використанням підкупу представників влади і державних службовців, що нерідко визнавалось і самими можновладцями. Незважаючи на те, що

зазначені дії нерідко демонструють очевидне свавілля та порушення закону, вони далеко не завжди характеризуються насильницькими діями та навіть, навпаки, маскуються як політичне суперництво. Враховуючи, що несформоване громадське суспільство сьогодні не може здійснювати ефективну протидію таким процесам, вважаємо за необхідне усунути зазначену прогалину та встановити кримінальну відповідальність за узурпацію державної влади.

Сучасна ситуація в Україні віддзеркалює складні процеси, що відбуваються на теренах світової глобалізації. Визначаючи шляхи розвитку цивілізації наприкінці Другої світової війни, В. І. Вернадський вважав, що мисляче людство, взяте в цілому, стає могутньою силою, здатною на створення у своїх інтересах так званої ноосфери, сфери розуму [2]. Сьогодні досягненню моделі перспектив планетарного суспільства, як не парадоксально, часто загрожують явища, що взагалі виводять поведінку людей за межі розумної діяльності, зокрема акти агресії, тероризму, погроз зброєю масового ураження тощо.

Більше того, здійснення зазначених дій маскується і модернізується під виглядом так званих «гібридних», «інформаційних» та інших видів суспільно небезпечних феноменів сучасності, які беззаперечно вимагають негайного дослідження та розгляду як предметів криміналізації у міжнародних конвенційних документах та національному кримінальному законодавстві.

У зв'язку з цим виникають деякі питання щодо відмінностей злочинної та незлочинної поведінки, обумовленої трансформаціями сучасного суспільства, зокрема таких, що пов'язані з оприлюдненням та використанням конфіденційної, таємної та іншої важливої інформації в частині, що становить загрозу для людини, суспільства та держави на національному і міжнародному рівнях (наприклад, секретні файли Е. Сноудена, сайт WikiLeaks Д. Ассанжа та ін.). Вважаємо, що вчинення діянь, які зовнішньо містять ознаки протиправності, за умов, якщо вони спрямовані на захист та безпеку загальнолюдських цінностей, необхідно розглядати з позицій такого інституту загальної частини кримінального права, як обставини, що виключають злочинність діяння.

Наявність сучасних внутрішніх і зовнішніх загроз основам національної безпеки України об'єктивно свідчить про тенденцію посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів у зазначеній сфері, а також криміналізацію суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із фінансуванням дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж

територій або державного кордону України (ст. 110² КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК). Водночас вважаємо передчасною декриміналізацію незаконного перетинання державного кордону (ст. 331 КК) та необхідність передбачити з урахуванням набутого негативного досвіду, пов'язаного з анексією Криму та агресією на Сході держави, кримінальну відповідальність за вказані діяння.

З іншого боку, значної уваги щодо кримінально-правової охорони вимагають суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини КК), серед яких особливо інтенсивної криміналізації зазнають суспільно небезпечні діяння, пов'язані із правопорушеннями у виборчій системі. На нашу думку, це є певним парадоксом розвитку України як правової держави у сфері, яка має віддзеркалювати розвій демократії, а не навпаки посилювати кримінальні репресії.

Водночас найбільш суттєвих коливань зазнають процеси криміналізації та декриміналізації діянь, пов'язаних із суспільними відносинами в економіці, адже за цей період з Розділу VII Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності» було виключено 17 статей, що стосувалися порядку зайняття господарською діяльністю (ст. 202, 203 КК), валютного регулювання (ст. 207, 208 КК), злочинів у сфері торгівельних послуг та засобів вимірювання (ст. 225, 226 КК) й інші. Разом з цим, криміналізовано діяння щодо контрафактної продукції (203¹ КК), грального бізнесу (ст. 203² КК), рейдерства (ст. 206² КК), деліктів на ринку цінних паперів (ст. 222¹, 223¹, 223², 232² КК) та інші. Зазначені тенденції вказують на те, що доктрина кримінального права не відіграє випереджальної ролі для своєчасного прогнозування кримінальних явищ у системі економічних відносин.

Іншим небезпечним феноменом є «уявний» показник злочинності у сфері господарської діяльності, яка на 50 % вважається тінговою, адже питома вага цих діянь становить лише 2–3 % у загальній структурі злочинності. Отже, виникає враження, що в складних соціально-економічних умовах, в яких сьогодні перебуває Україна, або існують недосконалі кримінально-право-

ві норми у цій сфері, або правоохоронними органами «імітується» боротьба з господарськими злочинами.

Однією з тенденцій реагування кримінального права на суспільні відносини є криміналізація суспільно небезпечних діянь у сфері громадської безпеки, зокрема пов'язаних із різними формами терористичної злочинної діяльності (ст. 258¹–258⁵ КК). Розвиток подій у світі і в сучасній Україні показують, що зазначена криміналізація була виправданою й своєчасною, а також на сьогодні допомагає протидіяти існуючим кримінальним викликам.

Значні перетворення відбулися у сфері кримінально-правової охорони суспільних відносин, пов'язаних зі сферою службової діяльності. Багаторічні теоретичні пошуки, що супроводжувалися використанням зразків міжнародних та європейських стандартів, пов'язаних із протидією корупції, нарешті привели до імплементації у чинне національне кримінальне законодавство сукупності норм, які пов'язали між собою сферу службової та професійної діяльності осіб публічного і приватного права. Разом з цим, є очевидною незавершеність структури зазначених норм, яка буде вимагати оптимізації з огляду на тенденції їх застосування в судовій практиці.

Нетривалий досвід застосування нового КПК України вказує на необхідність удосконалення кримінально-правового регулювання правовідносин у сфері правосуддя, яка на сьогодні потребує докорінного реформування. Отже, саме ці процеси будуть переважно впливати на «зникнення» або «появу» нових кримінально-правових норм.

Суттєвої доктринальної ревізії та перегляду вимагають норми, передбачені Розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини)», що пов'язано із подіями тривалої збройної агресії на території України [3]. Ведення військових дій в рамках антитерористичної операції показує, що традиційні уявлення про злочинну поведінку військовослужбовців у бойовій обстановці із застосуванням сучасного озброєння масового ураження, особливостей так званої «гібридної війни» вимагають певного коригування та вдосконалення кримінально-правових норм, що стосуються юридичної оцінки діянь військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України : Указ Президента України від 8.04.2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. - № 27. – Ст. 838.
2. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление [Электронный ресурс] / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. - Режим доступа : <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html>
3. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 12. – Ст. 77.

Одержано 20.04.2015

УДК 344(477)

Митрофанов Ігор Іванович,кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчук,
Україна

БОЙОВА ОБСТАНОВКА ЧИ ОБСТАНОВКА БОЮ: ЩО МАВ НА УВАЗІ ЗАКОНОДАВЕЦЬ?

Сьогодення характеризується складною економічною, політичною і соціальною ситуацією в Україні, що ускладнюється наявністю де-факто військового протистояння на Сході країни. Це змушує законодавця відповідним чином реагувати на сучасні виклики і на їх вплив на нормальний порядок функціонування та розвитку суспільних відносин. Не є винятком і сфера кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Верховна Рада України Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12.02.2015 № 194-VIII скорегувала покарання за окремі військові злочини, змінивши формулювання диспозиції статей розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», залишивши бойову обстановку як особливо кваліфікуючу ознаку об'єктивної сторони військових злочинів, давши визначення такої обстановки у примітці до ст. 402 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Це зумовлює необхідність науково обґрунтованого переосмислення поняття «бойова обстановка», оскільки від правильного його тлумачення залежить законність застосування норм КК України, які встановлюють покарання за окремі військові злочини, вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Такі злочини законодавець відніс до категорії тяжких та особливо тяжких, що вимагає ретельнішого вивчення обставин їх вчинення.

Кримінально-правова наука завжди своєчасно реагувала на будь-які зміни законодавства, в тому числі й на розгляд зазначеного поняття. Так, його визначення знайшло відображення в наукових працях таких вчених, як В. П. Бодаєвський, В. О. Бугаєв, С. І. Дячук, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, М. І. Карпенко, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, М. І. Панов, М. М. Сенько, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, О. А. Чуваков та інші. Вказаний феномен досліджувався з точки зору з'ясування особливостей опису рис об'єктивної сторони та суб'єктів злочинів проти встановленого порядку несення військової служби.

Встановлення наявності умов воєнного стану чи бойової обстановки у військових злочинах як особливо кваліфікуючої основний та кваліфікований склади не випадково, оскільки ці обставини значно підвищують суспільну небезпеку злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. При цьому підвищена суспільна небезпека полягає в тому, що злочинне посягання відбувається тоді, коли військовослужбовець перебуває в безпосередньому зіткненні із супротивником, виконує бойове завдання, тому кримінально карані делікти, передбачені розділом XIX КК України, військовослужбовців можуть серйоз-

но вплинути на боєздатність військового підрозділу, частини (корабля), з'єднання. Відповідно до абз. 12 ст. 1 Закону України «Про оборону України» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Що ж стосується бойової обстановки, то законодавець дав її легальне визначення у примітці 1 до ст. 402 КК України. Відповідно до вказаної норми під бойовою обстановкою в розділі XIX КК України слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки щодо військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

З цього законодавчого поняття «бойова обстановка» можна дійти висновку про його визначення лише у контексті обставин часу – період (час) бою. Отже, без визначення дефініції обстановки вчинення злочину неможливо з'ясувати зміст об'єктивної сторони відповідних складів, а отже, правильно кваліфікувати вчинене.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови обстановка визначається як сукупність умов, за яких що-небудь відбувається; становище на місці воєнних дій, зумовлене їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін. [2, с. 820]. За визначенням у словнику з кримінального права обстановка вчинення злочину – це об'єктивні умови, за яких відбувається злочин [3, с. 292]. У навчальній літературі обстановка вчинення злочину визначається як сукупність конкретних об'єктивних обставин, умов, за яких злочин був вчинений [4, с. 118]. С. Ф. Денисов розглядає обстановку вчинення злочину як конкретні об'єктивні умови, за яких вчинюється злочин. Законодавець застосовує, у законі про кримінальну відповідальність, назване

© Митрофанов І. І., 2015

поняття лише в тому разі, якщо необхідно закріпити в правовому положенні значну кількість певних видів обстановки, що мають певні загальні для них властивості, тотожні у кримінально-правовому значенні. Це здійснюється для того, щоб не перевантажувати норму КК великим переліком значущих у кримінально-правовому відношенні видів обстановки [5, с. 80].

На думку О. Ю. Кучера та М. В. Карчевського, юридична обстановка становить інформаційну додаткову якісну характеристику часу вчинення злочину, що надається шляхом вказівки у законі на певні умови, якими супроводжується вчинення злочину. І юридичний час, і юридичну обстановку вони вважають інформацією одного рівня, відомостями про те саме – про певний проміжок часу, протягом якого вчинення певного діяння є злочином. Проте визначення цього проміжку часу, якщо він виражається за допомогою такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як юридичний час, конструюється, як зазначають О. Ю. Кучер і М. В. Карчевський, завдяки кількісним параметрам («під час», «у період» тощо) [6, с. 316].

Ф. Сюдюков і А. Василіаді визначають обстановку як сукупність взаємодіючих об'єктів (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів, відносин), що виявляють себе там і тоді, де і коли відбувається суспільно небезпечна дія чи бездіяльність. Кількісний склад обстановки, а також якісний стан утворюючих її об'єктів у конкретних випадках можуть бути будь-якими, тому зовнішня форма і характер обстановки також можуть бути найрізноманітнішими [7, с. 26]. І. М. Тяжкова під обстановкою вчинення злочину розуміє сукупність взаємодіючих обставин, за наявності яких відбувається злочин [8, с. 262].

Однак питання щодо обстановки вчинення злочину не є простим, як можна дійти висновку при поверховому його вивченні. У першу чергу, це стосується кількості умов, що складають поняття «обстановка вчинення злочину», тобто його структуру. Вчені-криміналісти виокремлюють від двох до восьми таких елементів. Так, В. М. Кудрявцев, зокрема, вважає, що обстановка вчинення злочину включає місце, час та інші конкретні умови його вчинення [1, с. 22]. А. Г. Василіаді включає в поняття обстановки різні об'єкти дійсності: 1) місце вчинення злочину; 2) час вчинення злочину; 3) людину; 4) матеріальні предмети; 5) природно-кліматичні та деякі інші фактори [9, с. 13].

Загальновідомо, що будь-яке суспільно небезпечне посягання відбувається в конкретному місці і в конкретний час. Однак їхня сукупність не вичерпує обстановку вчинення конкретного злочину. Інакше не було б ніякого сенсу у виокремленні теорією кримінального права місця та часу вчинення злочину як самостійних ознак об'єктивної сторони. Так, ч. 1 ст. 428 КК України встановлює покарання за залишення військового корабля, що гине, командиром, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків, а також особою зі складу команди корабля без належного на те розпорядження командира у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. Корабель у цьому випадку є місцем вчинення злочину. Однак для притягнення командира корабля до кримінальної відповідальності необхідно встановити, що злочин вчиняється у певній обстанов-

ці, що призводить до загибелі корабля. Якщо немає наявності вищезгаданої обстановки, а місце, тобто корабель неушкоджений і командир з якої-небудь причини вирішив залишити його, то покарання йому не може бути призначене. Разом з тим, місце і час вчинення злочину мають значення для визначення обстановки, виходячи з розуміння простору як органічної їхньої єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати одне без одного. В обстановці місце і час виконують важливу формалізуючу функцію. В одних випадках вони уможливають виділення значущої саме в кримінально-правовому розумінні обстановки, в інших – вони утворюють просторово-часові кордони, у межах яких функціонує принциповий для кримінального права вплив обстановки вчинення кримінально протиправного делікту на його суспільну небезпечність.

По-різному також виявляють себе й інші елементи обстановки. Значення людини може полягати в тому, що її психофізичний стан (наприклад, при оцінці відповідності оборонних дій небезпечності посягання чи обстановці захисту істотно значення мають фізичні можливості особи, яка захищається) і соціально-правовий статус (злочин щодо особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок) можуть впливати на суспільну безпеку вчиненого.

Матеріальні предмети, що складають обстановку, як правило, – це такі, що зазвичай є джерелами підвищеної небезпеки (транспортні засоби, інші механізми, вибухові, сильнодіючі і т. п. речовини). У зв'язку з їхньою експлуатацією чи їх використанням може створюватися небезпечна обстановка. Також в окремих випадках такий вид обстановки може виникати через прояв природно-кліматичних факторів.

Враховуючи вищезгадане, М. І. Панов пропонує під обстановкою вчинення злочину в кримінальному праві розуміти сукупність конкретних умов, у яких відбувається злочинна дія (бездіяльність), розвивається об'єктивна сторона і настає злочинний наслідок [10, с. 93].

Таким чином, обстановка – це сукупність зафіксованих у законі про кримінальну відповідальність факторів чи таких обставин, що впливають зі змісту його нормативних приписів, які складають зовнішнє середовище (оточення, ситуацію), в умовах якого вчиняється суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) і набуває в зв'язку з цим кримінально-правового значення.

У контексті цього визначення слід повернутися до аналізу поняття бойової обстановки, під якою військові розуміють стан військових частин, підрозділів (кораблів, літаків) під час здійснення ними тактичних дій з виконання бойових завдань в обмеженому районі протягом короткого часу. Найважливішими факторами бойової обстановки є: 1) стан сил противника (склад, боєздатність, угруповання, наміри і можливий характер дій); 2) стан своїх військ, включаючи сусідів (склад, положення, укомплектованість, забезпеченість, морально-бойові якості, боєздатність і бойові можливості); 3) характер місцевості (рельєф, наявність природних укриттів і перешкод, умови спостереження, стан доріг) і ступінь її радіоактивного, хімічного та біологічного зараження; 4) кліматичні,

гідрометеорологічні і топогеодезичні дані; 5) пора року і час доби; 6) терміни підготовки до бойових дій і виконання поставленого бойового завдання; 7) економічний стан району бойових дій; 8) соціально-політичне життя, склад і настрої місцевого населення [11].

З цього випливає, що законодавець обмежує поняття бойової обстановки лише часом бою, що визнається у п. 1 глави 1 чинного Бойового статуту Сухопутних військ (ч. II (батальйон, рота), введеного в дію наказом Міністра оборони України від 2 вересня 1994 р. № 232, основною формою тактичних дій військ, являє собою організовані та узгоджені за метою, міс-

цем і часом удари, вогонь і маневр з'єднань, частин і підрозділів з метою знищення (розгрому) противника, відбиття його ударів і виконання інших завдань в обмеженому районі протягом короткого часу. Бій може бути загальновійськовим, вогневим, протиповітряним, повітряним і морським.

Виходячи з цього, слід уточнити або визначення бойової обстановки у примітці до ст. 402 КК України, або у формулюваннях диспозицій частин статей розділу XIX Особливої частини КК вказати не на бойову обстановку вчинення військових злочинів, а зазначити як особливо кваліфікуючу обставину – вчинення відповідного злочину в період бою чи під час бою.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
2. Великий глумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
3. Наумов А. В. Обстановка совершения преступления // Словарь по уголовному праву / отв. ред. А. В. Наумов. – М. : Изд-во Бек, 1997. – 686 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : [навчальний посібник] / М. М. Агєєв, О. О. Бахуринська, Д. П. Альошин [та ін.] ; за ред. О. О. Кашкарова, В. А. Робака. – Сімферополь : КРП «Видавництво “Кримнавчпеддержвидав”», 2010. – 364 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусавського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
7. Сюдюков Ф. Учет обстановки совершения преступления / А. Василиади, Ф. Сюдюков // Советская юстиция. – 1988. – № 22. – С. 26–28.
8. Курс уголовного права : в 5-ти томах / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – Т. 1 : Общая часть: Учение о преступлении. – 624 с.
9. Василиади А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; исправительно-трудовое право» / А. Г. Василиади. – М., 1988. – 24 с.
10. Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. докт. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; исправительно-трудовое право» / Панов Николай Иванович. – Харьков : ХЮрИ, 1987. – 514 с.

Одержано 04.04.2015

УДК [343.21: 347.45/.47](477)

Михайленко Дмитро Григорович,

кандидат юридичних наук, докторант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМИ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Норма про незаконне збагачення до КК України була введена і у подальшому корегувалася з метою виконання зобов'язань, взятих Україною у результаті підписання 11.12.2003 р. та ратифікації 18.10.2006 р. Конвенції ООН проти корупції (далі – Конвенція), а конкретніше – її ст. 20, за якою за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення, тобто значного збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати. Тут варто зауважити, що Конвенція не є першим актом, який зобов'язав держави розглянути можливість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (аналогічне по суті положення містять ст. 9 Міжамериканської конвенції проти корупції від 29.03.1996 р. та ст. 1 Конвенції Африканського союзу про попередження та боротьбу з корупцією від 12.07.2003 р.). Проте саме Конвенція ООН є першим і поки що єдиним міжнародним документом із ратифікованих Україною, який до корупційних злочинів відносить зазначений злочин.

Нескладно виявити, що формулювання складу незаконного збагачення у міжнародних документах суттєво відрізняється від того, яке міститься у ст. 368–2 КК України. Основні і принципові відмінності полягають у тому, що 1) норма Кримінального закону України не містить положення, за яким прямо перекладається тягар доказування законності значного збільшення активів на самого публічного службовця, чий майнові статки зросли непропорційно задекларованим доходам; 2) Конвенція прямо наголошує на відсутності необхідності встановлювати суспільно небезпечне діяння і передбачає караність саме значного збільшення активів (наслідок), у той час коли за КК України необхідно встановити саме набуття у власність активів (до змін від 12.02.2015 р. – набуття у власність майна, а до змін від 14.10.2014 р. – одержання неправомірної вигоди) або передачу таких активів будь-якій іншій особі, що є діяннями.

Означені невідповідності норми про незаконне збагачення за КК України зумовили можливість покладення на неї функцій елемента як основного, так і завершального рубіжу протидії корупції, що було обґрунтовано в інших публікаціях [1, с. 128]. При цьому фактично ст. 368-2 КК України повноцінно застосовується лише як резервна підстава для кримінальної відповідальності за одержання (набуття) неправомірної вигоди за умови відсутності у діях корупціонера ознак іншого злочину, тобто як елемент основного

рубіжу. Основне ж завдання, яке прагнув вирішити законодавець, – передбачити в КК України аналог ст. 20 Конвенції – не досягнуто, і причиною цього є наведені вище відмінності. Крім того, склад незаконного збагачення, який пропонується Конвенцією, на відміну від ст. 368-2 КК України, не може бути використаний як елемент основного рубіжу і призначений для притягнення до відповідальності за корупційні діяння лише у тих випадках, коли не вдалося особу викрити у вчиненні конкретного діяння, проте суттєве збільшення її активів дозволяє обґрунтовано прийти до висновку, що такі діяння мали місце у минулому. Запровадження ж відповідальності за незаконне збагачення в Україні шляхом введення конструкції складу, який передбачався ст.ст. 368-1, 368-2 КК України та міститься у чинній редакції ст. 368-2 КК України, не привело до виконання Україною ст. 20 Конвенції.

У зв'язку із викладеним, важливим є вивчення доцільності та можливості вдосконалення кримінально-правового механізму протидії корупції в Україні за рахунок повноцінної реалізації у межах КК України норми про незаконне збагачення у розумінні ст. 20 Конвенції. У юридичній літературі вже накопичений деякий матеріал щодо введення відповідальності за незаконне збагачення у тому значенні та з тими ознаками, як це передбачається ст. 20 Конвенції. У цьому випадку привертає увагу той факт, що всі противники криміналізації незаконного збагачення в першу чергу виходять із того, що ст. 20 Конвенції порушує принцип презумпції невинуватості, що є основним аргументом проти її введення в національне законодавство. Означеної думки дотримуються, зокрема, такі відомі юристи, як А. І. Алексєєв, Г. І. Богуш, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, В. І. Михайлов, Ю. П. Синельщиков, В. І. Тютюгін та інші.

Згідно з доповіддю Групи по огляду здійснення Конвенції ООН проти корупції [2], велика кількість країн не впровадила кримінальну відповідальність за незаконне збагачення з огляду на різноманітні причини, основною з яких є конституційні перешкоди. Так, у більшості країн із групи африканських держав запровадженню кримінальної відповідальності за незаконне збагачення заважають перешкоди конституційного (порушення принципу презумпції невинуватості) або практичного характеру (складність порушення справи через труднощі, пов'язані з проведенням фінансового профілювання, оцінкою чистої вартості майна, виявленням і арештом активів тощо) (п. 15 зазначеної вище доповіді). Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена лише в двох з дев'яти держав

© Михайленко Д. Г., 2015

Східної Європи, хоча в одній із них відповідне положення вважається розпливчастим і неконкретним (у доповіді не називаються конкретні країни, проте, швидше за все, в останньому випадку йдеться про Україну). У більшості країн цього регіону встановленню даного складу злочину перешкоджають конституційні норми (положення про тягар доказування, презумпції невинуватості та інші особливості законодавства) (п. 17 зазначеної вище доповіді). Як відзначається у п. 18 доповіді, що аналізується, усі Держави-учасниці з групи західноєвропейських та інших держав повідомили, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення перешкоджають конституційні обмеження, що стосуються презумпції невинуватості та перенесення тягара доказування.

Разом із тим, у більшості з дев'яти держав Азійсько-Тихоокеанського регіону конституція і законодавство не перешкоджають встановленню кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (такий склад передбачено в п'яти державах-учасницях з цього регіону, а в трьох інших готується відповідне законодавство) (п. 16 доповіді).

Окрім наведеного вище, який є основною перешкодою для запровадження відповідальності за незаконне збагачення за аналогією ст. 20 Конвенції, приводяться також і інші аргументи, сума яких демонструє поле проблем, що пов'язані із цим нетиповим для українського кримінального права інструментом протидії корупції. Тут слід зазначити, що позиції, які відкидають можливість кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, оперують не окремими аргументами для такого висновку, а використовують різними комбінаціями, у центрі яких знаходиться теза про порушення принципу презумпції невинуватості. Так, приводяться наступні аргументи проти реалізації ст. 20 Конвенції в Україні.

Конвенція вимагає умисного характеру діяння [«коли воно (злочин) відбувається умисно»]. У даному випадку незрозуміло, щодо якого діяння повинна встановлюватися вина у формі умислу, оскільки «значне збільшення активів» є не дією (бездіяльністю) особи, а його наслідком. Дія (бездіяльність) презюмується і не потребує доказування, що суперечить положенню класичного кримінального права про відповідальність особи лише за свої винні дії (бездіяльність) [3, с. 114]. У цьому контексті вважаємо, що вказівка Конвенції на умисний характер незаконного збагачення покликана усунути можливість конструювання у національному праві таких підстав кримінальної відповідальності за цей злочин, які б передбачали серед іншого можливість засудження особи у ситуаціях, коли суттєве збільшення її активів, яке не узгоджується із її легальними доходами і не може бути нею раціонально обгрунтоване, відбулося поза усвідомленням, волею і контролем такої особи та не було її ціллю. Наприклад, внесення без будь-яких підстав на рахунок суб'єкта незаконного збагачення грошових коштів без його відома з метою подальшого ініціювання кримінальної відповідальності.

Якщо неможливість державної посадової особи раціонально обгрунтувати значне збільшення активів буде завжди пов'язуватися з незаконним зба-

гаченням, то це по суті є припущенням, а відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях [4, с. 225–226]. При притягненні до відповідальності за незаконне збагачення презюмується походження доходів посадової особи внаслідок корупційного діяння, хоча насправді ці кошти можуть мати будь-яке походження, нехай навіть і незаконне, але зовсім не обов'язково пов'язане з корупцією [5]. Такі доводи не можуть бути перешкодою до встановлення зазначеної вище правової презумпції, оскільки, по-перше, таке припущення є спростовною презумпцією, а по-друге – ознакою будь-якої правової презумпції є наявність в її основі неповного індуктивного умовиводу з імовірністю наявності передбачуваного в ньому факту, що повною мірою відповідає принципам права та широко використовується у сучасній юриспруденції.

Окрім цього, у ст. 20 Конвенції йдеться про неможливість особи раціонально обгрунтувати збільшення своїх активів, а це означає, що йдеться про показання або пояснення особи щодо своїх раніше вчинених дій, що суперечить ч. 1 ст. 63 Конституції України [4, с. 226]. Таке зауваження фактично є додатковим аргументом проти обмеження принципу презумпції невинуватості у частині перерозподілу тягара доказування та може бути спростовано шляхом застосування тесту на пропорційність, що буде детально показано в інших публікаціях. Тут слід додатково зазначити, що суд може робити негативні висновки з мовчання обвинуваченого, коли фактичні обставини справи (значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи) явно вимагають від особи надати пояснення (раціонально обгрунтувати походження таких активів), якщо при цьому таке мовчання не є основною підставою для обвинувального вироку, що і передбачає склад незаконного збагачення. Наведений висновок відповідає висновкам Європейського суду з прав людини у справах John Murray v. United Kingdom [6] та Van Vondel v. Netherlands [7].

Також висловлюється думка, що стаття про незаконне збагачення у вигляді, пропонованому Конвенцією, може призвести до порушення принципу *non bis in idem*, оскільки незаконне збагачення не є самостійним діянням у кримінально-правовому розумінні (окремим інтелектуальним та вольовим вчинком), оскільки останнє може виникнути лише через вчинення іншого діяння, а у більшості випадків злочину (бо будь-які непередбачені законом випадки отримання активів у значному розмірі службовими особами охоплюються іншими складами злочинів), а тому притягнення до відповідальності за незаконне збагачення може призвести до повторного притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, внаслідок якого було отримано активи, тобто за одне й те саме діяння [8]. Таке зауваження не належить до суті норми про незаконне збагачення і підтверджує необхідність такого конструювання цього правового інструменту в національному праві, що забезпечувало б неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за отримання неправомірної вигоди одночасно за статтями про злочини, які належать до різних рубрик (у цьому випадку – основного та завершального)

протидії корупції. Таку проблему доцільно вирішити шляхом введення до КК України поряд із нормою про незаконне збагачення положення, за яким ця норма не може засовуватися у разі, якщо суттєве збільшення майнових активів особи становить інший злочин.

Викладене дає можливість відкинути спростовані вище аргументи, які наводяться проти норми про незаконне збагачення, і зосередити увагу на основній

перепоні введення до правової системи України цього антикорупційного інструменту – принципі презумпції невинуватості. Такий висновок формує необхідність подальшого дослідження у напрямку вивчення можливості та доцільності часткового обмеження дії принципу презумпції невинуватості нормою про незаконне збагачення з метою протидії корупції в Україні.

Список використаних джерел

1. Михайленко Д. Г. Функції норми про незаконне збагачення в Україні / Д. Г. Михайленко // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції [3 квітня 2015 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2015. – С. 125–129.
2. Обзор хода осуществления Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции [Осуществление главы III (Криминализация и правоохранительная деятельность) Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции на региональном уровне] (CAC/COSP/IRG/2013/1) (Вена, 27–31 мая 2013 года) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cms.unov.org>.
3. Богуш Г. И. Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. И. Богуш. – Москва, 2004. – 194 с.
4. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – 424 с.
5. Богуш Г. И. Конвенция ООН против коррупции 2003 г.: общая характеристика и проблемы имплементации [Электронный ресурс] / Г. И. Богуш. – Режим доступа : [http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bogush\(2-11-06\).htm](http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bogush(2-11-06).htm).
6. Case of John Murray v. The United Kingdom (Application № 18731/91), judgment, 8 February 1996 [Electronic Resource]. – Way of access : <http://hudoc.echr.coe.int>.
7. Case of van Vondel v. the Netherlands (Application № 38258/03), judgment, 23 march 2006 [Electronic Resource]. – Way of access : <http://hudoc.echr.coe.int>.
8. Яковлев Д. Л. Правові проблеми незаконного збагачення / Д. Л. Яковлев // Європейське і національне кримінальне право: шляхи та перспективи розвитку. Третє юридичне читання : матеріали Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. – Одеса, 2007. – С. 218–220.

Одержано 11.04.2015

Мостепанюк Людмила Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ НЕЗАСТОСУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН

Питання щодо обговорення необхідності гуманізації чи посилення окремих норм кримінального законодавства стосовно застосування покарання у виді довічного позбавлення волі виникають постійно, тим паче, що у Верховній Раді України періодично з'являються такі законопроекти. Одним з останніх є проект Закону України, який розроблено з метою захисту прав та законних інтересів засуджених до довічного позбавлення волі шляхом гуманізації порядку призначення та виконання даного покарання [1]. Мова йде про законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» (реєстр. № 1218 від 3.12.2014 р.), який передбачає можливість внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), спрямованих на впорядкування умов відбування покарання особами, що засуджені до довічного позбавлення волі. На думку суб'єкта законодавчої ініціативи, зміни до ст.ст. 64 та 68 КК покликані вдосконалити процедуру призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, що забезпечить запровадження більш диференційованого підходу до вибору видів покарання та дотримання принципу справедливості і захисту вразливих категорій злочинців [1].

Варто зазначити, що в зарубіжних країнах до засуджених до довічного позбавлення волі може застосовуватися: 1) пом'якшення (зменшення, зниження строку) призначеного покарання; 2) заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, що передбачено законодавством багатьох європейських країн; 3) умовно-дострокове (умовне, дострокове) звільнення від відбування довічного позбавлення волі [2, с. 269].

На перший погляд, аналіз наведених положень законопроекту дає підстави вважати, що запропоновані в ньому зміни здатні системно вирішити проблемні питання, пов'язані із застосуванням покарання у виді довічного позбавлення волі, а саме забезпечити запровадження більш диференційованого підходу до вибору виду покарання та дотримання принципу справедливості й захисту вразливих категорій винних осіб. Зокрема, виходячи з того, що кожне обмеження має бути обґрунтоване на підставі оцінки ризиків та потреб конкретної особи, її небезпечності та поведінки в установі загалом, у проекті Закону пропонується розширення прав засуджених до довічного позбавлення волі, що об'єктивно гуманізує умови тримання засуджених і зменшить негативний вплив ізоляції на стан психічного й фізичного здоров'я засуджених. Водночас це також дозволить забезпечити дотримання гаранто-

ваного Конституцією України права на родину та батьківство для таких засуджених та членів їх сімей [3].

Але викликає серйозні заперечення ініціатива законодавчого органу про виключення можливості застосування довічного позбавлення волі до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку. Така пропозиція не узгоджується із конституційним принципом рівності усіх громадян перед законом, адже однією з конституційних гарантій забезпечення рівності прав жінки і чоловіка є надання передбачених законом пільг лише вагітним жінкам і матерям (ст. 24 Конституції України).

У законопроекті не враховано, що суд призначає покарання, обов'язково враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. При цьому особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання серед передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів (п. 2 ч. 1, ч. 2 ст. 65 КК). Тому явно несправедливим буде призначення покарання лише у виді позбавлення волі на певний строк жінці, яка, наприклад, вчинила умисне вбивство при наявності кількох кваліфікуючих обставин, передбачених в ч. 2 ст. 115 КК, у той час, коли чоловіку для призначення покарання у виді довічного позбавлення волі буде достатнім вчинення умисного вбивства за наявності хоча б однієї обтяжуючої обставини, передбаченої ч. 2 ст. 115 КК [4].

Крім того, не варто забувати про те, що вчинення злочину в стані вагітності, відповідно до п. 4 ст. 66 КК, є обставиною, що пом'якшує покарання. Тому, не залишаючи повністю поза увагою положення аналізованого законопроекту, доцільно запропонувати обмеження щодо застосування довічного позбавлення волі лише щодо жінок, які були в стані вагітності на момент вчинення злочину.

Науковці періодично висувають і обговорюють пропозиції щодо порядку умовно-дострокового звільнення осіб, яким довічне позбавлення волі замінене на позбавлення волі на певний строк у порядку помилування, а також можливість заміни довічного позбавлення волі на більш м'яке покарання окремим категоріям засуджених [5, с. 116]. Слушною також виглядає позиція щодо заміни довічного позбавлення волі на строкове позбавлення волі у разі досягнення засудженим 65-річного віку. Але, на жаль, зазначені наукові

положення не знайшли відображення ні у чинному КК [5, с. 116], ні хоча б в одному із законопроектів.

Отже, проблема з призначенням і відбуванням довічного позбавлення волі окремими категоріями громадян існує. Але вирішення питань про звільнення від довічного позбавлення волі потрібно починати не з місць його відбування, а з ретельного вивчення осіб, яким воно призначається. Адже якщо через певний термін відбуття довічного позбавлення волі засуджена особа доводить своє виправлення, то невже під час процесуального провадження, що проходить, як

правило, роками, не було підстав для повноцінного вивчення й оцінки її якостей і здатностей до виправлення? Невже ніхто із підсудних не говорив і не просив про незастосування до нього довічного позбавлення волі, не вказував на можливість виправлення до призначення покарання у виді довічного позбавлення волі?

Досягнення мети, про яку йдеться в законопроекті, є можливим за умови плідної співпраці науковців, законотворців та практичних співробітників усіх правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» (реєстр. № 1218 від 3.12.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52660
2. Кириць Б. О. Покарання, що полягає у довічному позбавленні засудженого свободи, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн / Б. О. Кириць // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 267–270.
3. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» (реєстр. № 1218 від 3.12.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53265
4. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради на проект Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» (реєстр. № 1218 від 3.12.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52660
5. Гзімчук С. Умовно-дострокове звільнення від покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі / С. Гзімчук, Д. Говорун // Підприємництво, господарство, право. – 2007. – № 7. – С. 115–118.

Одержано 19.04.2015

Назимко Єгор Сергійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Донецьк, Україна

«ШТРАФ З ОЗНАКАМИ КОНФІСКАЦІЇ» ЯК ВИД ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КК України штраф застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Такий нормативний припис є спеціальним щодо загальної норми, якою передбачено кримінально-правовий статус покарання у виді штрафу (ст. 53 КК України).

Відповідно до ч. 1 цієї статті штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень ч. 2 цієї статті. Як бачимо, у спеціальній нормі передбачено положення, відповідно до якого видом штрафу для неповнолітніх може бути накладення стягнення на їх майно. Однак у положеннях загальних норм, якими врегульовано положення про застосування штрафу, така його властивість відсутня.

Більше того, у ст. 26 КВК України, якою регламентовано порядок виконання покарання у виді штрафу, теж відсутня норма про те, що цей вид покарання може бути виконано через накладення стягнення на майно винних осіб.

У зв'язку з цим, постає питання: чи не властиві ознаки конфіскації майна покаранню у виді штрафу, яке застосовується до неповнолітніх? Відповідь на це питання ми можемо знайти у ст. 59 КК, якою врегульовано кримінально-правовий статус покарання у виді конфіскації майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 КК України покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Як бачимо, до неповнолітніх, по суті, можна застосовувати конфіскацію майна під виглядом штрафу. Таке положення вступає у протиріччя з природою покарання у виді штрафу та суттєво обмежує права неповнолітніх. Таке твердження пов'язано з тим, що покарання у виді конфіскації майна є більш суворим, ніж штраф (оскільки у вітчизняній ієрархії покарань воно знаходиться на сьомому (п. 7 ст. 51 КК), а штраф – на першому (п. 1 ст. 51 КК) місці. Як відомо, вітчизняна система покарань побудована за принципом від менш тяжкого до більш тяжкого. У зв'язку з цим, можна стверджувати про більш суворий характер покарання у виді конфіскації майна, ніж штрафу.

Маємо зазначити, що у доктрині кримінального права час від часу лунають пропозиції щодо виключення конфіскації майна з переліку покарань, або суттєвого обмеження застосування цього виду покаран-

ня. Так, Н. О. Гуторова вважає, що конфіскація майна як вид покарання в суспільстві з ринковою економікою взагалі не має права на існування, а його наявність суперечить основним принципам кримінального права, що, на переконання дослідниці, й зумовлює необхідність його виключення з КК України [1, с. 361–362]. Г. М. Собко стверджує, що покарання у виді конфіскації майна суттєво обмежує право громадян на власність, проголошене ст. 41 Конституції України: «Право приватної власності охороняється законом. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [2, с. 42].

Позбавлення особи права на набуту власність шляхом призначення та реалізації покарання у виді конфіскації майна не має довільного характеру та не порушує п. 2 ст. 17 Загальної декларації прав людини, котра свідчить, що ніхто не повинен бути довільно позбавлений свого майна. Саме це положення закріплене в ч. 6 ст. 41 Конституції України: конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Стосовно мети покарань у виді штрафу та конфіскації майна, то вони є майже тотожними. Основним каральним елементом штрафу та конфіскації майна є майнові обмеження (у першому – шляхом грошового стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК; у другому – шляхом примусового безоплатного вилучення всього або частини майна) [3, с. 13].

Як бачимо, штраф та конфіскація майна досягають своєї мети майже однаково. Враховуючи ж зазначену характеристику обох покарань, застосування до неповнолітніх завуальованої конфіскації майна може призвести до більш глибоких особистісних та соціальних наслідків. Це пояснюється тим, що у 99 % випадків наявності у неповнолітніх власного майна, на яке може бути звернено стягнення, це майно опинилось у них не у результаті власної праці або іншого виду соціальної активності, а у результаті інших юридичних фактів, які не залежали від їх діяльності (договір дарування, спадщина тощо). У зв'язку із цим, залишення неповнолітньої особи без власності може призвести до доволі сумних соціальних наслідків. Накладення стягнення на майно неповнолітнього не досягатиме мети, яка стоїть перед покаранням неповнолітніх. Факт стягнення майна не буде відповідно сприйматися неповнолітніми, які вчинили злочин.

Тому, на нашу думку, існування зазначеного нами формулювання покарання у кримінально-правовій

регламентації покарання у виді штрафу, що застосовується до неповнолітніх, необхідно виключити з тексту ч. 1 ст. 99 КК України, залишивши при цьому лише

положення про те, що штраф застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід або власні кошти.

Список використаних джерел

1. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Наталія Олександрівна Гуторова. – Х., 2001. – 460 с.
2. Собко Г. М. Співвідношення права громадянина на власність і конфіскації майна // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 42–45.
3. Корабель М. Г. Конфіскація майна як вид кримінального покарання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Корабель. – К. : Академія адвокатури України, 2015. – 16 с.

Одержано 11.03.2015

Небитов Андрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, докторант Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ПРЕДМЕТИ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА ОЗНАКА ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 301 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У сучасному світі поширення набуває така категорія протиправних діянь, як злочини, пов'язані з сексуальною експлуатацією. Особливу стурбованість викликає вчинення їх щодо неповнолітніх та малолітніх. За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), близько двох мільйонів дітей щорічно використовуються у «секс-індустрії», а в мережі Інтернет розміщено безліч фотографій, на яких демонструється сексуальне насильство над дітьми [1].

Україна входить до числа лідерів світової індустрії дитячого порноринку. За даними Інтерполу, дохід від фото- і відеопорнографії, виробленої в Україні, становить понад 100 млн доларів на рік. Дані Фонду Internet Watch Foundation свідчать, що Україна за поширенням дитячої порнографії в Інтернеті посідає сьоме місце в світі [2].

Однією з форм сексуальної експлуатації є примушування до участі у створенні творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, кримінальна відповідальність за яку передбачена ст. 301 КК України.

При кваліфікації цієї категорії протиправних діянь важливого значення набуває встановлення ознак предмета злочину. Додамо, що предметом цього злочину є різного роду порнографічні предмети: 1) твори, зображення або інші предмети порнографічного характеру (ч. 1, 2, 3 ст. 301 КК України); 2) кіно- та відеопродукція, комп'ютерні програми порнографічного характеру (ч. 2, 3, 4 ст. 301 КК України); 3) твори, зображення або інші предмети порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію (ч. 4, 5 ст. 301 КК України).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. порнографія – це вульгарно-натуралістична, цинічна, непристойна фіксація статевих актів, самоцільна, спеціальна демонстрація геніталій, антиетичних сцен статевого акту, сексуальних збочень, зарисовок із натури, які не відповідають моральним критеріям, ображають честь і гідність людини, пробуджуючи негідні інстинкти [3].

Залежно від категорії предметів цього злочину законодавець провів диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину. Дійсно, різновид предмета злочину частково визначає ступінь його суспільної небезпеки, оскільки, наприклад, зображення порнографічного характеру порівняно з відеопродукцією в одній і тій же кількості має менший негативний вплив на моральні засади суспільства.

Предмети, що містять дитячу порнографію, породжують попит на цей товар, що зумовлює необхідність залучення дітей до їх виготовлення, а також сприяє розповсюдженню педофільії.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. дитяча порнографія – зображення в будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях [3]. Аналіз цього визначення дає підстави стверджувати, що до предметів, які містять дитячу порнографію, належать предмети, які зазвичай є предметами еротичного характеру, однак участь у них дітей автоматично зараховує їх до категорії порнографічних. Відтак, предметів із дитячою еротикою не існує. Така позиція законодавця з огляду на суспільну небезпеку втягнення дітей у виготовлення порнографічної продукції цілком виправдана.

Предмети порнографічного характеру, які містять дитячу порнографію, характеризуються специфічними для дитячої порнографії ознаками:

1) зображуються особи певного віку чи вигляду: а) дитина, тобто особа, яка не досягла 18-річного віку, або б) особа, яка виглядає як дитина – особа, старша 18-річного віку, але яка має відповідний вигляд у зв'язку зі своїми анатомічними особливостями (невеликий зріст, недорозвиненість певних органів тощо), чи коли спеціально створені ознаки «дитячості» або ж приховані ознаки, притаманні дорослим (завдяки гриму, специфічному одягу, комп'ютерній графіці зображень і т. п.);

2) зображується відверто сексуальна поведінка з участю дитини або особи, яка виглядає як дитина. Йдеться про поведінку, сексуальний характер якої не викликає сумніву і є очевидним для особи, яка сприймає (дивиться, слухає) предмет дитячої порнографії. При цьому демонструються або реальні сексуальні дії, об'єктом чи учасником яких виступають діти, чи такі дії імітуються (коли відтворюється статева поведінка, в якій діти не можуть брати участь через вікові особливості);

3) демонстрація певної поведінки дитини або особи, яка виглядає як дитина, її статевих органів здійснюється в сексуальних цілях – для задоволення статевих інтересів інших осіб, для того, щоб викликати їх статево збудження. Відповідно, не можуть бути визнані предметом злочину всі інші зображення оголеної дитини, зокрема, на сімейних фото, в навчальних посібниках тощо [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. продукція порнографічного характеру – це будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо- чи відеопродукція, у тому

числі реклама, повідомлення та матеріали, продукція засобів масової інформації, електронних засобів масової інформації, змістом яких є детальне зображення анатомічних чи фізіологічних деталей сексуальних дій чи які містять інформацію порнографічного характеру [3]. Водночас до кіно- і відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру слід віднести кіноплівки, відеоплівки, комп'ютерні диски та цифрові носії інформації, на яких містяться фільми чи їх окремі фрагменти відповідного змісту і призначення, або ж порнографічні відеоігри [4].

Для визнання порнографічного характеру зазначених творів, зображень, інших предметів, кіно- і відеопродукції, комп'ютерних програм обов'язковим є призначення та проведення мистецтвознавчої експертизи.

Зокрема, В. Б. Харченко стверджує, що продукція порнографічного змісту не є і не може бути об'єктами

авторського права і суміжних прав. Із метою дотримання принципу єдності термінології у ст. 301 КК терміни «твір», «зображення» та «інші предмети» автор пропонує замінити терміном «продукція», який не лише вважається більш змістовним, доречним та відповідає термінології Закону України «Про захист суспільної моралі», а й визначатиме, що вказані предмети злочинів не є творами чи іншими об'єктами авторського права і суміжних прав [5].

На наш погляд, предмет злочину, передбаченого ст. 301 КК України можна уніфікувати і позначити одним узагальнюючим терміном «порнографічні предмети». Крім того, словосполучення «предмет злочину» у цій статті має вживатися в однині, оскільки, наприклад, примушування до створення й одного порнографічного предмета відповідає суспільній небезпеці злочину.

Список використаних джерел

1. Україна наразі не ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей. Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1865332.html>
2. Ремовська О. Сексуальне рабство: постраждати може кожен / О. Ремовська // Галицький Кореспондент. – 11 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gk-press.if.ua/node/4721>
3. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. :Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
5. Харченко В. Б. Твори порнографічного характеру і такі, що пропагують культ насильства та жорстокості, як предмети злочину та об'єкти авторського права і суміжних прав / В. Б. Харченко // Університетські наукові записки. – 2011. – № 1. – С. 291–298. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2011_1_50.pdf

Одержано 17.04.2015

Олішевський Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В інформаційному суспільстві (а саме в ньому ми живемо) людині необхідно навчитися працювати з текстами, аудіовізуальними матеріалами. Такі навички стали елементарною технікою безпеки в темряві безодні інформаційного сміття. Поширення відомостей, де схвалюється протиправне застосування сили, агресії є одним із його видів.

Дослідженням проблем, пов'язаних із ввезенням, виготовленням або розповсюдженням творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, займалися широке коло вітчизняних і зарубіжних науковців. Однак відсутній єдиний підхід до розуміння насильства, а також його виду – психічного насильства. Потребує вдосконалення саме досліджуване поняття. Малодослідженим залишається питання осмислення психічного насильства в контексті визначення суспільно небезпечної інформації. Тому метою даних тез доповіді є спроба усунення вказаних доктринальних прогалин.

Спочатку розглянемо визначення психічного насильства в науковій літературі. Воно полягає у впливі на психіку людини і не завдає видимої фізичної шкоди органам людини, викликаючи відчуття страху, гніву, обурення (погроза застосувати фізичне насильство, погроза заподіяння матеріальних збитків в усній або письмовій формі) [1, с. 5].

Психічне насильство Л. В. Сердюк визначає як умисний суспільно небезпечний вплив на психіку людини, який здійснюється проти або поза її волею інформаційним або позаінформаційним шляхом і здатний пригнічувати свободу волевиявлення або заподіяти психічну травму [2, с. 13–15]. Пізніше науковець додає, що таким видом насильства, може бути не тільки погроза, але інша неприємна для людини інформація, здатна заподіяти їй психічну травму чи обмежити свободу її волі (образ, наклеп, інша інформація, що травмує психіку). Психічним насильством є також протизаконний вплив безпосередньо на мозок людини з метою зміни його функцій проти чи поза волею потерпілого (електронна стимуляція мозку, разове введення в організм людини наркотиків, гіпноз і т. ін.), якщо це не впливає на її здоров'я [3, с. 142].

Психічне насильство, як зазначає В. О. Казміренко, полягає у погрозі негайно застосувати до потерпілого або до близьких йому осіб фізичне насильство, небезпечне для життя чи здоров'я. Тобто це вплив злочинця на свідомість і волю потерпілого без застосування фізичної сили з метою підкорити собі його поведінку за допомогою залякування. Основним критерієм визначення реальності погрози має бути характер злочинних дій і спрямованість умислу. Крім того, необхідно враховувати суб'єктивне сприйняття погрози потер-

пілим, на яке завідомо розраховує винний [4, с. 25]. Такий підхід виправданий з точки зору кримінального права, але не охоплює широти змісту досліджуваної категорії з позицій кримінології.

Погроза є різновидом психічного насильства над особою. Вона являє собою грубу, зухвалу обіцянку заподіяти яке-небудь зло, неприємність, пов'язана з можливістю або неминучістю виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для кого-, чого-небудь [5, с. 819]. Погроза може викликати почуття страху і побоювання у потерпілого.

Науковці та практичні працівники підкреслюють, що такий вплив має бути реальним і містити у собі небезпеку для потерпілого. Тільки інтенсивна за ступенем погроза здатна залякати потерпілого і змусити його виконати вимоги нападаючої особи. Вона може бути виражена словесно, жестикуляцією, демонстрацією будь-яких предметів для вчинення насильства. Вирішення питання про ступінь чи характер насильства залежить від спрямованості умислу винного та сприйняття такої загрози потерпілим. При цьому основним критерієм є спрямованість умислу винного, яка визначається на підставі аналізу всіх обставин справи.

Таким чином, до психічного насильства, з точки зору етимології слів, слід відносити вплив на психіку людини шляхом подання інформації (погроз, можливо гіпнозу тощо) або використання технічних засобів, об'єктів матеріально світу, явищ природи, що безпосередньо не впливають на її здоров'я, наслідком яких є почуття страху (побоювання, остраху, переляку, жаху), гніву (роздратування, обурення), інших психічних розладів чи хвороб.

Але не будь-який психічний вплив з позицій релігії, моралі та закону є забороненим. Його застосування виправдане під час реалізації державою примусових заходів покарання; у спорті; при необхідній та уявній обороні; крайній необхідності; затриманні особи, яка вчинила злочин; при фізичному чи психічному примусі; виконання наказу або розпорядження; діянні, пов'язаного з ризиком; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо.

В кримінологічному аспекті, психічне насильство – протиправний вплив на психіку людини шляхом подання інформації або використання технічних засобів, об'єктів матеріально світу, явищ природи, що безпосередньо не впливають на її здоров'я, але наслідком яких є почуття страху, гніву, психічні розлади чи хвороби.

З наведених висновків випливає: не будь-яка інформація, яка містить насильство, є соціально шкідливою, а лише та, що складається із відомостей або даних про протиправний вплив на людину і за умов

самоцільної або культивууючої такої поведінку мети. Тобто необхідно оцінювати певний об'єкт з точки зору теми, сукупності подій та дій, що визначають характер зображуваного (сюжету).

Список використаних джерел

1. Левертова Р. А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву : учеб. пособие / Р. А. Левертова. – Омск : НИРИО ОВШМ МВД СССР, 1978. – 104 с.
2. Сердюк Л. В. Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки следователем : учеб. пособие / Л. В. Сердюк. – Волгоград : НИРИО ВСШ МВД СССР, 1981. – 64 с.
3. Щерба С. Рецензия на монографию Сердюка Л. В. «Насилие: уголовно-правовое и криминологическое исследование» / С. Щерба // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 142.
4. Казміренко В. О. Психолого-юридична характеристика фізичного і психічного насильства в межах ст. 187 Кримінального кодексу України (розбір) [Електронний ресурс] / В. О. Казміренко // Адвокат. – 2009. – № 4. – С. 21–27. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/adv_2009_4_4.pdf.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1519 с.

Одержано 09.04.2015

Павликівський Віталій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права Харківського економіко-правового університету, Харків, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИФАМАЦІЮ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності ЗМІ є одними з пріоритетніших на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної, правової держави. Європейський суд з прав людини зазначає, що «свобода вираження є однією з основних складових демократичного суспільства та необхідною умовою його прогресу та розвитку кожної людини» [1, с. 139]. Однак право на свободу слова не є безмежним. Реалізація цього права зачіпає інтереси інших членів суспільства, держави, у зв'язку з чим, може бути обмежене, в тому числі кримінальним законодавством у випадку розповсюдження таємної, конфіденційної інформації або закликів до вчинення протиправних діянь. Одним із найпроблемніших питань в реалізації свободи слова засобами масової інформації є також зіткнення зазначеного права з правом людини на захист честі та ділової репутації.

Відповідальність за посягання на честь та ділову репутацію людини (дифамація) передбачено законодавством більшості країн світу. Поняття «законодавство про дифамацію» зазвичай включає всі закони, що захищають репутацію й почуття громадян. Такі закони, що є чинними в усіх країнах, оперують широким спектром термінів: наруга над честю, приниження гідності, наклеп, образа й т. ін. Форма та зміст законодавства про дифамацію мають суттєві відмінності в різних країнах. Деякі держави навіть ухвалили окремі кодекси про дифамацію, хоча в більшості країн положення про дифамацію вміщено в загальних законах, перш за все у кримінальних і цивільних кодексах [2, с. 4]. В Україні протягом останнього десятиліття здійснювалися неодноразові спроби відновити у кримінальному кодексі відповідальність за наклеп та образу. Остання спроба відбулася 16 січня 2014 р. при прийнятті так званих «драконівських законів». Було встановлено кримінальну відповідальність за наклеп (ст. 151-1 КК України); незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби, суддю, їхніх близьких родичів або членів сім'ї (ст. 343 та ст. 376 КК України); несанкціоноване втручання в роботу державних електронних інформаційних ресурсів або інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем критичних об'єктів національної інформаційної інфраструктури (ст. 361-3 КК України); несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, що обробляється в державних електронних інформаційних ресурсах (ст. 361-4 КК України); несанкціоновані дії з інформацією, що обробляється в державних електронних інформаційних ресурсах або інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних системах критичних об'єктів національної інформаційної інфраструктури (ст. 362-1 КК України) [3]. Однак у зв'язку з великим суспільним резонансом та масовими протестами громадян вказані закони

були скасовані [4]. Таким чином, нагальним є вивчення європейського досвіду з приводу встановлення кримінальної відповідальності за дифамацію та її впливу на свободу слова та діяльність журналістів у сучасних умовах.

Більша частина кримінальних кодексів європейських країн має як загальні норми про відповідальність за наклеп та образу, так і спеціальні. Спеціальні норми, в більшості випадків, є схожими та передбачають відповідальність за образу органів державної або судової влади та її представників. Зокрема, ст. 434-24 КК Франції, ст. 232 КК Литовської республіки та ст. 504 КК Іспанії передбачають відповідальність за образу судової влади; КК Іспанії та КК ФРН за образу державної влади та держави взагалі, її символів (ст. ст. 496, 543 КК Іспанії, § 90, § 90a, § 90b КК ФРН, ст. 113-1 КК Голландії, § 129a КК Данії), релігійних почуттів (ст. 525 КК Іспанії, § 166 КК ФРН, ст. 147a КК Голландії); КК ФРН також передбачає спеціальну відповідальність за наклеп на політичного діяча (§ 188), публічну неправдиву підозру (§ 165), паплюження пам'яті померлого (§ 189). Вказані норми передбачають посилення відповідальності винних осіб, передбачаючи підвищений штраф або позбавлення волі на строк, термін якого, в окремих випадках, в два і більше разів перевищує покарання за загальною нормою про наклеп та образу (§ 188 КК ФРН).

Загальні норми про відповідальність за образу та наклеп майже в усіх кодексах європейських країн мають окремі розділи або глави. Кримінальна відповідальність за зазначені дії передбачається главою XXII КК Литовської республіки «Злочини та кримінальні проступки проти честі та гідності особи», третім розділом КК Швейцарії «Злочинні діяння проти честі та в області таємної і приватної сфери», розділом XI КК Іспанії «Злочини проти гідності особи», розділом чотирнадцятим КК ФРН «Образа», главою 27 КК Данії «Злочини проти честі та певних особистих прав». Окремо слід звернути увагу на законодавство Голландії, яке передбачає відповідальність у розділі XVI КК «Дифамація» лише за наклеп і пасквільну дифамацію та кримінальне законодавство Франції, яке не розглядає дифамацію як злочин і встановлює відповідальність лише за непублічну дифамацію (ст.ст. 621-1, 621-1). Зазначені діяння, за рішенням французького законодавця, належать лише до порушень 1-го класу. При цьому зазначається, що дійсність дифамаційних фактів може бути встановлена відповідно до законодавчих положень, що належать до свободи преси.

У більшості кодексів країн Європи наклепом визнається розповсюдження фактів про особу або її поведінку, що принижують честь та гідність, репутацію цієї людини. Зазначається, що такі відомості мають принижувати особу в очах суспільства, загрожувати її репутації. При цьому в одних випадках важливим є встановлення достовірності зазначеної інформації, а в інших даний факт

не має суттєвого значення для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Наприклад, ч. 2 ст. 173 КК Швейцарії, § 269 КК Данії та ст. 208 КК Іспанії не визнає злочинними випадки розповсюдження правдивих відомостей, навіть у тому випадку, коли такі відомості принижують честь та гідність особи, її репутацію. А КК Голландії взагалі виключає кримінальну відповідальність і в тому випадку, коли особа сумлінно припускала істинність таких фактів та їх важливість для суспільства (ч. 3 ст. 261 КК Голландії). КК Литовської республіки прямо вказує на відповідальність за наклеп тільки у випадку розповсюдження неправдивої інформації про особу (ст. 154 КК Литовської республіки), а КК Іспанії встановлює відповідальність лише за дифамацію у вчиненні злочину, при цьому особа повинна достовірно знати про неправдивість таких фактів (ст. 206 КК Іспанії).

Немає єдиного погляду і на питання відповідальності за наклеп, вчинений умисно або з необережності. Кримінальний кодекс ФРН та КК Швейцарії вирізняє наклеп та навмисний наклеп (ст.ст. 186, 187 КК ФРН, ст.ст. 173, 174 КК Швейцарії), однак передбачають відповідальність за обидві дії, КК Іспанії, як ми вже зазначали, прямо вказує на усвідомленість особи стосовно недостовірності розповсюджуваних даних, ст. 262 КК Голландії передбачає факт обізнаності щодо недостовірності розповсюджуваних даних як обтяжуючу обставину. Таким чином, більшість розглянутих законодавчих актів встановлює відповідальність за наклеп як у випадку обізнаності особи про недостовірність таких даних, так і у разі її відсутності.

Цікавим є факт обов'язкового виділення усної та публічної дифамації. При цьому розповсюдження наклепу засобами масової інформації є обтяжуючою обставиною, що не може не впливати на суттєве обмеження свободи слова та здійснення самоцензури засобами масової інформації. Покарання за наклеп більшість країн передбачає у виді штрафу або позбавлення волі на незначний термін.

Образою визнаються дії, які принижують гідність особи та виражені в особливо образливій формі. Вказані дії можуть вчинятись як дією, так усно або письмово. В багатьох кодексах взагалі не надається характеристика даного діяння, в інших – зазначається їх образливий характер і заподіяння шкоди гідності та репутації особи. Покарання, в більшості випадків, передбачає штраф та короткострокове ув'язнення. КК Голландії, встановлюючи відповідальність за дифамацію, оперує терміном наклеп, але ніде не зазначає як самостійне діяння образу (ст.ст. 261–271).

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів: Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства / укл. В. Ф. Іванов. Ю. С. Зайцев. – К. : Центр вільної преси, 2002. – 568 с.
2. Деніел Саймонс. Стисло про дифамацію: основні концепції законодавства про захист репутації / Саймонс Деніел ; Видання інституту медіа права. – К., 2008. – 120 с.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16.01.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 801.
4. Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 28.01.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 811.

Вивчення законодавчих актів про кримінальну відповідальність в країнах Європи дозволяє виділити такі види дифамації:

- умисне розповсюдження неправдивих відомостей, що принижують честь, гідність та репутацію особи;
- розповсюдження неправдивих відомостей за відсутності умислу;
- розповсюдження правдивих відомостей.

Більшість фахівців з кримінального права вважають за можливе встановлення кримінальної відповідальності лише за першу форму дифамації, однак проведений аналіз стверджує зворотнє. Кримінальне законодавство окремих країн передбачає кримінальну відповідальність не тільки за умисний наклеп, але й за розповсюдження відомостей, які особа помилково вважає достовірними (КК Швейцарії, КК ФРН), а в окремих країнах навіть за розповсюдження достовірної інформації (КК ФРН).

Аналіз кримінально-правових норм європейських країн дає підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу як до підстав кримінальної відповідальності за наклеп та образу, так і до визначення правових меж відповідальності за їх вчинення. Більшість країн Європейського Союзу встановлюють кримінальну відповідальність за дифамацію, що негативно впливає на розвиток свободи слова та діяльності журналістів. Слід наголосити на основних зауваженнях щодо встановлення кримінальної відповідальності за дифамацію:

- суворість покарань за вказані діяння – позбавлення волі, великий штраф, заборону журналістської діяльності. Навіть якщо максимальне покарання незначне, кинута ним тінь може виявитися надзвичайно великою й поглинути бажання журналіста займатися професійною діяльністю ризиком затриманням, арешту і засудженням;
- стримуючий вплив законів, що передбачають кримінальне переслідування за дифамацію, дієвий ще й тому, що в багатьох країнах справи, які вимагають застосування таких законів, переважно ініціюють могутні особи – високопосадовці або бізнесмени;
- можливість досягнення мети захисту репутації в цивільно-правовому порядку, що підтверджується досвідом багатьох країн, які відмовилися від існування або ж від застосування кримінальних статей про дифамацію.

У цьому контексті виникають серйозні сумніви щодо доцільності жорстких кримінальних статей як таких, адже перевагу завжди слід надавати менш інтрузивним обмеженням.

Печук Ілля Сергійович,

здобувач Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Донецьк, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 124 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

При дослідженні будь-якого складу злочину особливо увагу необхідно приділяти його відмежуванню від суміжних складів злочинів та адміністративних правопорушень, оскільки саме це дає можливість не тільки більш повно та всебічно дослідити елементи складу злочину, але й правильно кваліфікувати діяння винної особи.

Так, при дослідженні складу злочину, передбаченого ст. 286 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», особливу увагу слід приділити його відмежуванню від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна».

В першу чергу, слід зазначити, що дані склади різняться між собою сукупністю ознак, що їх характеризують. Так, ознаками порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, як складу злочину, передбаченого чинним кримінальним законодавством України, є: 1) діяння, вчинене суб'єктом злочину; 2) протиправність; 3) винність; 4) суспільна небезпечність; 5) караність [4, с. 41–42].

Ознаками порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, як складу адміністративного правопорушення є: 1) діяння, вчинене суб'єктом правопорушення; 2) протиправність; 3) винність; 4) суспільна шкідливість; 5) караність [5, с. 228–229].

Отже, склад злочину, передбачений ст. 286 КК України, відрізняється від складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, саме наявністю суспільної небезпечності діяння, що й визначає його як злочин, передбачений чинним кримінальним законодавством України.

Наступною рисою, що відрізняє зазначені склади один від одного, є об'єкт посягання. При порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), безпосереднім об'єктом є безпека руху й експлуатації транспорту, а його до-

датковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи [2]. При порушенні правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна (ст. 124 КУпАП), об'єктом виступають суспільні відносини, що виникають на транспорті, а також в галузі шляхового господарства [1, с. 74].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 286 КК України, так само як і правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, характеризується діянням, наслідками та причинним зв'язком між діянням та наслідками. Отже, зазначені склади є матеріальними. Однак відмінність полягає у можливих наслідках від даних протиправних діянь. Так, небезпечним наслідком від злочину, передбаченого ст. 286 КК України, є заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини [3], а правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, – шкідливі наслідки, що виразились у пошкодженні транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна [1, с. 74].

Наступним елементом, за яким слід відмежовувати зазначені склади є суб'єкт посягання. Так, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 286 КК України, є особа, яка керує транспортним засобом (водій; інструктор, який керує навчальним водінням). При цьому не мають значення наявність чи відсутність в особі права володіння чи користування цим транспортним засобом, посвідчення на право управління транспортним засобом [2]. У свою чергу, суб'єкт правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, є ширшим за попередній, оскільки він охоплює більшу кількість учасників дорожнього руху (осіб, які беруть безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин) [1, с. 74].

Водій – особа, яка керує транспортним засобом. Вершник, візник, погонич тварин, який веде їх за повід, прирівнюється до водія. Водієм є також особа, яка навчає керуванню, знаходячись безпосередньо у транспортному засобі [6].

Пішохід – особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу. До пішоходів прирівнюються також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигу-

на, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу чи інвалідну коляску [6].

Пасажир – особа, яка користується транспортним засобом і знаходиться в ньому, але не причетна до керування ним [6].

Суб'єктивна сторона досліджуваних складів є схожою, оскільки характеризується змішаною формою вини, а саме умислом (прямим чи непрямим) щодо діяння та необережністю (недбалістю чи самовпевненістю) відносно наслідків.

Отже, при відмежуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, слід приділити значну увагу дослідженню усіх відмінностей та особливостей кожного елементу складу злочину (правопорушення), оскільки саме від цього залежить правильність та достовірність кваліфікації діяння винної особи.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 10 вересня 2012 р. – Х. : ТОВ «Одисей», 2012. – 280 с.
2. Коментар до Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-699.htm. – Назва з екрану.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8л>. – Назва з екрану.
4. Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
5. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
6. Правила дорожнього руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.vodiy.kiev.ua/pdr/1/>. – Назва з екрану.

Одержано 14.04.2015

Пироженко Олександр Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, Україна

ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЗА ОКРЕМІ ВИДИ ЗЛОЧИНІВ

Стрімкі соціально-політичні зміни у країні, що відбулися протягом кінця 2013 р. – першої половини 2014 р., знайшли своє відображення і в кримінально-правовій політиці нашої держави. Тенденції до гуманізації кримінальної відповідальності, які спостерігалися упродовж останніх десяти років дії чинного Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. (далі – КК України), змінилися хаотичним, іноді у порушення елементарних логічно побудованих юридичних правил, «вдосконаленням» норм закону про кримінальну відповідальність.

Криміналізація та пеналізація тих чи інших суспільно небезпечних діянь «на швидку руку» вносить дисбаланс у збудовану роками та обґрунтовану доктриною кримінально-правову модель у сучасній Україні. Зокрема, певні дискусійні питання щодо доцільності існування в КК України такого виду кримінального покарання, як конфіскація майна, знову набувають актуальності [1; 2, с. 200–247].

У теорії кримінального права під конфіскацією майна розуміють захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, та полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна засудженого. Залежно від об'єкта вилучення розрізняють загальну та спеціальну конфіскацію майна.

Прагнення законодавця до юридичного закріплення кримінально-правового статусу спеціальної конфіскації майна знайшли позитивний відгук у науковому середовищі [3; 4]. Однак проблема конституційної допустимості загальної конфіскації майна як виду кримінального покарання (ст. 59 КК України) наразі не має однозначного вирішення. В юридичній літературі аргументовано відстоюється позиція щодо необхідності позбавитися цього архаїчного виду покарання. Утім, реалії сьогодення вносять свої корективи в соціально-правову зумовленість існування того чи іншого кримінально-правового явища.

Так, Законом України від 07.10.2014 р. № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» санкції статей 109–114, 258–258-4 та 260, 261 КК України доповнено положеннями, які передбачають покарання у виді конфіскації майна за вчинення даних злочинів, а також уточнено юридичну природу цього заходу впливу (ч. 2 ст. 59 КК України) [5]. Озвучена відповідь держави на численні пропозиції, обґрунтовані в науковій літературі, не на користь прихильників скасування даного кримінально-правового заходу.

Якщо до внесення змін у кримінальний закон 07.10.2014 р. конфіскація майна призначалася за тяжкі і особливо тяжкі корисливі злочини, то згідно з новою редакцією ч. 2 ст. 59 КК України – також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості.

На особливу увагу заслуговує спосіб закріплення досліджуваного заходу кримінально-правового впливу в санкціях злочинів, передбачених розділами I і IX Особливої частини КК України. Законодавець передбачив конфіскацію майна як додатковий факультативний вид покарання.

З урахуванням традиційного сприйняття загальної конфіскації майна як додаткового покарання, що застосовується для індивідуалізації покарання, тобто для підсилення каральних, виправних та превентивних можливостей основного покарання, і тільки за вчинення корисливих злочинів, новітній підхід законодавця спочатку викликає негативну оцінку. Зокрема, у межах зазначеного вище класичного уявлення справедливими є зауваження Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, фахівці якого висловили наступне: «Застосування конфіскації майна як виду кримінального покарання може вважатися виправданим лише тоді, коли винна особа в результаті вчинення нею злочинів одержує значне незаконне збагачення за рахунок чужого майна. В таких випадках конфіскація стає майновою санкцією, призначення якої полягає в тому, щоб зробити можливі майнові наслідки вчинення відповідних злочинів невинними для винної особи (тобто в разі викриття винний не просто має віддати назад незаконно набуті ним кошти чи майно, а й позбудеться майна, набутого ним у законний спосіб). з огляду на це конфіскація майна як вид кримінального покарання може бути правомірно застосована лише за вчинення певних корисливих злочинів, тобто злочинів, що вчиняються з корисливих спонукань – бажання винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути певних матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди» [6]. Злочини, передбачені ст. 109–114, 258–258-4, 260 та 261 КК України, не належать до корисливих, а тому, як наголошують експерти, якщо розглядати конфіскацію матеріальних цінностей або іншого майна, отриманого внаслідок вчинення зазначених злочинів, чи використаного для вчинення вказаних злочинів, то процедура такої конфіскації уже передбачена ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України.

Безумовно, ефективність покарання буде досягнута лише в разі встановлення таких видів і розмірів покарань, які є науково обґрунтованими, повною мірою відповідають правилам конструювання санкцій у кримінальному праві і, як наслідок, здатні максимально забезпечити досягнення цілей кримінального покарання.

Аналіз судової практики та способу закріплення конфіскації майна в санкціях за злочини, передбачені ст. 109–114, 258–258-4 та 260, 261 КК України, дає підстави стверджувати про наявність вагомих соціально-правових чинників, які виправдовують такі дії нормотворця.

Так, значна частина осіб, засуджених протягом 2014 р. – на початку 2015 р. за діяння, кримінальна відповідальність за які встановлена у розділах I і IX Особливої частини КК України, вчиняла злочини не тільки з метою заподіяння шкоди конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності України, а й з корисливих спонукань, тобто під прикриттям різних політичних (ідеологічних) лозунгів мала місце також ціль збагачення за рахунок чужого майна [7].

У той же час органи правосуддя не застосовують додаткове покарання у виді конфіскації майна до обвинувачених, які вчинили суспільно небезпечне діяння за відсутності корисливих мотивів [8]. Таким чином, законодавець здійснив вірний крок, обравши таку форму нормативного закріплення досліджуваного заходу, як додаткове факультативне покарання. На нашу

думку, такий спосіб конструювання санкції створює для суду додаткові можливості індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання з урахуванням всіх обставин вчиненого злочину та особи винного.

Отже, слід частково погодитися з окремими дослідниками, які стверджують про наявність соціально-правових підстав та доцільність існування такого заходу кримінально-правового впливу, як конфіскація майна (ст. 59 КК України) [9, с. 84; 10, с. 93]. Утім, питання її правової регламентації, на наше переконання, необхідно вирішувати з урахуванням ґрунтовних наукових досліджень та міжнародних стандартів кримінально-правового регулювання.

З огляду на сучасні виклики, йдеться про те, що держава існує в умовах «неоголошеної війни», застосування кримінального покарання у виді конфіскації майна до осіб, які не бажають проживати в єдиній країні і вчиняють відповідні злочинні посягання, на наш погляд, є виправданим і доцільним. Пояснимо, суспільно небезпечні наслідки, які, хоч і винесені за межі складу багатьох злочинів, усе ж таки настають через вчинення протиправних діянь, передбачених ст. 109–114, 258–258-4 та 260, 261 КК України, тобто заподіюється реальна шкода основам національної безпеки України та громадській безпеці суспільства, ставлять під загрозу нормальне функціонування української держави та нормальне співіснування різних частин українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Гуторова Н. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи / Н. Гуторова, О. Шаповалова // *Право України*. – 2010. – № 9. – С. 56–65.
2. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України : монографія / О. С. Пироженко ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : НікаНова, 2012. – 294 с.
3. Цимбалюк В. І. Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». – 2014. – № 2 (10). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipisk.pdf>.
4. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація у кримінальному та кримінальному процесуальному праві України: нові положення, нові виклики / О. С. Пироженко // *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 року) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* – Х. : Право, 2014. – С. 405–409.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 46. – Ст. 2046.
6. Висновок Головного науково-експертного управління від 11.08.2014 р. на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» № 4448а від 08.08.2014 р. [Електронний ресурс] // *Верховна Рада України: [веб-сайт]*. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914.
7. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 12.02.2015 р. у справі № 522/18406/14-к [Електронний ресурс] // *Єдиний державний реєстр судових рішень: [веб-сайт]*. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43003318> (20.04.2015).
8. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 03.03.2015 р. у справі № 686/19004/14-к [Електронний ресурс] // *Єдиний державний реєстр судових рішень: [веб-сайт]*. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42940406> (20.04.2015).
9. Корабель М. Г. Соціально-правова обумовленість конфіскації майна як виду покарання / М. Г. Корабель // *Право: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. – 2013. – Вип. № 20. – С. 80–84.
10. Поляков В. М. Щодо доцільності існування конфіскації майна як виду кримінального покарання // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. – 2014. – № 10-2. – Т. 2. – С. 91–93.

Одержано 22.04.2015

Пономарьова Тетяна Ігорівна,
здобувач Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Донецьк,
Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ З НАПРАВЛЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДО СПЕЦІАЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ УСТАНОВИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

Примусові заходи виховного характеру – гуманний вид звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, основною метою якого є економія репресії, що проявляється в максимальному уникненні застосування до неповнолітнього будь-яких обмежень його прав та свобод. Суть звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням заходів виховного характеру полягає в наданні судом можливості виправитися власними силами, самостійно зробити висновок щодо злочинності своєї поведінки та обсягу тієї шкоди, якої було завдано неправомірними діями. Саме з цією метою неповнолітній злочинець звільняється від необхідності перебування у виправних установах.

З урахуванням вищезазначеного доцільним видається розглянути більш детально такий примусовий захід, як направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків.

Прогресивна кримінологія виступає за переважне використання заходів, що не передбачають тримання неповнолітніх у виправних установах. Адже негативні наслідки цього заходу пов'язані з позбавленням волі, з ізоляцією від суспільства, позначаються на неповнолітніх більшою мірою, ніж на дорослих, оскільки мають застосовуватися до неповнолітнього на початковій стадії розвитку його особистості. Тому мета покарання повинна полягати в багатоаспектному обмеженні тримання у виправних установах: у кількісному («крайній захід») і часовому («мінімальний строк»). Крім того, фактично перевага повинна надаватися «відкритим» установам перед «закритими» [1].

Перелік навчально-виховних закладів, до яких може бути направлений неповнолітній, звільнений від покарання, надано в Законі України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (далі – Закон).

Так, згідно зі ст. 8 Закону спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, є загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, вони підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Дійсно, заклади, зазначені в п. 5 ч. 2 ст. 105 ККУ України, не належать до установ кримінально-виконавчої служби, а є одиницями, що входять до системи Міністерства освіти та науки України, умови перебування в яких в повній мірі відповідають вимогам, викладе-

ним у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй. У п. 19 документа закріплено, що поміщення неповнолітнього в будь-яку виправну установу завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімально необхідного строку [2].

Така позиція законодавця з приводу поміщення підлітка до спеціальної установи дає підставу думати про існування нормативної фікції, звичайної підміни понять, наприклад, виховної колонії на навчально-виховний заклад. І в одному, і в іншому випадку до неповнолітнього будуть висуватися певні вимоги, викликані встановленим у закладі режимом, які той матиме виконувати, а його права та свободи будуть обмежені. Останнє викликає тривалі дискусії між вченими щодо недоцільності вважати розглядуваний вид звільнення від покарання як такий.

У частині 3 ст. 501 Кримінального процесуального кодексу зафіксовано, що при застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у виді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на кримінальну міліцію у справах дітей покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу. А ст. 502 зазначає, що ухвалою суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру. Ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування в навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. Під час розгляду клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру [3, с. 249].

Згідно з Положенням «Про школу соціальної реабілітації» особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання дітей у школі визначаються: спеціальним режимом дня та системою навчально-виховної роботи; постійним наглядом та педагогічним контролем за ними; обмеженням можливості вільного виходу учнів за межі території школи без супроводу спеціально уповноважених осіб у порядку, встановленому МОН.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру», також зазначено, що до спеціальних

навчально-виховних установ відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 105 КК направляють неповнолітніх, котрі вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру. До таких установ не можна направляти осіб, визнаних інвалідами, а також тих, кому згідно з висновком відповідних спеціалістів перебування там протипоказане за станом здоров'я через наявність певних захворювань [4].

Згідно з Положенням «Про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ», затвердженим наказом МВС України від 13.07.1996 р. № 384, для неповнолітніх, які самовільно залишили спеціальний навчально-виховний заклад, створено приймальники-розподільники для тимчасового тримання [5].

На нашу думку, зазначене не є достатньою підставою для віднесення досліджуваного виховного заходу до видів покарання, а є лише найбільш суворим видом звільнення від останнього. Тому доцільним може стати виділення примусового заходу в окрему норму, як це зроблено в КК таких зарубіжних країн як Вірменія, Грузія, Туркменістан та інші, та передбачити названий вид звільнення від покарання для підлітків, які вчинили повторно злочини середньої тяжкості та тяжкі, а також для неповнолітніх, які вчинили вперше особливо тяжкі злочини.

Наведена пропозиція відповідатиме рекомендаціям, викладеним у підпункті «b» Мінімальних стан-

дартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, в якому зазначено, що рішення про обмеження особистої свободи неповнолітнього повинні прийматися тільки після ретельного розгляду питання і обмеження повинно бути по можливості зведене до мінімуму.

У другому підпункті – «с» Правила 17.1 наголошується на тому, що неповнолітнього правопорушника не слід позбавляти особистої свободи, якщо тільки він не визнаний винним у вчиненні серйозного діяння із застосуванням насильства проти будь-якої особи або в неодноразовому вчиненні інших серйозних правопорушень, а також за відсутності іншої відповідної міри впливу.

Підпункт відповідає одному із керівних принципів резолюції 4 шостого Конгресу 8, спрямованого на те, щоб уникати поміщення неповнолітніх в тюрму, за винятком тих випадків, коли немає іншої відповідної міри, яка забезпечувала б безпеку суспільства [1].

Таким чином, вважаємо, що направлення неповнолітнього до спеціального навчально-виховної установи є видом звільнення від покарання, який повинен застосовуватися до неповнолітніх злочинців, які вчинили особливо тяжкі злочини вперше та для неповнолітніх рецидивістів. Даний примусовий захід потребує законодавчого перегляду та редагування в частині визначення порядку та умов його застосування до неповнолітнього.

Список використаних джерел

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 20.09.2013 р. – К.: Алерта, 2013. – 184 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одиссей, 2012. – 360 с.
4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1963–2009 рр. – Вид. 6-те, зі змін та допов. – Х.: Одиссей, 2010. – 456 с.
5. Про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ: Положення № 384 від 13.07.1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0434-96>

Одержано 19.04.2015

Ральченко Ігор Миколайович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

НАПАД НА СЛУЖБОВІ АБО ЖИТЛОВІ ПРИМІЩЕННЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ (ПРОБЛЕМИ НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗМІСТУ ТА ОЗНАК ДІЯННЯ)

Одним із завдань, яке послідовно виконується Україною на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку, є завершення процесу інтеграції до міжнародних (регіональних й всесвітніх) політичних й економічних об'єднань, приєднання до світової демократичної спільноти. Його вирішення вимагає гармонізації вітчизняної правової системи щодо загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. На них оснований і чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України, який, як закріплено в ч. 5 ст. 3 цього закону, має відповідати міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Тому імплементація загальновизнаних міжнародних принципів і стандартів підтримання правопорядку за роки його чинності стали одними з ключових напрямів розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Ця обставина вимагає від вітчизняної юридичної науки визначення й обґрунтування шляхів подальшого узгодження національного кримінального права з міжнародним правом, а від законодавчої і правозастосовної практики – розробки й ефективної реалізації засобів захисту наднаціональних цінностей, зокрема такої як міжнародний правопорядок. Значущість цієї проблематики значно підвищується на тлі загострення негативних процесів міжнародної конфліктогенності, які сьогодні суттєво впливають на політичні, економічні й соціальні реалії сучасної України. Тому всебічна охорона на національному рівні принципів мирного співіснування та засад міжнародного правопорядку від найбільш небезпечних посягань (зокрема, від насильницьких дій, спрямованих проти них шляхом нападів на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист; викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень, що передбачає ст. 444 КК України) має реально забезпечуватись нормами законодавства України про кримінальну відповідальність і практикою їх застосування. Тому дослідження підстав, закономірностей та проблем реалізації кримінальної відповідальності за зазначені діяння є важливим теоретичним і практичним завданням, спрямованим на вдосконалення механізмів захисту інтересів держави та суспільства в Україні.

Однією з актуальних проблем кримінальної відповідальності за передбачений ст. 444 КК злочин є характеристика ознак об'єктивної сторони цього посягання, яка, як це видно з диспозиції зазначеної статті, є складною та містить кілька альтернативних суспільно небезпечних діянь: а) напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист;

б) викрадення цих осіб; в) позбавлення волі цих осіб; г) погроза вчинення зазначених вище дій. Науково-теоретичний аналіз змісту й ознак першого з цих діянь (нападу на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист) є завданням, спроба вирішення якого є метою цієї публікації.

Аналіз сучасної літератури свідчить про очевидну дискусійність порушеної проблеми. Так, М. І. Хавронюк пропонує розуміти під нападом «дії, пов'язані з несподіваною агресією, застосуванням насильства над особою, що має міжнародний захист, знищенням майна, яке їй належить або ввірене, а також будь-які інші подібні дії» [1, с. 1157]. На його думку, вказаним поняттям охоплюється також застосування до потерпілого (особи, яка має міжнародний захист) насильства, пов'язаного із заподіянням тілесних ушкоджень. Як бачимо з викладеного, поняття нападу згаданий фахівець розглядає перш за все як таке, що позначає акт агресії проти фізичної особи. Однак в диспозиції ст. 444 КК об'єктом нападу визначено приміщення, яке використовується особою. Подібним чином вирішує це питання й В. М. Киричко, який розуміє аналізоване діяння як «дії, спрямовані на негайне досягнення злочинного результату за допомогою насильства або створення реальної небезпеки його застосування» [2, с. 999]. При цьому автор не виключає поєднання нападу із проникненням у службові, житлові приміщення, знищенням, пошкодженням майна, заподіянням тілесних ушкоджень будь-яким особам.

Інакше розглядав зміст нападу як ознаки передбаченого ст. 444 КК злочину С. С. Яценко, який нападом на приміщення, зазначені в диспозиції цієї статті, вважав незаконне проникнення в них, пов'язане, як правило, із вчиненням певної акції (вчиненням погрому, висуненням вимог), захоплення приміщення з порушенням його функціонального використання чи без такого та ін. [3, с. 1066]. Подібним чином інтерпретує це діяння О. О. Бахуринська, яка вважає нападом у контексті приписів ч. 1 ст. 444 КК протиправне проникнення (відкрите чи таємне) у службове чи житлове приміщення особи, яка має міжнародний захист, з учиненням погромів, пошкодженням, знищенням майна, висуненням вимог тощо [4, с. 589]. Схожим є тлумачення поняття нападу на приміщення осіб, які перебувають під міжнародним захистом, у виданнях із міжнародного кримінального права [5, с. 272].

Піддавши справедливій критиці поширені в сучасній літературі варіанти тлумачення поняття «напад» (зокрема, у зв'язку з ототожненням в них нападу на приміщення із нападами на особу), С. М. Мохончук

пропонує власне його розуміння як вчинення не-санкціонованого знищення або пошкодження певної установи, вторгнення на її територію, заволодіння її майном або майном особи, котра користується міжнародним захистом, заволодіння дипломатичною поштою [6, с. 413]. Однак і воно видається небездоганним (наприклад, залишається незрозумілим, яким чином може бути знищено чи пошкоджено певну установу як юридичну особу, чи розглядається як напад заволодіння документами за межами приміщень, про які ідеться в ст. 444 КК).

Слід зазначити, що перший із наведених вище способів доктринальної інтерпретації поняття «напад» більшою мірою придатний для характеристики злочинів, до структури безпосереднього об'єкта яких входить особа (зокрема, насильницьких злочинів проти власності). Наприклад, у складі розбою (ст. 187 КК) напад – це умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, небезпечного для життя або здоров'я особи, яка зазнала нападу [7, с. 114]. Справді, при вчиненні розбоїв досягнення мети (заволодіння чужим майном) практично неможливе без акту агресії, спрямованого проти особи (власника майна, його охоронця, законного володільця тощо). Передбачений у ст. 444 КК напад може бути, зокрема, засобом впливу на діяльність осіб, які мають міжнародний захист, або на діяльність держав чи організацій, шляхом порушення нормальних умов такої діяльності (наприклад, це

може бути тимчасове припинення роботи міжнародної організації шляхом захоплення її головного офісу і подальшого його блокування). При цьому вторгнення у приміщення не обов'язково має бути поєднане з фізичним насильством або його погрозою щодо тих, хто перебуває в приміщеннях. Один з найбільш авторитетних дослідників проблем кримінального насильства Л. Д. Гаухман зазначає, зокрема, що фізичне насильство є суспільно небезпечним протиправним впливом на організм іншої людини, вчинене проти її волі, а погроза застосування насильства – вплив на психічну сферу організму людини, що виражається у залякуванні останньої застосуванням фізичного насильства [8, с. 3]. Якщо, скажімо, захоплення приміщення міжнародної установи здійснено вночі, в час, коли в ньому завідомо для винного немає ані співробітників, ані охоронців, то застосування насильства в такому випадку не відбувається. Отже, аналізоване поняття нападу слід пов'язувати з протиправним проникненням до приміщень, їх захопленням. Однак ознака «застосування насильства» не може бути визнана іманентною у випадку вчинення діяння «напад на службові або житлові приміщення осіб, що мають міжнародний захист». Оскільки «напад» – це дія, яка означає «накидатися на когось, що-небудь, щоб захопити, знищити, пограбувати і т. ін.» [9, с. 515], то більш точно, на нашу думку, варто вести мову про ознаку «готовність застосування насильства» як ознаку цього діяння.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с.
2. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2. : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
3. Уголовный кодекс Украины : научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко. – [3-е изд., испр. и доп.]. – К. : А.С.К., 2003. – 1088 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – 624 с.
5. Лупу А. А. Международное уголовное право : учеб. пос. / А. А. Лупу, И. Ю. Оськина. – М. : Изд.-торг. корп. «Дашков и К», 2012. – 312 с.
6. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.
7. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 р. // Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2013. – 448 с.
8. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления / Л. Д. Гаухман. – М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.
9. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2008. – 1008 с.

Одержано 07.04.2015

Рамазанова Уляна Василівна,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної міліції Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

У сучасних умовах стрімкого розвитку демократичних процесів в Україні, адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів, дедалі більше уваги приділяється вдосконаленню існуючих та прийняттю нових нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання різноманітних форм діяльності громадських об'єднань.

Слід зазначити, що юридична відповідальність громадських об'єднань – це форма державного примусу, що виразилася в їх обов'язку зазнавати несприятливі наслідки за порушення вимог, передбачених нормою права.

У правовій науці та законодавстві вироблені різні види юридичної відповідальності: конституційна, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, процесуальна тощо.

Призначенням юридичної відповідальності громадських об'єднань є охорона прав і свобод громадян, громадського порядку, конституційного ладу. Закон України «Про громадські об'єднання» виділяє такі види юридичної відповідальності за порушення законодавства про об'єднання громадян: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну, кримінальну. Різні види відповідальності породжують у громадських об'єднань певний бажаний позитивний результат, бо для них можуть наставати несприятливі наслідки, які пов'язані з поведінкою їх членів або громадських органів. Під дисциплінарною відповідальністю, відповідно до чинного законодавства, мається на увазі винне порушення трудової дисципліни і службових обов'язків [1, с. 176].

Зупинимося на питаннях кримінальної відповідальності громадських об'єднань.

Так, кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі, накладається судом на осіб, які винні у вчиненні злочину та мають нести зобов'язання особистого, майнового чи організаційного характеру. Звідси, по-перше, кримінальна відповідальність є видом юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі. Отже, тільки Кримінальний кодекс України встановлює кримінальні покарання, дає вичерпний перелік покарання, передбачає підстави, порядок, межі їх призначення. По-друге, кримінальна відповідальність застосовується лише судом і лише до особи, винної у вчиненні злочину. По-третє, кримінальна відповідальність – це обов'язки злочинця особистого (позбавлення волі), майнового (конфіскація майна) чи організаційного (позбавлення права мати певну посаду) характеру [2, с. 234].

Кримінальна відповідальність, яка настає за перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів, застосовується у виді виправних робіт на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років призначається відповідно до вимог ст. 170 Кримінального кодексу України [3].

Разом з тим, Законом України «Про громадські об'єднання» ст. 31 передбачено відповідальність за порушення законодавства про громадські об'єднання та визначено, що посадові особи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, громадяни, іноземці, особи без громадянства за порушення законодавства про громадські об'єднання несуть відповідальність у порядку, встановленому законом; громадські об'єднання, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій за порушення законодавства несуть відповідальність, передбачену цим та іншими законами України «Про політичні партії», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо. Також передбачено адміністративну відповідальність, за участь у діяльності громадського об'єднання, відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, діяльність яких заборонена в судовому порядку, якщо законом не передбачено інший вид юридичної відповідальності.

У ст. 22 Закону України «Про політичні партії» визначається відповідальність посадових осіб і громадян за порушення законодавства про політичні партії. Так, за порушення зазначеного Закону посадові особи і громадяни, причетні до створення, організації діяльності та участі в діяльності незареєстрованих політичних партій; обмеження в правах чи переслідування громадян у зв'язку з належністю чи неналежністю до політичних партій; необґрунтованої відмови в реєстрації політичної партії; надання політичній партії будь-яких переваг чи обмеження передбачених законом прав політичної партії та її членів; порушення закону при використанні символіки політичної партії; заподіяння матеріальної чи моральної шкоди політичній партії; утворення воєнізованих формувань; участі у діяльності забороненої політичної партії або інших передбачених чинним законодавством порушень притягаються до дисциплінарної, адміністративної,

цивільної або кримінальної відповідальності згідно з законами України.

Крім того, у ст. 11. Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначається відповідальність молодіжних та дитячих громадських організацій за порушення законодавства. Так, молодіжні та дитячі громадські організації, їх спілки несуть відповідальність за порушення ними законодавства. За неподання звіту про використання бюджетних коштів, інших матеріальних цінностей, наданих молодіжним, дитячим громадським організаціям та їх спілкам, або нецільове використання таких цінностей, отримання їх з порушенням законодавства винні особи несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначає відповідальність за порушення законодавства про профспілки. Так, ст. 46 визначає відповідальність посадових осіб. А саме особи, які перешкоджають здійсненню права громадян на об'єднання у профспілки, а також посадові та інші особи, винні в порушенні законодавства про профспілки, які своїми діями або бездіяльністю перешкоджають законній діяльності профспілок, їх об'єднань, несуть дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів.

Список використаних джерел

1. Всеобщая декларация прав человека (10 декабря 1948 г.) // Юридический вестник. – 1998. – № 4. – 23 с.
2. Правознавство : підручник / [С. Е. Демський, В. С. Ковальський, А. М. Колодій] ; ред. В. В. Копейчиков. – 7-е вид., стер. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

У ст. 27 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначаються питання щодо відповідальності у сфері благодійної діяльності. Так, суб'єкти благодійної діяльності і посадові особи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування несуть цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про благодійну діяльність у порядку, встановленому законом.

Крім того, у ст. 31 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначається відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Так, особи, винні в порушенні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством України.

Отже, вважаємо, що у чинних законах України лише перераховано види відповідальності, натомість санкції, що застосовуються за вчинення визначених проступків, не завжди наведені. Це значно зменшує ефективність інституту такого виду відповідальності. Саме тому необхідно найближчим часом усунути такі недоліки законодавчої техніки.

Одержано 19.05.2015

Савченко Андрій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ НОВОЇ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Відомо, що у березні 2015 року на базі Національної академії внутрішніх справ (далі – НАВС) уперше в історії незалежної України розпочалась комплексна підготовка працівників нової патрульної служби (майбутніх патрульних поліцейських). Безсумнівно, що це є епохальною віхою в історії формування кадрів для національних правоохоронних органів. Зазначена підготовка втілює у собі сучасні міжнародні тенденції щодо тренінгу поліцейських первинної ланки. Вона була ефективно випробувана на практиці у низці зарубіжних країн, несе в собі дух реальних реформ у силових структурах і є яскравим показником «очищення» влади. Відповідно до затвердженого першим заступником Міністра внутрішніх справ України Е. Згуладзе-Глуксманн навчально-тематичного плану первинної професійної підготовки працівників підрозділів патрульної служби спеціальна базова підготовка патрульних інспекторів покликана надати їм базові знання та навички, які знадобляться для ефективного виконання ними своєї професійної діяльності. Для досягнення цього до навчального курсу входить низка предметів, у тому числі й рольові ігри, а наприкінці курсу слухачі складають іспити та отримують сертифікат про закінчення курсу.

Варто зазначити, що майбутні працівники нової патрульної служби мають засвоїти базові знання з багатьох навчальних дисциплін. При цьому важливе місце у процесі підготовки приділяється опануванню положеннями кримінального права. Це і не дивно, оскільки саме працівники підрозділів патрульної служби є так би мовити «першою лінією оборони» суспільства від впливу «вуличної» злочинності і не тільки. Про зміст наповнення тренувального курсу працівників нової патрульної служби положеннями кримінального права розглянемо далі докладніше.

Основною навчальною дисципліною, яка містить у собі кримінально-правові положення, є «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження». Після проведеного конкурсного відбору її розробниками виступили: А. В. Савченко, І. А. Вартилицька, Г. О. Усатий. Перед початком роботи над цим курсом була врахована думка багатьох фахівців, у т. ч. з МВС України, місії ICITAP в Україні, представників кафедри кримінального права НАВС та інших вищих навчальних закладів юридичного профілю. Зрозуміло, що назва цього курсу могла бути зовсім іншою, але у наведеному вище форматі вона відбиває головну практичну мету – формування у слухачів вміння здійснювати правильну кваліфікацію вчинених злочинів і початкових процесуальних дій. Крім цього, прикладний аспект втілений і в методах навчання, які включають тестування, дискусії, практичні завдання та пояснення лекцій.

Наразі викладання навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження» здійснюється спеціально відібраними фахівцями. В основному це представники кафедри кримінального права НАВС, які мають наукові ступені та вчені звання, але є й незалежні викладачі. Загалом на вивчення дисципліни «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження» заплановано 24 год. (з них аудиторних – 24 год., лекцій – 4 год., тестування – 6 год., практичні заняття – 12 год., екзамен – 2 год.). Зважаючи на те, що аналізована дисципліна поєднує положення двох галузей права, 16 год. дається для вивчення положень кримінального права, а 6 год. – кримінального процесуального права, а також 2 год. на загальний екзамен (проходить у вигляді тестування). При цьому в наведених показниках не враховується самостійна робота, яка має дуже важливе значення, оскільки слухачі перед початком вивчення кожної навчальної дисципліни заздалегідь забезпечуються відповідними навчальними матеріалами.

Зокрема, з дисципліни «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження» слухачам видаються тези лекцій з 10 тем, з них із кримінального права – вісім тем (Тема 1: «Кримінальний кодекс України. Злочин та склад злочину. Основи кваліфікації злочинів». Тема 2: «Обставини, що виключають злочинність діяння». Тема 3: «Злочини проти особи». Тема 4: «Злочини проти власності». Тема 5: «Злочини проти громадської безпеки. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту». Тема 6: «Злочини проти громадського порядку та моральності». Тема 7: «Злочини у сфері обігу наркотиків. Злочини проти працівників правоохоронних органів». Тема 8: «Злочини у сфері службової діяльності. Злочини проти правосуддя»), а з кримінального процесу – три теми (Тема 9: «Кримінальний процесуальний кодекс України. Докази та доказування. Заходи забезпечення кримінального провадження. Затримання особи. Початок кримінального провадження». Тема 10: «Алгоритм реагування патрульного на усне зауваження громадянина про злочин». Тема 11: «Загальні положення досудового розслідування. Допит патрульного в суді»). До того ж нормативно-правові акти, на які робляться посилання у тематичному матеріалі, є обов'язковими для ознайомлення. Окремо подається перелік основних навчальних і наукових праць та відповідні додатки.

Очевидно, що представлена вище тематика – це той необхідний мінімум (якщо не більше), який потрібен майбутнім правоохоронцям, які одночасно забез-

печуватимуть охорону громадського порядку, безпеку дорожнього руху, оперативне реагування на екстрені виклики та чимало інших функцій. Отже, можна особисто переконатися, що аналізована дисципліна включає не тільки вивчення типових вуличних і побутових злочинів (убивств і тілесних ушкоджень, грабежів і розбоїв, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, тощо), а й містить антикорупційну складову (зокрема, в межах опанування темою щодо кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності), дозволяє забезпечити правоохоронця від порушень норм кримінального процесуального законодавства (зокрема, при вивченні питань кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності) тощо.

Щодо оформлення друкованих тез лекцій (вони є основою для вивчення навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження»), то вони містять не тільки відповідний текст, а й оригінальні таблиці, схеми, діаграми, «bullet-point» формати тощо. При поясненні матеріалів лекцій використовуються мультимедійні матеріали, у тому числі й слайди, що демонструють реальну картину (певний момент) вчинення того чи іншого злочину (наприклад, розбійний напад у магазині або розвиток ситуації при масових заворушеннях).

На кожну тему відводиться дві академічні години, при цьому протягом першої години тренер (викладач) читає лекцію, а потім керує розв'язанням низки практичних задач із кількома варіантами. Слухачі мають можливість заздалегідь ознайомитися з тематикою чергової лекції. Протягом другої години (як правило, не в цей день) слухачі після відпрацювання та засвоєння актуальної проблематики й виконання домашнього завдання проходять тестування, після чого триває дискусія, в процесі якої не виключається обговорення суміжних проблемних питань, спірних моментів кваліфікації злочинів і практичних рішень у разі наявності нетипових кримінальних ситуацій.

Варто наголосити, що положення кримінального права містяться не тільки в межах навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження». До норм Кримінального кодексу України та доктрини кримінального права слухачі звертаються і при вивченні інших дисциплін. Наприклад, без аналізу кримінально-правових положень неможливе засвоєння курсу «Корупція: протидія та відповідальність», де розглядаються типові корупційні злочини, або «Толерантність та недискримінація у роботі патрульних», де вивчається зміст типових «ненависницьких» злочинів. Крім цього, не можна не відзначити високу вмотивованість слухачької аудиторії, яка була сформована у результаті тривалого професійного відбору. Прагнучи нових знань, що подаються за кращими світовими зразками, майбутні правоохоронці у процесі самостійної підготовки шукають відповіді в різних навчальних, наукових і нормативних джерелах. За такого підходу значно підвищується обсяг опрацьованого матеріалу та рівень його засвоєння.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що положення кримінального права при підготовці працівників нової патрульної служби мають не тільки навчальне, а й суттєве виховне та профілактичне значення, впливають на формування особистості правоохоронця нового типу та входять до його професійної системи знань, вмінь і навичок. Серед усіх пропонованих курсів дисципліна «Кваліфікація злочинів та засади кримінального провадження» посідає друге місце за кількістю аудиторних годин (24 год.), поступаючись лише курсу «Адміністративна відповідальність та провадження у справах про адміністративні правопорушення» (40 год.). Важливим є і досвід спілкування викладачів (тренерів) і слухачів. Крім того, випробовуються нові методики та унікальні підходи у навчанні. Все це є реальним прикладом реформування та оновлення системи підготовки кадрів для правоохоронних органів.

Одержано 20.04.2015

Сисоєв Дмитро Олександрович,
заступник начальника відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях
прокуратури міста Києва, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ

Покарання цілком справедливо розглядається як один з важливих засобів боротьби зі злочинністю, передусім в аспекті забезпечення його невідворотності, захисту прав, свобод та інтересів людини, а також коли воно не тільки виконує каральну функцію, а й створює умови для формування позитивних рис особи злочинця [1, с. 410]. При цьому, з одного боку, очевидною є тенденція до гуманізації системи кримінальної репресії, етапами якої можна вважати прийняття КК 2001 р. та ухвалення у 2008 та 2011 роках законів, якими суттєво зменшено санкції шляхом запровадження альтернативних, більш м'яких покарань, та через зменшення меж вже існуючих санкцій [2]. В той же час, чисельними є й зміни до КК, які передбачають посилення кримінальної відповідальності за ті чи інші злочини, а також запровадження нових заходів кримінально-правового характеру (спеціальна конфіскація та заходи щодо юридичних осіб).

У науці виокремлюють одноколіїні та двоколіїні системи кримінально-правових санкцій. Перші визнають лише один вид санкцій (або, найчастіше, покарання, або, наприклад, заходи безпеки, як це пропонувалося у радянському праві першої половини ХХ ст.). Двоколіїні (або дуалістичні) системи визнають співіснування та взаємодоповнення двох видів правових наслідків діяння (санкція в її класичному розумінні та інші заходи кримінально-правового впливу) [3, с. 606].

Сьогодні правова система України тяжіє до другого варіанта, адже санкції КК наразі містять не лише покарання, а й інші заходи кримінально-правового характеру, такі як спеціальна конфіскація.

Всі санкції статей Особливої частини КК можна поділити на прості і кумулятивні (за критерієм наявності або відсутності в санкції додаткового покарання); на одиничні та альтернативні (залежно від кількості основних покарань у санкції); на відносно визначені та абсолютно визначені (тут підставою для розподілу є наявність або відсутність градації в кожному із основних покарань, зазначених у санкції) [4, с. 235].

Очевидно, що основою класифікації санкцій можуть бути будь-які ознаки, головне лише в тому, щоб у кожному випадку були дотримані логічні правила поділу понять, не відбувалося змішування різних за змістом критеріїв (підстав) у межах одної класифікації.

Основним критерієм побудови санкцій має виступати характер та ступінь суспільної небезпеки діяння, і саме з урахуванням цього традиційно будується аналіз санкцій кримінально-правових норм [5, с. 224]. Отже, при здійсненні пеналізації злочинів слід намагатися: а) забезпечити відповідність суворості покарання ступеню тяжкості злочину; б) уникати ситуацій установлення в санкціях статей Особливої частини КК

можливості одночасного застосування за один злочин більш ніж одного покарання, пов'язаного з обмеженням майнових прав особи; в) дотримуватися принципу встановлення економічно обґрунтованих максимальних меж штрафу у санкціях статей Особливої частини КК [6].

Отже, з урахуванням зазначеного вище, проаналізуємо санкції статті 364-1 КК. Зазначимо, що санкція частини першої є кумулятивною, альтернативною, відносно визначеною, такою, що передбачає як покарання, так і інші заходи кримінально-правового характеру (спеціальну конфіскацію). Такий саме характер має й санкція частини другої статті 364-1 КК.

Якщо проаналізувати динаміку санкцій статті 364-1 КК, то очевидною є тенденція до закріплення «status quo», який існував на момент введення до КК цієї норми (з декількома основними покараннями в санкціях обох частин), хоча станом на сьогодні найбільш тривалий період санкція була більш гуманною та передбачала лише штраф як єдине основне покарання (після сумнозвісного Закону № 4525, який суттєво і неоднозначно посилив роль штрафу в системі покарань).

Порівняння з суміжним складом злочину, передбаченим статтею 364 КК, дозволяє дійти висновку, що «приватне» зловживання оцінюється законодавцем як набагато менш небезпечне, ніж зловживання у публічному секторі. Зокрема, у статті 364 штраф є обов'язковим додатковим покаранням, терміни арешту та обмеження волі є більшими, позбавлення волі передбачене вже в першій частині, а у другій частині воно є єдиним основним покаранням. Така різниця виглядає досить нелогічно на фоні того, що обидва склади злочинів (ст. 364 та ст. 364-1) є складами матеріальними і межі наслідків у формі істотної шкоди (частини перші) та тяжких наслідків (частини другі) є не просто схожими, а тотожними (примітка до ст. 364). Фактично, різниця між цими злочинами полягає у суб'єкті та, відповідно, сфері відносин, в межах якої відбувається спричинення шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. На нашу думку, різна оцінка шкоди, яка заподіюється, залежно від суб'єкта заподіяння спричиняє штучну «дискримінацію» потерпілих, адже значно нижчі санкції у статті 364-1 в контексті такої цілі покарання, як превенція, дозволяють стверджувати про меншу вірогідність її досягнення.

У контексті об'єктивної сторони складу зловживання повноваженнями як критерію визначення су-

пільної небезпечності та рівня санкції виникає інша проблема, яка, втім, не є унікальною лише для цього складу злочину, – абстрактний характер законодавчої конструкції. з одного боку, абстрактні норми є ознакою модернізації та розвитку правової системи. Адже вони історично прийшли на заміну казуально сформульованим нормам і сприяли підвищенню загального рівня систематизованості та злагодженості законодавства, сприяли підвищенню ефективності його застосування. Разом з тим, в окремих випадках рівень абстрактності підвищився настільки, що під ознаки відповідного складу злочину потрапило чимало достатньо різних діянь. Саме така ситуація і щодо норми про службове зловживання.

Як бачимо, внаслідок порушення принципу верховенства права в контексті визначеності правової норми про відповідальність за зловживання надзвичайно важко оцінити відповідність санкції суспільній небезпечності діяння. Загалом, наявність трьох основних видів покарань, на наш погляд, дозволяє судам виносити вироки та призначати покарання з урахуванням засад його індивідуалізації. Щоправда, для осіб віком до 16 років (які лише теоретично можуть бути

суб'єктами цього злочину), вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років, санкція частини першої з огляду на вимоги частини другої ст. 60 та частини третьої ст. 61 стає відносно-визначеною, адже єдиним можливим основним покаранням для цих категорій залишається штраф (для неповнолітніх – лише у випадку наявності самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення). У свою чергу, санкція частини другої залишається альтернативною, оскільки передбачає позбавлення волі на певний строк, втім розрив між основними покараннями залишається досить великим (штраф у розмірі 400–900 нмдг або позбавлення волі на строк від 3 до 6 років).

Також, з урахуванням взаємозв'язку санкції у частинах першій та другій, на наш погляд, доцільно обмежити мінімум терміну покарання у вигляді арешту у частині другій (кваліфікований склад) максимум строку цього виду покарання у частині першій (основний склад). Це певною мірою унеможливить (або дозволить з меншою вірогідністю) призначення покарання за основний склад на одному рівні з покаранням за вчинення діяння за обтяжуючих обставин.

Список використаних джерел

1. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності / Т. А. Денисова / Вісник асоціації кримінального права. – 2013. – № 1. – С. 409–423.
2. Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 263.
3. Курс російського уголовного права. Общая часть : учеб. пособ. / под ред. Н. Г. Иванова, С. И. Никулина, Б. В. Яценко. – М. : Экономика, 2010. – 666 с.
4. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референтних прав / П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова, та ін. ; за заг. ред. В. П. Тихого. – Х. : Кроссруд, 2008. – 344 с.
5. Старук Ю. О. Кримінальна відповідальність за використання майна, здобутого від незаконного обігу наркотиків : монограф. / Ю. О. Старук ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ум. Е. О. Дідоренка, 2011. – 320 с.
6. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р.). Лист Голови оргкомітету конференції, Ректора НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» В. Я. Тація від 02.11.2013 р. № 121-0101-1971.

Одержано 22.04.2015

Daniel Śliwiński,

докторант Головної торгової школи в м. Варшава, Варшава, Республіка Польща;

Aleksandra Siewert,

підкомісар поліції, прес-секретар міської комендатури поліції в м. Гданськ, Гданськ, Республіка Польща

LEASING, A WYŁUDZENIA SAMOCHODÓW

Transakcje leasingu do końca 1988 r. były zawierane sporadycznie w Polsce. Po wejściu w życie ustawy z dnia 23.12.1988 r. o działalności gospodarczej [1] oraz o działalności gospodarczej z udziałem podmiotów zagranicznych [1] nastąpił wzrost zainteresowania leasingiem. Za rozwojem rynku nie nadążały przepisy podatkowe. Umowa leasingu funkcjonowała jako tzw. umowa nienazwana. Przełom pod tym względem nastąpił po wpisaniu w grudniu 2000 r. definicji leasingu do kodeksu cywilnego. W ww. ustawie Leasingodawcę nazwano Finansującym, a Leasingobiorcę – Korzystającym. Jednocześnie inicjatywę na rynku leasingu przejęły bankowe firmy leasingowe, obsługujące obecnie większość transakcji leasingu.

Leasing został zdefiniowany w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych (zwana dalej ustawą o pdop) niezależnie od definicji leasingu zawartej w Kodeksie Cywilnym. Definicja leasingu przyjęta dla potrzeb ustawy o pdop ma bardzo szeroki charakter. Swoim zakresem obejmuje zarówno umowy leasingu nazwane w Kodeksie Cywilnym jak i umowy dzierżawy, najmu i wszelkie inne umowy, na mocy których jedna ze stron oddaje do odpłatnego użytkowania drugiej stronie podlegające amortyzacji środki trwałe lub wartości niematerialne i prawne, a także grunty.

Przepisy ustawy o pdop wyróżniają typy leasingu – leasing operacyjny i finansowy. Umowy, które nie spełniają warunków uznania ich za umowy leasingu operacyjnego lub finansowego, traktuje się dla celów ustawy o pdop jak umowy najmu i dzierżawy. Najbardziej popularną formą leasingu jest leasing operacyjny. Umową leasingu operacyjnego nazywamy wtedy, gdy zostają spełnione oba poniższe warunki:

- umowa została zawarta na czas oznaczony, stanowiący co najmniej 40% normatywnego okresu amortyzacji (tzn. na co najmniej 24 miesiące dla samochodów), jeżeli jej przedmiotem są podlegające odpisom amortyzacyjnym rzeczy ruchome lub wartości niematerialne i prawne;
- suma opłat (w kwocie netto), odpowiada co najmniej wartości początkowej pojazdu, z tym, że do sumy opłat można zaliczyć opcję zakupu pojazdu przez leasingobiorcę (pod warunkiem, że w umowie leasingu została określona cena, po której korzystający ma prawo nabyć przedmiot umowy po zakończeniu podstawowego okresu tej umowy) [1].

Zgodnie z przepisami ustawy o pdop w leasingu operacyjnym leasingobiorca ma prawo do uznania za koszt uzyskania przychodów wszelkich opłat ponoszonych na podstawie umowy.

Formy finansowania obcego, mimo dość znacznych kosztów, wynika z faktu, że firmy nie dysponują własnymi środkami finansowymi na inwestycję mogą skorzystać właśnie z umowy leasingu [2]. Elastyczność ta polega przede wszystkim na możliwości ukształtowania rat le-

asingowych na dogodnym dla korzystającego poziomie poprzez odpowiednie ustalenie poszczególnych elementów umowy leasingu, w tym:

- rat leasingowych – opłata za użytkowania przedmiotu leasingu w określonych terminach. Składa się z części kapitałowej i odsetkowej;
- wartość wykupu przedmiotu umowy – wartość rezydualna – wartość końcowa – jest to wartość przedmiotu umowy leasingu w momencie jego odsprzedaży leasingobiorcy przez leasingodawcę. Finansujący określa w umowie z reguły tzw. wartość rezydualną przedmiotu leasingu. Jest ona szacowaną wartością obiektu na moment zakończenia leasingu [3];
- okres trwania umowy – to czas oznaczony, na jaki została zawarta umowa leasingu.

Rok 2013 był bardzo udany dla leasingu i wynajmu pojazdów. Roczny wzrost finansowanych przez towarzystwa leasingowe okazał się wyższy od prognoz i wyniósł 11%. W całym 2013 r. liczba pojazdów w leasingu operacyjnym, wynajmie i zarządzaniu zwiększyła się o 11.562 pojazdy. Skumulowana flota na koniec 2013 roku liczyła ponad 116,5 tys firmowych samochodów osobowych i dostawczych. W leasingu operacyjnym znajdowało się ponad 91 tys aut. Największe pod względem liczebności łącznej zarządzanej i finansowanej floty firmy na polskim rynku leasingowym to kolejno: LeasePlan Fleet Management Polska (22.179 aut), Masterlease (21.440 samochodów), Arval (15.987 pojazdów), Alphabet Polska Fleet Management (12.115) oraz Carefleet (9.105).

Przedsiębiorca wybierając formę finansowania samochodów ma do wyboru zakup za gotówkę, kredyt, najem, bądź leasing. Forma finansowania może zostać wykorzystana do wyłudzeń pojazdów.

Zorganizowane grupy przestępcze korzystają z osób zwanych „słupami”. Osoba słup służy do wykonywania poszczególnych działań – założenia konta w banku, odebrania pieniędzy z banku, wydania pojazdu, a przede wszystkim wzięcia kredytu, bądź leasingu. Działania mogą być dobrowolne w zamian za niewielką ilość gotówki. Zdarzają się również przypadki, gdy dane osoby były zmuszane przemocą lub groźbami do dokonania poszczególnych czynności.

Wybrana osoba zostaje przygotowana do zadania, jakie ma wykonać. Słup otrzymuje sfałszowane dokumenty o zarobkach lub zatrudnieniu, niekiedy schludne ubranie, aby uśpić czujność w banku lub firmie leasingowej. Osoby te są najczęściej o wykształceniu zawodowym lub podstawowym i posiadający trudną sytuacją życiową. Wg. badań 80% z nich to osoby bezrobotne [5].

W towarzystwach leasingowych coraz częściej dochodzi do wyłudzenia pojazdów na podstawie zawartych

umów leasingowych. Proces wyłudzenia pojazdu trwa od kilku do kilkunastu miesięcy i wygląda następująco. Osoba fizyczna – słupek zakłada jednoosobową działalność gospodarczą, wszelkie opłaty związane z założeniem pokrywa grupa przestępcza. Przez okres 9 miesięcy odprowadzane są składki do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz Urzędu Skarbowego. Osoby zakładające działalność jednoosobową płacą mniejsze stawki przez pierwsze miesiące. Wyrabiane są wizytówki oraz pieczętka firmowa. Zakładane jest konto bankowe. Następnie po upływie 6–9 miesięcy słupek zgłasza się do salonu samochodowego po wysokiej wartości pojazd np. BMW, Audi czy Lexus w kwotach przekraczających 100.000 PLN lub 200.000 PLN. Wybrana forma finansowania to leasing operacyjny. „Słupek” składa dokumenty swojej działalności oraz liczne oświadczenia. Wpłacając 10% opłaty wstępnej (pieniądze od grupy przestępczej) decyzja leasingowa jest rozpatrywana jako procedura uproszczona. Procedura uproszczona wymaga mniejszej ilości dokumentów do przedłożenia leasingodawcy (Finansującemu). Klient słupek wypełnia podstawowe dane o przychodach i zyskach (straty nigdy nie występują, gdyż dane są sfałszowane) w roku bieżącym i ubiegłym. Falszuje dokumenty. Leasingodawca wydaje decyzję pozytywną. Pojazd jest rejestrowany. Klient – słupek podpisuje umowę leasingową i może wyjechać z salonu pojazdem o wysokiej wartości. Tego samego dnia tzw. „słupek” składa oświadczenie do towarzystwa leasingowego, iż jest jedynie właścicielem firmy i nie posiada prawa jazdy. Wskazuje, iż użytkującym pojazd będzie jego pracownik. Pracownik firmy to osoba niezwiązana z firmą. Jest to tzw. „kurier”. Kurier to osoba, która ma dostarczyć pojazd „na zamówienie” we wskazane miejsce poza granice Polski. Kurier wywozi pojazd za wschodnią granicę Polski. Pojazd jest niedoodzyskania. Pojazdy są wywożone na Białoruś i Ukrainę przez miejsca niebędące legalnym przejściem granicznym. Leasingobiorca, w tym przypadku „słupek” nie płaci żadnej raty leasingowej. Koszty, jakie poniósł (poniosła grupa przestępcza) to koszt założenia działalności gospodarczej, płatności składek do ZUS i US przez 6–9 miesięcy oraz opłata wstępna do umowy leasingowej 10% wartości pojazdu. Przy pojazdach o wartości powyżej 100.000 PLN, wartość wyłudzenia

jest bardzo wysoka w porównaniu z kosztami poniesionymi do popełnienia przestępstwa, jakim jest wyłudzenie.

Osoby o charakterze „słupa” są ściśle związane z działalnością międzynarodowej grupy przestępczej dokonującej kradzieży i wyłudzeń pojazdów oraz przerzucania ich za naszą wschodnią granicę. Pełnią w niej jednak podrzędną rolę. Słupy są wykorzystywane do wykonywania jednorazowych czynności, za które otrzymują niewielkie wynagrodzenie.

Kolejnym przykładem wykorzystywania „słupów” jest próba wyłudzenia ubezpieczenia z Auto Casco pojazdu. Słupek kierowany jest od początku przez nieznane osoby. Słupek po podpisaniu umowy leasingowej daje pełnomocnictwo osobie z grupy przestępczej, który w imieniu słupa załatwia wszelkie formalności oraz kontaktuje się z przedstawicielami towarzystwa leasingowego. Po zaprzestaniu opłat za raty leasingowe „słupek” oraz jego pełnomocnik podają błędne dane, gdzie znajdują się pojazdy wyleasingowane. W kontaktach z towarzystwem leasingowym słupekowi towarzyszą osoby, które obserwują jego zachowanie i sterują wypowiedziami. Pojazd następnie ulega spaleni. Spalenie pojazdu ma na celu wyłudzenia ubezpieczenia Auto casco.

Działanie sprawców jest często na tyle wyrafinowane i dobrze zorganizowane, dlatego dość rzadko dochodzi do ujęcia prawdziwych sprawców całego zamieszania. Dochodzi, więc do ścigania samego słupa, który nie ma możliwości finansowych do uregulowania danego zadłużenia w leasingu czy banku. Jak to możliwe, że oszuści są w stanie pożyczyć pieniądze, zawrzeć umowę leasingu bez wiedzy tej osoby? Wszystko przez ułomność procedur stosowanych przez instytucje finansowe. Internetowe firmy pożyczkowe weryfikują dane klientów starających się o kredyty, prosząc ich o wykonanie przelewu na symboliczną kwotę z rachunku bankowego. W ten sposób potwierdzają zgodność danych zawartych we wniosku internetowym o pożyczkę z danymi posiadanymi przez bank, w którym prowadzone jest konto. To wystarczy, aby zaciągnąć pożyczkę czy uwiarygodnić prowadzoną działalność gospodarczą. Nieoficjalnie wiadomo, że liczba kont zakładanych na „słupy” oraz wyłudzeń pojazdów z leasingu rośnie. Proceder ten znany jest dla policji.

Bibliografia

1. Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. nr 106 poz.1150 z dnia 29 września 2001 r. Rozdział 4a art. 23b pkt.1).
2. Skowronek-Mielczarek A., „Małe i średnie przedsiębiorstwa: Źródła finansowania”, C.H.Beck, 2007. — s. 30.
3. Gmytrasiewicz M., A.Karmańska „Rachunkowość finansowa” Wydanie drugie zaktualizowane i rozszerzone, — s. 161.
4. Dane ze strony Polskiego związku wynajmu i leasingu pojazdów www.pzwlp.pl.
5. Wujastyk A., Przestępstwa tzw. oszustw kredytowych w ustawie oraz praktyce prokuratorskiej oraz sądowej, Warszawa 2011. Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. nr 106 poz.1150 z dnia 29 września 2001 r. Rozdział 4a art. 23b pkt.1).

Даніель Слівінські,

докторант Головної торгової школи в м. Варшава, Варшава, Республіка Польща;

Олександра Сіверт,

підкомісар поліції, прес-секретар міської комендатури поліції в м. Гданську, Гданськ, Республіка Польща

ШАХРАЙСТВО В СФЕРІ ЛІЗИНГУ АВТОМОБІЛІВ

Дослідження присвячено питанню протидії деяким видам шахрайства у сфер лізингу автомобілів. Проаналізовано чинне законодавство Республіки Польща, практика діяльності поліції у вказаній сфері, запропоновано деякі шляхи вирішення окреслених проблем.

Одержано 22.04.2015

Соловей Денис Юрійович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У 20–50-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження значення соціологічного підходу в розвитку законодавства про кримінальну відповідальність у 20–50-х роках ХХ ст. на підставі аналізу історичного досвіду, дозволить врахувати його позитивні сторони, уникнути негативних аспектів і визначити перспективні напрями використання його в сучасній кримінально-правовій доктрині.

Метою публікації є висвітлення закріплених ідей соціологічної школи кримінального права у радянському законодавстві про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) у 20–50-х роках ХХ ст.

Соціологічна школа кримінального права – науковий напрям, що зародився на початку 80-х рр. ХІХ ст. Представниками цієї школи були Ф. фон Ліст (Австрія), Е. Феррі (Італія), А. Принс (Бельгія). Вагомі дослідження кримінального права за допомогою соціологічних підходів здійснили такі вітчизняні вчені, як М. Н. Гернет, О. А. Герцензон, С. К. Гогель, П. С. Дагель, І. І. Карпець, О. О. Кваша, О. Ф. Кістяківський, А. А. Піонтковський, С. В. Познишев, М. М. Полянський, А. Н. Трайнін, І. Я. Фойницький, О. В. Харитонова, М. П. Чубинський та ін.

Соціологічна школа кримінального права зосереджувала увагу на дослідженні таких проблем: учення про причини злочинності, небезпечний стан, покарання і заходи безпеки [2, с. 560]. Вважалося, що злочинність – це вічне явище, і превалювала думка про існування людей, спосіб життя або індивідуальні особливості яких становили загрозу для суспільства. До цих категорій відносили не лише тих, хто вчинив злочини, а й тих хто їх не вчиняв, але визнавався таким, що перебуває у небезпечному стані. Тому для соціологічної школи характерна відмова від понять осудності, вини, покарання та інших інститутів класичного кримінального права. Щодо питання покарання і заходів безпеки, то було розроблено класифікацію злочинців і залежно від цього рекомендовано різні види репресій: «відплатне покарання» – до так званих випадкових злочинців; смертна кара або довічне ув'язнення – до звичних злочинців (невиправних). Названі ідеї радянська влада намагалася втілити у законодавстві про кримінальну відповідальність і подати їх як базу марксистсько-ленінську кримінально-правову доктрину. Про це свідчить аналіз наступних нормативних актів, які визначали систему кримінально-правових положень.

Так, норми першого радянського Кримінального Кодексу (далі – КК) УСРР 1922 р. значною мірою базувалися на позиціях *соціологічної школи кримінального права* [3]. Зокрема, поняття злочину не містило ознаки протиправності, що дозволяло підставою кримінальної відповідальності визнавати не лише склад злочину, а й соціальний стан особи. Це дозволяло за принципом

аналогії притягати невинуватих («класових ворогів») до кримінальної відповідальності. У Кодексі поряд із поняттям покарання вживався термін «заходи соціального захисту», які за певних обставин могли призначатися замість покарання. Така ситуація призвела до формальної невизначеності при застосуванні кримінально-правових норм, адже на законодавчому рівні і в актах тлумачення не розкривалося співвідношення цих понять. При призначенні покарання враховувався ступінь і характер суспільної небезпеки злочинця і лише після цього – характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину. Вина розглядалася як факультативна ознака кримінальної відповідальності, і тому при призначенні покарання основна його мета полягала не у карі та виправленні засудженого, а в здійсненні захисту (оборони) від соціально небезпечних осіб.

Водночас КК УСРР 1922 р. мав і позитивні сторони. Відбулося створення необхідних кримінально-правових інститутів: дія кримінального закону в просторі; стадії вчинення злочину; форми вини; неосудність; обставини, що виключають злочинність діяння; умовне засудження; строки давності; співучасть у злочині; судимість; призначення покарання.

З прийняттям «Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» (1924 р.) [5] закріплено єдині для всіх республік союзу принципи, поняття й інститути кримінального права. Цілі кримінально-правових заходів (формувалися і застосовувалися на підставі суспільної небезпечності особи без урахування її вини) зумовили заміну терміна «покарання» «заходами соціального захисту» (судово-виправного, медичного та медично-педагогічного характеру). Вони виходили за межі кримінально-правового впливу. Передбачалася можливість застосування заходів соціального захисту заслання і вислання.

Низка суттєвих змін зумовили ухвалення КК УСРР 1927 р. [4]. У ньому залишалася основоположною ідея *соціологічної школи кримінального права*, що свідчило про правонаступність кримінально-правових положень. Не діяв принцип: «*немає злочину без вказівки про те в законі*». Допускалося визнання злочинним того діяння, яке не передбачалося Особливою частиною КК і розширювало можливість використання аналогії закону. Це призвело до дискримінації за класовою ознакою і легалізації масових політичних репресій у 30-х рр. ХХ ст.

Поряд із Кодексом залишалися чинними нормативні акти вищих органів влади, які передбачали додаткові підстави кримінальної відповідальності та жорсткі заходи кримінальної репресії, зокрема вищу

міру покарання (розстріл), незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину та віку особи (постанова «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р.) [7]. Під час правозастосовної діяльності широкого застосування набула теза, згідно з якою вина – це причинний зв'язок між особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, і самим злочином. По суті, це означало не що інше, як фактичне нехтування поняттям вини, метою і мотивами злочину. Була запроваджена концепція «об'єктивної вини», що зумовило судові і позасудові свавілля. У багатьох випадках підставою кримінальної відповідальності виступав не склад злочину, а стан особи («ворог народу», «ворог народоладдя», «ворог трудящих», «ворог радянської влади», «антирадянський елемент», «куркульський елемент»).

Розширення положень соціологічної концепції відбувалося в окремо прийнятих рішеннях вищих органів радянської влади, зокрема в постанові ЦВК СРСР «Про доповнення Положення про державні злочини (контрреволюційні й особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління) статтями про зраду Батьківщини» від 20 липня 1934 р. [6]. Цей документ та схожі рішення закріплювали *інститут заручництва* в практиці кримінальних переслідувань. Він дозволяв притягати до кримінальної відповідальності осіб за відсутності в їх діях складу злочину (чле-

нів сім'ї військовослужбовців, яким інкримінувалася зрада Батьківщини, та членів сім'ї селян, які опиралися хлібозаготівлі та насильницькій колективізації), а за наявності соціально небезпечного стану особи – нівелював принцип особистої відповідальності.

З прийняттям 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік та законів» відбулися повернення до принципів класичної школи кримінального права, де поняття злочину набуло ознак правової категорії, і відмова від соціологічної концепції стосовно «соціального захисту» і «небезпечного стану особи» [1, с. 204]. При цьому у кримінальному законодавстві збереглися й окремі ідеї позитивістських концепцій: умовне засудження, обмежена осудність, особистість злочинця, примусові заходи медичного характеру, поняття «особливо небезпечний рецидивіст» в радянській законодавчій практиці було представлені ідеї «небезпечного стану особи». Тенденція економії кримінальної репресії не отримала належного розвитку.

Таким чином, у радянському законодавстві про кримінальну відповідальність означеного періоду базовою була соціологічна концепція, яка дозволяла норми кримінального права використовувати для масового застосування кримінальної репресії щодо населення, незгодного з політичним курсом комуністичної партії.

Список використаних джерел

1. Илло Д. А. Об особенностях развития института наказания в советском уголовном законодательстве / Д. А. Илло // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2010. – № 6. – С. 201–204.
2. Кваша О. О. Соціологічна школа кримінального права / О. О. Кваша // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 6. – С. 560–561.
3. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. // ЗУ УСРР. – 1922. – № 36. – Ст. 554.
4. Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. // ЗУ УСРР. – 1927. – № 26–27. – Ст. 132.
5. Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік : постанова ЦВК СРСР від 31 жовтня 1924 р. // СУ СРСР. – 1924. – № 24. – Ст. 205.
6. Про доповнення Положення про державні злочини (контрреволюційні й особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління) статтями про зраду Батьківщини : постанова ЦВК СРСР від 20 липня 1934 р. // з архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 286–304.
7. Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності : постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. // СЗ СРСР. – 1932. – № 62 – Ст. 360.

Одержано 17.03.2015

Харченко Вадим Борисович,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СТРУКТУРІ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Місце злочинів у сфері інтелектуальної власності в кримінальному праві України й досі залишається невизначеним. Виокремлення вказаної групи посягань у самостійну групу останній раз характеризувало структуру Кримінального уложення 1903 року. У подальшому, виходячи з державної політики в сфері правової охорони прав на результати творчої діяльності, а також принципів побудови економічних відносин у радянський період та за часів незалежності України, вказані злочини вже не розглядалися як одна єдина об'єднана група посягань.

Але з прийняттям Цивільного кодексу України [11] (далі – ЦК України), відновленням в нашій державі ринкової економічної системи та регулювання прав на об'єкти інтелектуальної власності відповідно до світових вимог і стандартів гостро постало питання щодо охорони зазначених відносин, у тому числі й за допомогою кримінально-правових засобів. В умовах, коли цивільно-правове регулювання відносин інтелектуальної власності в цілому вже приведено у відповідність до міжнародного рівня, кримінально-правова охорона зазначених відносин залишилася на рівні КК України 1960 року, в якому творча діяльність осіб щодо створення об'єктів права інтелектуальної власності розглядалося виключно як складова частина права громадянина на працю, або як відносини, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності.

Віднесення на сьогодні порушень прав на результати творчої діяльності, передбачених статтями 176 та 177 КК України, до групи злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК) призводить до того, що вказані порушення прав інтелектуальної власності можуть бути вчинені тільки щодо особистих немайнових та (або) виключних майнових прав інтелектуальної власності людини і громадянина (творця) [9, с. 148]. Зазначена теза впливає із родового об'єкта злочинів наведеної групи, оскільки сама назва розділу V Особливої частини КК «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» вказує на те, що саме права та свободи і тільки людини та громадянина (фізичних осіб) є предметом злочинів наведеної групи. Посягання на об'єкти інтелектуальної власності, право на які належать юридичним особам (компаніям-виробникам інтелектуального контенту), не є злочином, передбаченим цією групою. Отже, у цій частині чинне кримінальне законодавство України потребує нагального і невідкладного вдосконалення.

Аналогічна ситуація складається і щодо порушення прав інтелектуальної власності на комерційне

найменування та засоби індивідуалізації (статті 229, 231 та 232 КК України). Посягання на вказані об'єкти утворює склад злочину лише за умов, що їх обіг здійснюється у сфері господарської діяльності. Водночас, зазначені об'єкти знаходяться (функціонують) виключно у цивільному обігу і як можуть бути пов'язані зі здійсненням господарської діяльності (у більшості випадків), так і характеризувати посягання, що не пов'язані з сферою господарювання [10, с. 86]. Разом із тим, деякі дослідники визначають посягання на окремі об'єкти права інтелектуальної власності саме як злочини у сфері господарської діяльності [8, с. 79–80; 5, с. 310–335]. На сьогодні необхідність розглядати злочини, що посягають на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації як окрему самостійну групу, яка потребує законодавчого визначення свого родового об'єкта злочину та виокремлюваного місця в структурі Особливої частини КК України, підтримують більшість вчених [7, с. 169; 3, с. 14–15; 4].

Ця позиція в основному є переконливою і заслуговує на подальшу реалізацію. Разом з тим, певні положення, висловлені окремими авторами, потребують уточнення. Так, С. Я. Лихова пропонує злочини, передбачені статтями 176, 177, 229, 231 та 232-1 КК, перемістити в розділ VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» [6, с. 219]. Але така позиція є поверненням до пропріетарної концепції прав на об'єкти інтелектуальної власності, що характеризувала зазначений інститут на початку його створення та становлення, і регресом вирішення питань кримінально-правової охорони цих відносин аж до Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. Як вже зазначалося, право на об'єкти інтелектуальної власності та право власності на речі є окремими, самостійними та відмінними групами суспільних відносин, що не залежать одні від одних.

П. С. Берзін висловився щодо доцільності створення окремого розділу Особливої частини КК «Злочини, що посягають на право інтелектуальної власності» [2, с. 290]. В. Д. Гулкевич також пропонує злочини відповідної групи внести до новоствореного розділу VI-1 «Злочини проти інтелектуальної власності» [3, с. 15]. Таку назву знову створеного розділу підтримують й інші науковці [7, с. 178; 4]. Разом з тим, П. П. Андрушко розглядає варіанти віднесення посягань на результати інтелектуальної, творчої діяльності та засоби індивідуалізації як до групи злочинів проти власності, так і до окремого самостійного розділу Особливої частини, альтернативними [1, с. 38]. Дуже

цікавою, несподіваною та такою, що потребує розгляду у окремій науковій статті, є пропозиція щодо необхідності окремого встановлення підстав кримінальної відповідальності за порушення особистих немайнових прав інтелектуальної власності у розділі V Особливої частини КК України, а порушення виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності розглядати як злочини у сфері господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК України).

На нашу думку, наведене питання може бути вирішено виключно шляхом створення окремого розділу в законі про кримінальну відповідальність, але наявність у назві відповідного розділу терміна «проти» є неприпустимою з двох причин. По-перше, у разі вчинення злочину, що посягає на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації право на об'єкти інтелектуальної власності в цілому не страждає та не зникає. Винна особа лише порушує суб'єктивний зв'язок цих правовідносин та не позбавляє володільця особистих немайнових та (або) виключних майнових прав інтелектуальної власності.

По-друге, зазначення у назві відповідного розділу терміна «проти» засвідчує наявність такого посягання виключно ззовні, з боку особи, яка не є і не може бути суб'єктом відносин права інтелектуальної власності. У той час, як посягання, що розглядаються, в окремих випадках можуть бути вчинені й безпосередньо суб'єктом цих відносин. Так, у ст. 436 ЦК України за-

значається, що авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно. Тому порушення особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності на твір, вчинене одним із співавторів, слід розглядати як посягання на права інших. Саме тому в назві відповідного розділу слід використовувати термін «у сфері», який є більш обґрунтованим та таким, що відповідає характеру посягань.

Найкраще до розділу, що пропонується, посувала би назва «Злочини, що посягають на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інші об'єкти права інтелектуальної власності», але словосполучення «що посягають» не застосовується у чинному КК України та є неприйнятним для нього. Щодо місця зазначеного розділу у системі Особливої частини КК, то виходячи зі співвідношення права власності на речі (Книга 3 ЦК України) та права інтелектуальної власності (Книга 4 ЦК України), можна стверджувати, що зазначений розділ повинен мати нумерацію VI-1. Таке місце зазначеного розділу також обґрунтовується й положеннями ст. 41 Конституції України, яка визначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Тобто Основний закон зазначає права спочатку щодо права власності на речі, а після цього – права щодо об'єктів інтелектуальної, творчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні / П. П. Андрушко. – К. : Форум, 2004. – 161 с.
2. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг : аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : монографія / П. С. Берзін. – К. : Атіка, 2005. – 316 с.
3. Гулкевич В. Д. Кримінально-правова охорона авторського права і суміжних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Володимир Дмитрович Гулкевич ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2008. – 20 с.
4. Давиденко М. Л. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / М. Л. Давиденко, Л. В. Новикова // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 123–129. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09dmlciv.pdf>
5. Киричко В. М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці / В. М. Киричко, О. І. Перепелиця ; за заг. ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – 784 с.
6. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина : (розділ V Особливої частини КК України) / С. Я. Лихова ; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 573 с.
7. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А. С. Нерсесян. – Хмельниц. : Хмельниц. ун-т управління та права, 2010. – 192 с.
8. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія / О. Е. Радутний. – Х. : Ксілон, 2008. – 202 с.
9. Харченко В. Б. К проблеме упорядочения уголовно-правовой охраны прав на результаты интеллектуальной деятельности в законодательстве Российской Федерации и Украины / В. Б. Харченко // Российский юридический журнал. – 2011. – № 2. – С. 140–149.
10. Харченко В. Б. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності та категорія кримінального права / В. Б. Харченко // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 79–87.
11. Цивільний кодекс України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461

Одержано 13.04.2015

Храмцов Олександр Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

ЩОДО НАСИЛЬСТВА ЯК ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Насильство є предметом вивчення багатьох наук. Воно вивчається і науками кримінально-правового циклу. Разом з тим, майже відсутні роботи, які б комплексно охоплювали кримінально-правові та кримінологічні аспекти насильства та протидії йому. В цьому, на наш погляд, є позитивні і негативні наслідки. Позитивні полягають в тому, що науковці концентрують свою увагу на правових або кримінологічних аспектах, що дозволяє розробити комплекс заходів протидії злочинності або конкретним злочинам правовими чи кримінологічними засобами. Негативні проявляються в тому, що в цьому випадку відсутній комплексний підхід до впливу на злочинність, що, в свою чергу, не дозволяє ефективно їй протидіяти. Ми погоджуємося з Н. А. Кузнецовою, яка наголошує, що сучасний юрист повинен кваліфіковано складати профілактичні документи, вміти проводити експертизу проектів правових актів, компетентно виступати в державних органах різних рівнів з оцінкою стану злочинності і рекомендаціями щодо розробці систем її попередження [1, с. 3].

Зв'язок кримінального права та кримінології полягає в тому, що, з одного боку, кримінологія базується на кримінально-правовому змісті як загального поняття злочину, так і законодавчого визначення окремих видів злочинів (вбивства, крадіжки, державної зради тощо). з іншого боку, кримінологічні показники злочинності, особи, які вчиняють злочини, причини та умови злочинності дозволяють адекватно оцінювати та уточнювати у кримінально-правових нормах життєві явища, які лежать в основі криміналізації певних суспільно небезпечних діянь.

Такий зв'язок має як теоретичне, так і практичне значення. А саме: 1) при визначенні соціальної обумовленості криміналізації певних суспільно небезпечних діянь; 2) при оцінці суспільної небезпечності особистості суб'єкта злочину й інших ознак, які його характеризують; 3) при визначенні ознак суб'єктивної сторони злочину й особливо мотиву та процесу мотивації злочину; 4) при встановленні санкції статті за вчинення злочину і призначенні покарання винним особам в її межах; 5) при звільненні особи від кримінальної відповідальності і покарання тощо.

Комплексний характер дослідження обумовлюється не тільки його предметом, а і методикою вивчення. Кримінальне право та кримінологія мають в своєму арсеналі цілу низку загальнонаукових та спеціальних методів, які дозволяють отримувати необхідну інформацію та спрямовувати її на кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи, суспільства та держави від протиправних посягань.

Використання діалектичного методу при проведенні кримінально-правових та кримінологічних досліджень дозволяє з'ясувати походження, сутність, соціальну обумовленість кримінально-правового захисту певних цінностей, спрогнозувати історичні перспективи існування конкретного явища. Цей метод дозволяє розглянути насильство в динаміці соціально-культурного розвитку. Воно є притаманним не тільки для нашого суспільства, а і всіх історичних епох. І в-першу чергу, його поширення спостерігається в період соціально-економічних трансформацій. Прикладом цього, є сучасна ситуація в Україні.

Насильство як кримінально-правова та кримінологічна категорія потребує системного методу (підходу) у його вивченні. Системний аналіз передбачає дослідження об'єкта як складного, різнобічного, різноякісного явища, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. Кримінальне насильство є складним, багатовимірним феноменом, який обумовлений низкою біологічних та соціальних факторів.

Важливе значення для результатів дослідження насильства має і історичний метод. Зміст історичного методу полягає у з'ясуванні сутності досліджуваного об'єкта за допомогою аналізу його історичного розвитку та розвитку наукових поглядів на даний об'єкт. Як зазначає М. І. Хавронюк, цей метод використовується для ретроспективного вивчення проблем кримінального права, закономірностей і тенденцій розвитку кримінального законодавства, факторів, що впливали на його розвиток, виявлення впливу кримінального законодавства певних держав на розвиток кримінального законодавства інших держав тощо [2, с. 26]. За допомогою історичного методу насильство вивчається не тільки як кримінально-правової категорія, а і як категорія філософії, соціології, політології, психології тощо. Слід зазначити, що воно змінювалося залежно від соціальних, політичних, економічних, культурних та інших умов. Поняття насильства як правової категорії також отримало нове розуміння. Так, з'явилися нові прояви насильства, які обумовлені науково-технічним прогресом. Поширюються нові види психічного насильства, вплив якого здійснюється через засоби масової інформації, Інтернет тощо.

Наукове дослідження в правовій сфері неможливе без застосування порівняльного (компаративістського) методу. Він дозволяє залучити найкращі розробки, які втілені в законодавство інших країн і імплементації.

тувати їх в національне законодавство. В. О. Навроцький зазначає, що все більшу роль в Україні відіграє використання позитивного зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації. Перш за все це виявляється в наукових дослідженнях, де компаративістика займає провідні позиції [3, с. 151]. В основі компаративістського методу лежить порівняння явищ з метою визначення певної схожості чи відмінності між ними. В основі даного методу для юриспруденції – процес оцінки правових норм і можливість їх запозичення в національне законодавство, і навпаки, виключення з національного законодавства норм, які не відповідають міжнародному законодавству. Але таке запозичення або виключення має відповідати умовам необхідності та доцільності. Інакше ці норми або практика їх застосування будуть недієвими.

Метод абстрагування дозволяє визначити, що насильницькі, корисливо-насильницькі та інші злочини характеризує не будь-яке насильство, а лише таке, що заборонене законом про кримінальну відповідальність. Його слід відмежовувати від інших видів заподіяння шкоди фізичним особам. Зокрема, правомірного примусу або насильства, за яке передбачені інші види юридичної відповідальності.

Дослідження насильства як кримінально-правової та кримінологічної категорії неможливе без застосування таких наукових методів, як аналіз та синтез. Ці методи дозволяють вивчати певне явище шляхом його інтелектуального поділу на окремі частини (елементи), їх вивчення (аналіз) та уявне з'єднання його складових елементів в єдине ціле (синтез).

Дослідження насильства як кримінально-правової категорії з застосуванням аналізу дозволяє розглянути конкретні прояви насильства в злочинах, які посягають на різні об'єкти. Застосовуючи синтез як методологічний прийом, можна визначити основні ознаки насильства як кримінально-правової категорії, до яких належать суспільна небезпечність; протиправність; умисний характер; шкода, яка наноситься іншій

особі, що може бути фізичною та (або) психічною; характер дій, які можуть бути фізичними та інформаційними; вид мотивації таких дій.

Дослідження насильства як кримінологічної категорії з використанням методу аналізу дозволяє виділити основні ознаки такого виду злочинності, як насильницька, визначити її місце в структурі загальної злочинності, з позиції внутрішніх факторів проаналізувати її кількісні та якісні характеристики, особливості особи злочинця та жертви таких злочинів тощо. Метод синтезу дозволяє зробити висновок про те, що насильство є ключовою ознакою такого відносно самостійного виду злочинності, як насильницька. При чому в цих злочинах воно характеризує не тільки їх зовнішню (об'єктивну) сторону, а і внутрішню (суб'єктивну), а саме виступає елементом їх мотивації. Насильство є тією ознакою, яка притаманна і таким злочинам, які називаються корисливо-насильницькі.

При проведенні наукового дослідження кримінального насильства може застосовуватися низка соціологічних та психологічних методів, які дозволяють визначити кількісні та якісні характеристики певного виду злочинності, психологічні особливості суб'єкта злочину, причини та умови злочинності тощо.

Ми підтримуємо позицію М. І. Хавронюка, який наголошує, що на сьогодні наука кримінального права та кримінології штучно роз'єднані, по-різному вивчаються, тому різними є методи і результати їх досліджень. Проте насправді це єдина наука, а також єдина галузь права і єдина навчальна дисципліна. В її межах можна виділити декілька підгалузей, однією з яких є вайоленсологія – насильницькі злочини [4, с. 77–78].

Таким чином, використання методів науки кримінального права та кримінології дозволяє більш повно дослідити кримінальне насильство і розробити комплекс заходів протидії цьому небезпечному явищу як кримінально-правовими, так і кримінологічними засобами.

Список використаних джерел

1. Криминология : учеб. для юрид. вузов / А. И. Алексеев, Ю. Н. Аргунова, С. В. Ванюшкин и др. ; под ред. Н. А. Кузнецовой. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1996. – 671 с.
2. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз. Проблеми гармонізації : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. – 557 с.
3. Навроцький В. О. Кримінальне право України в епоху глобалізації / В. О. Навроцький // Геополітика України: історія і сучасність. – 2010. – Вип. 2. – С. 140–152.
4. Дудоров О. О. Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.

Одержано 16.04.2015

Хряпінський Петро Васильович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології
Національного гірничого університету, Дніпропетровськ, Україна

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ОБСТАВИН, ЩО ЙОГО ПОМ'ЯКШУЮТЬ

Призначення покарання є самостійним напрямком кримінально-правової політики України у сфері індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання. Пом'якшення покарання є зменшенням, послабленням сили або ступеня його вияву. Певне покарання як особлива форма державного примусу знаходить своє відображення у санкції статті кримінального закону та вироку суду, своїм основним змістом має кару, яка характеризує його тяжкість. Пом'якшення покарання, здебільшого, полягає у зменшенні кари, тобто у зменшенні виду та інтенсивності покарання, визначеного кримінально-правовою санкцією або вироком суду. Залежно від того, де знаходить своє відображення пом'якшення покарання – у кримінальному законі, який є законодавчим актом, чи у вироку або постанові суду, які є правозастосовними актами, – необхідно розрізняти два рівні пом'якшення покарання: законодавчий та правозастосовний. Законодавчий рівень пом'якшення покарання відповідає стадії законотворення й здійснюється законодавцем – ВРУ, тоді як правозастосовний рівень – стадії призначення покарання та здійснюється виключно судом.

Пом'якшення покарання, що призначається за наявності обставин, що його пом'якшують, є широко розповсюдженим різновидом кримінально-правового заохочення. Таке заохочення стимулює до цілеспрямованої позитивної посткримінальної поведінки засудженого. Всі заохочувальні норми КК поділяються на три субінститути пом'якшення покарання, що призначається:

1) пом'якшення призначеного покарання за наявності наступних обставин: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; надання медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину; вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане зі вчиненням злочину у випадках, передбачених КК (пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66 КК);

2) призначення покарання, нижчого від найнижчої межі або перехід до більш м'якого виду покарання, коли обставини, передбачені пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66 КК, входять до сукупності пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 69 КК);

3) призначення покарання, яке не перевищує двох третин максимального покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачене пп. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК, за відсутності обтяжуючих обставин, а також при визнанні підсудним своєї вини (ст. 69-1 КК).

1. Пом'якшення призначеного покарання за наявності пом'якшуючих обставин, передбачене у ч. 1 ст. 66 КК. До пом'якшуючих обставин, що свідчать про позитивну посткримінальну поведінку засудженого, належать:

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

3) надання медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

4) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

5) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане зі вчиненням злочину у випадках, передбачених КК (пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66 КК).

У п. 1 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 звертається увага судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо дотримуватися вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини справи, що пом'якшують і обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Відтак, врахування наявних пом'якшуючих обставин є обов'язком суду. Серед пом'якшуючих обставин, що свідчать про позитивну посткримінальну поведінку винного, за результатами наших досліджень, найчастіше суди посилаються на з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину – близько 25,3 % від загальної кількості врахованих пом'якшуючих обставин, з них 6,5 % – це повне визнання своєї вини засудженим, невисоким, на жаль, залишається добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, у вивчених справах ця обставина позначена тільки у 7,3 % вироків. У дослідженнях інших правників цей показник становить від 2,5 % до 6,1 %. Випадків врахування вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності та виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як пом'якшуючої обставини в обвинувальних вироків нам не зустрілося. Надання

медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину (п. 2-1) ч. 1 ст. 66 КК), що введене до переліку пом'якшуючих обставин Законом України № 270-VI від 15 квітня 2008 р., вже тривалий час використовується як обставина, що пом'якшує покарання, у російському кримінальному законодавстві (п. «к» ч. 1 ст. 61 КК РФ). Ця посткримінальна поведінка зустрічається у 8,3 % випадків врахування пом'якшувальних обставин. Ефективність цієї обставини полягає в тому, що своїми позитивними діями з надання допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину винний втручається у розвиток звичайної течії причинно-наслідкових зв'язків і зменшує (мінімізує) тяжкі наслідки свого злочину. Йдеться, насамперед, про надання першочергової та невідкладної допомоги потерпілому на місці події, виклик невідкладної медичної допомоги, транспортування потерпілого до лікарського заходу, добровільна здача крові для потерпілого тощо. Як доведено у дослідженнях, скажімо, злочинів проти безпеки руху та експлуатації різних видів транспорту, зазначена соціально-корисна поведінка винного безпосередньо після злочину спроможна значною мірою мінімізувати суспільно-небезпечні наслідки для життя і здоров'я потерпілих.

II. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Згідно з ч. 1 ст. 69 КК за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, мотивуючи своє рішення, може призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин. У цьому випадку суд не має права призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК. Підставами призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є взяті у єдності і сукупності дві групи чинників, які характеризують вчинений злочин і особу винного, а саме: а) наявність декількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, та б) дані, які певним чином позитивно характеризують особу винного. При цьому суд повинен враховувати як обставини, перераховані в ч. 1 ст. 66 КК, так і будь-які інші обставини, що пом'якшують покарання на підставі ч. 2 ст. 66 КК. Отже, наявність декількох пом'якшуючих обставин,

що свідчать про позитивну посткримінальну поведінку особи у вигляді з'явлення із зізнанням, щирого каяття або активного сприяння розкриттю злочину, добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, надання медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину, вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності або виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане із позитивною особою винного, надають суду можливість призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, якого буде цілком достатньо для досягнення цілей виправлення засудженого та невчинення нових злочинів.

III. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачає, що за наявності обставин, які пом'якшують покарання, передбачених пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також за умови визнання підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ст. 69-1 КК). Підставами призначення покарання, строк або розмір якого не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті Особливої частини КК, поєднані у сукупності такі обставини: 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину і добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; 2) відсутність обставин, що обтяжують покарання; 3) визнання підсудним своєї вини. Відповідно до цього злочин будь-якої тяжкості та особа, яка його вчинила, не повинні мати обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 67 КК). Якщо будь-яка із обтяжуючих обставин включена до основного чи кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу злочину як конструктивна ознака, це не може стати перепорою для застосування такого пом'якшення покарання. Це рішення ґрунтується на загальному положенні, якщо якась із обставин, наведених у ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 67 КК, передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд при призначенні покарання не може ще раз враховувати її як пом'якшуючу або обтяжуючу покарання обставину.

Одержано 25.02.2015

Черніков Євген Едуардович,

старший прокурор відділу з питань запобігання та протидії адміністративним корупційним правопорушенням Генеральної прокуратури України, Київ, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕДИЧНА ПОСЛУГА» ТА «МЕДИЧНА ДОПОМОГА» В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДІЯННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Діяння є ключовим елементом об'єктивної сторони злочину, оскільки воно характеризує, які саме дії та вчинки закон визначає злочинними та за що настає кримінальна відповідальність. Відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 140 КК України, настає у випадку вчинення одного з альтернативних діянь: невиконання або неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Під невиконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником слід розуміти невчинення ним певних дій при наданні лікарської допомоги пацієнту, які він повинен був вчинити. А під неналежним виконанням професійних обов'язків – вчинення необхідних дій не у повному обсязі чи вчинення не тих дій, які необхідно було вчинити у конкретному випадку (наприклад, поверхове проведення огляду пацієнта).

Таким чином, одним складом злочину об'єднано два варіанти злочинної поведінки медичного або фармацевтичного працівника. Виходячи із тлумачення диспозиції ст. 140 КК України, законодавець передбачив відповідальність як за активну поведінку, тобто безпосередньо діяльність лікарів, так і їх пасивну поведінку, наприклад халатне утримання від вчинення відповідних дій, які є правовим обов'язком винної особи.

Отже, зміст ст. 140 КК України є дещо ширшим, ніж передбачено назвою вказаної статті, адже даний злочин включає у себе не лише випадки неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, але і випадки невиконання ними своїх обов'язків.

Професійні обов'язки медичних та фармацевтичних працівників, які на законодавчому рівні визначено ст. 78 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», є чітко регламентованими і достатньо різноманітними.

Водночас, говорячи про професійну діяльність медичних та фармацевтичних працівників, науковці та законодавець найчастіше використовують терміни «медична практика», «медична допомога» та «медична послуга». Проте єдиного підходу до розуміння цих юридичних термінів досі немає. Законодавчо визначено лише поняття медичної практики.

Відповідно до п. 1.2 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених наказом МОЗ від 16 лютого 2001 року, медична практика визначається як діяльність, пов'язана із комплексом спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалід-

ності, на діагностику, допомогу з гострими і хронічними захворюваннями й реабілітацію хворих та інвалідів, що здійснюється особами, які мають спеціальну освіту.

Разом з тим, українське законодавство не надає дефініції медичної допомоги та медичних послуг. Єдності думок щодо змісту та співвідношення цих понять серед науковців немає.

Однією з перших у нашій державі правову сутність відносин з приводу медичної допомоги досліджувала А. М. Савицька, визнаючи об'єктом правовідносин, що існують між хворим і лікувальним закладом, медичні послуги, послуги з лікування, що належать до категорії нематеріальних благ, у зв'язку з чим відносить їх до зобов'язань немайнового характеру. На її думку, ці поняття є тотожними [1, с. 44–45].

Цікавою є позиція А. В. Тихомирова, який співвідносить «медичну послугу» та «медичну допомогу» як ціле та частину. Він стверджує, що як нетоварна частина медичної послуги медична допомога підпорядковується правилам медицини і повинна мати властивості безпечності. Або медична допомога надається відповідно до правил медицини, і тоді їй притаманна належна безпечність, або вона надається з відхиленнями від цих правил, тим самим втрачаючи властивості безпечності. Товарна частина медичної послуги являє собою все те, що не є медичною допомогою. Товарні (конкурентні) властивості медичної послуги надають сервіс, ресурсне забезпечення, бренд – те, що в цілому можна охопити поняттям обслуговування. Саме ці складові медичної послуги визначають її якість. Вони ж можуть служити джерелом порушення її безпеки, відмінного від порушення безпеки медичної допомоги [2, с. 12].

А. А. Мохов та І. Н. Мохова теж вважають, що медична послуга – поняття більш вузьке порівняно з поняттям «медична допомога». При наданні медичної допомоги здійснюються й інші види діяльності, що не мають прямого відношення до конкретної послуги (наприклад, збір інформації для статистичних та інших цілей), а також надаються й інші види послуг поряд з медичною послугою в організаціях охорони здоров'я [3, с. 35].

Діаметрально іншої думки С. В. Михайлов, який визначає, що медична допомога – це комплекс спеціальних, науково обґрунтованих заходів, які застосовуються медичними працівниками, а у випадках, передбачених законодавством, представниками інших професій, що спрямовані на допомогу хворій чи постраждалій людині з метою подолати негативні

наслідки захворювань, травм, отруєнь чи інших складних станів або розладів здоров'я. Медична допомога як категорія професійно-моральна є обов'язковою складовою будь-якої медичної послуги [4, с. 174]. Таким чином, поняття «медичної послуги» він вважає ширшим, ніж «медична допомога».

На нашу думку, остання точка зору є найбільш аргументованою, що впливає навіть зі значень самих понять «послуга» та «допомога», незалежно від сфери їх застосування. У контексті ст. 140 КК України, на нашу думку, більш доцільно використовувати поняття «медичної допомоги».

Надання медичної допомоги на сьогодні значною мірою регламентовано різними нормативними актами. Існує значна кількість інструкцій, положень, наказів, які чітко регламентують процеси надання медичної допомоги пацієнтам, визначають способи діагностики, лікування та профілактики захворювань. Крім того, медичною наукою та практикою напрацьовані критерії правильності надання медичної допомоги, визначені професійні правила та методи [5, с. 91].

Дотримання правил та методик при наданні медичної допомоги пацієнту є обов'язковою умовою визнання виконання професійних обов'язків медперсоналу «належним». Термін «неналежне» є протиставленням, запереченням належного виконання професійних обов'язків медичним працівником, тобто лікування, яке здійснюється за всіма правилами лікарського мистецтва. Причин неправильного лікування безліч. Медична протиправна діяльність є лише складовою частиною конгломерату неналежного лікування. У зв'язку із цим виникає проблема визначення критеріїв визнання тієї чи іншої неналежно виконаної дії злочинною.

Для вирішення цієї проблеми О. В. Родін пропонує визначити критерії оцінки наданої медичної «послуги» конкретному хворому на підставі її необхідності і достатності відповідно до встановлених медичних приписів [6, с. 337–342].

Визначення поняття неналежного виконання професійних обов'язків можливе, на думку Ю. Д. Сергеева та Л. В. Кануннікової, через протилежне поняття належного виконання професійних обов'язків [7, с. 3].

Неналежним виконанням професійних обов'язків лікарями та фармацевтами є діяльність цих спеціальних суб'єктів, яка суперечить встановленим медичним

правилам діагностики, лікування чи профілактики захворювань, тобто недотримання вимог інструкцій, недбале ставлення до виконання своїх обов'язків. У сучасній медицині, на жаль, мають місце випадки порушення встановлених правил лікувального процесу: несвоєчасна діагностика захворювання, порушення правил застосування лікарських засобів, переливання іногрупової крові внаслідок неправильного визначення групи крові пацієнта, залишення в порожнинах організму чужорідних предметів під час оперативного втручання. Наведені випадки є прикладом неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником. У всіх цих випадках злочин вчиняється у формі активних дій, які лікар вчиняє всупереч встановленим правилам чи внаслідок лікарської помилки.

Разом із актами дії (у фізичному сенсі), об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 140 КК України, передбачає також і акти бездіяльності.

У деяких випадках значну частину невиконання професійних обов'язків може скласти спеціальне невтручання в патологічні (хворобливі) процеси (наприклад, позбавлення пацієнта певного медикаментозного впливу). Тому саме бездіяльністю слід визнати утримання медичним працівником від необхідного медикаментозного впливу на організм пацієнта під час надання медичної допомоги. Отже, лікувальна діяльність – це сукупність не тільки дій, тобто активних вчинків, а й актів бездіяльності.

З огляду на вищевикладене, диспозицію статті 140 КК України, на нашу думку, доцільно було б викласти у такій редакції: «Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, всупереч діючим стандартам та правилам надання медичної допомоги, якщо це спричинило...».

Така юридична техніка, на нашу думку, допоможе чіткіше розуміти, які саме дії та акти бездіяльності слід відносити до об'єктивної сторони вказаного злочину. Дане словосполучення більш чітко вказуватиме на бланкетний характер статті і підкреслить необхідність вивчення інших нормативно-правових актів, які регламентують так зване «належне» виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Список використаних джерел

1. Савицкая А. Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием / А.Н. Савицкая. – К. : Вища школа, 1982. – 196 с.
2. Тихомиров А. В. Медицинское право : практ. пособие / А. В. Тихомиров. – М. : Статут, 1998. – 126 с.
3. Мохов А. А. «Врачебная ошибка» как актуальная проблема судебной практики / А. А. Мохов, И. Н. Мохова // Медицинское право. – 2004. – № 2. – С. 31–37.
4. Михайлов С. В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. В. Михайлов. – Х., 2010. – 193 с.
5. Глушков В. А. Ответственность за преступления в сфере здравоохранения / В. А. Глушков. – К., 1987. – 197 с.
6. Мареев В. В. Злочини, пов'язані з ненаданням або неналежним наданням медичної допомоги чи медичних послуг / В. В. Мареев // Держава і право. – Вип. 51. – 2011. – С. 337–342.
7. Канунникова Л. В. Ненадлежащее оказание медицинских услуг и факторы риска его возникновения / Л. В. Канунникова, Ю. Д. Сергеев // Медицинское право. – 2007 – № 4. – С. 3–6.

Одержано 09.04.2015

Шульга Андрій Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Природні ресурси у сучасному мультиінформаційному та високотехнологічному середовищі продовжують займати своє визначальне місце. Відповідно до чинного земельного законодавства земельні ресурси представляють сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві [1]. Тому від стану (якісного та кількісного) земельних ресурсів залежить цивілізований та прогресивний розвиток держави, суспільства та окремого індивідуума.

Земельні ресурси включають землю, як таку, земельні ділянки, ґрунтовий покрив земельних ділянок, а також ґрунтову масу [1]. Відповідно, чинне земельне законодавство охороняє заходами правового впливу окремо землі (ст. 162 Земельного кодексу України) і окремо ґрунти (ст. 168 ЗК України) [2]. Згідно зі ст. 168 ЗК України ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони, що вимагає застосування особливих заходів. Такими є заходи кримінально-правового впливу, основним з яких виступає кримінальна відповідальність. Чинним КК України передбачена низка норм, що охороняють земельні ресурси та їх складові від суспільно небезпечних посягань (ст. 197¹, 239, 239¹, 239², 254 КК України). Однією з особливостей кримінально-правової охорони земельних ресурсів виступає предмет злочину. Таким предметом вважаються землі та ґрунтовий покрив земель.

На перший погляд, в юридичному аспекті терміни «землі» та «ґрунти» використовуються як схожі, ідентичні, аналогічні. Проте законодавчий та теоретичний аналіз цих понять вказує на те, що вони, хоча і вживаються при характеристиці або регламентації певних суспільних відносин як аналогічні чи ідентичні, однак мають свої відмінності. Зокрема, термін «земля» або ж «землі» застосовують при характеристиці певної території, на яку поширюється суверенітет держави, чи коли говорять про місцезнаходження певного об'єкта нерухомості чи інфраструктури.

Термін «землі» є ширшим за поняття «ґрунти», «ґрунтовий покрив». Адже основною якісною характеристикою ґрунту вважається його родючість – здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту [1].

Земля у широкому розумінні цього слова як частина земельних ресурсів згідно зі ст. 14 Конституції є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [3]. Це конституційне положення знайшло своє відображення у наведених вище нормативно-правових актах національного законодавства. Так, основне завдання правової охорони

земель збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності та набутих якостей земель. Найголовніша якість землі, як уже вказувалося, – її родючість, а охорона земель – важливий чинник забезпечення екологічної та продовольчої безпеки країни.

Серед усіх земель України підвищеної охорони потребують землі сільськогосподарського призначення, оскільки вони є найціннішими з огляду на найважливішу особливість – їх родючість, тому земельним законодавством встановлений пріоритет цих земель. з родючістю землі тісно і нерозривно пов'язане поняття «ґрунт», тобто верхній родючий шар землі, що складає ту її частину, яка дає життя рослинам, а через них усьому живому на планеті. Важко переоцінити роль ґрунтового покриву як місця існування мікросвіту, а також універсального біологічного нейтралізатора забруднень. Ґрунти як субстрат існування рослин та об'єкт землеробства цікавив ще античних дослідників. У творах Арістотеля і Теофраста ґрунти поділені на чудові, добрі, родючі, прийнятні, виснажені, бідні і безплідні [4, с. 106]. У процесі розвитку науково-технічного прогресу ґрунтовий покрив України зазнав значних негативних впливів. Це є результатом і необдуманого розораності земель, і інтенсивних ерозійних процесів при мало-ефективних протиерозійних заходах, і навантаження хімізації землеробства з порушенням наукових розробок, і збільшення площ зрошуваних і осушуваних земель без достатнього еколого-економічного обґрунтування, і втрата гумусу й поживних речовин, і вторинне засолення й солонцювання ґрунтів, і підвищення кислотності, і забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, нафтопродуктами, викидами виробництва промислових підприємств та інше.

Земля – особливий об'єкт з точки зору її економічної ролі у житті суспільства та значення і домінуючого місця серед інших елементів природного комплексу. Це необхідно враховувати при забезпеченні правової охорони цієї складової земельних ресурсів. Так, землі з родючими ґрунтами виступають об'єктом господарських та цивільно-правових відносин. В окремих випадках цей об'єкт докільля може бути предметом договірних правовідносин.

Чинним кримінальним законодавством України усуваються певні недоліки у кримінально-правовій охороні земельних ресурсів, що постійно існують у сучасних суспільно-економічних та суспільно-політичних умовах. Так, злочини, у результаті вчинення яких страждає природа, згруповані до одного розділу VIII «Злочини проти довкілля». У цьому розділі знайшли своє закріплення і норми, які регламентують

питання охорони землі як об'єкта природи (довкілля): забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК України) та безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України).

Особливе місце в системі злочинів, предметом яких є складові земельних ресурсів, займає самовільне зайняття земельної ділянки (ч.ч. 1, 2 ст. 197¹ КК України). Даний злочин знаходиться у розділі VI «Злочини проти власності». Тим самим законодавець визначив, що при вчиненні цього злочину порушуються відносини у сфері земельної власності, тобто в цьому випадку на перший план виходить економічна функція землі, а екологічна відходить на другий.

Необхідність правової охорони земельних ресурсів як частини навколишнього природного середовища кримінально-правовими засобами в літературі визнавалася вже давно [5, с. 5; 6, с. 20–25]. Вирішується окреслена проблема шляхом створення законодавцем відповідної нормативної бази, а також подальшої реалізації заходів з приводу належної правової охорони земельних ресурсів. Одна з основних форм реалізації заходів правової охорони земельних ресурсів – подальший розвиток кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на цей об'єкт навколишнього природного середовища.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 р. зазначено,

що антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. При цьому стан земельних ресурсів України близький до критичного. Це пов'язано з поширенням на території України процесів деградації ґрунтів, серед яких є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (близько 20 % території), підтоплення (близько 12 % території) [7].

В Україні на конституційному рівні гарантується право кожної людини на життя (ст. 27). У той же час цей акт закріплює право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50). Реалізація названих конституційних приписів можлива лише за умови, коли право кожного індивіда охороняється належним чином. Кримінальне законодавство виконує функцію безпосередньої охорони прав та свобод людини від суспільно небезпечних посягань. Тому закріплення у чинному кримінальному законодавстві приписів, що регламентують питання охорони земельних ресурсів як екологічної та економічної категорії, вбачається вірним та своєчасним. Особливо це стосується сучасних умов, коли певна частина земельних ресурсів втягується в ринковий товарообіг і значною мірою посилюється вплив на них з боку людини. Зростання інтенсивності використання земель та ігнорування вимог екологічної безпеки призводить до загострення негативних екологічних наслідків. У свою чергу це призводить до негативних змін якісного стану довкілля, а також негативно впливає на життя та здоров'я людини.

Список використаних джерел

1. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-VI // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1431.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. Кучерявий В. П. Екологія : підручник / В. П. Кучерявий. – Л., 2001. – 500 с.
4. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства: монография / С. Б. Гавриш. – Х.: Основа, 1994. – 640 с.
5. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления: понятия, виды, проблемы ответственности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Э. Н. Жевлаков. – М., 1991. – 40 с.
6. Про Основні засади, стратегію державної екологічної політики на період до 2020 р.: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

Одержано 21.04.2015

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.346/053.2

Багаденко Ірина Петрівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

ПРОБЛЕМА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТРЕЙНСЕРФІНГУ (ЗАЧЕПІНГУ) СЕРЕД ДІТЕЙ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Питання, пов'язані із травмуванням дітей на об'єктах залізниці, постійно турбують як працівників залізниці, працівників відповідних підрозділів міліції, так і працівників навчальних закладів та медичних установ, а також громадськість. Це пов'язано із розповсюдженням у дитячому середовищі такого екстремального способу дозвілля на об'єктах залізниці, як «трейнсерфінг», та його шкідливих наслідків.

Згідно зі статистичними даними Управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України (далі – УКМСД) за сім місяців 2014 року було зареєстровано 38 випадків травмування дітей на об'єктах залізниць (для порівняння, за ідентичний період 2013 року – 37 випадків), з яких 13 – зі смертельними наслідками (у 2013 році – 13 випадків). Від ураження електричним струмом постраждало 12 дітей (у 2013 році – 14 дітей), з яких 5 дітей травмовано смертельно. Постраждалих віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років – 31 особа, молодші чотирнадцяти років – 7 осіб. За результатом аналізу зазначених статистичних даних встановлено, що причинами травмування дітей є порушення Правил безпеки громадян на залізничному транспорті [1].

Під трейнсерфінгом (від англ. train surfing – проїзд зовні поїзда) або зачепінгом розуміють спосіб переміщення, проїзд на автотримаках вагонів, поручнях та підніжках, на гальмівних майданчиках та у відкритих кузовах (вантажних вагонів), на міжвагонних буферах і розетках та на дахах поїздів, чіпляючись за зовнішню арматуру вагона [2]. Такий вид проїзду почав розповсюджуватись фактично з моменту створення та введення в дію залізничного транспорту (перша половина XIX ст.), а також окремих видів громадського міського транспорту (кінні (конки), кабельні (канатні), дизельні, електричні трамваї – від першої половини до кінця XIX ст.). В одних випадках це було пов'язано із надмірною переповненістю салонів, у других – із дитячими розвагами. Лише на початку другої половини XX ст. У зв'язку з випуском на лінії нових трамваїв, а також вживанням заходів з підвищення безпеки пасажироперевезень з боку транспортних підприємств та міліції явище масової їзди поза межами салонів / вагонів поступово поменшало. І з часом зовні поїздів / трамваїв продовжували кататися переважно підлітки. При цьому зачепінг поступово трансформувався з поодиноких (не масштабних), ситуативних (не запланованих заздалегідь) дитячих пустощів та розваг на масовий молодіжних

рух XXI ст. з відповідною внутрішньою організацією. Так, в одних джерелах трейнсерфінг потрапляє до списку найбільш екстремальних видів спорту, де займає друге місце після вулканобордінгу (катання на схилах діючого вулкану) [3]. В інших джерелах трейнсерфінг зараховується до категорії незвичайного хобі, виду дозвілля [4].

Ступінь небезпечності трейнсерфінгу залежить від його видів, що можуть вимагати більшої підготовки з боку осіб, які їх практикують. Так, метро-серфінг (проїзд зовні поїзду метрополітену) вважається найбільш небезпечним через габарити тунелів та відсутність освітлення. При використанні трейнхопу (проїзді на вантажних поїздах) слід враховувати різкі ривки вагонів при розгоні, гальмуванні і проходженні підйомів і спусків, які на пасажирських поїздах практично відсутні. Також існують і менш небезпечні різновиди трейнсерфінгу, наприклад, проїзд зовні вузькоколійного поїзда або на задньому зчепі трамвая.

Залежно від місця проїзду трейнсерфінг класифікують таким чином:

- 1) бекрайдінг (бексайд зачепінг);
- 2) фронтрайдінг (фронт зачепінг);
- 3) сайдрайдінг;
- 4) бітвінвагонрайдінг (міжвагонний зачепінг);
- 5) руфрайдінг;
- 6) андервагонрайдінг [2].

До країн, де розповсюджується трейнсерфінг як екстремальне дозвілля, потрапили Німеччина [5], Індонезія [6], Австралія [7], Росія [8] та інші. В Україні трейнсерфінг з'явився відносно нещодавно, переважна кількість «зачеперів» спостерігається у Києві, де найпопулярнішими є приміські та міські електропоїзди, метро [9, 10, 11]; Харкові [12, 13]; Донецьку [14]; Вінниччині [15]; Тернопільщині [16] та інших регіонах уздовж Південно-Західної магістралі [17]. При цьому, якщо раніше кожен трейнсерфер знав один одного, то зараз їх можна зустріти на кожному другому електропоїзді, що свідчить про масовість явища. За допомогою соціальних мереж трейнсерфери планують свої екстремальні поїздки, формують групи з чітким розподіленням ролей кожного з учасників (так звані «актор», «режисер» тощо), знімають все на камеру, після чого викладають свій відеоматеріал в Інтернет, чим ще

© Багаденко І. П., 2015

більше провокують інших підлітків до активних дій у зазначеній сфері.

Якщо говорити про наслідки такого різновиду екстремального дозвілля, то слід насамперед наголосити на нещасних випадках зі смертельними результатами, а також інших небезпечних для життя травмуваннях. В нормативно-правовому аспекті проїзд на дахах, підніжках, перехідних площадках вагонів тощо заборонений, що встановлено з метою забезпечення безпеки руху для пасажирів залізничного транспорту. Так, відповідно до Правил безпеки громадян на залізничному транспорті України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 19.02.1998 № 54 (з урахуванням змін, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 22.11.2007 № 1059), пасажирам забороняється:

- проїжджати на дахах, підніжках, перехідних площадках вагонів (п. 3.4);
- заходити у вагон і виходити з вагона під час руху поїзда (п. 3.5);
- висуватися з вікон вагонів і дверей тамбурів під час руху поїздів (п. 3.6);
- стояти на підніжках і перехідних площадках вагонів, самостійно відчиняти двері вагонів під час руху та на стоянці поїзда (п. 3.7);

– проїжджати у вантажних поїздах без спеціального дозволу (п. 3.8) тощо.

Громадяни, які порушують Правила безпеки на залізничному транспорті, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України (п. 1.2).

Відповідно до ст. 109 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) самовільний проїзд у вантажних поїздах, посадка і висадка під час руху поїзда, проїзд на підніжках і дахах вагонів, самовільне без потреби зупинення поїзда та інші дії, що порушують правила з охорони порядку і безпеки руху на залізничному транспорті, тягнуть за собою накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім цього, адміністративна відповідальність передбачена і за безквитковий проїзд пасажирів, в тому числі у поїздах приміського, місцевого або дальнього сполучення, що виражається у накладенні штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду (ст. 135 КУпАП).

Таким чином, трейнсерфінг як екстремальний вид дозвілля, спорту в молодіжному середовищі є водночас неправомірною дією, яка тягне за собою не лише настання адміністративної відповідальності у галузі транспорту, шляхового господарства і зв'язку, але й небезпечні (а в непоодиноких випадках непоправні) для життя травми.

Список використаних джерел

1. Довідка про стан профілактики дитячого травматизму, нещасних випадків серед дітей на об'єктах залізниці за сім місяців 2014 року: УКСД МВС України.
2. Зачепінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Зачепінг>
3. Top 10: самые экстремальные виды спорта [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://with-art.livejournal.com/241267.html>
4. Необычные хобби. Тайны XX века [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://tainy.info/world-around/neobychnye-hobby/>
5. Rechtliche Lage – Trainsurfer Intelligence [Electronic Resource]. – Way of access : trainsurfer.bplaced.de/infos_rechtliches.htm
6. Indonesia concrete balls combat 'train surfing' [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16596181>
7. Aleks Devic. Train thrillseekers wreak havoc on Melbourne's City Loop [Electronic Resource] / Aleks Devic. – Way of access : <http://www.heraldsun.com.au/news/law-order/train-thrillseekers-wreak-havoc-on-melbournes-city-loop/story-fni0fee2-1227042886472>
8. Бесшабашный кураж [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transportrussia.ru/bezopasnost/besshabashnyy-kurazh.html>
9. У київському метро з'явилися відчайдухи, що катаються на вагонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ntn.ua/uk/video/news/2011/10/21/5228>
10. Кияни підсіли на «зачепінг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moemisto.com.ua/31588>
11. В Києве молодь через соцсети договаривается об опасной игре «зачепинг» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-sng/ukraine/entry1008154035.html>
12. В результате экстремальной езды на крыше поезда погибла несовершеннолетняя [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://izvestia.kharkov.ua/tv-proekty/hi/1260/1164206.html>
13. У Харкові набирає популярності зачепінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visti.tv/new.aspx?newsid=21274>
14. Донецька залізниця просить батьків запобігти травмуванню дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uz.gov.ua/press_center/latest_news/379119/
15. Верхи на вагонах потягів у Жмеринці катався юнак – і тепер у реанімації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://33kanal.com/33-jj-kanal/verkhi-na-vagonakh-potjagiv-u-zhmerinci-katavsja-1105.html>
16. На Тернопільщині продовжують їздити на потягу зовні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.0352.ua/news/566349>
17. «Зачепінг» на Південно-Західній магістралі забрав життя 6 підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crime.unian.ua/527691-zacheping-na-pivdenno-zahidniy-magistrali-zabrav-jittya-6-pidlitkiv.html>

УДК [343.9:343.544](477+492)

Anton V. Bailov,

candidate of law sciences, assistant professor, assistant professor of criminal law and criminology chair of the Faculty for Training Investigators of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine;

Machteld Boot,

Ph.D. in criminal law, Legal staff officer at the Bureau of the National Rapporteur on Human Trafficking and Sexual Violence against Children, Yfgue, the Netherlands;

Stanislav O. Osyatinskiy,

head of international relations department of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

ISSUES OF COMBATING PROSTITUTION IN UKRAINE AND THE NETHERLANDS (COMPARATIVE ANALYSIS)

Prostitution at the present time has become not only a mass phenomenon, but also has been transferred into the industry, which uses broadly modern information technologies. If previously “priestesses of love” were considered outcasts of the society, now one can observe an interesting phenomenon – more and more people support the idea of recognizing prostitution as the profession and its legalization in the legislation.

Prostitution is not regulated by any normative and legal acts in Ukraine, but there is administrative liability in the form of a fine for this type of activity. However, many other countries have long resigned to the idea that providing sexual services for money have firmly rooted in the society and as it is impossible to overcome it, it is necessary to establish control over it by the way of legalization. For example, let's consider the experience of the Netherlands.

Prostitution in the Netherlands was allowed starting from the Middle Ages. Both authorities and the church had pragmatic position to the body trade. Prostitution was considered a mean of protecting respectable women from sexual violence in many Dutch medieval cities. At the same time, the profession of a prostitute belonged to the list of infamous activities, and women engaged in prostitution were forbidden to get married. That is, there was dual position for providing sexual services for a fee in this period of time, which on one hand was manifested in its support, and on the other – in condemnation and contempt through its immorality.

Attitude to prostitution in the Netherlands changed many times, but around the middle of the XX century it became tolerant at last. The authorities realized that repressive measures would not achieve effective results, and implemented the policy of harm reduction, i.e. prostitution's legalization.

The history of prostitution and its legalization in the Netherlands has similar tendencies to other European countries. All stages of the history of prostitution are related to the basic stages of development for European society. Nowadays prostitution is no longer considered as a social vice and comes out of shadows. The Dutch legislator legalized prostitution and priestesses of love obtained the same rights and social benefits as the rest of the population. This is not surprising, because prostitution brings a large amount of revenue to the state treasury of Holland. As a result of its legalization: a) we observed reduction of crime in relation to customers and priestesses of love; b) sex clubs, brothels, escort services, appropriate

shops (their owners work on special license) are allowed to function; c) prostitutes who lost their jobs could receive unemployment benefits; d) work places of prostitutes are compulsorily equipped with hot and cold water, contraceptives, “call button” in case of emergencies related to unlawful actions of a client [1].

Besides the list of permits the legislation of the Netherlands provides measures to stop illegal activity in the field of sexual services, involving minors, importation of foreign citizens from abroad for prostitution.

It is also necessary to note that there is no general law in relation to sexual services in the Netherlands. It is the responsibility of local authorities. The municipality should follow: 1) the conduction of regular medical examinations in brothels; 2) compliance with the prohibition of forced use of alcohol; 3) compliance with the compulsion to have sex without using contraception. Authorities also watch that there is no conflict between competing organizations and not to disturb the silence on the territories close to brothels. They get permission for advertising in the mass media about providing services of sexual nature. The grant of such a license can be refused because of the moral and other reasons that could somehow affect the rights, freedoms and interests of citizens or the activity of state agencies.

According to the law, a woman who has reached 18 years can be engaged in prostitution. The customer must be at least 16 years by the same principle. Thus, the Dutch legislator sets the age limit for prostitution and using the services of this kind.

Nowadays a number of illegal prostitutes in the Netherlands has increased because of the development of new information technologies and the increasing role of the Internet in the public life. Advertising in the global network is not controlled by law and therefore is not the object of taxation, which is a significant shortcoming that needs to be solved immediately. Another negative consequence of legalizing prostitution in the Netherlands is non-compliance with the rules by the owners of brothels and by prostitutes that can be observed in tax and other mandatory payments' evasion, as well as the possibility of neglecting medical examination. The latter, incidentally, is a prerequisite in order to legitimately acquire the profession of a prostitute. It should also be noted that sexual services can be provided not only by representatives of female, men in this matter “not lagging behind” and actively participate in learning

© Anton V. Bailov, Machteld Boot, Stanislav O. Osyatinskiy, 2015

“ancient profession” in order to receive the reward, the form of which may vary depending on the requirements who provides sexual services.

In order to address the shortcomings, the Dutch local government is planning to implement government funding of brothels that brothels' owners will not have to involve uncertain investors. This approach has to solve the problem of tax and other mandatory payments' evasion at least partially since deductions of the latter will be conducted together with the provision of funds from the state treasury, which, in turn, will be filled by effectively established system of financial regulation of brothels' activity.

Analyzing the experience of the Netherlands in the sphere of prostitution's legislative consolidation we have to mention the famous Amsterdam Red Light District. It is a complex of several streets, which are located in the old center of Amsterdam in one of the embankments of canals. It is the whole area of sexual industry, where priestesses of love rent small rooms for their work and pay themselves; these rooms are with large windows overlooking the waterfront. Women and men are sitting or standing behind the glass in anticipation of their demand, trying to draw attention to themselves of people passing by. If the curtains of the window are closed, it means that you must wait because a prostitute has a client. All persons standing in the windows are private entrepreneurs, who have received a license for such an activity for obtaining profit, which is taxed to the state.

As you can see, the Dutch government is continually searching the ways for settlement the problem of prostitution's legalization. This is reflected in the constant dynamic and amendments in the legislation. Unlike the Netherlands, Ukraine occupies the opposite position

concerning its attitude to such a negative phenomenon as prostitution is. Nowadays, prostitution is mentioned only the Code of Ukraine on Administrative Offences among the whole bunch of legal documents. That is, this issue is not regulated till now. One of the reasons for the absence of a clear regulation of a permission or prohibition of prostitution in Ukraine is ambiguous assessment of such activities by Ukrainian people, who are divided into two groups: those who support prostitution's legalization and those who want to prevent the demoralization of the society. Each of the points of view has the right to exist, but compared to Holland, Ukrainian people's priority is morality, but not enrichment of the state treasury and economic interest. The Orthodox Church also dogmatically refuses to bless prostitution and recognize it as a profession. However, it is a matter of time, because the outlook is changing, and some actions need to be legislatively regulated. No matter, which of the approaches to solve the problem of combating prostitution is used, the main thing that it will be done legally, efficiently and effectively. Conclusions concerning the advisability of prostitution's legalization or vice versa can be done only, when the examples from actual life are available, confirming a particular argument.

One can not say that the experience of the Netherlands concerning the legalization of prostitutes is positive, but still its authorities constantly search the ways to regulate and control the sex industry, as a simple way of prohibition to achieve a global result has turned impossible. This is evidence that the state is not indifferent to the fate of its people, so the authorities try to regulate social relations in the field of providing services of sexual nature even if the methods are not quite normal.

References

1. Final Report of the International Comparative Study of Prostitution Policy: Austria and the Netherlands. – Regime of access: http://issuu.com/platform31/docs/p31_prostitution_policy_report.

Байлов Антон Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна;

Мечтелд Бут,

кандидат наук з кримінального права, працівник Національного бюро з питань торгівлі людьми та сексуального насильства над дітьми, Гаага, Нідерланди;

Осятинський Станіслав Олександрович,

начальник відділу міжнародних зв'язків Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ПРОСТИТУЦІЄЮ В УКРАЇНІ ТА ГОЛЛАНДІЇ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Розглянуто етапи історії легалізації проституції в Голландії, визначено негативні наслідки цього в країні, найбільш поширеними з яких є недотримання правил власниками публічних будинків і проститутками, що полягає в ухиленні від сплати податків та інших обов'язкових платежів, а також у нехтуванні можливості проходження медичного огляду.

Авторами зроблено висновок, що влада Голландія постійно займається пошуками шляхів врегулювання проблеми легалізації проституції. Це відображається у динаміці змін, які знаходять своє закріплення на законодавчому рівні. На відміну від Голландії, Україна займає протилежну позицію у ставленні до такого негативного явища, як проституція. На сьогоднішній день, крім Кодексу України про адміністративні правопорушення, в інших нормативно-правових документах про проституцію не згадується.

Акцентується увага на тому, що однією із причин відсутності якогось однозначного регламентування дозволу чи заборони проституції в Україні є неоднозначна оцінка такого роду діяльності українським народом, який поділився на два табори: ті, хто «ЗА» легалізацію, і ті, хто не хоче допустити деморалізації суспільства.

Констатовано, що досвід Голландії стосовно узаконення діяльності проститутток є позитивним, при цьому слід брати до уваги, що влада цієї країни постійно знаходиться в пошуках способів регулювання та контролю секс-індустрії, оскільки простим шляхом заборони досягти якогось глобального результату виявилось неможливим.

Одержано 15.04.2015 р.

Бандурка Олександр Маркович,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України,
радник ректора Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна;
Литвинов Олексій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного
університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

При формуванні ефективної системи заходів протидії злочинності велике значення мають принципи протидії злочинності, на основі яких зобов'язані функціонувати суб'єкти, що беруть участь у процесі впливу на неї. Значення названих принципів полягає в доданні цілеспрямованості діяльності законодавця, посадових осіб правоохоронних органів і суду, а також представників неурядових організацій, громадян як учасників цього процесу.

Саме поняття «принцип», що прийшло в нашу мову, рівно як і в інші європейські, з латинської, означає початок, основу. У тлумачних словниках іншомовних слів наведені наступні визначення цього слова: «1) основне початкове положення будь-якої теорії, вчення і т.д.; 2) внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначають норму поведінки; 3) основа будови, дії будь-якого механізму, приладу, установки» [1, с. 400].

Звернемо увагу на останнє тлумачення, тобто розуміння принципу як основи будови, дії будь-якого механізму. Спираючись на це, можемо сказати, що таке трактування допомагає нам усвідомити, що, провадячи кримінологічну діяльність, необхідно знати її внутрішні, іманентні якості, взаємозв'язок елементів та інші притаманні їй особливості, які мають значення для правильного розуміння її суті. У даному контексті буде доцільним при дослідженні будь-якої діяльності, у тому числі й із протидії злочинності, визнати за методологічно вірне твердження про вплив на неї принципів. При цьому поняття «керівне положення, установка в системі діяльності» дає підставу вважати, що для суб'єктів, пов'язаних із реалізацією, чия діяльність вони регламентують, принципи є наказом до дії. Більше того, у цьому значенні їх можна визнати за щось на зразок мірила правильності при оцінці як окремих заходів протидії злочинності, так і діяльності в цілому.

Роль принципів настільки важлива, що їх цілком заслужено можна порівнювати не з фундаментом, на якому вибудовується право взагалі або конкретна галузь права зокрема, а саме зі стрижнем, який дозволяє підкреслити всепроникну їх сутність, безпосередній або опосередкований їх прояв у кожній правовій нормі, що регламентує ті або інші правовідносини.

Отже, під принципами функціонування системи протидії злочинності розуміють засновані на об'єктивно діючих у суспільстві законах і закономірностях ідеї, керівні положення, що відображають зміст і мають регуляторний вплив на всі елементи процесу в рамках механізму базової діяльності [2, с. 94]. Беручи до уваги цей діалек-

тичний зв'язок, можна помітити, що зміст принципів поширюється і на процес протидії злочинності. Таким чином, суб'єкти, що займаються протидією злочинності в Україні, у своїй діяльності повинні спиратися на спеціальні принципи, які в сукупності будуть визначати зміст і напрямок протидії злочинності на території нашої держави. При цьому необхідно пам'ятати, що специфіка принципів протидії цьому соціальному явищу зумовлюється своєрідністю застосовуваних суб'єктами заходів, а також особливостями об'єкта і предмета такої протидії. Підсумовуючи, наголосимо, що принципи протидії злочинності являють собою організовані у нормативну форму основні вимоги, висунуті до побудови та функціонування системи протидії злочинності, включаючи зміст і напрямок діяльності суб'єктів такої протидії.

Розглянемо детальніше. Одним із найважливіших серед принципів протидії злочинності є принцип невідворотності відповідальності. На жаль, цей принцип не знайшов належного відбиття в чинному законодавстві. Це пов'язано з тим, що довгі роки керівним положенням у кримінальному праві визнавався принцип неминучості покарання [3, с. 28]. Разом із тим між принципом неминучості покарання і принципом невідворотності відповідальності існує суттєва якісна відмінність. Реакція держави на скоєні правопорушення не повинна в обов'язковому порядку реалізовуватися в покаранні. У реагуванні на правопорушення в багатьох випадках достатній публічний або державний осуд суспільно небезпечного або негативного діяння. Якщо принцип неминучості покарання став суперечити реформованому останніми роками кримінальному законодавству, то принцип невідворотності відповідальності навпаки повинен і може підкреслити захист пріоритетів у правах громадян та інтересів суспільства.

Вищесказане дозволяє стверджувати, що принцип невідворотності відповідальності є найважливішим у кримінально-правовій боротьбі зі злочинністю й повинен знайти своє повне відбиття в законодавстві. Його забезпечення має стати найбільш важливим завданням державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Механізм реалізації принципу невідворотності відповідальності характеризується досить складною структурою і потребує наукового осмислення. В його основу варто покласти базові положення однієї добре відомої концепції, що поєднує закон, відповідальність і правосвідомість громадян [4, с. 39].

Найбільш важливими елементами механізму забезпечення невідворотності відповідальності, на наш погляд, є:

- акцентований підхід у здійсненні відомчого контролю і прокурорського нагляду за якістю слідства та дізнання, постановкою роботи з реєстрації злочинів, законністю кримінальних проваджень;
- постійна увага до проблем слідства. Високе навантаження на одного слідчого при неадекватній оплаті його праці, проблеми комплектування кваліфікованими фахівцями, низька забезпеченість технічними засобами і транспортом оперативних і слідчих підрозділів – ось далеко не повний перелік проблем, які потребують свого вирішення. Необхідно провести комплексні дослідження і розробити нові науково обґрунтовані норми навантаження на працівників слідчих органів, здійснити технічне переоснащення та інформаційне забезпечення діяльності слідчих;
- кадрове забезпечення слідчих і оперативно-розшукових підрозділів, підвищення кваліфікації і професіоналізму працівників, покращення соціально-побутових умов і грошового утримання;
- безкомпромісна боротьба зі злочинами проти правосуддя і виконання покарань. Свавілья і вибивання показань, незаконні методи розслідування дуже часто пов'язані зі ставленням до підозрюваного як до злочинця, у той час як засуджуватися повинні вчинки і діяння. Принцип презумпції невинуватості, проголошений Конституцією України, вимагає своєї реалізації в повсякденній практиці розкриття та розслідування злочинів, що також визначає необхідність наукового аналізу проблем його обов'язкового дотримання;
- удосконалення кримінального процесуального і кримінального законодавства, у тому числі механізму захисту свідків і потерпілих, працівників правоохоронних органів і суддів від посягань на їх життя або інше насильство у зв'язку з кримінальними провадженнями. У кримінальному судочинстві необхідно створити додаткові умови для правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності та легалізації відомостей, добутих оперативним шляхом;
- підвищення оперативності та якості розгляду кримінальних проваджень, забезпечення тісної взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів, доведення до суду припинених і незаконно припинених кримінальних проваджень, здійснення комплексу заходів з удосконалення оперативно-розшукової діяльності;
- забезпечення розшуку без вісті зниклих громадян та осіб, що зникли з метою ухилення від кримінальної відповідальності, удосконалення організації роботи з установлення особистості невпізнаних трупів. У по-

вній мірі це стосується і проведення невідкладних робіт при стихійних та інших лихах, які супроводжуються значною кількістю людських жертв;

- забезпечення виконання інших заходів правового впливу відповідно до вимог закону, а також розшуку осіб, що зникли з метою ухилення від відбування покарання;
- забезпечення координації діяльності ключових структур, покликаних вести боротьбу зі злочинністю;
- формування високої правової культури, позитивного іміджу держави та її правоохоронних структур;
- розробка і реалізація регіональних програм протидії злочинності та профілактики злочинів і правопорушень, у тому числі заходів соціальної профілактики по зниженню безробіття, безпритульності й бездоглядності дітей, боротьби з алкоголізмом, наркоманією, проституцією.

Одночасно варто змінити суспільну установку відносно осіб, що вчиняють злочини. У суспільній свідомості вони продовжують асоціюватися з поняттям «лиходій». Фактично ж у житті громадяни досить часто зіштовхуються з особами, що вчиняють корупційні злочини, злочини у сфері економічної діяльності або пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та ін. Відбувається поступове небезпечне для суспільства стирання граней між дозволеними вчинками і забороненими законом діями.

У цьому зв'язку основний акцент повинен бути зроблений не тільки на конкретних особах, щодо яких слід застосовувати суворі покарання, а на неприпустимості вчинення суспільно небезпечних діянь, які приводять до наслідків, що відкидають наше суспільство назад, загрожують стабільному, безпечному розвитку України, становленню громадянського суспільства.

Забезпечення принципу невідворотності саме відповідальності, а не покарання дозволить також задовольнити суспільні очікування результатами виконання державою функції захисту громадян від злочинних посягань. Головним, на нашу думку, є готовність державних органів реагувати на будь-яке правопорушення, чуйно і уважно ставитися до прохань громадян про їх захист і допомогу, демонстрація злочинцеві, що він буде обов'язково затриманий і, можливо, якщо це потрібно, буде суворо покараний.

Таким чином, стабільний розвиток України обумовлюється необхідністю забезпечення належного рівня правопорядку, захисту правоохоронними органами інтересів особистості, суспільства і держави. Реалізація на практиці принципу невідворотності відповідальності сприятливо позначиться на соціальному кліматі в суспільстві, консолідує ключові структури, задіяні в боротьбі зі злочинністю, дозволить досягти системності і скоординованості в їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1986. – 660 с.
2. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 308 с.
3. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник / А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
4. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злочинності / О. М. Костенко. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.

Одержано 22.04.2015

Босак Катерина Сергіївна,

аспірантка кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, Запоріжжя, Україна

ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний стан злочинності в Україні потребує як детального аналізу її детермінуючих чинників, так і впровадження заходів, що допоможуть мінімізувати її рівень. Серед чинників, що обумовлюють злочинність, науковцями виділяються низький рівень культури, занепад моралі та духовна криза суспільства. З огляду на наведені дієвими заходами подолання цього вбачається використання позитивних традицій та звичаїв.

Із метою ефективної профілактики злочинності в Україні традиції та звичаї мають використовуватися не сумбурно, а впроваджуватися послідовно на відповідних рівнях цілісної системи заходів запобігання злочинності. Останнє вчені класифікують за різними критеріями, зокрема, за рівнем попереджувальної діяльності виділяють запобігання злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Варто зауважити, що позитивні традиції та звичаї у системі загальносоціальних заходів відіграють саме профілактичну роль.

У цьому контексті додамо, що особливість загальносоціальної профілактики полягає в тому, що її заходи не спрямовані безпосередньо на протидію злочинності та її детермінант, а направлені на подолання кризових процесів у суспільстві, зокрема, таких як безробіття, соціальна нерівність, політичне напруження, правовий нігілізм, моральний занепад та духовна криза, тобто йдеться про заходи економічного, політичного, правового, культурно-виховного характеру. У процесі впровадження таких заходів здійснюється вплив й на чинники, котрі породжують злочинність, що дає змогу зменшити рівень останньої. Варто зауважити, що загальносоціальна профілактика має важливий кримінологічний аспект, адже вона є фундаментом, основою спеціально-кримінологічної профілактики.

Із метою встановлення місця і ролі в цій системі традицій та звичаїв необхідно визначитися з поняттям «система загальносоціальних заходів запобігання злочинам». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що система – це порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь [1, С. 1320]. Погоджуючись із висловленою в наукових колах думкою про те, що система запобігання злочинності має бути побудована на власній ідеології, вважаємо, що ця ідеологія повинна базуватися на вихованні ціннісних орієнтирів молодого покоління. Оскільки система запобігання злочинності, а особливо загальносоціальні заходи, не обмежені лише правовими, то використовуються й неправові норми, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї. Останні здебільшого відіграють вирішальну роль саме на етапі профілактики злочинів. Моральні й духовні основи нашого суспільства,

культурні традиції, релігійні устої тощо допомагають знайти відповідні запобіжні заходи і застерегти особу від вчинення злочину. Таким чином, серед традицій та звичаїв, що мають значення в системі заходів запобігання злочинам та є цінним для формування таких заходів, ми виділяємо релігійні, духовно-сімейні, професійні та морально-етичні.

Релігійні традиції та звичаї мають ґрунтовне значення не лише для системи заходів запобігання злочинам, а й для інших соціальних норм. Всі вони взаємопов'язані між собою та ідентифікують ментальність і культуру нації, що виражається у прийнятті чи відторгненні спроб законодавця нав'язати ті чи інші цінності, оминаючи національну ідею.

На сьогоднішній день домінуючою релігією в Україні є християнська, яка відтворює традиції, що виступають основою формування духовних цінностей народу. Заходи запобігання злочинам мають в першу чергу відповідати духовним цінностям та інтересам народу. Так, на події, що сталися у 2013 р. на Миколаївщині, де правоохоронців звинувачено у зґвалтуванні та намаганні приховати свій злочин, Українська православна церква Київського Патріархату заявила, що це є проявом духовної кризи, та застерегла, що у разі коли охоронець закону та порядку стає злочинцем – руйнується довіра до закону, до держави, руйнується суспільство в самих його основах [3].

У процесі впровадження релігійної політики в державі важливо дотримуватися інтересів конфесій національних меншин, підтвердженням цього є встановлення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Духовно-сімейні традиції та звичаї, спираючись на релігійні норми, пропагують любов до батьків, близьких та оточуючих. На їх основі в Україні приймаються законодавчі акти та втілюються в життя заходи, спрямовані на охорону дитинства та материнства, створення оптимальних умов життя, захист прав та інтересів дітей та молоді, запобігання бездоглядності тощо.

Професійні та морально-етичні традиції та звичаї знаходять прояв, зокрема, у політичній, соціальній, культурно-виховній сферах.

Враховуючи морально-етичні традиції народу, система запобіжних заходів має відповідати принципу справедливості. Наприклад, в Україні склалася морально-етична традиція, яка полягає в засудженні прагнення до надмірного багатства. Проте засуджуються не ті особи, які чесно працюють, щоб підвищити свої статки, рівень життя, адже праця завжди була

притаманна культурі українського народу, а ті, які прагнуть незаконного збагачення. Підтвердження цієї традиції знаходимо у п'єсі І. Карпенка-Карого «Хазяїн». Заради вигоди головний герой іде на злочин, експлуатує наймитів, прагне видати заміж дочку за багатого поміщика-нелюба. Жадоба за християнською традицією є одним з семи гріхів.

Загальносоціальні заходи, що вживаються в різних сферах життєдіяльності суспільства, повинні базуватися на врахуванні принципу справедливості, щоб особа мала змогу чесно вести бізнес чи задовольняти свої життєві потреби, не зазіхаючи на відносини, за посягання на які законодавець передбачив кримінальну відповідальність.

Аналізуючи місце і роль традицій та звичаїв в системі загальносоціальних заходів запобігання злочинам, наголосимо, що вони мають як формальну, так і змістовну складову. Наприклад, формально морально-етична традиція може бути виражена через такий соціальний захід, як відвідування дитячих будинків волонтерами, громадськими та благодійними організаціями. Змістовно така традиція уособлює в собі ідеї гуманності, добра та милосердя. Часто вибір поведін-

ки особистості зумовлений попереднім досвідом, ціннісними орієнтирами та переконаннями.

Не треба оминати увагою й заходів, спрямовані на патріотичне виховання дітей та молоді. Одне з центральних місць серед них посідають народні традиції та звичаї, оскільки допомагають відродити національну спадщину, духовні якості та патріотичні почуття народу.

Враховуючи наведене, слід наголосити, що серед заходів, яких вживають для профілактики злочинності в Україні, за рівнем попереджувальної діяльності виділяються загальносоціальні, що безпосередньо не спрямовані на протидію злочинам, але оскільки стосуються різних сфер життя суспільства, зокрема, економічної, політичної, правової, культурно-виховної, сприяють вихованню молодого, здорового, морального покоління, тим самим допомагають мінімізувати вплив чинників, що детермінують злочинність. На цьому рівні традиції та звичаї відіграють визначальну роль у системі загальносоціальних запобіжних заходів, адже на їх основі формуються ціннісні орієнтири громадян, поважне ставлення до норм моралі та права.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за ред. О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.
4. Резонансний злочин у Врадіївці в УПЦ КП назвали викликом цілому суспільству // Релігійно-інформаційна служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/scandals/52866/

Одержано 20.04.2015

Веприцький Роман Сергійович,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В РЕГІОНІ

Рівень і стан злочинності як окремого регіону, так і держави в цілому залежить від низки соціологічних та правових факторів, в першу чергу – це матеріальне забезпечення населення, рівень культури, психологічний клімат, рівень профілактичних заходів з боку правоохоронних органів тощо.

Вчені, громадські, політичні та державні діячі різних країн і різних часів намагалися виявити причину злочинності, запропонувати і здійснити такі заходи протидії правопорушенням, які б надійно захищали від злочинних посягань суспільство, інтереси держави та окремої людини. Напрямок їх пошуків залежав від того, що вважалося злочином, чиї інтереси, насамперед, захищала влада, яка мораль і свідомість панували в суспільстві, які міри покарання вважалося адекватними тій шкоді, яку завдавав злочинець. Однак такі пошуки не досягали поставлених цілей, хоча й не були марними. Протистояння суспільства і злочинності, як і протистояння добра і зла, існує стільки, скільки існує людська цивілізація. Позбавитися криміналу повністю не вдалося жодній країні, жодній суспільній системі в світі. Більше того, успіх у протидії злочинності інколи здавався настільки важко досяжним, що кримінальний феномен розпочали розглядати як неминучий супутник соціального розвитку: чим далі йшло суспільство шляхом так званого прогресу, тим більше зростав рівень злочинності. На думку О. М. Бандурки і О. О. Бандурки, існує декілька причин, через які суспільству не вдається позбавитися злочинності:

- суспільство не знає всіх факторів злочинності, тому не усуває їх, а ті відповідно продовжують генерувати злочинність;
- суспільство не знайшло способів ефективного впливу на ці фактори (усунення або блокування їх);

у суспільства недостатньо можливостей усунути криміногенні фактори, незважаючи на те, що і самі ці фактори, і способи ефективного впливу на них відкриті наукою та перевірені практикою [1, с. 4].

Феноменологія злочинності, досліджуючи діяльність із протидії злочинності в її конкретних формах, передбачає необхідність вивчення тих факторів, які впливають на вчинення всіх видів злочинів на певній території, у певний період часу, а саме тоді, коли злочинність – це результат дії різних обставин, причин, факторів, які знаходяться у співвідношенні між собою, але комплексно впливають на феномен злочинності, створюючи причинність, що її породжує. Під причинністю розуміють «генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії в процесах руху і розвитку» [2, с. 12]. Для дослідження повноти комплексу причин і факторів злочинності в регіоні необхідно встановити якомога більше обставин, причинно-наслідкових зв'язків, видимих і латентних умов, співвід-

ношення тих або інших явищ, що впливають на стан злочинності. Причини злочинності в конкретних її формах завжди пов'язані з конкретними умовами. В різних випадках причини та умови можуть виступати наслідком один одного, тобто те саме явище може виступати і причиною, і наслідком. Феноменологія злочинності в регіонах повинна враховувати нові реалії та пріоритети, мету діяльності з протидії злочинності залежно від конкретних умов соціально-економічного і духовно-суспільного життя держави в цілому й окремих регіонів зокрема.

Мета діяльності з протидії злочинності повинна відображати умови, за яких вона буде досяжною і враховувати причини, які потрібно усунути або нейтралізувати.

Досить слушними є думки О. О. Бандурки та О. М. Литвинова, які вважають, що мета протидії злочинності має бути сформульована з урахуванням:

- по-перше, нових світоглядних позицій, актуальних для даного етапу розвитку суспільства і держави;
- по-друге, повинна мати виражений прикладний синтезуючий початок у формі певних ідейних положень (інтеграційних зв'язків), наявність яких нами передбачається через наш інтерес до механізму протидії злочинності, що розглядається через призму системно-структурного підходу [3, с. 53].

Крім того, якщо говорити конкретно, метою протидії злочинності має бути обмеження впливу негативних соціальних факторів, а також негативних чинників безпосереднього оточення на особу, яка здатна вчинити злочинне діяння.

Серед причин підвищення рівня злочинності як в окремому регіоні, так і в державі в цілому можна виділити маргіналізацію частини населення. Маргіналізація означає втрату особою соціальних зв'язків, які б забезпечували для неї умови життя. Таке явище тягне за собою зростання бідності, криміналізацію суспільства та інші негативні соціальні наслідки. Маргіналізм (з англ. *marginal* – граничний, від лат. *marginalis* – знаходитись на межі) [4, с. 346] – явище не нове, але в радянські часи воно відкрито не визнавалося, а ретушувалося різними поняттями, такими як «мінімальний прожитковий мінімум», «кошик споживання», «соціально малозабезпечені» тощо. Маргіналізація частин населення пов'язана з тим, що низький рівень матеріальної забезпеченості, як правило, призводить до погіршення здоров'я, дискваліфікації, депрофесіоналізації, а в підсумку – до деградації. Поділ суспільства на соціально-неоднорідні групи, зникнення середнього класу спричиняють

появу значної кількості дезадаптованих громадян, які перебувають за межею бідності й «на узбіччі соціально-економічних процесів та створюють певну групу осіб – маргіналів. Зазначені зміни в суспільстві супроводжуються такими негативними явищами, як наркотизація, алкоголізація населення, проституція, зростання кількості безпритульних та безробітних, психічно хворих осіб» [5, с. 111]. За таких умов зазвичай і спостерігаються значні зміни в криміногенній ситуації в країні. Тому ми маємо взяти до уваги досвід попередніх часів на території нашої держави, а також напрацювання інших країн, аби сприяти усуненню маргіналізації суспільства, підтримувати і розширювати середній клас населення, задля недопущення глибоких проявів вказаного явища.

Не можна залишати поза увагою політичну, соціальну та правову ситуацію, яка склалася в Україні, так безумовним фактором, що вплинув на стан злочинності в регіонах держави стало зростання безробіття. На фоні вказаного явища вчиняються як адміністративні проступки, так і тяжкі та особливо тяжкі

кримінальні правопорушення. Зазначену проблему не можна приховати та легковажно розраховувати на її мимовільне вирішення, адже зі скороченням робочих місць з'являється безліч інших явищ, ліквідувати які надзвичайно складно – це психологічна обстановка в суспільстві, відтік інтелектуального потенціалу держави, недовіра населення до влади тощо.

З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що факторів, які впливають на стан злочинності в окремому регіоні і державі в цілому, дуже багато. Подолати злочинність надзвичайно складно, а з огляду на практичні напрацювання правоохоронних органів та владних структур багатьох держав світу – навіть неможливо. Однак протидіяти такому явищу, як злочинність є безумовною потребою суспільства. Досягнути результату в напрямку протидії злочинності можливо лише дослідивши та проаналізувавши кожен із факторів, які впливають на її рівень злочинності, при цьому така протидія можлива лише за умови взаємодії правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Бандурка А. М. Зарубежная криминология: история и современность : монографія / А. М. Бандурка, А. А. Бандурка. – К. : НУВС, 2005. – 391 с.
2. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. М. Ярмиш. – Харків, 2003. – 38 с.
3. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х. : ХНУВС, 2011. – 307 с.
4. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. – Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 703 с.
5. Вітвицька В. В. Маргіналізація населення як чинник злочинності / В. В. Вітвицька // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 4. – С. 111–115.

Одержано 31.03.2015

Гладкова Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОТИДІЯ МОЛОДІЖНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Молодіжна злочинність – це виклик державі й суспільству, кинутий кримінальним світом. Виклик, в якому міститься небажання слідувати вимогам законів та встановленим правилам поведінки, що несе загрозу найбільш важливим правам людини – праву на життя, особисту недоторканність тощо. Крім того, ставиться під загрозу таке право всього суспільства, як право на майбутнє. Без нього ні в суспільства, ні в держави немає ніяких перспектив. Молодіжна злочинність – це також посягання на це право, оскільки молодому поколінню – майбутньому держави нав'язуються збочені соціальні цінності. Сьогодні, коли в країні й суспільстві відбуваються масштабні процеси соціально-економічних і політичних змін, саме молоді з її ще не сформованим світоглядом, рухливою системою цінностей особливо складно адаптуватися до нових реалій життя. Її уявлення про мораль і право внаслідок вікових причин перебувають ще на стадії становлення, тобто ще не стали усвідомленими, а отже, автоматичними регуляторами поведінки.

Внутрішня політика нашої держави спрямована передусім на зменшення впливу на молодь тих негативних явищ, які виникають у процесі проведення соціально-економічних реформ. Проте, незважаючи на певні позитивні зміни, рівень злочинності в молодіжному середовищі залишається високим. Відбувається це в тому числі і за рахунок злочинності неповнолітніх, характеристики якої останніми роками вирізняються стійкою тенденцією до збереження основних показників.

Так, згідно зі статистичними даними МВС України за 2008 – 2012 рр., рівень злочинності неповнолітніх виглядає наступним чином: у 2008 році неповнолітніми або за їх участю було вчинено 15707 злочинів, виявлено ж 13541 особу, що їх вчинила; у 2009 – 15445 злочинів, виявлено 12956 осіб; у 2010 – 17342 злочини, виявлено 13950 осіб; у 2011 – 17846 злочинів, виявлено 13654 осіб; у 2012 – 15532 злочини, виявлено 11676 неповнолітніх осіб, що їх вчинили. Наведені дані красномовно говорять про важливість здійснення комплексного впливу як на злочинність неповнолітніх, так і на молодіжну злочинність в цілому.

Протидія цьому негативному соціальному явищу – важлива суспільна справа, складова системи забезпечення внутрішньої безпеки держави, побудованої на основі і в дотримання гуманістичних цінностей. Протидія, звісно, не зводиться тільки до діяльності правоохоронних органів із виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учасниками яких були представники цієї категорії осіб. Вона

багатогранна і включає в себе цілий комплекс заходів, що запобігають криміналізації молоді. Причому ці заходи не повинні зводитися тільки до заходів кримінально-правового впливу, а мають передбачати й дії, що лежать в іншій площині, тобто провадиться державою і суспільством у сфері виховання, зайнятості тощо.

Багатогранність протидії молодіжній злочинності не дозволяє охопити всю систему межами одного дослідження. Кожен із напрямків такої протидії вимагає фундаментального підходу і мобілізації максимуму сил і засобів. Цілком очевидно, що злочинності слід протиставляти добре організовану системну діяльність, що передбачає високий рівень взаємодії всіх служб і службових осіб правоохоронних органів. Тільки в цьому випадку можна буде вести мову про досягнення перелому в ході протидії даному небезпечному соціальному явищу на користь держави і суспільства.

Проте не тільки ця аксіома має бути покладена в основу вимог до протидії молодіжній злочинності, яка зможе гарантувати ефективність діяльності правоохоронних органів. Є й інші вимоги, без яких досягнення очікуваних результатів не можливе. Вони є необхідними для організації та здійснення діяльності на такій методичній базі, слідування якій веде до оптимізації всього процесу впливу на злочинність розглянутого виду. При цьому слід зазначити, що проблеми, пов'язані з оптимізацією протидії, носять комплексний характер. Це зумовлено тим, що молодіжна злочинність зачіпає багато сфер життя суспільства і діяльності держави. Отже, ще раз повторимо, їх вирішення передбачає застосування системного підходу, заснованого на використанні знань, накопичених різними науками. Таке можливе лише за наявності у співробітників правоохоронних органів широкого кругозору, високого рівня інтелекту, здатності до глибокої аналітичної роботи, а також уміння поглянути на досліджувані події поза сформованими в нього та його колег стереотипами.

У цьому контексті додамо, що комплексність вимагає того, щоб і методика, і стратегія, і тактика протидії також були системними, цілісними. Тільки в цьому випадку можна досягти оптимізації всієї системи діяльності. Досвід протидії молодіжній злочинності з очевидністю підтверджує те, що багато помилок і недоробок пов'язано з порушенням процесу пізнання, що є змістом різних видів діяльності. Саме тому як методологічна основа, здатна оптимізувати процес протидії, повинна виступати концепція про єдність

пізнання в ході всього цього процесу. Йдеться про те, що кожен етап запобігання, виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, які презентують молодіжну злочинність, і викриття винних осіб, повинен бути етапом єдиного процесу пізнання соціальних фактів. Всі посадові особи, незалежно від того, до яких служб правоохоронних органів вони належать, мають підпорядковувати свою діяльність спільній для них меті – встановленню всіх обставин вчинення конкретного злочину та запобігання вчиненню нових. Потрібно домогтися, щоб їх дії стали частиною діяльності, спрямованої на пізнання подій, що можуть бути кваліфіковані як наслідок вчинення злочинів молоддю. Правоохоронні органи у своїй діяльності мають виходити з того, що все, що вони роблять, – це їх спільна справа, а її успішність – це їх спільна заслуга. Тільки в цьому випадку можна говорити не тільки про єдину методичну основу протидії, а й про її ідеологію. Остання також має бути присутня як одна з складових комплексного впливу на злочинність. Це особливо стосується розслідування злочинів, що складають молодіжну злочинність. Таким чином, системну діяльність правоохоронних органів, які мають за мету встановлення істини, і на її основі – винесення справедливих процесуальних рішень, необхідно протиставити цьому негативному явищу. І лише у цьому випадку можна бути впевненим, що протидія молодіжній злочинності буде йти на користь держави і суспільства.

Відзначимо, що особливістю всієї системної діяльності з протидії є те, що вона має бути орієнтована не тільки на виявлення фактів злочинів, запобігання їх

наслідкам, притягнення винних до відповідальності, а й на профілактику цих злочинів, яка повинна передбачати такий вплив із боку правоохоронних органів на потенційних правопорушників, результатом якого була б їх відмова від злочинної діяльності. Мова йде про те, що на співробітниках правоохоронних органів лежить обов'язок, крім розкриття і розслідування конкретних злочинів, проведення профілактичної роботи.

Досягненню цілей у цій сфері також сприяє згадана вище концепція пізнання, адже вона дозволяє вивчити структуру злочинної діяльності даного виду, взаємини всередині неї, завдяки чому виникає можливість виявити найбільш «слабкі» в її організації місця. Це дає змогу цілеспрямовано впливати на даний об'єкт із метою паралізувати його активність, а потім і створити умови, в яких особа зрозуміє безперспективність протиправних дій. Як наслідок, протидія молодіжній злочинності стає більш ефективною, оскільки досягаються цілком конкретні позитивні для суспільства і держави результати.

Ще раз повторимо: особливості протидії молодіжній злочинності зумовлені специфікою даного виду злочинної діяльності. Саме це не дозволяє використовувати в повному обсязі методики, створені для боротьби з іншими злочинами, а також пояснює складність впливу на даний вид злочинності. Однак знання цих особливостей, а також специфіки пізнавального процесу, здійснюваного співробітниками правоохоронних органів, допоможуть вирішити ці проблеми і організувати ефективну протидію, націлену на успіх.

Одержано 22.04.2015

Голіна Володимир Васильович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ОБ'ЄКТ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ЗНАЧЕННЯ

У самому узагальненому і навмисно спрощеному вигляді запобігання злочинності – це теорія і практика керованого випереджального впливу на ті явища матеріального і духовного характеру, що існують або можуть виникнути і які формують у суспільстві (хочемо ми того чи ні) криміногенний потенціал. Визначимося з термінами. Криміногенний потенціал розуміється як прихована можливість особистісного й соціального масового порушення моральних заборон і правових (у тому числі кримінально-правових) норм, яка може проявитися (і проявляється) за певних умов і зазнає кількісно-якісної інтерпретації. Взагалі-то, криміногенний потенціал – кримінологічне поняття, що розкриває соціальну сутність та основні властивості (риси, якості) цього явища як особливої форми реально існуючого стану суспільства, із важковловимою правовою регламентацією. Цією категорією охоплюються різні за ступенем суспільної небезпеки і правового регулювання самостійні (хоча часто і взаємопов'язані) фрагменти дійсності, множинні деструктивні, руйнівні, антагоністичні за своїм походженням чинники, які зумовлюють злочинні прояви [1, с. 114; 2, с. 166–175]. Але ці деструктивні, руйнівні явища необхідно конкретно визначити, так би мовити, «матеріалізувати», описати їх властивості, прояви, силу інформаційного тиску на свідомість людини, спільноти, суспільства. Цим матеріалізуючим терміном, яким охоплюються зазначені явища, стає у 60–70-х роках ХХ століття об'єкт запобіжного впливу. Запобігання має бути спрямоване на його руйнування, обмеження, усунення, запобігання створенню і взаємодії явищ, що входять в об'єкт. Складність полягає в тому, що науці і практиці далеко не завжди відомі конкретні явища, механізм їх взаємодії, що нерідко зводить нанівець запобіжні зусилля, оскільки їх здійснює або неналежний суб'єкт, або навіть вживається неадекватний різновид заходів запобігання злочинності. Виникає і друга проблема – достатність такого запобіжного впливу на об'єкт. Тобто в арсеналі запобігання не вистачає ресурсного забезпечення відповідних дієвих заходів як виявлення і конкретизації, так і ефективного впливу на об'єкт.

Отже, об'єкт запобіжного впливу – це окремі чи взаємопов'язана сукупність негативних явищ і процесів реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, різні за генезою, сферою буття і свідомості, формами та ступенем інтенсивності проявів своїх властивостей, існування яких призводить до відтворення на суспільному рівні злочинності як соціального явища, а на груповому і індивідуальному – до виникнення масової деструктивної поведінки, злочинної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочинів та його реалізацію.

Таким чином, об'єкт має певну генеруючу силу впливу на суспільні відносини, внаслідок чого вони ставляться під загрозу або деформуються і в свою чергу псують людську правосвідомість. Людина, певні групи або прошарки населення криміналізуються або віктимізуються.

2. Ще за часів появи кримінологічної науки виникло поняття криміногенності як підвищеної суспільно небезпечної властивості явища, процесу чи людини, що здатні при певних обставинах утворювати причинно-наслідковий ланцюг. Термін «криміногенність» тісно пов'язаний з терміном «криміногенний». Цей термін походить від латинської «*crimen*» – злочин і грецької «*genos*» – рід, походження. Цей термін і поняття вживаються тоді і для того, щоб підкреслити (звернути увагу) близьку спорідненість, тісний інформаційний (соціальний, правовий, психологічний, генетичний) зв'язок явищ, процесів, особистості зі сферою злочинності. Криміногенність – властивість об'єкта (об'єктів) утворювати імовірність злочинних проявів [3, с. 292; 4, с. 10–11]. Термін «криміногенний» вживається у понятійних словосполученнях: «криміногенний чинник», «криміногенна ситуація», «криміногенне середовище», «криміногенна особистість», «криміногенний потенціал» та ін. За усіма цими більш менш абстрактними поняттями криються конкретні об'єкти запобіжного впливу. Криміногенність об'єкта запобіжного впливу є величиною змінною, а тому вона може бути відображена кількісно-якісними вимірами, як от: ступінь криміногенності (велика-низька); криміногенний набір (більший-менший); криміногенний інтервал (безпосередній чи опосередкований вплив). Це означає, що за станом криміногенного об'єкта при вживанні запобіжних заходів можна спостерігати і оцінювати їх ефективність. Більш того, розрізнявати запобіжні можливості суб'єктів, щоб не працювати дарма. Але для цього потрібна їх певна кримінологічна культура.

3. Іншими властивостями об'єкта запобіжного впливу можуть бути: динамічність – здатність тих чи інших явищ досягати певного (високого чи низького) ступеня криміногенності, тобто постійну мінливість їх кількісно-якісних показників криміногенності; потенційність – приховані можливості об'єкта, тобто об'єкт існує, але дійсний його криміногенний вплив невідомий; латентність – прихованість більш загрозливого явища за його окремими проявами. Остання ознака потребує деяких роз'яснень. Сучасна вітчизняна система Особливої частини кримінології дуже тісно пов'язана з системою злочинів Особливої частини кримінального права. Частково, можливо, це виправдано. Але

ж кримінологія повинна мати справу не з окремими різновидами злочинів і вважати тільки їх об'єктами запобіжного впливу, точніше, ті чинники, які їх викликають. Кримінологія покликана досліджувати і запобігати тим явищам, що «стоять» за тими чи іншими окремими злочинними проявами. Наприклад, за заподіяннями тілесних ушкоджень або погрози такого – сімейне насильство; за побоями, мордуванням – катування в стінах правоохоронних органів; за нецільовим використанням бюджетних коштів – злочинність у кредитно-фінансовій сфері; за злочинами у сфері обігу наркотичних засобів – міжнародну організовану злочинність; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом – педофілію; умисне знищення або пошкодження майна – вандалізм та ін.

За такого підходу стає зрозумілим, що, по-перше, запобігання окремим злочинним проявам і зазначеним та іншим явищам – не одне і те ж; по-друге, запобігання деяким із цих явищ взагалі не кримінологічна проблема і кримінологія дійсно виступає тут як «сигналізуюча» наука (І. І. Карпець); по-третє, встановити, описати і дослідити «приховані» явища, визначити їх природу не просто, а тим більше розробити адекватні їм запобіжні заходи; по-четверте, кримінологія не повинна відповідати за наявність і розвиток тих явищ-об'єктів, які потребують для свого дослідження спеціальних знань.

4. Криміногенні об'єкти доцільно групувати так, щоб вони стали уразливими для тих чи інших – теж згрупованих відповідним чином – методів запобіжного впливу, тобто науково обґрунтованих і підтвер-

джених практикою засобів впливу на криміногенні об'єкти. Тому природною основою, критерієм класифікації є походження об'єктів. За цим критерієм розрізняються групи криміногенних об'єктів соціального, правового і психологічного характеру. Група криміногенних об'єктів соціального характеру знаходиться у діапазоні від негативних явищ на рівні суспільства до криміногенних явищ і властивостей конкретної особи (алкоголізм, пияцтво, наркоманія, віктимність та ін.). У групу криміногенних об'єктів правового характеру включаються явища, генеза яких знаходиться у сфері правових недосконалень, грубих помилок, зловживань, необґрунтованого, несвоєчасного, некомпетентного, поспішного регулювання суспільних відносин на рівнях соціального буття. Група криміногенних об'єктів психогенного характеру охоплює ті психологічні, психопатологічні, психіатричні та інші кримінологічнозначущі аномальні явища (вандалізм, акцентуації особистості, екстремізм, бродяжництво тощо), котрі дезорганізують суспільне життя, відіграють деструктивну роль у процесі соціалізації і ресоціалізації особистості, перешкоджають їй чи обмежують її здатність адекватно оцінювати свої вчинки і діяти на основі такої оцінки.

5. Учення про об'єкт запобіжного впливу має визначальне значення для подальшого розвитку кримінологічної теорії запобігання злочинності, модернізації заходів запобігання злочинності, створення кримінологічної інженерії для оптимізації діяльності фахівців у системі «суб'єкт-об'єкт».

Список використаних джерел

1. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детенізації економіки / В. М. Попович. – Ірпінь : Акад. держ. подат. Служби України, 2001. – 527 с.
2. Голіна В. В. Криміногенний потенціал суспільства: поняття, зміст, форми реалізації / В. В. Голіна // Проблеми законності : сб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «ЮАУ ім. Я. Мудрого», 2012. – Вип. 119. – 324 с.
3. Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : НОРМА, 2000. – 808 с.
4. Голіна В. В. Попередження злочинності: конспект лекцій / В. В. Голіна. – Х. : Укр. юрид. академія, 1994. – 40 с.

Одержано 20.04.2015

Горшков Дмитро Вікторович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ: АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЯКОСТЕЙ

Питання щодо особистості злочинця та особи, яка вчинила злочин, є одним із дискусійних у кримінології. І це природно, адже особистість – найбільш складний об'єкт для будь-якої галузі знань. Вона не «вміщується» цілком в жодну наукову дисципліну. Кожна наука має свій «образ» і відповідно до нього дає своє визначення особистості.

І тому слід погодитися з А. Ф. Зелінським, який вважав, що майже немає ознак, які однозначно характеризують особистість злочинця. Доцільно говорити лише про підвищену частоту прояву тих чи інших особистісних якостей серед осіб, які засуджені за злочинну діяльність певного виду, порівняно з особами того ж віку та соціального стану, які є не судимими або засуджені за вчинення інших злочинів [1, с. 64].

До речі, проблемою особистості злочинця в кримінологічній науці займалася доволі велика група науковців. Серед них можна виділити наступних: Ю. М. Антоняна, Н. Т. Ведернікова, Ф. В. Глазиріна, П. С. Дагеля, І. Н. Даньшина, К. Е. Ігошева, В. В. Лунєєва, Ю. Б. Мельникову, Г. М. Резніка, А. Б. Сахарова, В. Д. Філімонова та ін. Однак особистість злочинця (її вивчення), що вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом, потребує окремої уваги.

Тому метою наших тез є аналіз кримінально-правових якостей особистості злочинця, що вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом.

Аналізуючи кримінально-правові якості особистості злочинця, ми хотіли зупинитися на таких характерних якостях, як спрямованість і мотивація злочинної поведінки; одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності; види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник); інтенсивність кримінальних проявів; наявність судимості тощо.

Як свідчить здійснене нами узагальнення документів первинного обліку, майже кожне п'яте незаконне заволодіння транспортним засобом здійснюється групою. Так, у 2013 р. було обліковано 588 незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчинені групою осіб, а в 2014 році – 622. У відсотковому відношенні до кількості облікованих кримінальних правопорушень, по яких вручена підозра особам, це склало у 2013 році 18%, а в 2014 – 18,6%. У цьому прикладі і далі нами використовується узагальнена статистична інформація Генеральної прокуратури України [2].

Злочинні групи, що спеціалізуються на крадіжках автомобілів, як правило, формуються за місцем проживання їх активних учасників або організаторів. Зазвичай до їх складу входять представники вікової групи від 18 до 35 років, ними здійснюється майже 80% фактів незаконного заволодіння транспортними засобами. Ще трохи статистики, із них: 55% раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, у т.ч. 30%

були раніше судимі; 25% від всіх притягнених до відповідальності були неповнолітні; 99,2% – чоловіки [3, с. 82]. Додамо, що згідно з даними за 2013–2014 рр. У 2013 обліковано 1047 незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчинені особами, які раніше вчинили кримінальне правопорушення, а у 2014 р. – 1215.

Проведене нами опитування працівників підрозділів карного розшуку УМВС України у Харківській та Херсонській областях показало, що для 90% осіб-учасників організованих груп, які спеціалізуються на незаконному заволодінні транспортних засобів, властиве володіння професійними навичками. Високий професіоналізм притаманний, як правило, водіям-викрадачам, що мають стаж водіння автомобілем понад 5 років, а також автослюсарям. Вказані категорії злочинців використовують спеціальні технічні пристосування, сучасні технології, значні «виробничі» площі, удосконалюють свої спеціальні пізнання і навички, навчають вказаному «ремеслу» інших осіб.

Незаконне заволодіння транспортними засобами, що вчиняється «на замовлення» з метою збуту потенційному покупцеві або замовникові, як правило, здійснюють добре організовані злочинні групи, до складу яких входять безпосередньо виконавці, «навідники» (пособники) і «майстрові» (вони забезпечують технічне розукомплектування або маскування автомобіля). Вказані категорії злочинців інколи не знайомі між собою, а їх злочинні дії координуються одним і тим же керівником (організатором) [4, с. 44].

Результати вивчення кількісного складу організованих груп, що займаються незаконними заволодіннями транспортних засобів, показують, що найбільша питома вага (66%) за групами чисельністю дві людини. Відповідно, групи, до складу яких входить три учасники, становлять 22%, чотири і більше – 12% [3, с. 85].

Організовані злочинні групи, що займаються незаконним заволодінням транспортних засобів, активно використовують у своїй діяльності методи конспірації. Це дозволяє їм зберігати стійкість, перешкоджає викриттю її членів, ускладнює припинення і розкриття злочинів, які ними вчиняються.

До того ж групи автозлочинців відрізняються стійкістю і систематичністю злочинної діяльності. Відповідно до зібраних нами в ході дослідження експертних оцінок, середній строк функціонування групи до моменту її викриття складає від 3 до 5 років.

Учасники даних формувань періодично здійснюють підбір нових членів, їх навчання, встановлюють контакти з фахівцями у сфері комп'ютерних технологій, автомобілебудування. Злочинні групи, які органі-

зували для незаконного заволодіння транспортними засобами, як уже наголошувалося, у більшості випадків формуються за місцем перебування їх активних учасників, організаторів. За даними вивчення, серед учасників організованих злочинних груп 75% – це особи, які проживають у тому ж місті. Інколи окремі ланки групи формуються на основі родинних зв'язків [5, с. 177].

До складу організованих злочинних групах, що займаються процедурою легалізації викрадених транспортних засобів, частіше (у порівнянні із безпосереднім незаконним заволодінням) залучаються жінки (9%). Через жінок члени злочинних формувань підшукують покупців автомобілів, на жінок часто оформляється «угода» або реєстрація автотранспортного засобу.

Серед осіб, засуджених за незаконне заволодіння транспортними засобами, про це йшлося вище, 22% раніше були судимі за вчинення злочинів, із них 23% притягувалися до кримінальної відповідальності два і більше разів, і стільки ж (23%) притягувалися до кримінальної відповідальності за ст. 289 КК [6, с. 38].

Крім того, необхідно зупинитися на такій ознаці кримінально-правового характеру, як вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння. У 2013 р. було обліковано 913 (28% від кількості облікованих, по яких вручена підозра) незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчинені особами у стані алкогольного сп'яніння, а в 2014 році – 802 (24%). Іншими словами, кожне четверте незаконне заволодіння транспортним засобом вчиняється у стані алкогольного сп'яніння. У той же час даний показник десять років тому (у 2004 р.) становив приблизно 14%, тобто частка незаконних заволодінь транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння за останнє десятиріччя збільшилась майже на 10–14%.

Підводячи підсумок нашого дослідження, необхідно наголосити на тому, що кримінологічна характеристика особистості, що вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом, поряд з якостями соціально-демографічного, соціально-рольового та морально-психологічного характеру вміщує в себе якості і кримінально-правового характеру, які, до речі, мають відповідне статистичне відображення.

Список використаних джерел

1. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубикон, 2000. – 239 с.
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013–2014 рр. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo. – Офіційний сайт Генеральної прокуратури України.
3. Іванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : практичний посібник / Ю. Ф. Іванов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 108 с.
4. Пантелеєв В. П. Угон автотранспортних засобів (уголовно-правовые и криминалогические вопросы) / В. П. Пантелеєв. – Караганда: Караганд. высш. шк. МВД СССР, 1982. – 75 с.
5. Рубина О. А. Угоны и кражи автотранспортных средств / О. А. Рубина // Молодежь, наука и цивилизация: межвуз. сб.: [в 2 ч.] / Сибирский юридический институт МВД России; отв. ред. Д. Д. Неви́рко. – Красноярск, 2005. – Ч. 1. – Вып. 8. – С. 176–178.
6. Статистика судимості та призначення мір покарання // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 4. – С. 36–41.

Одержано 22.04.2015

УДК [343.85:343.36](477)

Доробалюк Олександр Павлович,
начальник Бердичівської виправної колонії №70 Державної пенітенціарної служби України,
Бердичів, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ НА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ РІВНІ

Державна пенітенціарна служба України (далі – ДПтС України) відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань зі спеціальним статусом, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань ДПтС України.

Як відомо, процес реформування кримінально-виконавчої системи (далі – КВС) як складова процесу демократизації і гуманізації суспільства хоча і знаходиться в розвитку, але рух цей занадто повільний. Сьогодні вже не можна задовольнятися результатами, які досягнуті в цьому напрямку за останні роки. Об'єктивність вимагає пошуку нових шляхів, форм, методів вирішення проблем, які турбують суспільство.

Однією з основних вимог держави та суспільства є запобігання злочинам, у тому числі й шляхом застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Треба вказати, що сьогоденні місця ув'язнення далекі від сучасного уявлення як в технічному, матеріальному й побутовому плані, так і в поведженні із засудженими. Незважаючи на заінтересованість і увагу до пенітенціарної системи, до цього часу не вдається сформувати більш демократичну систему поглядів на злочинця як на людину і повернення особи до правослужняного життя. у нашій державі засуджені ще не віднесені до соціально незахищеної категорії громадян, а нехтування досвідом європейської практики не дозволяє успішно подолати прояви зашкарублості національної свідомості, яка базується на принципах насильницької парадигми і проявах недосвідченості в даній галузі правової політики.

Мінімальні стандартні правила поведження із ув'язненими передбачають, що «органи тюремного управління повинні піклуватися про ретельний відбір персоналу всіх категорій, оскільки добра робота тюремних установ залежить від добросовісності, гуманності, компетентності і особистих якостей цих співробітників». у той же час «тюремна адміністрація повинна постійно прищеплювати своїм працівникам та громадськості думку про те, що вона виконує роботу великого суспільного значення» [1, с. 37, 39]. Для підсилення цього переконання адміністрація повинна використовувати можливості суспільної інформації. Так само, як і Мінімальні стандартні правила, Європейські тюремні правила приділяють багато уваги персоналу місць позбавлення волі. у пояснювальній записці

до Правил підкреслюється, що «у сучасних тюремних системах важливість роботи персоналу всіх ступенів, який спеціалізується в управлінні та перевихованні, стає загальною визначеною. Персонал в'язниць постійно заохочується за допомогою професійної підготовки, консультацій та ефективних методів управління до людяного поведження із в'язнями, підвищення ефективності роботи та відданості своїм обов'язкам» [2, с. 6; 3, с. 43].

Можна назвати низку об'єктивних причин, що часто стоять на заваді сумлінного ставлення до виконання власних обов'язків персоналом КВС, однак ніщо не може виправдати вчинення ними злочинів.

Станом на 1 січня 2015 р. у 181 установі, що належить до сфери управління ДПтС України, трималося 117440 осіб. Крім того, на обліку у 697 підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебуває 117512 засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Серед загальної кількості осіб – колишніх співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, – частка персоналу КВС складає 13%. Аналіз правопорушень, які вчинили співробітники, свідчить про те, що переважають злочини корисливого та насильницького характеру. Найпоширенішою є категорія осіб молодшого начальницького складу, а саме 32% – це ті, які вчинили загальнокримінальні злочини: крадіжку, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганство тощо. Для них характерна корислива спрямованість, використання наданих повноважень для власного збагачення. Непоодинокими є й посадові злочини. Поряд із такими факторами, як недоліки й упущення в роботі з відбором, розстановкою та вихованням кадрів, зниження до них вимогливості керівників, нездорова атмосфера в колективі, корисливо-кар'єристській деформації особистості таких співробітників суттєво сприяли негативні процеси криміналізації суспільства, економіки та владних структур. Крім хабарництва, наявні непоодинокі випадки жорстокого поведження із засудженими, а також створення адміністрацією установ кримінально-виконавчої служби умов утримання, що сприяють виникненню соціальної несправедливості щодо засуджених, порушують їх права та свободи.

За нашим дослідженням індивідуальна робота із такими засудженими вкрай складна, оскільки персонал сприймає осіб, які відбувають покарання, не як злочинців, а як колишніх колег. Із боку останніх також спостерігається намагання підкреслити те, що, незважаючи на вчинення злочину, вони не втратили навички

© Доробалюк О. П., 2015

чок правоохоронця. Багато з колишнього персоналу вважає призначене покарання несправедливим і надто жорстким. Проте більшість опитаних підкреслює, що при проходженні служби керівництво мало приділяло уваги вивченню їх потреб, особливо побутових. Економічні труднощі різного рівня, неспроможність утримувати сім'ю, відсутність нормальних житлових умов, мізерна заробітна платня тощо призводили до невдоволеності й роздратування, бажання помститися чи вимістити власні негаразди на інших – це лише невеликий перелік того, що спонукало до вчинення злочинів.

Відомо, що індивідуальний рівень профілактичної роботи передбачає, як мінімум, три стадії вивчення особистості, а саме: 1) стадія передкримінальної поведінки особистості; 2) стадія кримінальної поведінки особистості; 3) стадія посткримінальної поведінки особистості [4, с. 34-37]. Таким чином, необхідно використовувати як основну дефініцію не виключно особу злочинця, а спосіб її життя. На нашу думку, це дозволить повною мірою вивчити витоки негативної поведінки особи та спланувати дії щодо запобігання злочинам. Як слушно підкреслює А.П. Закалюк, причини злочину, механізми виникнення та форми прояву необхідно досліджувати у взаємозв'язку з іншими жит-

тєвими процесами суспільства [5, с. 211-218]. Визначивши спосіб життя, направленість особи, мотивацію вчинків, можна суттєво зменшити кількість злочинів, що вчиняються персоналом КВС через корегування способу життя (покращення умов проходження служби, вирішення побутових потреб тощо).

Також слід враховувати й той негативний вплив, що несе у собі щоденне спілкування персоналу із засудженими. На наше переконання, у цьому випадку потрібне корегування способу життя шляхом стимулювання правомірної поведінки, надання пільг та заохочень, навчання протистояти професійній деформації, що відвертатиме від спокуси вчинити злочин.

Необхідним кроком є, безсумнівно, посилення довіри суспільства до ДПтС України, що, у свою чергу, тісно пов'язано з проблемою підвищення професійних та морально-ділових якостей їх співробітників. За таких умов потрібно забезпечити високу відповідальність кожного співробітника за результати своєї праці, його достатню фахову підготовку, вміння діяти ефективно і по-державному. Особлива увага має приділятися зміцненню дисципліни і законності в діяльності персоналу та запобіганню злочинним проявам з боку окремих співробітників, підвищенню авторитету кожного співробітника КВС.

Список використаних джерел

1. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными // Права человека : сборник международных документов. – Варшава, 2002. – 242 с.
2. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання / Т. А. Денисова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень; за заг. ред. А. А. Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 324–332.
3. Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: навчальний посібник / О. Г. Колб. – Луцьк : Вежа ; Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 494 с.
4. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / А. П. Закалюк. – М. : Юрид. лит., 1986. – 192 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика:[у 3 кн.] / А. П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

Одержано 05.03.2015

УДК 316.614-053.81(438)

Дубчак Людмила Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

STREETWORKERING ЯК МЕТОД ПРОФІЛАКТИКИ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО НЕПРИСТОСОВАНОЇ МОЛОДІ (ПРИКЛАД ПОЛЬЩІ)

Одним із нагальних завдань державної політики сучасних розвинених країн є вирішення проблеми подолання ранньої злочинності, до чого залучаються педагоги, психологи, соціальні працівники, криміналісти тощо.

Способом вирішення цієї проблеми може бути з'ясування причин ранньої злочинності та професійний підхід до корекції виховання підлітків, які належать до «групи ризику», що здійснюється через участь в їх житті з метою ресоціалізації та соціальної адаптації.

У науковій літературі, в якій досліджувалися причини маргіналізації поведінки в середовищі молоді, основними чинниками, які безумовно впливають на її формування, називають як індивідуальні, так і зовнішні. Тут можна навести внутрішньоособові (наприклад, генетичні чинники, темперамент), інтеракційні процеси (зокрема, вплив родини, однолітків), вплив середовища (школа, сусідство), а також соціальний контекст (наприклад, можливості працевлаштуватися, засоби масової інформації, тощо) [1, с. 33].

Однак серед вищеназваних найсуттєвішим чинником впливу на моральне виховання особистості молоді слід все ж таки назвати родину. Ряд досліджень показує значний зв'язок злочинної поведінки дітей та молоді з наступними характеристиками родини: негативний приклад когось із членів родини як такого, що належить до злочинного середовища, жорсткі методи виховання батьків, використання чи занедбання дитини тощо.

Згідно з науковими дослідженнями причинами появи симптомів суспільного непристосування серед дітей та молоді також є проблеми в школі, конфлікти з вчителями, ізоляція в колективі однолітків, брак авторитетів дорослих осіб тощо.

Міжнародна комісія у справах освіти у XXI столітті в Доповіді для ЮНЕСКО стверджує, що «шкільне недопрацювання є загальною проблемою для освітньої політики: тому боротьбу з ним належить визнати за суспільний наказ», а педагогічна праця з проблемними учнями та їх родинами повинна включати:

- створення учням можливості досягнення успіхів в школі;
- створення умов до розвитку інтересів, зміцнення почуття власної потрібності, підвищення самооцінки, відповідальності за власні дії;
- надання допомоги для встановлення позитивних соціальних контактів з однолітками чи дорослими особами;
- модифікація зразків поведінки, вказування інших, альтернативних і адекватних до вимог конкретних виховних ситуацій;
- створення відповідних умов для відпочинку і праці після шкільних занять тощо. [2, с. 54]

Що стосується природних умов (йдеться про ситуації, коли перебування без додаткового догляду), то молоді люди не в змозі взяти звідси лише позитивний досвід. Вулиця відкриває перед ними часто негативні зразки поведінки. Результатом такого впливу може бути прояв такої форми девіантної поведінки, як втеча з дому, злочинність, проституція, схильність до різних залежностей (наркоманія, алкоголізм, ігрова залежність тощо).

З огляду на вищевикладене соціальні органи мають тримати під контролем цю сферу суспільного життя і, відповідно, брати активну участь у вихованні дітей та молоді.

У західній літературі соціальних працівників, педагогів та психологів, які активну участь у житті молодих людей з маргіналізованих груп, що більшість часу проводять на вулиці, називають стріт-вокерами (streetworkery), а роботу з такими особами, яка проводиться «на вулиці», відповідно, називають «streetworking».

Streetworking адресована:

- групам дітей, молоді та дорослих, які потребують допомоги чи підтримки;
- особам, які віддалені чи виключені з головних сфер соціалізації і процесу суспільної інтеграції;
- особам, які зіткнулися із суттєвими соціальними, матеріальними чи правовими труднощами.

Позитивним прикладом впливу streetworking(-y) на корекцію маргіналізованого прошарку молоді стала Республіка Польща.

Хоча в Польщі перші проекти, які окреслюються як праця методу streetworking(-y), стали функціонувати на початку 90-х років, слід зазначити, що streetworking має в цій країні значно довшу традицію, яка виросла із соціальної і ресоціалізаційної педагогіки. Уже на початку XX століття піднімалися питання організації роботи із «дітьми вулиці». [3]

Сучасний педагог вулиці чи streetworker працює (допомагає) з «дітьми вулиці» безпосередньо в середовищі життя підопічних, у години, в які вони там перебувають, у темпі і на засадах ними ж визначеними. Streetworker (-ові) «ознайомленість з місцями, з тим, що на них діє і які панують там стосунки, правила, дуже допомагає в здобутті доброї позиції в даному середовищі. Присвячення часу на «нічого не робити» в streetworking(-y) є очевидним, аби зрозуміти атмосферу даного середовища і пануючі в них засади...». [3, с. 92]

Автори Міжнародного методологічного путівника по streetworking(-y) на світі стверджують,

© Дубчак Л. М., 2015

що не існує теоретичних рамок для методології streetworking(-y), що дозволяє streetworker(-ам) вигадувати і створювати наново власний спосіб організації роботи з «дітьми вулиці».

Прикладом реалізації програми streetworking(-y) у Польщі є Об'єднання Програм STACJA, яке було започатковано у 2004 році у Варшаві. Програма STACJA є багатоплановим проектом по допомозі, наданню освіти, здійсненню профілактики серед «тяжкої» молоді з дисфункційних середовищ, яким загрожує соціальне виключення.

Streetworker(-и) Програми STACJA знаходять підхід до такої молоді, працюючи в їх середовищі – на вулицях, подвір'ях, у клубах. Після встановлення контакту вони показують молоді, як дбати про своє здоров'я, які є конструктивні і розвиваючі способи проведення вільного часу, а також допомагають шукати способи вирішення важких життєвих ситуацій.

Проблема в тому, що заради плідних результатів у такій роботі недостатньо вуличних зустрічей та проведення спільного часу. Потрібні також спеціальні місця, в яких можна було б спокійно поспілкуватися з кимось доброзичливим, де підопічні могли б отримати безпечний і безплатний нічліг, можливість помитися, прибратися, випрати речі та мати добре харчування. У Варшаві з травня 2004 по квітень 2008 року «загублені», скривджені молоді люди в кризовій ситуації, яку часто називають здеморалізованою, могли розпочати «нове життя» в безкоштовному, анонімному цілодобовому інтервенційному хостелі, який організувало

Товариство у справах дітей і молоді програми STACJA. Це є реальною альтернативою «життю на вулиці».

Вихователі Програми STACJA налагодили співпрацю зі школами підопічних, осередками здоров'я і соціальної допомоги, терапевтичними відділками та молодіжними осередками соціотерапії. Повнолітнім особам, які декларували бажання «вийти з вулиці», надавалася допомога в пошуках адекватних до їх освіти і можливостей місць праці.

Програма STACJA у квітні 2008 року була змушена закрити хостел з огляду на брак коштів на подальше його утримання та відсутність достатніх правничих засад. Однак навіть нетривале функціонування хостелу в рамках реалізації Програми підтвердило позитивні кроки в пошуках налагодження зв'язку з «тяжкою молоддю». Так, протягом періоду з травня 2004 року до березня 2006 року 250 осіб скористалися з офerti хостелової Програми STACJA, серед яких 72 % (180 осіб) становили молоді чоловіки і 28 % (70 осіб) молоді жінки, 82 % – це особи від 18 до 22 років. [3, с. 97]

Таким чином, соціальна робота з прошарком молодих людей, які належать до «групи ризику», обов'язково буде давати позитивні результати в системі організації безпосереднього контакту в умовах життя вулиці через запропоновані методи streetworking(-y). Саме цей метод є безпосередньою ланкою у співробітництві державних інституцій (навчальних закладів тощо) з вихованцями, котрі втратили зв'язок з ними і, відповідно, довіру до них.

Список використаних джерел

1. Bedkowska-Heine Violetta. Wlaczania rodzin nieletnich sprawcow czynow karalnych w proces ich resocjalizacji – propozycje dla kuratorow sadowych. / Violetta Bedkowska-Heine // Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doswiadczenia, problemy, perspektywy miedzynarodowe. Redakcja naukowa: Barbara Jezierska, Andrzej Rejzner, Pawel Szczepaniak, Adam Szecowka. – Warszawa, 2013. – 32–51 s.
2. Raport dla UNESCO Miedzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa, Stowarzyszenie Osviatowcow Polskich Wyd. UNESCO. – Warszawa, 1998.
3. Bielecka Elzbieta. Pomiedzy ulica a instytucjami – w poszukiwaniu efektywnych metod profilaktyki, resocjalizacji i polityki społecznej / Elzbieta Bielecka // Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doswiadczenia, problemy, perspektywy miedzynarodowe. Redakcja naukowa: Barbara Jezierska, Andrzej Rejzner, Pawel Szczepaniak, Adam Szecowka. – Warszawa, 2013. – 87–101 s.

Одержано 19.04.2015

Зорба Валентин Петрович,

начальник відділу оперативного супроводження державних цільових програм Управління оперативно-аналітичного забезпечення захисту державних коштів Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МІНІСТЕРСТВ ТА ВІДОМСТВ

Як свідчить аналіз практики, в організаційному плані після введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України було переглянуто критерії оцінки роботи підрозділів ДСБЕЗ, зокрема підрозділами ДСБЕЗ вживаються заходи, спрямовані на документування фактів розкрадання бюджетних коштів та недопущення в подальшому зловживань при розпорядженні бюджетними коштами.

За результатами здійснення моніторингу бюджетних видатків встановлено, що лише у 2014 році через механізми конкурсних закупівель освоєно понад 110 млрд грн. Під час державних закупівель освоювалися капітальні видатки та видатки на придбання товарів, послуг, створення державних запасів, підтримку державних і комунальних підприємств.

Як свідчать результати оперативного та економічного аналізу, частка бюджетних коштів у тіншовому обігу за цими видатками, у т. ч. «відкати» службовим особам розпорядників, становила 20–30 %. Вимагання чиновниками різних рівнів «відкатів» призводило до збільшення вартості продукції, що систематично відображалось на додаткових витратах бюджету.

Таким чином, втрати бюджету, що перетікали із року в рік у тіншовий обіг у бюджетній сфері, за попередніми підрахунками становили майже 100 млрд грн.

Аналіз кримінальних проваджень на цей час свідчить, що лише за кожним третім злочином доводилася вина розпорядників коштів, за рештою – притягалися до кримінальної відповідальності виконавці робіт та послуг, постачальники товарів.

З метою виправлення зазначеної ситуації та належного виконання доручення Уряду щодо заходів, спрямованих на скорочення бюджетних витрат та напрямків їх використання, які затверджені постановою КМУ № 65 від 01.03.2014 р. «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету», вживаються заходи щодо відпрацювання видатків бюджетів 2012–2014 років та недопущення втрат бюджету поточного року.

У зв'язку з цим, аналізуються фінансові потоки бюджету минулих років від головного розпорядника до кінцевого отримувача. За встановленими незаконними махінаціями здійснюються заходи, спрямовані на притягнення до кримінальної відповідальності,

перш за все, службових осіб розпорядників коштів, а також відшкодування ними завданих збитків.

Разом з тим, на сьогодні відсутність автоматизованого доступу до інформаційних ресурсів не дозволяє повною мірою впливати на декриміналізацію сфери бюджетних відносин.

Отримання доступу до інформаційних ресурсів міністерств та відомств, які відображають поточне розпорядження бюджетними коштами та майном дає можливість реально прогнозувати кримінальні процеси, сприяє своєчасному припиненню злочинів та взагалі підвищить ефективність роботи ДСБЕЗ.

На сьогодні доцільно вирішити питання про надання працівникам ДСБЕЗ оперативного доступу до інформаційних ресурсів наступних відомств:

Державної фіскальної служби України: «Податковий блок»; «АІС ОР»; ЦБД «Єдина автоматизована інформаційна система» та «Інспектор 2006».

Державної казначейської служби України: база даних «Казна».

3. Міністерства юстиції України: Єдиний реєстр нотаріусів України; Єдиний реєстр довіреностей; Державний реєстр обтяжень рухомого майна; Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення; Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство; Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень; Державний реєстр бази персональних даних; Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Державного комітету статистики України: Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України; База статистичної звітності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Міністерство соціальної політики України: Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування; База даних про виплату щорічної разової допомоги ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань; Реєстр ветеранів війни, які отримали санаторно-курортне лікування; Реєстр виплат довічних державних стипендій; Реєстр наданої щомісячної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів АТО.

Одержано 15.03.2015

© Зорба В. П., 2015

Ільницький Олександр Михайлович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Безпеку кожного громадянина певної держави та її регіонів можна розглядати як один із критеріїв виміру рівня професійної діяльності всіх органів та структур із забезпечення громадської безпеки. Протидія насильству в сім'ї є безумовною складовою забезпечення громадської безпеки. Саме підрозділи міліції громадської безпеки в першу чергу мають бути безпосередньо залучені до вирішення зазначеної проблематики. Так, беручи участь у діяльності щодо попередження, припинення і розкриття злочинів, працівники міліції громадської безпеки виявляють осіб, які є цікавими для оперативного-розшукових апаратів; вживають заходи щодо припинення скоєних злочинів, беруть активну участь у їх розкритті та затриманні злочинців; забезпечують охорону й конвоювання затриманих і взятих під варту осіб; охороняють місця події та вживають заходи щодо затримання злочинців «по гарячих слідах»; виявляють причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів, і вживають необхідні заходи щодо їх усунення. Крім того, слід відзначити, що ефективна протидія насильству в сім'ї залежить не лише від скоординованої діяльності правоохоронних органів, а й від взаємодії органів і структур апарату держави на всіх рівнях.

Головною проблемою насильства в сім'ях є те, що воно найчастіше залишається за зачиненими дверима приватних осель, а особа, яка вчиняє насильство, залишається непокараною. Поширеним в Україні є таке явище, як фізичне побиття дитини, що багатьма сприймається як норма життя, як дієвий «засіб виховання». Під час соціологічних досліджень не менше 40 % опитаних батьків підтверджують, що іноді б'ють своїх дітей, причому в них не виникає сумніву, що вони роблять те, чого варто соромитись або приховувати, або за що потрібно відповідати.

А такий вид домашнього насильства, як психологічне, коли внаслідок постійного тиску людина перебуває в пригніченому стані, практично неможливо виміряти і довести, якщо розглядати цю ситуацію тільки з точки зору органів правопорядку.

Серед причин, чому саме постраждали від насильства в сім'ї особи не звертаються до правоохоронних органів, є терпимість щодо такого насильства, страх помсти з боку жорстоких партнерів, відчуття власної вини, страх зганьбити сім'ю, занижена самооцінка, а також фінансова залежність. Проте навіть тоді, коли жертви насильства в сім'ї все ж подають заяву до міліції про факт вчинення щодо них правопорушення, вони зазначають значних перешкод у спробах покарати винуватців. Про гостроту проблеми насильства в сім'ї свідчать результати соціо-

логічних досліджень, міжвідомча статистика і дані громадських організацій, хоча тривалий час ця проблема вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя і категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на область латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади [1, с. 139]. Тому важливим є правильна, коректна і добросовісна діяльність працівників служби дільничних інспекторів міліції щодо виявлення правопорушень, пов'язаних із насильством в сім'ї. На жаль, існують випадки формального відношення працівників зазначеної служби до покладених на них обов'язків, і профілактична діяльність зводиться до складання протоколів та звітностей і аж ніяк не спрямована на реальне встановлення причин та умов насильства в сім'ї, вжиття заходів щодо попередження такого явища.

Рівень тяжких насильницьких злочинів, вчинених на території України набагато випередив західноєвропейські та північноамериканські країни, наблизившись до латиноамериканського рівня. В Україні як для чоловіків, так і для жінок імовірність стати жертвою насильницького посягання з боку члена сім'ї дуже висока. Зокрема, серед усіх насильницьких злочинів приблизно 30–40 % навмисних убивств вчиняється на сімейному ґрунті. Особливо часто відбувається вбивство одного з членів подружжя. Щорічне число жертв подружніх вбивств в Україні вимірюється тисячами [2].

Основна частина таких злочинів вчиняється у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, тому профілактична робота правоохоронних органів з населенням, а також антиалкогольна політика держави є запорукою ефективної протидії насильства в сім'ї.

Отже, насильство в сім'ї у нашій державі, на жаль, стало звичайним та повсякденним явищем. Відсутня взаємодія з боку держави та засобів масової інформації у зазначеному питанні, не проводиться робота з молоддю у напрямку підтримки здорового способу життя, правоохоронні органи формально ставляться до виявлення ними причин насильства в сім'ї, крім того, не можна залишати поза увагою низьке матеріальне забезпечення населення, скорочення робочих місць тощо, всі ці фактори сприяють збільшенню випадків насильства в сім'ї, яке часто виходить за межі конкретної родини і стає загрозою для громадської безпеки в цілому.

Список використаних джерел

1. Стрельченко О. Г. Административно-правовое противодействие насилию в семье как социальная проблема в Украине / О. Г. Стрельченко, А. О. Суценко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Сер. : Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66), № 1. – С. 138–144
2. Романова Н. Ф. Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї / Н. Ф. Романова, Т. В. Семигіна, В. М. Левченко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2008. – № 4. – С. 70–84.

Одержано 22.04.2015

Ісаков Павло Миколайович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Установи виконання покарань (далі – УВП) є безпосереднім місцем відбування покарання особами, засудженими до арешту, обмеження чи позбавлення волі. Зрозуміло, що через високу концентрацію таких осіб в замкненому середовищі злочинність у таких місцях отримує значний імпульс і проявляється «в умовах буття, діяльності, наявності специфічних формальних та неформальних відносин між засудженими, в індивідуальних, соціально-демографічних, кримінально-правових, кримінологічних та соціально-психологічних характеристиках засуджених. Відносною особливістю злочинності в УВП є також її підвищена суспільна небезпека. Вона пов'язана з порушенням нормальної діяльності УВП, що формує у засуджених почуття недовіри до кримінально-виконавчої системи, персоналу колонії та незахищеності від негативної частини осіб, які не припиняють злочинної діяльності» [1, с. 86–87]. Тому завжди є актуальним питання протидії злочинності в установах виконання покарань.

Сучасні реалії українського сьогодення породжують нові виклики правоохоронній системі. Зупинимося на деяких з них.

По-перше, протидія злочинам, які скоюються за допомогою мобільного зв'язку. Незаконний доступ засуджених негативної спрямованості до мережі «Інтернет», мобільних операторів дозволяє їм скоювати злочини різної спрямованості: від шахрайства до планування і координування злочинних операцій. Тут існує декілька всім добре відомих дієвих напрямків протидії злочинності в цьому плані: перекриття каналів надходження заборонених предметів до забороненої чи території, що охороняється; поліпшення обшукової роботи з метою виявлення вже наявних заборонених предметів. І тут є декілька нюансів. Є недостатньо досконалою (з оперативного-режимної точки зору) норма про те, що «у посылках і передачах забороняється передавати засудженим продукти харчування в скляній та металевій тарі, крім випадків придбання таких продуктів у крамниці УВП» (п. 3 р. X «Порядок одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей» «Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», які були затверджені 29.12.2014 р. наказом Міністерства юстиції України № 2186/5). Ми беремо до уваги, що службі комунально-побутового забезпечення потрібно заробляти кошти, бо на всі товари для крамниць робиться відповідна націнка. Але де гарантія, що організована злочинність завчасно

не подбала, щоб на заводі-виробнику в скляну чи металеву тару потрапив заборонений предмет чи речовина, а потім ця продукція в цій тарі «випадково» потрапила до УВП? Прецеденти вже були і до цього. Ми впевнені, що цю прогалину організований криміналітет вже побачив (а може і посприям через своїх лобістів, щоб ця норма потрапила до ПВР) і використовує. Тому необхідно її усунути, щоб будь-яка тара при потрапленні до УВП під контролем адміністрації УВП відкривалась. Це – захід безпеки для всіх, яким нехтувати недопустимо. Також необхідно централізовано забезпечити УВП компактними переносними технічними засобами виявлення мобільних телефонів (наприклад, типу «Лорнет»). Оскільки ці пристрої коштують недешево, далеко не всі УВП можуть їх самостійно придбати в належній кількості (хоча б 2–3 на кожен установу). Централізовано це буде зробити легше, попри дефіцит бюджетних коштів.

По-друге, потребує реформування робота і самих оперативних служб УВП. Не секрет, що мають місце далеко непоодинокі випадки, коли самі ж працівники оперативних служб, користуючись правом цілодобового входу до об'єктів без догляду, є безпосереднім каналом доставки засудженим заборонених предметів; «кришують» з корисливих мотивів засуджених негативної спрямованості; «вирішують» за винагороду багато різних питань, які не мають жодного відношення до їхніх посадових обов'язків, отримуючи «брудні» гроші безпосередньо в УВП через кімнати проведення побачень (так надійніше через обмежений доступ без спеціального дозволу в будь-який час безперешкодно відвідувати УВП для здійснення контролю та проведення перевірок згідно з ч. 1 ст. 24 «Відвідування УВП» Кримінально-виконавчого Кодексу України (далі – КВК України)); роблять «липові показники», провокуючи персонал або фабрикуючи справи. Зрозуміло, що оперативна робота дуже потрібна і водночас невдячна. Проведіть дійсно анонімне опитування серед персоналу будь-якої УВП, і щодо оперативних працівників ви отримаєте цікаву інформацію не тільки для роздумів, а і для дій. На наш погляд, необхідно доповнити ч. 1 ст. 24 КВК України таким змістом: «... Голова Служби безпеки України або спеціально уповноважені ним представники (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі), а також спеціально визначені співробітники, які здійснюють свої повноваження на відповідній території».

Список використаних джерел

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.

Одержано 31.03.2015

© Ісаков П. М., 2015

Колодяжний Максим Геннадійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

СУЧАСНІ ФОРМИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Громадськість є важливим суб'єктом запобігання злочинності. На це вказує як кримінологічна теорія, так і практика протидії злочинності у багатьох країнах світу. Зокрема, на Сьомому конгресі ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками (м. Мілан, 1985 р.) участь даного суб'єкта у справі запобігання злочинності виділена як окрема запобіжна стратегія [1, с. 93–96]. У період поширення в Україні проявів сепаратизму, тероризму, спроб повалення конституційного ладу країни, зазіхань на її територіальну цілісність активізація громадськості у протидії вказаним злочинам набуває особливої актуальності.

З метою визначення сучасного стану впровадження даного напрямку запобігання злочинності в Україні спробуємо дослідити найпоширеніші форми участі громадськості у цій сфері, що дасть можливість оцінити масштаб використання громадськості як недержавного суб'єкта запобігання злочинності, порівняти цю діяльність із найкращими західними моделями громадського впливу на злочинність, а також запропонувати основні шляхи вдосконалення реалізації даної стратегії. До основних сучасних форм участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні можна віднести такі:

1. *Волонтерський рух.* Діяльність волонтерських організацій вказана першою свідомо, оскільки протягом 2014–2015 рр. робота волонтерів набула великої поширеності за багатьма напрямками. Поштовхом до розвитку волонтерського руху стало проведення в Україні фінальної частини ЄВРО-2012. Для закріплення правового статусу волонтерів у 2011 р. було прийнято Закон України «Про волонтерську діяльність». У ньому робота волонтерів визначається як добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [2]. Перелічуються й різні види волонтерської допомоги, які мають здебільшого соціальну спрямованість і пов'язані з наданням допомоги малозабезпеченим верствам населення.

За даними експертів, у 2014 р. майже чверть українців у різній формі займалися волонтерством. Близько 70 % з них спрямовують свою діяльність на підтримку військовослужбовців у боротьбі із сепаратистами під час проведення АТО у Донецькій та Луганській областях [3]. Однак насправді діяльність волонтерів не завжди є виключно соціальною. Добровільна й безоплатна допомога надається волонтерами правоохоронцям у виді цінної інформації про діяльність незаконних військових формувань, злочини, які вчиняються їх учасниками. Тому є очевидним, що діяльність волонтерських організацій є важливою не

лише для адресатів їх соціальної допомоги, але й для органів кримінальної юстиції. Останні можуть і мають використовувати оперативні дані волонтерів про злочини проти основ національної безпеки. До того ж волонтери можуть стати надійним резервом для роботи інших добровільних об'єднань правоохоронної спрямованості.

2. *Добровільні народні дружини* (далі – ДНД) є більш звичним для українців, однак останнім часом менш поширеним видом діяльності громадськості у запобіганні злочинності. За радянських часів цій «добровільній» та безоплатній формі участі населення в охороні громадського порядку приділялась значна увага. Доказом цьому є такі факти. Наприклад, у 1990 р. в Україні нараховувалось 37 тис. штабів ДНД, які об'єднували майже 1,5 млн дружинників, 132 асоціації ДНД, а також 178 робочих відділків сприяння міліції. Активність ДНД у ті часи та підтримка державою їх роботи давали відповідні результати: було розкрито понад 80 тис. злочинів і затримано близько 260 тис. злочинців та правопорушників [4].

Станом на 2014 р., за даними МВС України, добровольці сформували 198 піших та 208 автомобільних патрулів. Крім цього, 400 активістів включено до складу 1,5 тис. патрулів ДАІ [5]. Діяльність ДНД поширена переважно у таких обласних центрах України, як Київ, Харків, Дніпропетровськ, Вінниця, Донецьк (до березня 2014 р.). Певною новацією у цьому напрямі є створення так званих загонів самооборони. Вони являють собою форму самоорганізації свідомих громадян із активною громадянською позицією щодо охорони громадського порядку. З'явилися такі загоны на початку 2014 р. під час здійснення «революції гідності», коли правоохоронці через об'єктивні обставини були не здатні належним чином забезпечити законність у містах України. Активісти загонів самооборони самостійно або разом зі співробітниками міліції брали та беруть участь у патрулюванні вулиць, охороні громадського порядку, недопущенні мародерства.

3. *Діяльність громадських організацій* є важливою формою участі недержавних суб'єктів у запобіганні злочинності. Останнім часом найбільш активною є організація «Дорожній контроль». Її діяльність спрямована на недопущення зловживань з боку працівників ДАІ, боротьбу з корупцією, підвищення безпеки дорожнього руху. Робота «Дорожнього контролю» дала позитивні результати: було відкрито кількох резонансних кримінальних проваджень по злочинам у сфері службової діяльності. Сотні прикладів роботи активістів щодо викриття зловживань з боку праців-

ників ДАІ можна знайти на інформаційному Інтернет-ресурсі «YouTube». У Харкові навіть було проведено вдалий експеримент щодо залучення членів цієї організації до сумісного патрулювання вулиць разом зі співробітниками ДАІ.

Слід відзначити роботу міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда Україна». Він сприяє запобіганню торгівлі людьми, сексуальній експлуатації дітей, сімейному насильству. Ця організація надає інформаційну, просвітницьку, правову та соціальну допомогу потерпілим від зазначених злочинів. Однак, на відміну від «Дорожнього контролю», цей центр фінансується з-за кордону, а його діяльність координується фахівцями у цій сфері.

4. *Повідомлення громадян про вчинені злочини* є менш поширеною формою участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні. В нашій державі правоохоронними органами створюються «гарячі лінії», за якими громадяни можуть надати інформацію про випадки корупції, зловживання з боку службових осіб та інші відомості про вчинені злочини. Останнім часом почастишали випадки повідомлення громадянами про підозрілих осіб, які незаконно зберігають зброю та вибухові речовини, що здебільшого завозяться із зони проведення АТО. На відміну від західних країн (США, Велика Британія) та деяких країн пострадянського простору (Російська Федерація, Республіка Казахстан) в Україні на законодавчому рівні не передбачена матеріальна винагорода за надання такої інформації.

5. *Діяльність громадських рад* центральних органів виконавчої влади також є формою участі громадськості у справі зниження корупційних ризиків у роботі державних інституцій. У більшості випадків робота таких рад має формальний характер. Керівники правоохоронних органів, окремих міністерств не зацікавлені в активній позиції членів таких рад, часто ігноруються цінні пропозиції громадськості у вдосконаленні роботи органів державної влади. Виключенням можна вважати раду волонтерів при Міністерстві оборони

України, яка бере участь у недопущенні розкрадань мільярдів грн, що виділяються українській армії для проведення АТО.

Вищенаведене вказує на те, що реалізація в Україні стратегії громадського впливу на злочинність не є досконалою. з метою вдосконалення участі громадськості у запобіганні злочинності, підвищення ефективності цієї запобіжної стратегії потребує вивчення й упровадження прогресивного досвіду в цій сфері провідних країн світу (ФРН, США, Японії, Великої Британії).

Найближчим часом необхідно закласти правову основу діяльності громадськості із запобігання злочинності відповідно до найвищих стандартів щодо взаємодії державних та недержавних суб'єктів. Це неможливо без прийняття Законів України «Про участь громадськості у запобіганні та протидії злочинності», «Про поліцію». Останній має стати правовою підвалиною для реформування української міліції, зміни пріоритетів у її діяльності. Оцінку роботи міліції за кількісними показниками необхідно змінити, виходячи з якісної складової результативності діяльності. Вона повинна включати: оперативність реагування на інформацію про вчинені злочини, зменшення шкоди від вчинених злочинів, запобігання злочинам на стадії замаху чи готування, обсяг повернутих державі розкрадених активів тощо.

Важливим критерієм оцінки ефективності роботи майбутньої поліції має стати ступінь взаємодії з місцевими громадами, глибина реалізації соціально-обслуговуючої функції, налагодження довірливих стосунків із населенням. Держава повинна підтримувати реалізацію стратегії громадського впливу на злочинність, а саме: а) розроблення програм профілактики окремих видів злочинності з широким залученням добровольців для їх реалізації; б) фінансування роботи ДНД; в) навчання добровольців основам поліцейської діяльності; в) популяризація участі громадськості в охороні правопорядку та ін.

Список використаних джерел

1. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. мат. : в 3 кн. Кн. 2 / НАПрН Украины ; НИИ изуч. пробл. преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост. : В. В. Голина, М. Г. Колодяжный. – К. : Ред. журн. «Право Украины» ; Х. : Право, 2013. – 184 с.
2. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 42. – Ст. 435.
3. Дружбляк Н. Ті, що віддають останнє... / Н. Дружбляк // Високий замок. – 2014. – 12 грудня. – С. 3.
4. Донец Л. Народная дружина – пережиток советского прошлого или необходимость? [Электронный ресурс] / Л. Донец. – Режим доступа : http://vu.ua/article/article_VU_debating/article_VU_discussion/1319.html. – Загол. с экрана.
5. Добровольцы сформировали уже 208 пеших и 198 автомобильных патрулей – МВД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sensor.net.ua/news/284001/dobrovoltsy_sformirovali_uje_208_peshih_i_198_avtomobilnyh_patruleyi_mvd. – Загол. с экрана.

Одержано 16.04.2015

Кулик Сергій Геннадійович,

аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Існує декілька видів портретів злочинця. Злочинам проти моральності приділяє увагу багато наук, зокрема, кримінологія, криміналістика та психологія. При цьому елементи, за допомогою яких дається портрет особистості, у вищезазначених науках багато в чому схожі: вік, соціальний і сімейний стан, освіта тощо. Є й особливості, пов'язані із завданням, яке ставиться тієї чи іншої наукою [4, с. 1425].

Під кримінологічним портретом злочинця слід розуміти описовий процес створення штучного образу конкретної людини із застосуванням соціологічних, психологічних, криміналістичних прийомів і способів для встановлення об'єктивних індивідуальних рис досліджуваного злочинця з метою розробки конкретних індивідуальних, групових чи загальнопрофілактичних заходів. Відмінною особливістю кримінологічного портрета злочинця є спосіб його складання, який полягає в описі конкретного злочинця. Не типу, виду, а саме конкретного злочинця, який вчинив конкретний злочин, який народився і виховувався в конкретному місці, конкретній сім'ї і ходив саме в цю школу, що має точну адресу. Таким чином, кримінологічний портрет злочинця повинен бути індивідуальним. Виходячи з цього зазначимо, що у кримінологічному портреті існують свої особливості, які пов'язані як зі способами його побудови, так і з особливістю його практичного застосування.

Кримінологічний портрет співвідноситься із особою злочинця як суть і форма.

До основних елементів, з яких повинен складатися кримінологічний портрет злочинця, вважає І. М. Мацкевич, слід віднести: а) основні біографічні дані про нього; б) виявлення особливостей механізму формування кримінальних нахилів; в) встановлення причин вчинення першого злочину та аналіз призначення першого покарання, пов'язаного з позбавленням волі (чи можна було виправити злочинця, застосувавши інший вид покарання); г) кримінологічна та кримінально-правова характеристика вчинених злочинів; д) порівняльний аналіз індивідуальних і типових рис; е) розробка елементів загальної і індивідуальної профілактики [4, с. 1443].

У попередніх публікаціях ми висвітлювали ключові структурні компоненти (ознаки) кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє злочини проти моральності, на основі емпіричних даних.

Проаналізувавши соціально-демографічні, соціально-правові, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки, можемо встановити загальний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини проти моральності.

В узагальненому вигляді особа, яка вчиняє злочини проти моральності, – це чоловік, громадянин Украї-

ни молодіжного або більш старшого віку із повною загальною середньою чи базовою загальною середньою освітою, неодружений.

Зазвичай така людина ніде не працює і не навчається, є офіційно безробітною або ж працює за робітничою спеціальністю. Досить часто він є схильним до вживання алкогольних напоїв, після вживання яких і вчиняє суспільно небезпечні діяння, хоча в більшості випадків має тверезий умисел на вчинення останніх.

Характерним для нього є вчинення злочинів проти моральності в «колі однодумців» (вони, як і він сам, вже могли мати досвід вчинення подібних посягань на моральність), які зазвичай попередньо змовляються на вчинення злочину. Інколи така змова набуває більш серйозного ступеня співучасті.

Особу, яка вчиняє злочини проти моральності, не мучать докори сумління, вона зневажливо ставиться до загальновизнаних людських цінностей та норм суспільної моралі, в її діях переважає корисливий мотив.

Питання мотиву одне з найскладніших у структурі кримінологічного портрету злочинця. Мотив – внутрішнє спонукання до поведінки, це те, заради чого дана поведінка здійснюється, у ньому полягає суб'єктивний сенс поведінки.

За вітчизняним законодавством, злочини проти моральності складають особливу сукупність суспільно небезпечних діянь. Українські вчені розподіляють їх на підгрупи. Так, В. В. Кузнецов поділяв злочини проти моральності на три підвиди: а) злочини, що посягають на основні моральні принципи у сфері духовного і культурного життя суспільства (297–300 КК України); б) злочини, що посягають на відносини у сфері сексуальних стосунків (301–303 КК України); в) злочини, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку та виховання неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, частини 2 і 3 ст. 300, частини 2 та 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, частини 3 і 4 ст. 303, ст. 304 КК України [3, с. 31]. У свою чергу С. П. Репецький залежно від безпосереднього об'єкта класифікував злочини проти суспільної моральності на чотири групи: 1) злочини, що посягають на духовні і культурні надбання людства (ст. 297, 298, 298¹ КК України); 2) злочини, що посягають на мирне співжиття в суспільстві (ст. 299 та 300 КК України); 3) злочини, що посягають на нормальний уклад статевого життя та людську гідність (ст. 301–303 КК України); 4) злочини, що посягають на формування морального розвитку неповнолітніх (ст. 304 КК України) [6, с. 15].

Мотиви вчинення суспільно небезпечного діяння в кожній із вищезазначених підгруп можуть бути

різноманітними. Хоча за вчиненням злочинів проти моральності криються переважно корисливі мотиви, при більш детальному аналізі виділяється значна група людей, які вчинили ці дії з мотивів престижу або самоствердження. Подібні мотиви характерні для злочинців молодіжного віку [1, с. 11].

Так, Н. О. Горб зауважує, що найбільш розповсюдженими мотивами вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України, є користь (характерна для викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі) та хуліганські спонукання (властиві вчиненню цього злочину у формі наруги над місцем поховання або над трупом). Автор відзначає, що наруга над могилою належить до агресивних видів злочинної діяльності, та розглядає імпульсивний вид агресії, що часто має місце при вчиненні цього злочину з хуліганських спонукань.

Аналізуються й такі мотиви вчинення наруги над могилою, як ідеологічні, де акцент робиться на негативному впливі неорелігійних течій, що провокують на вчинення злочинів цієї категорії, та помста. Підкреслюється, що наруга над могилою може бути вчинена й з інших мотивів [2, с. 10]

Вивчаючи ознаки морально-психологічної характеристики суб'єкта злочину, передбаченого ст. 150 УК РФ («Втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів та антисупільну діяльність»), Д. В. Павлов робить висновок про те, що характерними особливостями осіб, які втягують неповнолітніх у вчинення різних злочинів, є наявність стійкої антисоціальної установки, що проявляється через ниці негативні інтереси та деформовані бажання, які різко відрізняються від тих, що притаманні більшості людей. Переважно особи зазначеної категорії характеризуються стійким небажанням продовжувати навчання та працювати, воліючи вести паразитуючий спосіб життя. Серед мотиваційних якостей втягувачів присутня й така, як «передбачливість», направлена на можливість ухилення від кримінальної відповідальності за рахунок неповнолітнього [5, с. 145].

Таким чином, індивідуальний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини проти моральності, дозволяє через особливості конкретної особистості злочинця встановити загальні процеси його соціально негативного становлення, а отже, знайти ефективні способи ресоціалізації такої особи.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Портреты преступников: криминологический анализ: [монография] / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. – 240 с.
2. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н. В. Горб; Академія адвокатури України. – К., 2006. – 20 с.
3. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності: практ. посіб. / В. В. Кузнецов. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 160 с.
4. Мацкевич И. М. Криминологический портрет преступника (теоретические проблемы составления) / И. М. Мацкевич // LEX RUSSICA (РУССКИЙ ЗАКОН). – 2008. – № 6. – С. 1424–1444.
5. Павлов Д. В. Противодействие вовлечению несовершеннолетних в совершение преступлений и иных антиобщественных действий (криминологические и уголовно-правовые проблемы): монография / Д. В. Павлов. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 248 с.
6. Репецкий С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С. П. Репецкий; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2010. – 20 с.

Одержано 22.04.2015

Лагода Катерина Олександрівна,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДЕПОЛІТИЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПОБІГАННЯ НЕВИКОНАННЮ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Відомо, що в детермінаційному комплексі невиконання судових рішень (ст. 382 КК України) суттєву роль відіграє соціальний нігілізм. Зниження інтенсивності та гостроти його проявів – комплексне завдання, виконання якого лежить у площині зміцнення політичної, правової, етичної суспільної свідомості. Останнє ж багато в чому залежить від реформування політичної системи як такої, зменшення та локалізації конфліктогенних зон у її структурі та, перш за все, від деполітизації функціонування судових органів.

Деполітизація судової системи передбачає нейтралізацію політичних важелів впливу як на формування суддівського корпусу, так і на змістовні характеристики правосуддя як такого. Втім, це не є самоціллю. Кінцевою метою деполітизації разом з іншими напрямками судової реформи має стати формування незалежного суду.

Як зазначається у п. 11 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів, ухваленій від 17 листопада 2010 року: незалежність, ефективність та обов'язки суддів не є прерогативою чи привілеєм, наданим для задоволення власних інтересів суддів. Вона надається в інтересах верховенства права та осіб, які потребують та очікують неупередженого правосуддя. Незалежність суддів слід розуміти як гарантію свободи, поваги до прав людини та неупередженого застосування права. Неупередженість та незалежність суддів є необхідними для гарантування рівності сторін перед судом [1]. Останнє ж, у свою чергу, є вагомим аргументом на користь відновлення авторитету судової влади, і як наслідок – зниження рівня невиконання судових рішень, детермінованих переважно недовірою до суду.

З метою деполітизації судової системи та підвищення загального соціального запобіжного ефекту щодо невиконання судових рішень необхідно здійснити такі основні концептуальні кроки: а) усунення Президента України від процедури переведення та звільнення суддів; визначення суду, де суддя має працювати, переведення його до іншого суду має бути повноваженням Вищої ради юстиції, яке реалізується за результатом конкурсу; б) у складі Вищої ради юстиції доцільно виділити постійно діючі кваліфікаційну та дисциплінарну колегії, відмовившись від Вищої кваліфікаційної комісії суддів; в) звузати суддівський імунітет до функціонального; г) вилучити Генерального прокурора зі складу Вищої ради юстиції [2]. Реалізація цих кроків потребуватиме системної зміни основ конституційного законодавства про судоустрій і статус суддів.

У цьому контексті слід, на нашу думку, погодитись із фахівцями Української Гельсінської спілки з прав лю-

дини, що зміни до законодавства повинні обов'язково передбачати:

- *реформу системи суддівського самоврядування.* Потрібно спростити її шляхом відмови від призначуваних органів – конференцій та рад суддів загальних і спеціалізованих судів, щоб кожен суд міг делегувати свого представника до вищих органів суддівського самоврядування. Крім цього, необхідно наділити збори суддів повноваженнями призначати голів судів;
- *реформу системи добору суддів.* Слід, зокрема, передбачити конкурсні механізми просування суддів по службі за об'єктивними критеріями;
- *реформу системи дисциплінарної відповідальності суддів.* Необхідно чіткіше визначити підстави для дисциплінарної відповідальності; передбачити пропорційні санкції, встановити строки давності для притягнення до дисциплінарної відповідальності, передбачити змагальну процедуру дисциплінарного провадження, створення єдиного дисциплінарного органу [2].

Дійсно, запроваджена на початку 2015 року процедура обрання голів суддів суддями місцевих судів не демонструє ефективності і, перш за все, кримінологічної. Як засвідчила первинна практика, судді місцевих судів практично одногосно і практично у всіх судах обрали тих же голів, щодо репутації яких (в контексті їх приналежності до реалізації корупційних схем) були обґрунтовані сумніви (власне цією обставиною і були ініційовані зміни щодо процедури призначення/обрання голів суддів). Це означає лише те, що рівень корупції в судах надвисокий. При цьому суддівському корпусу, вочевидь, достатньо комфортно працювати за усталених неформальних суддівських практик, в тому числі й корупційного характеру. Тому обрання голів суддів має здійснюватись не за внутрішньо-судовими процедурами, а на з'їзді делегатів вищих органів суддівського самоврядування і їх регіональних осередків.

Зазначеними напрямками й заходами щодо реформування судової системи завдання її деполітизації, звісно, не вичерпується. Однак, на нашу думку, їх варто розглядати як магістральні, що визначають фундаментальні засади загальносоціального рівня наукового опрацювання та практичної реалізації системи заходів запобігання невиконанню судових рішень, від реалізації яких залежить і зміцнення незалежності суду в цілому, зниження рівня соціальної напруженості.

Список використаних джерел

1. Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів : незалежність, ефективність та обов'язки : Міжнародний документ від 17.11.2010 року № (2010)12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
2. Право на справедливий суд : некримінальні аспекти [Електронний ресурс] / Права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398046626>.

Одержано 16.04.2015

Sergiy I. Nezhurbida,

candidate of law sciences, assistant professor, head of Department of Criminal Law and Criminalistics,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

CRIMINOLOGICAL SYSTEM

Analysis of scientific literature enabled the author to state that systems approach was/is applied to the studies of: 1) political systems; 2) legal systems; 3) criminal legal systems; 4) penological systems; 5) criminal justice systems; 6) penitentiary systems; 7) and other systems. Did criminology stay aloof? Theory of systems analysis or, in other words, “systems theory” as one of scientific approaches, to our mind, has made a considerable influence on criminology. Considered are three basic assumptions of systems approach: 1) there are systems in the world; 2) systems description is true; 3) systems interact, thus, all things in the world are interconnected; 4) thus, the world is a system, too. Taking these assumptions into service makes it possible to state: in the world, there exist systems both political, legal, criminal legal, of criminal justice, penal, and criminological.

The term system is a basic concept of systems approach. The system is defined as a totality of the elements and connections between them. Applying integrity as a fundamental principle of systems approach is possible to define the concept of criminological system via the following features: 1) criminological system comprises an integral complex of interrelated elements (systems of lower level); 2) criminological system forms a special unity with its environment; 3) as a rule any criminological system under analysis is an element of the system of a higher level (can be a subsystem or an element of macro system); 4) the elements of any criminological system under study are treated (in definite objectives) as systems of lower level; 5) interaction and relationships of system elements should acquire the character of their mutual cooperation to receive focused and useful result.

Indeed, criminological system consists of definite elements. For example, O.N. Vedernikova delineates the following elements of criminological system: “criminological outlook” (the system of views, ideas, concepts of criminogenic complex and crime conditions, basic tendencies of crime counteraction), “criminological legislation” (the system of regulatory acts, which define the goals, objectives, and priority tendencies of crime counteraction, forms and methods of social activity concerning crime prevention), and “criminological practice” (practical organization and realization of the system of measures of crime prevention as well as criminologically important aspects of law enforcing activity) [2, p.33]. Also, we can offer as the fourth element, mentioned by E.D. Skulysh, – “criminological security” (the objective state of vital and other essential interests protection of the individual, society and state from criminal attacks and threats of these attacks, caused by various criminogenic factors (events and processes) as well as awareness about such protection [4, p. 47]. We are not going to discuss the exhaustiveness of such list of criminological system’s elements. But we want to state that they don’t only have the right to exist but they do already exist. To our mind, every country has its own system of views on the causes and conditions of crime, basic tendencies of crime counteraction. The proof is the presence of criminological theories about causes of

crime and its counteraction that have “their own national components” – for example, social theories of crime spread in the USA. Besides, it is necessary to highlight such a peculiar feature of criminological system as the interconnection of its elements. E.g., “national criminological outlook” affects “national criminological legislation”. The latter, in its turn, affects “national criminological practice”. The latter, in its turn, affects “national criminological outlook”. And all of them, in their system, condition the existence of a characteristic, for a given historic period, “national criminological system”.

Criminological system can be viewed as a composite element of a higher rank system. To our opinion, criminological system is an element of a general social system. Besides, separate elements of criminological system can function as elements of other systems. E.g., such an element as “criminological legislation” can comprise an element of legislative system of society, together with “crime legislation”, “criminal procedural legislation”, and “criminal executive legislation”. Besides, “criminological legislation” is interconnected with the elements provided above. It is not difficult to reveal such interconnection but we reckon that it’s the object of another investigation. It’s worth mentioning that criminologists deal with this interconnection when they reveal the connection of criminology with other sciences. To our mind, the connection of criminological system (via its elements) with the system of social values of society is of extreme interest. Regulations (conceptions of bad, good or desirable) as representatives of values comprise basic concepts of crime and behavioral act. And not only – regulations can represent concepts of crime counteraction. Can we observe here the connection of the system of social values with “criminological outlook”, “criminological legislation”, and “criminological practice”? We think, yes. It’s necessary to take into consideration such a feature of criminological system as its dynamics. It means that “dynamics” (at a definite time period or territorial division) is a characteristic feature of criminological system’s elements. It predetermines the necessity of further investigation of criminological system in different aspects and spheres. In the future, criminological system/systems existence, in our opinion, will stipulate the revelation of such fundamental concepts of systems approach to its investigation (excluding the definition of system that has been mentioned above): 1) the structure of criminological system (the way of its elements interaction with the help of definite relations); 2) the process of criminological system (its dynamic change over the time); 3) element’s functions in criminological system (its functioning in the system); 4) the state of criminological system (its position as to the other elements/systems); 5) system effect (the result of criminological system elements’ reorganization that leads to the transformation of entity into the sum of elements); 6) structural optimization (purposeful, integral process of receiving system effects aimed at optimization of applied objectives in the frame of definite restrictions). Fulfill-

ment of such tasks, firstly, stipulates the necessity of research and practical implementation of the following aspects of systems approach: 1) system and element or system and complex; 2) system and structural; 3) system and functional; 4) system and purpose-oriented; 5) system and operating; 6) system and integral; 7) system and communicative; 8) system and historic. Implementing systems approach it is necessary to: 1) define the elements – constituents of criminological system (system and element or system and complex aspect); 2) to reveal internal relations and dependences between elements of criminological system, to highlight the law of interrelations in a system that lets receive the notion of its internal organization [3, p. 30] (system and structural aspect); 3) to define the level of its complexity and to compare criminological system with other systems (system and complex aspect); 4) to determine scientifically the objectives of criminological system, their relations (system and purpose-oriented aspect); 5) to specify the resources needed for the functioning of criminological system that helps the system to solve issues (system and operating aspect); 6) to define the totality of qualitative features of criminological system that ensures its integrity and peculiarity (system and integral aspect); 7) to delineate external links of criminological system with other systems, relations with the environment (system and communicative aspect); 8) to define temporal conditions which influenced the formation of a studied criminological system, its stages, contemporary status, and further evolution perspectives (system and historic aspect). The realization of such operations in comparative-criminological research should be carried out taking into consideration the following statements: 1) criminological system is an entity as well as a subsystem of higher levels (the principle of integrity); 2) criminological system consists of a set of elements which are located on the basis of subordination of lower level elements to higher ones (principle of hierarchical structure); 3) the elements of criminological system and their interrelations are analyzed within the framework of a definite organizational

structure (the principle of structuring); 4) there is a possibility to apply various models to describe separate elements and criminological system as a whole (the principle of plurality); 5) criminological system should possess all the features of a system (the principle of system).

Summing up the above mentioned, we may state that a systematic investigation of such an object as criminological system should be aimed at “the disclosure of “life” mechanism that is functioning and evolution of the object in its internal and external (concerning its interrelation with the environment) characteristics” [1, p. 25].

Conclusions. 1. The definition of criminological system and its features (its elements, their role, relations, and functioning in the system, its temporal dynamic change, its status etc.) allows to get a general conception of system and the definition of such features on the level of a country allows to get the idea of its “national criminological system”. 2. Defining ‘national criminological system’ of a country and its features we can delineate ‘national criminological systems’ of other countries. 3. Comparative analysis of ‘national criminological systems’ features forms the basis of criminological systems’ classification. 4. The perspective consists in further investigation of the interaction character of ‘national criminological systems’ of different countries and their elements. 5. Taking into consideration that any system is always in a definite environment and systems approach always accounts its connections and relations with the environment – thus the system is always a subsystem of the other system of a higher level, we can speak about ‘global criminological system’ which is formed by subsystems (national criminological systems). 6. Considering the fact that system consists of smaller subsystems, we may study ‘global criminological system’ as a subsystem of “global system”. 7. Perspective is the study of interaction character of ‘global criminological system’ in the structure of “global system” with political, legal, criminal, criminal legal, penology and other systems and their elements.

References

1. Блауберг И.В. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, С. Г. Юдин. – Москва: Знание, 1969. – 48 с.
2. Ведерникова О.Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика / О. Н. Ведерникова // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 68–76.
3. Сетров М.И. Методологические основы системологии. Учебное пособие / М. И. Сетров. – Ленинград, 1978. – 120 с.
4. Скулиш Є. Кримінологічна безпека в системі національної безпеки України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 2. – С. 47–51.

Нежурбіда Сергій Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри кримінального права і криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА СИСТЕМА

Проведений автором аналіз наукової літератури дав йому можливість стверджувати, що системний підхід застосовується для проведення досліджень політичних, правових, кримінально-правових систем, систем кримінальної юстиції та інших систем. Відстоюючи положення про те, що «теорія систем», як один з наукових підходів зробила значний вплив на кримінологію, автор вважає, що системний підхід у кримінології є необхідним для застосування. Враховуючи три основні припущення системного підходу, автор переконаний в існуванні «кримінологічних систем». Стверджується, що визначення кримінологічної системи та її функцій на рівні країни дозволяє отримати уявлення про «національну кримінологічну систему». Крім того, автором підтримується ідея існування таких елементів «кримінологічної системи», як «кримінологічний світогляд», «кримінологічне законодавство», «кримінологічна практика», «кримінологічна безпека». Досліджений взаємозв'язок між елементами «кримінологічної системи» та іншими системами (та їх елементами). Думається, що результати дослідження будуть відігравати значну роль у розвитку сучасної кримінології в контексті глобалізації науки.

Одержано 15.04.2015

Нурболатов Жалдыбай Тюльматович,
доктор хабилат, первый проректор Академии Министерства внутренних дел Республики
Казахстан, Алматы, Республика Казахстан

МЕРЫ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

В правовой науке среди средств и методов противодействия преступности наряду с наказанием выделяются **меры безопасности**.

Несмотря на то, что эти меры являются одним из видов государственного принуждения, в то же время, они отличаются от наказания.

Так, основанием применения к лицу наказания может быть только совершение им преступления. Если же лицо не совершило преступления, то наказание не должно к нему применяться ни при каких условиях. Тогда как меры безопасности применяются и в отношении лица по признаку его общественной опасности, хотя бы оно и не совершало уголовно-наказуемого деяния.

Вместе с тем следует отметить, что в современной казахстанской доктрине уголовного права в вопросах борьбы с преступностью господствует «наказательная» концепция, тогда как другие средства, которыми располагает право, особенно меры безопасности, находятся на «задворках» правовой науки и практики. Отчасти это связано с тем, что среди ученых-правоведов меры безопасности ассоциируются с проявлениями тоталитарного режима и, надо заметить, не без оснований. В советский период институт мер безопасности был использован тогдашним режимом в качестве инструмента для проведения массовых репрессий, когда миллионы невинных советских граждан были уничтожены и направлены в лагеря и ссылки как «классово опасные», «социально опасные», «кулацко-зажиточные», «антисоветские элементы», «члены семей изменников Родины», «фашистские прихвостни» и т. п.*

Иными словами, тоталитарный режим использовал меры безопасности, прежде всего, для обеспечения собственной безопасности.

Вместе с тем, как справедливо отмечают исследователи, меры безопасности – это средство, необходимое для поддержания стабильности любой общественной системы. Демократия не отменяет меры

безопасности. Изменяется лишь их парадигма. Для демократического общества приоритетными являются иные ценности, которые также нуждаются в надежной защите, в том числе и с помощью мер безопасности.

В то же время меры безопасности – средство, требующее очень деликатного обращения. При несоблюдении определенных условий этот вид принуждения может стать источником опасности, подтверждение чему – негативный опыт сталинского периода.

В настоящее время меры безопасности признаны и восприняты всеми законодательными системами и занимают в них прочные позиции. В уголовном праве всех стран есть особые, не относящиеся к наказанию меры воздействия к лицам, признанным невменяемыми или ограниченно вменяемыми, рецидивистам и несовершеннолетним. Уголовное законодательство является «двухколейным», то есть предусматривает одновременно и меры наказания, и меры безопасности.

Существует множество видов мер безопасности, но в целом анализ доступных источников по уголовному праву зарубежных стран показывает, что их условно можно разбить на две группы:

I. Меры, связанные с лишением свободы.

II. Меры, не связанные с лишением свободы.

К первой группе относятся: *продленное тюремное или превентивное заключение* (эти меры характерны для уголовного права Англии, США и Германии).

По своей правовой природе эти меры не отличаются от наказания. Суть состоит в том, что они назначаются судом **дополнительно** к наказанию за совершение преступления, в зависимости от количества ранее совершенных лицом преступлений (по принципу: третье преступление – последнее); их вида (половые либо насильственные); а также психического состояния лиц их совершивших.

Так, в Англии превентивное заключение лицам ранее трижды осуждавшимся выносится на срок от 5 до 10 лет. На аналогичный срок, причем независимо от количества ранее совершенных преступлений, назначается превентивное заключение за половые преступления, а за насильственные – сроком до 5 лет [1, с. 105].

Продлительностью до 10 лет превентивное заключение предусмотрено и в уголовном законодательстве Германии [1, с. 416].

А вот в США продленные сроки лишения свободы назначаются вплоть до пожизненного тюремного заключения (и это в дополнение к назначенному судом наказанию) [1, с. 239].

К мерам, связанным с лишением свободы, относятся также *направление в специальные лечебные*

* В соответствии с Основными началами уголовного законодательства СССР и союзных республик 1924 г. понятие наказания было заменено понятием «меры социальной защиты». Отказ от понятия наказания и введение в уголовное законодательство понятия «меры социальной защиты» привело на практике к грубым нарушениям законности при отправлении правосудия. Практика применения мер социальной защиты к лицам, не виновным в совершении конкретного преступления, выходила далеко за рамки, чем предусматривалась Основными началами уголовного законодательства. Внесудебное применение мер социальной защиты, а фактически уголовного наказания, было прекращено лишь в 1953 г., а само понятие уголовного наказания (вместо мер социальной защиты) было восстановлено в уголовном законодательстве лишь в 1958 г. – в Основах уголовного законодательства ССР и союзных республик // Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть / под общ. ред. академика АЕН РК, проф. Борчашвили. – С. 428.

заведения алкоголиков, наркоманов, токсикоманов, психически больных, несовершеннолетних и других (такие меры предусмотрены всеми законодательными системами)*.

В этих случаях суды с назначением наказания лицу, представляющему опасность для общества в виду психического состояния, в качестве меры к ним применяют направление в специальные учреждения на неопределенный срок – нередко до полного излечения.

К этой категории относятся также и лица, склонные к совершению половых преступлений**.

Вторую группу составляют меры, не связанные с лишением свободы.

К ним относятся: *установление надзора; лишение водительских прав; запрещение заниматься определенной профессиональной деятельностью; залог как гарантия надлежащего поведения; конфискация вещей, полученных благодаря преступной деятельности или предназначенных для совершения преступления, а также вещей, оборот которых образует уголовное правонарушение, и др.****

Таким образом, несмотря на сходство мер безопасности с наказаниями, они отличаются от них.

Во-первых, по основанию назначения, о чем было сказано выше.

Во-вторых, по целям.

Так, целью мер безопасности является защита общества от «опасного состояния» лица, совершившего либо не совершившего, но могущего совершить общественно опасное деяние посредством его нейтрализации, либо посредством ресоциализации индивида. Иными словами, они используются с целью

ограничения или лишения преступника возможности совершить новое преступление, тогда как целью наказания является воздаяние или устрашение.

В-третьих, по сроку применения мер безопасности.

Так, применение меры безопасности не ограничивается точно определенным сроком, как применение наказания, что позволяет изменять срок его применения в сторону его уменьшения или увеличения с учетом установленного максимума в соответствии с развитием «опасного состояния» индивида.

Вместе с тем, стоит отметить, что среди правоведов наблюдается неоднозначное отношение к мерам безопасности. Суть их сводится к следующему.

Во-первых, не прекращаются дискуссии относительно оснований их применения.

Существует две точки зрения: одна часть ученых полагает, что такие меры должны применяться только к лицам, совершившим уголовно-наказуемые деяния; другая предполагает применение мер безопасности и в отношении лиц по признаку их общественной опасности, хотя бы они и не совершали общественно-опасных деяний.

Во-вторых, как мы смогли заметить, неясна правовая природа многих мер безопасности и поэтому их далеко не всегда можно отграничить от наказаний.

В-третьих, отдельные из них (речь идет о продленном тюремном и превентивном заключении) более репрессивны, чем само наказание****.

Со всеми этими утверждениями в целом можно согласиться.

Что же касается казахстанской правовой науки, то для последней характерно пренебрежительное (постепенно переходящее в снисходительное) отношение к институту мер безопасности.

Однако это не мешает в целях обеспечения жизнедеятельности общества использовать различные их виды во всех отраслях законодательства, пускай и под другими названиями: чрезвычайное положение, административный надзор, защита государственных секретов, карантины, ограничения оборота некоторых веществ, оружия и т. п. И в этом нет ничего зазорного.

**** К примеру, в судебной практике США нередко случаи назначения лицу продленных сроков тюремного заключения вплоть до пожизненного лишения свободы по мотивам опасности лица. Так, в 1996 г. 27-летний житель штата Техас Дж. Уильямс выхватил пиццу у идущего навстречу молодого человека и съел ее. С учетом того, что он ранее уже был неоднократно судим за совершенные преступления, суд приговорил его к 25 годам тюремного заключения. Своеобразный рекорд был поставлен в суде города Майами (Флорида). 42-летний Г. Степни, который был уличен в краже 22 рулонов туалетной бумаги, по которой в течение 20 предшествующих лет в той или иной степени подвергался наказаниям 51 раз, был приговорен к 40 годам тюремного заключения. Более новый пример: в 1998 г. суд штата Миннесоты рассмотрел дело некоего Смоллвуда по обвинению в берглэри, за которое в соответствии с Руководствами по назначению наказаний этого штата он мог быть приговорен к 4,5 года тюремного заключения. Однако, поскольку суд установил, что «преступное поведение обвиняемого имело продолжающийся характер после достижения им совершеннолетия», он был приговорен к 20 годам тюремного заключения. [1, С. 214–215].

* Данные меры в советском, а в последующем – и в казахстанском уголовном праве, относятся к наказанию. Вместе с тем, отдельные ученые в этих мерах видели отличную от наказания правовую природу. Так, М. Д. Шаргородский, изучая меры медицинского и медико-педагогического характера, писал: «Наказание ставит своей целью покарать, исправить преступника, а меры медицинского характера – излечить больного и защитить общество от опасных действий, допущенных им вследствие своего болезненного состояния. В этом отношении меры медицинского характера с полным правом могут именоваться мерами социальной защиты». См. Шаргородский М. Вопросы общей части уголовного права (законодательство и судебная практика) / М. Шаргородский. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1955. – С. 222.

** Любопытно, но в отношении сексуально опасных лиц американское законодательство предусматривает в качестве меры безопасности и такую, довольно необычную меру, как кастрация, прежде всего педофилов. Причем кастрация назначается по желанию осужденного в обмен на сокращение срока тюремного заключения. Помимо этого в США действует закон, согласно которому последние после отбытия наказания обязаны зарегистрироваться в правоохранительных органах по месту жительства (имеется специальный банк данных о половых преступниках), а властям разрешено информировать жителей того места, где поселился освобожденный из заключения насильник. Согласно данным исследователей, кастрация применяется также в Канаде, Германии, Швеции, Дании [1, С. 246–249].

*** Опять же, эти меры по советскому, а в последующем и казахстанскому уголовному законодательству, относятся к наказанию либо мерам уголовно-процессуального пресечения.

Нет, не было и не будет общества или государства, которое обходилось бы без подобных мер.

Противодействие преступности предполагает принятие адекватных мер безопасности-защиты. Преступность была всегда и везде и отражала какие-то грани общества. Меняется общество – меняется преступность. Наше общество очень сильно изменилось за последние пятнадцать-двадцать лет. Также сильно изменилась преступность, приобретая новые качества. Она стала транснациональной. Происходит политизация преступности, когда криминалитет идет во власть, а власть стремится к преступному добыванию доходов. Идет откровенная смычка власти и криминальных структур. В субъектном плане преступность стала более интеллектуальной, частыми стали проявления «бело-и-синеворотничковой» преступности. Меняется также потерпевший. На место единичному потерпевшему или группе потерпевших приходят очень большие группы, а также государство, например, вследствие причинения преступлением ущерба окружающей природной среде.

Все это требует принятия адекватных мер противодействия, в том числе мер безопасности (установление антитеррористических, антимонопольных и антикоррупционных ограничений), позволяющих делать прозрачными государственные, муниципальные и личные бюджеты чиновников, закрывая доступ к власти криминальных структур.

Одновременно в субъектном плане преступность стала аномальной – совершение серийных убийств, «безмотивных» тяжких преступлений, каннибализм и т. п. В связи с этим все более значимой проблемой становится предупреждение общественно опасных действий лиц, страдающих психическими заболеваниями, алкоголиков и наркоманов, что также обуславливает принятие мер безопасности.

Список использованных источников

1. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебное пособие / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – М. : Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
2. Щедрин Н. В. Введение в правовую теорию мер безопасности : монография / Н. В. Щедрин. – Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 1999. – 180 с.
3. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть / под общ. ред. акад. АЕН РК, проф. И. Ш. Борчашвили. – Астана, 2008. – С. 428.

Получено 27.03.2015

Орлов Юрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОКРЕМІ ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ ПОЛІТИЧНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Типологія – один із найпоширеніших методів систематизації наукового знання, яке, окрім описової, виконує також і пояснювальну функцію. Втім, його застосуванню має передувати коротке описання предмета типології, тобто особистості політичного злочинця як такого. Не приєднуючись до дискусії щодо змісту й значення родової категорії «особистість злочинця», що не є безпосередньою задачею нашого дослідження, зазначимо, що ми поділяємо думку тих вчених, які наділяють її наступним змістом: це система соціально значущих, об'єктивно зумовлених і біологічних якостей людини, винної у злочинній діяльності, об'єднаних, як правило, однорідним мотивом. з огляду на це, прийнятним вважаємо визначення особистості політичного злочинця, запропонованого П. О. Кабановим, який під ним розуміє сукупність соціально значущих якостей особистості, що утворилися в процесі її громадської чи політичної діяльності та обумовлюють використання нею для досягнення політичних цілей засобів, які засуджуються з позицій чинного національного та/або міжнародного кримінального законодавства [1]. Звісно, це визначення не є бездоганним з позицій вчення про особистість злочинця, адже не передбачає вказівку на діяльнісний та мотиваційний аспекти формування криміногенних якостей особи. Проте оперування ним, на нашу думку, є виправданим, адже обмеження предмета типології виключно тими злочинцями, які мають глибокі антисуспільні установки, через сталість політичних кримінальних практик суттєво звузить їх перелік. Вочевидь, навіть одиничне вчинення політичного злочину може мати серйозні деструктивні наслідки як для однієї держави, так і для цілих сегментів міжнародно-правового порядку. Отже, в аспекті виділення типологічних рис політичних злочинців під останніми ми будемо розуміти й особистості злочинців, і осіб, які вчиняють політичні злочини, що не характеризуються системністю злочинних практик.

У сучасній кримінології вироблено значну кількість типологій політичних злочинів, які репрезентовані працями В. М. Бурлакова, А. П. Данилова, А. І. Долгової, С. В. Дьякова, В. Є. Емінова, Н. А. Зелінської, М. С. Іншакова, П. О. Кабанова, Г. В. Маляр та інших вчених. Разом з тим практично не дослідженим залишається такий критерій типізації, як відношення особи до чинного політичного режиму, відповідно до якого можливо виділити такі типи політичних злочинців:

– *бунтар*. Цей тип вирізняється своєю радикальною спрямованістю. Ідеологічне ж підґрунтя у структурі мотивації не має принципового значення й може виконувати як концептуальну, так і маніпулятивну (інструментальну) роль. Цей тип умовно поділяється на два підтипи: *а) революціонер*; *б) реакціонер*. Їх ви-

ділення має сенс лише в тому випадку, коли в державі відбулися революційні зміни, що тягнуть за собою подальше наростання реваншистських тенденцій у прихильників колишньої політичної еліти. Набуваючи контроверсійних ідеологічних параметрів, решта їх кримінологічно значущих особистісних характеристик виявляються умовно ідентичними. До них, оперуючи виділеними В. І. Павлюком та М. Ф. Юрієм [2, с. 277–279] рисами революціонерів як політичних акторів, віднесемо наступні: *а)* схильність до насильства; *б)* довільна безпідставність як прояв свавілля. Доречними в цьому контексті є роздуми академіка О. М. Костенка, який зауважує, що юридичне свавілля і юридичні ілюзії (різновид соціального свавілля та соціальних ілюзій), які полягають у визнанні джерелом права лише волі й свідомості людей, стають панівними в суспільному житті тоді, коли це життя внаслідок кризового стану суспільства не узгоджується із законами соціальної природи, зокрема при тоталітаризмі або криміналізмі, який приходить на зміну тоталітаризму на шляху до демократії. Правове свавілля і правові ілюзії – симптом соціального регресу [3, с. 69]. А тому правий був Д. С. Мережковський, який зазначав, що в страшній свободі, здатності відриватися від опори, від побуту, історії, спалювати всі свої кораблі, ламати усе своє минуле в ім'я невідомого майбутнього – у цій довільній безпідставності і полягає одна з найглибших особливостей революційного духу [4, с. 27]. Дійсно, усвідомлення особою відсутності правових та моральних зобов'язань у системі соціальної дії є одним із найнебезпечніших факторів, який найбільш високі моральні прагнення революціонера здатен перетворити на нігілізм; *в)* високий ступінь емоційної та когнітивної ригідності, нездатність до критичного аналізу власних установок, а також об'єктивних фактів, вибірковість джерел отримання інформації за критерієм лояльності до ідеї, яку він відстоює; *г)* переважання ігрових мотивів в комплексі радикальних революційних дій.

Наголосимо, що з суто кримінологічної точки зору (тобто не враховуючи діаметрально протилежних світоглядних компонентів у структурі політичної свідомості) революціонери та реакціонери є одним типом – бунтарі. А тому для них характерними є вчинення ідентичних злочинів – дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України), диверсії (ст. 113 КК України), терористичні акти (ст. 258 КК України), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), групові порушення громадського порядку (ст. 293

КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України) тощо;

– *консерватор* – прагне до збереження злочинним шляхом усталених конфігурацій політичного режиму, що задовольняють вимогам стабільності. При цьому соціальні траєкторії вказаної стабільності не мають для такого типу принципового значення. Головна мета, якої прагне досягти консерватор, вчиняючи політичний злочин, – недопущення «соціальної ревізії» політичного режиму загалом чи окремих його складових. Звісно, що це є метою-засобом, а не метою-результатом. Збереження існуючих контурів базових владних інститутів публічної політики є запорукою задоволення потреб та інтересів іншого характеру – суто особистісних (контроль над корпусом окремих органів державної влади, можливість продовження злочинних промислів з використанням владних повноважень тощо), групових (в інтересах певного політичного чи бізнесового актора – політичної партії, фінансової групи тощо). Типовими злочинами для такого злочинця є так звані електоральні злочини

(надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 157 КК України), порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) (ст. 159-1 КК України), підкуп виборця (ст. 160 КК України) та ін.), а також втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України) з метою схилити останні до прийняття неправосудного рішення щодо заборони проведення масових заходів (мітингів, пікетів, демонстрацій тощо), незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК України) осіб, які можуть бути небезпечними для режиму, – журналістів, громадських діячів, працівників правоохоронних органів тощо.

Наведена типологія та виділені риси політичних злочинів потребує додаткового розроблення й розширення спектра кримінологічно значущих особистісних ознак, що слід розглядати як напрям щодо подальших політико-кримінологічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Кабанов П. А. Криминологическая концепция личности политического преступника [Электронный ресурс] / П. А. Кабанов. – Режим доступа : http://e-notabene.ru/lr/article_584.html
2. Політична антропологія : навч. посіб. / В. І. Павлюк, М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2008. – 408 с.
3. Костенко О. М. Як вийти на шлях соціального прогресу. 10 тез до дискусії щодо антикризової реформи соціальних наук / О. М. Костенко // Вісник Національної академії наук України. – 2009. – № 6. – С. 68–75.
4. Мережковский Д. С. Полное собрание сочинений : в 24 т. Т. 2 / Д. С. Мережковский. – СПб. : Типография товарищества И. Д. Сытина, 1914. – 614 с.

Одержано 15.04.2015

Оцел Валентина Василівна,

науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В ДЕРЖАВІ

Злочинність тісно пов'язана з об'єктивними та суб'єктивними процесами, що відбуваються в суспільстві, а тому змінюється так само як і вони й під їх впливом. До її вивчення треба підходити комплексно. Значна роль при цьому відводиться науковим розробкам методики моніторингу причин та умов злочинності й ефективних засобів щодо протидії їй. На це звертали увагу такі вчені, як: Г. А. Аванесов, А. П. Закалюк, О. М. Джужа, А. І. Долгова, О. В. Боков, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. І. Шақун та ін. Вивченням зазначеного питання предметно займається й Є. М. Блажівський.

Як наголошує науковець, останнім часом термін «моніторинг» все частіше використовується вченими та практиками замість поняття «кримінологічне дослідження». «Найбільш часто він застосовується, коли мова йде про необхідність проведення моніторингу ситуації зі злочинністю або моніторингу ефективності протидії злочинності» [1]. У зв'язку з цим доцільно з'ясувати сутність самого поняття «моніторинг».

Одним із найпоширеніших його визначень є наступне: «...моніторинг (англ. *monitoring*, нім. *Monitoring*) – це комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом і тенденціями розвитку природних, техногенних і суспільних процесів. Методологічно моніторинг – це проведення низки однотипних замірів досліджуваного об'єкта і подальший аналіз, оцінка, порівняння отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій, змінних і їх динаміки» [2]. У широкому значенні «...під моніторингом розуміють спеціально організоване систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів із метою їх оцінки, контролю та прогнозу» [1].

Щодо кримінологічного моніторингу, то він включає: визначення теоретичних понять, цілей і завдань, методів дослідження; соціальну ситуацію в регіоні, методику встановлення рівня й тенденцій її зміни; кримінальну ситуацію (кримінологічні характеристики причинного комплексу злочинності; характеристики злочинців; характеристики системи запобіжного впливу). Кримінологічний моніторинг повинен здійснюватися як систематичне вивчення та оцінка внутрішніх – соціально-психологічних – передумов злочинності й тенденцій їх зміни у співвіднесеності з аналізом соціальних умов, які виступають найбільш суттєвими зовнішніми факторами та впливають на формування внутрішніх передумов злочинності [3].

У нашому випадку об'єктом моніторингу є криміногенна ситуація, що являє собою сукупність обставин, які характеризують рівень злочинності в державі, її регіонах, сферах життєдіяльності, галузях господарства

тощо, а також комплекс взаємопов'язаних факторів соціального, економічного, політичного, правового, культурного характеру, що стосуються злочинності. Моніторинг криміногенної ситуації – це система регулярних, довготривалих спостережень у просторі та часі за її станом, чинниками, що на неї впливають. Метою такого моніторингу є оцінка криміногенної ситуації та формування на цій основі управлінських рішень для успішної боротьби зі злочинністю. Він включає різноманітні індикатори, що носять інформаційний характер.

Одержання інформації виступає основною метою здійснення державного моніторингу протидії злочинності. Це дає змогу, як зазначає Є. М. Блажівський, здійснювати:

- «...визначення масштабів поширення злочинності у країні з урахуванням латентних характеристик, виявлення і прогнозування пов'язаних із цим негативних наслідків;
- виявлення, прогнозування й оцінювання рівня загроз національній безпеці у сфері протидії злочинності;
- прийняття необхідних управлінських рішень у сфері протидії злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- оцінювання ефективності проведеної політики у сфері протидії злочинності та формування пропозицій з її підвищення» [1].

У результаті аналізу емпіричних фактів (характеристик злочинності, кримінологічно значущих характеристик середовища, населення і стану соціального контролю в суспільстві) роблять теоретичні висновки про закономірності злочинності, кримінальної ситуації та її зміни [4, с. 7–8].

На основі вивчення факторів (детермінант) злочинності ми отримуємо інформацію для аналізу стану та протидії злочинності, а також для успішного прогнозування (масштаби, форми) її існування в майбутньому. Моніторинг криміногенної ситуації у державі має ґрунтуватися на таких джерелах інформації, як: 1) статистика органів внутрішніх справ України; 2) державна та відомча статистика України, результати вибіркового соціологічного та кримінологічного досліджень щодо чинників, які можуть здійснювати криміногенний та антикриміногенний вплив; 3) дані спеціалізованого дослідження громадської думки; 4) експертні висновки щодо тенденцій злочинності.

На сьогодні існує низка проблем щодо моніторингу криміногенної ситуації. Видається за доцільне розробити єдину методику проведення моніторингу криміногенної ситуації, нормативно закріпити правове положення щодо порядку його організації та прове-

дення, цілей, завдань, принципів, об'єктів та суб'єктів моніторингу, форм та статусу результатів моніторингу тощо. Зміни та доповнення кримінально-процесуального законодавства подекуди приводять до невміння та небажання об'єктивно оцінювати та виявляти фактори розвитку криміногенних ситуацій, невірно проводити розрахунки в аналітичній інформації та недооцінювати механізми правозастосування, до неможливості чи обмеження в отриманні необхідної інформації між суб'єктами моніторингу з метою розробки ефективних засобів попередження злочинності. При цьому не в кожному регіоні країни наявні сучасні інформаційні, технічні ресурси для забезпечення повноцінного отримання даних.

Таким чином, перед законодавцями, науковцями та практиками постають питання: щодо вироблення єдиної методики моніторингу криміногенної ситуації, встановлення об'єктивної та повної її оцінки в цілому в країні та її регіонах для вироблення адекватних заходів по боротьбі зі злочинністю; можливостей суб'єктів моніторингу взаємодіяти між собою (правоохоронних структур та інших органів і організацій з обміну інформацією); наявності для цього сучасних інформаційних ресурсів і технологій, а також матеріально-технічного забезпечення цієї діяльності. Отже, їх вирішення – вимога часу.

Список використаних джерел

1. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/8734/%AA>.
2. Моніторинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Моніторинг.
3. Прикладная юридическая психология / под ред. А. М. Столяренко. – М.: Юнити-Дана, 2000. – 639 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1744_page_23.html.
4. Долгова А.И. Криминальная ситуация в России: оценка изменений / А. И. Долгова // Новая криминальная ситуация: оценка и реагирование / под ред. А. И. Долговой. – М.: Криминологическая ассоциация, 2009. – С. 3–14.

Одержано 21.04.2015

Пономарьов Сергій Павлович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

РОЛЬ ОРГАНІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ

Основним пріоритетом кожної розвинутої держави є забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Останнім часом для України як ніколи актуальним постає питання забезпечення і збереження безпеки в суспільстві. Злочинність стає агресивнішою, має міждержавний характер, здійснюються посягання проти основ національної безпеки, шкода від такого виду злочинів завдається не лише кожному громадянину, а й державі в цілому. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» на Службу безпеки України у межах визначеної законодавством компетенції покладається захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

До завдань Служби безпеки України (далі – СБУ) також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Дедалі частіше злочинність набуває насильницького характеру, протидіяти їй надзвичайно складно, що обумовлено не достатнім матеріально-технічним забезпеченням працівників СБУ, відсутністю належної професійної підготовки працівників вказаної служби, неналежна взаємодія з іншими органами та підрозділами, які покликані протидіяти злочинності.

Слід відзначити, що протидія злочинності полягає не лише у розслідуванні злочинів і встановленні осіб, які їх вчинили, а й в ефективній профілактиці, виявленні причин та умов, які їй сприяють, усуненні наслідків. Позитивним моментом є те, що у своїй діяльності щодо протидії насильницьким та іншим ви-

дам злочинів органи СБУ можуть використовувати як гласні, так і негласні методи і засоби, особливий характер яких визначається умовами цієї діяльності. Таким чином, для ефективної протидії злочинності слід лише правильно застосовувати такі методи і засоби, очевидним є необхідність належної професійної підготовки працівників СБУ до виконання покладених на них обов'язків. Як було зазначено вище, злочинність нерідко носить міжнародний характер, тому актуальним є взаємодія працівників СБУ з органами та підрозділами інших держав, така взаємодія має бути безперервною, полягати не лише у взаємному наданні та виконанні запитів, а й в обміні інформацією, яка представляє інтерес та є важливою для розслідування злочинів, а також в обміні досвідом щодо протидії злочинності. Діяльність підрозділів СБУ часто пов'язана із обмеженням конституційних прав та свобод людини і громадянина, які мають бути індивідуальними для кожного окремого випадку, тому дуже важливим є встановлення рівноваги при таких обмеженнях, щоб вони відповідали цілям заради яких здійснюються. Також окремим та актуальним питанням постає взаємодія СБУ із засобами масової інформації, адже надмірне використання відомостей, які мають відношення до протидії злочинам, передбаченим розділом першим Особливої частини Кримінального кодексу України може призвести до загрози державній безпеці.

Отже, протидія насильницьким злочинам Службою безпеки України є надзвичайно актуальним питанням, яке привертає увагу спільноти не лише України, а й іноземних держав. Кількість осіб, постраждалих від таких злочинів досягає небачених раніше цифр, більш того, їх наслідки призводять до того, що постраждалим стає кожен громадянин держави, оскільки ущемляються інтереси держави, тому необхідно якомога частіше привертати увагу до основних проблем, які постають перед СБУ у протидії насильницьким злочинам.

Список використаних джерел

1. «Про Службу безпеки України»: Закон України від 13.05.1992 року України N 2229-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T222900.html.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. – Редакція станом на 05.04.2015.
3. Основні напрямки діяльності Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/sydovi-orgonu/502-tuxui/10629-s-3-----html>

Одержано 23.04.2015

Nataliia O. Pribytkova,

legal assistant and interpreter of International Relations' Department of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine;

Lennart Spolander,

senior lecture of Department of Teacher Education in Swedish & Social Sciences, Umeå University, Sweden

KRIMINOLOGICAL ANALYZE OF RACISM AND XENOPHOBIA IN UKRAINE

Racism and xenophobia are antisocial phenomena that have an old history of its reproduction in different societies. Their emission recently tendentious character, and the appropriate forms of manifestation still oftener overstep the limits of the everyday intolerance and acquire features of severe and more serious crimes mainly aggressively and violent direction.

Xenophobia (from the Greek *xenos* – alien and *phobos* – fear) is fear or hatred of someone or something strange, unfamiliar, unusual; perception of strange as incomprehensible, immense, and so – dangerous and enemy. Brain washing of this unconscious feelings led to the emergence of racism – the whole set of concepts that are based on the regulations of a physical or mental disparity of human races, and the decisive influence of racial differences in the history and culture of the society.

In objective terms, racism and xenophobia is a manifestation of intolerance, hostility one group of population to another on the basis of skin color or nationality, respectively. Their emission is evidence of existing social tensions, source of which is discontent indigenous (as a rule) for specific areas of the population by their socio-economic status, a sense of criminal threat or threat of cultural diffusion, increased competition in the labor market and other dimensions of social space (areas of entrepreneurship, education, etc.) [1, p. 239–240].

In native scientific publications one of the first cases of criminal manifestation of racism usually dated July 2001, when a refugee from Rwanda was beaten to death near his home in Vinnytsya, which caused concern official disquietude of UN High Commissioner for Refugees [3]. This event coincided with the general spread of crimes committed on racial and religious hatred, became a tangible problem in post-industrial countries of Europe due to undecided issues of migration and national cultural policy.

Beginning with middle 2002 xenophobic shades publications has increased, and they began to print and newspapers with a large edition [4].

Note that the whole Ukrainian society is one of those where the level of racism and xenophobia is not critical. With high tolerance in Ukrainian society is friendly primarily to the representatives of ethnic groups that traditionally live in the country (Ukrainian, Russian, Belarusian), attitude is worse towards people of other nationalities and races, as well as representatives of non-European countries that are poorer than Ukraine. [2].

Opportunely we note that the number of hate crimes began to grow rapidly from October 2006 to middle 2008, has become threatening. This forced the state to take various measures [5] by which the number of crimes

in 2009–2010 began to decreased, what certify state statistics and monitoring of NGOs. However, it is clear that the problem of racism and xenophobia remain painful.

We should separately note at the high latency of this kind of crime. For the last seven and a half years, official statistics confirm committing only 16 crimes under the Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine – «violation of citizens' equality in dependance on their race, nationality or religion» (total for the whole period of Ukraine's independence was officially registered 46 crimes under this article). However, only six cases of these crimes trial ended with a guilty verdict and sentence of seven people. Thus, practically only one person per year in an average brought to criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality or religion [1, p. 247].

The research results of NGOs show that the number of crimes committed on the ground of racism and xenophobia is not less than 190 per year. Usually this are violent crimes committed by organized groups of young people who belong to groups of skinheads and neo-fascists and aimed primarily against foreign students, asylum seekers, refugees and immigrants, businessmen, diplomats and also family members of UN personnel who are often immigrants from Africa, Asia, the Middle East, the Caucasus as well as representatives of visible minorities from Western countries [6]. Hereby based on the results of a Complex demographic forecast of Ukraine till 2050, one could argue that the tendency to increasing of migration balance will continue, and share in it emigrant from Africa and Asia, that is «non-traditional» immigrants will also increase [7, p. 98] that in the future will only exacerbate the crime situation in the specified part.

It is also considered necessary to improve national legislation in order to introduce a wider range of grounds for criminal and administrative responsibility of perpetrators of crimes aimed at exciting national, racial or religious hatred. European experience suggests that an extensive system of legal regulations reduces the risk of growth of such crimes, but this experience requires a thorough job of native lawmakers for its adaptation [4, p. 37–39].

Among the total number of crimes that category separate anxiety sent for facts of perpetration of unlawful acts against foreigners by participants of radical youth organizations and movements, such are the so-called «skinheads» and neo-Nazis. The main purpose of their work, they claim, is to fight for the «purity» of Caucasian race expatriating from Ukraine immigrants from Africa, Asia and Latin America.

Business results in this area have confirmed that racism and xenophobia, though not yet in Ukraine scale social phenomena, but have considerable criminogenic potential under such factors as the continued political instability, low-income population, and the activity of illegal immigration.

In summary, we note that the current state of crimes motivated by racism and xenophobia demonstrates the newest threatening trends. They are based, respectively, on transformation of racism and xenophobia as background for crime phenomenas.

Psychology rejection and rejection of «strange», intolerance to representatives of other nationalities, religion, and speakers becomes dangerous signs of social disease that requires immediate state including criminal and legal reaction.

Improving public policy depends on the optimization of institutional mechanisms for its implementation in this area, improvement of national legislation in accordance with international standards and practices of counteraction racism, xenophobia and other forms of intolerance [8, p. 19].

To achieve this it is necessary: to reform appropriate legislation to end all forms of discrimination, namely the obligatory participation of experts and representatives of civil society; consider the possibility of renewal activity of liquidated or the creation of new institutional structures to combat racism, xenophobia and intolerance in Ukrainian society; to activate for public authorities cooperation with domestic and international NGOs that operate in combating xenophobia, racism and intolerance; conduct human rights training for police officers, prosecutors, courts, the State Border and penitentiary services and also create an effective procedure for information about violations of equality and discrimination by the police officers against Roma and members of other ethnic groups and sexual minorities; ensure effective investigation of such complaints and bring those guilty to responsibility; create the atmosphere of intolerance for racism and xenophobia, including drawing up and implementing educational and cultural campaigns aimed at building tolerance to foreigners.

References

1. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія / Д. О. Назаренко. – Х. : Ніка Нова, 2013. – 523 с.
2. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362647447>.
3. Мартиненко О. А. Расизм та ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини / О. А. Мартиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=12124927704>.
4. Права людини в Україні 2004. Доповіді правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1117358178>.
5. Права людини в Україні – 2008. Деякі аспекти права на захист від дискримінації та боротьби з расизмом і ксенофобією / Харківська правозахисна група [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1245855623>.
6. Мартиненко О. А. Расизм та ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини / О. А. Мартиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=1212492770>.
7. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / За ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2006. – 122 с.
8. Declaration of principles of tolerance, 1995 // UNESCO and human rights, standart-setting instruments. Major meetings publications. Paris, 1999, 2nd edition. – 320 p.

Прібиткова Наталія Олександрівна,

референт-перекладач відділу міжнародних зв'язків Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна;

Леннарт Споландер,

старший викладач кафедри педагогічної освіти в Швеції і соціальних наук, Університет Умеа, Умеа, Швеція

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ РАСИЗМУ ТА КСЕНОФОбІЇ В УКРАЇНІ

Проведений кримінологічний аналіз злочинних проявів расизму та ксенофобії в Україні. Встановлено високий рівень злочинів ненависті, а також тенденцію до їх зростання. Акцентовано увагу на високій латентності злочинів цієї категорії. Відстоюється думка про те, що основними причинами інтенсифікації злочинних проявів расизму та ксенофобії є поглиблення протиріч у соціально-економічній, політичній сферах, а також неефективна превентивна державна політика. Окреслено пріоритетні заходи протидії поширенню злочинів ненависті через оптимізацію інституційних механізмів профілактичної діяльності. Запропоновані шляхи удосконалення вітчизняного законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Одержано 22.04.2015

Продан Татьяна Васильевна,
ассистент кафедры уголовного права и криминалистики Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, Черновцы, Украина

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТРЕБНОСТЕЙ ЖЕНЩИН, УДОВЛЕТВОРЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ НАСИЛЬСТВЕННЫМ ПУТЕМ

Предпосылкой поведения человека, источником его деятельности является потребность [1, с. 65]. Содержание, которое вкладывается в понятие «потребность» исследовали такие ученые, как А. Ф. Зелинский [2, с. 57], Д. А. Кикнадзе [3, с. 8], Ш. А. Надирашвили [4, с. 177], Д. Н. Узнадзе [5, с. 29] и другие. Проанализировав работы названных выше ученых, мы приходим к выводу, что под потребностью следует понимать состояние организма человека, который, нуждаясь в чем-либо, вызывает поисковую активность в ее удовлетворении.

Для детального анализа потребностей женщин, удовлетворенных преступным насильственным путем, мы проанализировали приговоры по уголовным делам Единого государственного реестра судебных решений Украины относительно женщин, совершивших преступления насильственного характера. Ведь с помощью анализируемых приговоров по уголовным делам мы можем выделить те потребности женщин, которые удовлетворялись именно преступным насильственным путем, и к тому же дать общую характеристику каждой такой потребности.

Следует отметить, что для более детального анализа потребностей женщин, удовлетворенных преступным насильственным путем (далее – потребности женщин), мы проанализировали еще и Архивы уголовных дел Первомайского районного суда г. Черновцы (Украина), Садгорского районного суда г. Черновцы (Украина) и Шевченковского районного суда г. Черновцы (Украина) за период 2007–2013 годов (16 уголовных дел, которые были рассмотрены в течение данного периода). Это объясняется тем, что Единый государственный реестр судебных решений Украины не содержит достаточных сведений о женской насильственной преступности, в частности не содержит данных о возрасте женщин на момент совершения ими преступления. Поэтому для детальной характеристики потребностей мы и проанализировали Архивы уголовных дел районных судов г. Черновцы (Украина).

По результатам проведенного анализа приговоров по уголовным делам за период 2006–2013 годов (выборка – 738 приговоров из 7634 приговоров по уголовным делам Единого государственного реестра судебных решений Украины) мы делаем вывод, что женщины, которые совершали насильственные преступления, удовлетворяли потребности в: 1) самоутверждении; 2) уважении; 3) доминировании; 4) безопасности; 5) потребности материального характера [6].

Потребность женщин в самоутверждении.

Мы поддерживаем позицию А. В. Капцова, который выделяет четыре возрастные группы: 16–18 лет,

19–24 лет, 25–39 лет и 40–65 лет [7, с. 64]. Согласно такому разделению, мы приходим к выводу, что потребность в самоутверждении наиболее характерна женщинам возрастной группы от 25–39 лет (42,8 %), которая не имеет абсолютного большинства, поскольку 57,2 % приходится на другие группы. На момент ее удовлетворения одинаковое количество женщин находилось как в браке, так и вне брака (42,8 %). Фактически половина женщин (42,8 %) имели на содержании несовершеннолетних детей, имели среднее образование (42,9 %), не работали (57,1 %) и ранее не были судимы (85,7 %). К тому же большинство женщин удовлетворяют ее в зимний период (34,3 %), а меньше всего – в весенний и летний периоды (22,5 % и 19,7 %). По дням недели чаще удовлетворяется в выходные дни (28,6 %) и приходится на дневные часы (06:00–18:00 ч.) (71,4 %). Более половины женщин удовлетворяют ее дома (61,4 %) в состоянии алкогольного опьянения (69 %) путем нанесения ударов ножом (46 %).

Потребность женщин в доминировании.

Наиболее потребность в доминировании обеспечивается женщинами в возрасте от 25–39 лет и от 40–65 лет (40 %), в отличие от потребности в самоутверждении. Также на момент ее удовлетворения большинство женщин находилось в браке (60 %), лишь 20 % женщин имели несовершеннолетних детей. Значительная часть женщин имели среднее образование (39,5 %), не работали (80 %), а также ранее не были судимы (100 %). В отличие от потребности в самоутверждении, данная потребность обеспечивается в весенний период (30,3 %). Чаще всего удовлетворяется в среду (35 %) и в вечернее время (18:00–24:00 ч.) (43,2 %). Достаточно большой процент женщин удовлетворяют ее в доме (67,4 %), в состоянии алкогольного опьянения (40 %) путем нанесения ударов ножом (56,8 %), что значительно больше по сравнению с потребностью в самоутверждении (на 10,8 %).

Потребность женщин в безопасности.

Интересно, что в отличие от потребностей в самоутверждении и доминировании, потребность в безопасности наиболее характерна женщинам в возрасте от 19–24 лет (75 %). Женщины на момент ее удовлетворения были как разведенными, так и холостыми (50 %), 50 % женщин имели на содержании несовершеннолетних детей. Большинство женщин, которые обеспечивали ее так же, как и вышерассмотренные потребности, имели среднее образование (54,7 %), в абсолютном большинстве не работали (100 %) и ранее не были судимы (100 %). Сравнивая данную потребность

с вышерассмотренными потребностями, мы видим, что, в отличие от потребности в самоутверждении, значительная часть женщин удовлетворяли ее в весенний период (33,4 %). По дням недели чаще, в отличие от потребности в доминировании, обеспечивается в воскресенье (40 %). В равном количестве женщины удовлетворяют ее в вечернее (18:00–00:00 ч.) и ночное времена (00:00–06:00 ч.) (35,7 %). Как и рассмотренные потребности, чаще всего удовлетворяется в доме (95,3 %) путем нанесения ударов ножом (69,1 %). Мы наблюдаем тот факт, что 42,8 % женщин удовлетворяли ее в состоянии алкогольного опьянения.

Потребность женщин в уважении.

По результатам нашего исследования, мы наблюдаем, что женщины на момент удовлетворения данной потребности состояли в браке (75 %), что является общим с потребностью в доминировании, и имели на содержании несовершеннолетних детей (34 %). Что касается уровня образования, то мы можем наблюдать, что женщины, которые удовлетворяли потребность в уважении, имели среднее образование (60 %), значительная их часть не работали (56 %) и ранее не были судимы (75 %). Чаще всего такая потребность удовлетворялась в осенний период и составляет 40 %, что нехарактерно для вышерассмотренных потребностей. По дням недели чаще удовлетворяется в воскресенье (35 %) и в вечернее время (18:00–00:00 ч.), на которые приходится 40 %. В абсолютном большинстве она удовлетворяется в доме (100 %) путем нанесения ударов ножом (60 %). Мы не можем обойти и то, что 25 % женщин удовлетворяли ее в состоянии алкогольного опьянения.

Потребность женщин материального характера.

Женщины на момент удовлетворения потребности материального характера не состояли в браке (55 %) и имели несовершеннолетних детей (43 %). Интересным является тот момент, что данную по-

требность обеспечивали женщины, имеющие среднее специальное образование (20 %), в отличие от вышерассмотренных нами потребностей, где преобладало среднее образование. Мы прослеживаем еще и то, что женщины, которые удовлетворяли ее на момент совершения преступления, не работали (54 %) и ранее не были судимы (68 %). Большинство женщин обеспечивали ее в осенний период (37 %), а по дням недели чаще всего в четверг (25 %). Следует также подчеркнуть, что практически наименьший процент ее удовлетворения приходится на выходные дни, в отличие от вышерассмотренных потребностей, на которые приходится наибольший процент, кроме потребности в доминировании. По результатам анализа ее удовлетворение связано с вечерними часами (18:00–00:00 ч.) (37 %). Исследуемая потребность, как и все вышеприведенные потребности, обеспечивается в основном в доме (70,4 %) путем нанесения ударов ножом (33,4 %). Стоит подчеркнуть, что 18,5 % женщин удовлетворяли ее в состоянии алкогольного опьянения.

Итак, учитывая изложенное, по результатам проведенного анализа потребностей женщин, удовлетворенных преступным насильственным путем, мы делаем следующие выводы. Анализируя потребности женщин, которые удовлетворяются преступным насильственным путем, мы наблюдаем, что женщины удовлетворяют таким образом пять потребностей: в самоутверждении, доминировании, уважении, безопасности и потребности материального характера. Вышеприведенные потребности не имеют по отношению друг к другу идентичной характеристики, а это подтверждает о необходимости их выделения и исследования. Поэтому хотим отметить, что не остановимся на проведенном исследовании и в дальнейшем с помощью рассматриваемых нами потребностей сможем предложить пути противодействия им.

Список использованных источников

1. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии : учебник для вузов / М. И. Еникеев. – М. : Юристъ, 1996. – 631 с.
2. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
3. Кикнадзе Д. А. Потребности. Поведение. Воспитание / Д. А. Кикнадзе ; под ред. и при участии В. Г. Афанасьева. – М. : Мысль, 1968. – 148 с.
4. Надирашвили Ш. А. Установка и деятельность / Ш. А. Надирашвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1987. – 361 с.
5. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки / Д. Н. Узнадзе. – Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. – 210 с.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
7. Капцов А. В. Методика для диагностики актуальных потребностей личности / А. В. Капцов // Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер. : Психология. – 2008. – № 2 (4). – С. 59–70.

Получено 21.04.2015

Рудик Микола Миколайович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННИМ УГРУПОВАННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Дослідження у галузі кримінології засвідчують, що підліткова злочинність в Україні активно нарощує свій потенціал.

Суттєвою ознакою злочинності молоді є те, що вона набуває в Україні все більш організованого, групового характеру, до речі, остання стала особливістю сучасної злочинної поведінки молоді. До того ж змінилася кримінологічна характеристика і структура угруповань правопорушників. Не є сталим і перелік самих поширених діянь. Наприклад, частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, вчинених у групі, складає від 50 до 80% [1; 2]. Найбільш розповсюдженими є злочини, які мають корисливо-насильницьку спрямованість: розбій, грабіж, шахрайство, вимагання, вбивство з корисливих мотивів. У цьому контексті додамо, що кримінальні молодіжні угруповання з різним ступенем організованості виявлені у всіх великих обласних центрах країни. Вони створюються за місцем проживання чи навчання молоді і мають здебільшого стійкий характер.

Отже, організована злочинність неповнолітніх може бути визначена як відносно масове соціальне, системно-структурне явище, що є сукупністю стійких, керованих злочинних формувань (груп, співтовариств) і лідерів злочинного молодіжного середовища, що займаються вчиненням злочинів як промислом.

Кримінальна активність неповнолітніх, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності, має тенденцію до подальшого зростання і здатна помітно вплинути на розвиток оперативної обстановки в цілому [3]. Це підтверджує висловлювання О. В. Головкина [4] про те, що на практиці 80–90% таких злочинів, як грабежі, розбійні напади, хуліганство, вчиняються стійкими групами підлітків. Так що, у цілому, не буде перебільшенням говорити про те, що злочинність неповнолітніх – це груповий злочин. Звичайно, сам по собі факт формування груп підлітків та юнаків – процес закономірний. Відомо, що для підлітків характерна підвищена потреба у спілкуванні з однолітками, тому тривогу викликає не взагалі підліткове спілкування і неформальні підліткові групи, а лише ті, в яких відбувається їх криміналізація.

У останні роки злочинність неповнолітніх, навпаки, дедалі більше трансформується у стійку та організовану. Значне поширення отримали злочинні групи неповнолітніх, для яких характерний високий рівень організації злочинної діяльності, велика кількість вчинених тяжких злочинів, інтенсивність агресивного та криміногенного впливу на підлітків. Експерти наголошують, що, з одного боку, на даний час приблизно 30 % усіх кримінальних груп підлітків можна вважати організованими, з іншого – приблизно 12 % членів

«дорослих» організованих злочинних угруповань є неповнолітніми [5].

За даними опитування, криміногенні групи неповнолітніх використовують свій зв'язок з організованою злочинністю, перш за все, для зміцнення свого авторитету (так вважає 61 % опитаних експертів), а також для вчинення злочинів зі збільшенням матеріального зиску (10 %) і для захисту від правоохоронних органів (8%). Чисельність організованих злочинних угруповань за попередньою змовою за місцем проживання зазвичай невелика. Вона у більшості випадків складає 3–5 осіб, іноді досягає 10–13. Однак ці групи відрізняються однорідним складом, високою інтенсивністю і стійкістю злочинної діяльності. Так, майже третина вивчених груп вчинила 10 і більше злочинів [5].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що вчинення злочинів для значної частини підлітків стає навіть не професією, а способом життя. Підліткова злочинність помітно молодшає, робиться більш небезпечною за формами прояву, залучаючи до сфери свого впливу все більшу кількість неповнолітніх, формуючи у них злочинний світогляд.

Отже, надана узагальнена характеристика протиправної поведінки неповнолітніх в Україні на початку XXI століття є об'єктивною основою для системної організації діяльності правоохоронних органів у даному напрямку.

Необхідність створення комплексної інноваційної моделі запобігання груповій підлітковій злочинності зумовлена передусім потребою в новій, більш ефективній системі реагування на правопорушення та протидії злочинам, що вчиняються неповнолітніми. Ця модель має замінити неефективний каральний підхід, що лишився Україні у спадок від тоталітарного режиму, на нове розуміння принципів профілактики злочинності, що ґрунтується на рекомендаціях Європейського Союзу, документах ООН та ЮНІСЕФ стосовно сучасного досвіду ювенальної юстиції, на передовому досвіді Канади, Швейцарії та інших європейських країн у запобіганні підлітковій злочинності.

У результаті проведеного дослідження впливає структурований комплекс основних завдань із запобігання розвитку злочинності неповнолітніх:

- скорочення соціальної бази злочинності неповнолітніх: виявлення підлітків із індивідуальними особливостями психіки, що сприяють протиправній орієнтації, і проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи, створення умов для нормального способу життя та отримання освіти,

гідного працевлаштування, розвитку суспільної свідомості та суспільної моралі;

- нейтралізація (послаблення впливу) причин та умов, що сприяють вчинення ними злочинів: зниження ступеня відторгнення від держави та суспільства, подолання правового нігілізму, протидія поширенню пияцтва та наркоманії, своєчасне виявлення і роз'єднання груп антигромадської спрямованості, забезпечення правопорядку в громадських місцях;
- протидія впливу криміналу: зниження загального рівня злочинності, витіснення криміналу із ключових інститутів громадянського суспільства – економіки, засобів масової інформації, культури, підвищення ефективності роботи по контролю над організованою злочинністю;
- підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання, відвернення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми.

В Україні кримінальна відповідальність настає з 16 років. При вчиненні окремих видів злочинів цей вік знижується до 14 років. Складно говорити про гуман-

ність чи жорсткість українського законодавства, коли йдеться про школярів середніх або старших класів. Проте, порівняно з правовими системами інших держав, система покарань України видається досить гуманною. Наприклад, у 19 штатах США за вбивство засуджують до довічного ув'язнення, навіть якщо йдеться про неповнолітніх. До речі, благополучна Америка спростовує твердження про пряму залежність зростання підліткової криміногенності від економічного стану суспільства. Американські фахівці в цій галузі дотримуються думки, що в сучасному світі кримінальна активність підлітків зростає незалежно від матеріального добробуту населення. Причиною такого зростання називають акселерацію нових поколінь, поголовне захоплення Інтернетом, де немає цензури [6, с. 29–30].

Вищесказане зумовлює актуальність аналізу особливостей генезису і мотивації організованої злочинності підлітків та пов'язаних з цим рівнем і структурою даного виду злочинності, її детермінант та заходів запобігання. Усе це визначає необхідність комплексного вивчення групової корисливо-насильницької поведінки підлітків як відносно самостійного феномену у загальній структурі злочинності.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#
2. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2004–2014 роки: стат. зб. – К. : ВПЦ МВС України, 2015. – 201 с.
3. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх : посібник / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Д. М. Тичина та ін.; за ред. Л. І. Мороз. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 210 с.
4. Головкин О. В. Групова злочинність та її місце у загальній структурі злочинності / О. В. Головкин // Держава і право. – 2004. – Вип. 23. – С. 484–490.
5. Кримінологія: навчальний посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2009. – 312 с.
6. Савченко А. В. Покарання по-американські / А. В. Савченко // Міліція України. – 2003. – №4. – С. 29–30.

Одержано 21.04.2015

Сокол Олеся Олександрівна,

аспірантка Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету,
Запоріжжя, Україна

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

Запобігання злочинності в буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливість – усунення їх дії [1, с. 318-324].

Залежно від стадії запобіжної діяльності запобігання поділяється на: 1) профілактику вчинення злочинів; 2) відвернення вчинення злочинів; 3) припинення вчинення злочинів [2, с. 15].

Розрізняють такі заходи запобігання злочинам: 1) загальносоціальні; 2) спеціально-кримінологічні; 3) індивідуальні.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом із тим причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, господарських організацій [3, с. 143].

Запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків на загальносоціальному рівні – це узгоджена система заходів соціального, економічного, духовного, правового та морально-виховного характеру, які направлені на попередження цих злочинів, тобто на їх послаблення, нейтралізацію та усунення.

До таких заходів передусім слід віднести:

- удосконалення законодавства, яке стосується правового забезпечення сімей, приведення його у відповідність до міжнародних правових норм, та саме важливе – це створення правової регламентації механізмів практичної реалізації положень нормативно-правових актів, Концепції державної сімейної політики;
- визначеність, послідовність і активізація у проведенні державної сімейної, молодіжної та кримінальної політики, пріоритетами яких є надання соціальної та економічної допомоги сім'ям та дітям, попередження вчинення ними злочинів, реалізація програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, надання соціальної допомоги малозабезпеченим родинам;
- підвищення на загальнодержавному рівні правової обізнаності населення щодо аліментних

зобов'язань, яке можна реалізувати через розповсюдження інформації засобами масової інформації, також безкоштовне поширення тематичної літератури;

- надання робочих місць частині незайнятого населення, а особливо створення механізму через співпрацю Державної виконавчої служби і центру зайнятості обов'язкового працевлаштування осіб, які повинні утримувати членів своєї родини (дітей, батьків);
- покращення роботи Державної виконавчої служби через надання грошової премії за швидке та якісне виконання виконавчого провадження, що підвищить зацікавленість до своєї роботи;
- заохочення належною оплатою працівників органів соціального забезпечення, які допомагають людям похилого віку;
- проведення додаткових занять у школах та інститутах, де будуть проводитися знання, присвячені темі сім'ї та подальшої відповідальності за неї;
- забезпечення належного рівня життя, освіти, виховання, культури та добробуту населення;
- підвищення ефективності роботи церкви, духовенства, адже духовний розвиток суспільства знаходиться на низькому рівні, спостерігається невизначеність життєвих позицій, девальвація загальнолюдських і культурно-національних цінностей, для значної частини дітей властивий стан соціальної інфантильності;
- створення координаційних центрів, де буде надаватися психологічна та юридична допомога, громадських організацій, діяльність яких буде спрямована на відродження родинних засад і традиційних сімейних цінностей та організацію сімейного дозвілля;
- пошук коштів на проведення антиалкогольної та антинаркоманійної пропаганди;
- надання державної підтримки вже існуючим організаціям, які допомагають особам, які вживають алкоголь та наркотики, ведуть роботу з дітьми та підлітками.

Особливість соціально-економічних та культурно-виховних аспектів загальносоціального запобігання злочинності полягає в тому, що їх планування і здійснення провадяться не заради протидії злочинності (хоча і це мається на увазі), а для підвищення матеріального добробуту населення, його культурного рівня і свідомості [4, с. 19-20].

Ефективна боротьба та запобігання злочинності не під силу одним тільки правоохоронним органам,

оскільки це проблема перетворення суспільства і держави в цілому. На даному етапі у нашій країні тяжка політична та економічна ситуації, і тому для боротьби зі злочинністю на загальнодержавному рівні потрібно провести комплекс дій, направлених на вихід з економічної, політичної, соціальної, духовної та моральної кризи. Подолання злочинності та кризових явищ можливе лише у разі нормального функціонування та розвитку державних інститутів влади та економіки, вирішення соціальних проблем, максимального приділення уваги підростаючому поколінню, ведення продуманої державної політики та пропагування відповідної ідеології.

Таким чином, проведення зазначених вище заходів буде важливим кроком до запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацевдатних батьків. Їх впровадження підвищить вихованість суспільства, сприятиме народженню тільки бажаних дітей, що зменшить кількість покинутих та безпритульних дітей, також допоможе реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства, всіх його інститутів та подоланню негативних тенденцій у вихованні підростаючого покоління, які, на жаль, все частіше спостерігаються у нашому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Ін Юре, 2007. – 424 с.
2. Кальман О. Г. Проблеми протидії злочинності: підручник / О. Г. Кальман. – Х.: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.
3. Голіна В. В. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін. – Х.: Право, 2014. – 513 с.
4. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навчальний посібник / В. В. Голіна. – Х.: Право, 2011. – 120 с.

Одержано 22.04.2015

Телефанко Богдан Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ, Львів, Україна

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Однією з основних проблем правової політики України є протидія рецидивній злочинності. Проблема рецидивної злочинності завжди викликала підвищену увагу кримінологів, оскільки її рівень свідчить про ефективність правоохоронної системи держави та про сталі тенденції розвитку всієї злочинності. Природою рецидивної злочинності заклопотане кожне суспільство. І кожне по-своєму шукає варіанти протидії їй. Тому попередження цього виду злочинності є одним із найважливіших завдань кримінально-правової політики України. Це зумовлене тим, що така злочинність є одним із найнебезпечніших різновидів злочинних проявів, специфічним блоком у загальній структурі всієї злочинності, яка має свої закономірності і не може бути викорінена найближчим часом [1, с. 261]. Максимум можливого у боротьбі з нею – зменшення її до певних розмірів, утримання на контрольованому рівні, здійснення ефективного контролю з боку суспільства за її станом та заходами протидії їй. Але на жаль, в Україні на сьогодні спостерігається ускладнення криміногенної ситуації, викликане, перш за все, тим, що частина правоохоронців несуть службу в зоні АТО. Крім цього, відбувається міграція «злочинного елемента» зі сходу України, а у 2015 році збільшується потік вимушених переселенців з Донбасу. Основне завдання протидії рецидивній злочинності зводиться до необхідності довгострокової, послідовної, комплексної, контрольованої боротьби з нею. Для ефективної протидії злочинності взагалі і рецидиву зокрема потрібні не тільки каральні, а й запобіжні заходи, спеціальне реформування, у тому числі і реформи у пенітенціарній сфері. Ці заходи мають бути спрямовані на вдосконалення суспільних відносин з метою створення всіх необхідних політичних, економічних і соціальних умов для задоволення духовних і матеріальних інтересів людини та кожної сім'ї. Все це сприяє, як свідчить вітчизняний досвід, поступовому усуненню негативних явищ і процесів, що породжують, відновлюють рецидивну злочинність і впливають на її зростання [2, с. 233].

Важливими засобами протидії рецидиву злочинів є, зокрема, своєчасне виявлення і розкриття злочинів, ретельне вивчення особи у процесі слідства, правильний та обґрунтований вибір відповідного запобіжного заходу, призначення справедливого покарання (його відбування); з урахуванням вимог диференціації та індивідуалізації – неухильне забезпечення принципів, невідворотності і більш суворого покарання злочинців за новий злочин, суворе дотримання режиму в місцях обмеження і позбавлення волі, активний виховно-педагогічний вплив, заохочення до щонайменших позитивних проявів у поведінці засудженого, водночас рішуча боротьба зі злочинними проявами в місцях обмеження і позбавлення волі, надання допомоги

у формуванні соціально корисних зв'язків, побутове і трудове влаштування на волі тощо. Адже вони мають реальний виховний, витверезуючий ефект. На жаль, ці принципи не завжди виконуються послідовно на практиці. Багато злочинців з різних обставин звільняються від покарання або засуджуються на незначні строки позбавлення волі, що викликає обурення такою несправедливістю не тільки суспільства, а й навіть інших засуджених [3, с. 211].

Значна частина осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, надалі залишається схильною до таких дій і вдається до них, якщо є хоч найменша можливість уникнення покарання. Рецидивісти дуже часто виглядають благоприсойно і викликають довіру, інакше їм не вдавалося б вчиняти повторні злочини. За різними підрахунками такі невинуваті рецидивісти становлять від 30 % і більше від загальної кількості правопорушників. Ті, хто виступає за пом'якшення покарання рецидивістам, які неодноразово вчиняють злочини, стають на позицію рівної провини або симетричної відповідальності. Мовляв, особа погарячкувала, місця позбавлення волі і тривалі строки покарання не виправляють. Є мета, є засоби. Ніхто не хоче тюремного безправ'я. Мета – дати зрозуміти суспільству, що рецидивіст – це особа, яка неодноразово вчиняє злочини, не зважаючи на те, що вже відбувала покарання. І суворі вироки судів мають бути інструментами для втілення цієї мети. В Україні майже 55 % осіб звільняють від відбування покарання з випробуванням, в тому числі і тих осіб, які вчиняють тяжкі злочини. Має бути реальне відбування покарання. Автор підтримує думку багатьох вчених, які обґрунтовують скорочення розриву між нижньою і верхньою межами кримінально-правових санкцій. Зокрема, за особливо тяжкі злочини, де максимально допустимий розрив їх повинен бути 3–4 роки.

Позитивну роль у протидії новим злочинам відіграє пенітенціарна і постпенітенціарна робота виправних установ і органів внутрішніх справ. Як зазначалося, саме позбавлення волі і місця відбування покарання значною мірою сприяють десоціалізації засудженого. Безумовно, потребують докорінної перебудови умови відбування покарання у виправних установах. Тому нагальною потребою пенітенціарного реформування є гуманізація системи відбування покарання, орієнтація її на попередження і моральне оздоровлення засуджених. Очевидно, що першочерговим завданням є приведення її у відповідність до Конституції України і норм міжнародного права, що відповідало б законодавству і моралі цивілізованого суспільства (кардинальна зміна умов тримання засуджених, зняття невинуватих обмежень, руйнування

кримінальної субкультури, злочинної консолідації тощо). Крім цього, необхідно вдосконалювати роботу з умовно-дostroкового звільнення засуджених-рецидивістів від відбування покарання, оскільки серед цих осіб, які знову вчиняють злочини, велика доля осіб, умовно-дostroково звільнених.

Досить жорстким запобіжним заходом рецидиву, пов'язаним із деякими обмеженнями прав громадян, які відбули міру покарання, є адміністративний нагляд міліції. Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених із місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ. Такий нагляд строком від одного до двох років устанавлюється з метою попередження злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них [5]. Адміністративний нагляд встановлюється судами за особами, від яких є обґрунтовані підстави очікувати вчинення нового злочину. Однак потребують вдосконалення як сам інститут, так і практика адміністративного нагляду, усунення формалізму в його здійсненні, підвищення індивідуальної ресоціалізаційної роботи з особами, які реально можуть вчинити новий злочин, насиченість періоду адміністративного нагляду позитивними обов'язками піднаглядного (наприклад, пройти курс лікування, навчання, відновити сімейні зв'язки, працевлаштуватися тощо). І тут важлива роль відводиться взаємодії правоохоронних органів та інших державних і громадських організацій.

Протидії рецидивній злочинності можуть сприяти комплексні заходи соціального контролю і соціальної допомоги, неформальне проведення і дійсна зацікавленість у долі звільненого з місць позбавлення волі з боку правоохоронних органів, органів влади, трудо-

вого колективу, сім'ї. Досвід свідчить про те, що там, де проявляється активна і реальна турбота про долю засуджених (при їх наполегливому прагненні розпочати нове нормальне життя), є позитивні результати у протидії злочинності. Держава лише констатує зростання рецидивної злочинності серед звільнених із місць позбавлення волі, а правильні слова про необхідність соціальної адаптації часто залишаються лише на папері.

Також необхідно більш широко залучати до процесу ресоціалізації релігійні організації, соціальні групи, окремих громадян; налагодити в державі через засоби масової інформації за допомогою і за підтримки громадськості контрпропаганду злочинної діяльності; протидіяти залученню до злочинної діяльності неповнолітніх та молоді. До заходів цього напрямку боротьби з рецидивною злочинністю належать також законотворча робота щодо вдосконалення кримінального, кримінального процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого законодавства, підвищення рівня оперативно-розшукової роботи з виявлення і припинення злочинної діяльності злісних рецидивістів і професійних злочинців; надійної взаємодії і координації зусиль правоохоронних органів у виконанні програм протидії рецидивній злочинності. Потребує налагодження і вдосконалення міжнародне співробітництво у сфері боротьби з рецидивною злочинністю [2, с. 237].

Таким чином, перераховані заходи сприятимуть підвищенню ефективності протидії рецидивній злочинності. Важливу роль також відіграватиме встановлення миру на сході України та оздоровлення морально-психологічного клімату в державі. Ефективно протидіяти рецидивній злочинності – завдання складне, однак можливе, і цей напрямок ще потребує ґрунтовних досліджень.

Список використаних джерел

1. Зеленецький В. Розробка засад боротьби з рецидивною злочинністю – актуальна проблема української кримінології / В. Зеленецький, В. Голіна // *Право України*. – 2009. – № 12. – С. 261.
2. Даньшин І. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
3. Александров Ю. В. Кримінологія: Курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.
4. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 р. № 264/94-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр>

Одержано 19.04.2015

Тимчук Олексій Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права Інституту управління і права Запорізького національного технічного університету, Запоріжжя, Україна

ОКРЕМІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ УМИСНИХ ВБИВСТВ У ДЕРЖАВАХ СВІТУ

Одним із негативних соціальних явищ сучасного світу є злочинність, масштаби та окремі форми якої мають надзвичайно небезпечний для суспільства характер. Найтяжчим з-поміж злочинів проти особи є умисне вбивство, яке позбавляє людину життя як найвищої цінності. Незважаючи на той факт, що вбивства вчиняються в усіх державах світу, навіть побіжний огляд відповідних статистичних даних свідчить про суттєві відмінності у поширенні цієї форми соціальної девіації у світі. Серед багатьох видів злочинів нами були обрані саме умисні вбивства, враховуючи, по-перше, їхню мінімальну латентність у будь-якій країні, а по-друге, той факт, що саме умисні вбивства найбільш точно характеризують ступінь і масштаби поширення соціальної патології в тій або іншій державі та рівень агресивності суспільства.

Наявні статистичні дані Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) включають інформацію щодо 218 країн і територій світу (з них – 195 незалежних держав). За цими даними, середньосвітовий індекс умисних вбивств у 2012 р. склав 6,2 (тут і далі всі дані наведено із розрахунку на 100 тис. жителів) [1]. За індексом умисних вбивств усі держави світу умовно можна розподілити на шість таких груп:

1) держави із дуже низьким рівнем умисних вбивств, в яких цей показник не перевищує 2. Це переважно розвинуті держави Європи, зокрема, Австрія, Норвегія, Іспанія, ФРН, Швеція, Нідерланди, Чехія, Швейцарія, Ірландія, Франція; деякі розвинуті країни Азії (Японія, Республіка Корея, Сінгапур); окремі арабські держави (Бахрейн, Кувейт, Саудівська Аравія); деякі інші азійські країни (Бруней, Китай, В'єтнам). До цієї ж групи належать: в Африці – Туніс, Сан-Томе і Принсіпі, Марокко, Алжир, Єгипет; в Океанії – Австралія, Нова Зеландія, Вануату, Мікронезія, Палау; в Північній Америці – Канада.

2) держави з низьким рівнем умисних вбивств, в яких цей показник становить від 2 до 5. До цієї групи належать: в Європі – Білорусь, Болгарія, Румунія, Фінляндія, Латвія, Албанія, Чорногорія; в Азії – Азербайджан, Грузія, Маврикій, Ізраїль, Іран, Непал, Індія, Таїланд; в Африці – Лівія, Маврикій, Нігер; в Латинській Америці – Чилі та Болівія; в Північній Америці – США.

3) держави із середнім рівнем умисних вбивств, в яких цей показник становить від 5 до 10. До цієї групи належать: в Європі – Молдова, Естонія, Україна, Росія; в Азії – Індонезія, Філіппіни, Монголія; в Латинській Америці – Уругвай, Гаїті, Болівія, Коста-Рика, Куба, Суринам, Аргентина; в Африці – Мадагаскар, Мозамбік, Сейшельські острови, Малі, Сенегал;

4) держави з високим рівнем умисних вбивств, в яких цей показник становить від 10 до 30. Це переважно держави Африки (Руанда, Намібія, Ботсвана,

Судан) та Латинської Америки (Нікарагуа, Парагвай, Мексика, Бразилія, Еквадор, Тринідад і Тобаго). До цієї ж групи входять окремі держави Азії (М'янма і Киргизстан) та Океанії (Папуа-Нова Гвінея).

5) держави із надзвичайно високим рівнем умисних вбивств, в яких цей показник перевищує 30. Це переважно держави Центральної (Беліз, Гватемала, Сальвадор, Гондурас) і Південної Америки (Колумбія, Венесуела), Вест-Індії (Ямайка, Багамські острови, Домініканська республіка, Сент-Кітс і Невіс), а також окремі країни Африки – ПАР, Лесото, Свaziленд, Замбія, Кот-Д'Івуар.

Станом на 2013 р. найвищий у світі індекс умисних вбивств реєструвався в Гондурасі (79), а найнижчий – в Японії (0.35). Таким чином, різниця між цими державами становить майже 226 разів.

Слід звернути увагу, що існує в основному зворотна пропорційна залежність між рівнем умисних вбивств та рівнем самогубств як ще одним ключовим індикатором соціальної патології. Для порівняння зазначимо, що середньосвітовий індекс самогубств у 2012 р. склав 11,4 [2]. За співвідношенням цих показників держави світу можна умовно поділити на чотири групи:

1) держави із високим рівнем як вбивств, так і самогубств – Гаяна (18.6/44.2) та КНДР (15.2/38.5). Близькі до цієї групи деякі африканські країни, зокрема Зімбабве (14.3/18.1), Судан (24.2/17.2), Бурунді (21.7/23.1), Танзанія (24.5/24.9), Уганда (36.3/19.5). У пострадянських державах рівень умисних вбивств переважно вище середнього, а рівень самогубств високий: Росія – 9.7/19.5, Казахстан – 8.8/23.8, Україна – 4.7/16.8, Литва – 4.9/28.2, Білорусь – 4.9/18.3.

2) держави із високим рівнем вбивств, але низьким/середнім рівнем самогубств – Беліз (45/2.6), Гондурас (79/5.5), Ямайка (48/1.2), Венесуела (65/2.6), ПАР (32/3), Сальвадор (41/13.6), Колумбія (30/5.4).

3) держави із низьким/середнім рівнем убивств, але високим рівнем самогубств – Шрі-Ланка (3.6/28.8), Республіка Корея (0.86/28.9), Японія (0.35/18.5), Суринам (4.6/27.8), Угорщина (1.54/19.1), Непал (2.8/24.9).

4) держави із низьким рівнем як убивств, так і самогубств – Саудівська Аравія (1/0.4), Єгипет (1.2/1.7), Йорданія (2/1.1), Алжир (1.5/1.9), Азербайджан (2.1/1.7), Вірменія (1.8/1.9), Кувейт (1.4/1.8), Туніс (1.1/2.4), Кіпр (1.7/4.7).

Сума рівня умисних вбивств та рівня суїцидів характеризує індекс соціальної патологічності суспільства/країни. В цілому найвищий у світі цей показник у таких державах, як Гондурас (85), Венесуела (67), Гаяна (63), Уганда (56), Сальвадор (55), КНДР та Замбія

(в обох – 54). з пострадянських країн найвищим цей показник є в Литві (33; у 2000 р. – 55), Казахстані (32.6; у 2000 р. – 54) та в Росії (29; у 2000 р. – 63); в Україні він становить 21.5 (у 2000 р. – 39). Найнижчі у світі показники соціальної патологічності в деяких ісламських державах, зокрема в Саудівській Аравії (1.4), Азербайджані (2.7), Єгипті (2.9).

Рівень умисних вбивств, як і злочинність в цілому, детермінується всією сукупністю економічних, політичних, правових, культурно-цивілізаційних та інших чинників у їх взаємодії, при цьому неможливо заздалегідь визначити конкретну роль і значення кожного з них в цій детермінації. Проблема полягає ще й у тому, що загальні статистичні дані не дозволяють дізнатися про кримінологічно значущі особливості структури рівня вбивств, тобто про питому вагу цих злочинів за об'єктивними та суб'єктивними параметрами. Зрозуміло, що без знання мотивації цих злочинів не можна дати повну характеристику та створити адекватну картину їх причин. Але це не означає, що наведені цифри взагалі не придатні для наукового аналізу – на статистично значущому рівні суб'єктивні чинники врівноважуються об'єктивними, тобто за ними можна простежити певні соціальні закономірності. Мотиви всіх злочинів, зокрема і вбивств, підпорядковані соціокультурним чинникам.

В цілому найнижчий рівень умисних вбивств спостерігається в державах мусульманської цивілізації (переважно – незалежно від показників соціально-економічного розвитку та рівня життя), що можна пояснити так званім традиційним типом суспільства, сильними авторитарними елементами цієї релігії (вплив суспільних традицій, мінімальна соціальна атомізація) тощо. Саме мусульманські країни та деякі інші (зокрема, Бутан, Непал) є найменш модернізованими та найменше зазнали впливу західних цінностей. Водночас особливості західної цивілізації (індивідуалізм, соціальна атомізація тощо) в країнах її репрезентантах в основному не призводять до високого рівня вбивств, а навпаки, але їх «шокове» запозичення іншими державами в сукупності з місцевими чинниками часто призводять до високого рівня насильницької злочин-

ності. Саме тому найвищий рівень умисних вбивств у державах, де загалом висока насильницька злочинність та існує ціла субкультура насильства (Латинська Америка, Вест-Індія, чимало країн Африки). Проте в будь-якому випадку цивілізаційна приналежність сама по собі не визначає напряму кількості вбивств, оскільки можливе і вдале поєднання західних етичних та політико-правових цінностей із традиційними, яке супроводжується низькою насильницькою злочинністю, зокрема і вбивствами (Японія, Південна Корея, Сінгапур). В державах із жорстко авторитарними або тоталітарними політичними режимами низький рівень вбивств забезпечується переважно тотальним контролем репресивного апарату над суспільним життям (Китай, Іран, Бруней, Сирія, Туркменістан, Узбекистан).

Всупереч поширеним уявленням, власне індивідуалізм не сприяє високому рівню умисних вбивств (Нідерланди, Скандинавські країни), а колективізм не обов'язково запобігає їм (країни Африки, М'янма). Наприклад, за даними дослідження голландського вченого Г. Хофстеде [3], рівень індивідуалізму в Японії та Індії є майже однаковим (46 та 48 відповідно), а в КНР – значно нижчим (20), при цьому індекс вбивств у Японії нижчий в 2,8 рази, ніж у Китаї та в 7,7 разів, ніж в Індії. В Австралії індекс вбивств в 4,3 рази нижчий, ніж в США при однаковому рівні індивідуалізму.

За даними нашого дослідження, позитивна кореляція існує між індексом умисних вбивств та ключовими показниками соціальної нерівності суспільства [4]. Так, між індексом Джинні та індексом умисних вбивств вона становить 0,48 (дані по 175 державах) та 0,5 (дані по 155 державах). Кореляція із децильним коефіцієнтом 0,33 (дані по 123 державах). Натомість кореляція умисних вбивств із іншими індикаторами суспільного розвитку, які зазвичай вважають потенційно криміногенними, є негативною і становить: із ВВП на д.н. – 0,36 (дані щодо 163 держав); із питомою вагою міського населення (урбанізацією) – 0,27 (дані щодо 163 держав); зі споживанням спиртних напоїв на душу населення – 0,108 (дані щодо 155 держав).

Список використаних джерел

1. Global Study on Homicide 2013: Trends, Contexts, Data [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.unodc.org/gsh/en/data.html>
2. Preventing suicide: a global imperative [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/publications/2014/preventing-suicide-a-global-imperative>
3. The Hofstede centre: strategy-culture-change [Electronic Resource]. – Way of access : <http://geert-hofstede.com/countries.html>
4. List of countries by income equality [Electronic Resource]. – Way of access : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_income_equality.

Одержано 13.04.2015

УДК 343.85:[343.352: 351.74]

Узунова Ганна Юріївна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Боротьба з корупцією в органах внутрішніх справ постає надзвичайно актуальною проблемою. Корупція як явище морально-професійної деформації особистості працівника органів внутрішніх справ проявляється у зловживанні службовими повноваженнями, авторитетом і статусом служби і здійснюється з метою отримання особистої вигоди для себе чи інших осіб.

Необхідно проводити цілий комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження вчинення корупційних злочинів серед співробітників ОВС. До них можна віднести: 1) ефективне психологічне забезпечення служби в органах внутрішніх справ, підвищення якості роботи інспекторів-психологів психологічної служби підрозділів ОВС; 2) моральне та матеріальне стимулювання діяльності співробітників (необхідно частіше використовувати заходи заохочення у вигляді грошових премій, а в разі дисциплінарних стягнень не використовувати заходи матеріального характеру); 3) ефективне проведення індивідуальної виховної роботи керівним складом з підлеглими з урахуванням їх моральних, психологічних особливостей. Це необхідно для формування у співробітників високих моральних якостей та професійної етики, виховання уважного та ввічливого ставлення до громадян, морально-вольових якостей, уміння безконфліктного вирішення службових завдань, здатності протистояти стресовим ситуаціям. У цій роботі необхідно якомога частіше використовувати допомогу психологічної служби та організацію ефективної наставницької роботи з молодими співробітниками.

Матеріально-спонукальні мотиви корупції можуть бути викоренені у співробітників ОВС шляхом постійного відповідного поліпшення умов їх роботи, підвищення зарплати та інших видів матеріального заохочення за сумлінну роботу. Одним із критеріїв може бути співставлення зарплати співробітників ОВС з доходами в приватному секторі та її відповідний розмір для забезпечення достатнього (середнього для певних умов) рівня життя працівника та його сім'ї.

Крім встановлення співробітникам відносно високої зарплати, необхідно продумати і запровадити дієву систему морального стимулювання. І матеріальне, і моральне стимулювання повинні бути такими, щоб могли виконувати подвійне завдання: а) зробити правоохоронну службу достатньо привабливою (престижною), щоб утримати сумлінних і кваліфікованих працівників від переходу в приватний сектор; б) зробити правоохоронну службу досить вигідною матеріально, щоб співробітник розумів, що в разі притягнення до відповідальності за корупцію він втратить більше, ніж отримує від корупційних дій. Особливо ефективні в цьому плані різні види стимулювання, що безпосередньо залежать від стажу роботи на правоохоронній

службі, зокрема високі пенсії, вихідні допомоги, податкові та інші пільги.

Потрібно розробити концепцію поетапного підвищення соціального статусу працівників ОВС за рахунок надання їм тих благ, на які вони і витрачають свої доходи (законні та незаконні). Наприклад, вирішення житлового питання за допомогою масштабного будівництва житлового фонду за рахунок коштів МВС, яке матиме статус відомчого та службового, з передачею його у власність співробітникам, звільненим у зв'язку з вислугою певних термінів служби, а також через поранення або хвороби, отримані під час виконання службових обов'язків.

Безсумнівно, істотне підвищення заробітної плати співробітникам, а також реалізація інших соціальних гарантій будуть виступати як потужний антикорупційний фактор, але одного цього для ефективного впливу на досліджуваний вид злочинів, вчинених співробітниками органів внутрішніх справ, на наш погляд, буде все ж недостатньо. У даних умовах, необхідно розробити нову редакцію порядку застосування заохочень і накладання дисциплінарних стягнень в ОВС, де детально визначити підстави застосування заходів заохочення і стягнень. Створення відповідної правової бази правоохоронної діяльності міліції, чітке законодавче і відомче закріплення прав, обов'язків, відповідальності, конкретних службових повноважень кожного працівника міліції за посадою і напрямом службової діяльності, а також процедур їх реалізації та правового захисту дозволить співробітникам міліції швидко і якісно виконувати свою роботу, не турбуючись про резонанс, настрої громадськості, політичну приналежність чи статус окремих осіб тощо [1, с. 284].

Для протидії корупційним проявам у правоохоронних органах також необхідно: а) підвищення рівня технічного забезпечення правоохоронних органів, впровадження сучасних інформаційних технологій; б) зниження інтенсивності роботи, усунення дублювання повноважень між службами, підрозділами і посадами; в) кадрове оновлення правоохоронних органів; г) професійна підготовка співробітників, насамперед у сфері їх антикорупційної діяльності, знання причин і умов корупції, сучасних методів і форм боротьби з нею (це має бути найтіснішим чином пов'язано з культурним і моральним вихованням співробітників, підвищенням їх освітнього рівня); д) розробка та випуск інноваційної спеціальної та навчальної літератури щодо боротьби з корупцією для юридичних вузів МВС; е) підвищення якості роботи кадрових апаратів ОВС, ефективність якої значною мірою залежить від того, чи будуть усунені причини корупції.

© Узунова Г. Ю., 2015

Потрібно кардинально переглянути існуючу систему контролю та оцінки ефективності роботи міліції. Основними суб'єктами цього контролю є органи державної влади, вищі міліцейські структури, а також громадськість. Міністерство внутрішніх справ здійснює контроль за дотриманням законності в діяльності всіх підрозділів міліції. Зважаючи на те, що окремі підрозділи здійснюють функції, пов'язані із протидією корупції, то автоматично такий контроль поширюється і на дотримання законності в цій сфері. До типових форм контролю, які використовуються для забезпечення ефективності діяльності міліції у сфері протидії корупції, необхідно віднести такі: 1) планові та позапланові перевірки діяльності підрозділів, що протидіють корупції; 2) витребування матеріалів, звітів, що стосуються діяльності, пов'язаної із протидією корупції, а також їх аналіз та узагальнення; 3) заслуховування на нарадах, колегіях результатів діяльності, пов'язаної із протидією корупції [2, с. 170].

Список використаних джерел

1. Малишенко Є. Л. Профілактика службових злочинів і корупційних проявів в органах внутрішніх справ / Є. Л. Малишенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 281–289.
2. Коруля І. В. Державний контроль та нагляд як ефективні засоби діяльності міліції у сфері протидії корупції / І. В. Коруля // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. – 2014. – Вип. 25. – С. 168–171.

Необхідно розвивати міжнародне співробітництво у сфері протидії корупції. Це можуть бути такі заходи, як: 1) організація досліджень досвіду зарубіжних країн у побудові стимулів антикорупційної поведінки співробітників правоохоронних органів; 2) проведення міжнародних науково-практичних конференцій; 3) розробка, випуск науково-методичної літератури з обміну досвідом ОВС та зарубіжних країн у питаннях нормативно-правового регулювання антикорупційної поведінки і т. ін.; 4) організація стажувань українських фахівців у країнах, що успішно реалізують програми боротьби з корупцією.

Запропоновані заходи соціально-економічного впливу на причинний комплекс корупції в системі органів внутрішніх справ дозволять помітно знизити висхідну динаміку корупційних правопорушень та стабілізувати функціонування даного органу державної виконавчої влади.

Одержано 16.04.2015

Чекмарьова Ірина Миколаївна,
викладач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету
внутрішніх справ, Одеса, Україна

ПРИКОРДОННИЙ РЕГІОН ОДЕСА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній кримінології все більшої актуальності набуває вивчення злочинності на рівні району [1], міста [2; 3], села [4] та області [5]. Як узагальнюючий, специфічний об'єкт кримінологічного дослідження, що поєднує в собі всі згадані територіальні системи, А. М. Бабенко справедливо визначає регіональну злочинність та її особливості [6, с. 54–72]. Серед важливих напрямків активізації практично орієнтованих кримінологічних досліджень вчений визначає необхідність вивчення злочинності в регіонах різних видів: промислового, сільськогосподарського, столичного, курортного, прикордонного, екстремально-критичного і т. д. типу [6, с. 333].

У зв'язку з негативними соціальними та кримінологічними змінами останніх років та з метою підвищення ефективності протидії злочинності важливе місце відводиться дослідженню злочинності у прикордонних регіонах України. Серед 16 регіонів прикордонної групи нашої країни важливе місце відводиться вивченню регіональних особливостей злочинності в Одеській області [7, с. 16–18]. Це й не випадково, оскільки така необхідність знаходить своє пояснення в об'єктивній потребі правоохоронних органів у кримінологічній інформації щодо змін кількісних та якісних ознак злочинності та в отриманні ними науково обґрунтованих рекомендацій щодо протидії загрозам, викликаними загостренням криміногенної обстановки в Одеському регіоні в останні роки.

Ми погоджуємося з вченими, які вважають, що об'єктом регіонального кримінологічного дослідження виступає цілісна територіально-кримінологічна система, яка містить взаємопов'язані елементи, що існують в усій визначеності форм зв'язків з матеріальним і духовним середовищем, включаючи саму регіональну злочинність, а також з елементами, що входять до її складу, і параметрами, породженими її соціальними, економічними й іншими причинами, які обумовлюються специфічними місцевими умовами в межах конкретної території [6, с. 63].

У цьому сенсі «регіон» Одеса ми представляємо як певну складову цілісної системи – «країна», що має притаманний лише їй набір ознак кримінологічного та соціального характеру (географічного, історичного і т. д.), обумовлених специфікою розвитку та закономірностями функціонування.

Особливості історичного розвитку та географічного розташування Одеської області обумовлюють специфічні соціально-економічні показники регіону та його місце у геополітичному світовому просторі. Одеська область була утворена 27 лютого 1932 року. В 1954 році до її складу увійшла територія колишньої Ізмаїльської області (територія від Дністровського ли-

ману до р. Дунай). Центральним, найдавнішим і найбільшим містом області є м. Одеса, яке було засноване у 1764 р. як фортеця і морський порт на місці татарського поселення Хаджибей [8, с. 174].

Одеса є великим регіональним центром (так само, як міста Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Львів, Харків тощо) і зоною економічного тяжіння до неї менших територій, що об'єднуються у рамках області. У межах України вона має визначений Конституцією України [9] та відповідним законодавством [10] статус окремого регіону, тобто адміністративно-територіальної одиниці.

Одеська область належить до прикордонного типу регіонів. На півдні вона омивається водами Чорного моря. На півночі вона межує з Вінницькою та Кіровоградською, на сході – з Миколаївською областями, на заході – з Молдовою, а на південному заході – з Румунією. Всього в межах області пролягає 1362 кілометри державного кордону України. За чисельністю населення та розміром території Одеська область майже дорівнює, а у деяких випадках перевищує окремі Європейські країни. Наприклад, якщо чисельність населення Словенії становить 2 053 000 осіб, а розмір території – 20 тис. км², Молдови – 3559 000 осіб (33,8 тис. км²), Естонії – 1 325 000 осіб (45,2 тис. км²), Латвії – 2 013 000 осіб (64,5 тис. км²), Литви – 2 956 000 осіб (65,2 тис. км²), то чисельність населення Одеської області становить 2 395 200, а її площа – 33,3 тис. км² або 5,5 % території України [11, с. 23]. Отже, за своїми розмірами та кількістю населення Одеська область не поступається окремим країнам Європи. За результатами кримінологічних досліджень, Одеська область має специфічні риси в народногосподарській спеціалізації країни – є її житницею та «морськими воротами» [6, с. 256]. Область посідає особливе місце в економіці країни. Завдяки наявності розвиненої мережі водного транспортного сполучення, через порти Одещини здійснюються торговельні відносини з більшістю країн світу. Наявність природних ресурсів, широко розвиненої курортної інфраструктури, динамічно розвинутої економіки робить регіон привабливим для злочинного світу. Серед групи південних регіонів Одеська область характеризується підвищеним рівнем не лише загальної злочинності, а й окремих її видів: організованої злочинності, злочинності неповнолітніх, у сфері обігу наркотичних засобів, насильницької злочинності і т. д.

Не викликає сумніву, що фактор близькості до кордонів, зон соціального напруження, територій, вражених неприродними спалахами насилля, ство-

рює підвищену небезпеку загострення криміногенної обстановки у сусідніх з ними регіонах. А отже, злочинність у прикордонних регіонах набуває якостей самостійного феномену, що потребує специфічної, відмінної від інших, більш благополучних регіонів запобіжної реакції з боку суспільства на нові виклики злочинності: розповсюдження зброї, наркотиків, терористичну загрозу, на контрабанду, економічну злочинність, що підриває соціальну стабільність у регіоні, і як наслідок – порушує дисбаланс суспільних відносин у державі. Реалізуючи основне завдання правоохоронних органів – запобігання злочинності, – зазначимо, що у такій ситуації існують реальні загрози загострення

криміногенної обстановки в Одеському регіоні. з огляду на це, правоохоронні органи потребують сучасної науково обґрунтованої інформації про кримінологічні особливості злочинності в регіоні, її тенденції, основні кримінологічні загрози, специфіку її детермінації з метою своєчасного надання рекомендацій щодо вдосконалення практики протидії злочинності.

Отже, активізація кримінологічних досліджень злочинності у прикордонних регіонах на прикладі Одеської області набуває особливої актуальності і розглядається нами як важливий напрямок кримінологічного вивчення.

Список використаних джерел

1. Косоплечев Н. П. Методика изучения и разработки мер предупреждения преступности в городе и районе: [методическое пособие] / Н. П. Косоплечев, Э. В. Кузнецова, Е. Н. Сидоренко. – Москва : Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности МВД СССР, 1971. – 129 с.
2. Филонов В. П. Преступность в особо крупном промышленном городе: состояние, причины и меры по ее предупреждению : [монография] / В. П. Филонов, Д. В. Федоренко. – Донецк : ДИВД МВД Украины, 2002. – 281 с.
3. Богатирьев И. Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : [монографія] / І. Г. Богатирьев, М. О. Кисильов. – Б. : ПФПА, 2010. – 160 с.
4. Забрянский Г. И. Актуальные проблемы профилактики преступлений в сельской местности : учебное пособие / Г. И. Забрянский. – Краснодар : Изд. Кубан. ун-та, 1983. – 80 с.
5. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : [монографія] / Р. С. Веприцький. – Х. : Золота миля, 2014. – 324 с.
6. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія / А. М. Бабенко. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 416 с.
7. Бабенко А. М. Шляхи вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах України / А. М. Бабенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 16–18.
8. Ковтун В. В. Города Украины: экономика-географический справочник / В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. – К. : Выщ.шк., 1990. – 279 с.
9. Конституція України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 2952-VI від 01.02.2011 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>. – Назва з екрану.
10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. ком. статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Держаналітінформ, 2013 – 551 с.

Одержано 22.04.2015

Шведова Ганна Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Антикорупційна політика в сучасній Україні вимагає нових концептуальних підходів. Науково обґрунтовані пропозиції в межах кримінально-правової та кримінологічної науки виходять тут на перший план. Зокрема, неодноразово в літературі згадується про створення інституту кримінології з проблем корупції [1, с. 50; 2, с. 211]. Таким інститутом міг би стати науково-дослідницький центр із вивчення існуючих й розробки нових більш ефективних засобів боротьби з корупцією із залученням фахівців усіх галузей права, економіки, фінансів, сфери управління й політології. Тут також не обійтися без представників громадськості. Важливим моментом тут може виступати залучення до цієї діяльності представників правоохоронних органів і міжнародних організацій. Останній момент є досить важливим з огляду на значимість міжнародного досвіду в процесі протидії корупції.

Разом із цим в Україні при Національній академії правових наук України створено Координаційне бюро з проблем кримінології, яке здатне уособлювати в собі координаційний центр наукових досліджень із багатьох проблем кримінології, у тому числі й проблем протидії корупції, про необхідність існування якого зазначалося вище [1, с. 35].

Окремі фахівці звертають увагу на те, що лише заходами кримінально-правової репресії вирішити проблеми протидії корупції буде складно [3, с. 100]. За таких умов вважається, що ефективним є створення правового поля для реалізації конкретних інтересів.

Зокрема, С. П. Глінкіна виділяє два можливих шляхи обмеження корупції:

- створення чіткої та підконтрольної з боку суспільства системи привілеїв для службовців;
- зміна характеру економіки з рентоорієнтованою на виробничу [4, с. 100].

Розглядаючи механізм протидії корупції, російський кримінолог Т. М. Лопатіна окрім економічних (належне соціальне забезпечення держслужбовців), організаційних (відповідна система контролю за діяльністю держслужбовців) надає перевагу моральним засадам в антикорупційній діяльності [5, с. 206]. Адже хабарництво, на думку вченого, як аспект службової поведінки, давно стало звичним явищем в середовищі державних службовців і не вважається корупційним вчинком. У зв'язку з цим пропонується розробити Кодекс поведінки держслужбовців, що зумовить запровадження стримуючих моральних принципів у систему державної служби, про що неодноразово згадувалося і українськими дослідниками, і зарубіжними експертами. з огляду на те, що окремі дослідники [6, с. 201] вбачають соціальну сутність корупції у занепаді моральності, можна стверджувати, що відновлення моральності та підвищення рівня соціальної культури

суспільства стане ефективним засобом протидії корупції.

При розробці Кодексу поведінки держслужбовців необхідно враховувати зарубіжний досвід, зокрема США, і створити умови для ефективної дії його норм, а не залишити черговим декларативним приписом на папері. Втілення в життя критеріїв чесності у сфері державної служби дозволить підвищити соціальну культуру посадовців, що має стати першочерговим завданням у справі протидії корупції разом із застосуванням репресивних заходів впливу у цій сфері.

Беручи до уваги те, що корупція вважається системою негативних поглядів, переконань [6, с. 206], хворобою, що має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу не за призначенням, зміна такої системи мислення в бік підвищення рівня соціальної, у тому числі політичної, культури всіх учасників корупційних відносин повинна стати одним із основним напрямків антикорупційної діяльності.

Із приводу цього професор М. І. Мельник вказує, що збереження відповідної системи моральних цінностей в суспільстві є стратегічним напрямком запобігання корупції [6, с. 202]. Це дозволить уникнути конфлікту інтересів при реалізації владних повноважень і буде сприяти належному функціонуванню інституту державної служби в цілому. Це, на наш погляд, буде ефективним лише в разі підвищення рівня соціальної культури громадян. Із цього можна зробити висновок, що запобігання подальшій моральній деградації шляхом виховання належного рівня правової культури в суспільстві сприятиме антикорупційній діяльності. При формуванні соціальної культури громадян слід враховувати характерні риси менталітету українського народу. Передусім дається взнаки історія України, особливо період радянських часів, коли мало місце панування тоталітарного режиму. Застосування каральних методів, залякування, клановість, корумпованість були притаманні владі тих часів. Крім того, характерною рисою нашого народу ще з давніх часів є індивідуалізм, тобто коли особисті інтереси переважають над суспільними. А принцип західних демократичних країн «подумай – що ти зробив для країни, а не що країна зробила для тебе» ще не встиг вкоренитися в суспільне життя нашої держави. Дійсно, цьому сприяють й інші суспільні негаразди такі, як економічна криза та бідність населення. Отже, на сьогоднішній день у багатьох державних органах, особливо силових структурах, при владі залишаються представники із менталітетом минулого режиму радянської влади, і додержання принципів прозорості у своїй діяльності, рівності всіх перед законом, служіння народу для них

невідоме. Особливо небезпечним, на наше переконання, нині є прояв таких тенденцій на вищих щаблях державної вертикалі, де панує політична корупція. Для зміни ситуації необхідно проводити політику виховання населення на демократичних правових принципах. Ефективні напрямки тут знаходяться у площині реформування кадрової політики, державної служби і, як кажуть, треба «робити ставки» на майбутні покоління, тобто виховувати майбутніх держслужбовців в умовах патріотизму, престижу державної служби, професіоналізму та правової обізнаності.

Виховання висококультурної нації сприятиме протидії протиприродним явищам в суспільстві, зокрема, корупції і корупційній злочинності. Формування еліти, здатної не тільки дотримуватися природних законів життя, а й самостійно створювати, виявляти нові природні закони, дозволить розвивати і підвищувати рівень соціальної культури інших членів суспільства. За зразок можна взяти рух джентельменства в Англії як приклад високої соціальної культури людини і, спираючись на її досвід, формувати сучасну еліту в українському суспільстві [2, с. 86].

Створюючи умови для розвитку належного рівня соціальної і правової культури в суспільстві, слід закладати ці основи передусім при вихованні нового покоління, відслідковуючи тенденції його розвитку.

У зв'язку з цим важливим заходом протидії корупції вважається створення умов для формування антикорупційної освіти через виховання вільної, активної та відповідальної особистості. У цьому контексті видається слушною пропозиція І. М. Буданової щодо організації наукових конференцій, семінарів з актуальних проблем запобігання та протидії корупції; розробки адміністративних регламентів; проведення відповідних науково-соціологічних досліджень; введення в навчальний процес вищих навчальних закладів курсу «Антикорупційні стандарти поведінки»; видання необхідної літератури та оприлюднення антикорупційних матеріалів у ЗМІ. Разом із цим підкреслюється, що зниження рівня корупції може бути досягнуто лише шляхом підвищення ефективності взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства [7, с. 183].

На думку відомих фахівців, українське суспільство потребує системної модернізації, адже в умовах сучасного оновлення суспільства політичні реформи не завжди підкріплюються економічними, а процес демократизації часто зводиться до свободи говорити. Цьому може сприяти залучення до суспільного життя політичних партій, громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3 кн.] / А. П. Закалюк. – Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Ін Юре, 2007. – 424 с.
2. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / О. М. Костенко – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
3. Дрёмин В. Н. Коррупционная практика: актуальные вопросы уголовно-правового воздействия / В. Н. Дрёмин // Правовые проблемы противодействия организованной преступности: сб. науч. статей. под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрёмина. – Одесса: Феникс, 2005. – С. 99–108.
4. Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы: междунар. науч.-практ. конф., 9–10 сентября 1999 г.: сб. материалов / под ред. В. В. Лунеева. – М.: Юристъ, 2001. – 429 с.
5. Лопатина Т. М. Моральная составляющая противодействия коррупции / Т. М. Лопатина // Российский криминологический взгляд. – 2008. – № 4(16). – С. 203–206.
6. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії / М. І. Мельник. – К., 2004. – 400 с.
7. Буданова И. М. Проблемы формирования антикоррупционного мировоззрения граждан / И. М. Буданова // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник. – Т.1(39). – М., 2010. – С. 183–187.

Одержано 23.04.2015

Шевчук Тетяна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

РОЛЬ СІМ'Ї У ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є однією з найзлогородніших проблем кожної держави. Саме її показники слугують тим лакмусовим папірцем, що визначає стан злочинності в суспільстві в цілому та перспективи розвитку на майбутнє.

Нестабільність в економічній та соціальній сферах, яка, на жаль, є характерною для теперішнього етапу розвитку українського суспільства, негативно впливає на неповнолітніх. Це питання дуже болюче, адже діти – майбутнє держави. І не важко передбачити, яке воно буде, якщо злочинність неповнолітніх давно вже стала складовою загальною злочинності. Зростання проявів злочинних форм поведінки неповнолітніх, загрозливі тенденції до її омолодження, професіоналізації можуть призвести до вкрай негативних наслідків та різкого підвищення рівня злочинності. І саме тому профілактика злочинності неповнолітніх набуває особливої актуальності і потребує комплексного дослідження з метою удосконалення діючих та вироблення нових форм і засобів протидії цьому ганебному явищу.

Загальновідомо, що злочинна поведінка неповнолітнього зумовлена дефектами сімейного виховання, що лежать в основі формування криміногенних якостей підлітка. Моральний занепад суспільства і сім'ї, правовий нігілізм, низький загальноосвітній рівень провокують протиправну поведінку молоді. Безумовно, їх несприятливі, негативні риси починають формуватися в сім'ї [1, с. 218].

Саме в сім'ї дитина отримує життєві ціннісні орієнтири, знайомиться зі світом, вчиться на прикладах поведінки свого близького оточення (передусім батьків), у сім'ї формується світогляд дитини, її духовність, мораль. Тому, вивчаючи детермінанти дитячої злочинності, у першу чергу слід звернути увагу на сімейне оточення підлітка. Як правило, це – молода сім'я, на якій тією чи іншою мірою позначилися всі негативи економічної, політичної, соціальної кризи в державі і призвели до кризи сім'ї як соціального інституту. Молода сім'я не завжди спроможна вирішити проблеми, що постають перед нею, здійснювати виховну функцію, що є першоосновою розвитку дитини.

Провідні спеціалісти різних галузей знань однакові в тому, що дисфункція сім'ї як інституту соціалізації з високою вірогідністю детермінує протиправну поведінку дітей [2, с. 76]. Так, О. М. Джужа справедливо вважає незадовільні умови виховання в сім'ї однією із причин формування у неповнолітнього девіантної поведінки [3, с. 171].

Сім'я як суб'єкт протидії злочинності неповнолітніх виконує декілька функцій, одна з них – виховна. Саме у сім'ї дитина навчається сприймати світ, набирається життєвого досвіду, очима батьків вона розрізняє добро і зло. Виховання правової культури починається

також у сім'ї, оскільки на цьому рівні легше й ефективніше здійснювати індивідуальний підхід до дитини, вчасно реагувати на прорахунки, активно стимулювати позитивні якості, протидіяти негативним рисам характеру [4, с. 206].

Істотні дефекти сімейного виховання наявні в більшості випадків негативного формування особи та подальшого переходу на злочинний шлях конкретних підлітків. У 30–40% випадків злочинів неповнолітніх відмічається негативний вплив з боку батьків та інших старших членів сім'ї [3, с. 171].

У зв'язку з цим на сьогоднішній день неефективною видається робота з відродження ролі сімейного виховання, створення нових центрів організованого дозвілля для неповнолітніх, наповнення їх соціально корисним змістом, своєчасного виявлення й нейтралізації кримінальних груп, особливо за участю дорослих [5].

Необхідно активізувати наукові розробки проблем впливу недоліків сімейного виховання на процес формування неповнолітнього злочинця та пошук шляхів поліпшення виховного процесу в родині. Тому актуальним стає питання щодо удосконалення нормативно-правової бази стосовно профілактики бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх, приведення її у відповідність до сучасних умов і міжнародних норм та формування в Україні нової державної політики щодо родини, материнства, дитинства [6, с. 3].

Підсумовуючи викладене, слід відмітити, що в усі часи сім'я визначалася як найважливіший фактор стабілізації і процвітання суспільства. Сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління. Оскільки родина, що складає середовище підростаючої особистості, залежно від типу сімейних відносин певним чином впливає на формування і поведінку молоді, то для неї і для особи важливо, щоб соціальна спрямованість сімейних відносин була наповнена моральним і правовим змістом [1, с. 219].

Важливість та першочерговість сім'ї саме у профілактиці злочинності неповнолітніх є беззаперечною. з метою підвищення ефективності діяльності в цьому напрямку слід на державному рівні звернути увагу на наступне:

- зміцнення інституту сім'ї, захист її інтересів та підвищення відповідальності за виховання дітей на основі удосконалення соціально-економічних умов та стабілізації різних сфер діяльності держави;
- поєднання турботи за здійсненням сім'єю виховних функцій та контролю за їх виконанням. Це

передбачає прийняття дієвих і своєчасних заходів щодо батьків, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них неправомірні дії (насильство в сім'ї, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, заняття жебрацтвом та ін.);

– підвищення ролі педагогічного впливу дошкільних дитячих закладів та початкових класів школи на формування поведінки, характеру дитини з обов'язковим залученням батьків до спільного вирішення певного кола завдань в цьому напрямку ранньої профілактики.

Список використаних джерел

1. Денисов С. Ф. Сім'я як визначальний фактор у профілактиці молодіжної злочинності в Україні / С. Ф. Денисов // Часопис Київського університету права. – 2010/1. – С. 217–221.
2. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх: навчальний посібник / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Н. М. Прокопенко та ін.; за ред. Л. І. Мороз. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 220 с.
3. Кримінологія: навчальний посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Прецедент, 2006. – 198 с.
4. Завгородня Ю. С. Детермінація злочинності неповнолітніх в Україні / Ю. С. Завгородня // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – №1. – С. 201–207.
5. Денисов С. Ф. Роль та значення правового захисту неповнолітніх / С. Ф. Денисов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2854/%D1>
6. Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / І. П. Васильківська. – К., 2001. – 18 с.

Одержано 22.04.2015

Шеремет Олег Семенович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Класичного приватного університету, Запоріжжя, Україна

МУНІЦИПАЛЬНА ПОЛІЦІЯ ТА ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПЛАТФОРМА ПІДТРИМКИ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ГРОМАДИ

Створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямків державної політики по забезпеченню безпеки суспільства. На жаль, сучасні реалії є невтішними, оскільки громадяни не тільки вимушені постійно стикатися із злочинами, що викликають гнів та осуд, особливо якщо вони відрізняються агресією, жорстокістю, тягнуть за собою тяжкі наслідки, а й фактично втягнуті в масштабні військові дії на сході України, що несуть смерть, розруху, знищення моральних та матеріальних цінностей. Політична нестабільність, економічна розбалансованість, руйнування соціальної сфери призвели до зубожіння населення, зневіри у майбутньому, відчаю тощо.

Задля безпеки, захисту себе, своїх близьких, власної домівки та бізнесу народ почав активно використовувати зброю та згуртовуватися у формування. Так, тільки на Чернігівщині за останні п'ять років створені збройні формування для забезпечення правопорядку й протидії злочинності: Чернігівське міське Козацьке товариство (Чернігівський полк) Українського козацтва; Чернігівська міська громадська організація «Чернігівський полк ім. Архистратига Михаїла Північного козацького округу»; Чернігівський зведений загін громадських формувань з охорони громадського порядку; 1-й Козацький курінь ім. Павла Полуботка; Територіальний батальйон «Чернігів» (перебуває в зоні АТО) тощо. Усі вони отримали підтримку органів місцевого самоврядування і знаходяться під патронатом місцевої громади. Такі приклади можна навести по кожній області, особливо зараз, коли бойові дії охопили значні території, до них долучилися різні верстви населення.

Проте нині склалися певні умови щодо виникнення різного роду незаконних воєнізованих та інших збройних формувань. Цьому сприяє, як нами вказувалося, зокрема, політична нестабільність, адже такі формування можуть існувати під егідою певних політичних сил, які використовуватимуть їх як засіб досягнення своїх цілей, як інструмент впливу на будь-які державні органи або суспільство, і такі випадки відомі в історії Української державності. Незаконна діяльність таких збройних формувань часто призводить до вчинення злочинів, що мають високий рівень латентності. У разі, якщо такі дії не можна визнати злочинними, вони усе частіше носять кримінальний відтінок.

До речі, функціонування злочинних угруповань, їх збільшення і набуття транснаціонального характеру було прогнозованим ще з 90-х років, оскільки політична, економічна нестабільність, соціальні негаразди, а потім і розпад Радянського Союзу не могли не призвести до появи небезпечних згубних явищ. Як і зараз,

злидений спосіб життя, прогресуюче руйнування реального добробуту, безробіття, зміна соціальної психології населення сформували стійке уявлення про неможливість чесною працею заробити не тільки на заможне життя, а й у цілому на скільки-небудь прийнятний його рівень. Процес первинного накопичення капіталу, виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч у розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного «бомбардування» свідомості людей образами та сюжетами злочинності через ЗМІ призвели до загострення і пікових «сплесків» вчинення різних видів злочинів. Відомо, що організовані злочинні групи формуються, як правило, із загальнокримінального середовища, а їх діяльність будується за територіальним або галузевим принципом. Якщо враховувати кількість осіб, які перебували в місцях позбавлення волі, не виникає жодних питань, за рахунок чого й кого наповнювалися такі групи.

Усе частіше правоохоронці звітують про тенденцію збільшення злочинів з використанням вогнепальної зброї. Можна констатувати, що зброї не тільки велика кількість, а й те, що досить часто вона не зареєстрована, не застосовуються заходи щодо її правильного зберігання, дотримання елементарних правил поведінки із вогнепальною зброєю тощо.

Враховуючи вказане, суспільство має застосовувати всілякі засоби і докладати зусилля, щоб не допустити порушень кримінального закону, утримати своїх членів від вчинення протиправних дій та стимулювати їх правослухняну поведінку. Підкреслимо, що участь громадськості завжди була, є й буде дійовим засобом впливу на злочинність, зниження її рівня, одним із важелів локалізації та нейтралізації злочинів. Тому, як нам вбачається, оптимальним напрямком такої діяльності є створення муніципальної поліції, яка має суттєві переваги над будь-якими воєнізованими формуваннями, охоронними збройними структурами тощо.

Дослідженнями Європейської комісії із захисту прав людини було доведено, що найкращими засобами зменшення кількості злочинів є: програми по запобіганню злочинності, розширення можливостей для зайнятості населення, підтримка родини, заходи по боротьбі із соціальною ізоляцією, утримання від збройних конфліктів тощо. У переважній більшості країн світу зараз ставка робиться на широку участь громадськості у запобіганні злочинам шляхом створення муніципальної поліції, залучення різних охо-

ронних структур тощо. Такий стан справ, як правило, сприяє зниженню рівня злочинності.

Національні державні програми та концепції боротьби зі злочинністю також передбачають комплекс невідкладних заходів, направлених на зниження рівня злочинних проявів та усунення причин і умов злочинної діяльності на різних етапах її розвитку. Наприклад, у листопаді 2011 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. [1]. У плані заходів щодо її виконання [2] наголошується на необхідності участі громадян в охороні громадського порядку, запобіганні злочинності та правопорушенням (п. 5). У пункті 20 цього ж плану передбачено заходи за участю громадськості з актуальних питань у сфері запобігання і протидії злочинності та правопорушенням. Отже, наведене є підставою, щоб констатувати готовність держави зробити перші кроки на шляху запровадження в країні муніципальної поліції. Підкреслимо, що в Україні вже були спроби створити так звану «міліцію народу», але через брак фінансування, неузгодженість та відсутність підтримки з боку держави муніципальна міліція не набула розповсюдження.

Дійсно, усі зусилля державних органів будуть марними, якщо не залучати суспільство до активної протидії злочинності. Нами неодноразово наголошувалося, що сьогодні однією з невідмінних умов інтеграції України до європейського співтовариства та європейської цивілізації є забезпечення здатності громади виконувати свої повноваження. Це означає наступне: якщо громада проявляє небайдужість до того, що відбувається в місті, селищі, районі, є впевненість у тому, що контроль за злочинністю буде встановлено. Саме громадянське суспільство повинно відігравати суттє-

ву роль у протидії протиправній поведінці окремих верств населення та вчиненню ними злочинів [3].

У теорії кримінології визначено, що суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані органи, організації, окремі особи, які у цій діяльності виконують хоча б одну з наступних функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. До них належать органи виконавчої влади, адміністрація державних колективних та приватних підприємств, установ, організацій, громадські організації й утворення, приватні особи, приватні розшукові та охоронні установи тощо. В основу класифікації суб'єктів профілактичної діяльності покладено передусім функціональну ознаку, тобто яке місце посідає серед їх функціональних обов'язків запобігання злочинності, який реальний вплив виконуваних ними функцій на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів.

Відтак, на муніципальну поліцію покладаються важливі функції, які можна проілюструвати наступними заходами: проведення патрулювання, забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів, інша багатоаспектна профілактична робота із запобігання злочинності та окремим видам злочинів.

У сучасних умовах, коли спостерігаються, з одного боку, зростання кількості злочинів за усіма показниками [4], а з іншого – глибока зневіра до діяльності судових та правоохоронних органів, частина питань організації запобігання злочинам повинна належати суспільству та бути делегована окремій його частині – муніципальній поліції. Основний зміст такої діяльності має полягати у забезпеченні захисту законних прав та інтересів громадян і організацій.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1209-р від 30 листопада 2011 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 2. – 5 січня.
2. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України № 767 від 8 серпня 2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 159. – 5 вересня.
3. Шеремет О. С. Функції органів місцевого самоврядування у запобіганні злочинності / О. С. Шеремет // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовтня 2014 р. – Х.: НЮА, 2014. – С. 444–447.
4. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія / О. Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

Одержано 05.03.2015

Юртаєва Ксенія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОТИДІЯ КОМП'ЮТЕРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Для вітчизняного кримінального права питання відповідальності за комп'ютерні злочини залишаються дискусійними. Це засвідчує той факт, що статті Розділу XVI Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, неодноразово були змінені, доповнювалися новими складами, деякі з них вже декриміналізовані. Поряд з Розділом XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України аналізований розділ слід визнати найбільш динамічно змінюваним з часу прийняття КК України в ред. 2001 р. Звісно, такі неодноразові та нерідко суперечливі зміни до законодавства про кримінальну відповідальність не можна виправдати лише стрімкою зміною кримінально-правових відносин у цій сфері, а швидше слід пояснити недостатньо продуманою правотворчістю та несформованою кримінальною політикою щодо протидії комп'ютерним злочинам. У той же час не слід бути занадто прискіпливим до вітчизняного законотворця в цьому питанні, адже у всьому світі саме зараз здійснюються активні спроби формування ефективної організаційної, технічної та правової стратегії боротьби з комп'ютерними злочинами. Однак, незважаючи на всі міжнародні та національні ініціативи у цій сфері, комп'ютерні злочинці залишаються завжди на крок попереду.

Одним з найбільш складних питань регулювання кримінальної відповідальності за комп'ютерні злочини є особливість способу вчинення зазначених діянь – використання технічних можливостей комп'ютерів, комп'ютерних систем або телекомунікаційних мереж. Застосування зазначених технічних можливостей підіймає комп'ютерну злочинність на якісно новий рівень, забезпечуючи правопорушнику анонімність, швидкість відтворення злочинних дій та колосальний масштаб суспільно небезпечних наслідків. У спеціалізованій правовій літературі з цього питання часто зазначається, що використання особливого інформаційного медіуму, що моделюється за допомогою комп'ютера, кіберпростору, надає комп'ютерним злочинам (або, як їх ще називають, кіберзлочинам) міжнародного чи транскордонного (транснаціонального) характеру. з цього приводу хотілося б надати деякі уточнення.

По-перше, слід зазначити, що на сьогодні до комп'ютерних злочинів прийнято відносити не тільки діяння, передбачені Розділом XVI Особливої частини КК України (комп'ютерні злочини у вузькому розумін-

ні), а й «традиційні» види злочинів, вчинені за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних систем або телекомунікаційних мереж (комп'ютерні злочини в широкому розумінні), такі як комп'ютерне шахрайство, кібервідмивання грошей, кібертероризм тощо. Комп'ютерні злочини у широкому розумінні окремо не регулюються українським законодавством про кримінальну відповідальність (за винятком ч. 3 ст. 190 та ст. 200 КК України), а застосування комп'ютерів для їх скоєння є лише певним способом вчинення злочину, який зазвичай не включається до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину. За наявності необхідних фактичних обставин ці злочини можуть кваліфікуватися за сукупністю зі злочинами, передбаченими Розділом XVI Особливої частини КК України.

По-друге, комп'ютерні злочини не завжди мають міжнародний та транскордонний характер. Причому перша категорія стосується правового статусу аналізованих діянь, а друга – їх територіальної характеристики. Так, кіберпростір – особливий інформаційний медіум, який виникає за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем під час взаємодії людей між собою, можна розглядати як:

- локальне середовище при функціонуванні засобу комп'ютерної техніки, який не підключено до мережі;
- розосереджене середовище, яке виникає в разі підключення засобу комп'ютерної техніки до (а) локальної або (б) глобальної мережі передачі даних (Інтернет) [1, с. 217].

Тільки в останньому випадку використання глобальної інформаційної мережі Інтернет для вчинення злочину та якщо місце знаходження злочинця, комп'ютерної техніки, транзиту інформації або настання суспільно небезпечного наслідку територіально знаходяться в різних країнах, комп'ютерний злочин слід визнавати транскордонним. Таким чином, тільки в зазначеному випадку буде поставати питання щодо можливості застосування об'єктивної екстериторіальної юрисдикції країн щодо злочинів з використанням комп'ютерних технологій.

Злочином міжнародного характеру кіберзлочин буде лише в тому випадку, якщо відповідальність за його вчинення передбачена на міжнародному рівні. На сьогоднішній день не існує глобального міжнародно-правового документа, який би встановлював відповідальність за кіберзлочини та встановлював чіткий порядок регламентації правових питань Інтернету. Найближче до цієї мети стоїть Конвенція Ради Європи

про кіберзлочинність. 2001 р., яка в ст.ст. 2–10 визнає злочини, за які країни-учасниці зобов'язуються встановити кримінальну відповідальність відповідно до вимог свого внутрішнього законодавства. Причому Конвенція відносить до кіберзлочинів комп'ютерні злочини в широкому розумінні, наприклад, порушення авторського права, вчинене свідомо, у комерційних розмірах за допомогою комп'ютерних систем, шахрайство та підробка, пов'язані з комп'ютерами, тощо. Незважаючи на суб'єктивну обмеженість регулювання цієї угоди, в її нормах запроваджений механізм приєднання до неї країн-нечленів Ради Європи. У 2009 р. Радою Європи також був запущений Глобальний проект з кіберзлочинності, метою якого є сприяння імплементації Конвенції про кіберзлочинність та Протоколу до неї, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, 2003 р. та супутніх стандартів у національне законодавство країн. На сьогоднішній день вже 20 країн-нечленів Ради Європи приєдналися до зазначеної міжнародної угоди [3]. Таким чином, лише ті комп'ютерні злочини, відповідальність за які, передбачена Конвенцією про кіберзлочинність, слід визнавати такими, що мають міжнародний характер.

У 2005 р. Україна нарешті ратифікувала згадану Конвенцію. На теперішній час усі злочини, передбачені

Розділом XVI Особливої частини КК України, є злочинами міжнародного характеру. Деякі з них хоча прямо й не передбачені в тексті зазначеної угоди, наприклад, злочин, криміналізований ст. 363-1 «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку», відповідно до офіційного роз'яснення Настанови комітету з питань Конвенції про кіберзлочинність також підпадає під її регулювання [4]. Таким чином, зазначені злочини є предметом міжнародного співробітництва України щодо боротьби з кіберзлочинами.

Проблема регулювання кримінальної відповідальності за комп'ютерні злочини в Україні є питанням як внутрішнього, національного права України, так і предметом регулювання міжнародного кримінального права. Чітке визначення ознак та властивостей комп'ютерних злочинів є необхідним етапом застосування до них національної юрисдикції України, гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність в частині протидії комп'ютерним злочинам та організації міжнародного співробітництва з цього питання.

Список використаних джерел

1. Манжай О. В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Манжай // Право і Безпека. – 2009. – № 4 (31). – С. 214–220.
2. Convention on Cybercrime. Budapest, 23.XI.2001 [Electronic resource]. – Way of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm>.
3. Convention on Cybercrime. Chart of signatures and ratifications [Electronic resource]. – Way of access: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/-ChercheSig.asp?NT=185&CM=8&DF=14/04/2015&CL=ENG>.
4. T-CY Guidance Note #8 SPAM. Adopted by the 12th Plenary of the Cybercrime Convention Committee (2–3 December, 2014 [Electronic resource]. – Way of access : [http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/Source/Cybercrime/TCY/2014/T-CY\(2014\)20_Guidance_Note_Spam_v9adopted.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/Source/Cybercrime/TCY/2014/T-CY(2014)20_Guidance_Note_Spam_v9adopted.pdf).

Одержано 15.04.2015

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

УДК 343.982.4

Бегалиев Ернар Нурланович,

кандидат юридических наук, доцент, доцент-докторант Академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан, Алматы, Республика Казахстан

К ПРОБЛЕМЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОДДЕЛЬНЫХ РЕЦЕПТОВ, ДАЮЩИХ ПРАВО ПОЛУЧЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ИЛИ ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ

Начиная с 90-х годов XX века, проблемы наркомании и наркобизнеса приобретают особую актуальность. Дело не только в том, что в связи с географическим положением территория Республики Казахстан содержит множество транзитных коридоров поставки героина из Афганистана в Европу, а на территории Жамбылской области в Шуйской долине произрастает конопля. Современные реалии свидетельствуют, что республику признают не только транзитным государством, а как страну – потребителя наркотиков. Количество наркозависимых лиц неуклонно растет, а возраст потребителей наркотических средств и психотропных веществ из года в год молодеет.

В этих сложных условиях печальной действительности повышается роль правоохранительных органов, в чьи функциональные обязанности входит пресечение преступных проявлений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Вопросы борьбы с наркоманией и наркобизнесом находят свое отражение не только в деятельности правоохранительных органов, но также посредством научного освещения данных проблем. К примеру, теоретическую основу противодействия наркомании и наркобизнесу в Республике Казахстан составляют труды следующих ученых: Н. М. Абдилова, М. К. Интыкбаева, С. А. Исимова, Е. И. Каиржанова, К. А. Мами, Б. С. Сарсекова, Н. А. Сартаевой, Г. Х. Феткулова, Ж. Т. Успанова и др.

Наряду с научными изысканиями в республике регулярно проводятся антинаркотические мероприятия профилактического и организационного характера. В частности, сотрудники казахстанских ВУЗов осуществляют проведение научно-практических конференций, посвященных рассматриваемой проблеме, а в Академии МВД Республики Казахстан данная практика стала ежегодной традицией, связанной с организацией ежегодной международной научно-практической конференции «Будущее без наркотиков».

В ходе проведения специального исследования вопроса приобретения наркотиков нами были установлены случаи, когда злоумышленниками добывались наркотические средства путем подделки рецептов. В то же время, подчеркивая безусловную значимость трудов вышеуказанных ученых, а также проведение научных мероприятий, следует отметить

то обстоятельство, что вопросы подделки рецептов, дающих право получения наркотических средств, психотропных веществ, в юридической литературе не подлежало освещению.

Подделка рецептов, дающих право на получение наркотических средств или психотропных веществ, законодательно установлена в ч. 3 ст. 266 УК РК и предусматривает в своей основе совершение указанной разновидности преступлений исключительно специальным субъектом, хотя современные реалии диктуют необходимость привлечения к ответственности, в том числе, лиц, не имеющих никакого отношения к выдаче рецептурных бланков.

В ряде случаев подделка рецептов может выступать в качестве способа хищения наркотических средств или психотропных веществ, как правило, когда действия злоумышленников являются оконченными. В связи с этим К. Ш. Курманов справедливо отмечает, что «при хищении наркотического средства в крупных размерах для квалификации не имеет значения способ (форма) совершения преступления (кража, грабеж, мошенничество, присвоение, растрата, хищение путем злоупотребления служебным положением, разбой)» [1, с. 118].

Рассматривая подделку в общем смысле слова, следует отметить, что зачастую к ней прибегают с целью последующего совершения иных видов преступлений, начиная с хищений и заканчивая террористическими актами. В связи с этим подделка рецептов не является тому исключением, а действия злоумышленников представляют собой промежуточное звено между подделкой материального объекта, а именно рецептурного бланка, и совершением преступлений, предусмотренных в главе 10 УК РК «Преступления против здоровья населения и нравственности». Указанному обстоятельству способствует стремительное развитие копировально-множительной техники, печатного и издательского оборудования, офисной техники и т.д.

Наряду с вышеуказанным обстоятельством фармацевтическая деятельность характеризуется весьма консервативным подходом, который, как правило, не имеет существенных различий во временных промежутках. В то же время данная ситуация представляется наиболее благоприятной в среде наркозависимых лиц, осуществляющих подделку рецептов, дающих

© Бегалиев Е. Н., 2015

право получения наркотических средств и психотропных веществ.

«Для установления незаконности выдачи рецептов или иных документов следует обращаться к соответствующим нормативным актам, устанавливающим законный порядок получения права на деятельность по обороту наркотиков, либо на выдачу рецептов. Порядок выдачи рецептов устанавливается нормативными актами органов здравоохранения Республики Казахстан» [2, с. 37–38].

Предметом преступного посягательства при совершении рассматриваемой разновидности преступлений выступает специальный рецептурный бланк. В ходе проведенного исследования были отмечены некоторые особенности, облегчающие процесс изготовления и сбыта поддельных рецептов на получение наркотических средств или психотропных веществ. Так, единственным средством, осложняющим подделку указанного материального объекта, является цветной штамп организации здравоохранения. В современных условиях не представляет особой сложности подделка штампа организации здравоохранения способом электрографии. Остальные элементы рассматриваемого документа, такие как подпись и личная печать врача, Ф.И.О. и возраст больного, номер рецепта и код, не выполняют защитных функций и, тем самым, не влекут особых осложнений в среде злоумышленников.

В связи с этим нами настоятельно рекомендовано внедрение передовых технологий защиты документов в качестве обязательных элементов, в том числе рецептурных бланков, в целях предотвращения случаев подделки рецептов на получение наркотических средств или психотропных веществ. К примеру, в состав бумаги, по нашему мнению, целесообразно вносить специальные примеси (преимущественно лен или хлопок), придающие дополнительные свойства, такие как цветопередача текста, высокие эксплуатационные качества и др. Помимо этого, на примере паспортов и денежных знаков некоторых государств, в состав бумаги следует включать цветные волокна, хаотично размещенные на площади документа.

Представляется своевременным изготовление бумаги, предназначенной для последующего использования в качестве рецептурных бланков, путем нанесения водяных знаков способом изменения плотности бумаги. «Бумага для особо важных документов, как правило, снабжена водяными знаками. В процессе изготовления этой бумаги сырая масса в бумагоделательной машине распределяется по поверхности металлической отливной сетки и прижимается к ней сеточным валиком (ровнителем), на котором имеются рельефные (выступающие либо углубленные) изображения. В местах, соответствующих выпуклым линиям узора, размещается меньшее количество волокон бумажной массы, и слой бумаги получается тоньше, на просвет эти участки более прозрачны, а там, где толщина сетки уменьшена и слой бумаги плотнее – менее прозрачны. Таким образом, при рассмотрении бумаги на просвет отчетливо видны надписи или изображения» [3, с. 187].

Настоятельно рекомендуется использовать голограммы на примере защиты алкогольной продукции,

лотерейных и проездных билетов, некоторых продовольственных товаров и др., так как, по замыслу создателей, их подделка максимально затруднена.

Наконец, учитывая специфичный характер рассматриваемого материального объекта, мы считаем правильным, параллельно с использованием бумажной формы документа, дальнейший переход большинства средств делового оборота на электронную оболочку. Данная мера позволит осуществлять контроль над отпуском лекарственных средств, содержащих наркотические средства и психотропные вещества, посредством использования единой сети. Необходимым атрибутом осуществления указанного вида деятельности является оснащение компьютерным оборудованием врачебных кабинетов, а также специализированных аптек, осуществляющих выдачу (реализацию) наркотикосодержащих лекарственных препаратов.

Применительно к имеющейся следственной практике расследования рассматриваемой разновидности преступлений целесообразно внести ряд предложений по оптимизации проведения первоначальных и неотложных следственных действий, среди которых ключевую роль играет осмотр. Так, по мере проведения осмотра специального рецепта, дающего право получения наркотических средств, психотропных веществ, а также места происшествия, у следователя могут возникать следующие вопросы:

Имел ли место факт изготовления поддельных рецептов? Здесь следует исходить из результатов проведения осмотра, в процессе которого можно путем сопоставления фактов (обнаружение поддельных рецептов, материалов, используемых только в случаях изготовления данных материальных объектов) прийти к выводу о том, совершено ли преступление данной разновидности или нет.

Совершено ли расследуемое преступление в осматриваемом месте? Для решения данного вопроса следователю в первую очередь следует обратить внимание на обстановку места предполагаемого совершения преступления, в особенности на предметы и орудия, посредством которых осуществлялось изготовление поддельных рецептов, их расположение, наличие на них материальных следов.

Кто осуществлял изготовление или использование поддельных рецептурных бланков? Установление лица, осуществлявшего подделку рецептов, после проведения осмотра представляется весьма реальной задачей. В том случае, если версия о владельце помещения, в котором изготовлялись фальшивые рецепты, не оправдалась, можно прибегнуть к исследованию дактилоскопических следов, полученных в ходе осмотра, либо к опросу свидетелей, в первую очередь среди сотрудников фармацевтических учреждений и организаций здравоохранения. Разумеется, круг подозреваемых в совершении рассматриваемой разновидности преступлений предполагает участие в нем наркозависимого лица, поэтому решение данного вопроса зависит от использования следователем или дознавателем средств криминалистической регистрации.

Каким способом изготовлены поддельные рецепты? Данная задача решается посредством проведения

экспертных исследований. Причем в качестве объектов, направляемых на экспертизу, должны быть не только рецептурные бланки, но и все материалы и приспособления, использованные для совершения рассматриваемой разновидности преступлений. Как правило, изготовление поддельных рецептов осуществляется электрографическим способом, а также посредством частичной подделки. Поддельные рецепты, изготовленные данными способами, не характеризуются высоким качеством, поэтому в ходе детального исследования данных материальных объектов можно выявить отдельные признаки, свидетельствующие о самом факте подделки.

Как долго проходила подготовка к изготовлению поддельных рецептов? В первую очередь следственных и оперативных работников должны заинтересовать предварительные заготовки (пробные и неудавшиеся образцы), обнаруженные в ходе осмотра, а также специальная литература (медицинская, фармацевтическая) по данной проблематике.

В каком количестве изготавливались фальшивые рецепты? Ответ на данный вопрос будет получен после того, как будет исследовано оборудование, на котором осуществлялась подделка рассматриваемых материальных объектов. Степень износа оборудования говорит о длительности эксплуатации, что в свою очередь наводит на мысль о большом количестве произведенной фальшивой продукции, и наоборот, новизна оборудования говорит о разовом ее использовании.

С помощью каких технологий, научно-технических средств осуществлялось изготовление поддельных рецептов? Решение данного вопроса в ходе осмотра места происшествия представляется весьма затруднительным, так как следователь может быть не осведомлен о последних разработках, применяющихся при подделке рецептов, поэтому во избежание данной ситуации, а также для отыскания объектов, представляющих следственный интерес, целесообразно к осмотру места изготовления фальшивых рецептурных бланков привлекать специалиста.

Какие характерные признаки присутствуют на фальшивых рецептах? Безусловно, что выявить все специфические признаки и особенности поддельных рецептов можно лишь посредством проведения экспертных исследований, однако предварительное выявление хотя бы нескольких признаков в ходе осмотра места происшествия позволило бы следователю, в случае присутствия большого количества орудий преступлений, предоставить для исследования необходимый объект.

Список использованных источников

1. Курманов К. Ш. Наркомания: уголовно-правовые и криминологические проблемы / К. Ш. Курманов. – Фрунзе, 1989. – 232 с.
2. Дулатов Ы. Ответственность за незаконную выдачу либо подделку рецептов или иных документов, дающих право на получение наркотических средств или психотропных веществ. Нарко (производство, сбыт, потребление): правовое решение проблем / Ы. Дулатов // Сб. мат. Меж. Науч.-практич. Конф. – Алматы, 2001. – 80 с.
3. Техничко-криминалистическая экспертиза документов. – Волгоград, 1978. – 215 с.

Получено 27.03.2015

Гусенцов Александр Олегович,
кандидат медицинских наук, доцент кафедры криминалистики Академии Министерства
внутренних дел Республики Беларусь, Минск, Республика Беларусь

СПЕЦИФИКА ПРОВЕДЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ В СЛУЧАЯХ ОБНАРУЖЕНИЯ ТРУПА В ПЕТЛЕ

Осмотр места происшествия является одним из неотложных следственных действий и производится следователем с участием врача-специалиста в области судебной медицины, а при невозможности его участия – иного врача [7].

По данным управления Следственного комитета Республики Беларусь по Минской области, одну из лидирующих позиций по количеству и частоте совершения ошибок занимают осмотры при обнаружении трупа в петле. Для предотвращения ошибок в подобных случаях необходимо учитывать следующие специфические особенности проведения осмотров, которые регламентированы «Инструкцией по работе государственного медицинского судебного эксперта в качестве специалиста при наружном осмотре трупа на месте его обнаружения (происшествия)» [2].

Следователю не лишним будет знать данные особенности, поскольку именно он проводит осмотр места происшествия, а врач-специалист в области судебной медицины (либо врач иной специальности) осуществляет свою работу под его руководством:

1. Тщательно фиксировать позу трупа и взаиморасположение частей его тела.

2.1. При свободном висении тела:

А. Измерить расстояния от пола до стоп трупа, от пола до свободного (нижнего) и фиксированного концов петли.

Б. Принять меры к поиску предметов, которые могли использоваться как подставки, измерить высоту данных предметов, изучить наличие следов на их поверхности (например, следов обуви на поверхности стула), наличие следов от потенциальной подставки (вдавления на полу, ковре, грунте и др.).

2.2. При неполном висении тела:

А. Указать, какие части тела являются точками опоры.

Б. Измерить расстояние от пола до свободного (нижнего) и фиксированного концов петли, изучить особенности крепления конца петли к опоре, наличие следов скольжения на опоре и веревке, параметры и характеристики петли (тип, количество витков, материал, наличие узлов, пряжек, отверстий в материале и др. особенности, расположение петли на шее, месторасположение узла, характер вязки узлов).

3. Фиксировать признаки, являющиеся характерными для механической асфиксии (одутловатость и синюшность лица, ушных раковин, точечных кровоизлияний в соединительные оболочки глаз, положение языка, который при повешении зачастую выступает за линию зубов, синюшность кожных покровов), локализация и характер трупных пятен, их соответствие положению покойного, следы кала,

мочи, спермы на теле и одежде, характер и особенности странгуляционной борозды, соответствие между ней и петлей.

После изучения петля снимается для дальнейшего направления вместе с трупом в морг, для чего ее необходимо перерезать в месте, противоположном узлу, а затем скрепить нитками или скотчем разрезанные концы, измерить длину петли и ее свободной части. При наличии на шее трупа туго затянутой петли последняя на месте происшествия не снимается.

Наиболее часто случаи повешения по роду смерти являются самоубийствами, однако встречаются и убийства, в том числе замаскированные под самоубийства. Диагностические признаки имитации повешения (подвешивание живого человека с целью убийства либо помещение трупа в петлю) исследовались в работах таких ученых, как А. М. Гамбург, А. А. Леви, Э. П. Александров, Г. И. Заславский, А. А. Матышев, Е. С. Мишин и др. [1; 4; 5]. На основе обобщения и систематизации комплекса установленных признаков и закономерностей, а также используя опыт собственной практической деятельности государственным медицинским судебным экспертом в качестве специалиста при проведении осмотров мест происшествий, можно выделить следующие особенности, характерные для имитации повешения:

1. Несоответствие локализации трупных пятен позы трупа: в течение в среднем 8–12 часов после наступления смерти, при изменении положения тела трупа, трупные пятна перемещаются на поверхности, которые стали нижележащими; в течение в среднем 12–24 часов, при изменении положения тела трупа, трупные пятна перемещаются на поверхности, которые стали нижележащими, однако частично остаются на прежних поверхностях; в среднем после 24 часов с момента наступления смерти, при изменении положения тела трупа, трупные пятна не перемещаются [8, с. 49].

2. Отсутствие подставки, без которой покойный не имел возможности подняться, закрепить и затянуть петлю [4, с. 217].

3. При наличии подставки – отсутствие следов стоп на ее поверхности, следы в виде вдавлений от подставки (на грунте, ковре) либо трассы на поверхности окрашенного пола от скольжения подставки при падении.

4. На петле могут быть следы подтягивания в виде отхождения ее волокон в направлении нижнего конца петли (при надевании петли на шею жертвы, перебрасывании конца петли через какой-либо крюк и на-

тяжении данного конца с целью подвешивания тела) [4, с. 217–218].

5. Несоответствие параметров фиксации петли антропометрическим параметрам, физиологическим и возрастным особенностям покойного.

6. Отсутствие загрязнений на кожных покровах ладонных поверхностей кистей при их наличии на поверхности петли [3, с. 593].

7. Несоответствие размеров и рельефа петли и странгуляционной борозды.

8. Наличие, кроме странгуляционной борозды, других телесных повреждений: кровоподтеков, ссадин и др. (чаще всего – головы). Следует помнить, что в процессе наступления смерти в результате механической асфиксии у покойного возникают судороги, что может привести к соударению о близлежащие предметы – их следует изучить на предмет наличия следов крови, волос, частиц кожных покровов.

9. Наличие нескольких странгуляционных борозд: при удавлении петель образуется, как правило, одиночная, замкнутая, расположенная в средней или нижней трети шеи поперечная странгуляционная борозда; при подвешивании тела покойного после его удавления образуется, как правило, одиночная, незамкнутая, расположенная в средней трети косовосходящая странгуляционная борозда, которая будет менее выражена, нежели поперечная. Двойная борозда может образоваться при соскальзывании и смещении петли вверх в период судорог: в этом случае косовосходящая борозда, расположенная выше, будет более выражена [5, с. 122].

10. Крайне высокая концентрация этилового спирта в крови трупа при наличии достоверных данных об отсутствии у покойного склонности к злоупотреблению спиртным (встречается при насильственном вливании покойному в рот алкогольных напитков).

11. При подвешивании трупа в петле странгуляционная борозда не будет иметь признаков прижизненности ее образования в виде кровоизлияний в верхние и промежуточные валики странгуляционной борозды; кроме того, в подобных случаях характерно отсутствие точечных кровоизлияний в соединительно-тканную оболочку век, различного диаметра зрачков (при сильном сдавлении шеи преимущественно с одной стороны при жизни может происходить расширение зрачка на той же стороне за счет сдавления симпатического нерва), ущемления кончика языка между зубами [6, с. 12].

Сотрудникам правоохранительных органов следует помнить, что существенную помощь в диагностике рода смерти при повешении судебный медик может оказать в том случае, если имело место подвешивание в петле мертвого человека, поскольку зачастую признаки прижизненного попадания человека в петлю выражены в достаточной степени. Дифференциация же факта самоповешения живого человека либо подвешивания живого человека другими людьми выходит за рамки компетенции судебного медика: в его силах лишь указать следователю на наличие признаков, указывающих в пользу определенных обстоятельств попадания человека в петлю.

Список использованных источников

1. Гамбург А. М. Симуляция самоповешения / А. М. Гамбург // Криминалистика и научно-судебная экспертиза. – Киев, 1948. – Вып. 2. – С. 253–261.
2. Инструкция по работе государственного медицинского судебного эксперта в качестве специалиста при наружном осмотре трупа на месте его обнаружения (происшествия) / Утв. приказом № 240 Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь от 03.09.2014.
3. Криминалистика / И. Ф. Крылов и др. – М., 2001. – 800 с.
4. Леви А. А. Осмотр места происшествия : справочник следователя / А. А. Леви. – Изд. 2-е. – М. : Юридич. лит-ра, 1982. – 270 с.
5. Осмотр трупа на месте его обнаружения: Руководство для врачей / под ред. А. А. Матышева. – Л. : Медицина, 1989. – 264 с.
6. Судебно-медицинская экспертиза механической асфиксии : учебно-методическое пособие / сост. В. И. Витер, А. Ю. Вавилов, В. В. Кунгурова. – Ижевск, 2008. – 48 с.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 № 295-3 (ред. от 10.01.2015 № 242-3) / Нац. центр прав. информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
8. Хохлов В. В. Судебная медицина : рук. / В. В. Хохлов, В. В. Кузнецов. – Смоленск, 1998. – 800 с.

Получено 24.03.2015

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, Запоріжжя, Україна;

Алієв Роман Вагіфович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р. Г. Хеноха Класичного приватного університету, Енергодар, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У РАМКАХ МОДЕЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ

Європейська інтеграція залишається на сьогодні для України ключовим пріоритетом зовнішньої політики та стратегією здійснення системних правових і соціально-економічних реформ. Однак існуюча система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення на сучасному етапі не відповідає рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму й поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань. Колишнє виправно-трудове законодавство держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) було сформульовано на базі Основ виправно-трудового законодавства, прийнятих ще в 1969 р. [1]. До виправно-трудових кодексів республік адекватні зміни та доповнення, пов'язані зі зміною та доповненням Основ виправно-трудового законодавства, вносилися до 1991 р. Після розпаду СРСР протягом 1991–1995 рр. принципових змін до виправно-трудового законодавства внесено не було. Винятком є лише законодавство Республіки Молдова, де у 1993 р. було прийнято новий кодекс.

У республіках, які входили до СРСР, а після його розпаду утворили СНД, у середині 80-х рр. були прийняті Положення про порядок і умови виконання покарань, не пов'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених [2]. Усе це свідчило про те, що в державах – учасницях СНД збереглась у цілому загальноправова база, що регулювала виконання кримінальних покарань, а розбіжності у виправно-трудових кодексах були неістотними. Отже, ця обставина створила сприятливі передумови для розробки та прийняття модельного законодавчого акта, що регулює виконання всієї системи покарань.

Так, згідно з Постановою Міжпарламентської Асамблеї (далі – МПА) «Про правове забезпечення інтеграційного розвитку Співдружності Незалежних Держав» від 29 жовтня 1994 р. [3], парламенти держав Співдружності та постійні комісії МПА мають здійснювати заходи з реалізації Зводу координаційного плану, який дав змогу розпочати процес формування бази модельного законодавства, що призвело до зближення та гармонізації національних законів.

Протягом 1994–1995 рр. на міждержавних конференціях з проблем виконання покарань розглядалися спільні позиції наукових і практичних працівників щодо необхідності прийняття єдиного законодавчого акта, який би регулював виконання усіх видів покарань, оскільки інститути і норми цієї галузі за-

конодавства все більше стали набувати кримінально-виконавчого характеру, а термін «виправно-трудове законодавство» перестав відповідати своєму змісту. Заперечень з приводу того, щоб називати нові кодекси «кримінально-виконавчими», не було. Таким чином, новий Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Молдова, проекти кодексів Росії, Казахстану та України були використані при підготовці модельного кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК).

Модельний КВК базується на певних концептуальних позиціях, прийняття яких дало змогу сформулювати принципи і загальні положення виконання кримінальних покарань, визначити структуру Кодексу, поняття та зміст основних його інститутів і норм, зняти дискусії з основоположних питань правового регулювання виконання покарань.

Загальний концептуальний підхід дав можливість встановити обсяг і межі правового регулювання виконання покарань у рамках Модельного КВК. Він ґрунтується на основному положенні: Модельний КВК тісно пов'язаний з модельним кримінальним кодексом держав – учасниць СНД, оскільки кримінальне законодавство є базовим щодо всіх галузей законодавства, яке регулює боротьбу зі злочинністю; кримінальний закон визначає спільність цілей і завдань, принципів правового регулювання суміжних інститутів і норм кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, єдність понятійного апарату, що, у свою чергу, забезпечує адекватність його тлумачення та застосування.

Можна виділити три рівні взаємозв'язку цих галузей законодавства: на першому рівні забезпечується єдність цілей, принципів і загальних положень, понятійного апарату, а також провідних інститутів – установ та органів, що виконують покарання, уточнюються зміст і система покарань, підстави звільнення від покарання; на другому рівні кримінальний закон зумовлює лише характер правового регулювання виконання (відбування) конкретних видів покарань (їх сутність і зміст), делегуючи одночасно виконавчому закону повноваження зі встановлення в певному обсязі позбавлення та обмеження прав і свобод засуджених під час виконання конкретних видів покарань; на третьому рівні взаємозв'язок галузей законодавства, що розглядаються, більш опосередкований – кримінальний закон створює лише нормативні передумови

для формування конкретних інститутів і норм кримінально-виконавчого права. Таким чином, кримінально-виконавче законодавство є процедурним правом відносно кримінального законодавства і виступає як одна з форм його реалізації.

Модельний КВК також базується на положеннях конституційного законодавства держав – учасниць СНД.

Разом з тим необхідно враховувати різноманітність конституцій окремих держав. У деяких із них прийняті нові конституційні закони, в інших – збереглися основні закони, прийняті ще в період існування єдиної союзної держави; положення, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, можуть у цих актах відрізнятися одне від одного. У зв'язку з цим зростає значущість міжнародних актів про права людини і громадянина, а також спеціалізованих міжнародних документів про поведження із засудженими. Вони мають міждержавний характер, ратифіковані більшістю країн – членів ООН, стабільні, не схильні до впливу соціальної та політичної кон'юнктури, що складається в конкретній країні, не залежать від ідеологічних чинників, а отже, є чітким орієнтиром для розвитку цієї галузі законодавства і правозастосовчої практики. Разом з тим необхідно враховувати, що міжнародно-правові акти разом із нормами загального характеру (нормами, принципами) містять норми-рекомендації, котрі не є обов'язковими для держав, однак їх ратифікували і повинні брати до уваги у правотворчій діяльності.

Модельний КВК спрямований на досягнення такої мети покарання, як виправлення; закріплює комплекс засобів досягнення цієї мети; передбачає можливість участі громадських формувань з контролю за діяльністю установ та органів виконання покарань, надання їм

допомоги у виправленні засуджених, поверненні їх до суспільно корисної діяльності. Однак ці вимоги мають бути реально досяжними в складних соціально-економічних умовах, що склалися в державі.

Крім того, щоб уникнути повторення помилок, слід враховувати історичний досвід діяльності установ та органів виконання покарання (як позитивний, так і негативний), а також сучасну кримінально-виконавчу практику. Історичним прикладом позитивних кроків є Постанова Кабінету Міністрів УРСР «Про затвердження Основних напрямків реформування кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» від 11.07.1991 р. № 88, яка, зокрема, передбачала переобладнання виправно-трудова колоній за блочним типом.

Однак ці завдання не були реалізовані з різних причин, насамперед через стрімке зростання «населення» колоній та слідчих ізоляторів у 1990-ті рр. [4].

Таким чином, концептуальні основи Модельного КВК створили необхідні передумови для невизнання законів, які нездатні прижитись у суспільстві і суперечать один одному та суспільній системі в цілому, послаблюють авторитет державної влади, знижують ефективність виконання правовими нормами покладених на них суспільних функцій. Структура Модельного КВК відповідає системі та видам покарання, прийнятим у Модельному кримінальному кодексі, що складається із Загальної та Особливої частин і допускає варіантність регламентації виконання окремих видів покарань за умови, що їх принципи та загальні положення мають бути єдиними [5]. У преамбулі модельного закону сформульовані соціальні завдання Кодексу, розкриті його основні поняття для уникнення їх неадекватного тлумачення при підготовці національних КВК.

Список використаних джерел

1. Об утверждении Основ исправительно-трудова законодательства Союза ССР и союзных республик от 11.07.1969 г. №4074-VII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gn-normy/m1v.htm>.
2. Положення про порядок і умови виконання кримінальних покарань, не пов'язаних із заходами виправно-трудова впливу на засуджених : затверджене Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29.06.1984 р. № 10 ВВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://uapravo.com/hro/text.php?id=1414...>
3. Постанова Міжпарламентської Асамблеї «Про правове забезпечення інтеграційного розвитку Співдружності Незалежних Держав» від 29.10.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru>.
4. Постанова Кабінету Міністрів УРСР «Про затвердження Основних напрямків реформування кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» від 11.07.1991 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.nau.ua>.
5. Постанова Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД «Про прийняття Модельного кримінально-го кодексу» від 17.02.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru>

Одержано 21.04.2015

Кирилюк Валентина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, начальник кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ

На сьогодні кримінальна політика держави спрямована на економію репресії та широке застосування (там, де це можливо і доцільно) покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства [1]. Саме таким шляхом йде більшість закордонних країн, в яких виконання альтернативних позбавленням волі видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка знаходиться поза поліцією та в'язницею – службу пробації.

Пробація має майже 200-річну історію розвитку і виникла як кримінально-правовий інститут англосаксонського права, який являє собою різновид умовного засудження або умовного звільнення. У різних країнах процес розвитку пробації відбувався по-різному, але загальними рисами пробації у всіх країнах є:

- незастосування до порушника покарання у виді ув'язнення або взагалі звільнення від покарання (на підставі спеціального соціального дослідження особистості правопорушника);
- застосування пробації до правопорушника залежно від обставин (вчинений злочин, особистість, соціальна ситуація правопорушника);
- здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського нагляду та поєднаний з соціальною допомогою правопорушнику у процесі ресоціалізації [2].

У процесі міжнародного співробітництва у сфері виконання покарань і поводження із засудженими, обміну досвідом і вироблення спільних рекомендацій у сфері пробаційної діяльності ООН та Радою Європи прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, основними з них є: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 про Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.); Європейська Конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS № 51, 1964 р.); Рекомендація № СМ/(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи про Правила Ради Європи про пробацію. У цілому ухвалено близько 20 резолюцій, які спрямовані на розвиток у країнах – учасниках ООН або Ради Європи заходів, альтернативних тюремному ув'язненню [3].

Правила Ради Європи про пробацію визначають останню як систему виконання у суспільстві покарань, призначених правопорушнику, що включає коло заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль та надання допомоги, що мають на меті залучення засудженого до суспільного життя та забезпечення безпеки суспільства [4].

У разі застосування пробації безпека суспільства забезпечується за рахунок соціального супроводу осо-

би, яка перебуває у конфлікті з законом, починаючи від притягнення до кримінальної відповідальності, в процесі відбування покарання та після звільнення.

Належне функціонування системи пробації – оптимальний варіант для держави та суспільства, оскільки дозволяє зменшити витрати на утримання установ виконання покарань; негативні наслідки для особи засудженого, пов'язані зі впливом кримінального середовища, втратою суспільно-корисних зв'язків, роботи, проблемами соціальної адаптації після звільнення. Суб'єкт пробації залишається у суспільстві, а отже, можна задіяти усі наявні ресурси для досягнення його ресоціалізації.

Пробація сприятиме більш ефективній роботі правоохоронних органів, судової системи, координації взаємодії державних органів і установ, органів місцевого самоврядування, громадськості у процесі застосування санкцій, альтернативних позбавленням волі.

Правовою основою для реалізації міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру є Закон «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року, який був розроблений з урахуванням міжнародного та європейського досвіду пробації і набере чинності 27 серпня 2015 року.

Закон визначає пробацію як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [5].

Досягненню цієї мети передують виконання завдань, покладених на орган пробації: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, за особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, а також за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; виконання певних видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання

до виправних центрів; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Невід'ємною складовою цих заходів є соціальне дослідження суб'єктів пробації, впровадження системи реабілітаційних і корекційних програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених з установ виконання покарань. Отже, основою відносин, що виникають і реалізуються у сфері пробації, є соціальна робота.

Таким чином, система пробації передбачає три умовних напрямки діяльності: досудова пробація, наглядова пробація та пенітенціарна пробація.

Досудова пробація – забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Така інформація має містити соціально-психологічну характеристику, оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Таке соціальне дослідження не має на меті встановити винуватість чи невинуватість обвинуваченого, разом з тим, ця інформація стане в нагоді органам і установам виконання покарань в разі засудження.

Наглядова пробація – здійснення персоналом органу пробації наглядових та соціально-виховних заходів щодо суб'єктів пробації. Наглядові заходи здійснюються за місцем проживання, роботи та навчання засуджених з метою дотримання обов'язків, визначених законом та покладених на них судом.

Соціально-виховна робота спрямована на досягнення мети виправлення засуджених. Вона проводиться за індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги; сприяння працевлаштуванню; залучення до навчання; участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності; проведення індивідуально-профілактичної роботи.

Оскільки Закон передбачає розширення спектра обов'язків, які відповідно до кримінального законодавства суд може покласти на особу, яка звільняється від відбування покарання з випробуванням. Щодо таких обов'язків орган пробації реалізовує пробаційні програми, які передбачають комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити. До реалізації пробаційних програм можуть залучатися підприємства, установи та організації незалежно від форми власності.

Пенітенціарна пробація – підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою

трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. Органи пробації у взаємодії з установами виконання покарань, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги, працевлаштуванні працездатних осіб. Таким чином, забезпечується більш ефективний соціальний супровід і адаптація осіб, звільнених з установ виконання покарань.

Враховуючи те, що неповнолітні є особливою вразливою категорією, Закон передбачає особливості застосування щодо них пробації. Досудова доповідь стосовно неповнолітніх додатково повинна містити інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень. Під час наглядових заходів робиться акцент на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку; профілактику агресивної поведінки; мотивацію позитивних змін особистості; поліпшення соціальних стосунків.

Усі ці важливі соціальні функції будуть виконувати органи пробації, створені на базі існуючих підрозділів кримінально-виконавчої інспекції Державної пенітенціарної служби України. Виходячи із завдань та функцій пробації штат працівників буде збільшено, до кожного підрозділу будуть введені посади психолога, соціального працівника та педагога.

Для досягнення мети пробації до виконання покладених завдань обов'язково мають бути залучені суб'єкти системи державних органів, соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальні служби, спеціалізовані заклади й установи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, громадськість. Разом з тим, прийняття Закону «Про пробацію» поставило перед вітчизняною кримінально-виконавчою теорією і практикою численні завдання, від вирішення яких буде залежати подальше функціонування інституту пробації. Зокрема, існує необхідність внесення змін до законодавчих актів України та розроблення підзаконних нормативно-правових актів: Порядку складання досудової доповіді; Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими; Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм; Порядку взаємодії органу пробації та державних органів під час здійснення заходів пенітенціарної пробації; Положення про організацію діяльності волонтерів пробації.

Кадрове забезпечення пробації та підготовка персоналу потребує: проведення організаційно-штатних змін; вирішення питання оптимального навантаження на персонал органу пробації; розроблення кваліфікаційних вимог до персоналу органу пробації та внесення зазначеної професії до Державного класифікатора професій України; навчання, перепідготовки та атестації працівників органу пробації, оволодіння сучасними методиками соціально-виховної та пси-

хологічної роботи; проведення міжвідомчих заходів з питань взаємодії та вироблення спільного бачення процедур реалізації завдань пробації, роботи з місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами.

Реалізація завдань пробації неможлива без належного матеріально-технічного забезпечення функціонування органу пробації, для чого необхідно: виділення окремих приміщень чи їх оренда органами пробації; обладнання технічними засобами; забезпечення комп'ютерною технікою, мережевим обладнанням і програмним забезпеченням, оргтехнікою та меблями.

Науково-методичне забезпечення пробації передбачає: науковий супровід підготовки пропозицій до законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів; розроблення пробаційних програм; розроблен-

ня навчальних програм для персоналу органу пробації; вивчення міжнародного досвіду пробації, у тому числі кращих практик пробаційної діяльності; наукову експертизу практик роботи у рамках вивчення досвіду та власних напрацювань; розроблення стандартів пробації; організацію та проведення наукових заходів, присвячених пошуку шляхів вирішення актуальних проблем у сфері пробації.

Отже, варто погодитись із думкою О. Б. Янчука, що прийняття Закону України «Про пробацію» – це лише перший крок на шляху до міжнародних стандартів у сфері юстиції. Чи набуде пробація в Україні ознак європейської системи значною мірою залежить від подальших кроків її розбудови, від їх відповідності європейським принципам пробації, від уваги та підтримки цих кроків на політичному рівні, розуміння та прийняття суспільством позитивної ролі пробації [6, с. 194].

Список використаних джерел

1. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія / Д. В. Ягунов ; Державна пенітенціарна служба України. – 4-те вид., перероб. та доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 446 с.
2. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура : конспект лекцій / Д. В. Ягунов. – Видання 3-тє, випр. та доп. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2007. – С. 23–26.
3. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : монографія / О. І. Богатирьова. – К. : ВД Дакор, 2013. – 115 с.
4. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules [Electronic Resource] (Рекомендація № CM/(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи про Правила Ради Європи про пробацію). – Way of access : <https://wcd.coe.int/>
5. Закон України «Про пробацію» № 160-VIII // Голос України. – 2015. – 26 лютого (№ 35).
6. Актуальні питання застосування кримінально-виконавчого законодавства : матеріали круглого столу (Київ, 18 березня, 2015 р.) / відп. ред. В. А. Кирилюк. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – 236 с.

Одержано 21.04.2015

Комзюк Микола Анатолійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ГРОМАДЯН

Сьогодні у науковому середовищі спостерігається посилення інтересу у напрямку дослідження проблем, пов'язаних із визнанням пріоритету індивідуальної свободи та правової охорони особистості. Одними з головних визнаються проблеми свободи вибору та становлення інститутів громадянського суспільства. Переважна більшість авторів соціологів, економістів та юристів сходиться у поглядах, що головною умовою існування свободи виступає приватна власність. Разом з тим, питанням щодо заборон та обмежень свободи не приділено достатньої уваги. Як правило, вся проблема зводиться до ідеологічної інтерпретації заборон у поєднанні їх з політичними режимами. При цьому питання дії «механізмів» заборон, їх типів та джерел формування залишаються поза увагою дослідників.

У радянський період нашої історії в системі соціальних відносин формально не заперечувалась ні свобода людини, ні її правова забезпеченість. Але підкреслена увага до колективної сторони свободи, а також її кореляція з категорією необхідності, пов'язування права з обов'язками перед державою приводило до того, що індивідуальна свобода постійно обмежувалася, а сама вимога свободи заборонялась як прояв індивідуалізму.

Сучасне бачення проблем свободи та її обмеження характеризується деякими істотними особливостями. Так, подолана малоперспективна зосередженість науковців на критиці абстрактного гуманізму, проводиться поглиблене вивчення структури суспільства та системи заборон, що йому притаманні, а також обумовленість свободи правовою культурою. Характерними у даному напрямку є роботи В. М. Баранова, Д. А. Керімова, В. С. Нерсесянца та інших науковців.

Специфіка правової формальності обумовлена тим, що право виступає як форма суспільних відносин незалежних суб'єктів у своїй поведінці, діях і відносини загальної норми. Незалежність цих суб'єктів один від одного в рамках правової форми, їх відносини та водночас їх однакова підпорядкованість загальній нормі визначають зміст і сутність правової форми буття і вираження свободи. Правова норма, демонструючи формальний характер рівності, загальності й свободи, передбачає і виражає внутрішню змістову єдність правової формальності, загальності та рівності прав громадян.

Суттєвим фактором формування української правої держави, становлення істинних демократичних інститутів і форми влади, утвердження економічної свободи пов'язано з офіційним визнанням прав і свобод людини та громадянина, їх честі і гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю. Саме це і закріплено Конституцією України (ст. 3) та є нормативно-правовим обґрунтуванням гуманістичного напрямку розвитку суспільного і державного життя в Україні. Принципово важливим тут є визнання

людини вищою соціальною цінністю, оскільки особистість людини є цінністю не тільки для себе, але і для всього суспільства. При цьому, оскільки ця цінність «вища», то жодне інше явище не може оцінюватися суспільством вище, ніж людина, не може переважати цінність людини. Всі інші соціальні цінності мають підпорядковуватися цінності людини. В цій же статті визначається основний соціальний вектор у відносинах між людиною і державою, цей вектор відображається формулою «від людини – до держави».

Визнання наявності відносно особи широкого спектра демократичних прав і свобод не означає її абсолютної свободи, оскільки це привело б до безмежних соціальних суперечок, проявів егоїстичного свавілля й анархізму, безкінечних міжособистісних конфліктів, зіткнення індивідуальних та об'єктивних суспільних інтересів. У своєму втіленні права і свободи не можуть мати розумних меж. Загальні положення з цього приводу містяться вже в міжнародно-правових нормах. В низці критеріїв законного обмеження прав і свобод Загальна декларація проголошує необхідність визнання та поваги прав і свобод інших осіб, задоволення справедливих вимог моралі, підтримання суспільного порядку і загального благоустрою в демократичному суспільстві (ст. 29), а Пакт про громадянські та політичні права – охорону здоров'я населення, прав і свобод інших осіб (ст. 19, 21) та інші.

Це питання знайшло своє вирішення й в українському законодавстві. Ст. 23 Конституції України проголошує, що «кожна людина має право на вільний розвиток своїх здібностей, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, і має обов'язок перед державою, в якому забезпечується вільний і загальний розвиток її особистості».

Тут зустрічається такий законодавчий прийом, коли в одній статті закону разом із формуванням права визначаються і межі його використання. Такою межею здійснення права на розвиток визначена непорушність прав і свобод інших людей. Ця межа охарактеризована також у п. 1 ст. 68 Конституції України у вигляді зобов'язання кожного не зазіхати на права і свободи інших людей. Означена межа притаманна людині не тільки для використання права на розвиток, але й інших прав.

Конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених конституцією; в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України) можуть бути встановлені обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії. Разом з тим визначено, що людина-громадянин також відповідальна перед державою, що відповідно закріплено в Конституції (ст. 65, 67, 68).

У науковій літературі проблемам реалізації правових норм та механізмів їх дії приділено доволі значну увагу. Під реалізацією права в широкому сенсі звичайно розуміють перетворення, втілення юридичних норм у фактичній діяльності організацій, органів, посадових осіб та громадян, в самій поведінці учасників суспільних відносин. Науково обґрунтовані різні форми реалізації права: використання, виконання, дотримання та застосування. Використання правових норм являє собою форму реалізації, яка виражається в добровільних, як правило, активних діях суб'єктів щодо реалізації закріплених у правових нормах різних прав і свобод. Виконання норм права полягає у беззаперечному виконанні передбачених законом дій, тобто виконанні юридичних обов'язків, які можуть і не співпадати з волею наділеного ними громадянина. Шляхом дотримання реалізуються юридичні заборони. Відмінна особливість цієї форми полягає у пасивній поведінці осіб (у невчиненні дій, заборонених законом). Специфічною формою реалізації правових норм є застосування, що здійснюється державними органами та іншими уповноваженими суб'єктами переважно в цілях «обслуговування» вищезазначених форм.

У процесі використання свого права, перш за все, громадянин часто має справу з цілою низкою різних за змістом юридичних норм, а не тільки з тією, в якій суб'єктивне право сформульовано в загальному вигляді. Тому реалізація суб'єктивного права свідчить про здійснення положень цілої системи за своєю юридичною природою норм, в яких можуть конкретизуватися зміст даного права, умови, порядок його використання та інші аспекти. До того ж законодавча норма матеріального характеру, що передбачає суб'єктивне право, реалізується через здійснення забезпечуючих її дії вимог процесуальних норм.

Основою змісту зобов'язуючих і заборонних правових норм служать не права особи, а її активні або пасивні обов'язки. В першому випадку громадянин повинен точно і в повному об'ємі виконувати приписи імперативних норм в частині здійснення необхідних дій: сплачувати встановлені законодавством податки, збори та обов'язкові платежі, охороняти природне навколишнє середовище, підкорятися режиму праці на виробництві, вимогам працівників міліції та інші. У другому випадку слід утримуватися від заборонених діянь. Шляхом дотримання реалізуються норми

кримінального та адміністративного законодавства, що передбачають конкретні склади кримінальних та адміністративних правопорушень.

Нетотожними є конкретні гарантії норм права і суб'єктивних прав, включаючи заходи щодо їх відновлення у разі порушень. Держава, по суті, ніяк не реагує на ситуацію, коли громадянин не використовує уповноважуючі норми, однак вона на законодавчому рівні встановлює примусові заходи для забезпечення реалізації зобов'язуючих та заборонних норм аж до застосування юридичної відповідальності до винних у скоєнні правопорушень.

На особливу увагу заслуговує реалізація суб'єктивного права в цілому, на всіх її стадіях та у всьому різноманітті впливаючих на неї гарантій. Саме за такого підходу можна простежити діяльність правоохоронних органів стосовно прав та свобод особистості, окреслити їх місце в механізмі реалізації останніх.

Сьогодні на перший план виходить питання гарантування прав і свобод людини та громадянина. Виключно важливе значення має ефективна діяльність правоохоронних органів. Функції останніх у механізмі реалізації прав і свобод особистості багатогранні та складні, а саме: від створення безпечних умов їх реалізації в громадських місцях до захисту злочинно порушених, причому у різних формах, різними методами, шляхами, засобами, включаючи застосування передбачених законом жорстких заходів примусу. Разом з тим, будь-який напрямок діяльності правоохоронних органів, що претендує, хоча б формально, на статус гарантуючого права і свободи особистості, може бути таким де-факто лише у строгих рамках законності. Хоча навряд чи потребує обґрунтування теза, що тільки на основі законності, справедливості, утвердження прав і свобод людини та громадянина можливе гармонійне поєднання інтересів особистості і держави.

Таким чином, ми пропонуємо наступне визначення «особиста свобода громадян в праві», а саме: можливість і здатність фізичних осіб здійснювати ті дії, які вони вважають необхідними для себе у визначений проміжок часу, користуючись наданими їм правами (свободами) та не виходячи за рамки системи загальнообов'язкових правових норм, що охороняються силою держави, громадянами якої вони є.

Одержано 10.04.2015

Конопельський Віктор Ярославович,

кандидат політичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ, Одеса, Україна

ВТІЛЕННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Як свідчить практика, не дивлячись на диференційований та індивідуальний підхід до виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, в установах виконання покарань (далі – УВП) щорічно мають місце як рецидивні прояви злочинної діяльності засуджених, так і інші негативні явища, що пов'язані з відбуванням ними зазначеного покарання (вживання наркотичних та інших психотропних речовин, зберігання грошей, виготовлення колюче-ріжучих предметів, вчинення дисциплінарних проступків тощо) [1, с. 84–86].

На підставі практичного досвіду, однією з обставин, що обумовлює такий стан в УВП, є неналежне дотримання персоналом Державної Кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України визначеного у ст. 5 кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [2] принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань, недостатнє розуміння суб'єктами правозастосування його змісту, а також ролі та місця в механізмі кримінальної відповідальності.

Вивчення історико-правових джерел, виникнення та розвиток інституту зміни умов тримання осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі, нерозривно пов'язані зі становленням та подальшою трансформацією англійської поступової (або так званої вихідної) системи відбування даного покарання, яка свого часу отримала назву прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі і знайшла своє втілення у законодавстві багатьох розвинутих держав, у тому числі й у вітчизняному кримінально-виконавчому законодавстві.

З цього приводу А. П. Гель зазначає, що не буде перебільшенням вказівка на те, що прогресивна система утворює фундамент для організації всього процесу відбування (виконання) покарання у виді позбавлення волі, оскільки саме її інститути є тією рушійною силою, яка створює мотивацію для законослухняної поведінки засуджених під час відбування покарання та стимулює їх прагнення до виправлення [3, с. 821].

Родоначальником цієї системи справедливо вважається відомий діяч у сфері тюремної справи – англійський капітан Меконочі, якого у 1840 р. було призначено начальником каторжної колонії на острові Норфолк [4, с. 163].

В очолювану ним виправну установу для відбування покарання направлялись найбільш небезпечні засуджені. Меконочі для їх виправлення розробив та застосував на практиці поступову (вихідну) систему відбування покарання у виді позбавлення волі, в основу якої він поклав два головних елементи: а) працю засуджених; б) зацікавленість засуджених у праці.

Таким чином, за запропонованою Меконочі системою доля засудженого була в його руках, а саме: сумлінною працею та належною поведінкою він міг покращити своє становище в колонії (тюрмі) і суттєво зменшити строк позбавлення волі, який йому було необхідно відбутися.

Англійська прогресивна система передбачала, що засуджені проходили три ступені в одній і тій самій колонії (тюрмі) [3, с. 164].

Перший ступінь полягав у тому, що засуджені протягом певного строку перебували в одиночному ув'язненні, причому цей строк залежав від того, до якого саме класу був віднесений засуджений. На другому засуджені вже перебували спільно на роботі, в церкві, школі, лікарні тощо, але трималися окремо (ізолювано) під час сну, обіду, відпочинку. Третій ступінь для засуджених полягав у тому, що вони отримували відповідне посвідчення та звільнялись із тюрем (колоній), але на волі перебували під наглядом поліції, а у випадку порушення ними правил поведінки могли бути повернені до цих установ на невідбутий термін покарання у виді позбавлення волі.

У подальшому англійська прогресивна система відбування покарання була використана та вдосконалена не тільки в цій державі, але й в інших країнах світу [4, с. 165–169] і дійшла у різних змістовних елементах до сьогодення.

Свого часу, як встановив А. П. Гель, сутність та зміст прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі було повно та чітко визначено в ст. 4 першого ВТК Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) 1925 р., у якій, зокрема, зазначалось, що заходи соціального захисту проводяться у виправно-трудовах установах за прогресивною системою, відповідно до якої засуджені підлягають різноманітному і за загальним правилом більш полегшеному режиму, для чого вони розподіляються по виправно-трудовах установах різних типів і поділяються в них на розряди, з установи до установи залежно від соціального стану особи, змісту судового вироку, причин, мотивів і ступеня суспільної небезпечності злочину, так само як і від поведінки у виправно-трудовій установі й успіхів у праці та заняттях [3, с. 821]. При цьому слід зазначити, що ВТК УСРР 1925 р. був єдиним Кодексом на теренах радянської та пострадянської України, який на нормативному рівні закріпив поняття та зміст прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі.

Аналіз змісту ВТК УСРР 1925 р., крім цього, показав, що вже тоді вітчизняне виправно-трудове законодавство головним і невід'ємним елементом прогресивної системи визнавало саме зміну умов тримання засуджених до позбавлення волі, яка могла здійснюватися як у межах однієї виправно-трудової установи, так і шляхом переведення до виправних установ іншого типу (виду), що мало наслідком відповідно пом'якшення умов тримання та зменшення обсягу встановлених для засудженого правообмежень або, навпаки, їх збільшення.

Поряд з цим, у чинному КВК України, на відміну, наприклад, від ВТК УСРР 1925 р. та інших прийнятих у подальшому аналогічних Кодексів в Україні, чіткого закріплення інституту прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі не здійснено. І це враховуючи, що необхідність вирішення цього завдання зазначають у своїх працях науковці [5, с. 73] та його виконання передбачають прийняті останнім часом в Україні нормативно-правові акти з питань виконання покарань. Так, у розділі 3 «Шляхи і розв'язання проблеми» Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012, це завдання у тому, щоб удосконалити систему стимулювання засуджених до законслухняної поведінки та ресоціалізації шляхом запровадження

поетапної зміни умов їх тримання, розроблення та впровадження системи критеріїв оцінки ступенів виправлення засуджених, тобто безпосередньо стосується змісту прогресивної системи виконання покарань в Україні.

Необхідно зазначити, що хаотичне розміщення у КВК норм, що відображають зміст зазначеної системи, не тільки знижує рівень правозастосовчої практики з цих питань, але й не дозволяє створювати для засуджених реальні гарантії реалізації даної ідеї у ході відбування покарання, зокрема у виді позбавлення волі. Вказане зумовлює внесення певних змін до КВК України, зокрема у ст. 8 КВК України «Основні права засуджених» таким із них, як «право на зміну умов відбування покарання за прогресивною системою»; у ч. 1 ст. 107 КВК «Права і обов'язки засуджених до позбавлення волі», позаяк зазначене право найбільш характерним та прикладним є для засуджених до позбавлення волі, як у зв'язку з його найбільшою питомою вагою у структурі покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, так і з урахуванням найсуттєвіших правообмежень для засуджених, що передбачені у змісті даного кримінального покарання.

Таким чином, чинний КВК України може стати зразком у реалізації деяких положень прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі або хоча б розширити можливості для певних змін умов тримання засуджених.

Список використаних джерел

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України / упоряд. А. Х. Степанюк. – Х. : Право, 2012. – 88 с.
3. Гель А. П. Інститут зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в кримінально-виконавчому праві України / А. П. Гель // Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – С. 821–839.
4. Гель А. П. Становлення та розвиток зарубіжних пенітенціарних систем / А. П. Гель, Г. С. Сімаков, І. С. Яковець // Кримінально-виконавче право України : навч. посібник / за ред. проф. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 161–169.
5. Гель А. П. Крок до міжнародних стандартів у сфері виконання кримінальних покарань / А. Гель, В. Ковганович // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 4. – С. 70–73.

Одержано 21.04.2015

Кревсун Олег Миколайович,

молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ Державної пенітенціарної служби України Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ ЗАСУДЖЕНИМ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПРОЖИВАННЯ ЗА МЕЖАМИ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ

Закріплення в чинному Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК) України норми, яка надає дозвіл засудженим до позбавлення волі на проживання за межами установи виконання покарання, безсумнівно, є проявом гуманізму. Однак надання такого права породжує окремі протиріччя як у наукових колах.

Проблемним аспектом, наприклад, є надання дозволу засудженим на підставі ч. 2 ст. 99 КВК України проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, зі своїми сім'ями. Даний дозвіл може надаватися адміністрацією колонії в наступних випадках: а) після відбуття шести місяців покарання в дільниці соціальної реабілітації; б) у разі відсутності порушень режиму відбування покарання; в) при наявності житлових умов.

З одного боку, це, безумовно, поліпшення умов тримання засуджених, але з іншого – надання такого права створює і деякі суперечності. Як уже зазначалося, у ч. 2 ст. 99 КВК України визначено, що засудженим, за певних умов, дозволяється проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, зі своїми сім'ями. Виникає слушне запитання: дане право поширюється на всіх засуджених чи лише на тих, які мають сім'ю? Якщо законодавець закріплює дане право виключно за засудженими, які мають сім'ю, то, на нашу думку, це є не зовсім логічним, оскільки не маючи сім'ї, засуджений фактично позбавляється такої можливості, що, в свою чергу, є обмеженням його законних прав. Отже, дана норма ч. 2 ст. 99 КВК України потребує конкретизації.

Окремо, на нашу думку, слід зупинитися на питанні про дозвіл засудженим до позбавлення волі жінкам проживати за межами колонії.

Зокрема, ст. 142 КВК України передбачає, що засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці і додержуються вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням зі спостережною комісією може бути дозволено проживання за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку.

Зі змісту ст. 142 КВК України випливає, що: а) засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, оселяються поблизу виправної колонії і перебувають під наглядом адміністрації колонії; б) мають право на носіння цивільного одягу та мати при собі гроші, мобільні телефони, аксесуари до них та цінні речі; в) можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витратити гроші, мати побачення з роди-

чами та іншими особами, користуватися мобільним зв'язком за свій рахунок та ін.

Таким чином, жінки, засуджені до позбавлення волі, яким надано право проживати за межами виправної колонії, користуються правами, що за своїм змістом відповідають триманню у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації.

Разом з тим, надання такого права жінкам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, є і елементом інституту зміни умов тримання.

У науковій літературі (А. Х. Степанюк, І. С. Яковець) наголошується, що під час прийняття рішення про надання жінкам зазначеного вище дозволу слід керуватися загальними вимогами, які висуваються до засудженої особи при прийнятті рішення про переведення [1, с. 464]. А це означає, що дозвіл на проживання жінок, засуджених до позбавлення волі, за межами виправної колонії надається в тому випадку, коли засуджена жінка «стає на шлях виправлення», що передбачено ч. 1 ст. 101 КВК України. Проте критерій «сумлінне ставлення до праці і дотримання вимог режиму», який зазначений у ч. 1 ст. 142 КВК України, не може бути тотожним такому ступеню виправлення, як «стає на шлях виправлення», а належить до ступеня виправлення «довів своє виправлення» (ч. 2 ст. 130 КВК України).

Вважаємо, що надання права засудженим жінкам проживати за межами колонії є елементом інституту зміни умов тримання, але застосування в цьому випадку ч. 1 ст. 101 КВК України є, на нашу думку, не доречним, оскільки мова повинна йти про засуджених, які «довели своє виправлення», а не про засуджених, які «стають на шлях виправлення».

Виникає питання також щодо скасування права проживання за межами колонії засудженим жінкам, яке було надано на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку постановою начальника колонії за погодженням зі спостережною комісією. У ч. 4 ст. 142 КВК України зазначено, що підставою для скасування такого права є систематичне або злісне порушення встановлених правил поведінки цієї категорією осіб. Проте не зрозуміло, що саме законодавець вкладає в зміст систематичного або злісного порушення встановлених правил поведінки, на підставі яких скасовується право на проживання за межами колонії засудженим жінкам. Тобто зміст поняття «систематич-

ність» або «злісне порушення встановлених правил поведінки» потребує законодавчого врегулювання.

Отже, розглянувши окремі питання щодо надання дозволу засудженим до позбавлення волі на проживання за межами установи виконання покарання,

стає помітним той факт, що на сьогодні існують певні проблеми його правового регулювання. Уникнути цих протиріч допоможе прийняття та внесення відповідних змін до кримінально-виконавчого законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.

Одержано 30.03.2015

Dr Samantha Lundrigan,

PhD, Senior Lecturer in Criminology, Anglia Ruskin University, Cambridge, United Kingdom

PREDICTING VERDICTS USING PRE-TRIAL ATTITUDES AND STANDARD OF PROOF

In this study we examine how jurors' judgments of innocence or guilt are associated with their pre-trial attitudes as well as their interpretations of the standard of proof in criminal trials. It has been found that jurors' criminal justice-related attitudes such as legal authoritarianism can lead to a pro-prosecution bias [6]. In addition, it has been found that jurors' interpretations of the standard of proof i.e. beyond reasonable doubt (BRD) can influence their verdicts and this is problematic if there are inter- and intra-individual differences in interpretations or when interpretations are much higher or lower than intended [1]. In this study we consider the independent effects of both variables on jurors' verdicts. To date however there has been little integration of the research on juror pre-trial attitudes and that on standards of proof. This is important as the integration of psychological and legal factors can help provide a more holistic picture of the juror decision-making process. So, while there is considerable evidence that both pre-trial juror attitudes and individual interpretations of the criminal standard of proof can be used to predict verdicts in a wide range of criminal cases, few studies have explored the mechanism(s) through which attitudes influence verdict and the potential role that the standard of proof plays in mediating the relationship between the two.

Several measures have been developed of juror pre-trial attitudes and interpretations of beyond reasonable doubt, (BRD). These have been primarily tested in North American samples. We aimed to integrate the literature on these two issues, and explored whether the effect of jurors' pre-trial attitudes on verdicts is mediated by their interpretations of BRD. We also aimed to establish the relative predictive utility of the various measures and their relevance to a non- North-American sample.

113 members of the jury-eligible British public completed three measures of pre-trial juror attitudes (i.e., Revised Legal Attitudes Questionnaire-23 [RLAQ-23], Juror Bias Scale [JBS], and Pre-trial Juror Attitudes Questionnaire [PJAQ] and two measures of BRD (i.e., Direct Rating [DR] and Membership Function [MF] methods). Participants also rendered a verdict on a simulated burglary case.

With the exception of the RLAQ-23, the pre-trial attitude measures and the two measures of BRD were

significant independent predictors of verdicts. The PJAQ outperformed the RLAQ-23 and JBS, while the MF method outperformed the DR method. We found support for a partial mediation model predicting verdicts, whereby interpretations of BRD (measured by the MF method) partially mediated the effect of pre-trial juror attitudes (measured by the PJAQ) on verdicts.

These findings underscore the importance of examining both pre-trial attitudes and interpretations of BRD when studying juror decision-making. The findings that jurors might be biased by their pre-trial attitudes and inappropriate interpretations of BRD suggest that courtroom initiatives need to deal with both issues. Efforts have been made in several jurisdictions to define BRD for jurors [2, 3]. However, some instructions do not necessarily alter interpretations of BRD or reduce inter- and intra-individual variability in interpretations [5]. In addition, instructions do not help all jurors equally as they have a differential impact on sub-groups' (i.e., by gender, age, and education level) interpretation and understanding of BRD as well as their confidence in using the standard [5]. One explanation for the lack of efficacy of existing instructions is that they have not been developed using empirical measures of BRD such as the DR or MF methods.

In those jurisdictions where systematic jury selection is permissible (e.g., US), legal representatives have been greatly interested in identifying juror characteristics or attitudes that might signify sympathy towards their position [7]. In other jurisdictions, lawyers can challenge individual jurors or request that a juror stand by so that he/she is effectively sent to the end of the jury pool queue. However, in both situations, legal representatives typically employ their own rules of thumb in making direct or indirect juror selection decisions, which may not be reliable or valid [7]. Lecci and Myers [4] suggest that pre-trial attitude measures such as the PJAQ can be used in "streamlining and improving the accuracy of the voir dire" (p. 630). In addition, given that the measures of BRD examined here have also been shown to be predictive of verdict, we argue that jury selection might be improved by adapting measures of BRD to identify and select potential jurors who have appropriate interpretations of the standard of proof.

References

1. Dhami, M. K. (2008). On measuring quantitative interpretations of reasonable doubt. *Journal of Applied Experimental Psychology*, 14, 353–363. doi: 10.1037/a0013344.
2. Heffer, C. (2006). Beyond 'reasonable doubt': The criminal standard of proof instruction as communicative act. *The International Journal of Speech, Language and the Law*, 13(2), 159–88.
3. Hemmens, C., Scarborough, K. E., Rolando V. del Carmen, R. V. (1997). Grave doubts about reasonable doubt: confusion in state and federal courts. *Journal of Criminal Justice* 25(3), 231–254. doi: 10.1016/S0047-2352(97)00008-1.
4. Lecci, L. B., & Myers, B. (2009). Predicting guilt judgments and verdict change using a measure of pretrial bias in a videotaped mocktrial with deliberating jurors. *Psychology, Crime and Law*, 15(7), 619–934. doi:10.1080/10683160802477757.

5. Mueller-Johnson, K., Dhami, M. K., & Lundrigan, S. (2013). *Effects of judicial instructions and juror characteristics on interpretations of beyond reasonable doubt*. Manuscript submitted for publication.
6. Narby, D. J., Cutler, B. L., & Moran, G. (1993). A meta analysis of the association between authoritarianism and jurors' perceptions of defendant culpability. *Journal of Applied Psychology*, 78, 34-42. doi:10.1037//0021-9010.78.1.34.
7. Posy, A. J. & Wrightsman, L. S. (2005). *Trial Consulting* (pp. 157–172). American Psychology-Law Society Series. USA: Oxford University Press.

Доктор Саманта Ландриган,

доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри кримінології, Англія Раскін Університет, Кембридж, Великобританія

ПРОГНОЗУВАННЯ ВИРОКІВ, ВИКОРИСТОВУЮЧИ ДОСУДОВІ ПОЗИЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ ДОВЕДЕНOSTI

Робота присвячена проблемі того, як судження присяжних засідателів про винність або невинність, пов'язані з їх попередніми установками, а також з їх інтерпретацією критеріїв доведеності під час судового розгляду кримінальних справ. Автором було виявлено, що позиції присяжних засідателів щодо справедливості, такі як правовий авторитаризм, можуть призвести до їх прихильності до сторони обвинувачення. Доведено, що попередні позиції присяжних та їх індивідуальна інтерпретація достатності доказів можуть бути використані для прогнозування вердикту в широкому діапазоні кримінальних справ методом прямої оцінки і методом функції приналежності.

Одержано 22.04.2015

Courtney Lam,

MA Transnational Crime, Anglia Ruskin University, Department of Humanities and Social Sciences, Cambridge, United Kingdom;

Anna Markovska,

PhD, Senior Lecturer in Criminology, Anglia Ruskin University, Department of Humanities and Social Sciences, Cambridge, United Kingdom

DRUG RELATED VIOLENCE IN MEXICO IN AMERICAN NEWSPAPERS: REPORTING THE RESULT OF THE CONTENT ANALYSIS

Introduction

This presentation analyses the US media portrayal of drug violence in Mexico, and discusses the externalities of this representation. We argue that by portraying drug violence in Mexico through the prism of mistrust, suspicion and corruption issues within Mexico, the media and the public in the USA fail to engage in the issue of drug consumption and arms trade within their own country. Thus, as a consequence, the US media representation of violence in Mexico created a one-sided view of the problem of the violent others.

Methodology

To explore the issue of media representation of drug related violence, content and discourse analysis is employed. Content analysis looks for common or frequent themes in texts that can be generalized across societies [7]. It is used as a method to quantify qualitative data by looking at the frequency of words in a given text to determine its significance in a “systematic and replicable manner” [1, p. 289]. Although content analysis has traditionally been a method of word counting, it has developed to include phrases, ideas, and themes in a text in order to “understand their meaning and relationships to each other (Matthews and Ross, 2010, p. 395). Discourse analysis allows access to more general patterns because it looks at the entire dialogue rather than specific words or phrases, and thus provides a more in-depth understanding of the case.

This study used what Davies et. al [4] call longitudinal content analysis. This analyzes data in a given time frame and can help determine whether or not media representation changes with the political atmosphere. Discourse analysis proves beneficial in evaluating how certain regions and countries were represented in the media and if that is reflective of the political context. On the basis of the steps set out by Bryman [1] as well as Davies et. al [4] to conduct the analysis, this study completed the following steps.

Data from the Associated Press (2012) was consulted to choose newspapers with the highest circulation. The highest circulated national newspaper was The Wall Street Journal and the top two regionally circulated newspapers were The New York Times The Los Angeles Times. This was also valuable because of where New York and Los Angeles are located. Los Angeles is closer in proximity both geographically and socially to Mexico than New York. These indicators of proximity to Mexico can affect the media's publications. Articles were selected from each newspaper website because they were easier to search

through and more readily available. The time frame of two months from January 1st 2012 – February 29th 2012 and January 1st 2013 – February 28th 2013 was identified and the key words selected.

After reflecting on research questions, a list of words and categories that frequently came up in each of the articles was created. The categories being perpetrators, Mexican government, numbers, violent descriptions, the United States, drugs, violence, specific crimes, cities or regions, and the date the article was published. These are believed to be the most significant. However, all the articles would be read first, to get the overall theme and discourse before coming up with categories. A summary of each article was created and from those summaries and notes many similarities in the articles were discovered. Those similarities formed new categories.

Findings

Generally, the articles studied tend to place blame entirely on Mexico due to it's high number of drug cartels and corrupt government while portraying the United States as an ally to Mexico in the war against drugs by providing funding and aiding in weeding out corruption. Although violence takes place in Mexico, the United States is the highest consumer of drugs [6], which is never mentioned. It does not provide the full story, only events as they occur – immediate crimes. In particular, articles emphasize the violence and corruption that perpetuates throughout Mexico. Violence is seen as a thread that is woven through a fabric of articles tying them together.

Violence and corruption allow for a ‘dramatization’ of the drug war coverage. By focusing on violence it distracts the reader from the social issues in Mexico, the demand for drugs in the United States, along with drug policies and regulation reform. Articles continually remind readers how violent drug cartels have become as a result of Calderon's drug war either by repetition of the word violence or synonyms as well as illustrating gory details of crime. Detailed accounts of dead bodies dumped on streets, decapitations, and victims hung from freeways are a few that are mentioned. Violence, in most of the articles, had the highest word count out of a list of words that were searched. There is a lack of a discernable pattern in where the violence occurs adding to the severity of the situation.

In 1997, Delal Baer noted that “drug and corruption stories have increased every year in the New York Times, Washington Post, and Wall Street Journal, leaping from 338 in 1991, to 515 in 1996, and 538 during the first eight

months of 1997 alone". Although the content analysis conducted for this paper was at a rather limited timeframe and scale, it is clear that this trend in the representation of drugs, violence and corruption remains highly visible, and as Carlos argues "is depicted more and more as a U.S. national security problem". The US media generate the notion of unequal risks to the problem of violence and drug trafficking in Mexico, and thus marginalizes the Mexican side. Collins [2] discusses the ideas of "technocratic managerialists discourse that shapes the contemporary production of risks". Although he discusses it as an example of flood disaster management of the US Mexican border, we find a number of parallels with our study. For example, Collins [2, p. 599] notes that "technocratic interventions emphasizes risk reduction through manipulation of biophysical environments", but "fails to reduce the risks – and produces unequal risks". US invests in technical assistance to Mexican judicial system, in training and development, but the attention to the social issues on the ground in both Mexico and US is limited. Corva [3, p. 191] discusses "the effect of the multiscale construction of

narco-delinquency" and argues about the "penalization of poverty". Following Corva's arguments, the discussion of Mexican drug-related violence in the US media is stuck, going through a vicious circle of representing Mexicans as an 'excluded population', and the space they inhabit as criminal. Corva [3, p. 191] continues that "the war on drugs can be interpreted critically as a U.S.-sponsored, neo-colonially-mediated war against populations whose socioeconomic vulnerability is connected to the U.S.-sponsored, neo-colonial project of uneven economic globalization." The selected articles studied in this paper showed that the 'hysterical outbursts' of the media regarding violence and drugs is almost always centered on the Mexicans, and US drug consumption and arms trade followed by 'deliberate silence'. If we take Park's notion of democracy and community in a wider context, we need to remember that in order for communities to co-exist they need to understand each other and be informed about each other [8]. What is still missing is the effective tool (the media sources) to facilitate the factual debate, and not the easily digestible and image rich hysteria.

References

1. Bryman, A. (2012) *Social Research Methods – 4th Ed.* Oxford: Oxford University Press.
2. Collins, T. W. (2009) Vulnerability to environmental hazards in the Ciudad Juárez (Mexico)–El Paso (USA) metropolis: A model for spatial risk assessment in transnational context. *Applied Geography*, Volume 29, issue 3.
3. Corva, D. (2008) Neoliberal Globalization and the War on Drugs: Transnationalizing Illiberal Governance in the Americas, *Political Geography*, 27/2, pp. 176–193.
4. Davies, P. and Francis, P., et al. (2011) *Doing Criminological Research*. Los Angeles: Sage
5. Matthews, B. and Ross, L. (2010) *Research Methods*. Harlow: Longman.
6. National Institute of Drug Abuse (2014) DrugFacts: Nationwide Trends. [On-line Available at: <http://www.drugabuse.gov/publications/drugfacts/nationwide-trends>
7. Olsen, W. 2010. *Key concepts in data collection*. London: Sage
8. Valier, C. (2002) *Theories of Crime and Punishment*. London: Longman.

Кортні Лем,

Магістр з транснаціональної злочинності, Англія Раскін Університет, Кембридж, Великобританія;

Марковська Ганна Олександрівна,

доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри кримінології, Англія Раскін Університет, Кембридж, Великобританія

НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З НАРКОТИКАМИ В АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ

Доповідь присвячена зображенню насильства в Мексиці, що пов'язане з наркотиками у Американських ЗМІ. Автори вважають, що зображуючи насильство через призму недовіри, підозрілості і корупції, що відбуваються у Мексиці, ЗМІ та громадськість в США не надають належної уваги споживанню наркотиків і торгівлі зброєю в їх власній країні. Як наслідок, засоби масової інформації у США, через презентацію насильства у Мексиці, створили однобоке уявлення про проблему насильства пов'язаного з наркотиками.

Одержано 22.04.2015

Лемешко Юлія Юрьевна,

кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

УЧЕТ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, ОТЯГЧАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ, ПРИ ЗАКЛЮЧЕНИИ СОГЛАШЕНИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Одним из самых дискуссионных новшеств нового Уголовного процессуального кодекса Украины (далее – УПК), принятого 13 апреля 2012 г. и вступившего в законную силу 20 ноября 2012 г., стало введение института соглашений в уголовном производстве. Анализ положений Главы 35 УПК свидетельствует о том, что стороны в уголовном производстве имеют право заключать между собой следующие соглашения: а) о примирении между потерпевшим и подозреваемым/обвиняемым или б) о признании виновности между прокурором/обвиняемым. Их особенность заключается в том, что определение меры наказания отдается на усмотрение сторон. Суд, проверив соглашение на соответствие нормам уголовного и уголовного процессуального законодательства, на их основании лишь выносит приговор, которым утверждает такое соглашение и назначает тем самым согласованную сторонами меру наказания. Соответствующие изменения были внесены и в ст. 65 действующего Уголовного кодекса Украины (далее – УК), которая была дополнена ч. 5 следующего содержания: в случаях утверждения приговором соглашения о примирении или о признании вины суд назначает наказание, согласованное сторонами соглашения.

Проанализировав указанные положения закона, следует обратить внимание, во-первых, на использование законодателем разной терминологии при наименовании одного из соглашений. Если в УПК речь идет о соглашении о признании *виновности*, то в УК оно уже получает несколько иное название – соглашение о признании *вины*. Несмотря на то, что в действующем УК используется исключительно термин «вина» (ч. 2 ст. 2 УК, ст. 23 УК), более целесообразно было бы заменить в тексте ч. 5 ст. 65 УК словосочетание «соглашение о признании вины» словосочетанием «соглашение о признании виновности». Предложенные изменения позволят более точно отобразить сущность соглашения, о котором идет речь, поскольку, как справедливо отмечает Р. В. Вереша, термин «виновность» отображает исключительно процессуальный момент, а именно вывод о том, что именно это лицо совершило соответствующее деяние, содержащее состав преступления [1, с. 120–121]. Во-вторых, как уже отмечалось, при заключении договоров стороны имеют право *на свое усмотрение определить меру наказания* в пределах санкции статьи, по которой квалифицируется совершенное преступление. Отсюда возникает вопрос: должны ли они при этом учитывать обстоятельства, отягчающие наказание, если они выявлены в уголовном производстве?

На первый взгляд, ответ на этот вопрос должен быть положительным, поскольку в п. 1 ч. 7 ст. 474 УПК указано, что суд отказывает сторонам в утверждении соглашения, если его условия противоречат требованиям этого Кодекса и (или) закона. Толкование этих положений позволяет сделать вывод о том, что под законом в п. 1 ч. 7 ст. 474 УПК

следует понимать нормы действующего уголовного законодательства Украины. Четкую позицию в этом вопросе занял Высший специализированный суд Украины по гражданским и уголовным делам, который в своем Информационном письме от 15 ноября 2012 г. № 223-1679/0/4-12 «О некоторых вопросах осуществления уголовного производства на основании соглашений» отметил, что договоренности сторон соглашения (независимо от его вида) при согласовании наказания не должны выходить за пределы общих начал назначения наказания, установленных законом Украины об уголовной ответственности. В частности, суд может отказать в утверждении соглашения о признании виновности в случае, если прокурор при его заключении не учтет наличие обстоятельств, отягчающих наказание, например, неснятой или непогашенной судимости у обвиняемого, образующей рецидив преступлений, и т. д. [2]. С тем, что при согласовании меры наказания стороны должны руководствоваться нормами Раздела XI Общей части УК «Назначение наказания», соглашаются и такие ученые, как Н. И. Хавронюк и А. П. Рябчинская [3; 4]. Однако, на наш взгляд, возложение такой обязанности на подозреваемого/обвиняемого и прокурора/потерпевшего или его представителя противоречит сущности самих соглашений. Для того чтобы доказать это, проанализируем их юридическую природу.

Как справедливо отмечается в научной литературе, соглашение о примирении и о признании вины – это совсем разные по своей правовой природе феномены [3]. Соглашение о примирении является ничем иным, как институтом медиации, и представляет собой соглашение между потерпевшим и стороной защиты, в котором стороны согласовывают условия ответственности подозреваемого/обвиняемого при условии совершения им действий, направленных на возмещение вреда, причиненного уголовным правонарушением [5, с. 153]. Одним из уголовно-правовых последствий заключения такого соглашения может выступать: а) назначение меры наказания ближе к минимальному размеру или сроку наказания, предусмотренного в санкции статьи Особенной части УК, потому что последствия примирения в виде возмещения вреда должны быть учтены судом как обстоятельство, смягчающее наказание (ч. 2 ст. 66 УК); б) освобождение от отбывания наказания с испытанием на основании положений ч. 2 ст. 75 УК. В свою очередь, соглашение о признании виновности – это уже соглашение между прокурором и подозреваемым/обвиняемым, в котором указанные стороны согласовывают условия ответственности подозреваемого или обвиняемого в зависимости от его действий после начала уголовного производства или после уведомления о подозрении при сотрудничестве в раскрытии уголовного

правонарушення [5, с. 154]. Такие соглашения свойственны странам англосакского уголовного права и впервые появились в США в XIX столетии [3]. Их сущность заключается в том, что подозреваемый/обвиняемый добровольно признает свою вину, а иногда и разоблачает остальных соучастников (если преступление совершено в соучастии) в обмен на переквалификацию своего деяния на менее тяжкое преступление, или в обмен на исключение из обвинения некоторых эпизодов преступной деятельности. Таким образом, подозреваемому/обвиняемому всегда назначается менее суровое наказание, чем предусмотрено в законе. Свои преимущества при заключении соглашения о признании виновности есть и у прокурора, поскольку он освобождается от обязанности доказывать вину лица, уменьшая тем самым риск своего проигрыша в суде присяжных при наличии слабой доказательной базы. Следовательно, анализ правовой природы соглашений свидетельствует о том, что возложение на стороны в уголовном производстве обязанности согласовывать меру наказания исключительно в пределах общих начал назначения наказания, предусмотренных уголовным законом (в том числе обязанности учитывать наличие обстоятельств, отягчающих наказание), противоречит самой сущности этих соглашений. Как справедливо отмечает В. И. Тютюгин, вряд ли может быть предметом обсуждения при заключении соглашения о примирении или о признании вины вопрос об усилении наказания путем выхода за максимальные пределы санкции и назначение более сурового наказания, иначе такое соглашение теряет всякий смысл [6, с. 83]. Действительно, зачем подозреваемому/обвиняемому заключать соглашение с потерпевшим или прокурором, если мера наказания при этом будет назначена та же, которую избрал бы ему суд в случае «обычного» уголовного производства? При заключении соглашения независимо от его вида подозреваемый/обвиняемый, добровольно признавший свою вину, безусловно, ожидает на определенные уступки со стороны государства в лице уполномоченных органов, то есть в первую очередь стремится извлечь какую-либо выгоду для себя, а не заботится об интересах потерпевшего, общественных интересах или интересах государства. Можно согласиться с тем, что

такие уступки не должны заключаться в переквалификации совершенного деяния на менее тяжкое преступление, как это имеет место при заключении соглашения о признании виновности в США, хотя, по мнению Н. И. Хавронюка, такое может случиться и в Украине [3]. Вместе с тем, несомненно эти уступки могут (и должны) заключаться в назначении виновному менее сурового вида наказания, если санкция является альтернативной, или в избрании меры наказания более близкой к минимальному пределу, установленному для соответствующего вида наказания в относительно-определенной санкции статьи Особенной части УК (или даже ниже низшего предела для такого вида наказания, установленного в санкции). Если такой выгоды при заключении соглашения о примирении или о признании вины достичь не удастся, то подозреваемый/обвиняемый имеет полное право отказаться от его заключения и это никоим образом не должно повлиять на мнение суда относительно виновности лица при вынесении приговора. Такие процессуальные гарантии предусмотрены в ч. 6 ст. 469 УПК, где указано, что в случае, если стороны не достигнут согласия о заключении соглашения, факт его инициирования и заявления, сделанные с целью его достижения, не могут рассматриваться как признание своей виновности. Вместе с тем, суд имеет право отказать сторонам в утверждении соглашения о примирении или о признании вины в случае, если условия такого соглашения не отвечают интересам общества или нарушают права, свободы и интересы сторон или иных лиц (пп. 2–3 ч. 7 ст. 474 УПК). Причем суд не может аргументировать это отсутствием в соглашении ссылки на тот или иной пункт ч. 1 ст. 67 УК, поскольку такой отказ должен касаться сущности, а не формы ее закрепления в соглашении.

Подытожив вышесказанное, считаем, что возложение на стороны в уголовном производстве при заключении соглашений (независимо от их вида) обязанности определять меру наказания исключительно в пределах общих начал его назначения (в том числе с обязательным учетом обстоятельств, отягчающих наказание), противоречит сущности (юридической природе) таких соглашений и не основывается на положениях действующего Уголовного Кодекса.

Список использованных источников

1. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р. В. Вереша ; вступ. слово М. І. Мельник. – Київ : Атіка, 2005. – 224 с.
2. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12> – Загол. з екрану.
3. Хавронюк М. І. «ПРАВОПРОКУРОРЯ», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк. – 19 липня 2012 року. – Режим доступу: <http://cprp.org.ua/index.php/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16/637> – Загол. з екрану.
4. Рябчинська О. П. Зміст узгодженого покарання в угодах про примирення та про визнання винуватості / О. П. Рябчинська // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 1 (1). – С. 200–206.
5. Леоненко М. І. Кримінальне провадження на підставі угод: Україна і зарубіжний досвід / М. І. Леоненко, А. О. Коцар // Право. – 2013. – Вип. 2 (40). – С. 153–156.
6. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы назначения наказания по соглашению сторон в связи с принятием нового Уголовного процессуального кодекса Украины / В. И. Тютюгин // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов [та ін.]. – Х., 2012. – С. 81–86.

Лисодєд Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТЯ 113 КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Гарантоване ст. 8 КВК України право на звернення засуджені до позбавлення волі можуть реалізувати: а) під час особистого прийому у посадових осіб установ виконання покарань шляхом подачі пропозицій, заяв та скарг у письмовій формі та б) або через листування.

Питанням листування засуджених до позбавлення волі присвячена окрема ст. 113 КВК України, в якій зазначається, що всім засудженим дозволяється одержувати й відправляти листи і телеграми без обмеження їх кількості, але встановлюються певні правила й обмеження: 1) отримання та відправлення кореспонденції засуджених здійснюється тільки через адміністрацію колонії; 2) листи й телеграми відправляються засудженими за власний рахунок; 3) листування між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі та не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації колонії; 4) кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, підлягає перегляду; 5) не підлягає перегляду і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі кореспонденція, адресована Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, до суду, прокуророві, захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до КПК України. Цей перелік на сьогодні є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, хоча раніше вже висловлювалися міркування щодо включення до переліку органів, відправлена кореспонденція до яких теж не повинна підлягати перегляду, крім захисника та суду ще й вищестоящих органів управління установ виконання покарань та спостережних комісій, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених відповідно до ч. 2 ст. 25 КВК України [1, с. 194]. Але це невигідно, у першу чергу, адміністрації виправних колоній та, мабуть, і самій Державній пенітенціарній службі України, адже ще більша кількість недоліків, порушень, зловживань та інших негараздів, про які можуть заявити чи поскаржитись засуджені до позбавлення волі минаючи «пильне око наглядача», може стати відома широкій громадськості.

Слід також зазначити, що навіть за таких обмежень певна частина кореспонденції засуджених до позбавлення волі, а особливо скарг з різних причин (неприйняті, відхилені, вилучені, незареєстровані і т. ін.), процедура прийняття чи розгляду яких порушена або які залишилися без реагування взагалі чи належного

реагування, зовсім не доходить до відповідних адресатів. Наприклад, правозахисники за результатами моніторингу дотримання прав засуджених до позбавлення волі у 2011 р. зазначили, що «навіть у форматі діючого законодавства правові нормативи не забезпечують особам, взятим під варту та засудженим, реалізацію права на безперешкодне відправлення кореспонденції, особливо в тих випадках, коли мова йде про оскарження дій або бездіяльності адміністрації СІЗО і виправних закладів, а також оскарження законності накладення дисциплінарних стягнень. Порядок відправлення кореспонденції здійснюється таким чином: якщо особа перебуває в камері СІЗО або виправного закладу, відправка кореспонденції відбувається шляхом вручення кореспонденції ув'язненим черговому установи, в якій особа перебуває. Якщо особа має статус засудженого і відбуває покарання в СІЗО або закладі системи виконання покарань, кореспонденцію вона відправляє шляхом вкидання в поштову скриньку, яка має щоденно перевірятися адміністрацією установи. Також у журналі реєстрації вихідної кореспонденції зазначається дата відправлення і номер реєстрації листа, якщо мова йде про офіційну переписку. Але й у випадках, коли мова йде про вручення кореспонденції черговому, і в тих випадках, коли засуджені відправляють кореспонденцію шляхом вкидання в поштову скриньку, повністю відсутня можливість відслідкувати як сам факт відправлення кореспонденції, так і дотримання адміністрацією закладу термінів відправки, а тим паче той факт, що кореспонденція була відправлена без перегляду. Тому саме адміністрація установи визначає, чи варто переглянути той або інший лист і в які терміни його варто відправити, а також чи варто відправити взагалі. Крім того, відсутність обліку вихідної кореспонденції із зазначенням дати і номера, за яким вона була зареєстрована і прийнята від ув'язненого представником адміністрації закладу, створює умови, за якими неможливо дослідити умови відправлення» [2]. У 2013 р. визначалось: «Якщо ув'язнений перебуває в камері СІЗО, або в іншому закладі ДПтС, він вручає свою кореспонденцію безпосередньо персоналу установи. Якщо особа перебуває в дільниці ресоціалізації, або реабілітаційному закладі ДПтС, то має можливість вкидати кореспонденцію в спеціальну скриньку. І в той, і в інший спосіб ув'язнений не може довести як факт відправки кореспонденції, так і дату» [3].

А також виявляється, що для того, щоб відправлена кореспонденція не переглядалась, іноді потрібно навіть і рішення суду. Так, Житомирський окружний адміністративний суд у справі № 0670/1885/12 за по-

зовом П. О. Панича до Бердичівської виправної колонії № 70 Державної пенітенціарної служби України у Житомирській області про визнання неправомірною відмову у відправленні листів у заклеєному (закритому) вигляді своє постановою від 18 квітня 2012 р. визнав неправомірними дії останньої щодо відмови у відправці кореспонденції П. О. Панича адвокату О. В. Левицькому у закритому (заклеєному) вигляді і зобов'язав таку відправку кореспонденції здійснювати без її перегляду, у закритому (заклеєному) вигляді. Коментуючи це рішення, А. Діденко зазначив: «У будь-якому разі хочеться вірити, що адміністрація Бердичівської ВК № 70 буде неухильно виконувати вищезгадане рішення Житомирського адміністративного суду, поширивши його приписи на весь контингент засуджених, а не обмежиться лише зобов'язанням “здійснювати відправку кореспонденції засудженого Панича Павла, адресовану адвокату Левицькому Олегу без її перегляду, у закритому (заклеєному) вигляді”...» [4]. І це враховуючи, що з 2010 р. законом заборонено перегляд кореспонденції, яка адресована захиснику.

Розширення повноважень Міністерства юстиції України у сфері державної політики з питань виконання кримінальних покарань, на жаль, теж не призвело до покращення ситуації у даному питанні. Так, Порядок розгляду звернень громадян у Державній кримінально-виконавчій службі України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 23 липня 2013 р. № 1475/5, по суті нічим не відрізняється від попередньої Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, їх особистого прийому в органах, установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і навчальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби

України, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30 липня 2008 р. № 208.

Зрозуміло, що у виправних колоніях знаходяться громадяни, щодо яких з боку держави повинні застосовуватися адекватні заходи, щоб зберегти наш спокій хоча б на той строк, який визначений вироком суду. Але вони все одно залишаються громадянами України і користуються тими ж правами і свободами, що і ми з вами. Однак Міністерство юстиції України як орган, що реєструє підзаконні нормативно-правові акти на предмет їх відповідності законам, не побачило чомусь навіть у своїх (не кажучи вже про інші) вищезгаданих документах те, що вони не відповідають насамперед Конституції України. Адже ст. 31 Основного Закону наголошує, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Ніяких виключень стосовно засуджених до позбавлення волі у Конституції України немає. Але цю норму Міністерство юстиції України ігнорує, як ігнорує її і Державна пенітенціарна служба України, але потрібно або узгодити ст. 113 КВК України з Основним законом, або ж «у Конституції України сформулювати положення про обмеження таємниці листування в такий спосіб, щоб перегляд листів засуджених не залишався поза законом» [5, с. 164], якщо ми хочемо стати правовою і європейською державою.

Список використаних джерел

1. Лисодєд О. В. Правові засади відносин засуджених до позбавлення волі із зовнішнім світом / О. В. Лисодєд // Пробл. законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «ЮАУ», 2012. – Вип. 119. – С. 192–202.
2. Права людини в Україні 2011. Доповіді правозахисних організацій. XXVI. Права в'язнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1332336564>. – Заголовок з екрана.
3. Права людини в Україні 2013. Доповіді правозахисних організацій. Права в'язнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398062996>. – Заголовок з екрана.
4. Діденко А. Право засуджених на кореспонденцію. Чи гарантоване воно в Україні? [Електронний ресурс] / А. Діденко. – Режим доступу : <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1339751562>. – Заголовок з екрана.
5. Романов М. В. Правове регулювання права засуджених на листування і звернення з пропозиціями, заявами і скаргами / М. В. Романов // Пробл. законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «ЮАУ», 2011. – Вип. 115. – С. 162–170.

Одержано 03.04.2015

Лубенець Ірина Григорівна,

науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Розбудова системи освіти в Україні відбувається на тлі складних, суперечливих процесів, які відбуваються в усіх сферах життя суспільства. Тривала економічна криза, криза сучасної сім'ї та школи як найголовніших соціально-виховних інститутів суспільства, непослідовність і недостатня наукова обґрунтованість здійснюваних освітніх реформ та вирішення психологічних проблем у сфері виховання дітей викликає загострення негативних явищ у загальноосвітніх навчальних закладах взагалі та учнівському середовищі зокрема. Поширення серед учнів шкіл агресивної, насильницької поведінки стало досить серйозною соціальною проблемою, яка загрожує життю та здоров'ю дітей.

Конституція України (ст. 3) визнає життя і здоров'я людини найвищими соціальними цінностями. Захист дітей від усіх форм насильства передбачений у статті 52 Основного Закону України та Законами України «Про освіту» (1991), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про охорону дитинства» (2001), «Про попередження насильства в сім'ї» (2001), Сімейним кодексом України, Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

Актуальність проблеми підтверджують дані соціологічних опитувань та збільшення кількості зафіксованих випадків жорстокого поводження в деяких країнах світу. Вона виявляється і в тих фактах страшної агресії та жорстокості по відношенню до дітей, які завдяки засобам масової інформації стають відомими широкій громадськості. Серед всіх актів насильства, яких зазнають діти, більше половини вчиняють їх однокласники.

Соціальна значимість вивчення і профілактики насильства в школах обумовлюється, з одного боку, масштабами його поширення, а з іншого – тими наслідками, які воно спричиняє. Насильницькі дії щодо учнів шкіл часто виникають внаслідок розповсюдження такого специфічного явища, як третирування (переслідування, знущання тощо). Як свідчить статистика окремих європейських держав, які відслідковують ситуацію, кількість жертв третирування в шкільному середовищі щорічно зростає. Зокрема, у Німеччині за оцінками фахівців щорічно жертвами таких дій стають не менше 1,5 млн осіб, з яких близько 10 % чинять з цієї причини самогубство [1, с. 3]. На жаль, в Україні подібна статистика не ведеться, і про поширеність таких випадків можна робити висновок лише за результатами окремих досліджень. Так, за даними Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», який працює в напрямі запобігання торгівлі людьми, ліквідації всіх форм дискримінації та насильства у суспільстві та захисту прав дітей, на його «гарячу» лінію за 2014 рік надійшло 27 073 дзвінків, з яких 5,5 % дзвінків зі шкільних питань та 1,4 % дзвін-

ків щодо шкільного булінгу (від загальної кількості звернень) [2].

Аналіз наукової літератури і практики суспільних відносин свідчить про тенденцію поширення у загальноосвітніх навчальних закладах явища третирування («булінгу» або «мобінгу»), яке полягає у систематичному переслідуванні та знущанні одних учнів над іншими. Норвезький психолог Д. Ольвеус розкриває сутність терміна «булінг» як ситуацію, в якій учень неодноразово піддається негативним діям з боку одного чи кількох інших учнів [3, с. 11]. Термін «мобінг» є достатньо поширеним в літературних джерелах зарубіжних видань. Вперше його використав Конрад Лоренц у 1958 р. Мобінг – (від англ. «to mob» – нападати зграєю, травити) – це явище, коли група чи частина її членів систематично здійснює напади і чинить «цькування» когось із членів цієї групи з метою послаблення його позиції у групі чи навіть витіснення з неї [4, с. 79].

Слід зазначити, що проблема третирування у школах до цього часу вивчалась виключно психологами, соціологами та педагогами. Зокрема, їй були присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як О. Дроздов, В. Ролінський, С. Стельмах, А. Чернякова й ін., а також зарубіжних авторів – В. Бесаг, І. Конн, Х. Лейманн, Д. Лейн, М. Сольберг, М. Шафер та ін. Мобінг у шкільному колективі найбільшою мірою досліджувався такими вітчизняними науковцями, як І. Філіппова, О. Матвійчук, О. Корабльова, А. Губко, І. Гайдамашко, О. Шуміло, а також зарубіжними вченими – Д. Ольвеусом, Х. Каспером, В. Кіндлером, Ф. Шаленбергом, К. Холінгаусом, Р. Хіллером, К. Дамбахом. Щодо вітчизняних кримінологічних досліджень, то в них розглядалися лише загальні проблеми делінквентності неповнолітніх, а прояви агресії в юному віці висвітлювалися лише як один із різновидів маргінальної поведінки. Тому щоб розробити основні методи, заходи запобігання насильству в загальноосвітніх навчальних закладах, необхідно вивчити його форми, детермінанти, наслідки.

Спираючись на класифікацію булінгу, яку запропонував Д. Ольвеус, на сьогодні можна виділити такі його форми:

- вербальний булінг (принизливі коментарі, прізвиська, кепкування, дезінформація);
- соціальний булінг (відбувається шляхом виключення із соціальної групи або ізоляції (бойкот));
- фізичні знущання (удари, стусани, поштовхи, плювки та ін.);
- розповсюдження неправдивих слухів;
- погрози або примушування виконувати які-небудь дії;
- дрібні крадіжки або псування особистих речей;
- сексуальний булінг;

- расистський булінг;
- кібербулінг (електронні листи, sms-повідомлення, зняття бійок на телефон, розміщення відео в мережі Internet).

Психологи наголошують, що жертвою булінгу може стати будь-який учень, але найчастіше це учні, які мають:

- недоліки або вади фізичного розвитку (наявність окулярів, діти зі зниженим слухом або з руховими порушеннями);
- особливості характеру, поведінки (замкнуті або імпульсивні);
- особливості зовнішності (руде волосся, веснянки, виступаючі вуха, криві ноги, повні або худорляві тощо);
- відсутність досвіду спілкування в колективі (так звані «домашні» діти);
- хвороби (епілепсія, заїкання, порушення мовлення, дисграфія (порушення письмової мови), дислексія (порушення читання), дискалькулія (порушення здатності рахувати) і т. д.);
- низький рівень інтелекту і труднощі у навчанні;
- талановиті, обдаровані діти;
- неохайні (мають брудні речі, неприємний запах);
- фізично слабкі, невпевнені, емоційно вразливі, тривожні.

На наш погляд, однією з головних причин булінгу в шкільному середовищі є невиконання своєї виховної функції сім'єю. Дитина не набуває позитивного досвіду соціалізації, а інколи, навпаки, в деструктивних сім'ях відбувається її десоціалізація. У дітей, які виховуються в неблагополучних сім'ях досить часто спостерігаються емоційні розлади, депресивні стани, агресивність, що знаходить свій «вихід» у стосунках з однокласниками.

Булінг вкрай негативно впливає на жертву: затримує або навіть руйнує розвиток становлення особистості. Наслідками булінгу можуть бути:

- немотивоване сприйняття власної особистості (занижена самооцінка, комплекси неповноцінності);

- хворобливе сприйняття реальності (формування дезадапційної поведінки);
- тривожність, стрес, фобії, депресії, неврози, страх;
- порушення в комунікативній сфері (від розладів мовлення до страху перед спілкуванням з людьми, що проявляється у вигляді прогулів);
- відхилення в поведінці – антисоціальна, агресивна та найнебезпечніша – суїцидальна поведінка.

Боротьба з насильством серед школярів ускладнюється ще й високим рівнем латентності цього факту. Батькам слід замислитися, чи не є дитина жертвою третирування у школі, якщо:

- у дитини немає друзів, вона постійно проводить час вдома сама, немає кому подзвонити, навіть щоб дізнатися домашнє завдання, нікого не запрошує на день народження (не запрошують її);
- ранком часто скаржиться на головний біль, розлад шлунку або вигадує будь-яку іншу причину, щоб не йти до школи;
- дитина замкнута, їсть без апетиту, погано спить;
- песимістичний настрій, може говорити, що не хоче ходити до школи;
- часті зміни настрою, спостерігається злість, агресія, роздратування, яку дитина «зганяє» на батьках, родичах (молодших членах сім'ї), домашніх тваринах;
- випрошує або таємно краде гроші, не пояснює причину своєї провини;
- приходиться додому із синцями, забитими місцями, його речі часто зіпсовані;
- обирає нестандартну дорогу в школу.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що результатом булінгу є порушення безпечної діяльності школи, зростання рівня дитячої злочинності та агресії у суспільстві взагалі. Тобто проблема насильства в загальноосвітніх навчальних закладах потребує науково обґрунтованої державної політики запобігання таким проявам, вдосконалення діяльності шкільної адміністрації, підрозділів кримінальної міліції у справах дітей щодо запобігання насильству серед школярів.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу як актуальні соціально-педагогічні проблеми взаємовідносин групи і особистості // Вісник Чернігівського національного педагогічного інституту. – 2012. – вип. 96. – С. 3–7.
2. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла-Страда Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_istoriya-tsentru.html
3. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі : [методичні рекомендації] / [О. Ю. Дроздов, Л. В. Живолуп, О. В. Ніжинська, Я. В. Сухенко] ; за ред. Я. В. Сухенко. – Полтава : ПОІППО, 2011. – 80 с. – С. 11.
4. Корабльова О. О. Вплив мобінгу на соціалізацію школяра [Електронний ресурс] / О. О. Корабльова // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2011. – № 3. – С. 79–83. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2011_3_19.pdf

Одержано 21.04.2015

Лук'яненко Юрій Вікторович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ

Протягом тривалого часу на міжнародному рівні розробляються, запроваджуються і удосконалюються загальні норми щодо захисту прав, свобод та законних інтересів особи, у тому числі у сфері кримінального судочинства. І це не випадково, адже саме в цій сфері можливе обмеження загально визнаних прав і свобод особи, що й зумовлює пильну увагу до процесуального захисту та охорони, а отже, і розробку відповідних пропозицій щодо удосконалення їх гарантій. У всіх випадках затримання особи тимчасово обмежує свободу та особисту недоторканність людини, причому ці обмеження зачіпають найбільш суттєві її права. Відтак, не випадково процесуальні положення, що регламентують порядок затримання, а також строк, протягом якого допустиме обмеження конституційних прав особи під час затримання, закріплені в міжнародно-правових актах та Конституції України. У зв'язку з цим видається доцільним дослідити норми міжнародно-правових актів і національного законодавства в частині забезпечення прав затриманої особи.

Першим міжнародно-правовим актом з цього питання стала Загальна декларація прав людини, яка й виступає основою подальшого удосконалення і запровадження гарантій захисту прав людини. Інший документ – Конвенція про захист прав і основних свобод людини – гарантує кожній людині право на свободу та особисту безпеку. Згідно з Конвенцією ніхто не може бути затриманий або триматися під вартою (заарештований) інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Відповідно до положення підпункту «с» пункту 1 ст. 5 цього акта законним вважається затримання або арешт особи, здійснені з метою її передачі компетентним органам, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення, або коли це вважається обґрунтованим і необхідним для запобігання вчинення нею правопорушення або втечі після його вчинення [1]. Вказані положення імплементоване в національне законодавство, зокрема, у ст. 29 Конституції України гарантується право кожної людини на свободу та особисту недоторканність і передбачається, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не буде вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [2]. Вказане положення є загальним і більш детально конкретизоване у Кримінальному процесуальному кодексі України як одна із засад кримінального провадження. Так, у ст. 12 «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність» встановлено, що під час кримінального провадження ніхто не може бути затриманий або обмежений у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбаченому КПК України.

З приводу піднятого питання Є. І. Макаренко зазначив, що затримання застосовується тільки тоді, коли особа затримана у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення, і тому законним є лише таке затримання, що здійснене з метою досягнення цілей, передбачених Конвенцією про захист прав і основоположних свобод особи [3, с. 302]. Наголосимо, що ми підтримуємо цю тезу та додаємо, що, навіть незважаючи на тимчасовий характер, затримання пов'язане з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність, тому й негативно впливає на психічний стан людини. з огляду на наведене конституційно закріплені гарантії щодо забезпечення прав і свобод затриманої особи набувають актуального значення, адже вони є важливим показником і підтвердженням наявності демократичного суспільства та необхідною умовою становлення і формування правової держави. Для цього в Україні постійно створюються та запроваджуються відповідні умови, зокрема законодавчі.

У контексті дослідження звернемо увагу на реалізацію права затриманої особи на оскарження щодо обґрунтованості здійсненого затримання. Вказане право затриманого є таким, що в будь-який час він може оскаржити в суді своє затримання. На думку О. І. Тищенко, таке право гарантується ст. 29 Конституції України, яка втілює міжнародно-правові стандарти, що містяться у пункті 4 ст. 5 Конвенції, згідно з яким кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Право підозрюваного вимагати перевірки обґрунтованості затримання передбачено п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК України, що має значення загальної імперативної норми. Незважаючи на дану обставину, у чинному законодавстві України не встановлено окремої процедури оскарження затримання, а тому підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику, іншим учасникам кримінального провадження слід керуватися правилами ст. 206 КПК України, у положенні частина 5 якої закріплено, що слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких вона трималася, не доведе існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді [4, с. 167].

До вказаного слід додати, що в ч. 4 ст. 208 КПК України також закріплено положення, відповідно до якого уповноважена особа, що здійснила затримання, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою про можливість вимагати перевірки обґрунтованості свого затримання. Водночас, у положеннях КПК України не передбачено правового

механізму щодо можливості оскаржити законність здійсненого затримання. У той же час протягом досить тривалого часу в кримінальному судочинстві англосаксонської системи успішно діє так звана процедура «хабеас корпус». Зокрема, відповідно до розділу 9 ст. 1 Конституції США кожен громадянин, що піддався арешту, має право безперешкодно звернутися до суду з клопотанням про перевірку законності, обґрунтованості та правильності позбавлення його волі (затримання, арешту) [5, с. 46]. І як з приводу цього відмітив Д. А. Саблін, особливість клопотання «хабеас корпус» полягає в тому, що воно може бути подано на будь-якій стадії кримінального процесу, зокрема й засудженням. У разі ж якщо засуджений зможе переконати суд у незаконності або необґрунтованості свого арешту, то суд буде зобов'язаний визнати незаконним і саме його засудження [6, с. 136–137]. Отже, кримінальні проце-

суальні гарантії забезпечення прав затриманої особи сприяють ефективності дій та застосуванню положень КПК України практичними працівниками.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що для усунення законодавчих неузгодженостей доцільно регулювання правового інституту затримання особи закріпити в окремій додатковій главі КПК України, в якій чітко та послідовно передбачити мету, підстави та процесуальний порядок затримання особи. Крім того, вимагає свого комплексного дослідження процесуальний механізм реалізації гарантій забезпечення прав і свобод затриманої особи, а також його оптимізації та адаптації до загальноєвропейських міжнародних правових стандартів. У той же час підняті питання підлягають окремому аналізу або науковому вивченню. Пропоную учасникам конференції взяти участь в обговоренні питань та надати пропозиції.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини (прийнята 04.11.1950 р. і ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 1998 р. – № 13, від 16.04.1998 р. / № 32 від 23.08.2006 р. – 270 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302–307.
4. Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія ПРАВО. – Вип. 21. – Ч. II. – Том 3. – С. 165–167.
5. Кушніренко О. Г. Процедура «хабеас корпус» та її втілення в законодавстві України / О. Г. Кушніренко // Становлення сучасної науки: матеріали міжнар. наук. конф., Прага, 2007 р. / Publishing House «Education and Science» s.r.o. – Прага, 2007. – С. 46–47.
6. Саблін Д. А. Права человека / Д. А. Саблін. – Оренбург : ОГУ, 2004. – 166 с.

Одержано 13.04.2015

Anna A. Markovska,

PhD, Senior Lecturer in Criminology, Anglia Ruskin University, Department of Humanities and Social Sciences, Cambridge, United Kingdom;

Alexey A. Serdyuk,

PhD in Sociology, assistant professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

CORRUPTION AS A PET MONSTER: ANALYSING THE RESULTS OF CORRUPTION MONITORING IN UKRAINE*

In the last 20 years a lot has been said about Ukraine as transitional society and about corruption in the country. Ukraine, the second biggest country in Europe, suffered decades of poor governance, and lack of political and economic reforms [4, 5]. Kupatadze discusses Ukraine as a country to test theories “about the underworld-upperworld networks” [4, p. 91]. Markovska and Serdyuk [4, 5] argued that criminal underworld developed and infiltrated political upper-world in the country over the last 15 years. Orange revolution of the 2004 promised to fight corruption and improve the transparency of the government. Events of the autumn of 2013 and winter 2014 in Ukraine showed that these promises were not fulfilled.

This presentation aims to discuss two important and inter-related issues. The first is the development of Ukraine as a criminal state. We further explore the statement that in the last 20 year organized criminal groups in Ukraine have integrated into the political sphere of the country and captured its administrative functions. The second and related theme is corruption. Corruption is considered as an important tool in the process of criminalization of the state, the tool that has been legitimized at many different levels in the hierarchy of the state apparatus. We explore the functionality of corruption within the dysfunctional system of the state administration.

On the macro level of the state it is agreed that corruption is an obstacle to the development of the country. Anti-corruption slogans moved thousands of people to protest in the winter of 2014, and the movement saw the fall of the President Yanukovich, the “absolute autocrat who was accountable to nobody” (borrowed from Van Duijne’s description of tsar Nicholas I) [1]. What is interesting to study is how far the ordinary people are prepared to act to stop corruption. We present results of two monitorings of corruption in the city of Kharkiv: the first one conducted in December 2013 and the second in October 2014. The monitorings were conducted by the second author under the auspices of the Kharkiv National University of Internal Affairs.

Hellman and Kaufmann [2] define state capture by referring to oligarchs who manipulate policy formation and “even shaping the emerging rules of the game to their own, very substantial advantage”. We will discuss the mechanisms used by organizing political criminals in capturing the administrative functions of the state.

Sung [7] employs a convergence approach in order to understand political corruption and provide “a macro level analysis of the formation of opportunity structure for corruption”. Sung argues that “corruption as a social problem is ultimately the aggregation of rational choices made by utility-maximizing participants that in the long run become parameters for subsequent choices in determining the nature of norms and obligations in similar situations” [7, p. 141]. Holmes [3] adds that the concept of utility maximization can be applied to “individual agents, including single corporation, which typically work individually, very much in competition with other firms” [3, p. 389]. Discussing the conduct of transnational corporations Holmes argues that “it is precisely this competition that encourages the firm to operate individually, and to seek improper advantage over its competitors in order to secure contracts” [3, p. 389]. In other words, given the opportunity, good guys turn to bad guys ‘for help’ in order to be good again, but meanwhile have become bad guys themselves.

The readiness of the bad guys to help, or “the state of readiness for political corruption depends less on the psychological or personality characteristics of the individual public servant, and more on the socioeconomic environment and institutional context in which the state and the market are constructed [7]. Depending on context public servants can have a very different view on corruption (Ibid.). Sung argues that opportunities for corruption are observed and maintained through structural, cultural and institutional forces (Ibid.). “They are structured by the temporal and spatial convergence of three minimal contributors: structural incentives, risky governmental policies, and the absence of effective institutional guardians to monitor and punish corrupt officials” [7, p. 141].

Serdyuk [6] conducted two studies to monitor corruption in the city of Kharkiv, Eastern Ukraine. The first study was conducted in December 2013 and the second in October 2014. 673 respondents aged 16 and above were interviewed. The timing of the monitoring is of importance for us here.

In the Kharkiv study, in order to understand the readiness to participate in corrupt exchange the respondents were asked if they believe that bribery or unofficial payments and presents can be justified if it is necessary to solve their own problem. Only 16,1% of the respondents believe that corruption can’t be justified, and 62,9% believe that sometimes corruption can be used in

* This report is based on the materials will be published as a chapter in the Cross-Border Crime Colloquium publication in May 2015 by Wolf Legal Publishers, the Netherlands.

order to resolve personal issues. Compared with 2013, the readiness to participate in corrupt conduct has increased.

In 2014 respondents showed an acute awareness of corruption as social problem. Respondents note that the level of corruption remains the same in the city of Kharkiv. Respondents note that corruption is hurting the others more than themselves. About half state that corruption has a negative impact on society, but a third state that corruption is the fastest way of resolving problems. Compared with 2013, the number of those who are prepared to justify corruption has increased; the number of those who are categorically against corruption has decreased. About half of the respondents are prepared to use corruption as a tool to achieve results in difficult situations. Respondents are not united in the ways how to tackle corruption with more than a third believing that tackling corruption is an impossible task. Most of those who encountered corruption did not report it to the police. People do not report because they do not believe in the system's ability to deal with these issues. This is understandable, given that the criminal state offers little hope for the rule of law, police as an institution of social control has discredited itself with connections to corrupt politicians and violent organized criminal groups.

On the other hand, many are willing to bribe if that offers an easy solution to their personal problem, like avoiding a traffic fine or getting a license.

The results from Kharkiv study and other countries, suggest that people treat corruption with ambivalence. From one side, they believe corruption is bad; it has negative consequences for society. In the same time they are prepared to live with corruption and justify corrupt exchange. Corruption became a social habit legitimized by the state authority, for many people this is the only predicted way of solving the day to day business issues. The monitorings in 2013 and 2014 showed that on individual level respondents accept corruption, because it has a function as a problem solver. In order to fight corruption respondents propose to accuse and to punish somebody else, the change of personal conduct is not a priority. This is a tricky situation for a country that proclaims the war on corruption. Traditional hue and cry doesn't work here, as the cry to stop corruption has a peculiar self-interest attached. Corruption is a pet monster, when needed is taken out and beaten publicly; in other situation it will be fostered and kept under control.

References

1. Duyne, P.C., van, E., Stocco, J., Dimitrijevic (2012) *Corruption Policy in Serbia*. [On-line]. Available at: <http://www.petrusvanduyne.nl/files/Corruption%20in%20Serbia%20SerboCro-%20final.pdf>
2. Hellman, J. and D. Kaufmann (2001) Confronting the challenge of state capture in transition economies. *Finance and Development*, volume 38, No. 3. [On-line]. Available at: www.imf.org
3. Holmes, L., (2009) Good guys, bad guys: transnational corporations, rational choice theory and power crime. *Crime, Law and Social Change*, Vol. 51, pp. 383–397.
4. Kupatadze, A., (2012) *Organized crime, political transitions and state formation in Post-Soviet Eurasia*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
5. Markovska, A., A., Serdyuk (2013) Dysfunctional social institutions as an obstacle to tackle crime: Exploring the dilemma of a good Ukrainian policeman. In: P.C. van Duyne, et al. (eds.) *Human dimensions in organized crime, money laundering and corruption*. Nijmegen, Wolf Legal Publishers.
6. Serdyuk, A. (2014) *The report on the results of the monitoring of corruption in Kharkiv*. Results presented to the Department of Sociology and Psychology. [In Ukrainian]. Kharkiv, Kharkiv National University of Internal Affairs.
7. Sung, H., (2012) A convergence approach to the analysis of political corruption: a cross-national study. *Crime, Law and Social Change*, Vol. 38, pp. 137–160.

Марковська Ганна Олександрівна,

доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри кримінології, Англія Раскін Університет, Кембридж, Великобританія;

Сердюк Олексій Олександрович,

кандидат соціологічних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з проблем організації навчального процесу заочного та дистанційного навчання Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

КОРУПЦІЯ ЯК ДОМАШНІЙ МОНСТР: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОНІТОРИНГУ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Доповідь присвячена проблемі інституціоналізації корупції в Україні. Автори обговорюють два взаємопов'язані питання. Перше – розвиток України як кримінальної держави. В роботі розглядаються процеси інтеграції організованих злочинних груп в політичну сферу країни і захоплення ними адміністративних функцій, які відбувались останні 20 років. Друге питання – корупція, яка розглядається як важливий інструмент у процесі криміналізації держави, інструмент, який був узаконений на різних рівнях в ієрархії державного апарату. Автори досліджують функціональність корупції в дисфункціональній системі державного управління.

Одержано 22.04.2015

Микитась Ірина Миколаївна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ДЕЯКІ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Впровадження в українське законодавство нових правовідносин, пов'язаних з пробацією, потребує внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у сфері правосуддя. Розберемося спочатку з термінологією. Суть пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим із покладенням на нього певних зобов'язань й обмежень, без ізоляції його від суспільства (відвідувати центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, дотримуватися забороняючої поведінки тощо). З огляду на сказане, пояснимо, що ми маємо на увазі, тобто що ж саме необхідно змінити.

1. Так, у ст. 3 КПК України:

- а) пункт 26 ч. 1 після фрази «щодо якої здійснюється провадження» помістити слова «представник органу пробації»;
- б) частину 1 доповнити пунктом 27 такого змісту: «27) досудова доповідь – письмова інформація для суду, що характеризує особу обвинуваченого».

2. Доповнити КПК України ст. 72¹ такого змісту:

«Стаття 72.¹ Представник органу пробації

Представником органу пробації у кримінальному провадженні є персонал органу пробації, який за рішенням суду складає та подає до суду досудову доповідь».

3. Частину 4 ст. 291 доповнити пунктом 6 такого змісту: «6) досудова доповідь персоналу органу пробації із заявою обвинуваченого про відмову від особистої участі у складенні досудової доповіді у разі наявності такої відмови».

4. У статті 314:

- а) у ч. 2 після слів «здійснюється провадження» додати слова «представника органу пробації»;
- б) частину 3 доповнити пунктом 6 такого змісту: «6) доручити представнику органу пробації скласти досудову доповідь».

5. Доповнити КПК України ст. 314¹ такого змісту:

«Стаття 314.¹ Складення досудової доповіді

Досудова доповідь складається представником органу пробації за рішенням суду, як правило, стосовно осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення невеликої та середньої тяжкості.

Представник органу пробації складає досудову доповідь на основі проведених бесід та документальної інформації про особу обвинуваченого, отриманої у порядку, визначеному законодавством, і подає її до суду письмово за встановленою формою з обґрунтованим висновком про ризик вчинення обвинуваченою особою повторного злочину і можливість її виправлення без обмеження або позбавлення волі.

Зміст досудової доповіді визначається спеціальним законом, а порядок її складення – центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері пробації.

Досудова доповідь щодо обвинуваченого неповнолітнього складається представником органу пробації, який спеціально уповноважений керів-

ником підрозділу пробації на складення досудової доповіді щодо неповнолітніх».

6. У статті 368:

- а) частину 1 доповнити пунктом 15 такого змісту: «15) про застосування пробації.»;
- б) доповнити частиною 7 такого змісту: «7. Пробацію може бути застосовано при ухваленні судом рішення про обрання щодо обвинуваченої особи покарання у виді виправних робіт, громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, обмеження волі або звільнення її від відбування покарання з випробуванням відповідно до статей 75–79, 104 Кримінального кодексу України».

7. У пункті 2 частини 4 статті 374:

- а) доповнити абзацом 13 такого змісту: «рішення про застосування пробації».

8. У статті 537:

- а) у частині 1 пункт 14 викласти у такій редакції: «14) про звільнення від відбування покарання осіб, засуджених до громадських робіт, які після постановлення вироку визнані інвалідом першої або другої групи»;

і доповнити пунктами 15–17 такого змісту:

- «15) про розшук засудженого, місцезнаходження якого невідоме та який відбуває покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправних та громадських робіт або звільнений від відбування покарання з випробуванням, звільненої від відбування покарання вагітної жінки і жінки, яка має дітей віком до трьох років»;
- 16) про застосування пробації до засудженого при ухваленні судом рішення про заміну йому покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, до засудженої жінки, яку звільнено від відбування покарання з огляду на вагітність, наявність дітей віком до трьох років, або до засудженого, якому актом про помилування замінено покарання або не відбуту частину покарання покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт;
- 17) інші питання, що виникають при виконанні вироку»;

б) доповнити частиною 2 такого змісту:

- «2. Під час вирішення питання, передбаченого пунктом 16 частини першої цієї статті, суд бере до уваги характер вчиненого кримінального правопорушення та соціально-психологічну характеристику засудженого».

Вважаємо, що такі доповнення внесуть ясність і допоможуть на практиці.

Одержано 19.04.2015

УДК [343.123.12:35.072.2](477)

Музичук Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, начальник факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Контроль органів виконавчої влади за діяльністю правоохоронних органів України є найбільш поширеним та таким, що найчіткіше характеризує сутність та призначення контролю як функції державного управління. Він також є найбільш оперативним та комплексним, оскільки охоплює собою урядовий контроль, контроль міністерств та відомств, контроль місцевих державних адміністрацій та інших місцевих органів виконавчої влади. Відповідно, його суб'єктами є: Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства та інші центральні органи виконавчої влади та їх територіальні підрозділи, місцеві державні адміністрації та інші місцеві органи виконавчої влади (державні підприємства, установи та організації). Особливість цього підвиду державного контролю полягає також у тому, що правоохоронні органи, які, крім органів прокуратури, є органами виконавчої влади, одночасно можуть бути його суб'єктами та об'єктами, оскільки вони наділені повноваженнями взаємного контролю один щодо одного.

Контроль органів виконавчої влади за діяльністю правоохоронних органів в Україні може бути: загальним, суб'єктами якого є Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації; спеціалізованим, суб'єктами якого є різні інспекції (служби), що здійснюють контроль в окремій сфері діяльності, і для яких він є головною функцією; надвідомчим, який стосується декількох галузей (сфер) управління; відомчим, суб'єкт та об'єкт якого належать до одного відомства.

Відповідно до ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Як суб'єкт контролю за діяльністю правоохоронних органів він: розробляє і забезпечує виконання загальнодержавних програм правоохоронного характеру; видає постанови і розпорядження з питань правоохоронної діяльності, які є обов'язковими до виконання; розробляє і вносить на розгляд Верховної Ради України проекти законів з питань правоохоронної діяльності; вносить на розгляд Президента України пропозиції щодо вдосконалення функціональної та організаційної структури правоохоронних органів держави; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади, зокрема правоохоронних; організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, соціальний захист працівників зазначених органів та членів їхніх сімей.

Отже, для урядового контролю характерні нормотворча та координуючі функції. Крім того, контрольна функція уряду пов'язана з організаційним забезпеченням діяльності правоохоронних органів.

Особливістю державного контролю, суб'єктами якого є міністерства та відомства, є те, що він, на відміну від попередніх його підвидів (парламентського, президентського, урядового), має чітко виражений предметний характер, оскільки будь-яке міністерство чи відомство реалізує державну політику у відповідній галузі, бере участь у її формуванні та реалізації; узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції; організовує виконання актів законодавства, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією. У складі міністерств та відомств утворюються відповідні спеціалізовані суб'єкти контролю за дотриманням правоохоронними органами: екологічних, санітарно-епідеміологічних, житлових, будівельних, земельних, пожежних та багатьох інших правил та стандартів, за порушення яких правоохоронний орган може бути притягнений до адміністративної відповідальності.

Здійснюючи контроль за діяльністю правоохоронних органів, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади мають право: залучати спеціалістів для перевірки їх діяльності чи проводити власні перевірки; одержувати в установленому законодавством порядку від правоохоронних органів документи і матеріали, які визначено предметом контролю; видавати у передбачених законодавством випадках спеціальні дозволи (ліцензії) на проведення окремих видів господарської діяльності структурними підрозділами правоохоронних органів тощо.

Отже, міністерства та відомства здійснюють так званий «міжвідомчий контроль», особливістю якого полягає в його спеціалізованому предметі – виконанні загальнообов'язкових правил.

Як суб'єкти контролю місцеві державні адміністрації: здійснюють моніторинг діяльності правоохоронних органів; розробляють та затверджують правоохоронні програми, вивчають та аналізують здійснення правоохоронними органами заходів щодо реалізації таких програм; сприяють реалізації права на соціальний та правовий захист працівників правоохоронних органів; інформують населення про заходи, що здійснюють правоохоронні органи для забезпечення правопорядку, а також про хід їх реформування; у випадках, передбачених чинним законодавством, вивчають матеріали та беруть участь у підготовці висновків і пропозицій щодо призначення кандидатур на посади керівників територіальних підрозділів правоохоронних органів (крім Служби безпеки України та прокуратури); здійснюють на відповідних територіях

© Музичук О. М., 2015

державний контроль за: збереженням і раціональним використанням державного майна; станом фінансової дисципліни, обліку та звітності, виконанням державних контрактів і зобов'язань перед бюджетом, належним і своєчасним відшкодуванням шкоди, заподіяної державі; використанням та охороною земель; додержанням санітарних і ветеринарних правил, збиранням, утилізацією і захороненням промислових, побутових та інших відходів, додержанням правил благоустрою; додержанням архітектурно-будівельних норм, правил і стандартів; охороною праці; додержанням громадського порядку, правил технічної експлуатації транспорту та дорожнього руху; додержанням законодавства про державну таємницю та інформацію.

Реалізуючи вищенаведені контрольні повноваження, місцеві державні адміністрації: перевіряють стан додержання актів законодавства правоохоронними органами; залучають вчених, спеціалістів, представників громадськості до проведення перевірок діяльності правоохоронних органів; одержують відповідну статистичну інформацію та інші дані від місцевих державних адміністрацій; дають обов'язкові для виконання розпорядження з питань, віднесених до їх компетенції; притягують винних осіб до адміністративної відповідальності.

Місцевим державним адміністраціям, відповідно до законодавства України, можуть передаватися (делегуватися) для здійснення окремі повноваження органів виконавчої влади вищого рівня. Надання таких повноважень повинно супроводжуватися передачею місцевим державним адміністраціям відповідних фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень.

Державні підприємства, установи та організації контролюють виконання правоохоронними органами договірних та інших зобов'язань, як правило, з питань господарчих взаємовідносин між ними, проте, не завжди. Наприклад, вищі навчальні заклади правоохоронних відомств контролюють умови, порядок та терміни проходження практики та стажування курсантами (студентами) в практичних підрозділах, а також працевлаштування за фахом випускників.

Завершуючи розгляд **контролю органів виконавчої влади за діяльністю правоохоронних органів в Україні**, пропонуємо визначити такий як комплексний, найбільш оперативний та об'ємний за предметом підвид державного контролю, здійснюваний урядом, центральними і місцевими органами виконавчої влади та спрямований на перевірку дотримання (виконання) правоохоронними органами законодавства з питань, що належать до їх компетенції.

Одержано 29.03.2015

Навроцька Віра Вячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ, Львів, Україна

ЧИ МОЖЛИВИЙ НІЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД?

Якісний процес уночі неможливий передусім через фізичну втомленість суддів й підсудного та через цілком зрозуміле їх бажання відпочити.

Що ж стосується можливості постановлення вироку (або іншого рішення) у цей час доби в Україні, то відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) це можливо. Адже згідно з ч. 2 ст. 367 КПК України 2012 р. «суд *вправі* [але не *зобов'язаний!* – В.Н.] перервати нараду для відпочинку з настанням нічного часу».

Зазначена регламентація цієї ситуації у нашій державі видається невдалою. Адже якщо надмірну тривалість процесуальних дій (зокрема, допиту) справедливо розглядають як спосіб фізичного (а деколи й психічного) тиску на учасника процесу, то, напевно, так само може бути оцінено й положення, відповідно до якого суддя змушений протягом денного часу (принаймні від початку робочого дня, що відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку зазвичай розпочинається о 9 год. ранку аж до 22 год.) без перерви перебувати у нарадчій кімнаті доти, поки не буде прийнято рішення по справі. Тут пригадується процес вибору конклавом нового Папи Римського, коли кардиналів замикають в окремому приміщенні і відпускають лише тоді, коли буде зроблено відповідний вибір. Конклав (від лат. «cum clave» – «під ключ») – зібрання кардиналів по обранню намісника Бога на землі закривається прислужниками під ключ з огляду на дві причини: аби вибір відбувся швидко (як сказано в одній російській приказці: «голод – не тітка») і щоб не було впливу ззовні.

Слід зазначити, що нарадчі кімнати, як правило, обладнуються без будь-яких «надмірностей», щось на кшталт окремого туалету, кімнати для прийому їжі, відпочинку чи сну. Водночас, як уже згадувалося, зупинення наради можливе лише з настанням ночі. Більш виправданим є положення ч. 2 ст. 298 КПК РФ, де йдеться про те, що «*По завершенні робочого часу, а також протягом робочого дня суд вправі зробити перерву для відпочинку з виходом із нарадчої кімнати*» [4].

Потрібно звернути увагу й на те, що положення ч. 2 ст. 367 КПК України 2012 р., яке фактично дозволяє суддям працювати необмежений час (допоки вони самі не вирішать перервати нараду), суперечить ряду положень глави IV Кодексу законів про працю, де встановлено норми тривалості робочого часу (що не може перевищувати певної кількості годин на день та на тиждень, у тому числі й тоді, коли сама людина готова працювати більше!).

Законодавець обмежує час безперервної роботи, передусім аби надати працівнику можливість відновити втрачені сили. Інша ж причина такого обмеження, як видається, пов'язана з усвідомлення того, що фізичне та психічне перевантаження знесилює організм,

що, у свою чергу, може призвести до аварій, нещасних випадків, іншого браку в роботі. Певно, враховуючи саме цей факт у Правилах дорожнього руху водію заборонено як самому керувати транспортним засобом у стані стомлення, так і передавати управління ним іншим особам, що перебувають у такому стані (підпункти «б» та «г» п. 29 зазначених Правил).

Творчий характер розумової праці (у тому числі юриста), пов'язаний із формуванням нових уявлень, переробкою інформації, зумовлює значне навантаження на будь-які відділи кори головного мозку, де локалізовані відповідні функції. Дослідницьким шляхом встановлено, що при цьому зауважуються відхилення від норми тону кровеносних судин (особливо судин мозку та серця). Крім того, на думку видатного російського фізіолога І. М. Сеченова, будь-який прояв мозкової діяльності полягає у скороченні певної групи м'язів. Саме тому, навіть незважаючи на нефізичний характер праці юристів, у них завжди є затрати й м'язової енергії. Надзвичайно високі навантаження (звісно, здатність переносити психологічні та фізичні навантаження у кожного індивідуальна, але існує й якась загальна межа) призводять до знесилення організму, результатом якого є слабка реакція (у виняткових випадках – її повна відсутність) на зовнішні подразники, втрата просторової орієнтації, тремор кінцівок, сповільнення пульсу, підвищення артеріального тиску, функціональні зсуви в клітинах кори головного мозку. За твердженням спеціалістів, із погіршенням здоров'я суддів, зумовленого втомою, пов'язані від 20 до 30 % помилок у прийнятті відповідальних рішень.

Страсбурзький суд акцентує увагу на тому, що при судовому розгляді справи обвинувачені потребують мобілізації всіх своїх ресурсів для власного захисту, якщо ж втома спричиняє такий їх стан, коли послаблюється моральний та фізичний опір у цей важливий момент, то такі умови не можуть відповідати дотриманню прав захисту та змагальності. Європейський суд з прав людини (39–40 рішення ЄСПЛ «Махфі проти Франції» («Makhfi v. France»; §70 рішення ЄСПЛ «Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії») №59335/09 від 19 жовтня 2004 р.) також наголошує на недопустимості ситуації, за якої самі судді при вирішенні фактичних та юридичних питань перебували б у стані зниженої фізичної і психічної стійкості, навпаки, останні повинні мати змогу концентрувати увагу на обговоренні справи та ухвалювати аргументоване рішення.

На зумовленість таких психічних станів осіб, що ведуть кримінальний процес, як байдужість, розсіяність, нервовість тощо, надмірний обсяг роботи уже зверталася увага в літературі. Надмірне навантаження на працівників неухильно тягне виникнення у них

професійного стресу (це феномен, який проявляється в психічних та фізичних реакціях на напружені ситуації в трудовій діяльності, він навіть виділений в окрему рубрику в Міжнародній класифікації хвороб). Чим вищим є рівень професійного стресу у суддів, тим вищою є ймовірність допущення ними судових помилок.

Отож, в умовах високого навантаження (що викликає стан стомлення, неухважності та роздратованості) суддя нерідко поспішає розглянути прийняті до

провадження справи на шкоду повноті та всебічності дослідження обставин, а це може призвести до прийняття неадекватних процесуальних рішень, негативно вплинути на якість правосуддя. Та й про суддів слід подумати.

З огляду на сказане, пропоную викласти перше речення ч. 2 ст. 367 КПК України 2012 р. в *імперативній* формі: «З метою відпочинку у випадках, передбачених трудовим законодавством, суд *перериває* нараду».

Одержано 21.04.2015

Наумова Ірина В'ячеславівна,

провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

МОНІТОРИНГОВЕ ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ЩОДО СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ З БОРОТЬБИ З НЕЮ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом 2003–2013 рр. авторський колектив лабораторії кримінологічних досліджень Державного науково-дослідного інституту МВС України (керівник – О. Г. Кулик) за участю автора щороку проводив опитування працівників міліції, які навчаються в Національній академії внутрішніх справ України, з вивчення їх думки щодо стану злочинності та діяльності міліції у боротьбі з нею. У середньому щороку анкетувалося 300 респондентів.

Серед опитаних у середньому 61,4 % становили працівники міліції віком до 30 років, 27 % – від 31 до 35 років, 8,2 % – від 36 до 40 років, 2,2 % – від 41 до 45 років та 0,4 % – старше 45 років. Більшість респондентів (41,4 %) мали стаж роботи в ОВС від 6 до 10 років, 28,9 % – від 1 до 5 років, 19,3 % – від 11 до 15 років, 6,4 % – від 16 до 20 років, 1,4 % – до 1 року та 1,1 % більше 20 років.

Результати опитування мають такий вигляд.

1. Попри офіційні статистичні дані щодо зниження у 2003–2008 рр. в Україні кількості зареєстрованих злочинів близько 40 %, а у 2008 р. – 70 % опитаних працівників міліції вважали, що злочинність в країні в ці роки зросла і ще більше третини – що вона залишилася на тому ж рівні. Лише 10 % у 2003–2007 рр. та 5 % у 2008 р. вважали, що стан злочинності в Україні поліпшився. Ще близько 5 % не змогли визначитися з відповіддю на це запитання. У 2009–2013 рр. більше 60 % респондентів відмітили зростання злочинності. 30 % вважали, що вона залишилась на тому ж рівні, а менше 10 % – що вона зменшилась.

2. Розходження з даними офіційної статистики підтверджує і думка респондентів щодо об'єктивності відображення офіційними статистичними даними реального рівня злочинності. Так, у 2003–2009 рр. близько 70 % опитаних працівників міліції вважали, що офіційні дані занижують реальний рівень злочинності. Незважаючи на збіг думки респондентів та офіційної інформації щодо динаміки злочинності у 2009–2013 рр. більше половини опитаних вважало, що дані офіційної статистики нижче за реальні.

3. Респондентам було запропоновано оцінити, яким чином протягом року змінилася фактична кількість окремих видів злочинів.

Протягом всього періоду проведення опитувань, на думку більшості респондентів, фактична кількість умисних вбивств або зростала, або залишалася на тому ж рівні. Тільки у 2010 р. кількість опитаних працівників міліції, які вважали, що кількість умисних вбивств зменшилася, була більше тих, хто дотримувалася протилежної думки. Згідно з даними офіційної статистики зазначений вид злочину за винятком 2011 та 2013 р. постійно зменшувався.

Фактична кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень, на думку більшості респондентів, зростала протягом всього періоду, що також не відповідає офіційній статистиці. Аналогічна думка респондентів була щодо умисних тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень.

Стосовно згвалтувань протягом майже всього періоду думка опитаних співпадала зі статистичними даними. Близько 25 % вважали, що кількість даного злочину зменшилась, і ще в середньому 30 % – що вона залишилась на тому ж рівні. Тільки від 10 % до 20 % респондентів дотримувались протилежної думки. У 2011 р. ситуація була іншою, і на думку більшості респондентів, цей показник збільшився.

Абсолютна більшість опитаних у 2002–2013 рр. працівників міліції вважали, що протягом року збільшилася кількість таких видів злочинів, як: грабежі, розбійні напади, крадіжки державного або колективного майна, квартирні крадіжки, крадіжки автомобілів, кишенькові крадіжки, випадки шахрайства, хуліганство, хабарництво, злочини, вчинені неповнолітніми, та злочини, вчинені на вулицях. Слід звернути увагу на те, що думка опитаних співпадає з офіційними статистичними даними тільки в окремі роки щодо грабежів, шахрайських проявів, випадків хабарництва, а також в 2010–2011 рр. за всіма видами крадіжок, злочинах, вчинених неповнолітніми та у 2009–2013 рр. – вчинених на вулицях.

Протягом першої половини періоду проведення опитувань відсоток респондентів, які вважали, що кількість випадків вимагання та злочинів, вчинених організованими групами або злочинними організаціями, зменшилась, був вищим, ніж тих, хто дотримувалася протилежної думки. Ще 25–30 % вважали, що вона залишилась на тому ж рівні. Після 2007 р. ситуація змінилася. Від 25 % до 40 % опитаних вважали, що кількість цих злочинів зросла, а від 10 % до 20 % – що вона зменшилась. Такі відповіді в основному співпадають зі статистичними даними.

Що стосується злочинів, вчинених особами, які мають судимість, то відсоток тих, хто зазначив, що їх кількість зросла, та тих, хто вважає, що вона залишилась на тому ж рівні, у 2003–2007 рр. був приблизно однаковим. В останні роки число перших значно зросло. Ці дані співпадають зі статистичними тільки в періоду проведення опитувань.

Різниця у відповідях на вищевказані питання між респондентами різного віку та стажу роботи в ОВС не спостерігається.

4. Протягом всього періоду близько 50 % опитаних вважали, що діяльність ОВС України з боротьби зі злочинністю залишилась на тому ж рівні, як і в попередні роки. Разом з тим, протягом більшості років періоду проведення опитування відсоток респондентів, які вважали, що вона покращилася, був вищим, ніж тих, що оцінювали роботу ОВС негативно. Хоча респонденти віком 35–40 років дотримувалися переважно протилежної думки. В останні три роки ситуація змінилася і негативних оцінок стало більше, ніж позитивних.

5. У 2003–2009 рр. близько 40 % опитаних відмічали негативне ставлення населення до міліції, і ще стільки ж вважали, що воно є байдужим. В останні роки кількість негативних оцінок стрімко зростала та в 2013 р. досягла 80 %. Тільки менше 10 % опитаних вважали, що населення ставиться до міліції позитивно. Це переважно співробітники міліції, віком від 30 до 40 років, стаж роботи яких в ОВС 10–15 років. Слід звернути увагу, що протягом аналізованого періоду їх кількість майже постійно зменшувалась.

6. Що стосується можливих форм співпраці пересічних громадян з міліцією, то абсолютна більшість опитаних працівників міліції (в середньому 63,5 %) виділяють готовність громадян викликати міліцію в разі вчинення злочину в їх присутності. Тільки третина опитаних зазначила такі можливі форми співпраці, як готовність повідомити міліцію про підготовку до вчинення злочину, негласно співпрацювати з працівниками міліції, бути позаштатним співробітником міліції, виступити як понятий при здійсненні слідчої дії та під час судового розгляду кримінальної справи. На думку близько 20 % міліціонерів, пересічні громадяни можуть виступити як свідок під час розслідування та судового розгляду кримінальної справи, допомогти працівникам міліції припинити злочин, брати участь в охороні громадського порядку в складі ДНД. Близько 10–14 % респондентів допускають готовність громадян попередити або припинити злочин чи правопорушення власними силами, а також надати в розпорядження працівників міліції свій автомобіль, телефон, якщо це необхідно для переслідування та затримання злочинця.

Зіставлення цих даних із відповідями студентів м. Києва* щодо їх готовності допомогти міліції показує

* Опитування студентів м. Києва щодо стану злочинності в місті, яке проводилося протягом 2003–2013 рр. лабораторією кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України.

серйозні розбіжності лише стосовно таких форм співпраці, як участь в охороні громадського порядку в складі ДНД (студенти в середньому 4,5 %, співробітники міліції – 21,0 %), негласна співпраця з працівниками міліції (9,1 % та 32,5 % відповідно), а також готовність бути позаштатним співробітником міліції (8,9 % та 27,8 %). В той же час відсоток опитаних студентів м. Києва, які готові виступити як свідок під час розслідування та судового розгляду кримінальної справи, значно більший, ніж частка співробітників міліції, які допускають таку готовність.

7. На думку респондентів, основним джерелом інформування населення про роботу міліції є засоби масової інформації. Це, перш за все, телебачення (на це джерело інформації вказало близько 80 % опитаних), газетні публікації (40–60 %) та радіо (20–40 %). Майже третина респондентів вказали на таке джерело інформації, як спілкування з родичами, знайомими, колегами по роботі. На думку 25–30 % опитаних громадяни отримують відомості щодо діяльності міліції з випадкових розмов у транспорті, в магазині, на ринку, а близько 20 % вважають, що через спілкування зі знайомими з правоохоронних органів, та стільки ж – із власного досвіду, особистого спостереження. Лише трохи більше 10 % респондентів вказали на таке джерело інформації, як зустрічі та бесіди з працівниками міліції.

8. Близько половини респондентів незадоволені повнотою висвітлення діяльності міліції засобами масової інформації. У 2013 р. ситуація ще погіршилась. Серед опитаних тільки 4,8 % були цілком задоволені повнотою висвітлення діяльності міліції ЗМІ та 8,7 % – скоріше задоволено, ніж незадоволено.

9. До факторів, що утримують громадян від вчинення злочинів, близько 3/4 респондентів віднесли виховання, отримане в сім'ї. Такий вагомий, на думку кримінологів, фактор, як наявність роботи, що забезпечує гідні умови життя, підтримали в середньому 60 % опитаних працівників міліції. Близько 40 % учасників опитування зазначили, що вагомим чинником запобігання злочинності є загроза покарання. В середньому 33 % вказали на такий фактор, як рівень освіти і культури. На інші чинники вказала незначна частина опитаних. Слід звернути увагу на низький показник ствердних відповідей щодо такого фактора, як наявність сім'ї, дітей. Тільки від 15 % до 20 % опитаних визнають вагому роль цього фактору в утриманні громадян від вчинення злочинів.

Одержано 19.04.2015

Пахомов Володимир Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент, докторант Сумського державного університету, Суми, Україна

КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Закріплення в Конституції України норми про те, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6), а також того, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19), є ніщо інше як нормативна регламентація законності, яка є необхідною умовою функціонування правової та демократичної держави, насамперед її правової системи, органів державної та публічної влади, населення тощо, і яка найчастіше визначається науковцями як «неухильне виконання законів і прийнятих у відповідності з ними інших правових актів державними органами, їх посадовими особами, громадянами, недержавними органами і організаціями».

Ми підтримуємо думку переважної більшості науковців про те, що універсальними способами (засобами) забезпечення законності є контроль, нагляд та розгляд звернень громадян. По-друге, усі інші способи (засоби, юридичні гарантії) забезпечення законності, крім юридичної відповідальності, які називаються науковцями, є більше її умовами (передумовами, факторами) додержання законодавства, ніж її способами.

Предметом цього дослідження є характеристика таких способів забезпечення законності державного управління, як контроль та нагляд. Щодо самого державного управління, то пропонуємо розглядати його у широкому значенні, а саме як цілеспрямовану, владно-організуючу діяльність усіх гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також публічно-владну діяльність органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань, яка спрямована на виконання основних цілей, завдань і функцій держави.

Щодо розмежування контролю й нагляду чи, навпаки, їх ототожнення, зробимо такі методологічні висновки:

1. Між термінами «контроль» і «нагляд» не існує чіткої семантичної різниці, оскільки у тлумачних словниках зміст терміна «контроль» розкривається за допомогою терміна «нагляд», і навпаки, що нерідко призводить до їх ототожнення як у науковій літературі, так і у законодавстві.

2. В Україні серед державних органів є такі, що мають назву, котра вказує на їх контрольну або наглядову діяльність; у назві деяких органів відсутні терміни «контроль» або «нагляд», але за компетенцією, вони таку діяльність здійснюють (контрольну чи наглядову або водночас як контрольну, так і наглядову).

3. Будь-яка особа, державний орган чи громадська організація може здійснювати нагляд у широкому його розумінні як спостереження, у той час як контрольні повноваження є прерогативою лише деяких із них, оскільки пов'язані із реалізацією владної компетенції.

4. Нагляд можна розглядати як передумову, ід функції чи стадію контролю або як його окрему форму, що обумовлюється характером та об'ємом наданих повноважень суб'єкту управління. Отже, нагляд порівняно з контролем є більш вузьким за об'ємом повноважень напрямком управлінської діяльності.

5. Беручи до уваги те, що переважна більшість суб'єктів одночасно наділені як контрольними, так і наглядовими повноваженнями, а також обґрунтування того, що нагляд у широкому його розумінні як діяльності зі спостереження та перевірки є передумовою, ід функцією чи стадію контролю або його окремою формою, у подальшому пропонуємо використовувати такий термін, як «контрольно-наглядова діяльність».

Таким чином, контроль та нагляд (далі – контрольно-наглядова діяльність) є так би мовити «зворотним зв'язком», між суб'єктом, який має контрольні чи наглядові повноваження або контрольні та наглядові повноваження водночас, і підконтрольним (піднаглядним) об'єктом, у зв'язку з чим він отримує інформацію про результати такої діяльності (як позитивні, так і негативні). Маючи таку інформацію та залежно від характеру та об'єму контрольних чи наглядових повноважень, суб'єкт управління обирає відповідний варіант поведінки (застосування заходів заохочення чи примусу).

Значення контрольно-наглядової діяльності полягає у тому, що вона є самостійною функцією управління, за допомогою якої суб'єкт управління має можливість не лише коригувати управлінську діяльність, а й допомагає передбачити перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату.

Натомість варто акцентувати увагу на тому, що у науковій літературі переважно характеризується функція контролю, оскільки нагляд розглядається як спеціалізована функція органів прокуратури. Таку точку зору ми не поділяємо, оскільки беззаперечним є те, що будь-яка особа, державний орган чи громадська організація здійснює нагляд (у широкому його розумінні як спостереження, а не у вузькому, що є лише прерогативою прокуратури), у зв'язку з чим більш логічним вважаємо розгляд саме контрольно-наглядової функції державного управління.

До особливостей контрольно-наглядової діяльності у сфері державного управління віднести такі:

1. Вона є основним та найефективнішим способом забезпечення законності.

2. Є неправовою формою державного управління, натомість її застосування регулюється як законодавчими, так і підзаконними правовими актами.

3. Поширюється на всі сфери державного управління.

4. Здійснюється (реалізується) у різних формах, основною серед яких є перевірка.

5. Є самостійною функцією управління, за допомогою якої суб'єкт управління має можливість не лише коригувати управлінську діяльність, а й допомагає передбачити перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату.

6. Присутня на всіх без виключення стадіях управлінського процесу.

7. Здійснюється повсякденно й безперервно широким колом державних, самоврядних та громадських суб'єктів, які наділені відповідним об'ємом повноважень.

8. Є «зворотним зв'язком», між суб'єктом, який має контрольно-наглядові повноваження, і підконтрольно-наглядовим об'єктом.

9. Є основним фактором, який дисциплінує поведінку як у сфері державного управління, так і у суспільстві взагалі.

10. Дозволяє виявити як позитивні, так і негативні аспекти діяльності, а її результатом є не лише сприяння у застосуванні заходів примусу, що характерне для наглядових повноважень чи фактичне застосування заходів примусу, що характерне для контрольних повноважень, а й надання допомоги підконтрольно-піднаглядній структурі в наведенні порядку.

Вищенаведені особливості контрольно-наглядової діяльності у сфері державного управління дали змогу визначити її як неправову форму державного управління, яка присутня на всіх без виключення стадіях управлінського процесу, поширюється на всі його сфери, є основним фактором, який дисциплінує поведінку як у сфері державного управління, так і у суспільстві взагалі, здійснюється (реалізується) значним колом державних, самоврядних та громадських суб'єктів, які наділені різним об'ємом контрольно-наглядових повноважень.

Одержано 21.04.2015

Петрова Ольга Валентиновна,

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора Белорусского государственного университета, Минск, Республика Беларусь

ПСИХОЛОГИЯ ЭМОЦИЙ В РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ И ПРИМЕНЕНИИ МЕДИАЦИИ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

С позиций правового регулирования уголовная ответственность и наказание обычно рассматриваются как реакция государства на совершенное деяние. Вместе с тем для анализа эффективности применения мер уголовной ответственности наказание и иные меры можно рассматривать под другим углом – с точки зрения результата воздействия и самого наказуемого.

При таком подходе наказание включает не только действия наказывающего, но и результат этих действий. Преступник должен прочувствовать наказание. Безусловно, при отбывании наказания в виде лишения свободы большинство осужденных действительно переносит страдания, в том числе моральные, как его результат. Соответственно, стыд и вина как социальные эмоции, регулирующие поведение человека в обществе, являются частью наказания, с помощью которых государство стремится воздействовать на осужденных.

Особенно необходимо учитывать эмоциональное отношение правонарушителя к преступному деянию при применении альтернатив уголовному наказанию, а также таких инноваций, как медиация по уголовным делам, где достижение ресоциализации осужденных основано в большей степени на психологическом воздействии.

Особенно важен эмоциональный процесс при проведении медиативных встреч между правонарушителем и жертвой преступления. Отличительной особенностью медиативных практик в уголовном процессе выступает их терапевтическая направленность. Успех встреч напрямую зависит от того, насколько лицо раскаялось и может принести извинения за последствия преступления. Следовательно, ресоциализация правонарушителя как цель медиации, которая достигается путем осознания правонарушителем своей вины в совершенном деянии, является столь же значимой, как и возмещение вреда потерпевшему и нормализация отношений между правонарушителем и жертвой.

Однако далеко не каждый правонарушитель способен реально искренне раскаяться не только в силу своего мировоззрения, но в ряде случаев и в силу наличия расстройств личности, препятствующих этому. В таких ситуациях *de facto* только уголовное наказание может быть эффективным средством частной превенции.

Так, проявление эмоций вины и стыда невозможно при наличии у правонарушителя диссоциального расстройства личности, которое «Международная классификация болезней-10» относит к психическим расстройствам (F60.2), что, однако, не является основанием для признания лица невменяемым.

Это личностное расстройство, обычно обращающее на себя внимание грубым несоответствием между поведением и господствующими социальными нормами, характеризуется следующим:

- а) бессердечное равнодушие к чувствам других;
- б) грубая и стойкая позиция безответственности и пренебрежения социальными правилами и обязанностями;
- в) неспособность поддерживать взаимоотношения при отсутствии затруднений в их становлении;
- г) крайне низкая толерантность к фрустрациям, а также низкий порог разряда агрессии, включая насилие;

д) *неспособность испытывать чувство вины и извлекать пользу из жизненного опыта, особенно наказания;*

е) выраженная склонность обвинять окружающих или выдвигать благовидные объяснения своему поведению, приводящему субъекта к конфликту с обществом.

В качестве дополнительного признака может иметь место постоянная раздражительность. В детском и подростковом возрасте подтверждением диагноза может служить расстройство поведения, хотя оно и необязательно [2, с. 159].

Хотя, как отмечает американский исследователь социопатии Р.Д. Хаэр, не все преступники – психопаты и не все психопаты – преступники, психопаты широко представлены среди заключенных; процент, который приходится на их долю, намного превышает показатели распространенности социопатии в обществе:

- в среднем около 20 % лишенных свободы женщин и мужчин являются психопатами;
- на психопатах лежит ответственность за совершение более чем 50 % тяжких преступлений [3, с. 111].

Так, В. Т. Кондрашенко (совместно с Н. И. Емельянцева и С. А. Мороз) при обследовании подростков в возраст. 15–18 лет, состоявших в связи с правонарушениями на учете в инспекции по делам несовершеннолетних, психические расстройства выявил у 42,8 %. При этом расстройство личности (социопатия) диагностировано у 20,7 % обследованных [1, с. 216].

В свою очередь Р. Д. Хаэр выделяет среди симптомов антисоциального расстройства две основные группы:

- эмоциональные и межличностные нарушения (болтливость и поверхностность, эгоцентричность и претенциозность, отсутствие чувства вины и сожаления, отсутствие эмпатии, ковар-

ство и склонность к манипулированию окружающими, поверхностность эмоций);

- нарушения, относящиеся к сфере социального поведения (импульсивность, слабый поведенческий контроль, потребность в психическом возбуждении, безответственность, проблемное поведение в детстве, антисоциальное поведение во взрослой жизни) [3, с. 52].

Психопаты демонстрируют ошеломляющее безразличие к разрушительным последствиям своих поступков. Не скрывая своих подлинных чувств, они спокойно заявляют, что не испытывают чувства вины и не сожалеют о причиненной ими боли [3, с. 60].

Иногда такие лица выражают сожаление, затем, правда, они противоречат себе и словами, и делом.

Отсутствие чувства вины и сожаления дополняется у психопатов отличительной способностью находить разумное объяснение своему поведению и перекладывать ответственность за свои деяния на родных, друзей, сообщников и других людей, которые «играют по правилам». Обычно они находят для своего поведения оправдание. Бывает, что они вообще отрицают свою причастность к делу [3, с. 62].

Представляется, что при назначении мер уголовной ответственности, а в исправительной педагогике – в определении тактики психологической работы с осужденными следует учитывать возможность присутствия такой патологии. Все сказанное выше позволяет говорить, что ресоциализация таких правонарушителей путем психологического воздействия на них,

основанная на формировании негативного отношения к совершенному деянию, невозможна. Следовательно, следует искать иные средства психокоррекции. Например, Р. Д. Хаер в общем определяет принципы построения программ психологической работы с такими правонарушителями следующим образом.

Акцент в его программе делается не на развитии в психопатах сострадания и совести, а на убеждении их в том, что их поведение не в их интересах и что они сами должны нести за него ответственность. «В то же время мы стараемся», – пишет он, – «показать им, как они могут удовлетворить свои потребности, не задев общество» [3, с. 245].

Указанное выше предполагает, что и при назначении наказания или иной меры ответственности, уголовно-досрочном освобождении должно приниматься во внимание в качестве негативного фактора наличие у лица такого расстройств, что может свидетельствовать о невозможности достичь целей исправления реабилитационными мерами. Кроме того, наличие среди преступников большого количества лиц с указанным расстройством личности позволяет усомниться в том, что восстановительное правосудие может быть универсальным средством борьбы с преступностью. К сожалению, объективно существуют ограничения в применении медиативных технологий в уголовном процессе, связанные с личностью правонарушителя, которые должны учитываться при принятии решения о проведении процедуры медиации.

Список использованных источников

1. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков: Диагностика. Профилактика. Коррекция: учебное пособие / В. Т. Кондрашенко, С. А. Игумнов. – Минск: Аверсэв, 2004. – 365 с.
2. Фролова Ю. Г. Медицинская психология: учебное пособие / Ю. Г. Фролова. – Минск: Вышэйшая школа, 2009. – 383 с.
3. Хаер Р. Д. Лишенные совести. Пугающий мир психопатов / Р.Д. Хаер: пер. с англ. – М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2007. – 288 с.

Получено 22.04.2015

Рибалко Володимир Орестович,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, Львів, Україна

НАЯВНІСТЬ ОБҐРУНТОВАНОЇ ПІДОЗРИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Однією із підстав обрання запобіжного заходу є наявність «обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» (ч. 2 ст. 177 КПК).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) встановив критерій визначення обґрунтованої підозри щодо наявності фактів причетності особи до правопорушення. На думку цього органу (§55 рішення ЄСПЛ «Мюррей проти Сполученого Королівства» («Murray v. United Kingdom») №14310/88 від 28.10.1994 р. [1] та §3 рішення ЄСПЛ «Феррарі-Браво проти Італії» («Ferrari-Bravo v. Italy») №9627/81 від 14.03.1984 р. [2, с. 55]), факти, які є причиною виникнення підозри, не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи просто висунення обвинувачення (черга якого приходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування). Причому чим пізніше після початку розслідування сторона обвинувачення звертається до суду із клопотанням про взяття під варту обвинуваченого, тим суворішими стають вимоги до стандарту «розумна підозра».

У правових позиціях ЄСПЛ, зокрема, у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. зазначено, що термін «обґрунтована підозра» не може базуватися лише на тому, що особа у минулому вчинила правопорушення (навіть аналогічне). Таким чином, підозра буде обґрунтованою тільки тоді, коли вона базується на відомостях, що об'єктивно пов'язують підозрюваного з вчиненням інкримінованого йому кримінального правопорушення. Отож,

у правоохоронних органів повинні бути докази, які вказують на причетність підозрюваного до вчинення правопорушення (речові докази, показання потерпілих, свідків, протоколи процесуальних дій тощо) [3].

Схожий висновок Страсбурзький суд зробив раніше. Так, §35 рішення по справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» («Fox Campbell and Hartly v. United Kingdom») від 30.08.1990 р. цей орган констатував: «...наявність «обґрунтованої підозри» передбачає існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин. Зокрема, у згаданому рішенні ЄСПЛ вказав, що хоча заявники Ф. та К. й мали попередні судимості за терористичні акти та хоча цей факт і міг посилити припущення щодо їх причетності до вчинення злочинів терористичного характеру, однак він не може слугувати єдиною основою для підозри, що дав б підставу обґрунтувати їх тримання під вартою сімома роками пізніше [2, с. 55].

Вирішуючи скаргу по справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» («Murray v. United Kingdom») від 28.10.1994 р., ЄСПЛ зауважив (§55 цього рішення), що при визначенні «ступеня підозри» підставою для застосування тримання під вартою при вчиненні злочинів особливої категорії (зокрема, злочинів терористичного спрямування) може бути «більш низький поріг обґрунтованої підозри» [1]

Список використаних джерел

1. Решение ЕСПЛ «Мюррей против Соединенного Королевства» («Murray v. United Kingdom») от 28.10.1994 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: european-court.ru/.../ECHR_Murray_v_the_United_Kingdom_28_10_1994. Дос.
2. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. Макбрайд. – К.: «К.І.С.», 2010 – 576 с.
3. Рішення ЄСПЛ «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://soc-in.com/zakonodavstvo/sudova-praktika/evropejskij-sud/1676-sprava-nechiporuk-i-jonkalo-proti-ukrayini.htm>

Одержано 21.04.2015

Романов Михайло Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ЗАСУДЖЕНИХ ПО УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

На сьогодні під час розподілу засуджених по установах виконання покарань, посадові особи Державної пенітенціарної служби використовують два основних нормативних акти. Це Кримінально-виконавчий кодекс України (КВК) та Наказ міністерства юстиції України від 08 лютого 2012 року, яким затверджено Інструкцію про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (Інструкція).

Зазначені акти не є ідентичними, причому нерідко положення Інструкції відрізняються від норм КВК далеко не на користь засуджених.

Основна різниця між КВК та Інструкцією полягає в наступному:

- в Інструкції містяться обмеження, щодо можливості направлення засуджених в установу мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання. Такого обмеження Кодекс не містить, до того ж, якщо розглянути ті категорії, які за Інструкцією не можуть бути направлені до установ мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, то ми побачимо, що йдеться про ті категорії засуджених, до яких не застосовується переведення до дільниць соціальної реабілітації. Але переведення та направлення засуджених – це різні інститути;
- на середньому рівні безпеки Міністерство Юстиції передбачає можливість тримання засуджених, які вчинили умисні злочини невеликої тяжкості (п. 2.4 Інструкції). Такого положення КВК також не містить, і взагалі ці особи, за задумом законодавця, повинні відбувати покарання у колоніях

мінімального рівня безпеки. Але фахівці Міністерства Юстиції вважають інакше;

- для засуджених, яких направляють на максимальний рівень безпеки, Інструкція вводить додаткові критерії. Це, зокрема, стосується такої категорії, як чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини (КВК в цьому місці ставить крапку), які мають незняту та непогашену судимість за умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, за який вони фактично відбували покарання в місцях позбавлення волі (2 абз. п. 2.5.1);
- абзац 3 п. 2.5.1 Інструкції також встановлює додатковий критерій для відповідної категорії засуджених. Перелічуючи склади злочинів, Інструкція вимагає, щоб засуджений фактично відбував за них покарання. Кодекс такої вимоги не містить;
- і ще одна особливість Інструкції. КВК щодо засуджених, які направляються відбувати покарання в колонії максимального рівня безпеки з триманням в ПКТ, передбачає таку категорію, як «чоловіки, засуджені за вчинення умисного особливо тяжкого злочину». Інструкція з невідомих причин щодо цієї категорії засуджених додає перелік конкретних складів злочинів.

Отже, ці два акти мають суттєві відмінності, які, в тому числі, мають наслідки для визначення установ, куди будуть направлені засуджені. Наявність таких розбіжностей взагалі повинна ставити під сумнів можливість державної реєстрації підзаконного акту. Вважаємо, що ці відмінності повинні вирішуватися завжди на користь застосування КВК і скасування відповідних положень Інструкції.

Одержано 18.03.2015

Романюк Віталій Володимирович,

старший викладач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Однією з форм закінчення досудового розслідування кримінального провадження є звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності. Одним із питань, яке виникає при його реалізації є питання вибору конкретного виду звільнення неповнолітнього підозрюваного від кримінальної відповідальності. Щодо самої можливості звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, то слушно зазначено, що така можливість стала результатом погляду на злочини неповнолітніх як на наслідок несприятливого соціального середовища, а їх вік вказує на несформованість особистості і необхідність виховання, а тому засобом реагування на їх правопорушення стало перевиховання, реабілітація [6, с. 529], а заходи, що до них застосовуються, як правило, є заходами індивідуальної профілактики [5, с. 118]. І ця гуманістична ідея втілюється, як зауважує Ю. М. Грошевий, у комплексний кримінальний та кримінальний процесуальний інститут [3, с. 34], де нормами матеріального права врегульовані підстави звільнення, а нормами процесуального права визначена сама процедура звільнення.

Стосовно підстав звільнення від кримінальної відповідальності, то чинний КК передбачає такі їх види: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст. 97). Окремо згадаємо акт амністії чи помилування (ст. 85). І до неповнолітнього фактично можуть бути застосовані всі з наведених вище видів звільнення. Постає питання про вибір виду звільнення, адже за певних обставин одночасно можуть існувати підстави для застосування до неповнолітнього різних видів звільнення, наприклад ст. 45 (якщо вона після вчинення злочину щиро покалася) та ст. 47 (щиро покалася) КК України або ст. 46 (якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки) та ст. 45 (повністю відшкодувала завдані нею збитки) КК України.

У цьому контексті зауважимо, що в юридичній науці склалася позиція окремих науковців, суть якої полягає у виділенні і необхідності застосування щодо неповнолітніх спеціальної норми, у нашому випадку ст. 97 КК України. Так, зазначається, що спеціальна підстава закриття справи щодо неповнолітніх своїм змістом охоплює визначені в законі умови звільнення внаслідок зміни обставин, у зв'язку з дійовим каяттям і у зв'язку із примиренням із потерпілим, відповідно автор пропонує нормативно закріпити пріоритет

звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за однакових умов із застосуванням примусових заходів виховного характеру разом з іншими підставами [7, с. 132–135]. І така позиція знаходить підтримку. Наприклад, А. Є. Голубов вказує на необхідність закріплення в КК пріоритету застосування примусових заходів виховного характеру перед такими, як дійове каяття, примирення обвинуваченого з потерпілим, передача особи на поруки, з огляду на можливість колізії між ними [2, с. 12]. І хоча ці пропозиції ґрунтуються на поділі правових норм на загальні та спеціальні, а також необхідності та доцільності виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, все ж таки слід враховувати і задум законодавця щодо значення відповідних підстав звільнення від кримінальної відповідальності на можливість прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні.

Так, зауважимо щодо характеристики цих видів. У науці кримінального права їх поділяють на дискреційне (ст. 47, 48, 97 КК України) та обов'язкове (ст. 45, 46, 49 КК України) [4, с. 374; 1, с. 199]. Відповідно, якщо є підстави для звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), то такий неповнолітній повинен бути звільнений від кримінальної відповідальності поза інших умов чи думки прокурора чи судді. А якщо є підстави для передачі його на поруки (ст. 47 КК України) чи застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України), то, як свідчить аналіз припису цих норм, такий неповнолітній лише може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо це можливо на думку прокурора чи судді. При цьому зазначимо, що і диспозиції ст. 45, 46 КК України теж передбачають певний виховний вплив та активні дії щодо виправлення неповнолітнього.

Отже, доходимо висновку, що за наявності обов'язкових підстав та виконання неповнолітнім підозрюваним відповідних дій для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45, 46, 49 КК України) прокурор складає клопотання, в якому посилається саме на ці норми. А вже за наявності підстав, передбачених ст. 47, 48, 97 КК України, підтримуємо позицію наведених вище науковців про пріоритетність застосування до неповнолітнього саме звільнення в порядку ст. 97 КК України [7, с. 135; 2, с. 12]. Як зазначено у літературі, примусові заходи виховного характеру не є кримінальним покаранням, а за своєю юридичною природою є заходами виховання, переконання і попередження вчинення ними правопорушень [4, с. 374]. Більше того, пріоритет звільнення на підставі ч. 1 ст. 97 КК України можна також обґрунтувати тим, що

ця підстава належить до дискреційних видів звільнення (умовою є неухилення особи від застосування до неї примусових заходів виховного характеру) [1, с. 200], адже у разі ухилення неповнолітнього від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягається до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 97 КК України). Це дає можливість впродовж певного часу чинити на неповнолітнього виховний вплив та створювати умови для його ресоціалізації. Вважаємо, що врахування цих рекомендацій сприятиме як належній реалізації відповідних положень КК України, так і забезпечить захист прав неповнолітніх та їх перевиховання.

Отже, право бути звільненим від кримінальної відповідальності це особисте право неповнолітнього підозрюваного і його реалізація здійснюється безпосередньо ним і не може бути доручена захиснику. Захисник лише присутній при виконанні відповідних дій та може просити про включення його зауваження до протоколу. У випадку, коли існують підстави для звіль-

нення від кримінальної відповідальності, передбачені ст. ст. 45, 46, 49 КК України, то захисник повинен звернутися до прокурора із відповідним клопотанням про вчинення дій в порядку ст. 285 КПК України.

У цьому контексті, особливо за наявності підстав для обов'язкових видів звільнення (ст. 45, 46, 49 КК України), вважаємо необхідним доповнити ст. 286 КПК України ч. 5 наступного змісту:

«5. Якщо на стадії досудового розслідування з'являться підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені ст.ст. 45, 46, 49 КК України, сторона захисту має право звернутися до прокурора із відповідним клопотанням про закінчення кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного, прокурор має невідкладно розглянути таке клопотання».

Вважаємо, що врахування наведених нами рекомендацій сприятиме забезпеченню прав неповнолітніх під час вирішення питання про їх звільнення від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 185–207.
2. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 [Електронний ресурс] / А. Є. Голубов ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с.
3. Грошевий Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства : учебное пособие / Ю. М. Грошевой. – Х. : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. – 82 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина / за ред. проф. М. І. Бажанова, проф. В. В. Сташиса, проф. В. Я. Тація. – Київ–Харків : Юрінком Інтер–Право, 2002. – 416 с.
5. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
6. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
7. Угольникова Н. В. Освобождение несовершеннолетних от уголовной ответственности / Н. В. Угольникова // Уголовная политика и обеспечение экономической безопасности. Труды акад. Управления. – М., 2001. – Вып. 48. – С. 130–135.

Одержано 24.03.2015

Северин Оксана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Серед завдань кримінально-виконавчого права та законодавства одним із найважливіших є виправлення та ресоціалізація осіб, засуджених за вчинення того чи іншого злочину, а одним із найдієвіших засобів, за допомогою яких можна досягти вказаної мети, уже багато десятиліть вважається праця засуджених. Особливо це стосується осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі. Тривалий час законодавство щодо цього питання мало в чому змінювалося, але останнім часом було внесено багато змін до численних законів в цілому та до Кримінально-виконавчого кодексу України зокрема.

Суттєвих змін щодо порядку й умов виконання та відбування покарань зазнало кримінально-виконавче законодавство після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» № 1186-VII 8 квітня 2014 року [1]. Одним із пунктів цього Закону, який, як вбачається, і викликав багато спорів і питань, отримав неоднозначну оцінку, було внесено такі зміни щодо правового статусу засуджених: « 35) у частині першій статті 118: слова «повинні працювати» замінити словами «мають право працювати»; слова «залучаються до праці» замінити словами «залучаються до оплачуваної праці»; доповнити абзацом третім такого змісту: «Праця засуджених регламентується Кодексом законів про працю України»; тобто з моменту набрання цим Законом чинності обов'язок працювати для засуджених до позбавлення волі став їх правом.

Аналізуючи впроваджені зміни, виникає низка питань. Зазначимо деякі з них.

1. Щодо права осіб, засуджених до позбавлення волі, працювати під час відбування покарання.

Так, ст. 1 КВК України [2] декларує, що метою кримінально-виконавчого законодавства є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених. Необхідною умовою останньої є виправлення засудженого. Серед основних засобів виправлення і ресоціалізації, таких як встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив ст. 6 КВК України одним із перших називає суспільно корисну працю. А внесена зміна до законодавства не тільки підриває основи соціальної справедливості (адже особи, що вчинили злочини, нанесли шкоду суспільству, а відбуваючи покарання і при цьому не працюючи, по суті, живуть за рахунок того ж суспільства), а й нівелюють одну з основних вимог, призначених виправляти засуджених.

2. Зміни у Законі України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» не торкнулися питання матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі. Як і раніше, засудженим надається індивідуальне спальне місце і постільні речі; вони забезпечуються одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям (ч. 2 ст. 115 КВК). Проте, якщо відповідно до попередньої редакції Кодексу (ст. 121) вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг, крім вартості спецхарчування та спецодягу, відшкодовувалася особами із нарахованого їм заробітку (згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [3] у випадках відсутності коштів на особових рахунках засуджених для сплати вартості одягу і взуття у поточному місяці заборгованість за вказані предмети речового майна стягувалася в наступні місяці до повного її погашення. Після оплати вартості отриманого майна воно переходило у власність засуджених. Вартість харчування, не стягнута у поточному місяці із засуджених внаслідок низького заробітку або його відсутності, у наступні місяці не стягувалася), то чинна редакція ст. 121 КВК передбачає відшкодування із нарахованого заробітку, пенсій та іншого доходу засуджених тільки комунально-побутових та інших наданих послуг. Виникає питання: за чий рахунок засуджені до позбавлення волі забезпечуються всім необхідним для проживання? Відповідь очевидна [4].

3. Нова редакція ст. 118 КВК України була доповнена абзацом третім щодо того, що праця засуджених регламентується Кодексом законів про працю [5].

Вбачається, що ця норма Кримінально-виконавчого кодексу України в її теперішній редакції викликає багато питань щодо її застосування, адже у зв'язку з набранням нею чинності виникає багато протиріч та суперечностей, наприклад, щодо питання визначення місяця роботи засуджених; компенсації матеріальних витрат у зв'язку з направленням в іншу місцевість; порядку реалізації права на працю шляхом укладання трудового чи колективного договору; надання громадянам щорічних відпусток тощо.

Привертає увагу і той факт, що кримінально-виконавче законодавство передбачає, що час праці засуджених в період відбування покарання зараховується до загального стажу, необхідного для призначення

пенсії за віком відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» [6]. Отже, встановлення в минулому обов'язку засуджених працювати в місцях позбавлення волі не тільки мало на меті виправлення та ресоціалізацію цих осіб, а також допомагало їм реалізувати право на соціальний захист після досягнення пенсійного віку.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що намагання законодавця удосконалити нормативну базу та привести її у відповідність до європейських норм поки що є досить суперечливими, а зміни, внесені до Кримінально-виконавчого кодексу України, на наше переконання, є дещо передчасними та такими, що потребують доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України //Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст. 869.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page>
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/page>
4. Северин О. О. Праця осіб, засуджених до позбавлення волі: право чи обов'язок, що має допомогти виправленню та ресоціалізації засуджених / Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць. – №7. – Х.: Золота миля, 2014. – С. 147–153.
5. Кодекс законів про працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>
6. Про пенсійне забезпечення: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

Одержано 22.04.2015

Dr Tina Skinner,

PhD, Senior Lecturer in Sociology, Department Director of Learning and Teaching, Department of Social and Policy Sciences, University of Bath, United Kingdom;

Dr Olivia Smith,

PhD, Lecturer in Criminology, Department of Criminology, Anglia Ruskin University, Cambridge, United Kingdom

COURT RESPONSES TO RAPE AND SEXUAL ASSAULT IN THE UNITED KINGDOM

About this research

Criminal justice responses to rape and sexual assault in the UK have long been criticised for treating victims with suspicion and subjecting them to aggressive questioning [8]. Research has shown that stereotypes about rape, for example, that those who delay reporting an incident to the police are more likely to be lying, have affected court responses [9]. Victims have stated feeling as if they were the one on trial, because of the focus placed on evaluating their character and actions rather than the defendant's [7]. In response to these criticisms, legal professionals now receive training to counter stereotypes, new guidelines highlight the importance of considering victims' vulnerability during trial and 'special measures' have been introduced in an attempt to make giving evidence less traumatic.

Nevertheless, research conducted by Dr Olivia Smith (while at the University of Bath) has found that these measures are not having their intended effect. This brief outlines the research findings and makes recommendations for change that may be more successful.

Brief methodology

This research involved the first set of trial observations since the change of sexual offence laws in 2003. The researcher collected data by observing a large English Crown Court and making handwritten transcripts of 18 adult rape or sexual assault trials. This amounted to the vast majority of trials at this court involving adult victims of sexual violence during the 10 month fieldwork period from January to October 2012. The data was analysed for emerging themes, which were then discussed with front line service providers, as well as one of the observed barristers.

Key findings

Court responses to rape remain problematic for victims, despite some improvements in the consideration of victims' vulnerability.

Some 'special measures', such as allowing victims to give evidence by video link, can cause delays and do not guarantee that victims will avoid intimidation.

Stereotypes about rape and its circumstances, such as the idea that it is suspicious to have delayed reporting an incident to the police, are still exploited throughout trial and are not simply the result of ignorance on the part of barristers.

Judges and prosecution barristers do not always intervene when cross-examination of the victim becomes irrelevant or distressing due to their own extreme interpretation of 'the right to fair trial'.

Research findings in context

The inadequacies of court responses to rape have been widely reported in the media, from Frances Andrade's sui-

cide after giving evidence in February 2013, to recent calls for further reform of the way the Criminal Justice System handles rape cases from the Director for Public Prosecutions. Primarily, the Criminal Justice System has responded to the inadequacies of court responses by enhancing training for prosecution barristers and judges, improving good practice guidelines on questioning and introducing 'special measures'.

'Special measures' have been gradually implemented since 1999 to make it easier for vulnerable or intimidated witnesses to give evidence in court. For example, the measures limit the likelihood of encounters between the rape victim and the defendant by allowing victims to give evidence via a video link from another room or from behind an opaque screen in the courtroom. In addition, the victim's police interview can be recorded and played back on DVD so the witness does not have to give their initial, primary testimony in person at court and judges can empty the public gallery while victims give evidence. Evaluations have shown that these measures have a positive impact on victim's experiences of trial [4]; however, Dr Smith's research highlights ongoing difficulties with their use.

During the period of data collection, January to October 2012, Dr Smith found that video technology used for 'special measures' routinely failed, causing delays in the trial process. This often occurred when those in court watched pre-recorded DVD evidence via a link to a DVD player in another room. The exact cause of the technical difficulties was unclear but it appeared to be rooted in the wireless link technology. Using a separate DVD player might eliminate the possibility of a fault of this kind, but this was not standard practice. Opaque screens used to shield victims from the defendant also proved ineffective: victims still had to walk past a public gallery where the defendant's friends and family could sit and, knowingly or unknowingly, intimidate the victim. In addition, despite the existence of separate waiting areas for each party, shared entrances, corridors and smoking areas resulted in encounters between the victim and the defendant or their family outside the courtroom.

Providing enhanced training in dealing with sexual offences for prosecution barristers has been another mechanism through which the Criminal Justice System has responded to criticism. Research has highlighted that stereotypes about rape remain pervasive [9]. These stereotypes include the idea that it is suspicious to have delayed reporting an incident to the police, not having physically resisted an attack, and continued contact with the defendant post-attack. There are also stereotypes about 'true' victims

being visibly distressed during trial and that the victim's previous sexual history is always relevant to establishing consent in the case in question.

Dr Smith's research found that the enhanced training now provided has not reduced the prevalence of stereotypes in trials, and some evidence of ignorance on the part of legal professionals remains. Furthermore, Dr Smith observed that legal professionals used stereotypes to influence the outcome of a trial even after noting the realities of rape; and many appeared to be aware that the issues they raised were myths.

This appears to be partly due to the traditionally adversarial nature of criminal trials, which focuses on winning at any cost, and partly due to a tendency to measure the credibility of witnesses' evidence according to hypothetical scenarios in which everyone acts 'rationally'. Where there was a disparity between what was assumed by the hypothetical rational scenario and how the witnesses had actually behaved, the witnesses fell under suspicion.

Finally, the Government has repeatedly highlighted guidelines for judges and prosecution barristers about how best to consider the rights and vulnerabilities of victims at trial. These include the reiteration of a judge's responsibility to intervene if a barrister's question is irrelevant to the case, especially if it undermines the victim in the eyes of the jury or causes unnecessary distress. While a handful of judges were willing to intervene, they did so only in relation to the wording, and not the irrelevant or intrusive content, of barristers' questions. This did not indicate that legal professionals were insensitive to the need to consider victims' welfare, but that they held extreme interpretations of a fair trial as being a trial without any detriment to the defendant. In many cases, the victim's distress was viewed as an inevitable consequence of 'doing justice' and victims' rights became almost subordinate to defendants' rights.

Significantly, the European Court of Human Rights has noted that victims' rights need to be upheld at trial [5]. Although victims do not have specific rights within the European Convention of Human Rights (ECHR), the intrusive questioning of victims has been recognised as contravening their right to private life (Article 8). Similarly, the European Court has ruled that Article 3 (right to protection against inhuman treatment) can be contravened if the Government does not provide adequate redress for victims, or if questioning at trial becomes so traumatic as to constitute intimidation or torture [2]. While the role of the defence barrister is primarily to advance the defendant's interests and protect their right to a fair trial (Article 6), the role of the prosecuting barrister does not prioritise representing the victim's interests. As a result, the consideration of victims' and defendants' rights in England and Wales is asymmetric.

Several European Union (EU) countries are tackling this challenge by providing some form of independent representation for rape victims, often as a safeguard against misleading questions [6]. In the Republic of Ireland, for

example, victims can have a lawyer present to ensure that questioning remains strictly relevant to the case when giving evidence about their sexual history. Such legal representation has received positive evaluations [1] and can help prevent the disillusionment felt by victims upon realising that the prosecution does not represent them directly [6].

Policy implications

In light of the above, the research has several implications for policy. These include recommendations that can be implemented almost immediately and those that will require more time and consideration. Both shorter-term and longer-term approaches to change are essential to continue improving court responses to rape.

Recommendations relating to 'special measures' and trial practicalities:

Use a separate DVD player in the courtroom for showing pre-recorded DVD evidence-in-chief and avoid wireless video links where possible.

Provide alternative entrances and corridors for vulnerable or intimidated witnesses to use when moving around the court building.

Routinely empty the public gallery when vulnerable or intimidated witnesses enter and exit court.

Introduce a pager notification system to allow victims to wait away from court buildings.

Recommendations relating to stereotypes and training:

Develop clear good practice guidelines and practical training regarding stereotypes, rape myths, and 'hypothetical rational scenarios' for prosecution barristers.

Create centres of good practice by developing specialist sexual violence courts with more informal atmospheres and specialised legal professionals.

Recommendations relating to victim consideration:

Develop enhanced witness familiarisation courses, in line with the Bar Standards Board's guidelines, to be offered free of charge to vulnerable and intimidated witnesses so they know what to expect during trial.

Develop and pilot independent legal representation for victims, although the exact form of this representation needs to be debated.

Encourage the Court of Appeal to create guidance that clarifies how Articles 3 (right to protection from inhuman treatment), 6 (right to fair trial) and 8 (right to privacy) of the European Convention on Human Rights are to be considered in relation to trial practice, especially when they appear to contradict one another.

Address barriers (primarily financial constraints and a lack of awareness) that prevent victims bringing 'breach of human rights' cases to court.

Introduce national court observation schemes to enable ongoing evaluation of trial practices in rape and sexual assault cases.

References

1. Brienen, M.E.I. and Hoegen, E.H. (2000). *Victims of Crime in 22 European Jurisdictions: The Implementation of Recommendation 85 (11) of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*. Tilburg: Wolf Legal Productions.

2. Doak, J. (2008). *Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice: Reconceiving the Role of Third Parties*. Oxford, UK: Hart Publishing.
3. Ellison, L. (2001). 'The Adversarial Process and the Vulnerable Witness'. Oxford, UK: Oxford University Press.
4. Hamlyn, B.; Phelps, A.; Turtle, J. and Sattar, G. (2004). *Are Special Measures Working? Evidence from Surveys of Vulnerable and Intimidated Witnesses*. Home Office Research Study 283. London, UK: Home Office.
5. Londono, P. (2007). 'Positive Obligations, Criminal Procedure and Rape Cases'. *European Human Rights Law Review* 2, pp. 158–171
6. Raitt, F.E. (2010). 'Independent Legal Representation for Complainants in Rape Trials'. In McGlynn, C. and Munro, V.E. (eds.) *Rethinking Rape Law: International and Comparative Perspectives* (pp. 267–280). Abingdon: Routledge.
7. Sanders, A. and Jones, I. (2007). 'The Victim in Court'. In Walklate, S. (ed.) *Handbook of Victims and Victimology* (pp. 282–308). Cullompton: Willan Publishing.
8. Stern, V. (2010). *The Stern Review: A Report by Baroness Vivien Stern CBE of an independent review into how rape complaints are handled by public authorities in England and Wales*, London: Crown.
9. Temkin, J. and Krahe B. (2008). *Sexual Assault and the Justice Gap: A Question of Attitude*. Oxford: Hart Publications.

Тіна Скінер,

доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри соціології, директор навчального департаменту, Університет Бат, Бат, Великобританія;

Олівія Сміт,

доктор філософії (PhD), викладач кафедри кримінології, Англія Раскін Університет, факультет кримінології, Кембридж, Великобританія

РЕАГУВАННЯ СУДІВ НА ЗГВАЛТУВАННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Доповідь присвячена дослідженню проблем реагування судів на згвалтування та сексуальне насильство у Великобританії. Автори доводять, що судові процедури залишаються досі проблематичними для жертв сексуального насильства, незважаючи на деякі поліпшення у відношенні уразливості жертв. Це відбувається через стереотипи щодо обставин згвалтування. Надаються рекомендації для застосування «спеціальних заходів» у суді, усунення стереотипів, міфів і «гіпотетичних раціональних сценаріїв», запровадження навчання прокурорів та адвокатів.

Одержано 22.04.2015

James N. Speros,

Monitoring Officer of the Organization for Security and Co-operation in Europe, Special Monitoring Mission to Ukraine, California, USA

COMMUNITY RESPONSIBILITIES AND NEIGHBORHOOD POLICING

A guide for individuals, community groups, and businesses to successfully implement good governing partnerships

S. F. P. D. Community Oriented Policing Services April 1997

Overview

The areas of citizen involvement in managing their neighborhood can be broken into distinct but overlapping topics. No one area is more important than the rest, each is equally dependent upon the others. The following guidelines made vary in priority between individuals but all are equally valid.

Reporting, providing information on crimes and suspicious activities

For reporting purposes, crimes are considered as either emergencies or non-emergencies. You should report emergencies by calling 9-1-1. These include crimes that are in progress or about to happen, and ones that resulted in serious personal injury, property damage, or property loss.

Non-life threatening or suspicious activities are considered non-emergencies and should be reported to the SFPD at 553-0123 or to the agency with primary responsibility.

To provide information about a crime that is under investigation, call the Investigator handling the case. If you do not know the Investigator's name, call your local police station and ask to speak with your plainclothes unit to get this information.

If you have information concerning a serious crime or felony suspect and you don't want to get involved, you can make an anonymous call.

Reporting other problems and incidents

While the police are not responsible for dealing with all problems and incidents that affect public health, safety, and welfare, we are often the first agency called about such problems. In many cases we work with other agencies in addressing them. Problems involving graffiti, litter, abandoned vehicles, animals, unsafe street conditions or other public services should be reported to agencies that have that primary responsibility.

Voicing concerns about crime and disorder problems

Don't wait until crimes occur, accidents happen, or problems get out of control. Raise your concerns with your neighbors, in your neighborhood, your community, with the Community Liaison Officer at Ingleside station or your local beat officer.

Volunteering services

You can participate in community based organizations such as Neighborhood Watch and Citizens Patrol that are recognized and supported by the Police. You can also do volunteer work in various youth programs, schools,

senior center centers and other community groups in your neighborhoods.

Helping to convict and punish criminals

If you are a crime victim or witness, it is your civic duty to testify in court to help convict criminals. Criminals cannot be prosecuted, in many cases, if community members fail to fulfill this responsibility. After criminals are convicted, community members involved in the case can appear before the judge at the sentencing hearing to show support for the victim and make suggestions for appropriate punishment.

If you try to make a citizen's arrest on a person suspected of committing a crime, your safety is the first concern. You should avoid becoming physically involved if your safety might be at risk. Make sure that first aid is not needed by any other victim and summon an ambulance or the Fire Department. It is often better to get good descriptions of persons and vehicles involved. Call the Police immediately, and offer assistance in identifying a prosecuting the suspects.

Getting help WITH personal and FAMILY PROBLEMS

If you have personal or family issues you cannot handle by yourself, you have an obligation to get help before the problems get out of hand and cause further difficulties. Social services can help provide various social and crisis intervention services in the following areas: alcohol and drug abuse, child abuse, counseling, health care, housing, legal assistance, mental health and crisis retention, missing children runaways, rape and sexual assault, senior services, suicide prevention, and youth and teen services. **There is no excuse for abuse.**

Exercising parental authority

Good citizenship begins at home. As parents and guardians you bear the primary responsibility for the actions of your children. You must set good examples at home and in the community: teach morals and values, provide a safe home environment, make sure your children get a good education, direct your children into constructive activities, be involved in their activities, make them responsible and accountable for their actions, etc. Existing partnerships are available from established formal and informal institutions such as your local churches, schools, boards of education, youth oriented organizations and extended family activities.

Nonetheless, children can be influenced by peer pressure and pick up bad behavior outside the home. You must learn to recognize signs that indicate your child may be involved in gangs, drug and alcohol abuse, graffiti vandalism, and other problems. Conversely, our youth must deal with bullying, rejection by peers and self-directed violence based on adolescent fears and pressures. We must all learn how to deal with them as early as possible. These can involve peer counseling, knowledge of the curfew law,

driving safely, staying away from guns, etc.. If you cannot deal with these problems or symptoms on your own, you can get help and referrals from your local police.

Employing crime prevention methods

A great deal of crime prevention material for personal, family, property, and business safety and security is available at no charge through your local police stations. It is your responsibility to obtain and employ it. Other crime prevention services at the SFPD include home and business security inspections, and speakers on crime prevention for community meetings.

Knowing about crime and disorder in your community

A first step you can take in addressing and solving crime and disorder problems in your community is to become informed about the kinds, frequency, and locations of such incidents. Statistical information about crime is available at all City public libraries, through the newspapers, police facilities, and the Internet. While comparable information on disorder or quality of life problems are not yet available, the existence of graffiti, litter, abandoned vehicles, and other violations should be obvious to concern to residents and business owners.

Addressing and solving neighborhood problems

Individual and community actions can address and solve various types of crime and disorder problems without the direct involvement of the police. Many examples exist of ways that community members have dealt with drug problems, illegal activities on rental properties, security

of rental units, habitation of rental units, use of business property, litter and trash, graffiti, and neighborhood conflicts in general. Communities can also take action against some of the root causes of crime by boycotting and picketing uncooperative businesses and landlords, holding job fairs in community events, and cooperating with school districts.

Working with the police to solve other problems

You can also work with the police to solve other types of problems. Many examples exist of successful problem solving partnerships between the police and neighbors, property owners, community groups, businesses, community group subcommittees and other City agencies. These success stories can be discussed with police.

Commenting on POLICE Personnel performance

Our obligation to the public is to provide superior service to every individual, no matter what their status in society. You can provide a useful and necessary service by providing comments, favorable as well as unfavorable, on the performance of police personnel in their practice of neighborhood policing. These comments should be directed to the commanding officer of your local police station. These comments can be used to evaluate our officers and our application the tools we are developing in Community Oriented Policing Services. This is intended to improve service. If issues of conduct by individual officers arise, you have the right and obligation to use established complaint procedures, as guaranteed under law. We encourage your comments at all times.

Джеймс Н. Сперос,

спостерігач Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Спеціальна моніторингова місія в Україні, Каліфорнія, США

ГРОМАДСЬКІ ОБОВ'ЯЗКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДОЮ

Стаття присвячена проблемам взаємодії поліції з громадськістю. Автор статті розглядає різні форми такої взаємодії. Наголошується, що плідне співробітництво поліції з громадою призводить до встановлення довірливих відносин, зниження рівня злочинності у певному регіоні, а також допомагає вдосконалити роботу поліції завдяки постійній підзвітності поліції населенню.

Одержано 22.04.2015

Тунтула Александра Сергеевна,
кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры гражданского и уголовного права
и процесса юридического факультета Черноморского государственного университета имени
Петра Могила, Николаев, Украина

НОВАЯ ДОКТРИНА АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ ОТРАСЛИ ПРАВА И ДЕЛИКТОЛОГИИ КАК АНТИДЕЛИКТНЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Раскрытие сущности антикриминальной отрасли права и деликтологии как антиделиктных юридических наук построено на основе разработанной А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедовой и А. С. Тунтулой новой **доктрины классификации юридических наук в контексте их гипергрупповых задач**, которая, с учетом уточненного наименования, понятия, системы, иных основ существующих и перспективных юридических наук, может быть представлена в такой редакции:

1. Теорологические юридические науки, т. е. науки, призванные разработать философские, экономические, социологические, политологические, филологические, психологические, теорологические, исторические и иные теоретические основы для рационального, эффективного и качественного проведения каждого из направлений юридической деятельности, а также для становления и развития в контексте выполнения этих задач иных юридических наук.

1.1. Мононауки: философия юриспруденции (философия права – здесь и далее указано существующее наименование науки; отсутствие такого рода пояснения свидетельствует о том, что предложено наименование перспективной юридической науки либо оставлено наименование существующей науки), экономика юриспруденции (на основе политэкономии), политология юриспруденции (теория государства), социология юриспруденции (социология права), психология юриспруденции (юридическая психология), теорология юриспруденции (теория права), история отечественной теорологии и политологии юриспруденции (история государства и права Украины), история зарубежной теорологии и политологии юриспруденции (история зарубежных государств и права), история правовых учений (история правовых и политических учений) и др.

1.2. Полинауки: филология юриспруденции, энциклопедия юриспруденции, сравнительная юриспруденция (сравнительное правоведение), педагогика юриспруденции и др.

2. Регулятивные юридические науки, которые должны разработать правовое регулирование «безделиктных» (положительных, неконфликтных) сторон общественной жизни.

2.1. Теорология государственно-правового управления (государственное управление, которое как систему наук необходимо вернуть в «лоно» юриспруденции).

2.2. Внутренние (в редакции Е. В. Кириленко): авиационно-строительная, автостроительная, ан-

тиделиктная (правоохранительное право – далее в аналогичных ситуациях термин «право» опускается), атмосферная, атомно-энергетическая, банковская, библиотечная, бюджетная, ветеринарная, водная, военная, железнодорожностроительная, жилищная, земельная, издательская, информационная, искусствоведческая, кораблестроительная, культурологическая, лесная, лизинговая, лицензионная, машиностроительная, медицинская, метрологосертификатная, муниципальная, налоговая, научная, недрoarхеологическая (кодекс о недрах и др.), вузовская, охотрыболовзаповедная, пенсионная, пограничная, политизбирательная, потребохранная, текстильно-промышленная, разрешительная, регистрационная, санитарная, сельскохозяйственная, семейная, спортивная, страховая, строительная, таможенная, теологическая, торговая, транспортная, финансовая, шоу-бизнесовая, экологическая (природоохранное) и др. отрасли права Украины.

2.3. Международные (по варианту Е. В. Кириленко): атмосферная, атомно-энергетическая, дипломатическая или консульская, издательская, информационная, искусствоведческая, кораблестроительная, космическая, морская, вузовская, теологическая, спортивная, строительная, шоу-бизнесовая, экологическая и др. отрасли права.

3. Антиделиктные юридические науки.

3.1. Базисноантиделиктные юридические науки, которые должны разработать правовую основу (базис) для рационального, эффективного и качественного преодоления каждого из видов правонарушений.

3.1.1. Внутренние.

3.1.1.1. Сопутствующая: конституционная отрасль права Украины.

3.1.1.2. Моноантиделиктные: антикриминальная (уголовное) и административная отрасли права Украины.

3.1.1.3. Регулятивно-антиделиктные: трудовая (трудовое), де-факто имущественно-договорная (гражданское) и де-юре имущественно-договорная (арбитражное, хозяйственное) отрасли права Украины.

3.1.2. Международные: антикриминальная, де-факто имущественно-договорная и де-юре имущественно-договорная отрасли права.

3.2. Процедурные юридические науки, на которые возлагается задача по разработке правовой формы (процедуры, порядка) рационального,

эффективного и качественного преодоления каждой из разновидностей правонарушений.

3.2.1. Внутренние.

3.2.1.1. **Полинаучное направление:** теорология антиделиктных сведений (теория доказательств).

3.2.1.2. **Сопутствующее:** конституционное судопроизводство Украины.

3.2.1.3. **Моноантиделиктные:** антикриминальное (уголовное процессуальное) и административное (административный процесс) судопроизводство Украины.

3.2.1.4. **Регулятивно-антиделиктные:** трудовое (частично – процедурная часть Кодекса законов о труде, в основном – ряд иных дисциплинарных правовых актов), де-факто имущественно-договорное (гражданское процессуальное) и де-юре имущественно-договорное (арбитражное процессуальное, хозяйственное процессуальное) судопроизводство Украины.

3.2.1.5. **Дополнительные:** ординаторское (процедурная часть теории ОРД), исправительно-трудовое (уголовно-исполнительное) и исполнительное (ряд исполнительных правовых актов по иному, нежели антикриминальное, судопроизводству) судопроизводство Украины.

3.2.2. Международные: антикриминальное, ординаторское, де-факто имущественно-договорное и де-юре имущественно-договорное судопроизводство.

3.3. **Методические юридические науки**, задача которых состоит в разработке составных частей гласной (криминалистической) и негласной (ординаторской) методик (технических средств, общих правил обращения с ними, тактических приемов проведения практических действий, методических рекомендаций по проведению каждой из стадий такого преодоления правонарушений).

3.3.1. Мононауки: криминалистика, ординаторика (методическая часть теории ОРД).

3.3.2. Полинауки: деликтология (криминология), юридическая медицина (судебная медицина), юридическая психиатрия (судебная психиатрия), юридическая бухгалтерия (судебная бухгалтерия), юридическая статистика (судебная статистика), юридическая кибернетика (судебная кибернетика) и др.

3.3.3. Полинаучные направления: юридическая экспертология (судебная экспертология), юридическая одорология (криминалистическая одорология),

юридическая микрообъектология (криминалистическая, судебная микрообъектология) и др.

Все изложенные гипергруппы юридических наук указанные авторы классифицируют также в **контексте решения задач правотворчества и правоприменения как правовые юридические науки** (базисноантиделиктные, процедурные юридические науки, регулятивные юридические науки и в известной степени теорологические юридические науки, которые призваны разработать теорологические основы для развития каждой из юридических наук) [основным «научным продуктом» которых должна стать разработка соответствующего кодифицированного правового акта (кодекса)] и **неправовые юридические науки** (методические юридические науки и в известной степени теорологические юридические науки), задачи которых уже находятся в контексте методико-антиделиктных задач юридической деятельности, а **в контексте решения задач антиделиктологии** – на **антиделиктные юридические науки** (базисноантиделиктные юридические науки, процедурные юридические науки, методические юридические науки и в известной степени теорологические юридические науки) и **безделиктные юридические науки** (регулятивные юридические науки и в известной степени теорологические юридические науки).

Изложенное дает основание сделать заключение о том, что вместо традиционного криминального права по новой доктрине классификации юридических наук должна появиться собственно антикриминальная отрасль права (ведь отрасль является наивысшей формой систематизации правовых юридических научных знаний, частными формами систематизации которых являются институт и норма и даже ее гипотеза, диспозиция и санкции, а право как краеугольная категория юриспруденции должна представлять всю имеющуюся совокупность правовых юридических знаний), которая представляет собой антиделиктную правовую юридическую науку. Вместо же криминологии призвана появиться такая антиделиктная методическая юридическая полинаука, как деликтология, предметом исследования которой должны стать причинно-следственные связи всех разновидностей правонарушений, а не лишь криминальных правонарушений, что фактически имеет место в традиционной криминологии.

Получено 20.04.2015

Хоменко Володимир Петрович,

кандидат юридичних наук, докторант Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

В юридичній літературі неодноразово зазначалося, що справедливість, інтереси держави і її фізичних та юридичних осіб вимагають у кожному випадку відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Юридичними фактами, які зумовлюють правовідносини щодо відшкодування такої шкоди, є: вчинення кримінального правопорушення (або іншого суспільно небезпечного діяння); наявність майнової та/або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням); наявність причинного зв'язку між правопорушенням і шкодою [1].

Розберемося з термінологією. Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що настали в результаті порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. У теорії кримінального права розрізняють поняття «шкода» і «збитки». Шкода – це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на майнову та немайнову (моральну), тоді як збитки – це грошова оцінка шкоди, що здійснюється в разі неможливості відшкодування шкоди в натурі [2].

Юридичне значення шкоди, завданої кримінально караним діянням, полягає у такому: 1) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України є обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні; 2) виступає однією з найважливіших підстав криміналізації (декриміналізації) діяння (ст. 11 КК України), адже не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі); 3) вважається ознакою, на підставі якої проводиться відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень; 4) є кваліфікуючою обставиною у ряді складів злочину; 5) виступає обставиною, що враховується судом при призначенні покарання в межах санкції відповідної статті КК України. Відповідно до положень ст. 66 КК України добровільне відшкодування збитку чи усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання, у той же час серед обставин, що обтяжують покарання, ст. 67 КК України називає тяжкі наслідки, завдані злочином.

Саме відшкодування заподіяної шкоди є необхідною умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених ст. 45, 46 та окремими нормами Особливої частини КК України (ст. 212, 212¹ КК України тощо). Процесуальний порядок такого звільнення закріплюють норми КПК України (ст. 285–288 КПК України).

Кримінальним процесуальним законодавством, зокрема, главою 9 КПК України, передбачені такі форми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні: 1) добровільне відшкодування (компенсація) шкоди (ч. 1 ст. 127 КПК України); 2) примусове відшкодування (компенсація) шкоди, яке у свою чергу поділяється на такі види: цивільний позов (ч. 2 ст. 27, ст. 128, 129 КПК України); відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК України, ст. 130 КПК України, ч. 2, 3 ст. 572 КПК України); кримінально-правова реституція (п. 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100 КПК України; ч. 4 ст. 374 КПК України).

Відшкодування шкоди потерпілому за рахунок Державного бюджету відповідно є новелою кримінального процесуального закону. Так, у ч. 3 ст. 127 КПК України визначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Проте спеціального закону, яким визначалися б підстави, порядок та процедура відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету, на сьогодні не існує. Необхідність законодавчого регулювання питання відшкодування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, обумовлена міжнародно-правовими актами. Нагадаємо, у 2005 р. Україною підписано Європейську конвенцію «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів» від 24 листопада 1983 року, де у ст. 2 визначено, що, коли відшкодування шкоди, завданої в результаті умисного насильницького злочину, не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна взяти це на себе. Верховною Радою України розроблено декілька законопроектів щодо врегулювання проблеми відшкодування шкоди потерпілому за рахунок держави, проте ці документи й досі залишаються лише на папері.

Правові основи реалізації права потерпілих на державну компенсацію сформульовані у цивільному законодавстві України. Так, згідно з ч. 1 ст. 1177 ЦК України, держава, виконуючи свої публічні функції, покладає на себе *обов'язок відшкодувати майнову шкоду*, завдану фізичній особі внаслідок злочину, в разі, якщо: не встановлено особу, яка вчинила злочин; якщо особа, яка вчинила злочин, є неплатоспроможною. Аналогічне правило закріплено законодавцем і на випадок, якщо шкоду завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину (ч. 1 ст. 1207 ЦК України).

Окремим видом відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України у кримінальному процесі вважається відшкодування (компенсація) шкоди,

завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК України).

Одним із кримінальних процесуальних способів захисту майнових прав та інтересів потерпілих осіб є кримінально-правова реституція, під якою розуміють фактичне відновлення первісного майнового положення потерпілих, що існувало до його порушення, шляхом повернення майна, протиправно відчуженого внаслідок вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння неосудною особою.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства загальні умови реалізації кримінально-правової реституції полягають у такому: право власності щодо цих предметів не оскаржується; предмети не вилучені з цивільного обігу; їх передача (повернення власнику) не завадить подальшому провадженню; власник письмово погоджується їх прийняти. Зокрема, згідно зі ст. 100 КПК України речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених ст. 160–166, 170–174 КПК України (випадки тимчасового доступу до речей і документів та арешту майна).

Ще однією специфічною формою відшкодування шкоди є покладення на неповнолітнього обов'язку усунути завдану шкоду (*примусовий захід виховного характеру у разі звільнення його від покарання*). Слід зазначити, що на відміну від раніше згаданих форм відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, дана форма безпосередньо урегульована нормами матеріального права, а не процесуального. Так, відповідно до ст. 105 КК України неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, суд може звільнити від покарання, зобов'язавши відшкодувати заподіяні злочином майнові збитки. Як бачимо, виключно суд вирішує питання про звільнення неповнолітньої особи від покарання із застосуванням зазначеного вище примусового заходу виховного характеру. Водночас слідчий та прокурор своєю діяльністю ще на стадії досудового розслідування зобов'язані вжити всіх необхідних заходів для встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також факту наявності у неповнолітнього, що його вчинив, майна, коштів або власного заробітку з метою визначення фактичної можливості для подальшого застосування до нього в судовому порядку положень п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Право, 2010. – 456 с.

Одержано 20.04.2015

Швець Віктор Дмитрович,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Вчиненню адміністративних правопорушень у сфері прав суб'єктів землекористування властиві загальні причини вчинення правопорушень.

У цілому причини адміністративних правопорушень, що посягають на права суб'єктів землекористування, можуть бути різними, залежно від конкретного різновиду такого правопорушення. Так, до причин вчинення правопорушень, пов'язаних із псуванням та забрудненням сільськогосподарських та інших земель, порушенням правил використання земель, вочевидь, належить відсутність чіткого усвідомлення особливої цінності земель для забезпечення життєво необхідних потреб кожного жителя України у харчуванні, безпечному навколишньому природному середовищі, просторово-територіальному базисі для розміщення житлових та інших суспільно важливих споруд, інженерної інфраструктури тощо. Стосовно адміністративних правопорушень, що посягають на права та законні інтереси суб'єктів землекористування, зокрема, самовільного заняття земельної ділянки, слід зазначити, що певною специфікою причин в окремих випадках є очевидна неповага до права титульного землекористування як з боку власника земельної ділянки чи суміжних землекористувачів, так і з боку інших суб'єктів адміністративних правопорушень, у тому числі посадових осіб.

Особливостями запобігання адміністративним правопорушенням у сфері захисту суб'єктів прав землекористування можна назвати:

- по-перше, запобігання адміністративним правопорушенням у сфері захисту суб'єктів землекористування відбувається шляхом застосування певної системи заходів, серед яких можна виділити наступні види: за адресатом – індивідуальні та колективні; за способом впливу – теоретичні та практичні; за відношенням до факту право-

порушення – ті, що застосовуються безвідносно до правопорушення (наприклад, роз'яснення законодавства), та ті, які спираються на наявні факти існування правопорушення і вживаються з метою недопущення їх повторення в майбутньому (притягнення винних осіб до певного різновиду юридичної відповідальності за земельні правопорушення, поширення інформації про кількість виявлених правопорушень та характер адміністративних стягнень тощо); за суб'єктом вчинення: представниками органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи громадськості та ін.;

- по-друге, запобігання адміністративним правопорушенням у сфері захисту суб'єктів землекористування можна розглядати як систему заходів, спрямованих на попередження вчинення адміністративних правопорушень шляхом виявлення й усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, а також виховання суб'єктів правовідносин, у тому числі й роз'ясненням норм адміністративного законодавства та притягненням винних до певного різновиду юридичної відповідальності;
- по-третє, запобігання правопорушенням у сфері земельних відносин має сприяти професіоналізму працівників державних установ і місцевого самоврядування, які займаються питанням земельних відносин, знаннями чинного законодавства і підзаконних актів, які регламентують земельні правовідносини, і відповідне виконання їх вимог;
- по-четверте, правове виховання суб'єктів землекористування, підвищення їх мотивації до дбайливого ставлення щодо володіння, користування та збереження землі як основного національного багатства України.

Одержано 22.04.2015

Шевелев Костянтин Євгенійович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ У РОБОТУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ПРИ РОЗКРИТТІ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Криміногенна ситуація в Україні упродовж останніх 5 років залишається вкрай тяжкою. Навіть при зменшенні, у окремі періоди, рівня злочинності, кількість тяжких злочинів стабільно сягає 45–55 %. Проте найбільшу тривогу викликав стан розкриття умисних вбивств. Наприклад, щороку лише у Одеській області жертвами вбивць стають понад 300 осіб, за останні 5 років у регіоні загинуло більше двох тисяч осіб, нерозкритими залишаються близько 35 % кримінальних справ та проваджень зазначеної категорії.

Вказана критична ситуація передусім пов'язана з суттєвими прорахунками у роботі слідчо-оперативних працівників правоохоронних органів.

Так, у значній кількості випадків некваліфіковано, без застосування сучасної криміналістичної техніки проводилися огляди місць подій, безвідповідально організувалася робота працівників карного розшуку по встановленню осіб, причетних до вчинення злочинів.

Основним фактором, що може позитивно позначитися на організації роботи по розкриттю та розслідуванню умисних вбивств та інших тяжких насильницьких злочинів, особливо, вчинених організованими групами, має стати творчий, нетрадиційний підхід до організації і проведення слідчих дій та оперативних заходів, взаємодії правоохоронних органів та суду.

Зокрема, у деяких регіонах України утворено «аналітичні групи» за територіальним принципом, що забезпечує взаємозаміну працівників у разі потреби. До складу цих груп входять найбільш кваліфіковані співробітники карного розшуку, підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та прокуратури, що переслідують єдину ціль – розкриття тяжких резонансних злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв, і розкриття злочинів по «гарячих слідах». Група працює паралельно зі слідчим (групою), який розслідує вбивство. Основне завдання аналітичної групи – накопичення оперативної інформації щодо можливих мотивів злочину, свідків та підозрюваних, інших осіб, причетних до протиправного діяння, знарядь, речових доказів, місця їх знаходження та іншої інформації, яка сприятиме розкриттю вбивства.

Реальним результатом роботи слідчих та аналітичних груп стало направлення у 2011 р. до суду кримінальної справи за фактами виявлення розчленованих трупів на Одеському міському сміттєзвалищі, що обслуговується німецькою фірмою. Після виявлення факту вчинення кількох таких вбивств на початку року 50 гектарів території сміттєзвалища були розбиті на окремі ділянки, які закріплені за конкретними районами міста. Крім того, ці ділянки, у свою чергу, поділені на сектори відповідно до назв вулиць і навіть кварталів. Такі заходи допомогли швидко встановлю-

вати, з яких саме контейнерів вивозилося сміття з частинами розчленованих трупів, і звузити коло пошуку місця вчинення злочину і встановлення особи потерпілих, з послідуочим відпрацюванням висунутих версій. Із 12 таких вбивств розкрито 10, робота по розкриттю двох інших злочинів активно продовжується.

Також серед найважливіших факторів протидії вчиненню умисних вбивств можна виділити переорієнтування роботи правоохоронних органів, у першу чергу, спрямування зусиль на виявлення і знешкодження формувань бандитської спрямованості, руйнування їх економічного підґрунтя, припинення злочинної діяльності кримінальних лідерів та авторитетів.

Так, у 2011 р. на території Дніпропетровської області викрито та знешкоджено організоване злочинне угруповання на чолі з раніше неодноразово судимим «N», до складу якого входило понад 40 осіб, на рахунок яких значилося 170 злочинів, у тому числі вбивства за обтяжуючих обставин, розбійні напади та пограбування. У злочинців вилучено близько 100 одиниць вогнепальної зброї, у тому числі 6 автоматів «Калашникова», пістолет «ПСМ» з глушником, 3 пістолети «ТТ», 4 пістолети іноземного виробництва, 4 револьвери, 5 обрізів, 3 саморобні рушніці, близько 3 тисяч патронів, 7 бойових гранат, 5 запалів та 5 кг вибухівки. Виявлено канал поставок вогнепальної зброї громадянином «D» із території Чеченської Республіки.

У ході розслідування ряду резонансних кримінальних справ правоохоронними органами Київської області, за отриманою інформацією, викрито злочинну групу з 11 осіб (мешканців Києва, Житомиру, Республіки Молдова) бандитсько-рекетирського спрямування на чолі з колишнім працівником органів внутрішніх справ «N». Зловмисники «спеціалізувалися» на вимаганні з викраденням громадян, вчинили ряд корисливих злочинів на території України, Республіки Молдова та два вбивства «на замовлення» у Львівській області. У членів бандформування вилучено гранатомет РПГ-26, 8 автоматів «SKORPION CZ» та «AKM», понад 5 тисяч набоїв та 46 магазинів до автоматичної зброї, 46 гранат, 11 тротилових шашок, 4 вибухові пристрої «МД», міну «МОН-90», 5 комплектів лазерних прицілів, глушники, запали, мікровимикачі та накалювальні механізми до вибухових пристроїв, 11 автомашин.

Таким чином, можна зазначити, що при наявності тотального недофінансування, кризи та інших негативних факторах, які впливають на рівень злочинності, оперативність правоохоронних органів, професіоналізм та здатність до аналітичної роботи дають позитивні результати навіть у надскладному напрямку – розкриття умисних вбивств, у тому числі за «умов неочевидності».

Одержано 22.04.2015

© Шевелев К. Є., 2015

УДК 343.125(477)

Якимчук Богдан Володимирович,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Київ, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШКОДЖЕННЯ ПІДОЗРЮВАНИМИ, ОБВИНУВАЧЕНИМИ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ ТА КОМПЕНСАЦІЇ НИМИ ЗАПОДІЯНИХ ЗБИТКІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ТАКИХ ЗАСОБІВ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

В сучасний період реформування економічної, політичної, правової та соціальної сфер життя в Україні надзвичайно активно здійснюються заходи, спрямовані на вдосконалення усіх сторін її державного механізму. Відповідно, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку Українського громадянського суспільства виникла необхідність аналізу позитивного зарубіжного досвіду провозастосування.

Зупинимо нашу увагу на зарубіжному досвіді застосування електронних засобів контролю (далі – ЕЗК) і відповідальності за пошкодження підозрюваними, обвинуваченими ЕЗК та компенсації ними заподіяних збитків. Вважаємо за необхідне також оцінити перспективи таких засобів використання в Україні.

Вважаємо, що позитивний досвід зарубіжних країн щодо застосування електронних засобів контролю дійсно лише сприятиме ефективному впровадженню нових правових норм, які вже опрацьовані та впроваджені в кримінально-процесуальне законодавство цих країн. Важливо зазначити, що в деяких зарубіжних країнах (США, Великій Британії, Австрії тощо) за використання електронних засобів контролю передбачено плату.

Так, в США домашній арешт є як запобіжним заходом, який застосовується до винесення заключного рішення суду, так і мірою покарання. Цей вид покарання передбачений Зводом законів США (United States Code) 1976 року [1], а також власним правом штатів. У 1983 р. Верховний суд штату Нью-Мексико (США) вперше узаконив носіння натільних електронних засобів контролю як один з обов'язків, які покладають на осіб, яким як запобіжний захід обрано домашній арешт. Зокрема, на сьогодні в США діє урядова програма електронного моніторингу (Electronic Monitoring Program), в рамках якої існує Шерифська програма домашнього арешту (Sheriff Home Detention program) [2]. В межах цієї програми на підставі рішення суду засуджений сам платить державі до 600 доларів на місяць за використання обов'язкових електронних засобів нагляду. Отже, платежі за електронний моніторинг є частиною вироку суду. Ці платежі мають бути оплачені для повного виконання вироку. Крім того, існує можливість платити за електронний моніторинг за допомогою інтернету. Отримання державою оплати за використання електронних засобів контролю за підозрюваними, обвинуваченими досить часто є виправданим і необхідним, оскільки особа, яка вчинила злочин, повинна зробити якийсь внесок на користь держави, суспільства, а не постійно отримувати від держави безкоштовні послуги, нічого не роблячи натомість.

Відтак, виходячи з діючого законодавства України, можна стверджувати, що особа, у якої викрали майно або відносно якої вчинено інше кримінальне правопорушення, шляхом сплачування податків буде утримувати злочинця, який вчинив даний злочин. Саме тому в такій ситуації ініціативність застосування домашнього арешту повинна виходити від обвинуваченого, щоб не виникало питань щодо неможливості сплати за використання електронного засобу контролю.

У Великій Британії засоби електронного контролю використовуються найбільш активно – вони застосовуються більш ніж до 9 тис. засуджених. Згідно зі ст. 177 Закону про кримінальне правосуддя 2003 р. (Criminal Justice Act) [3], суд, видаючи наказ в інтересах суспільства (Community order), включає до нього одне або кілька зобов'язань, які покладаються на засудженого, крім того, в певних випадках суд в доповнення зазначає в наказі вимоги щодо електронного моніторингу (Electronic monitoring requirement) за засудженим. Електронний моніторинг обов'язковий при призначенні вимоги про заборону відвідувати визначені місця і про заборону залишати місце проживання у визначений час (ст. 215). Прецедентна практика Великої Британії свідчить про практику відшкодування шкоди за навмисне знищення або пошкодження підозрюваним, обвинуваченим електронних засобів контролю.

У Франції домашній арешт не є «чистим», як, наприклад, у США. Зокрема, особа, до якої застосований домашній арешт, має право працювати, навідуватись до друзів, ходити в кіно тощо. Щоправда, усе це за умови, що така особа знаходиться у себе вдома в вечірній час і не залишає свою оселю по неділях. Призначений такий вид покарання для засуджених, які вже відбули половину строку тюремного ув'язнення і можуть бути звільнені, проте зобов'язані знаходитись під поліцейським контролем до закінчення строку, визначеного судом. Статистичні дані свідчать про значну ефективність такого підходу, адже за останні три роки лише 15 осіб ризикнули порушити закон. В найближчій перспективі сферу застосування електронного контролю у Франції планується розширювати. Це торкнеться багатьох осіб, на яких заведена кримінальна справа. Замість того, щоб тримати у слідчих ізоляторах, їх будуть забезпечувати ЕЗК і відправляти під домашній арешт.

У Російській Федерації передбачено цивільно-правову відповідальність за пошкодження, втрату електронних засобів контролю відповідно до ст. 15 (Відшкодування збитків), ст. 1064 (Загальні підстави

© Якимчук Б. В., 2015

відповідальності за заподіяння шкоди) Цивільного кодексу РФ [4]. Крім того, особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності відповідно до положень ст. 167 (Навмисне знищення або пошкодження майна) КК РФ [5].

Аналогічний порядок в Республіці Білорусь.

У ст. 149 КПК Республіки Казахстан [6] чітко не прописано, що домашній арешт як запобіжний захід полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово чи у певний період доби. Проте в ч. 2 цієї ж статті зазначено, що стосовно особи, до якої обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, може бути встановлене обмеження виходу з житла. Зокрема, в абз. 3 п. 5 Інструкції про застосування домашнього арешту як запобіжного заходу [7] Республіки Казахстан зазначено, що у необхідних випадках місце утримання особи під домашнім арештом визначається органом, який здійснює кримінальне провадження. Це може бути лікарня, клініка, пансіонат, дача, інші місця й орендовані приміщення. Також у п. 7 Інструкції визначено, що допускається надання підозрюваному, обвинуваченому житла родичами та іншими особами на час провадження по кримінальній

справі. В такому випадку органу, який здійснює кримінальне провадження, необхідна письмова згода цих осіб, а також повнолітніх осіб, які проживають разом з ними.

Слід зазначити, що рівень розвитку такого інституту, як домашній арешт із застосуванням ЕЗК, у всіх розглянутих країнах неоднаковий. В кожній країні є свої особливості, як позитивні, так і негативні. Варто також врахувати міжнародний досвід з цього питання, зокрема положення законодавства Республіки Казахстан, Республіки Білорусь та Російського кримінального процесуального закону про те, що з урахуванням стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначено також і лікувальну установу тощо. Відтак, вважаємо, що в Українському законодавстві дійсно доречно опрацювати правовий механізм стягування коштів за користування електронними засобами контролю. Доречно провести оцінку можливості імплементації зарубіжного досвіду застосування ЕЗК в частині функціонування правового механізму відповідальності за пошкодження підозрюваними, обвинуваченими ЕЗК та компенсації ними заподіяних збитків.

Список використаних джерел

1. United states Code [Electronic Resource]. – Way of access : [www. document.http:// www.caselaw.lp.findlaw.com/cascode/uscodes/2](http://www.document.http://www.caselaw.lp.findlaw.com/cascode/uscodes/2)
2. City and County of Denver [Electronic Resource]. Electronic Monitoring – Way of access : <https://www.denvergov.org/mos/ManagerofSafety/AlternativeCorrections/CommunityCorrections/ElectronicMonitoring/tabid/443473/Default.aspx>
3. Criminal Justice Act [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>
4. Гражданский кодекс РФ. Част. 1. Федеральный закон от 30.11.1994 № 51-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 1994. – № 32, ст. 3301. – 05 декабря.
5. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М., 2008.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : [учеб.-практ. пособие]. – Алматы : Норма-К, 2002. – 232 с.
7. Инструкция о применении домашнего ареста в качестве меры пресечения: совместный приказ и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 6 октября 2005 года № 590, Генерального прокурора Республики Казахстан от 18 октября 2005 года № 56, Председателя Комитета национальной безопасности Республики Казахстан от 22 октября 2005 года № 187 и Председателя Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовой полиции) от 7 октября 2005 года № 214 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http:// online.zakon.kz/Document/?doc_id=3_003_5575](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3_003_5575)

Одержано 19.04.2015

Яковець Ірина Станіславівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Існування такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, пов'язано з низкою серйозних проблем. Так, для утримання таких засуджених ще й досі не створено належних умов, а на відміну від усіх інших видів покарання, довічне позбавлення волі має характерну тільки йому властивість – постійне збільшення кількості засуджених (у середньому 100 осіб на рік). Сприяє невиправданому зростанню чисельності засуджених до довічного позбавлення волі й каральна практика судочинства, у результаті якої названий вид покарання призначається навіть співучасникам, які безпосередньо не вчиняли злочину та не перебували в місці його вчинення.

Приріст цієї категорії засуджених неминуче впливає на погляди населення, оскільки все більше громадян із найближчого соціального оточення фактично втягуються у сферу, пов'язану із застосування даного покарання.

Перегляду потребує й існуюча можливість застосування довічного позбавлення волі до жінок. Загально визнаний принцип рівності засуджених перед законом не означає рівності при призначенні їм покарання, умов його відбування чи рівності у поведженні. Це зумовлено, крім міркувань етичного характеру, й особливостями психологічного розвитку, певними психофізіологічними особливостями жінок, які більш уразливі у взаємодії з оточуючим світом, аніж чоловіки. Україна ж зараз – єдина з країн колишнього СРСР, де довічне ув'язнення поширюється на жінок (за винятком неповнолітніх, тих, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, або досягли пенсійного віку).

Загально відомо, що жінки психологічно вразливіші за чоловіків, їм набагато важче переносити перебування в ув'язненні. Цілком виправданим є підхід, коли до вразливих категорій громадян, незалежно від тяжкості злочину, не застосовуються крайні, найсуворіші покарання. Світовий досвід підтверджує, що тривале перебування в ув'язненні дуже часто призводить до деградації особистості. В умовах України відсутня суспільно важлива та виправдана мета застосування до жінок довічного ув'язнення. Можливість каяття для таких злочинців мусить стати в нашому суспільстві більш вагомою цінністю, ніж помста або кара. Тому наявність чи відсутність у країні довічно ув'язнених жінок є мірою жорстокості суспільства.

Засуджені довічно в Україні – це єдина категорія засуджених, які не можуть бути звільнені умовно-достроково, незважаючи на те, що таке давно та успішно використовується в інших країнах. Так, згідно із

статистичними даними, опублікованими експертами Ради Європи, засуджені до довічного позбавлення волі, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення, найрідше потрапляють знову за ґрати, оскільки добре усвідомлюють, що, коли хоча б трішечки відійдуть від прямої лінії, яка від них вимагається, то будуть засуджені знову, і тоді вже до смерті. Крім того, вони старіють, і треба враховувати, що вік теж лікує від злочинства.

Міжнародна практика стосовно засуджених довічно є такою: на даний момент в дев'яти країнах довічного позбавлення волі не існує (Андорра, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Сан-Марино, Сербія та Іспанія). Максимальний термін позбавлення волі в цих країнах коливається від двадцяти одного року в Норвегії до сорока п'яти в Боснії і Герцеговині. У Хорватії в разі сукупності злочинів може бути призначене п'ятдесятирічний строк.

У більшості країн, де покарання у виді довічного позбавлення волі може бути призначене, існує окремий механізм розгляду пропозиції перегляду вироку після відбування певного мінімального періоду, встановленого законом. Такий механізм, інтегрований у межах закону і практики винесення вироків, передбачено в законодавстві тридцяти двох країн: Албанії (25 років), Вірменії (20), Австрії (15), Азербайджану (25), Бельгії (15 – з розширенням до 19 або 23 років для рецидивістів), Болгарії (20), Кіпру (12), Чехії (20), Данії (12), Естонії (30), Фінляндії (12), Франції (зазвичай 18, але 30 років за певні вбивства), Грузії (25), Німеччини (15), Греції (20), Угорщини (20, якщо суд не розпорядиться про інше), Ірландії (попередній огляд Комісією з умовно-дострокового звільнення після 7 років, за винятком деяких видів вбивства), Італії (26), Латвії (25), Ліхтенштейну (15), Люксембургу (15), Молдови (30), Монако (15), Польщі (25), Румунії (20), Росії (25), Словаччини (25), Словенії (25), Швеції (10), Швейцарії (15 років, що зводяться до 10 років), колишньої югославської республіки Македонії (15) і Туреччини (24 роки, 30 – для обтяжуючого довічного ув'язнення і 36 – для сукупного покарання при обтяжуючих обставинах довічного ув'язнення). У Шотландії при присудженні довічного ув'язнення, суддя зобов'язаний встановити мінімальний термін, незважаючи на ймовірність того, що такий період буде перевищувати залишок природного життя ув'язненого.

Додамо, що є п'ять країн, в яких не передбачено умовно-дострокове звільнення для довічно

ув'язнених: Ісландія, Литва, Мальта, Нідерланди і Україна. Ці країни, тим не менш, дозволяють довічно ув'язненим просити заміни довічного ув'язнення за допомогою міністерського, президентського або королівського помилювання. В Ісландії, хоча воно ще доступне як покарання, довічне позбавлення волі ніколи не було винесено.

У доповнення зауважимо, що, крім Англії і Уельсу, є шість країн, які мають системи умовно-дostroкового звільнення, але які, тим не менше, передбачили спеціальні умови для певних злочинів або вироків, щодо яких умовно-дostroкове звільнення не доступне. Йдеться про такі країни, як Болгарія, Угорщина, Франція, Словаччина, Швейцарія (для сексуальних або насильницьких злочинів, які розглядаються як небезпечні і невиліковні) і Туреччина.

Як визначають фахівці з міжнародних стандартів, поведження з засудженими, рішення про те, чи представляє довічно засуджений загрозу для суспільства, завжди суперечливе. Одним із найбільш важливих кроків при визначенні ефективної політики у сфері довічного позбавлення волі є розробка справедливої, добре обміркованої та гуманної процедури, що дозволить оцінити готовність того чи іншого довічно ув'язненого до виходу на свободу. Міжнародні документи, на відміну від українського національного законодавства, не бачать жодних проблем щодо звільнення такої особи достроково.

Сама ідея наведеної ініціативи є послідовною і такою, що враховує вимоги міжнародних стандартів у цій сфері. Починаючи з 1976 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв ряд резолюцій і рекомендацій щодо застосування довгострокового і довічного вироків ув'язненим.

Назвемо як приклад Резолюцію 76 (2) від 17 лютого 1976 р., в якій Комітет надав ряд рекомендацій державам-членам. До них належать: «1) проводити кримінальну політику, відповідно до якої тривалі вирокі встановлюються тільки тоді, якщо вони необхідні для захисту суспільства; 2) вжити необхідних законодавчих та адміністративних заходів із метою сприяння відповідного лікування під час виконання [довгострокового] покарання; (...) 9) переконатися, що справи всіх в'язнів будуть розглянуті якомога раніше, щоб визначити, чи дійсно умовно-дostroкове звільнення може бути надане; 10) надати ув'язненому умовно-дostroкове звільнення відповідно до нормативних вимог, що висуваються до часу відбування покарання, як тільки успішний прогноз буде сформульовано; міркування загального попередження саме

по собі не повинно виправдовувати відмову від умовно-дostroкового звільнення; 11) додати до довічного ув'язнення ті ж самі принципи, що застосовуються до довгострокових вироків; 12) забезпечити проведення перегляду, про який йдеться в [пункті] 9, з довічного ув'язнення, яке має відбуватися, якщо це не зроблено раніше, після восьми-чотирнадцяти років позбавлення волі і з повторенням регулярними інтервалами».

Наступною згадаємо Рекомендацію 2003 (23) (про організацію тюремними адміністраціями довічного та інших тривалих термінів позбавлення волі), яка була прийнята Комітетом Міністрів 9 жовтня 2003 р. Преамбула рекомендації проголошує, що: «При виконанні вироків позбавлення волі необхідно встановити баланс між цілями забезпечення безпеки, порядку і дисципліни в пенітенціарних установах, з одного боку, та забезпеченням ув'язненим гідних умов життя, активних і конструктивних режимів підготовки до звільнення та інше – з другого» у Пункті 2 цієї Рекомендації йдеться про цілі управління довічними засудженими та іншими довгостроковими ув'язненими, щодо яких необхідно: «... збільшити і поліпшити можливості для цих ув'язнених успішно переселитися в суспільство і провести законслухняне життя після їх звільнення».

Крім того, вимога реальної можливості дострокового звільнення є складовою норми, що закріплена у практиці Європейського суду з прав людини щодо ст. 3 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод (див. *Vinter v. the UK* (no. 66069/09, 130/10 та 3896/10), *Kafkaris v. Cyprus* (Grand Chamber, no. 21906/04), *Léger v. France* (19324/02)). У цих рішеннях Європейський суд зробив висновок, що, коли внутрішнє законодавство не передбачає можливості перегляду такого вироку засудженого довічно або можливості його дострокового звільнення, довічне ув'язнення не буде відповідати стандартам ст. 3 Конвенції.

Вимога передбачення можливості дострокового звільнення засуджених довічно також міститься у стандартах, розроблених Європейським комітетом із запобігання катуванням (Меморандум «Фактичне/реальне довічне позбавлення волі» (СРТ (2007) 55)), та багатьох інших стандартах. Так, вона є виправданою з точки зору безпеки суспільства, що підтверджувалася та підтверджується науковими дослідженнями у галузі кримінології.

Усе наведене вказує на необхідність удосконалення як практики призначення, так і змісту та умов виконання такого виду покарання, як довічне позбавлення волі.

Одержано 22.04.2015

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЧИМА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

УДК 343.53

Балабан Дмитро Олександрович,

студент 3-го курсу факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ШАХРАЙСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У даний час в Україні продовжується процес побудови демократичної і правової держави, відбуваються докорінні економічні, соціальні та політичні перетворення. На жаль, усе це проходить непослідовно, інколи суперечливо, що разом із негативною спадщиною минулого суттєво впливає на всі сфери соціальної дійсності, у тому числі і на злочинність. Як наслідок, упродовж останніх років спостерігається стійке абсолютне і відносне зростання протиправних посягань на власність, а серед них – і на приватну власність громадян. Справедливості ради, відмітимо, що хоча наприкінці 2014 – початку 2015 рр. їх кількість дещо знизилася, проте динаміка викликає занепокоєння. Між тим ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, оскільки Конституцією України 1996 р. проголошується непорушним право приватної власності (ст. 41). На державу покладено обов'язок всебічно (у тому числі і кримінально-правовими засобами) захищати права всіх суб'єктів власності.

Незважаючи на те, що серед злочинів проти приватної власності громадян домінують крадіжки, в останні роки фіксується зростання і рівня грабежів, розбоїв, шахрайств. За даними офіційної статистики, динаміка шахрайства залишається несприятливою. При цьому необхідно мати на увазі, що шахрайство до того ж є високолатентним злочином.

З огляду на сказане можемо констатувати, що в країні назріла необхідність більш предметного кримінологічного вивчення шахрайства проти приватної власності громадян, тому що вчені-кримінологи звертали увагу в основному на інші, більш поширені корисливі злочини. Шахрайство ж через незначну питому вагу у структурі зареєстрованої злочинності не було предметом самостійних кримінологічних досліджень в Україні. Проте в умовах ринкових відносин воно набуває нових рис, з'являються нові його види, які не аналізувалися раніше. Шахрайство нині також має тенденцію до постійного зростання [1].

У ст. 190 Кримінального кодексу України (2001) шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою і за його вчинення встановлена кримінальна відповідальність. Наведена дефініція, поперше, дозволяє виділити два різновиди шахрайства – розкрадання чужого майна і придбання права на чуже майно, а по-друге, містить вказівку на конкрет-

ні способи його здійснення, відмежовуючи його від інших видів злочинних діянь, йдеться про обман або зловживання довірою [2].

При шахрайстві злочинець із метою заволодіння чужим майном або правом на нього використовує обман щодо особи, у власності, володінні або веденні якої знаходиться майно, внаслідок чого ця особа, будучи введеною в оману, добровільно передає майно злочинцю. Особливістю шахрайства є те, що злочинець може заволодіти правом як на матеріальні, так і на нематеріальні речі. Шахрайство може бути пов'язане з придбанням права на чуже майно, коли ніякий матеріальний предмет винним не вилучається з чужого володіння і не звертається на користь власника або інших осіб. Шляхом шахрайства суб'єкт у змозі придбати право вимоги на чуже майно: внесок в банці, безготівкові гроші, закладене майно та ін. [3].

З позиції кримінального права набуття права на майно не рівнозначне придбання майна. Власник для того, щоб реалізувати це право на майно, тобто придбати майно, повинен вчинити ще інші, додаткові дії. Особі, що придбала право на майно протиправно, зокрема, шляхом обману або зловживання довірою, власник даного майна може перешкодити в реалізації цього права за допомогою звернення в правоохоронні або інші державні органи. Вказане обґрунтовує визначення шахрайства як здійсненого з корисливою метою протиправного безвідплатного придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою, що створює реальну можливість спричинення збитку власникові або іншому володільцю відповідного майна.

З урахуванням наведеного вважаємо за доцільне запропонувати певні уточнення терміна шахрайство. Зокрема, його складової – обману. Беручи до уваги різноманітність проявів шахрайства в сучасних умовах та його маскування, обман визначається як поведінка особи, яка свідомо спрямована на те, щоб будь-якими засобами сформувати в іншій людині уявлення, яке не відповідає дійсності, і спонукати її до передачі майна або права на нього. Під зловживанням довірою як способом вчинення шахрайства слід розуміти використання особою для заволодіння чужим майном до-

© Балабан Д. О., 2015

вірливих відносин, які склалися при відсутності ознак обману [4].

На нашу думку, також слід доповнити роз'ясненням, як кваліфікувати ознаку шахрайства: шахрайство, що вчинюється особою з використанням

службового становища. Ці доповнення є доречними у зв'язку з особливою суспільною небезпечністю вчинення шахрайства з використання службового становища.

Список використаних джерел

1. Шапочка С.В. Шахрайство – корисливий злочин проти власності: історія та сьогодення [Електронний ресурс] / С.В. Шапочка // Науково-практичний журнал. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/9text/g9_19.htm.
2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М.Й Коржанський. – К., 1996. – С. 144.
3. Лимонов В. Отграничение мошенничества от смежных составов преступлений / В. Лимонов // Законность. – 1998. – № 3. – С. 41.
4. Пазинич Т.А. Криміналістична характеристика шахрайств та основні положення їх розслідування: дис. ... канд. юрид. наук, спеціальність: 12.00.09 [Електронний ресурс] / Т.А. Пазинич. – Х., 2006. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/350970.html>.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Білоус Костянтин Віталійович,

студент 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СІМ'Ї ТА НЕПОВНОЛІТНІХ

У теорії кримінального права дискусійним є питання про необхідність виділення окремого розділу в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК), присвяченого злочинам проти сім'ї та неповнолітніх.

І. О. Бандурка вважає, що створення в Особливій частині КК України окремого розділу про злочини проти сім'ї та дитини є недоцільним не тільки тому, що він буде занадто великим, мінливим та неосяжним, а й у зв'язку з тим, що переважна більшість статей такого розділу неминуче буде дублювати багато інших статей кримінального закону. Науковець підкреслює, що на захист дитинства у чинному КК України спрямована цілісна система норм Загальної та Особливої частин КК України, яку неможливо охопити будь-яким окремим розділом, внаслідок чого наукові пошуки слід спрямовувати не на марні спроби створення окремого розділу, а на вдосконалення існуючої системи кримінально-правового захисту дитинства в Україні [1, с. 401].

Послідовниками виділення злочинів проти сім'ї та неповнолітніх в окремий розділ Особливої частини КК України є С. Я. Лихова, В. О. Навроцький, Л. В. Дорош, О. І. Белова, Н. С. Юзікова, В. В. Гальцова, С. М. Морозюк, які обґрунтовують таку необхідність наявністю самостійного родового об'єкта, на які посягають такі злочини. Як зазначає Л. В. Дорош, такий крок сприятиме більш правильному відображенню особливостей родового об'єкта посягання на інтереси сім'ї та дітей, підкреслить ступінь суспільної небезпечності і значення боротьби з ними. Систематизація норм щодо злочинів у шлюбно-сімейній сфері, на думку науковця, матиме також велике виховно-превентивне значення, що допоможе більш ретельному вивченню й встановленню причин та умов, що сприяють їх вчиненню [4, с. 46–47]. На думку Н. С. Юзікової, виділення зазначеною структурного утворення в Особливій частині КК є доцільним, бо діти є особливим об'єктом захисту, внаслідок чого відповідальність за злочини проти них має відрізнятися від злочинів щодо дорослих. Крім того, наявність самостійної глави у КК привертатиме увагу слідчих, прокурорів, суддів до особливостей об'єкта посягання і сприятиме правильному вирішенню питань призначення покарання із цієї категорії справ [8, с. 60].

В. В. Гальцова зазначає, що суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток та функціонування сім'ї, що є видовим об'єктом злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», доцільно виокремити як самостійний родовий об'єкт, тобто ст. 164–169 КК помістити у новий розділ «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» [3, с. 226].

В. О. Навроцький пропонував виокремити у КК України 1960 р. главу «Злочини проти сім'ї» та передбачити у ній кримінальну відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків [7, с. 145].

На думку С. Я. Лихової, Л. В. Дорош, О. І. Белової, Н. С. Юзікової до новоствореного розділу (глави) мають увійти не лише вищезазначені злочини проти сім'ї, а також деякі норми з інших розділів КК. Так, С. Я. Лихова вважає, що до розділу «Злочини проти інтересів сім'ї, підопічних та неповнолітніх» повинні увійти діяння, передбачені статтями 164–169 КК України, тобто ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК); ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК); злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК); зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК), а також підміна дитини (ст. 148 КК); експлуатація дітей (ст. 150 КК) та втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК) [6, с. 253].

О. І. Белова під родовим об'єктом злочинів проти сім'ї та неповнолітніх має на увазі сімейні відносини та відносини, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх. На її думку, виокремлений розділ «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» має включати: 1) злочини, що посягають на особисті немайнові відносини: злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК), підміна дитини (ст. 148 КК), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК); 2) злочини, що посягають на майнові відносини: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК), зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК); 3) злочини, що посягають на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх: неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК), експлуатація дітей (ст. 150 КК), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК), статеві зносини з особою, яка не

досягла статевої зрілості (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) [2, с. 92, 131–132].

На думку С. М. Морозюка, родовим об'єктом злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних є сімейні та опікунські правовідносини. Науковець зазначає, що при виділенні окремого розділу «Злочини проти інтересів сім'ї та підопічних» до нього слід включити не тільки статті 164–169 КК України, а також ст. 148 КК (підміна дитини), ч. 3, 4 ст. 303 КК (втягнення дітей в зайняття проституцією) та ст. 304 КК (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність). Крім того, С. М. Морозюк, у цьому розділі, пропонує у ст. 146¹ передбачити кри-

мінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення дитини [5, с. 62, 173–176].

Слід також зазначити, що у кримінальному законодавстві пострадянських країн, за винятком України та Естонії, злочини проти сім'ї та неповнолітніх виділено в окремий розділ (главу).

Ми поділяємо думку про необхідність виділення самостійного розділу, присвяченого злочинам проти сім'ї, опіки, піклування та нормального розвитку дітей. Вважаємо, що поява такого розділу має підвищити роль і значення сімейних цінностей у суспільстві та позитивно вплинути на його подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. Бандурка І. О. Чи потрібен в Особливій частині КК України окремий розділ про злочини проти сім'ї та дітей? / І. О. Бандурка // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 401–413.
2. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Белова ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Х., 2006. – С. 270.
3. Гальцова В. В. Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України) / В. В. Гальцова // Право і безпека. – 2011. – № 2 (39). – С. 300–315.
4. Дорош Я. В. Уголовная ответственность за злостное уклонение от платежа алиментов на содержание детей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. В. Дорош ; Харьк. юрид. ин-т. – Харьков, 1982. – С. 150.
5. Морозюк С. М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст.ст. 164–169 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. М. Морозюк ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НДН України. – К., 2012. – 250 с.
6. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – К. : Київ. ун-т, 2006. – С. 435.
7. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Знання КОО, 2000. – 210 с.
8. Юзікова Н. С. Як захистити дітей від жорстокості батьків / Н. С. Юзікова // Право України. – 1998. – № 3. – С. 60–73.

Науковий керівник: **Зінов'єва Ірина Анатоліївна**, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 18.04.2015

Бобриш Надія Станіславівна,
слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 318 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ПІДРОБЛЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЧИ ЗБУТ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ НА ОТРИМАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ПРЕКУРСОРІВ»

У теорії кримінального права в питанні вивчення предмета злочину як конструктивної ознаки складу злочину досягнуто значних результатів. Предмет злочину, передбаченого ст. 318 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів», є його обов'язковою ознакою. Відповідно його встановлення є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину та сприяє, в кінцевому підсумку, суворому дотриманню законності при розгляді судами кримінальних справ.

У науковій літературі вказується, що по суті злочин, передбачений ст. 318 КК, є різновидом підроблення документів або використання підроблених документів (ст. 358 КК «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів»). Зазначається, що ці норми конкурують між собою як загальна та спеціальна норми [1, с. 338; 2, с. 13]. Зокрема, Н. М. Парасюк зазначає, що проведене співвідношення ґрунтується на спільності ознак додаткового безпосереднього об'єкта, предмета складу злочину, характеру дій, в яких виражається злочинна поведінка, та ознак суб'єкта складу злочину [2, с. 13]. На нашу думку, не можна повністю погодитися з такою позицією. Аналіз диспозиції ст. 318 КК України дозволяє зробити висновок, що предметом цього злочину можуть бути наступні види документів:

- незаконно виготовлені документи, які дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів або речовин;
- підроблені документи, які дають право на отримання вказаних засобів та речовин;
- незаконно одержані документи, які дають право на отримання вказаних засобів та речовин.

Порівняльний аналіз диспозицій ст.ст. 358 та 318 доводить, що предмети вказаних злочинів співпадають лише частково. Так, предметом злочину, передбаченого ст. 358 КК України, є підроблені посвідчення або інший офіційний документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків; підроблені печатки, штампи чи бланки підприємств, установ чи організацій не-

залежно від форми власності; інші офіційні печатки, штампи чи бланки. Предметом злочину, передбаченого ст. 318 КК України, відповідно до її диспозиції є не тільки підроблені документи, які дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин, а також і справжні документи, які були незаконно отримані з метою їх подальшого незаконного використання. Спосіб отримання такого документа може бути різним: знайдення такого документа, незаконне отримання рецепта у лікаря, викрадення документа (тоді вчинене слід також кваліфікувати за ч. 1 ст. 357 КК) тощо. Таким чином, норма, передбачена ст. 318 КК, є спеціальною до норми, передбаченої ст. 358 КК, тільки в межах незаконного виготовлення, підроблення, використання або збуту підроблених документів, які дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин, а використання та збут незаконно отриманих документів лежать поза межами такого зіставлення. У той же час слід визнати доцільним поширення загальних ознак офіційного документа, наданого у примітці до ст. 358 КК, на предмет злочину, передбаченого ст. 318 КК.

У випадку використання підробленого паспорту або іншого офіційного документа, що посвідчують особу, для незаконного отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів за наявності відповідних підстав вчинене слід додатково кваліфікувати за ст.ст. 366 або 358 КК.

Диспозиція ст. 318 КК бланкетна, тому для встановлення документів, що дають право на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, слід звернутися до інших законів та підзаконних нормативно-правових актів. Нормативна база, що регулює це питання, є досить розгалуженою, тому встановлення переліку зазначених документів може викликати певні труднощі. До них належать документи особливої звітності, виготовлення, охорона та зберігання яких чітко регламентована законодавством. Серед основних нормативних документів у цій сфері: Порядок ліцензування діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1387 від 5.12.07 р.; Порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів

у державних і комунальних закладах охорони здоров'я України, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я № 356 від 18.12.97 р.; Правила виписування рецептів та вимог-замовлень на лікарські засоби і виробу медичного призначення; Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів; Інструкція про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків та вимог-замовлень, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я № 360 від 19.07.2005 р.; Порядок перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 366 від 17.04.08 р.; Інструкція про порядок виробництва, зберігання, перевезення і реалізації прекурсорів, затверджена постановою Міністерства промисловості України № 104 від 19.06.97 р.; Інструкція про порядок

придбання сировини, що містить наркотичні та психотропні речовини, прекурсорів, виробництва наркотичних і психотропних засобів, здійснення їх обліку, зберігання, перевезення, пересилання і збуту, затверджену Комітетом медичної та мікробіотичної промисловості України № 41 від 02.04.99 р. Перелік згаданих нормативно-правових документів є далеко не повним. Таким чином, для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 318 КК України, слід добре орієнтуватися в нормативних документах, що регламентують порядок поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами, визначати особливості вказаних документів та порядок їх обігу.

Отже, слід зазначити, що немає підстав стверджувати, що проблема предмета злочинів, зокрема злочину, передбаченого ст. 318 КК України, повністю розв'язана. Вказана проблематика потребує подальшого науково-практичного дослідження.

Список використаних джерел

1. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Фесенко Євгеній Володимирович. – К., 2004. – 426 с.
2. Парасюк Н. М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст.ст. 357, 358 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Парасюк Наталія Михайлівна. – Львів., 2011. – 22 с.

Науковий керівник: **Юртаєва Ксенія Володимирівна**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 15.04.2015

Бордюжа Анна Сергіївна,

студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ТА КВАЛІФІКОВАНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого [1, с. 78].

У концепції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародному пакті про громадянські політичні права досить розгорнуто сформульовані основні мінімальні гарантії реалізації принципу забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення:

- бути негайно і детально поінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення;
- мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту;
- бути судженою в своїй присутності і захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного на власний розсуд.

При конституційній регламентації розглядуваного принципу, авторами акцент зроблений на другій його складовій – праві на правову допомогу. Стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на правову допомогу, вільний вибір захисника та можливість безоплатної правової допомоги у передбачених законом випадках [1, с. 80].

Наведені вище міжнародно-правові стандарти забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в сукупності із Конституцією України та відповідними рішеннями Конституційного Суду України стали основою для суттєвого реформування кримінально-процесуального інституту захисту та надання правової допомоги під час внесення змін до КПК України 1961 р. і розробки й прийняття нового

КПК України, ухваленого Верховною Радою України у першому читанні 09.02.2012 р.

У статті 21 КПК України закріплені положення, що відображають нормативний зміст розглядуваного принципу. з урахуванням того, що ця стаття містить ряд нових для вітчизняного кримінально-процесуального законодавства формулювань, вбачаємо за необхідне проаналізувати її детально.

Отже, маємо таку редакцію:

«Стаття 21. Право на захист

Підозрюваний, обвинувачений має право на захист, який полягає у наданні йому можливостей надати усні або письмові пояснення з приводу підозри або обвинувачення, брати особисту участь у кримінальному провадженні, а також користуватися правовою допомогою захисника.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

У випадках, передбачених цим Кодексом, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого».

Додамо, що В. Д. Примак досить чітко визначає основні елементи поняття «право на захист», що, безперечно, є позитивним моментом.

Загальне поняття «захист» – це система передбачених і не заборонених законом дій суб'єктів захисту та відносин, що виникають при цьому, спрямованих на повне чи часткове спростування фактичного та юридичного боку підозри у вчиненні злочину або обвинувачення у його вчиненні, з'ясування обставин, які спростовують підозру або обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та покарання, забезпечують права, свободи та законні інтереси підзахисних.

Як бачимо, законодавцем при конструюванні аналізованої В. Д. Примак статті КПК України повною мірою були враховані досягнення кримінально-процесуальної науки. При цьому звертає на себе увагу та обставина, що чи не вперше у вітчизняній законотворчій практиці застосовано формулювання «кваліфікована правова допомога» [2, с. 135].

З урахування наведених міркувань найбільш правильно видається така назва: «принцип забез-

печення права на захист та кваліфіковану правову допомогу». При нормативному закріпленні цього принципу, крім вже розглянутих, обов'язково треба включити таке положення: « Кожна особа, не залежно від характеру її участі в кримінальному провадженні та процесуального статусу, має право вільно, без не-

правомірних обмежень отримувати кваліфіковану правову допомогу в формах, передбачених кримінально-процесуальним законом, і обсязі, необхідному для захисту її прав та законних інтересів». Наведена назва принципу та сформульоване положення, на нашу думку, можуть бути включені до ст. 21 КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua> – станом на 15.04.2015 р.
2. Примак В. Д. Право на захист / В. Д. Примак // Юридична Україна. – К.: Юрінком Інтер, 2013/2. – № 7. – С. 187–189.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Бороденко Анна Василівна,

студентка 4-го курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО УМОВ ТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Для України, яка обрала собі європейський шлях розвитку, актуалізуються питання умов тримання неповнолітніх у виправних установах. Серед міжнародних документів, де зафіксовані правила, що стосуються вимог до тримання неповнолітніх, передусім слід назвати Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955 р.; Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила від 12.02.1987 р.; Правила Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 14.12.1990 р., що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі; Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р., центральною ідеєю яких є те, що неповнолітнім в установах виконання покарань (далі – УВП) мають бути забезпечені утримання, захист і надання всякої необхідної як соціальної, психологічної, медичної, фізичної допомоги, так і допомоги у сфері освіти і професійної підготовки. Додамо, саме отримання знань і якоїсь спеціальності може їм стати в нагоді з урахуванням віку, статі та особистості, а також інтересів повноцінного розвитку. Отже, умови тримання неповнолітніх в УВП є важливими з точки зору збереження здоров'я, гідності і забезпечення особистої безпеки.

У вказаних вище документах йдеться про необхідність суворого обліку всіх неповнолітніх, які прибувають в установу. Адміністрації пропонується подбати про те, щоб батькам чи опікунам повідомили про місце перебування неповнолітнього. Новоприбулих в УВП передусім слід ознайомити з правилами поведінки і правилами внутрішнього розпорядку. У разі, якщо неповнолітній виявиться таким, що не вміє писати і читати, ознайомлення з правилами здійснюється в такий спосіб, що забезпечує розуміння сутності цих правил.

У можливо короткий строк треба провести першине знайомство з метою одержання необхідної інформації, що дозволить визначити найбільш придатне місце навчання, праці, проживання.

Умови, у яких перебувають неповнолітні, повинні відповідати вимогам санітарії, гігієни і поваги до гідності людини. Для цієї категорії осіб дуже важливо, щоб приміщення, у яких вони знаходяться, були світлими, добре провітрюваними і достатніми за площею, оскільки під час навчання вони повинні мати можливість для занять і виконання завдання.

У період, коли у неповнолітніх згідно із режимом відпочинку (сон), забезпечується регулярне спостереження за всіма спальними приміщеннями.

Необхідно вимагати, щоб неповнолітні стежили за чистотою свого тіла, одягу і взуття. Для цього слід створювати відповідні санітарно-гігієнічні і побутові

умови. Це означає, що санітарні вузли повинні бути в такому стані та у такій кількості, щоб кожен мав змогу задовольнити свої природні потреби, коли йому це необхідно, в умовах чистоти і пристойності.

В УВП має бути достатня кількість душових і лазневих місць, щоб кожен засуджений міг ними скористатися згідно з кліматичними умовами і вимогами гігієни. Усі місця загального користування повинні знаходитися в чистоті і порядку. Відповідає за справність приміщень і сантехники і за порядок і чистоту персонал УВП.

У кожного неповнолітнього має бути своє окреме ліжко і індивідуальна постільна білизна, що регулярно треба змінювати на чисту.

Слід також стежити, щоб одяг, який носять засуджені, був у порядку, чистий, а вихованець мав належний вигляд. Якщо неповнолітні не носять свого власного одягу, то їх забезпечують комплектом одягу, що відповідає кліматичним умовам. В УВП мають створюватися умови для прання і сушіння одягу.

Їжа, яку одержують неповнолітні засуджені, має бути достатньо калорійною для підтримання стану здоров'я і сил, добре представленою і приготовленою. Прийом їжі здійснюється в години, відведені для цього правилами внутрішнього розпорядку. Питну воду слід надавати без обмежень у будь-який час. У Європейських пенітенціарних (в'язничних) правилах вказується на те, що їжу слід готувати з урахуванням віку, стану здоров'я засуджених і, при можливості, релігійних чи культурних особливостей.

Із метою одержання чи продовження освіти в УВП мають створюватися відповідні умови. В указаних документах також підкреслюється, що заняття повинні проводитися висококваліфікованими викладачами та за програмами, що відповідають тим, які прийняті в освітній системі країни. Особливу увагу слід приділяти освіті засуджених неповнолітніх іноземців і таких, які мають особливі культурні чи етнічні потреби. Документи про освіту, що видаються в установі, не мають містити відомостей про саму УВП.

Освіта засуджених неповнолітніх в УВП не повинна відступати від вимог, викладених у Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., згідно з якими освіта має бути спрямована на: а) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; б) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті ООН; с) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її

походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; d) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в душі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення; e) виховання поваги до навколишньої природи. Крім того, увага акцентується на ролі і важливому значенні бібліотек у розвитку неповнолітніх.

Для майбутнього життя неповнолітньому треба отримати спеціальність, що дасть йому можливість самостійно забезпечувати себе, а про це повинна подбати УВП.

В установах для засуджених неповнолітніх слід належним чином організувати їх трудову діяльність, з дотриманням усіх норм з охорони праці. Заняття працею має бути орієнтовано на підготовку до нормальної трудової діяльності після звільнення від відбування покарання чи його відбуття. До того ж Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила вимагають, щоб роботу розглядати як позитивний елемент при вихованні і навчанні.

Праця неповнолітніх повинна оплачуватися, при цьому частину заробітку він повинен отримати при звільненні, іншу – може витратити на власний розсуд: на придбання товарів для себе, відшкодування заподіяної злочинном шкоди, надання допомоги родині.

Відпочинок неповнолітніх засуджених слід належним чином організувати з урахуванням необхідності фізичного розвитку підлітків, для чого варто мати в розпорядженні площі та устаткування. Неповнолітнім засудженим має надаватися час для занять творчістю і ремеслами. Під постійним медичним наглядом мають перебувати засуджені неповнолітні, яким показані заняття лікувальною фізкультурою.

УВП має забезпечити безперешкодне відправлення релігійних обрядів відповідно до правил віри неповнолітнього засудженого.

Персонал установи має постійно слідкувати за станом здоров'я неповнолітніх засуджених і при наявності підстав вважати, що хтось із них нездоровий, у разі скарг на погане самопочуття необхідно подбати про те, щоб медична допомога фахівцем була надана якнайшвидше. Міжнародні правила вимагають, щоб медичне обслуговування забезпечувалося кваліфікованим медичним персоналом, якому при цьому пропонується бути уважними до скарг чи прояву клінічних симптомів захворювання для того, щоб вчасно вжити необхідних заходів. До обов'язків медичних працівників входить контроль за готуванням їжі, санітарно-гігієнічними умовами в установі.

Також у названих міжнародно-правових актах вказується на важливість підтримання соціально

корисних зв'язків із зовнішнім світом. Для цього рекомендується дозволяти спілкування з родинами, друзями, що мають надійну репутацію. Підтриманню такого зв'язку можуть слугувати листування і телефонні переговори.

Міжнародними нормами встановлюються обмеження для застосування сили, однак якщо до її застосування доводиться вдаватися як до єдиного й останнього засобу забезпечення безпеки, це не може носити характеру приниження чи знуцання над неповнолітніми. Ця вимога узгоджується з положеннями міжнародних документів проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, що містяться у відповідній Конвенції ООН, ратифікованій Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26.01.1987 р. № 3484-XI. Так, забороняється застосування будь-яких дисциплінарних заходів жорстокого, негуманного характеру чи такого, що принижує гідність неповнолітнього засудженого. Порушник дисципліни не може каратися більше одного разу за одне правопорушення, колективні покарання вважаються неприпустимими. По кожному випадку порушення встановлених в установі правил неповнолітньому засудженому забезпечується право дати відповідні пояснення.

УВП для неповнолітніх засуджених підлягають періодичному інспектуванню, а скарги – відповідній перевірці.

У Європейських пенітенціарних правилах підкреслюється, що підготовка до звільнення повинна здійснюватися таким чином, щоб зменшити ймовірність вчинення звільненими нових злочинів у майбутньому. Міжнародними правилами рекомендуються вжити необхідних заходів щодо підготовки неповнолітніх до звільнення.

Підсумовуючи, додамо. Зрозуміло, що основні положення, викладені в міжнародних документах, носять загальний характер, але вони мають знайти детальний розвиток у національному українському законодавстві. А отже, лейтмотиви досліджених документів (права дитини на її нормальний розвиток, освіту, працю, гуманне поведіння тощо) повинні знайти своє відображення незалежно від того, що неповнолітнього засуджено і він перебуває поза родину. Як вказано у Конвенції про права дитини, вона має бути цілком підготовлена до самостійного життя в суспільстві і вихована у душі ідеалів, проголошених ООН, особливо в душі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності. Виховання неповнолітнього засудженого в такому душі неможливе в умовах жорстокості, принижень і нелюдськості. Тому всі положення документів просякнуті духом гуманізму. Нам ще є над чим працювати, до чого прагнути.

Науковий керівник: **Митрофанов Ігор Іванович**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна

Одержано 22.04.2015

Буланко Юрій Юрійович,

курсант 3-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Позбавлення або обмеження волі негативно впливає на особу, на її психіку та сприяє руйнуванню особистості. Тому забезпечення соціальної адаптації звільненої особи є завданням нашої держави. На сьогодні особи, які відбули покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, вважаються потенційним резервом злочинності, через що й виникає необхідність дослідження даної проблеми.

За неофіційними даними кількість злочинів, вчинених раніше засудженими особами, за останні 20 років збільшилась у 2,8 рази. Виходячи з цих даних, можна визначити труднощі в роботі пенітенціарної системи України. Даною проблемою займалися такі вчені, як О. М. Бандурка, Г. А. Денисова, В. М. Трубников, В. П. Севастьянов та інші.

Мета нашого дослідження – аналіз стану виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні, а також визначення шляхів успішної ресоціалізації.

У кримінально-виконавчому кодексі України закріплено такі терміни:

- виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки;
- ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [1].

Ці визначення втілюються через засоби виправлення й ресоціалізації засуджених, до них слід віднести:

- встановлений порядок виконання та відбування покарання, тобто режим;
- суспільно корисна праця;
- соціально-виховна робота;
- загальноосвітнє та професійно-технічне навчання;
- громадський вплив.

Вибір засобів виправлення і ресоціалізації до засудженого має бути індивідуальним і залежати від таких критеріїв: 1) виду покарання; 2) особистості засудженого; 3) характеру; 4) ступеня суспільної небезпеки; 5) мотивів вчиненого злочину; 6) поведінки засудженого під час відбування покарання. Але важливу роль при виборі даних засобів відіграє вид покарання [2]. Необхідно також зазначити, що засоби виправлення та ресоціалізації мають правове підґрунтя, а це вже свідчить про законність при їх застосуванні.

Наука кримінально-виконавчого права розглядає виправлення як один із напрямів діяльності органів і установ виконання покарань, який сприяє вихованню у засуджених соціально адекватних якостей, відновленню та розвитку соціально корисних зв'язків і відносин і тлумачить можливість виправлення лише

шляхом двох взаємопов'язаних складових: 1) період відбування покарання засудженим, 2) період після звільнення від покарання засудженого [3, с. 595–596].

Щодо терміна «ресоціалізація», він уперше був законодавчо закріплений лише у 2004 році у Кримінально-виконавчому кодексі України і передбачає свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві. Якщо виходити з етимології поняття «ресоціалізація» (від лат. re- – префікс, що вказує на повторну, поновлювану дію, і socialisation – усупільнення, від. socialis – суспільний), то під ресоціалізацією у сфері виконання покарань необхідно розуміти процес підготовки засудженого до повернення в суспільство, що ґрунтується на відновленні позитивних зв'язків, відносин і розвитку у засудженої особи соціально корисних якостей. О. І. Осауленко називає ресоціалізацію процесом формування у особи позитивних рис та якостей, які сприяють ставленню з повагою до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій та стимулюють правослухняну поведінку, тобто ресоціалізація у такому розумінні є своєрідним змістом процесу виправлення [4, с. 60–61].

Варто зазначити, що існують певні проблеми, які виникають у раніше засуджених осіб та мають вплив на ресоціалізацію: проблеми в психологічній адаптації, проблеми в отриманні роботи, проблеми в сім'ї тощо.

Отже, з метою запобігання злочинам, які вчиняються раніше засудженими особами, необхідно використовувати декілька першочергових напрямків:

- Надання психологічної допомоги – необхідно враховувати, що психічний стан неодноразово засудженого характеризується своєрідною неадекватною самооцінкою соціального і професійного статусу. Він оцінює себе, насамперед, як особу, яка випала з нормальних соціальних зв'язків, а тому виступає носієм властивостей, що негативно оцінюються суспільством.
- Допомога у працевлаштуванні – оскільки багато хто з засуджених у місцях позбавлення волі прагнуть отримати (і отримують) досить перспективні професії, необхідно сприяти їхньому працевлаштуванню на ті робочі місця, що відповідають набутій професії. Разом із тим, варто мати на увазі, що певна їх кількість працевлаштовується лише з метою формального перебування на роботі (соціальна мімікрія) або для одержання можливості вдосконалювати навички злочинної діяльності, виготовлення зброї, підшукування технічних засобів реалізації

злочинних намірів. Такі спроби повинні негайно діагностуватися і припинятися.

- Допомога в отриманні необхідних документів, відсутність яких є перешкодою для отримання

соціальних послуг, на які особа може розраховувати після виходу на волю.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/paao24#o24>
2. Богатирьова О.І. Проблемні питання застосування засобів виправлення та ресоціалізації до засуджених, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbirnikifua.nusta.com.ua/pdf/2/Bogatyriova_O_I.pdf
3. Джужа О. М. Кримінально-виконавче право України : підручник / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.]. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
4. Осауленко О. І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі / О. І. Осауленко // Проблеми пенітенціарної теорії та практики. – К. : «МП Леся», 2002. – № 7. – С. 60–61.
5. Бандурка А. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социально-психологический анализ уголовно-исполнительной политики по реабилитации осужденных) / [А. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. М. Трубников]. – Харків-Запоріжжя : НУВС, 2002. – 440 с.

Науковий керівник: **Северин Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК [343.34:343.221]

Бульба Ірина Валеріївна,

курсантка 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Складно уявити на сьогоднішній день ідеальне законодавство. Право будь-якої держави містить прогалини, колізії чи суперечності. Україна в цьому плані знаходиться на лідируючих позиціях, адже нині наше законодавство, як і законодавчий орган, перебувають у процесі докорінних змін. У зв'язку з цим гіпертрофована форма недоліків нормативно-правових актів є досить серйозною проблемою для розвитку і удосконалення нашої країни в цілому. Чим менше в законодавстві недоліків, тим ефективнішим і досконалішим воно буде. Труднощі, що виникають під час становлення і розвитку нової правової системи України, визначають підвищений інтерес представників вітчизняної правової науки до вивчення проблематики недосконалості законодавчої бази та шляхів їх усунення. Для того, щоб повноцінно забезпечувати та захищати основні права, свободи і законні інтереси громадян, необхідно перш за все усунути недоліки кримінального законодавства.

З огляду на тематику роботи додамо, що у ній нас будуть цікавити норми щодо членів злочинної організації, оскільки кожен з них відіграє свою роль. Проте не слід забувати, що діють вони злагоджено, тобто як ціле. Так, відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України (далі – КК України) співучасть у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Стаття 27 КК України у свою чергу визначає види співучасників, до яких відносимо організатора, виконавця, підбурювача і пособника. Отже, маємо вичерпний перелік співучасників. У той же час у ст. 255 КК України зазначений ще один вид співучасника – «керівник», але законодавець не визначає дане поняття.

З огляду на сказане і з метою усунення неправильного застосування норм кримінального законодавства в практичній діяльності виникає необхідність пояснення введеного нового терміна – «керівник» злочинної організації.

Дослідженнями проблематики інституту співучасті присвятили свої праці такі вчені, як: Г. А. Аванесов, П. П. Андрушко, С. В. Афіногенов, М. І. Бажанов, Р. Р. Галіакбаров, Н. О. Гутурова, Г. П. Жаровська, А. Ф. Зелінський, Н. Г. Іванцова, О. О. Кваша, А. П. Козлов, М. І. Коржанський, О. М. Костенко, Н. Ф. Кузнецова, І. І. Карпець, У. Е. Лихмус, В. В. Лунев, В. О. Навроцький, Г. В. Новицький, В. С. Прохоров, В. Г. Смірнов, П. Ф. Тельнов, А. Н. Трайнін, М. А. Шнейдер та ін.

Перш ніж визначити роль і місце «керівника» в злочинній організації, потрібно з'ясувати, як співвідноситься дане поняття із поняттям «організатор».

У Тлумачному словнику української мови керівник визначається як той, хто керує ким-, чим-небудь,

очолює когось, щось [1, с. 280]. Організатора українські законодавці розглядають як того, хто організовує, засновує, налагоджує або впорядковує що-небудь [2, с. 489]. Так, згідно із ч. 3 ст. 27 КК України організатор – це особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Таким чином, резюмуючи сказане, можемо зазначити наступне. Особа, що організувала вчинення злочину, – це співучасник, що об'єднує інших членів організації, розподіляє ролі між ними, намічає плани вчинення злочину, визначає майбутню жертву чи об'єкт злочину [2, с. 227], тобто саме організатор відіграє головну роль при вчиненні злочину, оскільки він готує його вчинення, розпоряджається на місці, дає завдання, розподіляє обов'язки між співучасниками, орієнтує на вчинення конкретних дій, фінансує діяльність злочинної організації або приховує її, керує діяльністю співучасників. Із цього приводу влучно зазначає В. С. Прохоров, що дії організатора можна охарактеризувати двома дієсловами: «організовує» або «керує» [3, с. 408].

Розглядаючи поняття «організатор» злочину в контексті ст. 27 КК України, варто виокремити основні риси, що характеризують діяльність організатора злочинних угруповань. До таких відносимо:

1) створення організованої злочинної групи чи злочинної організації, що являє собою формування, заснування стійкого об'єднання у формі організованої групи чи злочинної організації для вчинення злочинів. Основним завданням, що постає перед організатором на початковому етапі, – створити (заснувати) стійке об'єднання осіб, в якому поєднати їх зусилля для злочинної діяльності). Саме це є необхідною умовою для досягнення визначеної організатором мети такої діяльності;

2) керування організованою злочинною групою чи злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління процесом підтримки функціонування організованої групи чи злочинної організації як стійкого об'єднання осіб та здійснення ними злочинної діяльності;

3) організування вчинення злочину;

4) керування його підготовкою або вчиненням;

5) забезпечення фінансування організованої групи чи злочинної організації;

© Бульба І. В., 2015

б) організація, приховування злочинної діяльності організованої групи чи організованого об'єднання.

Враховуючи вище зазначене, можемо стверджувати, що керування як активна дія входить до основних ознак, які характеризують діяльність організатора, тобто «організація» включає в себе і керування злочинним угрупованням. Скоріше за все, розмежування цих двох понять можна провести тільки з соціально-психологічної точки зору. Юридичної різниці фактично між керівником та організатором немає. Обидва відіграють важливу роль у діяльності організованої групи чи злочинної організації і є лідерами такого роду угруповань.

В «Енциклопедії уголовного права» вказується, що ролі співучасників розподілені не в фізичному, як при співвиконанні, а в юридичному значенні. Вони можуть виконувати роль організаторів, керівників, пособників, підбурювачів чи виконавців конкретних злочинів, діючи при цьому в одній організованій групі чи злочинній організації [4, с. 164].

Виходячи із встановлених фактичних обставин, можна зробити висновок, що доволі часто особу організатора і керівника розрізняють, оскільки у певній злочинній організації одночасно можуть діяти два організатори, один з яких виконуватиме керівницькі функції, інший – організаторські.

Звісно, поняття «організація» ширше за поняття «керівництво», оскільки перше охоплює собою останнє [5, с. 107]. Отже, недоцільно, навіть неправильно, розглядати організатора і керівника як два різних співучасники.

Із метою усунення недоліків та удосконалення норм, що передбачають відповідальність за створення злочинної організації, пропонуємо:

- не розглядати організатора і керівника як двох самостійних співучасників;
- внести зміни в ч. 2 ст. 255 КК України, виключивши із її диспозиції термін «керівник», тим самим зазначити: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора злочинної організації...».

Список використаних джерел

1. Словник української мови: у 6 т./ за ред. М. Л. Мандрика. – Т. 4. – К: Наук. думка, 1973. – 840 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
3. Уголовное право России. Общая часть: учебник / под ред. Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина, В. В. Орехова. – СПб., 2006. – 590 с.
4. Энциклопедия уголовного права: в 6 т. / издание профессора Милинина. – Т. 6. Соучастие в преступлении. – СПб ГКА, СПб., 2007. – 556 с.
5. Кваша О. Об'єктивні ознаки діяльності організатора злочину / О. Кваша // Право України. – 1999. – № 1. – С. 106–108.

Науковий керівник: **Байлов Антон Володимирович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Бурлакiна Антонiна Едуардiвна,

курсант 2-го курсу факультету пiдготовки фахiвцiв для пiдроздiлiв боротьби з кiберзлочиннiстю та торгiвлею людьми Харкiвського нацiонального унiверситету внутрiшнiх справ, Харкiв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетним напрямком державної політики України, метою якого є забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист і всебічний розвиток, що є основними засадами державної політики у цій сфері. Основними нормативно-правовими актами з цього питання є Закони України: «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р., «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24.01.1995 р., «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. тощо.

Реалізуючи тезу щодо необхідності посиленої кримінально-правової охорони неповнолітніх, у чинному КК України вперше було виділено окремий Розділ XV Загальної частини КК, присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Необхідність виокремлення спеціальних норм щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх обумовлена віковими, соціально-психологічними, психофізичними та іншими особливостями розвитку неповнолітніх, які вчинили злочин, зокрема схильністю до сприйняття стороннього впливу та нестійкістю морально-культурних установок.

Враховуючи зазначені особливості розвитку неповнолітніх, Розділом XV Загальної частини КК передбачена низка пільгових кримінально-правових інститутів щодо цієї категорії осіб. Так, згідно з ч. 1 ст. 103 КК суд призначенні покарання неповнолітній особі, крім обставин, що впливають на покарання дорослих осіб, також має враховувати умови життя та виховання неповнолітнього, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. Крім того, ст. 98 КК передбачений скорочений перелік покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього (5 порівняно з 12 видами покарань для дорослих осіб), та їх характер значно пом'якшений, порівняно з відповідними загальними нормами. При призначенні пока-

рання неповнолітньому суд враховує тяжкість вчиненого діяння, та якщо діяння вчинене вперше, то особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, у цьому разі до неї застосовують заходи виховного характеру.

Як зазначають науковці, необхідність спеціальних норм щодо відповідальності неповнолітніх обумовлена принципами справедливості й гуманізму та економії кримінальної репресії [2]. У той же час суди стикаються з непоодинокими випадками, коли задекларовані принципи, що мають поліпшувати стан неповнолітнього, на практиці його погіршують. Наприклад, у випадку передбачення його санкції статті покарань у виді обмеження волі та позбавлення волі як альтернативних санкцій (наприклад, ч. 2 ст. 296 КК), враховуючи положення ч. 3 ст. 61 КК України про те, що перший вид покарання не застосовується до неповнолітніх осіб, неповнолітній особі може бути призначено покарання лише у виді позбавлення волі. В інших випадках, коли санкцією статті передбачений лише штраф як основне покарання (наприклад, ст. 206, 216 КК) або штраф є єдиним покаранням, яке може бути застосовано до неповнолітнього (наприклад, ч. 1 ст. 218 КК), і неповнолітній не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, застосування будь-якого покарання стає неможливим. У зазначеному випадку застосування до неповнолітнього покарання у виді громадських робіт або виправних робіт відповідно до ч. 3 ст. 99 КК є можливим лише у випадку, якщо за злочин передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що має місце лише в обмеженій кількості санкцій.

Отже, проаналізувавши чинне законодавство можна дійти висновку, що існують особливості кримінальної відповідальності та призначення покарання неповнолітніх, які вчиняють злочини. У той же час положення про призначення покарання неповнолітнім, закріплені в КК України, недосконалі та потребують реформування відповідності принципу гуманізму та рівності осіб перед законом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 15 вересня 2014 року). – Х. : Одісей, 2014. – 232 с.
2. Трубников В. М. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх [Електронний ресурс] / В. М. Трубников. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/5227/2/Неповнолітні.pdf>.
3. Світличний Р. Проблеми призначення покарань неповнолітнім за Кримінальним кодексом України [Електронний ресурс] / Р. Світличний. – Режим доступу : <http://rivnepravo.com.ua/304-problemy-pryznachennia-pokaran-nepovnoolitnim-za-kryminalnym-kodeksom-ukrainy.html>.

Науковий керівник: **Юртаєва Ксенія Володимирівна**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету пiдготовки фахiвцiв для пiдроздiлiв слiдства Харкiвського нацiонального унiверситету внутрiшнiх справ, Харкiв, Україна

Одержано 15.04.2015

© Бурлакiна А. Е., 2015

Вакулова Олена Михайлівна,

студентка 2-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ВИДИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Відповідно до Закону України № 314-VII від 23 травня 2013 р. Загальна частина Кримінального кодексу України (далі – ККУ) доповнена новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Нормативні приписи цього розділу згідно з п. 1 Перехідних положень вказаного закону, набули чинності з 1 вересня 2014 р. У цьому законі передбачені наступні заходи кримінально-правового характеру, які за наявності певних обставин можуть бути застосовані до юридичних осіб: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація [1, с. 145].

Одним із основних заходів кримінально-правового характеру для юридичної особи є штраф. Він передбачений практично в усіх країнах світу, де існує кримінальна відповідальність юридичних осіб. У деяких країнах (наприклад, у Данії) штраф є єдиним видом кримінального покарання, що застосовується до юридичних осіб. Тому не викликає жодних сумнівів необхідність існування можливості застосування як заходу кримінально-правового характеру такого виду покарання, як штраф і в Україні. Відповідно до ч. 1 ст 96-7 ККУ штраф – це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. Суд застосовує штраф, виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. Якщо неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд визначає розмір штрафу залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, при цьому розмір штрафу не повинен перевищувати законодавчо встановленого максимуму. На відміну від законодавства англо-саксонських держав, де в законі не встановлюється верхня межа штрафу, а його визначення належить до компетенції суду, в Україні, як і в інших державах, що належать до континентальної системи, верхня межа існує. При цьому в Хорватії розмір штрафу залежить від максимального терміну тюремного ув'язнення, який може бути призначений фізичній особі. В Словенії у випадку, якщо злочин, скоєний юридичною особою, заподіяв шкоду власності, чи юридична особа отримала неправомірну майнову вигоду, верхня межа штрафу може скласти двохсоткратний розмір такої шкоди чи вигоди. У Люксембурзі при вчиненні тяжкого злочину максимальна межа штрафу становить 750 000 євро (але ця сума може бути збільшена в п'ять разів у разі вчинення певних злочинів, таких як злочини проти безпеки держави, тероризм, фінансування тероризму, торгівля людьми, відмивання грошей). У Франції максимальний розмір штрафу для юридичних осіб дорівнює п'ятикратному розміру штрафу, передбаченого відповідною санкцією для фізичних осіб [2]. Таким чином, у більшості євро-

пейських країн розмір штрафів набагато більший, ніж в Україні, хоча, враховуючи більш високий рівень економічного розвитку цих країн, такі розміри є виправданими і говорити про підвищення розміру штрафів в Україні до європейських ще зарано.

Поряд зі штрафом ККУ передбачає як основний захід кримінально-правового характеру ліквідацію юридичної особи. Стаття 96-9 ККУ передбачає вичерпний перелік злочинів, у разі вчинення яких до юридичної особи застосовується ліквідація. В кримінальне законодавство європейських країн ліквідація юридичної особи введена як виняткова міра покарання, що застосовується, якщо юридична особа була створена з метою вчинення злочинів або її діяльність полягала переважно у скоєнні злочину. Саме таким чином норми про ліквідацію сформульовані в Іспанії, Люксембурзі, Словенії, Хорватії, Чехії [3, с. 224].

Разом із ліквідацією відповідно до ККУ до юридичної особи як додатковий захід кримінально-правового характеру застосовується конфіскація майна. Відповідно до статті 96-8 ККУ конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом. На відміну від України, за законодавством деяких європейських держав (наприклад у Швеції, Естонії) конфіскація майна може застосовуватися до юридичної особи не тільки як додатковий, але й як самостійний вид покарання, коли йдеться про економічні злочини, шахрайство. Крім майна, в багатьох європейських країнах конфіскації може підлягати дохід, отриманий в результаті злочинної діяльності. Вважаємо, що включення до переліку заходів кримінально-правового характеру конфіскації доходу юридичної особи було б нелогічним, оскільки відповідно до ч. 2 статті 96-6 ККУ при застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Крім цього, законодавство європейських держав (Чехії, Іспанії, Люксембургу, Хорватії) припускає, що на юридичну особу можуть бути накладені різні заборони й обмеження, наприклад: заборона на здійснення певних видів діяльності; призупинення діяльності; заборона отримувати ліцензії, концесії; заборона на грошові операції з державними та місцевими органами; часткова або повна втрата податкових пільг або заборона на отримання таких пільг на певний період

часу; заборона на отримання будь-якої державної до-
тації або субсидії; заборона на участь у державних тен-
дерах. У кримінальному законодавстві Великої Брита-
нії, Канади, Іспанії, Словенії, Хорватії, Франції, Чехії до
юридичної особи застосовується такий вид покаран-
ня, як оприлюднення вироку в засобах масової інфор-
мації. Оприлюднення вироку є дуже дієвим заходом,
оскільки таке покарання впливає на ділову репутацію
юридичної особи. Зазвичай вирок оприлюднюється за
рахунок юридичної особи шляхом публікації (повніс-
тю або частково) в офіційному виданні, трансляції по
радіо чи телебаченню або декількома з перерахованих
способів одночасно.

Загалом, законодавець у вітчизняному законо-
давстві про кримінальну відповідальність передбачив
найбільш поширені заходи кримінально-правового
характеру, які за наявності певних обставин можуть
бути застосовані до юридичних осіб. Такими захода-
ми є: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.
Враховуючи, що інститут юридичної відповідальності
у ККУ з'явився нещодавно і відповідно потребує ще
як детального обговорення на теоретичному рівні,
так і накопичення достатнього практичного досвіду,
включення законодавцем інших заходів кримінально-
правового характеру було б передчасним.

Список використаних джерел

1. Харитонов С. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в системі кримінального законодавства України / С. О. Харитонов // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 7 лют. 2014 р. – Одеса, 2014. – С. 145–147.
2. Богдановская В. А. Анализ правового регулирования ответственности юридических лиц в зарубежных странах [Електронний ресурс] / В. А. Богдановская // Вестник Казанского юридического института МВД России. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-pravovogo-regulirovaniya-ugolovnoy-otvetstvennosti-yuridicheskikh-lits-v-zarubezhnyh-stranah>.
3. Голованова Н. А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование) [Електронний ресурс] / Н. А. Голованова, В. И. Лафитский, М. А. Циринина ; отв. ред. В. И. Лафитский. – Москва : Статут, 2013. – Режим доступу : www.mumcfm.ru/index.php/ru/component/docman/doc_download/81-ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskikh-lits.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Уголовный кодекс Испании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923>.
6. Уголовный кодекс Дании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524>.
7. Уголовный кодекс Франции : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018>.
8. Уголовный кодекс Швеции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241607>.
9. Уголовный кодекс Чешской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=186439.

Науковий керівник: **Горностаї Алесь Вікторівна**, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Василенко Максим Юрійович,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СМЕРТНІЙ КАРІ

Довічне позбавлення волі є найбільш суворим (п. 12 ст. 51 Кримінального кодексу України, далі – КК України) основним та безстроковим покаранням, відповідно до якого засуджений за вироком суду ізолюється від суспільства і примусово поміщується до кримінально-виконавчої установи – виправної колонії максимального рівня безпеки (засуджені жінки – до виправної колонії середнього рівня безпеки (ст. 150 КВК України) без зазначення у вироку строку його тримання там.

Згідно зі ст. 64 КК України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Це покарання введено до КК України не лише як самостійний вид, а й як такий, що замінив свого часу покарання у виді смертної кари. Виходячи з принципу гуманізму довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку (ч. 2 ст. 64 КК) [1].

Постають питання, чи є доцільним існування такого виду покарання, як довічне позбавлення волі за вчинення певного виду злочину, або для особи, винної у вчиненні такого злочину, буде достатньо призначення покарання у виді позбавлення волі на певний строк (від 1 до 15 років)? Або інше, якщо особа вчинила ряд особливо тяжких злочинів (наприклад, суб'єкт – це серійний убивця), чи не буде справедливим застосування до такої особи саме покарання у виді смертної кари?

На нашу думку, на сьогоднішній день ця тема дуже актуальна, адже Україна є європейським рекордсменом по кількості осіб, до яких застосовано довічне позбавлення волі. Значна їх частина – це колишні смертники, яких мали стратити, але скасування смертної кари в Україні призвело до необхідності появи у кримінальному законодавстві покарання, яке її замінило б. Щороку українськими судами виносяться близько 100 вироків з призначенням довічного позбавлення волі. Станом на серпень 2014 р. в Україні утримувалася найбільша серед країн Європи кількість засуджених довічно (за винятком Сполученого Королівства, де ця кількість хоч і більша, але в переважній кількості випадків з самого початку покарання є лише умовно довічним із мінімальним обов'язковим строком для відбуття – так званім «тарифом») – 1845 довічно засуджених (довічників). Навіть у Росії із набагато більшою кількістю як засуджених, так і населення, взагалі станом на цей же місяць утримувався 1841 довічник [2].

Нагадаємо, довічне позбавлення волі замінило собою смертну кару, застосування якої допускалося

КК 1960 р. Так, 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що норми КК 1960 р., які передбачають можливість застосування смертної кари (розстрілу), суперечать Конституції України і тому не підлягають застосуванню.

Проте слід визначитися, чи є довічне позбавлення волі гуманнішим за смертну кару, тому що не варто забувати, що воно складається із двох так би мовити специфічних елементів: тривалість та порядок і умови його відбування. Останні є особливо суворими. Так, мало хто знає, що «довічники» утримуються усе своє життя переважно в напівпідвальних приміщеннях із поганим доступом світла, замкнуті 23 години на добу (1 година прогулянки), займаючись, у кращому випадку, читанням.

Стосовно смертної кари варто зазначити, що цей вид покарання вважається одним із найдавніших. Він походить від стародавнього звичаю кровної помсти, який відомий всім країнами і народами. Пам'ятки права свідчать про найжорстокіші способи виконання смертної кари – відсікання голови, повішення, утуплення, спалення, колесування, четвертування та ін.

У міжнародних та європейських організаціях, у деяких друкованих працях і пресі протягом значного історичного часу було наведено чимало аргументів «за» і «проти» смертної кари як виду покарання за вчинений злочин. Неоднозначність правової та громадської думки з цього приводу позначилася і на національному законодавстві багатьох держав світу.

Сьогодні переважна більшість держав світу скасувала смертну кару як вид покарання, прийнявши відповідний закон. Однак чимало країн (Китай, Російська Федерація, США, Японія, багато ісламських держав) зберігають у своїх законах такий вид покарання [3].

На нашу думку, смертна кара є недоцільним для цивілізованого суспільства видом покарання з таких причин:

- боротися зі злочинцями їх же методами не тільки безглуздо, а й нерозумно, адже смертна кара, захищаючи право на життя однієї людини, позбавляє цього права іншу. Теду Банді – американському серійному вбивці, на руках якого кров 35-ти жертв, – подобалося вбивати, для нього це була своєрідна гра. Тоді чим відрізняються від «нейлонового» Теда люди, які щодня приводять у виконання смертні вирoki, лише тим, що це їх робота;
- з точки зору кримінального права, у покарання є три мети: відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого і попередження вчинення нових злочинів. Смертна кара, можливо, і допомагає досягти двох із них (особливо превентивної), але явно не реабілітує засуджено-

го – погодьтеся, складно виправитися, якщо ти мертвий [4].

Повертаючись до окресленої проблеми, можна передбачати, що з цим питанням ще неодноразово доведеться мати справу і дискутувати теоретикам, практикам і суспільству в цілому. Вважаємо, що смертна

кара – це не вихід. Потрібно вдосконалювати законодавчу систему щодо покарання злочинців, які вчинили особливо тяжкі злочини. Слід дотримуватися мети покарання – відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого і попередження вчинення нових злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Береза А. Век свободы не видать. В каких условиях отбывают пожизненный срок преступники в Украине / А. Береза. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/3206834-vek-svobody-ne-vydat-v-kaqukh-uslovyiakh-otbyvauit-pozhyznennyi-strok-prestupnyky-v-ukrayne>
3. Степанюк А. Довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі / А. Степанюк. – Д., 2001. – С. 65–66.
4. Радужна А. 5 аргументов за и против смертной казни, о которых вам следует задуматься / А. Радужна // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.publy.ru/post/3897>

Науковий керівник: **Цвіркун Наталія Юріївна**, кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Верьовка Вікторія Ігорівна,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна;

Вольвач Аліна Андріївна,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГІПНОЗУ

З кожним роком суспільство рухається разом зі швидкими темпами розвитку науки та техніки, які відіграють значну роль у різних галузях, у тому числі в медицині, психології, нейропсихології, гіпнології. Пізнаючи механізми функціонування головного мозку людей та їх організму в цілому, наука створює нові гіпнотичні та психологічні техніки і технології управління особистістю. Однак не завжди вони використовуються на благо, а часто перетворюються на справжню зброю в руках злочинного світу.

У наш час іноді можна почути в пресі про випадки вчинення злочину за допомогою гіпнозу. Тому і виникає зацікавленість до цієї теми фахівців з медицини, психології, кримінології та кримінального права. Так, у ЗМІ нерідко описуються випадки пограбування та викрадення за допомогою підмішування в напій або їжу жертви клофеліну, а також вчинення злочинів циганками за допомогою «циганського гіпнозу».

Гіпнологія (комплексна наука, яка вивчає фізіологічні та психічні основи всіх сноподібних станів та різні форми навіювання у стані неспання [7]) такі випадки класифікує як фармакологічний гіпноз. Людина, отруєна клофеліном, через кілька секунд або хвилин (залежно від прийнятої дози) опиняється в безпорадному стані, вона засинає, перестає чути, бачити і розуміти події, паралізується, занурюється в змінений несвідомий стан і засинає. Цей спосіб часто застосовують вуличні повії. Злочинниці непомітно підмішують жертвам в алкогольні напої клофелін, і коли жертва засинає, її грабують. Як правило, коли особа приходить до тями, вона нічого не пам'ятає і рідко коли може згадати, як виглядає злочинниця і де саме вчинено злочин. Тепер розглянемо інший вид гіпнозу – так званий «циганський». Для здійснення своєї кримінальної діяльності циганки обирають найбільш людні місця – вокзали, парки, центральні вулиці, вагони електричок і т. д. В цих місцях вони наполегливо пропонують погадати чи дешево купити у них яку-небудь річ. Головним для циганки (як і для будь-яких талановитих і професійних гіпнотизерів) є необхідність привернути увагу жертви, на секунду затримати або зупинити. Часто це робиться за допомогою простих питань: «Ви не скажете котра година?» чи «У вас не знайдуться сигарети, сірники, запальнички...?» або «Ви не підкажете як пройти, проїхати до якогось місця...?» тощо. Як правило, нічого не підозрюючи, людина на мить затримує свою увагу на циганці й цього цілком достатньо, щоб з нею почалася гіпнотична робота, потім людина не повною мірою розуміє свої дії і стає повністю підконтрольна циганці. Після гіпнозу особа нічого не пам'ятає про обставини злочину, тому не може описати злочинницю і пояснити чому віддала свої речі та гроші.

Так що ж таке гіпноз? Гіпноз або навіювання (грец. *υπνος* – «сон») – це тимчасовий стан свідомості, що характеризується звуженням її обсягу і різким фокусуванням на утриманні навіювання, що пов'язано зі зміною функції індивідуального контролю і самосвідо-

мості [6]. Стан гіпнозу настає в результаті спеціальних впливів гіпнотизера або цілеспрямованого самонавіювання.

У сучасній науці виділяють такі основні види гіпнозу: класичний, психологічний гіпноз навіювання, циганський, прихований гіпноз і фармакологічний гіпноз. Так, кримінальні гіпнотизери (ті особи, які використовують гіпноз для досягнення злочинних цілей) на сьогодні для вчинення обману, шахрайств та інших злочинів використовують всі перераховані вище види гіпнозу, але найчастіше застосовується психологічний гіпноз навіювання [3, с. 4].

В. Б. Шапарь запропонував таку класифікацію гіпнозу: 1) класичний гіпноз – вплив на людину, за якого використовують пряме навіювання. Зазвичай при такому гіпнозі відбувається офіційне попередження про те, що зараз буде застосовано гіпноз; 2) прихований гіпноз – непомітний вплив, що передбачає маскування навіювань, включає в себе елементи еріксонівського гіпнозу, НЛП (нейролінгвістичне програмування), циганський гіпноз, шаманські техніки, техніки спецслужб; 3) фармакологічний гіпноз – гіпнотичний вплив із використанням тих чи інших фармакологічних препаратів, що полегшує досягнення потрібного ефекту і підвищує схильність до навіювання; 4) блискавичний гіпноз – гіпнотичний сон настає практично миттєво; 5) навіювання – подача інформації, що сприймається без критичного оцінювання і впливає на перебіг нервово-психічних процесів [8, с. 25].

Отже, тепер ми бачимо, що є не тільки гіпноз, під час якого суб'єкт відчуває гіпнотичний вплив, а й існує гіпноз, дію якого не так вже й легко розпізнати, яскравим прикладом служить прихований гіпноз.

Якщо особа має навички застосування одного з видів гіпнозу, то вона може маніпулювати іншою особою, яка стала її жертвою, у своїх особистих цілях. Використовуючи гіпноз, можна вчинити злочин не тільки щодо особи яка зазнала застосування гіпнозу, а навіть наказати загіпнозованій людині вчинити те чи інше злочинне діяння, не побоюючись при цьому викриття.

На жаль, фундаментальні дослідження проблеми застосування гіпнозу у злочинних цілях відсутні. Незважаючи на наявність у практиці кримінальних справ щодо злочинів, здійснених із застосуванням гіпнозу, і прогалини в законодавстві, пов'язані з цим питанням, у спеціальній літературі йому було присвячено зовсім небагато теоретичних робіт. Серед них можна виділити дослідження українських і російських вчених: В. Бехтерева, І. Павлова, В. Данилевського та ін. Дослідженням гіпнозу з точки зору психології займалися: З. Фрейд, І. Бернгейм, Дж. Бред, Ж. Шарко, А. Форель та ін. На сучасному етапі цю проблему розробляють: В. Кандиба, М. Еріксон, Р. Герке, Л. Шерток, В. Матвеев, В. Гримак, П. Буль та ін.

Також цим питанням займалися такі вчені, як Л. Сердюк, Р. Левертова, Т. Орешкіна, І. Турчина, Р. Шарапов та ін.

Застосування гіпнозу у кримінальних цілях становить досить серйозну загрозу особистій безпеці громадян, їх правам і свободам та законним інтересам. Не викликає сумніву, що сьогодні існує можливість вчинення злочину за допомогою гіпнозу. Такі вчені, як В. Кандиба та Л. Гримак щодо можливості скоєння злочину під гіпнотичним впливом, наводять переконливі аргументи можливості застосування гіпнотичного впливу для посягання на життя іншої людини, завдання майнової шкоди, підроблення документів, давання неправдивих свідчень і навіть програмування на самогубство [2, с. 125–148].

Л. В. Сєдих, розглядаючи вплив гіпнозу як вчинення злочину, слушно зауважує, що можливість віднесення гіпнозу до насильницького способу скоєння злочину пов'язана з відповіддю на такі питання: 1) чи можна гіпнотичним навіюванням обмежити свободу волевиявлення або дій загіпнотизованого; 2) чи можна привести особу в гіпнотичний стан проти її волі; 3) який вплив на особу (фізичний або психічний) надає кримінальний гіпноз [5, с. 21]?

Відповідаючи на перше питання, звернемось до міркувань щодо нього видатних вчених, які склалися в результаті тривалої медичної практики (Лібаулт, Ж. Льежуа, Л. В. Ровланд, П. С. Янг, М. Т. Орне). Проаналізувавши їхні роботи, можна дійти висновку, що яка б не була сила волі у особи, будучи схильним до гіпнозу, він виконає будь-яке злочинне діяння (дія або бездіяльність), навіяне йому кримінальним гіпнотизером.

Відповідаючи на друге питання, так само враховуємо думку експертів медичної сфери (А. Беаніс, Р. Хейденхейм, А. Форель, В. М. Бехтерев, К. І. Платонов, І. П. Павлов), внаслідок чого робимо висновок, що особа може бути введена в гіпнотичний транс проти власної волі.

Розглядаючи третє питання про вплив на особу, ми повинні розмежовувати фізичне і психічне насильство. Розмежування цих видів слід проводити, виходячи з об'єктивних (за характером заподіяної шкоди: порушення анатомічної цілісності і процесів життєдіяльності організму або вплив на психіку) і суб'єктивних (за спрямованістю умислу злочинця) ознак. Так, кримінальний

гіпнотизер може скористатися медикаментозними засобами для посилення впливу гіпнозу на потерпілого з метою подальшого впливу на психіку, а не з метою заподіяння шкоди його здоров'ю або смерті. Фармакологічний гіпноз, який незначною мірою фізіологічно впливає на організм людини, є різновидом психічного насильства. Також є й інший вплив на людину, який здійснюється за допомогою слів, поглядів, жестів, образів та інших засобів передачі інформації. Психологічний гіпноз навіювання, який впливає на свідомість людини, є різновидом психічного насильства.

На нашу думку, гіпноз як спосіб вчинення злочину – це вид психічного насильства, що являє собою цілеспрямований протиправний інформаційний вплив на психіку особи проти її волі з метою приведення в безпорадний стан для вчинення злочинного діяння (дії або бездіяльності) щодо загіпнотизованої особи, або для примусу його до вчинення злочину (серії злочинів), відповідальність за який передбачена кримінальним законодавством.

Враховуючі те, що реакція на гіпноз у кожної особи може бути різною, що залежить як від індивідуальних ознак, так і від соціальних причин, вважаємо, що в кожному випадку навіювання необхідно призначити судово-психологічну експертизу психологічного впливу, яка дасть можливість встановити, чи перебувала особа в стані гіпнозу при здійсненні злочину.

Також потрібно звернути увагу на відсутність на сьогодні в Україні правової норми та правового механізму захисту населення від злочинів, які вчиняються за допомогою гіпнозу.

Лише ч. 2 ст. 40 КК України передбачає психічний примус, який виражається у погрозі застосування до особи чи її близьких фізичного насильства (погроза позбавити життя, заподіяти тілесні ушкодження, викрасти особу чи позбавити її волі, вплив на особу за допомогою гіпнозу) або погрози заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам (погроза знищити або пошкодити майно, розголосити відомості, що ганьблять особу або її близьких) [4, с. 162]. Очевидно, що до особи можуть застосовуватися інші різновиди психічного примусу, тому в кримінальне законодавство України необхідно внести відповідні корективи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 20 вересня 2014 року). – Х. : Одиссей, 2014. – 232 с.
2. Гримак Л. П. Гипноз и преступность / Л. П. Гримак. – М. : Республика, 1997. – 304 с.
3. Кандыба В. М. Криминальный гипноз: Что такое криминальный гипноз / В. М. Кандыба. – СПб. : Лань, 2001. – 454 с.
4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
5. Сєдых Л. В. Преступления, совершаемые с применением гипноза: особенности квалификации и предупреждения : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Л. В. Сєдых. – Саратов, 2012. – 32 с.
6. Поняття про гіпноз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гіпноз>
7. Поняття гіпнологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrainian_explanatory.academic.ru/32218/гіпнологія
8. Шапарь В. Б. Занимательная психология / В. Б. Шапарь. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2013. – 431 с.

Науковий керівник: **Шевченко Ольга Вікторівна**, кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та криминології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Вовк Марія Миколаївна,

студентка 3-го курсу факультету підготовки кадрів для системи Пенсійного фонду України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ГЕНОЦИД В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ І БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА

Конституція України проголошує: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1, с. 11]. Це конституційне положення втілено в ст. 442 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи [2, с. 204].

Геноцид є одним із найбільш жорстоких кримінально караних діянь у системі злочинів проти миру та безпеки людства, адже передбачає винищення окремих груп населення за національними, етнічними, расовими чи релігійними ознаками. Беззаперечно, що геноцид є міжнародним злочином, який не раз мав місце у світовій історії. Суспільну небезпеку даного злочину важко переоцінити, тому міжнародним співтовариством була прийнята ціла низка документів, які передбачають кримінальну відповідальність за цей злочин і які повинні бути імplementовані в національне законодавство. Такими документами є: Женевські конвенції 1949 року, Конвенції про попередження злочину геноциду й покарання за нього 1948 року, Конвенції про незастосовність строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року та інші.

Спірним питанням у теорії кримінального права є те, в якому розділі Особливої частини КК повинен бути розташований даний злочин. з одного боку, геноцид віднесений до злочинів проти миру і безпеки людства, але відрізняється від них масштабом репресій проти окремих соціальних груп і яскраво вираженими цілями. з іншого – злочин, передбачений ст. 442 КК, дуже схожий на так звані військові злочини, оскільки

може співпадати з воєнним часом, але відрізняється за метою (направлений на знищення саме окремих расових, етнічних, національних, релігійних груп населення) і зазіхає на найважливішу цінність – мир і безпеку людства [3, с. 21].

Проблемним також є питання щодо відмежування даного злочину від суміжних злочинів, які містяться в інших розділах Особливої частини КК. Суб'єктивна сторона геноциду виражається в прямому умислі, поєднаному з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, расової, етнічної чи релігійної групи. Саме мета дозволяє відмежувати цей злочин від суміжних злочинів проти життя і здоров'я, вчинених з мотивів расової, національної релігійної нетерпимості. Також критерієм відмежування є масштаб вчинюваного злочину, а саме: геноцид спрямований на знищення цілих груп населення, а злочини, передбачені розділом II Особливої частини, – на вбивство або завдання тілесних ушкоджень окремим людям [4, с. 8].

В диспозиції статті 442 КК зазначається, що знищення будь-якої з вищезазначених груп має здійснюватися повністю або частково. Проблема ж полягає в тому, чи може кваліфікуватись як геноцид діяння, коли суб'єкт даного злочину мав намір винищити не всю таку групу, а лише її частину, наприклад на певній території, чи необхідно, щоб був намір знищити всіх представників окремої групи на території країни або навіть за її межами. Вважаємо, що для кваліфікації суспільно-небезпечного діяння як геноциду необхідно, щоб був намір повністю зруйнувати національну, етнічну, расову чи релігійну групу, але при цьому щоб зачіпалася значна частина такої групи [5, с. 13].

Отже, доцільним видається пошук шляхів оптимізації боротьби з геноцидом як у національній правовій системі, так і на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституція України: зі змінами. – Х. : Право, 2013. – 64 с
2. Кримінальний кодекс України. Станом на 1 січня 2015 року/ уряд. В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2014. – 232с.
3. Мошенська Н. В. Проблеми відповідальності за геноцид / Н. В. Мошенська. – М. : МАУП, 2008. – 46 с.
4. Андрюхин М. Н. Геноцид – преступление против человечества : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 «Международное право»/ М. Н. Андрюхин. – Москва : Б. и., 1954. – 15 с.
5. Маєвська А. А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 «Міжнародне право»/ А. А. Маєвська. – Х. : Б. в., 2002. – 19 с.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 15.04.2015

© Вовк М. М., 2015

Войтенко Аліна Вадимівна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
Суми, Україна

ПРОПОЗИЦІЯ ТА ОБІЦЯНКА НАДАТИ НЕПРАВОМІРНУ ВИГОДУ: ЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН ЧИ ВИЯВЛЕННЯ НАМІРУ?

Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [3] від 18 квітня 2013 р. деякі статті розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» були викладені у новій редакції, зокрема, ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», а також розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» – ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369² «Зловживання впливом», ст. 370 «Провокація підкупу» [2].

Розглянемо детальніше. Так, диспозиція ч. 1 ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» була викладена наступним чином: «Пропозиція чи обіцянка працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи». Аналогічні положення, що як суспільно небезпечні діяння передбачають «пропозицію» та «обіцянку» надання неправомірної вигоди (або їх прийняття), містяться і в перерахованих вище статтях розділу XVII [2].

Виходячи з положень даної (та інших) статті, пропозиція та обіцянка надати неправомірну вигоду визнаються закінченим злочином, при цьому під **пропозицією** в названих статтях слід розуміти *висловлення* працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі *наміру* про надання неправомірної вигоди, а під **обіцянкою** – *висловлення* такого *наміру* з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди (п. 3 «Примітки» до ст. 354 КК України) [2].

У зв'язку з тим, що злочином є тільки суспільно небезпечне протиправне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК України), кожна стадія вчинення злочину повинна

являти собою саме таке діяння. Тому *не визнаються стадіями вчинення злочину* той або інший стан свідомості особи, її думки, *прояв намірів*, їх формування і виявлення, адже вони не є діяннями, в яких об'єктивується умисел, тобто діяння визнається караним лише у тому випадку, коли воно має суспільно небезпечний характер.

Такий же висновок було надано Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», де обґрунтовувалося, що криміналізація пропозиції чи обіцянки надання неправомірної вигоди, а також прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигоди не є вірною, адже вчинення таких дій може свідчити лише про наявність наміру, думки отримати неправомірну вигоду, що саме по собі не утворює склад злочину, і лише у випадку, якщо той, хто пропонує неправомірну вигоду, та той, кому її пропонують, доходять певної домовленості про умови та способи реалізації їх «спільного плану», такі дії можна розглядати як готування до відповідних злочинів [1].

Чинний КК України передбачає лише декілька видів діянь, які вважаються закінченими уже на стадії готування до вчинення певного діяння (ч. 2 ст. 109, ч. 2 ст. 110, ст. 258² КК України та ін.), адже вже на самій стадії готування ці діяння мають настільки суспільно небезпечний характер, що законодавець встановив за їх вчинення кримінальну відповідальність як за вчинення закінченого злочину. У даному ж випадку обіцянка чи пропозиція неправомірної вигоди сама по собі не має того рівня суспільної небезпечності, щоб визнаватися закінченим злочином.

Таким чином, виникає колізія у національному кримінальному законодавстві: ст. 354 КК України визнає пропозицію чи обіцянку надання неправомірної вигоди, під якими розуміється висловлення наміру, закінченим злочином, у той час як прояв наміру відповідно до законодавчого поняття «злочин» та фундаментальних положень теорії кримінального права не визнається стадією вчинення злочину. Тому виникає нагальна потреба усунення розглянутих суперечностей, проведення подальшого наукового дослідження означеної проблеми та її вирішення.

Список використаних джерел

1. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 17 квітня 2013 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 15 квітня 2013 р. № 2802 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46598.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 квітня 2013 р. № 221-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 10. – Ст. 119

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, Суми, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК [343.97:061.234](477)

Волошин Вадим Сергійович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВПЛИВ НЕОРЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПРОЦЕС ОБУМОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ВИДИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У час, коли людина переживає великі потрясіння, шахраї та злодії, незважаючи ні на що, послуговуються цим моментом і використовують людську слабкість для власної наживи. Зараз шахраям і вигадувати нічого не потрібно, в Україні живуть тисячі людей, які зазнали душевних травм у зв'язку з подіями на Сході. Як реакція на це, мов гриби почали виникати різного напрямку харизматичні релігійні культи та секти, засновники яких мають на меті власне збагачення, а не допомогу заблудлій душі. Вивчивши такі релігійні угруповання, можна розробити певні методи попередження їх формування, розвитку та діяльності на території України.

На даний час вже існує велика кількість досліджень щодо особливостей виникнення та розвитку сектантських напрямків, зокрема, це праці таких вчених та науковців, як С. Жилукова, Р. Сітарчука. У цьому контексті також слід виділити книгу «Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования», написану православним дослідником сект, представником антисектантського руху А. Л. Дворкіним. Автор представив її як підручник для навчальних закладів православної церкви [1].

Відповідно до звіту Міністерства культури України станом на 2012 р. зареєстровано 85 центрів та 290 управлінь релігійних об'єднань, 35013 релігійних громад, 471 монастир, 360 місій, 80 братств, 201 духовний навчальний заклад, 12899 недільних шкіл, а також не слід забувати про частину релігійних організацій, які діють таємно і офіційно не зареєстровані [2]. Та всі релігійні організації різняться за своїм характерним об'єктом служіння, тому дослідниками їх прийнято розбивати на наступні типи: церква, секта харизматичний культ та демонопоклонні угруповання.

Останнім часом почали виділяти такий тип сект, як деструктивний культ – релігійна організація, що має на меті свідоме вбивство, доведення до самогубства чи заподіяння серйозної шкоди здоров'ю своїх adeptів чи сторонніх людей. Англійською такі організації називають doomsday cult – культ Судного дня. Спираючись на віру, вони переконують своїх послідовників у настанні страшного та неминучого кінця світу. Найбільшими деструктивними культурами України є «Сонячний Храм», «Аум Сенрікьо», а також деякі дослідники додають ще й «Біле братство» та ін.

В Україні не ведеться ніякої офіційної статистики щодо кількості adeptів, а чисельність представників деяких течій вже давно вийшли на світовий рівень і нараховує десятки тисяч прихильників по всьому світу. Так, станом на 2012 р. в одному лише Києві нараховувалося понад сотню небезпечних релігійних течій, найчисленніші з них: «ПЕРЕМОГА» – 2160 учасників, «ПОСОЛЬСТВО БОЖЕ» – 960, «СВІТЛО НА СХО-

ДІ» – 2300, «Хілсонг» – 2700, «МІСТО СВІТЛА» – 2500, «НОВЕ ПОКОЛІННЯ» – 2870, «СИЛА ВІРИ» – 1270, «ВІДРОДЖЕННЯ» духовний центр – 750 учасників. Також серед деструктивних релігійних організацій, організацій сатанинської орієнтації, сатанинські та демонічні секти, що невпинно збільшують кількість adeptів, є «Церква саєнтології», «Південний хрест», «Чорний Ангел», «Суспільство сатани», «Синій лотос», Центр «Юнівер», «Зелений орден», «Крісятніці», «Чорне братство», «Зірка смерті», «Червоні дияволи» та ін. [3].

Перераховані релігійні організації лише невелика частина з тих, що діють в сучасній Україні. Багато з нині діючих сект маскуються під громадські організації, благодійні об'єднання або взагалі діють підпільно. Відомі випадки, коли різного напрямку релігійні об'єднання починали діяти як танцювальні гурти, фотографічні або художні студії, центри для вагітних, містичні гуртки та різного роду курси, і в такий спосіб залучали нових учасників. За даними соціологічних досліджень відділення релігієзнавства Інституту НАН України, серед представників сект 62% складають жінки, понад 51% – становить молодь віком від 20 до 29 років, більшість із них мають досить значний освітній рівень [4].

Небезпекою релігійних сект є те, що злочини, вчинені ними, носять латентний характер, а їх спектр досить широкий. Доволі часто подібні релігійні організації замішані в шахрайстві, позбавленні волі, торгівлі людьми, уведенні в організм наркотичних засобів, доведенні до самогубства та навіть вбивствах. Такими прикладами можуть слугувати нижчезазначені факти.

Близько тисячі сектантів «Білого братства» 10 листопада 1993 р. спробували захопити Софійський собор у Києві, щоб зробити масовий акт самоспалення. Лідер секти Марія Цвигун проголосила кінець світу на 24-те листопада, а щоб даремно не чекати апокаліпсис ще 2 тижні, наказала всім зібратися біля храму. Планам завадила міліція. Того дня затримали 616 осіб. Деякі з них опинилися в СІЗО, решта – в психлікарнях. Сама ж лідер отримала 4 роки тюрми за статтею «Шахрайство» [5].

У вересні 2014 р. Духовний центр «Відродження» збирав людей для молитви за мир в Україні і пропонував оздоровитися тим, хто зазнав душевних втрат через війну в Україні. Тільки виявилось, що оздоровлення це не безкоштовне – за вхідний квиток кожен заплатив 100 доларів, однак охочих долучитися до платної молитви не бракувало. Причому гроші переводили на особистий рахунок лідера «духовного центру» [6].

© Волошин В. С., 2015

Зараз стає популярним культ вуду і активно діє секта «Сім'я», практикуючи інцести, педофілію і порнографію. До речі, у Європі ця секта заборонена, а в Україні на неї ще ніхто не звертає уваги [7].

Досить довго можна перераховувати злочини, вчинені неорелігійними організаціями, та, на жаль, у правовому вимірі дане питання майже не врегульоване. Одним із кроків була спроба у 2012 р. доповнити Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Авторами ініціативи виступили народні депутати України Ігор Рибаків та Владислав Лук'янов. Законопроект № 5473 пропонував доповнити вищезазначений Закон новою статтею 3¹, яка звучить наступним чином: «В Україні заборонено створення та діяльність тоталітарних релігійних сект. Шкода, завдана потерпілому від небезпечного психологічного впливу членів тоталітарної релігійної секти, підлягає відшкодуванню в порядку, встановленому Цивільним кодексом України» [8]. На жаль, даний законопроект було відізнано, а з того моменту парламент не надав жодної пропозиції щодо врегулювання цього питання. Таке ставлення України дуже приваблює неформальні релігійні утворення зі всього світу, лєвова частина з них заборонена у провідних країнах судовими вироками та відповідними законами.

За поширенням та діями подібних релігійних організацій повинно слідити Міністерство культури України, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування та чиновники на місцях. Зазначені органи самі фактично звільнили себе від даного обов'язку, спираючись на те, що вибір релігії – це особиста справа кожної людини, а правоохоронні органи реагують лише на масштабні події, які неможливо проігнорувати, що є суттєвим недоліком при попередженні злочинів, вчинених adeptами релігійних об'єднань або безпосередньо самими засновниками.

При дослідженні даної теми виявлено, що ми маємо слабке законодавче регулювання та недостатній контроль з боку держави, що дозволяє офіційно реєструватися майже кожній релігійній організації. Небезпеку становить значна кількість видів злочинів, вчинених як учасниками релігійних організацій, так і самими засновниками відносно своїх adeptів.

Отже, із всього вище зазначеного можемо зробити висновок, що дана проблематика потребує подальшого і більш глибокого аналізу, що має стати основою законодавчого регулювання та забезпечення нормативно-правової бази із метою миттєвого реагування під час процесу реєстрації та контролю за функціонуванням діючих неорелігійних організацій.

Список використаних джерел

1. Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования / А. Л. Дворкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – Нижний Новгород: «Издательство Братства во имя св. Князя Александра Невского», 2002. – 458с.
2. Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні : Інформаційний звіт Мінкультури за 2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=ru
3. Черный список опасных тоталитарных сект деструктивного (антихристского) направления [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://reformach.ucoz.ua/news/chernyj_spisok_opasnykh_totalitarnykh_sekt_destruktivnogo_napravlenija/2012-10-18-21
4. Віхров М. Завдання націоналізму в епоху глобалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://banderivec.org.ua/?page=pages/zmistd0/201001/article01>
5. День в історії: 21 рік тому «Біле братство» в Києві хотіло здійснити акт самоспалення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://24tv.ua/news/showNews.do?den_v_istoriyi_21_rik_tomu_bile_bratstvo_v_kiyevi_hotilo_zdiysniti_akt_samospalennya&objectId=507184
6. В Україні активізувались небезпечні секти, які маніпулюють допомогою Сходу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fe1.tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-aktivizuvalis-nebezpechni-sekti-yaki-manipulyuyut-dopomogoyu-shodu-369831.html>
7. У Києві орудує секта, що практикує інцести і педофілію [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/deputati-hochut-zaboroniti-totalitarni-sekti.html>
8. Депутати хочуть заборонити «тоталітарні секти» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/deputati-hochut-zaboroniti-totalitarni-sekti>

Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 19.04.2015

Гаврилюк Юрій Сергійович,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДИФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ (СТАТТЯ 130 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Однією з передумов точного і адекватного застосування закону про кримінальну відповідальність у процесі реалізації кримінально-правової охорони є якість і недвозначність формулювань, використаних у цьому законі. Водночас, законодавець сконструював диспозицію ст. 130 Кримінального кодексу України (далі – КК України) таким чином, що це викликало безліч запитань. Так, майже всі фахівці (принаймні автори підручників із кримінального права та науково-практичних коментарів до КК України) погоджуються, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 130 КК України, вважається фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є носієм вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, і знає про це [1, с. 274; 2, с. 300]. Отже, виконавець даного суспільно небезпечного діяння – спеціальний суб'єкт злочину. Водночас, ці висновки є результатом скоріше доктринального тлумачення згаданої норми. Тому вони можуть бути піддані сумніву та критиці, що несприятливо відіб'ється на однакості правозастосовних рішень при кваліфікації злочину за ст. 130 КК України. Слід погодитися з думкою В. В. Устименко про те, що у випадку, коли склад злочину передбачає спеціальний суб'єкт, доцільно, щоб сам законодавець вказував на його ознаки в диспозиції закону, оскільки, окрім законодавця, ніхто не може додати чи виключити ту чи іншу ознаку зі складу злочину [3, с. 19–20].

Не викликає заперечень визнання наявності спеціального суб'єкта злочину у складі, передбаченому ч. 2 ст. 130 КК України, де вказано, що зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби вчинюється особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу. Виконавцем діяння в даному випадку виступає особа, яка має такі додаткові ознаки: по-перше, є носієм вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини; по-друге, знала про наявність у неї цього вірусу (таке знання, на нашу думку, означає, що дана особа була попереджена закладами охорони здоров'я про запобігання подальшому поширенню ВІЛ, а також про кримінальну відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження та/або зараження ВІЛ). Так, відповідно до «Правил медичного огляду з метою виявлення ВІЛ-інфекції, обліку ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД та медичного нагляду за ними,» затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р., якщо результат обстеження підтверджує наявність ВІЛ-інфекції, обов'язком медичного працівника

є надання інфікованій особі психологічної підтримки шляхом роз'яснення її прав і обов'язків, ознайомлення із заходами індивідуальної профілактики для запобігання інфікуванню контактних осіб, а також попередження про кримінальну відповідальність за свідоме поставлення в небезпеку зараження та/або зараження іншої особи (осіб) ВІЛ [4]. Що стосується «іншої невиліковної інфекційної хвороби», то, на жаль, відповідного нормативного акта, яким попереджалися б хворі на ці захворювання про яку-небудь відповідальність чи правила поведінки, не існує.

Однак повторимо, що в ч. 1 ст. 130 КК України йдеться лише про свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, і нічого не говориться про те, що винна особа повинна бути носієм такого вірусу. Помилково можна зробити висновок, що кримінальну відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 130 КК України, може нести не лише особа, яка є носієм вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, а й особа, яка не була (або не є) носієм цієї (цих) хвороби (хвороб), але яка своїми діями (своєю бездіяльністю) поставила в небезпеку зараження ВІЛ або вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, зокрема, медичний, фармацевтичний або інший працівник. Однак відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, встановлюється окремою статтею (ст. 131 КК України), а відповідальність медичних, фармацевтичних та будь-яких інших працівників за поставлення в небезпеку зараження вищезазначеними хворобами взагалі не передбачена. Окрім того, відсутність такої ознаки суб'єкта злочину, як «особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу,» може означати, що суб'єктом свідомого поставлення іншої особи в небезпеку зараження ВІЛ чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, може бути будь-яка особа (вихователь, член сім'ї, тренер тощо), що створила хворому на вищезазначені хвороби такі умови існування, за яких, на її думку, у небезпеку зараження такою (такими) хворобою (хворобами) була поставлена інша особа [5, с. 111–112].

Таким чином, щоб уникнути помилкових висновків (рішень) при кваліфікації поставлення в небезпеку

ку зараження іншої особи зазначеними вірусами особою, яка не є його носієм, ч. 1 ст. 130 КК України треба доповнити словосполученням «особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.; за ред. С. С. Яценко. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К. : «А.С.К.», 2003. – 976 с.
2. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
3. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Х. : Вища школа, 1989. – 104 с.
4. Питання запобігання та захисту населення від ВІЛ-інфекції та СНІД : постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. № 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. Іванова Є. В. Проблема уніфікації деяких словосполучень ст. 130 КК України / Є. В. Іванова // Проблеми державного будівництва: тези доп. XVI міжнар. наук.-практ. конф. «Україна в євроінтеграційних процесах» (Київ, 19–20 березня 2011 р.): у 2-х т. – К. : КиМУ, 2011. – Т. 1. – С. 111–112.

Науковий керівник: **Житний Олександр Олександрович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Гальчинський Костянтин Олександрович,
студент 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЮ

З огляду на те, що відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, забезпечення яких є головним обов'язком держави, то розбій, додатковим об'єктом посягання якого виступають саме вищеперераховані цінності, можна віднести до злочинів із досить значним рівнем суспільної небезпечності [1]. У той же час складне політичне та скрутне соціально-економічне становище в країні протягом останніх років стало доволі твердим підґрунтям для спалаху злочинності корисливо-насильницького спрямування. Також необхідно наголосити на тому, що у зв'язку з введенням у дію нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) на даний час немає достатніх як практичних, так і теоретичних напрацювань, які дали б змогу вирішити всі проблемні питання, пов'язані з розслідуванням розбою. Наприклад, принципово новим для слідчої практики є інститут негласних (слідчих) розшукових дій (НСРД), що зумовлює таку необхідність, як визначення особливостей його використання під час розслідування конкретних видів злочинів. Можна говорити про те, що змістовно НСРД та відповідні оперативно-розшукові заходи співпадають, а різниця між ними полягає лише у юридичній формі та колі суб'єктів ініціативи. Отже, спираючись на вищесказане, можна зробити висновок про доцільність надання характеристики розбою з точки зору оперативно-розшукової діяльності, що і є метою даної роботи.

Перш за все для досягнення поставленої мети необхідно вивчити сутність та надати визначення поняття «оперативно-розшукова характеристика» як складової оперативно-розшукової діяльності (ОРД).

Оцінка спроб надати теоретичне визначення вищезазначеного поняття таких вчених, як В. Д. Пчолкін, Е. О. Дідоренко та Б. І. Бараненко, В. С. Кубарєв та І. В. Кубарєв [2; 3; 4] дозволяє говорити про те, що, незважаючи на певні відмінності в наведених ними дефініціях, оперативно-розшукова характеристика є результатом: по-перше, комплексного аналізу кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних ознак даного злочину, а також практики боротьби оперативних підрозділів із ним; по-друге, розробки на цьому ґрунті нових знань, необхідних для визначення тактичних прийомів боротьби з такими злочинами, оперативно-розшукових засобів.

Необхідно погодитися з думкою М. Ю. Літвінова, який слушно зазначає, що треба давати характеристику не одиничному злочину і не всій фактичній злочинності, а окремим їх групам, виділеним за певний період часу на основі специфіки об'єкта посягання [5, с. 123]. Ґрунтуючись на викладеному, спробуємо надати опе-

ративно-розшукову характеристику розбою у порівнянні з грабежами та крадіжками.

Об'єктом посягання розбою є право власності, у той же час додатковим об'єктом виступає життя та здоров'я людини. з об'єктивної сторони розбій вчиняється у формі активних дій, а саме нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства. Під нападом у даному випадку слід розуміти несподівану, раптову для потерпілого, агресивну, короткочасну, насильницьку дію, що спрямована на заволодіння чужим майном протиправним шляхом. Напад, у свою чергу, може бути відкритим або таємним (наприклад, у разі нанесення удару з-за спини). Розбій за цією ознакою відрізняється, з одного боку, від крадіжки, з другого – від грабежу. Що стосується фізичного або психічного насильства, то можна говорити про те, що вони мають так званій інструментальний характер, тобто виступають способом заволодіння майном та його утримання. Зі суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом, а також корисливим мотивом. Варто зазначити, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного злочину є мета, а саме заволодіння чужим майном. Зміст умислу криється в тому, що дії вчиняються в умовах очевидності, тобто вони мають відкритий характер як для потерпілого, так і для інших осіб. При цьому винна особа усвідомлює протиправність своїх діянь та ігнорує це. Умисел може виникнути заздалегідь або раптово. Діям осіб, які вчиняють розбій та грабежі, властиві цинізм, нахабність, зухвалість. У кримінології їх, як правило, поділяють на декілька категорій [6; 7; 8].

Практика оперативно-розшукової та слідчої діяльності свідчить про те, що велика кількість злочинів корисливо-насильницького характеру вчиняються, зазвичай, організованими, часто озброєними, групами протягом досить тривалого часу, часто така діяльність має вигляд злочинного промислу [9]. Це робить звичайні способи вчинення розбоїв більш досконалими, витонченими та результативними для злочинців. При підготовці до злочину вони звертають увагу на всі важливі чинники, такі як місце події, властивості, риси особи потерпілого, характер предмета посягання, а також визначають час, спосіб, засоби і знаряддя, які можна використати під час нападу. Досить часто також застосовуються різноманітні види вогнепальної зброї, сучасні технічні пристрої та засоби ураження. Зокрема, приймаючи рішення про напад на інкасатора чи касира, злочинці визначають спосіб вчинення злочину: вивчають шлях пересування інкасаторів чи касирів із грошовими коштами, старанно аналізують наявність

охорони, встановлюють найбільш зручні ділянки, де можна вчинити напад, передбачають шляхи відступу чи від'їзду, планують способи схову й реалізації викрадених матеріальних цінностей [10].

Невід'ємною складовою діяльності організованих злочинних формувань, що вчиняють розбої, є конспірація, котру необхідно розглядати як систему заходів, спрямованих на приховування факту існування злочинної організації, змісту її діяльності та персональних даних її членів.

У структурі конспірації виділяють два взаємопов'язані та взаємозалежні блоки. Перший полягає у забезпеченні охорони від витоку інформації про злочинну діяльність та причетних до неї осіб, до нього можна віднести, наприклад, організацію структури формування, збереження таємниці його членами, а також режимні й контррозвідувальні заходи. Другий – у дезінформації противника.

У свою чергу контррозвідувальні заходи можуть бути поділені за трьома основними напрямками, а саме: запобігання впровадженню до злочинного формування, а також виявлення вже впроваджених туди оперативних працівників або осіб, які з ними співробітничать; протидія оперативно-технічним заходам правоохоронних органів; протидія візуальному спостереженню за членами організованого злочинного формування.

Дезінформація противника здійснюється шляхом маскуванню та спілкування з використанням легенд. Зокрема, маскуванню полягає у здійсненні суб'єктами конспірації деяких зовнішніх видозмін. До об'єктів маскуванню можна віднести членів злочинних формувань, предмети їх злочинної діяльності, злочинну поведінку, приміщення, де проводиться злочинна діяльність, а також обставини та сліди злочину. Найбільш примітивним видом маскуванню є застосування засобів, які приховують обличчя в момент вчинення кримінального діяння (шарфи, шапки з прорізами для очей, дитячі та медичні маски), а також використання спеціального одягу (наприклад, одяг працівників підприємств, які займаються постачанням населенню газу, води, електроенергії, підприємств, що виступають провайдерами Інтернету та кабельного телебачення, формений одяг працівників міліції, військова форма). Такий вид маскуванню називається індивідуальним.

Маскуванню протиправної поведінки здійснюється членами організованих злочинних формувань шляхом виконання ними різних соціальних ролей, здійснення правомірної діяльності. Так, розбоям і грабеджам на автотранспортних шляхах інколи передують виконання злочинцями ролей працівників міліції, робітників-ремонтників, жертв дорожньо-транспортних пригод.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, у редакції від 15.05.2014 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості: монографія / В. Д. Пчолкін. – О. : ОЮІ НУВС, 2005. – 376 с.

Спілкування з використанням легенд може здійснюватися як за ініціативою суб'єктів конспірації, так і за ініціативою приватних та посадових осіб. У першому випадку таке спілкування здебільшого є елементом об'єктивної сторони вчинюваного злочину, у другому – виконує функцію забезпечення безпеки злочинної діяльності при проведенні посадовими особами адміністративного контролю, дізнання, слідства або при виявленні громадянами цікавості до діяльності членів організованого злочинного формування.

Новації в кримінальному процесі України призвели до існування двох основних слідчих ситуацій при проведенні розслідування даної категорії злочинів: по-перше, коли злочин вже вчинено і, по-друге, коли кримінальне провадження розпочате у зв'язку з готуванням розбою або грабежу. Перша передбачає два варіанти, що залежать від того, чи встановлено особу виконавця (із показань свідків, потерпілих, за матеріалами камер спостереження тощо). Якщо особу встановлено, то після перевірки інформації вживають заходів із затримання підозрюваного. Якщо ж злочинець не відомий, висувають та відпрацьовують версії щодо осіб, які могли вчинити розбій або грабедж. У даній ситуації слідчий повинен якомога ефективніше використати можливості уповноважених оперативних підрозділів. Перевірка версій має здійснюватися за допомогою усіх передбачених планом розслідування НСРД. Аналіз практики засвідчує, що при розслідуванні розбоїв та грабеджів візуальне спостереження доцільно поєднувати зі зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж [11; 12; 13] та іншими НСРД.

При визначенні комплексу НСРД під час розслідування розбоїв необхідно оцінити наявні докази та іншу інформацію, а саме: проаналізувати показання потерпілих, свідків та інших осіб; перевірити за картокою наявність нерозкритих грабеджів чи розбоїв у даному районі чи населеному пункті, виявити можливих «гастролерів»; за даними криміналістичних об'єктів перевірити відбитки слідів рук, куль, гільз, зброї, автотранспорту, якщо вони використовувалися у вчиненні злочину. Цей комплекс заходів, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили або готують напад, може бути розширеним з урахуванням слідчої ситуації та конкретних обставин.

Отже, засоби вчинення розбоїв і грабеджів є різноманітними, до того ж злочинці обирають їх у кожному конкретному випадку залежно від певних обставин. На відміну від деяких інших злочинів, розбої та грабеджі мають одномоментний характер, тому успіх розслідування в основному залежить від того, чи зумів слідчий повною мірою використати інформацію, яку він одержав на першій стадії розслідування, від його вміння працювати з матеріальними джерелами, доказами.

3. Дідоренко Е. О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е. О. Дідоренко, Б. І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії і практики ОРД у сучасних умовах: Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2004. – Спецвип. № 1. – С. 3–9.
4. Кубарев В. С. Пути совершенствования оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, совершаемых организованными преступными сообществами / В. С. Кубарев, И. В. Кубарев // Проблемы совершенствования ОРД ОВС у напрямку боротьби з організованою злочинністю: Вісник ЛДУВС. – 2007. – Спецвип. № 2. – С. 65–72.
5. Літвінов М. Ю. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів / М. Ю. Літвінов // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2009. – № 179. – С. 119–128.
6. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В. С. Батиргареева. – Х., 2002. – 20 с.
7. Ігнатов О. М. Соціально-демографічна характеристика осіб, які вчиняють розбій / О. М. Ігнатов // Наше право. – 2014. – № 1. – С. 61–68.
8. Бистрицький Б. Ю. Криміналістична характеристика грабежів, учинених неповнолітніми (особа злочинця) / Б. Ю. Бистрицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 251–258.
9. Пестрецов М. О. Організація і тактика боротьби підрозділів карного розшуку із злочинними посяганнями на помешкання громадян: постановка проблеми / М. О. Пестрецов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 602–608.
10. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид. – К.: Ін Юре, 2004. – 728 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nulau.edu.ua>
11. Гончар М. О. Проти злочинного угруповання – наполегливість і професіоналізм міліції / М. О. Гончар. // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2011. – № 188. – С. 91–93.
12. Інформаційний огляд про стан взаємодії підрозділів оперативно-технічних заходів з підрозділами оперативної служби // Експрес-інформація / ДОС МВС України. – 2009. – № 2. – С. 16–19.
13. Оперативну інформацію реалізовано своєчасно (за матеріалами УКР у МВС України в Тернопільській області) // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2011. – № 188. – С. 94–95.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Гаштур Віталія Василівна,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ЗАКРІПЛЕННЯ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ ПОНЯТТЯ КАЗУСУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Випадок (казус) – це невинне заподіяння шкоди об'єкту злочину, що виключає притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила таке діяння. Нині цей термін не тлумачиться на законодавчому рівні. Таке діяння пояснюється тим, що особа не бажала вчинити злочин і не могла передбачити настання суспільно небезпечних наслідків. Звідси виходить, що у казусі відсутня вина, тобто відсутня суб'єктивна сторона злочину. У зв'язку з цим немає складу злочину, і особа не буде нести кримінальної відповідальності.

А згідно зі ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК України) виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Проблему тлумачення на законодавчому рівні поняття «випадок» (казус) розглядало у своїх працях багато вчених. Серед них такі, як: Р. В. Вереша, Л. А. Арчібасова, П. С. Дагель, В. Ф. Кириченко, Ю. С. Коткова, І. В. Теслицький та деякі інші.

Як вже зазначалося, КК України не дає тлумачення поняття «випадок» (казус). Проте ще в період Київської Русі, який ознаменувався створенням правової пам'ятки «Руська Правда», можна говорити про відображення проявлення форм вини. А в Литовських статутах наведено п'ять випадків ненавмисного вбивства і названо їх випадковими («пригодніє»), тобто вбивство вчинялося в результаті випадкового збігу обставин, а не з волі та свідомості вбивці. Як бачимо, ненавмисні діяння називаються випадковими, а випадок протиставляється умислу. Таким чином, Литовські статuti мають спрощену систему форм вини, як-от:

- умисел (усвідомлення та настання негативних наслідків);
- випадок («пригода») – якщо вказаних критеріїв не було виявлено [2, с. 112].

Отже, згідно з Литовськими статутами випадок розглядається як ненавмисне вбивство, але особа, яка ненавмисно вчинила вбивство, не звільняється від відповідальності.

Пізніше розроблено «перший» Кримінальний кодекс (1845), що мав назву Уложення про покарання кримінальні та виправні. Важливим кроком було закріплення в цьому нормативно-правовому акті випадку («случайность») серед обставин, що виключають кримінальну відповідальність. На основі ст. 5 «зло, вчинене випадково, не лише без умислу, а й без будь-якої необережності з боку особи, не вважається виною», при цьому під злом розумілися усякого роду злочини [3, с. 228].

Отже, у згаданому Кодексі також закріплений випадок (казус), але він звільняє особу від кримінальної відповідальності.

На міжнародному рівні нині випадок (казус) закріплений у кримінальному законодавстві у деяких країнах світу.

Так, згідно зі ст. 28 Кримінального кодексу Російської Федерації, ст. 24 Кримінального кодексу Республіки Узбекистан: «Деяние признается совершенным невиновно, если лицо, его совершившее, не осознавало и по обстоятельствам дела не могло осознавать общественной опасности своих действий (бездействия) либо не предвидело возможности наступления общественно опасных последствий и по обстоятельствам дела не должно было или не могло их предвидеть» [4; 5].

Щодо визначення поняття «випадок» (казус) у теорії кримінального права, то серед науковців також немає єдності і однастайності.

На думку Н. С. Кузнецової, видається більш правильною думка тих вчених, які зазначають, що «випадок (казус), на відміну від вини, слід вважати не психічним ставленням особи до вчиненого (його не існує), а особливим психічним станом особи, що діяла (або не діяла) у відповідній обстановці, що виключає суспільну небезпеку вчиненого нею» При іншому вирішенні даного питання, як наголошує далі Н. С. Кузнецова, невинне заподіяння шкоди зливається з необережною виною у вигляді недбалості, і тоді за випадок мала б наставати кримінальна відповідальність на загальних підставах [6, с. 174].

Отже, казус співпадає зі злочинною недбалістю через те, що особа не передбачає можливості настання наслідків.

Відмінність казусу від злочинної недбалості в тому, що при казусі особа не повинна була і не могла передбачати наслідки, що наступили, а при злочинній недбалості – особа повинна була і могла передбачати настання суспільно небезпечних наслідків [7, с. 163].

Таким чином, випадок (казус) не залежить від обставин, за яких було вчинене злочинне діяння, і особа не може передбачати наслідків вчинення такого діяння.

На підставі сказаного можна виокремити інтелектуальний та вольовий моменти випадку (казусу). Інтелектуальним буде те, що особа не передбачала і не могла передбачити настання суспільно небезпечних наслідків, а вольовим – те, що у особи відсутнє бажання настання суспільно небезпечних наслідків за діянням, яке вона вчинила, тобто відсутність прямого умислу.

Досліджуючи судову практику щодо вчинення випадку (казусу), можемо констатувати, що найбільше зустрічається справ із заподіянням шкоди життю та здоров'ю людини, травматизмом та ін.

З огляду на те, що на сьогодні у законі України відсутнє визначення поняття «випадок» (казус), виникає

питання, де закріплено положення про те, що у разі випадку (казусу) особа, яка вчинила небезпечне діяння, не буде нести відповідальності? Виходить, що юридично залишається відкритою і не вирішеною проблема щодо відповідальності за шкоду.

За результати анкетування співробітників УМВС України в Чернігівській області, на питання: «Чи потрібно, на ваш погляд, передбачити в розділі V Загаль-

ної частини КК України окрему статтю про діяння, вчинене за відсутності вини (випадок)?», «так» відповіли 98 (87,5%); «ні» – 14 (12,5 %) опитаних [6, с. 191].

Отже, на нашу думку, бажано було б у кримінальному законодавстві України, як і в законодавстві деяких зарубіжних країнах, закріпити положення про невинувате заподіяння шкоди.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: станом на 5 квіт. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – (Бібліотека офіційних видань) – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2341-14.
2. Митна справа // Науково-аналітичний журнал; Одеська національна юридична академія. – Л., 2014. – № 5.
3. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: в 2-х т. / Н. С. Таганцев. – Т. 1. – М.: Наука, 1994. – 380 с.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации : федеральный закон: принят Гос. Думой 24 мая 1996 г.: по состоянию на 1 мая 2012 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.zakonrf.info
5. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 г.) / Принят 22 сентября 1994 г. Введен в действие с 1 апреля 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457
6. Вереша Р. В. Вина у кримінальному праві: навчально-методичний вимір: навчальний посібник / Р. В. Вереша. – К.: Атіка, 2006. – 408 с.
7. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник / А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2010. – 407 с.

Науковий керівник: **Гуренко Дмитро Юрійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Герасимчук Олександр Андрійович,

студент 3-го курсу факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Кожна людина має природне невід'ємне і непо-рушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, саме з цією метою забезпечуються пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

Покращення надання медичної допомоги, винайдення нових шляхів та способів лікування не є виключенням. з одного боку, закріплення трансплантації як якісно нового методу лікування та операційного втручання кожного дня рятує та продовжує життя тисячам людей в усьому світі, а з іншого – є лише одним зі способів незаконного збагачення за повсякденною практикою як фізичних осіб, так і цілих міжнародних організацій та комплексів. До того ж ці злочини глибоко зачіпають моральні засади суспільного співжиття, адже насправді перетворюють людину з головної соціальної цінності просто на об'єкт (товар) отримання незаконної вигоди.

Як свідчить практика, неоднозначний підхід у тлумаченні об'єкта складу злочину може негативно впливати на кваліфікацію діяння, тому метою цієї роботи є вироблення єдиного підходу до кваліфікації злочинів у сфері трансплантації за об'єктом і об'єктивної сторони, а також шляхів удосконалення чинного кримінального законодавства у цій сфері.

Наявність різних поглядів на безпосередні об'єкти злочинів у сфері трансплантації, крім того, зумовлена підміною ознак безпосереднього об'єкта ознаками родового. Наприклад, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, М. І. Бажанов, В. Я. Тацій як родовий об'єкт цих діянь пропонують розглядати «сферу медичного обслуговування», а, наприклад, Г. В. Чеботарьова в своїх працях пропонує виділити статті 131, 132, 138–145 КК України в окремий розділ Особливої частини як «Злочини у сфері медичного обслуговування, що ставлять у небезпеку життя і здоров'я людини» [1, с. 454]. Тому об'єктом злочину визнається людина, а біологічне в людині, що підлягає посяганням, – є предметом цього злочину [2, с. 76–77].

Визнання людини безпосереднім об'єктом посягань, що розглядаються, відповідає одній з усталених у доктрині кримінального права концепцій, яку вперше сформулював О. Ф. Кістяківський. Нині її аргументують тим, що «будова занадто абстрактних теоретичних конструкцій об'єкта заважає правозастосувачеві чітко уявити його щодо конкретного злочину та зумовлює небажане неоднозначне застосування кримінально-правової норми» [2, с. 178]. Так само Ю. А. Деміхов вва-

жає, що для кримінально-правової охорони має значення не лише соціальна, але й природна, біологічна сторона людини, а на думку В. М. Кудрявцева, цілком обґрунтовано вважати людину самостійним об'єктом охорони кримінальним законом і, отже, об'єктом злочинного посягання.

Посягання у сфері трансплантації спрямовуються на отримання чи використання анатомічних матеріалів людини. Проте їх не можна віднести до жодної з існуючих класифікацій предметів, адже вони мають особливий статус навіть порівняно з обмеженими в обігу речами [4, с. 8–11].

Кримінальна відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини передбачена в статті 143 Кримінального кодексу України. Цей злочин належить до групи тих злочинів, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини та які вчиняються у сфері медичного обслуговування. Виходячи з його приналежності до злочинів проти життя та здоров'я людини, можна вважати, що саме життя та здоров'я особи становлять об'єкт злочинного посягання.

При аналізі об'єктивної сторони прийнято розглядати її в двох аспектах: як порушення порядку трансплантації, вчинене відносно реципієнта, і як порушення порядку трансплантації, вчинене відносно донора. У свою чергу, останні можна розділити залежно від того, живим є донор чи ні.

Слід звернутись до міжнародного досвіду, де при регулюванні порядку вилучення органів у померлих широко застосовуються поняття «презумпції згоди» та «презумпції незгоди». Міністерство охорони здоров'я України зараз розглядає проект введення та офіційне закріплення в національному законодавстві презумпції згоди померлого, його рідних на вилучення в нього органів та тканин. Це якісно підвищить рівень проведення дослідів та відкриттів у сфері медицини, знизить рівень злочинності у цій сфері, а до того ж значно знизить потребу населення в пошуку життєво необхідних органів/тканин, статистику померлих хворих, які так і не дочекались трансплантації нових органів, тощо.

До того ж цей злочин завжди є умисним, що пояснює необхідність підвищеної відповідальності за такі дії, введення жорстокіших санкцій та покарань для винних, а також необхідність проведення державою всіх можливих заходів для їх профілактики, усунення та максимального зменшення. Тому існує потреба узгоджувати КК України з відповідним законодавством і враховувати науково-технічний прогрес. Однак цей

процес має бути зворотним, і вдосконалення слід починати саме зі спеціального законодавства. Це позитивно впливатиме на практику застосування спеці-

альних кримінально-правових норм, особливо тих, які передбачають захист людини у сфері трансплантації.

Список використаних джерел

1. Мислова О. О. Об'єкт та предмет злочинних посягань у сфері трансплантації / О. О. Мислова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 450–459.
2. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : [лекція] / М. Й. Коржанський – К. : НАВСУ, 1997. – 112 с.
3. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 291 с.
4. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 20 с.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 08.04.2015

Глянько Ольга Сергіївна,

курсант 1-го курсу юридичного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ФУНКЦІОНУВАННЯ КАРНИХ ЗАКЛАДІВ У ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

На сьогоднішній день актуальність обраної теми є надзвичайно високою, тому що той стан, в якому перебуває наша країна, можна назвати проблемним. Агресія сусідньої держави призвела до початку бойових дій, під час яких вже загинуло та зникло безвісти дуже багато людей. Виникнення цієї ситуації наштовхує на думку, що в тих регіонах, які перебувають у стані війни, суспільство не може повністю забезпечити контроль. Велика кількість державних установ, які функціонують на даних територіях, нині не підпорядкована українській владі. І не менш важливою проблемою є стан справ в установах виконання покарань, які знаходяться на непідконтрольній Україні території.

Звісно, дії тих людей, які пішли проти українського народу, державної цілісності, є незаконними та загрожують суверенітету України. Ситуація настільки може бути загрозливою, що необхідне буде введення надзвичайного стану.

Надзвичайний стан регулюється Конституцією України та Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». У Законі зазначено: «Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». [1]

Посилаючись на Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», також можна відзначити: «В умовах надзвичайного стану Президент України, Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, а також військове командування та його представники, підприємства, установи та організації

відповідно здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та законами України, і забезпечують виконання заходів, передбачених цим Законом». [1]

Отже, усі державні органи та установи в період надзвичайного стану керуються положеннями Конституції України та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану».

Умов, за яких може бути введений надзвичайний стан, значна кількість, проте можна виділити серед них основні, зокрема, виникнення:

- особливо тяжких надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;
- масових безпорядків;
- міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів тощо.

Щодо пенітенціарних закладів, то їх діяльність у період надзвичайного стану контролює Кабінет Міністрів України та Рада національної безпеки і оборони України.

Також у вищезазначеному Законі зазначається, що контроль за органами виконавчої влади (до них належать і пенітенціарні заклади), діяльність яких не координується Радою національної безпеки та оборони України, покладається на Кабінет Міністрів України.

Які саме дії повинні виконувати пенітенціарні заклади, у Законі не прописано, а лише вказано, що органи виконавчої влади повинні додержуватися законності та дотримуватися вказівок керівництва.

У роки Великої Вітчизняної війни впроваджувалася така практика, як відправлення засуджених на фронт. Дієвим часто на передовій їх посилали на вірну смерть. Для ідеології тодішньої влади таке ставлення до ув'язнених не було чимось надзвичайним. Влада вбачала в них людський ресурс, на який не потрібно було витратити кошти для обмундирування та час на навчання.

Нині ми можемо спостерігати таке явище, як амністія, тобто звільнення ув'язнених із місць позбавлення волі. На це є безліч своїх причин. Однією з них слід назвати неможливість повністю контролювати карні заклади. Як приклад можна навести ситуацію в нашій країні. На території Донецької та Луганської областей було проведено амністію. Вона торкнулася лише деяких засуджених, тому не всі були звільнені. Деяких засуджених перевели в інші в'язниці в інші регіони.

Аналізуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що органи виконавчої влади, а саме заклади виконання покарань, у період надзвичайного стану керуються лише правовими актами та Конституцією України. На нашу думку, потрібно точніше прописувати дії органів виконавчої влади в умовах надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

Науковий керівник: **Дубчак Людмила Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

Одержано 22.04.2015

© Глянько О. С., 2015

УДК 343.535(477)

Горбатова Дар'я Ігорівна,

студентка 3-го курсу юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

ДОВЕДЕННЯ БАНКУ ДО НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стабільність та розвиток банківської системи кожної держави прямо залежить від реальної можливості банків відповідати за своїми зобов'язаннями та при цьому забезпечувати власну прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування в конкурентному середовищі.

В аспекті зазначеного фінансово-економічна криза 2014 року стала серйозним випробуванням для всіх без винятку українських банків, у яких в умовах різкого підвищення курсу долара та підвищення рівня інфляції виявилось недостатньо власних ресурсів для підтримання свого фінансового стану на належному рівні.

Нещодавно, 2 березня 2015 року, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб». Вказаним Законом було доповнено Кримінальний кодекс України (далі – КК) новим злочином середньої тяжкості – статтею 218-1 «доведення банку до неплатоспроможності».

Як зазначає директор Департаменту реєстраційних питань та ліцензування Леонід Антоненко: «Необхідність прийняття цього закону продиктована існуванням прогалин в існуючому законодавстві, які дозволяють пов'язаним із банком особам уникати відповідальності за завдання банкам збитків і доведення їх до неплатоспроможності. Мова йде, насамперед, про тіньових власників банків, які, використовуючи недосконале законодавство, переховуються від банківського нагляду за офшорними компаніями, трастовими й іншими інструментами деперсоніфікації власності, а інколи вдаються до використання підставних осіб, на яких замість себе оформлюють володіння акціями у банках. Недобросовісні керівники банків використовують ці схеми для викривлення звітності про об'єми операцій із пов'язаними особами, позбавляючи Національний банк можливості здійснювати ефективний нагляд за цими операціями». Прийнятий Закон надає Національному банку України дієві інструменти ідентифікації пов'язаних осіб, внаслідок чого значно підвищується існуючий потенціал законодавства про відповідальність пов'язаних осіб. Вживаються додаткові заходи для унеможливлення зловживання власниками банків класичними цивільно-правовими інструментами захисту від позовів про відшкодування збитків. Посилюється кримінальна відповідальність за завдання банку шкоди неправомірними діями пов'язаних із банком осіб.

Так, цим Законом, зокрема, вводиться кримінальна відповідальність для керівників і пов'язаних з банком осіб за доведення банків до неплатоспроможності

та зобов'язання їх компенсувати збитки від банкрутства фінансових установ. Умисне доведення банку до неплатоспроможності буде каратися обмеженням волі на строк від 1 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк разом зі штрафом у розмірі 85–170 тис. грн та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За ст. 218-1 КК України злочином визнається доведення банку до неплатоспроможності, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або в інтересах третіх осіб вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредиторам.

На жаль, текст вказаної статті не можна вважати повністю досконалим. Фактично за допомогою ст. 218-1 КК України встановлюється кримінальна відповідальність за діяння, які не визнаються протиправними регуляторним законодавством. Так, злочином визнається умисне вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Але в законі нічого не сказано про те, що такі дії пов'язаної особи мають при цьому бути протиправними, тобто порушувати закон або інші нормативно-правові акти Національного Банку України. Наведене демонструє необхідність вдосконалення названої законодавчої норми для забезпечення узгодженості з регуляторним законодавством.

Практика показує, що причиною неплатоспроможності банків часто виступає не лише фінансова криза, а й бездіяльність керівників, власників, контролерів банків чи інших осіб, або вчинення ними протиправних дій щодо привласнення активів банків, які знаходилися в їх управлінні. Так, до найбільш поширених способів привласнення активів банків (серед яких кошти фізичних, юридичних осіб та держави), що може мати наслідком його неплатоспроможність, належать такі: виведення ліквідних активів банків (у тому числі за кордон) шляхом реструктуризації дебіторської заборгованості, яка не є проблемною та забезпечена ліквідною заставою, за договорами факторингу чи цесії; надання пов'язаним або підставним особам кредитів, не забезпечених заставою або забезпечених майном, що не є належним забезпеченням виконання зобов'язань за кредитом. Такі договори завідомо не плануються виконувати, а заборгованість за ними списується як безнадійна. Окрім зазначених, є ще багато способів розкрадання активів банків їхніми керівниками, власниками, пов'язаними з банком особами, які, використовуючи свої повноваження, задовольняють

© Горбатова Д. І., 2015

власні корисливі інтереси за рахунок майна вкладників та інших кредиторів банків, у тому числі й держави. Отже, цілком закономірно та справедливо, що для цих осіб, які своїми рішеннями, діями або бездіяльністю довели банк до неплатоспроможності, передбачена кримінальна відповідальність.

З цього випливає, що крім посилення відповідальності, закон значно розширює коло осіб, яких можна притягнути до кримінальної відповідальності в банківській сфері, зокрема внаслідок введення поняття «пов'язана з банком особа». Так, якщо до прийняття закону до кримінальної відповідальності за доведення банку до банкрутства можна було притягнути лише його службову особу або безпосереднього учасника (засновника), то з набуттям чинності новацій до відповідальності можна буде притягнути контролерів банку; осіб, які беруть безпосередню участь у діяльності банку, та осіб, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння істотною участю у банку; керівників банку; керівників служби внутрішнього аудиту; керівників та членів комітетів банку; споріднених та афілійованих осіб банку, у тому числі учасників банків-

ської групи; осіб, які мають істотну участь у споріднених та афілійованих особах банку, тощо. Таким чином, значно розширюється коло відповідальних осіб за доведення банку до неплатоспроможності.

Проте слід зауважити, що на підставі зазначених нововведень, не можна буде притягнути до відповідальності пов'язаних осіб тих банків, котрі вже ліквідовані. Такий висновок випливає зі змісту ст. 58 Конституції та ст.ст. 4, 5 КК. Згідно з правилами злочинність діяння визначається виключно законом, який діяв на час скоєння такого діяння. Отже, притягнути до відповідальності пов'язаних з банком осіб, відповідно до змін та нововведеної статті КК України можна буде лише за дії, які були вчинені, коли закон вступив у силу.

Таким чином, зміни, які відбулись у Кримінальному кодексі та інших законах, призвели до посилення кримінальної та інших видів відповідальності. Нововведена стаття 218-1 КК України потребує більш ретельного вивчення та досконалого врегулювання тих діянь, які підпадають під ознаки злочину, передбаченого ст. 218-1 КК України.

Науковий керівник: **Лантінов Ярослав Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Гузема Валерія Іванівна,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

СМЕРТНА КАРА: ЗА ТА ПРОТИ

Дуже часто ми ставимо собі питання, чи отримав правопорушник за скоєне ним правопорушення відповідну міру покарання? Чи справедливо те, що вбивцю позбавили волі, а не позбавили життя, як це зробив він? з огляду на сказане актуально нині розглянути такий вид покарання, як смертна кара. Сьогодні в більшості країн світу вже немає смертної кари. Проте у світі не все так просто: у тих країнах, де вона залишилася, суспільство виступає за її скасування, вважаючи такий вид покарання негуманним і жорстоким по відношенню до особи, а в тих, в яких скасована, навпаки, за її повернення. Україна також є країною, яка відмовилася від застосування смертної кари. Це було однією з спеціальних вимог прийняття новоствореної самостійної української держави до Ради Європи в 1995 р.

Із плином часу наше суспільство стає моральнішим і гуманнішим, тому значна кількість громадян виступає за недоторканність людського життя, надаючи змогу в'язневі позбавитися волі, а не життя.

Що ж, спробуємо навести аргументи, які переконували б у необхідності повернення смертної кари. По-перше, застосування такого виду покарання було б рівноцінне вчиненому злочинцем діянню. Йдеться про те, що за вчинення особливо тяжкого злочину злочинця позбавляють б життя. По-друге, виконання вироку стало б наглядним прикладом для інших осіб, які, на нашу думку, перед вчиненням протиправного посягання тричі задумались би, а чи варто робити таке, оскільки це їм коштуватиме власного життя? По-третє, було б простіше для суспільства, тому що воно не сплачувало б податки для того, щоб держава довічно утримувала злочинців у місцях позбавлення волі.

Аргументами, які можна навести проти застосування смертної кари, є те, що помилкове призначення покарання суддею вже аж ніяк не вплине на долю людини, яка була страчена за певний злочин, який, по суті, вона не вчиняла.

Також доводом проти використання цього є й те, що на сьогоднішній день багато міжнародних організацій, посадових осіб та звичайних громадян активно виступає проти смертної кари, мотивуючи це тим, що вона суперечить нормам моралі та релігії. Вони дотримуються того, що ніхто не має права позбавити людину життя, навіть за найстрашніші злочини.

Відомий російський кримінолог Я. І. Гілінський висловив свою думку стосовно смертної кари. В одному з інтерв'ю він сказав, що спроба повернути смертну кару є злочином. Наголосив на тому, що вона погіршує кримінальну обстановку та спонукає людей до вбивств. Смертна кара, на його переконання, – це показник страшної нецивілізованості та принципу первісного суспільства «зуб за зуб», що ніяк не може бути присутнім у нашому розумному суспільстві [1].

Конституція України в ст. 3 проголошує, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2], а отже, санкціонує такий вид покарання, як смертна кара, державна влада нашої країни буде діяти всупереч чинній конституції, тобто незаконно.

У 1945 р., коли була створена ООН, лише вісім країн скасували смертну кару за будь-які злочини. Сьогодні ж вже 140 країн відмовилися від страт у законодавстві чи на практиці. Двадцять років тому 37 країн активно використовували смертну кару, однак їх кількість із тих пір зменшилася майже вдвічі. Тенденція зрозуміла – смертна кара йде в минуле. Вражає також те, наскільки ізолюють себе країни, які все ще чіпляються за звичку страчувати. Якщо не брати до уваги Китай, майже 4/5 всіх страт у світі відбулися в трьох країнах: Ірані, Іраку та Саудівській Аравії. На субсахарну Африку, Нігерію, Сомалі і Судан припадали понад 90% усіх зареєстрованих страт у цьому регіоні. У Північній і Південній Америці США, як і раніше, посідає ганебну позицію єдиної країни, що використовує судову систему для вбивства людей. У 2013 р. на штат Техас припадав 41% усіх страт у США. У Європі останнім «катом» залишається Білорусь.

Чотири країни (Індонезія, Кувейт, Нігерія та В'єтнам) у 2013 р. відновили страти. Проте три країни, які страчували у 2012, у 2013 р. відмовилися від цього. У цілому ж у 2013 р. смертну кару застосовували 22 країни, що на одну більше порівняно з 2012 р. [3].

За наявною інформацією, у 2014 р. до страти засудили не менше 2466 осіб у 55 країнах. Це на 28% більше, ніж у 2013 р., коли було зафіксовано 1925 смертних вироків у 57 країнах. Таке зростання багато в чому зумовлене різким збільшенням кількості смертних вироків в Єгипті (з 109 у 2013 р. до 509 у 2014 р.) і в Нігерії (зі 141 у 2013 р. до 659 у 2014 р.), де суди в ряді випадків виносили колективні вирoki. Також у 2014 р. смертю каралися наступні злочини, які не відповідали критеріям «найтяжчих»: економічні злочини, зокрема корупція (В'єтнам, Китай, Північна Корея); озброєний розбій (ДРК); «подружня зрада» у шлюбі (ОАЕ); зґвалтування, що призвело до смерті (Афганістан); зґвалтування, вчинене насильником-рецидивістом (Індія); зґвалтування (ОАЕ, Саудівська Аравія); викрадення людей (Саудівська Аравія); тортури (Саудівська Аравія); «образя пророка Ісламу» (Іран); богохульство (Пакистан); «чаклунство» і «знахарство» (Саудівська Аравія) [5].

Існують причини, чому так багато країн відмовляються від того, що є по суті санкціонованим державою вбивством. У деяких просто зрозуміли, що смертна

кара є порушенням прав людини; в інших збагнули, що аргументи на користь смертної кари просто не витримують критики [3].

Давайте поглянемо на смертну кару з позицій релігії. Одна із 10 Заповідей Божих була саме: «не вбий». Отже, зважаючи на цей факт, можемо сказати, що коли ми чинимо страту, тобто вбивство, ми вже творимо гріх. Як зауважив Папа Франциск, зразком для людської справедливості повинно бути Боже милосердя, а смертна кара суперечить йому, оскільки, серед іншого, включає жорстокий шлях очікування між вироком та його виконанням, що є «катуванням», яке, зазвичай, «в ім'я справедливого процесу» триває багато років,

нерідко приводячи до хвороби чи безумства. Папа критикував дискусії, що точаться в деяких колах, обговорюючи «спосіб вбивства», так, ніби мова йде про те, «як його вчинити добрим». За його словами, «не існує гуманного способу вбивства». Папа Франциск також звернув увагу на те, що смертна кара часто стає предметом зловживання з боку «тоталітарних режимів» чи «фанатичних об'єднань», для яких вбивство в'язня є нічим іншим, як засобом знищення дисидентів, меншин, будь-кого, кого вважають «небезпечним для режиму» [4].

Отже, смертна кара суперечить не тільки нормам національного та міжнародного права, а й релігії.

Список використаних джерел

1. Гілінський Я.І. «Смертна кара» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Pcz_f22dyo0.
2. Конституція України чинна редакція від 15.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.
3. Смертна кара відходить у минуле. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/blogi/themes/law/smertna-kara-vidhodit-u-minule-342027>.
4. Папа Франциск: смертна кара – це поразка, а не справедливість. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/>.
5. Смертна кара у 2014 році: тривожне зростання смертних вироків – уряди вдаються до страт для боротьби зі злочинністю та тероризмом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amnesty.org.ua/>.

Науковий керівник: **Шаблистий Володимир Вікторович**, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

Одержано 20.04.2015

Демидчук Валентин Володимирович,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Проблематика даної теми полягає в тому, що в наш час все більше погіршується соціально-економічне становище суспільства, підрастаюче покоління поглинає в себе несприятливу ідеологію, яка утворилася на підґрунті бурхливих подій у нашій країні, і це супроводжується злочинними діяннями, вчиненими неповнолітніми.

На сьогодні суспільство та держава не можуть впровадити ефективну систему попередження злочинності неповнолітніх. За сучасних умов розвитку суспільства визнається, що для неповнолітніх злочинців недостатнім є застосування лише медико-педагогічних заходів. У певних випадках держава змушена притягувати їх до кримінальної відповідальності. Проте і суворі каральні підходи, як показує історичний досвід, не виправдали себе. Злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу вчених та практиків. Як зазначав міністр внутрішніх справ СРСР генерал армії Н. А. Щелоков: «Головне завдання слідства полягає в тому, щоб на основі глибокого з'ясування особистості підлітка, його оточення, обставин правопорушення, визначити шляхи його виправлення, як правило, без застосування заходів кримінального покарання» [1, с. 19].

Суттєвий внесок у вирішення проблем злочинності та кримінальної відповідальності серед неповнолітніх зробили у своїх працях такі вчені, як В. І. Арькова, З. А. Астеміров, М. М. Бабаєв, Г. С. Гаверов, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, І. О. Кобзар, Л. М. Кривоченко, Г. М. Міньковський, Е. Б. Мельнікова, В. Ф. Мороз, В. С. Орлов, А. А. Примаченок, І. М. Сабіров, Н. К. Семернева, М. О. Скрябін, К. К. Сперанський, М. С. Таганцев, А. П. Тузов, О. І. Чернишев, О. П. Чугаєв, Я. М. Шевченко, А. Е. Якубов, та ін.

Нині ця проблема зумовлена не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що в даний час неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру суттєво впливають на формування молодого покоління.

Наприклад, К. С. Лебединська зазначала, у підлітків з акселерацією частіше ніж у дітей із звичайними темпами розвитку спостерігається явище афективної неврівноваженості, нетерпимості опіки та схильності до реакції опозиції. з огляду на це деякі вчені пропонують підвищити вік кримінальної відповідальності за певні злочини [2, с. 51].

Як стверджує О. Д. Сітковська, свідомо чи несвідомо, але законодавець вживає поняття «вік», розуміючи при цьому не просто хронологічний проміжок часу. Для нього, вважає вона, – це період, з яким пов'язується певний рівень інтелектуальної і вольової зрілості лю-

дини та здатності керувати своєю поведінкою в ситуації вибору [3, с. 52–53].

Так, у ст. 22 КК України передбачається загальний та спеціальний вік кримінальної відповідальності. У першій частині зазначено загальний вік – це 16 років, а у другій спеціальний – це 14 років за конкретні злочини, передбачені Особливою частиною КК України (ст. 115–117, 12, 348, 379, 400, 443, 346, 350, 377, 398 та ін.) [4]. Окремі науковці вважають можливим у перспективі введення до кримінального законодавства норми, яка давала б змогу за наявності достовірних даних визначити, наскільки свідомо й цілеспрямовано управляють своєю поведінкою такі особи в кримінально значимій ситуації вчинення тяжкого чи особливо тяжкого умисного суспільно небезпечного діяння. Зокрема, І. О. Кобзар пропонує у таких випадках призначати експертизу фактичного досягнення вікової межі осудності [5, с. 157].

Пропозиція І. О. Кобзаря за своєю суттю така ж, як і пропозиція тих вчених, котрі радили взагалі відмовитися від нижньої вікової межі кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність неповнолітніх, як уже наголошувалося, має свою специфіку, яка зумовлена як соціально-психологічними особливостями неповнолітньої особи, так і кримінологічною характеристикою злочинів, що вчиняються цією категорією правопорушників. Така специфіка, безумовно, впливає на характер покарання, на його каральний зміст. Із цього приводу М. М. Бабаєв говорить, що аналіз всього комплексу кримінально-законодавчих норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх переконує, що створений для підлітків режим відповідальності істотно більш пільговий ніж дорослим злочинцям при рівних обставинах [6, с. 8].

Розуміння віку як хронологічного проміжку часу дозволяє, по суті, запобігти випадкам, коли питання щодо віку особи буде вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням рівня її психосоціального розвитку.

Законодавець з розумінням ставиться до злочинів, вчинених неповнолітніми. Так, у ч. 1 ст. 97 КК України вказано, що неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України.

Принцип пропорційності покарання у своїй основі, поза сумнівом, діє і відносно неповнолітніх. Необхідно враховувати, що цей принцип пов'язаний

із справедливостю покарання, без чого воно не може виконувати своєї виховної функції. Іншими словами, неповнолітній злочинець повинен усвідомлювати, що за певне діяння настане відповідне покарання. Покарання в будь-якому випадку має бути в очах злочинця необхідним результатом його власного діяння. [7, с. 634].

Нарешті, специфіка кримінального покарання неповнолітніх більшою мірою полягає в спрямованості і здійсненні його виховної функції. Свідченням цього і є введення системи примусових заходів виховного характеру, які можуть застосовуватися до них замість покарання [8, с. 300].

Необхідні перебудова всієї системи вивчення правових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах, цілеспрямована і систематична правовиховна робота в дитячому середовищі. Адже діти – індикатори здоров'я суспільства, його соціальної зрілості та рівня моралі. Велике значення у формуванні особи відігра-

ють батьки. Обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють, виникають із сімейного права: «Батьки несуть відповідальність за виховання і розвиток своїх дітей, вони зобов'язані піклуватися про здоров'я, фізичний, психічний, духовний і моральний розвиток своїх дітей» [9, с. 256].

З усього вищесказаного можна зробити лише один висновок, що поки в нашій країні необхідно лише посилювати кримінальне законодавство щодо неповнолітніх. Світова практика дає змогу розглянути безліч прецедентів злочинів, вчинених особами у віці з 8 до 15 років. Актуальним стає питання встановлення вікової зрілості особи, тобто її вольових та інтелектуальних можливостей. А сучасна загальнокрисова ситуація, яка складається в Україні, особливо щодо правопорушень серед дітей та молоді, потребує вдосконалення та реформування системи освіти, особливо у частині викладання «Основ правознавства».

Список використаних джерел

1. Щелоков Н. А. Актуальные проблемы совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел / Н. А. Щелоков. – М., 1978. – 190 с.
2. Лебединская К. С. О возможном влиянии акселерации на формирование противоправного поведения / К. С. Лебединская: в кн. «Вопросы судебной психологии». – М., 1971. – 51 с.
3. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности / О. Д. Ситковская. – М.: НОРМА, 1998. – 285 с.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кобзар І. О. Соціальний захист і кримінологічна обумовленість кримінальної відповідальності неповнолітніх: (Теорія і практика) / І. О. Кобзар. – М., Акад. управління Росії, 1998.
6. Бабаев М. М. Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних / М. М. Бабаев. – М. Юрид. лит., 1988. – 73 с.
7. Маркс К. Полное собрание сочинений: в 8 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 3-е изд. – Т. 8. – М.: Политиздат, 1975. – 634 с.
8. Мельникова Э. Б. Как уберечь подростка от конфликта с законом / Э. Б. Мельникова. – М.: Изд-во БЕК, 1998. – 300 с.
9. Евтеев М. П., Законодательство об ответственности несовершеннолетних / М. П. Евтеев, В. А. Кириин. – М.: ПРИОР, 1980. – 256 с.

Науковий керівник: **Цвіркун Наталія Юріївна**, кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Дзивицька Юлія Олександрівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх постійно привертала до себе увагу, це пов'язано з тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду і становлять одну з найбільш кримінально уражених верств населення.

Якщо спиратися на вік, з якого настає кримінальна відповідальність, то в різних країнах він може суттєво відрізнятись. Наприклад, в Ірані кримінальна відповідальність настає з 6 років, у Франції та Греції – з 13, у Швеції – з 15, у Шотландії – з 16, в Іспанії – з 18. Це залежить від ряду факторів, зокрема, історичних і культурних особливостей. За українським законодавством, неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18-річного віку. Відповідно до ст. 22 Кримінального кодексу України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років, а у передбачених законом випадках також особи у віці від 14 до 16 років [1].

На нашу думку, досить влучно з цього приводу висловився Н. М. Мирошніченко, який сказав, що законодавець враховує лише «календарний вік», під яким слід розуміти певний відрізок часу з моменту народження і до вчинення злочину. При встановленні вікових кордонів законодавець виходить з історичних умов суспільства, бере до уваги дані різних наук, а також типові для більшості підлітків умови розвитку (так званий середньостатистичний підліток). Із точки зору кримінального права даний підхід у визначенні віку кримінальної відповідальності був би вірним, якщо існували б певні чіткі вікові стандарти, які відповідали певному віку без винятків. У даний час таких стандартів немає. Це зумовлено тим, що кожна людина індивідуальна в своєму психофізичному розвитку [2, с. 159].

Треба пам'ятати й те, що починаючи з 11-річного віку особа вже може усвідомлювати необхідність додержуватися правил поведінки, які склалися в суспільстві, крім того, вона розуміє, що за порушення цих правил настає відповідальність. Таким чином, неповнолітні вже з 11-річного віку здатні розуміти протиправність та усвідомлювати суспільну небезпеку таких злочинів, як умисне вбивство (ст. 115), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153). За своєю суттю ці заборони відображають елементарні правила поведінки, відомі кожному ще з дитинства. Вважаємо, цілком доцільно було б знизити вік кримінальної відповідальності за дані злочини [3, с. 375]

У цьому контексті необхідно враховувати умови виховання неповнолітнього. Так, соціально орієнтований підліток, який отримав гідне виховання як в сім'ї, так і в навчальних закладах, значно менше схильний до сприйняття норм кримінальної субкультури порів-

няно зі своїм однолітком, який з легкістю долучається до вживання алкоголю та наркотиків. Таких факторів, безумовно, дуже багато, оскільки не можливо охопити всі сфери суспільного життя, всі особливості розвитку неповнолітнього. Тому слід обрати найбільш важливі фактори, що сильніше впливають на неповнолітніх осіб, які стають схильними до вчинення кримінальних правопорушень, а також виокремити цих осіб в умовну «групу ризику криміногенного зараження» [4, с. 353]. На нашу думку, саме на цій групі осіб необхідно зосередити особливу увагу, а саме проводити з ними профілактичні бесіди, зокрема, із психологами, які спеціалізуються на роботі з неповнолітніми злочинцями, роз'яснювати батькам чи особам, які їх замінюють, важливість проблеми, з якою довелось стикнутися їх дітям.

Як зазначив М. О. Мінц, для профілактики, попередження та усунення правопорушень і злочинності серед неповнолітніх необхідні: 1) укріплення соціальних позицій сім'ї, якісна зміна її ролі в суспільстві, підтримка, у тому числі й матеріальна, сімей, які мають неповнолітніх дітей; 2) організація позитивно спрямованого дозвілля неповнолітніх, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя; 3) збільшення частки зайнятості підлітків у суспільно корисних справах; 4) правова освіта неповнолітніх щодо наслідків скоєння злочинів [5, с. 79]. На нашу думку, до цього переліку потрібно додати профілактичну роботу представників правоохоронних органів з усіма неповнолітніми у звичайних школах та гімназіях, дитячих будинках, інтернатах; створення телевізійних передач, які виховували б у неповнолітніх правильне бачення злочинів та покарань у разі їх вчинення; проведення різноманітних розважальних заходів, які сприяли б зміцненню правової культури неповнолітніх.

Якщо неповнолітній вже вчинив злочин, обраний щодо нього запобіжний захід має забезпечувати належну його поведінку, впливати на нього з виховної точки зору. Це можливо лише за умови, що прийнято справедливе рішення під час обрання стосовно підлітка певного запобіжного заходу. Не слід також нехтувати й тим, що законодавець допускає застосування щодо осіб, які не досягли 18-річного віку, запобіжних заходів у виді взяття під варту та затримання лише у виняткових випадках (ст. 492 КПК), що також зобов'язує слідчого до більш ретельного дослідження всіх обставин кримінального провадження [6].

Враховання обставин, що характеризують особистість неповнолітнього та його діяння, дає слідчому (прокурору) можливість визначити найбільш доцільний у тому чи іншому конкретному випадку запобіжний захід. Серед запобіжних заходів, які можуть застосовуватися щодо неповнолітніх, законодавець

на перше місце ставить передачу неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи. Пріоритетність цього заходу пояснюється тим, що законодавець виділяє його в окремій главі, присвяченій кримінальному провадженню щодо неповнолітніх, тим самим наказуючи органам, які ведуть процес, звертати на них особливу увагу [7, с. 127].

Тож, на нашу думку, дуже важливим є запобігання вчиненню злочинів неповнолітніми, для цього необхідно: систематично проводити профілактичні заходи

в навчальних закладах, навіть серед тих дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності; виявляти неповнолітніх, які схильні до впливу на них негативних факторів, що з часом може привести до вчинення кримінального правопорушення, і організувати роботу спеціалістів з ними; вести бесіди з членами сімей та близьким оточенням неповнолітнього, який схильний до вчинення злочину; підключити до правового виховання засоби масової інформації (різного роду телепередачі, статті, які були б доступні для розуміння неповнолітніх різного віку).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. (зі змін та доповн. станом на 15 листопада 2011 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Мирошніченко Н. М. Неповнолітній суб'єкт злочину / Н. М. Мирошніченко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наукових праць. – 2009. – Вип. 47. – С. 157–161.
3. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. / В. В. Бедь. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: МАУП, 2004. – 436 с.
4. Виговський Д. Л. Кримінологічна характеристика впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх в Україні / Д. Л. Виговський // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 – С. 346–354.
5. Мінц М. О. Злочинність серед неповнолітніх та заходи щодо її профілактики / М. О. Мінц, А. Г. Чуб // Наукові праці: наук.-метод. журнал. Соціологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Т. 156. – Вип. 144. – С. 76–79.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10; № 11–12, № 13. – С. 292.
7. Передання неповнолітнього підозрюваного й обвинуваченого під нагляд у системі запобіжних заходів / О. О. Левендаренко, І. Щербак // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 1. – С. 126–130.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Діденко Катерина Павлівна,

студентка 3-го курсу факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

На сьогодні найбільш тяжкими злочинами, які піднімають хвилю громадського обурення, є злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Підвищений рівень суспільної небезпеки цих злочинів полягає в посяганні на людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку, які визначаються Конституцією України як найвищі соціальні цінності [1, с. 27].

Чинний Кримінальний кодекс України охороняє від злочинних посягань статево свободу та статево недоторканість особи. На думку законодавця, проти моральності спрямоване примушування особи до заняття проституцією (ст. 303 КК України), а на статево свободу та статево недоторканість особи посягають примушування до вступу у статевий зв'язок та згвалтування (ст. 154, 152 КК України) [2, с. 401].

Зокрема, у ст. 152 КК України зазначається, що такі злочини вчиняються із застосуванням фізичного, психічного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи з метою задоволення сексуальної потреби природнім або не природнім шляхом [3]. Практика показує, що більшість таких злочинів вчинялися у стані наркотичного, алкогольного чи іншого сп'яніння.

Протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи повинна проводитися в комплексі з попереджувальними заходами на державному рівні. По-перше, необхідно створити умови для формування духовних, культурних та моральних цінностей суспільства [4, с. 122]. По-друге, на даному етапі розвитку нашої держави є необхідність проводити просвітницьку діяльність серед молоді щодо статевої відносин, планування сім'ї, зміцнення родинних зв'язків. На державному

рівні сприяти вирішенню житлових проблем, зайнятості молоді та організації дозвілля. Також повинна ефективно проводитися боротьба з алкоголізмом, наркоманією і токсикоманією, для цього слід поліпшити роботу щодо патрулювання парків, скверів, лісопосадок тощо.

Правоохоронні органи мають діяти спільно з освітніми установами у напрямку розробки програм статевого виховання, проведення тематичних занять та бесід, залучення фахівців із психології. Окреслене нами і виступає попереджувальними заходами у протидії статевим злочинам. Віктимологічна профілактика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи повинна складатися з виховної роботи серед населення, а передусім серед молоді, шляхом проведення виховної роботи в школах та інших освітніх закладах.

Обов'язково потрібно проводити комплексну медично-психіатричну експертизу за всіма статевими злочинами, а її результати необхідно враховувати як при призначенні покарання, так і для подальшої організації лікування особи.

Отже, для запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи необхідно, по-перше, проводити в навчальних закладах різного рівня лекції-бесіди, в яких роз'яснювати, як не стати жертвою статевого злочину, наголошувати на обов'язковості повідомлення правоохоронних органів у випадку, коли злочин був вчинений. По-друге, надання невідкладної допомоги жертвам згвалтування є одним із напрямів запобігання злочинам. Ця робота повинна здійснюватися жіночими та інших громадськими організаціями, а також юридичними, медичними закладами тощо.

Список використаних джерел

1. Луняк М.О. Генеза проблеми насильства в філософсько-правових концепціях / М.О.Луняк // Держава і право. – Київ – Дніпропетровськ, 2003. – Спецвипуск. – С. 27.
2. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 401 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/162/12168/119/>
4. Губанова О. В. Особистість гвалтівника: щодо статі злочинця / О. В. Губанова // Право України. – 2007. – № 6. – С. 122.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 20.04.2015

© Діденко К. П., 2015

Дозорцев Євгеній Ігорович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Одним із спірних та невирішених питань у кримінальному праві України є проблема евтаназії (у перекладі з грецького означає легка, безболісна смерть). Осягнути її намагалися античні філософи, вбачаючи в цьому найважливіше питання людського існування. Сократ та Платон вважали допустимим вбивство важко хворих людей, навіть без їх згоди. Вони були переконані, що людина в силу своєї слабкості ставала тягарем для суспільства і зобов'язана вчинити самогубство, це її моральний обов'язок. Термін «евтаназія» був вперше використаний Френсісом Беконом, який наголошував: «...обов'язок лікаря не тільки у відновленні здоров'я пацієнта, а й у полегшенні страждань і мук, заподіяваних хворобою, коли немає вже ніяких надій на порятунок і вже сама евтаназія є щастям...» [1]. Крім того, на уявлення про евтаназію досі падає тінь нацистської «евтаназійної програми», результатом якої стало примусове умертвіння близько 300 тисяч фізичних інвалідів, душевнохворих, літніх людей та «інших форм існування, недостойних іменуватися життям» [2].

Сучасний стан справ, коли розвиток медичної апаратури поряд із зосередженням медицини на своєму природному завданні – збереження життя – дозволяє забезпечувати невизначено тривале функціонування тих чи інших органів або систем людського організму, а також суттєве загальне старіння населення та складні соціально-політичні процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, потребують розгляду цієї проблеми [3].

Усе більшого значення це питання набуває для вітчизняного кримінального права та законодавства щодо охорони здоров'я, в якому воно не достатньо розглянуто. У світі накопичено чималий досвід правового регулювання відповідальності за евтаназію. Кожна держава закладає свої тенденції і традиції охорони життя людини: або легалізують евтаназію і надалі регулюють її нормативно-правовими актами, або заперечують. Світова кримінально-правова практика йде кількома напрямками правової оцінки евтаназії. Проаналізувавши міжнародний та вітчизняний досвід, ми зробили висновок, що всі держави світу можна поділити на кілька груп [4; 5; 6; 7]. По-перше, держави, котрі повністю легалізували як пасивну, так і активну евтаназію. До таких країн належать Королівство Нідерланди, Королівство Бельгія. По-друге, держави, котрі дозволяють тільки пасивну евтаназію, зокрема, Ізраїль, Швейцарська конфедерація. По-третє, держави, де відсутні закони, що легалізують евтаназію, але кримінальне законодавство не переслідує лікарів, які сприяють евтаназії, йдеться про такі держави, як Королівство Іспанія, Республіка Колумбія, Королівство Швеція. По-четверте, держави, котрі регулюють пи-

тання евтаназії шляхом прийняття судового рішення (прецеденту): США, Королівство Велика Британія. По-п'яте, держави, які передбачають кримінальну відповідальність за такі діяння, а саме: Федеративна Республіка Німеччини, Республіка Італія. По-шосте, держави, де передбачена кримінальна відповідальність за підбурювання до евтаназії: Португальська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Чилі, Канада. По-сьоме, держави, в яких на короткий строк був прийнятий закон щодо легалізації евтаназії, але потім відмінений, наприклад, Австралійський Союз, Республіка Франція. До останньої, восьмої, групи ми віднесли б держави, де законодавець встановив альтернативу легалізації евтаназії та виділив окремий склад злочину «вбивство з жалю». Наприклад, така норма закріплена в кримінальному кодексі Республіки Перу. На підставі викладеного зазначимо, що говорити про одностайність світової спільноти не доводиться.

Відповідно до законодавства України в нашій державі евтаназія заборонена законом. Так, у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ч. 3 ст. 52 вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [8]. Такі дії за Кримінальним кодексом України кваліфікуються як просте умисне вбивство (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 115 КК України. У той же час у ст. 43 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Аналогічне застереження знаходиться і в «клятві Гіппократа», але офіційно прийнятої «клятви Гіппократа» в законодавстві України немає. На даний момент існує Указ Президента України «Про клятву лікаря», в якому ні слова не сказано про евтаназію [9].

Таким чином, з огляду на відсутність одностайності світової спільноти і нерегульованість на законодавчому рівні це питання потребує ретельного вивчення.

Список використаних джерел

1. Чхартишвили Г. С. Спиритизм и самоубийство / Г. Чхартишвили. – М., 2000. – С. 4.
2. Петросян М. Є. Еутаназія як моральна та правова проблема, США, Канада, економіка, політика, культура / М. Є. Петросян // Наука. – № 2. – 2002.
3. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування еутаназії / О. Грищенко // Юридичний журнал: правове видання / МОН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2005. – №6. – С. 76–78.
4. Чернышева Ю. А. Правовое регулирование эвтаназии в зарубежных странах / Ю. А. Чернышева // Законно и право. – №6. – 2008. – С. 109.
5. Иченко О. Ответственность за эвтаназию по уголовному законодательству зарубежных стран / О. Иченко // Уголовное право. – №3. – 2001. – С. 19–21.
6. Глухова А. А. Эвтаназия в России и за рубежом / А. А. Глухова // Следователь. – №11. – 2010. – С. 31–33.
7. Ольховик Л. А. Правове регулювання еутаназії: вітчизняний та зарубіжний досвід / Л. А. Ольховик // Південноукраїнський правовий часопис. – № 3. – 2012. – С. 59–62.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/349/92>
9. Про клятву лікаря: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/349/92>

Науковий керівник: **Черевко Кирило Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК 343.121.5(477)

Дунаєва Ангеліна Юріївна,

курсант 2-го курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру інтенсивно впливають на формування молодого покоління. В окремих випадках ці явища обумовлюють відчуження неповнолітніх від офіційних інститутів соціалізації, таких як сім'я та школа. Слід зазначити, що рівень злочинності у підлітковому середовищі є дуже високим. Так, кожен п'ятнадцятий злочин в Україні вчиняється неповнолітнім [1]. Проте аналіз судової практики дає підстави дійти висновку про те, що суди у багатьох випадках неправильно застосовують закон про кримінальну відповідальність у частині призначення неповнолітнім покарання, а також звільнення їх від покарання або його відбування. Все це доводить особливу актуальність дослідження даної тематики.

Варто зазначити, що злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу як вчених, так і практиків. Зокрема, за роки незалежності України було захищено понад десять дисертаційних досліджень з різних питань кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Як зазначає Є. С. Назимко, «з огляду на таку динамічну розробку окресленої проблеми ситуація як у законодавчому, так і в правозастосовному аспектах мала змінитися на краще. Однак, якщо переглянути зміни та доповнення у сфері покарання неповнолітніх, внесені до розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року, яким саме встановлюються особливості кримінальної відповідальності та покарання цієї категорії осіб, то побачимо, що ситуація суттєво не змінилася» [2, с. 16].

Так, перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, порівняно з системою покарань, що передбачена у ст. 51 КК України, є суттєво обмеженим. Відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані лише такі основні види покарань, як штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові – штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КК України штраф застосовується лише до неповнолітніх, які мають власний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути накладено стягнення. Крім цього, покарання у вигляді арешту, громадських та виправних робіт можуть бути призначені лише після досягнення неповнолітнім 16-річного віку [3, с. 52–53].

Проте позбавлення волі, яке є найсуворішим заходом в системі покарань, може застосовуватися до неповнолітніх у віці від 14 років, крім того, у більшості випадків відбування цього виду покарання взагалі стає єдиною можливою формою реалізації кримінальної відповідальності щодо неповнолітнього злочинця. Так, наприклад, санкція ч. 1 ст. 189 КК України перед-

бачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. До неповнолітнього в цьому випадку можна застосувати лише більш суворе покарання – позбавлення волі. Аналогічними є випадки, коли санкція статті передбачає покарання у вигляді штрафу, громадських робіт, виправних робіт, обмеження волі та позбавлення волі (наприклад, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 186 КК України та багато інших). Суд за вчинення цих злочинів вимушений призначити неповнолітньому у віці від 14 до 16 років лише позбавлення волі на певний строк. На такий стан речей звертає увагу багато вчених, зокрема Казначеева Д. В. з цього приводу зазначає, що «простежується негативна тенденція, відповідно до якої позбавлення волі на певний строк – найсуворіший вид покарання серед тих, які можуть бути застосовані до неповнолітніх злочинців, – призначається судами в декілька разів частіше, ніж інші види покарань» [4, с. 58].

Аналізуючи ефективність покарання у вигляді позбавлення волі, Г. Ф. Хохряков ще понад 25 років тому зазначав, що більшість спеціалістів ставиться до нього здебільшого як до вимушеного явища, аніж бажаного [5, с. 65]. Суть останнього, на думку І. М. Гальперіна, пов'язана з наявністю протиріччя між умовами життя до засудження та життєдіяльністю в умовах ізоляції від суспільства [6, с. 94–99]. Показуючи динаміку системи відносин та психічних станів неповнолітніх, які вони переживають в умовах соціальної ізоляції, В. Ф. Пирожков, зазначає, що окремі з них дуже часто вимагають негайної і тривалої допомоги психіатра та психолога [7, с. 62–69].

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк не є достатньо ефективним у частині, що стосується виправлення та перевиховання неповнолітніх. У сучасній юридичній літературі висловлюються найрізноманітніші пропозиції щодо створення специфічних видів кримінальних покарань, які могли би застосовувалися лише до неповнолітніх злочинців і враховували б особливості їхнього розвитку. Проте, як зазначає О. О. Северин, «у цих пропозиціях не даються рекомендації щодо створення конкретної моделі такої системи покарань, не приділено належної уваги особливостям призначення покарання неповнолітнім і в судовій практиці» [8, с. 1].

У зв'язку з цим ми підтримуємо думку Юрія Павленка з приводу того, що «система правосуддя для дітей має бути іншою, ніж для дорослих. Так само, як іншою є медицина для дітей – педіатрія. Такою системою правосуддя є ювенальна юстиція» [1].

© Дунаєва А. Ю., 2015

На відміну від звичайного кримінального судочинства, правосуддя щодо дітей повинно мати не каральну, а відновну, виховну спрямованість, оскільки дитину значно легше перевиховати. Ювенальна юстиція – це заходи, які вживаються державними органами та структурами стосовно дитини, яка вчинила злочин, стала жертвою або свідком злочину. Вона передбачає спеціальне правосуддя щодо дітей, які вчинили правопорушення; профілактику та попередження правопорушень дітей; реагування на правопорушення проти дітей; захист прав дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації; спеціальний суд для дітей, розгорнуту систему державних, громадських, місцевих, освітніх та інших установ та організацій.

Як зазначає Д. Ю. Кондратов, «в останні роки проблема запровадження елементів ювенальної юстиції в судочинство України стала дуже актуальною, принаймні необхідні широке інформаційне забезпечення та підготовка кадрів для ювенальної юстиції серед суддів та фахівців пенітенціарної системи. Наявність різних позицій і підходів з приводу правосуддя для неповнолітніх призводить до того, що зараз основне пи-

тання у цій сфері полягає вже не в тому, чи бути в Україні “дитячий” юстиції, а в тому, якою їй бути» [10, с. 42].

На нашу думку, сьогодні в Україні вже намітилися позитивні зрушення у цій сфері, зокрема нині в судах нашої держави практикується спеціалізація суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх, і це є вагомим кроком до запровадження ювенальної юстиції. Проте одним з таких, що потребують невідкладного вирішення, є питання соціальної адаптації, тобто створення умов, за яких дитина була б менш вразливою і які давали б їй можливість протистояти різним несприятливим ситуаціям, в тому числі й таким, що спонукають неповнолітнього до вчинення злочинів та до рецидивів.

Отже, вважаємо, що необхідною складовою подолання вказаних негативних факторів є саме створення ювенальної юстиції і як наслідок – розробка, підписання та реалізація концепції її діяльності, метою якої є підвищення рівня правового захисту неповнолітніх, зменшення рівня дитячої злочинності, підвищення відповідальності держави і суспільства за умови зростання та розвитку дітей.

Список використаних джерел

1. Павленко Ю. Злочин дитини і кара, або що таке ювенальна юстиція? [Електронний ресурс] / Юрій Павленко. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/12/14/117682/>
2. Назимко Є. С. Покарання неповнолітніх: аналіз та моделювання подальших змін і доповнень до розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України / Є. С. Назимко // Віче. – 2013. – № 2. – С. 16–19.
3. Кримінальний кодекс України : станом на 20 лютого 2015 року. – Х. : Право, 2015. – 250 с.
4. Казначеева Д. В. Особливості застосування певних видів покарань щодо неповнолітніх за кримінальним законодавством України / Д. В. Казначеева // Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць. – 2013. – № 5. – С. 54–60.
5. Хохряков І. Ф. Наказание в виде лишения свободы: оценка эффективности / І. Ф. Хохряков // Советское государство и право. – 1989. – № 2. – С. 65–73.
6. Гальперин И. М. Социальные изменения и содержание наказания // Планирование мер борьбы с преступностью. – М. : Юрид. л-ра, 1982. – С. 94–99.
7. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. Подросток в условиях социальной изоляции. Кн. 2 / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 1998. – 320 с.
8. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Северин. – Запоріжжя : Інститут права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету, 2009. – 20 с.
9. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність : зміст, форми, реалізація / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2008. – 115 с.
10. Кондратов Д. Ю. Необхідність створення ювенальної юстиції, як реального механізму захисту прав неповнолітніх / Д. Ю. Кондратов // Проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали науково-практичних семінарів (Чернігів, 29 листопада 2012 р.; 12 грудня 2012 р.) / гол. ред. О. І. Олійник. – Чернігів : Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України, 2013. – С. 40–42.

Науковий керівник: **Кондратов Дмитро Юрійович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 14.04.2015

Дячук Дарія Олександрівна,

курсант 1-го курсу юридичного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК НАСЛІДОК СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Напевно, кожен із нас замислювався над тим, що в соціумі панує соціальна нерівність, адже торкається вона кожного з нас. У той же час, неодноразово ми розмірковували над тим, чи можливо цю проблему викоренити зі свого життя. Взагалі то, ця проблема криється у природі суспільства, тому скільки буде існувати соціум, стільки буде панувати соціальна нерівність.

Спочатку слід відповісти на питання: у чому полягає соціальна нерівність? По-перше, це нерівний розподіл матеріальних благ і можливостей, що передусім зумовлено тим, що кожен із нас виконує різну за своєю значимістю роботу і по-різному задовольняє власні потреби, за що отримує диференційовану оцінку своєї праці (зарплатню).

Соціальна нерівність визначається також соціальним походженням. У сучасному суспільстві досить часто діти продовжують діяльність своїх батьків, тобто заміняють місце родичів, які не завжди можуть бути компетентні у тому чи іншому питанні. А часом люди, які мають до цього великі здібності та хороші знання, не можуть знайти перспективну роботу та обійняти посаду, гідну їх інтелектуального рівня, та отримати достойну заробітну платню. Це і є, напевно, визначальним чинником соціальної нерівності.

По-друге, місце людини на соціальній драбині нерівності залежить від її особистісних характеристик. Не є таємницею, що кожен із нас прагне перевершити інших, бути на вищих посадах і займати краще соціальне становище. І тут виникає боротьба, яка інколи нагадує картину із дикої природи – або ти, або тебе. Хоч і не кожен готовий до цієї боротьби.

Багато видатних письменників, мислителів, психологів, педагогів, дослідників, науковців намагалося підняти у своїй творчості проблему соціальної нерівності. Відомий педагог А. С. Макаренко сказав: «Одне лише робить людину людиною: знання про соціальну нерівність».

Соціальна нерівність – це положення людини в соціальній ієрархії, коли окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, належать до різних класів або соціальних кіл.

Давайте згадаємо психологічний роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Головний герой виростав «в голоді та холоді, у злиднях та недостачах. І все сам собі як палець». Людська несправедливість та кривда розпалили гнів у чутливому та вразливому дитячому серці, роз'ятрили його душу. Із самого малку в ньому розвивається жорстокість. Бідність, нерозуміння однолітків, відсутність підтримки з боку влади – це неповний перелік того, з чим довелося стикнутися герою.

Письменник розкрив через образ бідної людини не лише проблему її доступу до матеріальних благ, а й наслідки, яких можна чекати від такого соціального

становища, а саме скочення до пияцтва, зародження неповаги до людей, і згодом схильність до злочину, яке призвело до вбивства.

Або ж давайте візьмемо інший твір, де чітко окреслена соціальна нерівність через матеріальні статки осіб. Мова йде про відому поему Івана Котляревського «Наталка Полтавка». У творі зображені двоє молодих людей – Наталка і Петро, які були закохані один в одного. Проте, як це часто буває, один із них – Наталка – живе в забезпеченій сім'ї, а Петро – в умовах, коли від копійки до копійки перебивався. Хоч і згодом родина Наталки втратила свої статки, однак це не змінило настрої батьків у ставленні до багатства.

Інтригу в творі тримає любовний трикутник, навколо якого розгортається сюжет. Пан Возний – освічена особа, із гарним почуттям гумору, але з натурою, для якої нормою життя стали хабарництво та жорстокість, зловживання своїм службовим становищем, самодурство та зневага до простого людства. Для нього абсолютно природнім є розуміння того, що все можна отримати за гроші.

«Петро (один).

Чотири годи уже, як розлучили мене з Наталкою. Я бідний був тоді і любив Наталку без всякої надії. Тепер, наживши кровавим потом копійку, спішив, щоб багатому Терпилові показатись годним його дочки; но вмiсто багатого батька найшов мати і дочку в бiдностi і без помiстi. Все, здається, близило мене до щастя, но, як на те, треба ж опiзнитись одним днем, щоб горювати во всю жизнь! Кого безталання нападе, тому нема нi в чiм удачi. Правду в тiй пiснi сказано, що сусiдовi все удається, всi його люблять, всi до його липнуть, а другому все як одрiзано.»

По сюжету ми пам'ятаємо, що все ж таки добро перемогло. Проте тільки в книжках все закінчується добре. На жаль, у житті не завжди так стається. Ця соціальна прірва з роками тільки наростає та поглиблюється. Соціальні кола як зародилися з людством, так і зникнуть разом із нами. Якщо прослідкувати більшість злочинів, то майже у 80% злочин відбувається саме так: злочинець відчув певну несправедливість і вирішив саме у такий спосіб здійснити правосуддя над жертвою. Або ж у минулому, наприклад, бачив насильство щодо своїх рідних людей, і в майбутньому це проявилось у певному злочині. Таких випадків можна навести безліч.

Потрібно ще додати, що не тільки такі випадки бувають, що хтось когось вбиває. Буває, що люди крадуть, починають вживати наркотичні або алкогольні засоби або просто байдуже ставляться до життя і нівечать свою долю, руйнують все прекрасне, зневіряються у собі та у своїх силах. На нашу думку, остання про-

блема є, у принципі, глобальною, так як кожен десятий зневірився в собі і не розвиває себе як особистість. А з цього іноді буває так, що за рахунок слабших, такі ж самі підносять себе, щоб бути в пріоритетах. Люди, які крадуть, не завжди це роблять тільки через те, що їх батьки розбалували у дитинстві, буває, що нема чого їсти, у такому разі люди йдуть на злочини. Вважаємо, що кожній із цих причин можна знайти розумне пояснення.

Згадаймо всім відомого сексуального маніяка з найвідоміших радянських серійних вбивць Андрія Чикатила. Є відомості про те, що всі витоки злочину починаються з дитинства. Під час Другої світової війни один із німців на очах малого Чикатила згвалтував матір. І вже в зрілому віці він почав свою злочинну діяльність зі згвалтування 9-річної дівчини. Психологічна травма в ранньому дитинстві призвела до масштабних проблем у майбутньому.

Або ж всім відомий Чарльз Менсон, який почав красти з дев'яти років. Його матір народила в 16, і через те, що не могла прогодувати сина, почала пиячити. Дитина була нікому не потрібна, отже, щоб якось вижити, він почав займатись шахрайством, грабежами, наркоманією, сутенерством.

Тож, такий зріз проблеми викликав наш науковий інтерес до проведення особистого дослідження шляхом опитування курсантів першого курсу Національної академії внутрішніх справ, а саме факультету слідства, кримінальної міліції, громадської безпеки та Інституту кримінально-виконавчої служби. Була розроблена анкета, яка включала низку питань, відповіді на які розкривали власне ставлення курсантів до проблеми соціальної нерівності, їх бачення причин та подолання негативних наслідків.

На питання «Які причини соціальної нерівності?» більшість курсантів відповіла, що ця проблема пов'язана з політичною та економічною кризою в державі. Із цим важко не погодитися, адже на даний момент наша країна йде до успіху тернистими шляхами подолання бідності, злиденності та неблагополуччя.

На питання «Які найчастіше злочини відбуваються через цю проблему?» курсанти в абсолютній біль-

шості відповіли, що це крадіжки та грабежі. Деякі тут назвали шахрайство та вбивство. Проте були думки, що соціальна нерівність призводить до самогубства, а ще гірше – знущання та приниження гідності іншого суб'єкта.

Цікава думка курсантів була щодо бачення способів боротьби зі соціальною нерівністю. Майже всі в один голос вважають, що варто почати з того, що необхідно підвищити та покращити становище країни на політичному та економічному рівні. Тож, можна сказати, що найголовнішою і найсуттєвішою причиною виникнення цієї трагедії є матеріальна нерівність. Важко не погодитися з цим.

Сучасний дослідник О. О. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого у своїй статті «Оцінка здобутків України на шляху боротьби з бідністю та соціальною нерівністю» писала: «Проблема бідності переважної більшості населення супроводжувала людством протягом практично всієї історії його існування. Лише у ХХ ст. науково-технічний прогрес дозволив провідним країнам світу значною мірою її розв'язати. Не став винятком і СРСР, де у другій половині ХХ ст. вдалося забезпечити всім необхідним переважну більшість населення; бідність як явище було майже повністю подолано. Однак ринкові перетворення останніх двадцяти років переломили цю позитивну тенденцію, спричинивши збідніння переважної частини населення України та посилюючи майнове розшарування. Офіційного визнання проблема бідності в Україні набула ще у 2001 р. після затвердження Указом Президента України «Стратегії подолання бідності». У результаті власного дослідження автор стверджує, що майже 54% населення України є бідними, але якщо порівнювати цю трагедію з європейськими країнами, то наша держава взагалі має 90% бідних людей.

Тож, неможливо не погодитися з тим, що соціальна нерівність призводить до великої трагедії в суспільстві. І повністю викоренити цю проблему не можна. Проте ми можемо допомогти людству шукати шляхи подолання негативних наслідків соціальної нерівності, а саме злочинності.

Список використаних джерел

1. Чуприна О. О. Оцінка здобутків України на шляху боротьби з бідністю та соціальною нерівністю / О. О. Чуприна // Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4 (15). – С. 62.

Науковий керівник: **Дубчак Людмила Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

Одержано 22.04.2015

Єрмаченкова Юлія Володимирівна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ

Сьогодення України характеризується доволі складною ситуацією у сфері охорони дитинства, супутниками якої є демографічна криза, погіршення як кількісних, так і якісних характеристик населення, загострення проблеми здоров'я дітей, значне зростання дитячої бездоглядності та злочинності неповнолітніх [1, с. 9]. Разом із злочинами, що вчиняються дітьми, які не досягли свого повноліття, із кожним роком набуває значного поширення така ситуація, коли неповнолітній, навпаки, перетворюється на потерпілого. У негативності цього не виникає жодного сумніву, як наслідок, гостро постає потреба боротьби з таким станом справ.

Протидія злочинності є цілеспрямованим впливом на криміногенні фактори з метою їх усунення, послаблення або нейтралізації. Мета і завдання протидії злочинності досягаються шляхом забезпечення комплексного впливу на причини та умови вчинення злочинів і на всі форми прояву злочинності задля запобігання її самодетермінації [2, с. 189]. Варто звернути увагу на те, що шляхом боротьби зі злочинністю може бути не лише робота, пов'язана з джерелом небезпеки – криміногенним фактором, а і взаємодія із можливою жертвою протиправних посягань, яка має на меті мінімально необхідне виховання, що може в подальшому посприяти зменшенню рівня її віктимності.

На жаль, така взаємодія в наш час зустрічається не так часто, як хотілося б, проблеми економічного, соціального, політичного та іншого характеру впливають на населення не з кращим чином. Під тиском таких факторів стрімко зростають проблеми в родинах, часто пов'язані із вживанням алкоголю, наркотичних засобів, та призводять до такого способу життя, що не є прийнятним, особливо для виховання дитини. Не в зовсім, м'яко кажучи, благополучній родині, криється величезний негативний потенціал, що загрожує вже в найближчому майбутньому різким зростанням злочинності в найтяжчих її формах, у тому числі стосовно неповнолітніх.

На рівень злочинності щодо неповнолітніх, безумовно, впливає ступінь віктимності характеру людини, але ще однією складовою виступає така характеристика риса, як уразливість.

Не потребує пояснень той очевидний факт, що особливо вразливі до всіх негараздів, у тому числі пов'язаних зі злочинністю, є діти. Одним із наслідків цього є така велика проблема для України, як стрімке зростання бродяжництва та дитячої безпритульності. Категорія таких дітей дедалі частіше стає і жертвами, і злочинцями одночасно.

Залежно від особистісних якостей і поведінки конкретного індивіда ступінь його уразливості може перевищувати середній (підвищена віктимність) або бути нижчим від середнього (мінімізована віктим-

ність). Індивід не отримує віктимність у процесі життєдіяльності, а є віктимним із моменту народження і до смерті, оскільки живе в суспільстві, де не ліквідована злочинність, отже, існує об'єктивна можливість стати жертвою злочину [3, с. 4].

На уразливість дитини впливає той момент, що відносини із соціальним середовищем у неповнолітніх є дещо вужчими, аніж в дорослої людини; їх оточення у більшості випадків обмежується товаришами-однолітками, батьками та шкільним колективом. Як результат, інформаційно-психологічний вплив є дещо одностороннім, нерідко позбавленим об'єктивності. Неповнолітні особи в силу свого характеру, як правило, часто піддаються ефектним проявам поведінки оточуючих, які нерідко є спонтанними та необдуманими, наслідком цього може виступати участь у масових акціях, протестах і т.д.

Також до групи неповнолітніх, яка більш схильна бути уразливою, можна віднести ту, яка вже пізнала на собі насильство в сім'ї. Із цього приводу додамо, що М. Ю. Савченко провів дослідження за вказаною тематикою, у результаті чого було сформульовано нові наукові положення, які заслуговують на увагу. Пояснимо, впровадження головних ідей в життя впливатиме на розвиток дитини, це стане можливим завдяки використанню необхідних у конкретних життєвих умовах методів роботи з батьками.

У згаданому вище дослідженні диференційовано детермінанти різних видів насильства щодо неповнолітніх та обґрунтовано, що вони (різновиди) бувають двох видів: детермінанти психічного та фізичного характеру [1, с. 6]. І в першому, і в другому випадку поведінка батьків потребує втручання із зовні, оскільки вони жодним чином, тобто без змін, не здатні виховати в дитини необхідні для забезпечення своєї безпеки в майбутньому якості.

Якщо уразливість не є сталою з народження, а на ступінь її прояву та розвитку впливають певні чинники, також існують фактори, які її посилюють, то логічно буде зробити висновок, що існують і протилежні фактори, ті, що певним чином зможуть зменшити ступінь розвитку вказаної риси, мінімізувати її.

Одна з найбільш важливих, майже ключова, ролей для забезпечення мінімізації кримінологічної уразливості дитини відведена суб'єкту забезпечення кримінологічної безпеки, який, у свою чергу, для досягнення вказаної мети повинен вирішувати завдання не лише виховного, а й профілактичного характеру. Крім загальної, необхідно надавати дитині й правову освіту, хоча б на базовому рівні, адже це буде краще ніж нічого, ніж повна відсутність знань про право та законність. Отриманий результат такого впливу має

проявитися як правова, певною мірою кримінологічна, стійкість, що буде сприяти зменшенню ступеня кримінологічної уразливості.

Важливою якістю людини для забезпечення мінімізації кримінологічної уразливості є емпатія – здатність розуміти, відчувати емоційні стани інших людей. Її рівень має генетичні передумови, а також є результатом спеціальних зусиль. За словами К. Роджерса, «бути у стані емпатії означає сприймати внутрішній світ іншого точно, зі збереженням емоційних та смислових відтінків... Ніби станеш цим іншим, але без втрати відчуття «ніби». Емпатія – це пізнання людиною внутрішнього світу інших людей, їх думок і почуттів, співпереживання і співчуття по відношенню до інших людей [4]. Ступінь розвиненості такої властивості людини буде також впливати та ступінь кримінологічної уразливості. Це стосується і неповнолітніх осіб також. Опинившись у криміногенній ситуації, дитина може цього ще не усвідомлювати, але завдяки емпатії ймовірність стати жертвою буде дещо нижчою.

Важлива роль у формуванні кримінологічної стійкості також відведена розвитку індивідуальної свідомості під час соціалізації людини. Дитина при спілкуванні з оточуючими має засвоювати необхідні знання, що є основоположними для формування правосвідомості. У подальшому у процесі свого розвитку неповнолітній повинен набувати необхідного правового досвіду.

Для забезпечення зміцнення й розвитку кримінологічної стійкості слід на належному рівні проводити профілактичну роботу. Вважаємо за доцільне погодитися з думками О. М. Джузи з цього приводу. У профілактичній діяльності необхідно виокремити конкретні заходи, що мають відверто виражене загальнопрофілактичне значення. До них треба віднести: виявлення

й нейтралізацію криміногенних факторів, що сприяють вчиненню злочинів; створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають вчиненню злочинів на певній території (об'єкті); внесення пропозицій щодо послаблення, нейтралізації або усунення причин і умов злочинності у відповідних державних актах тощо [5, с. 187].

Ще однією з передумов зменшення кримінологічної уразливості може бути моральне виховання дитини як один з основних детермінантів правової свідомості неповнолітніх.

Моральне виховання, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів, закріплених у суспільстві, можна визнати показником впливу, у тому числі виховного характеру, школи, сім'ї, громадськості на суб'єкта. До якостей, яких набуває завдяки цьому дитина, без сумніву, належить здатність слідувати принципам доброчесності, совісті, правди, милосердя, справедливості, добропорядності тощо.

Безспірно, буде доцільним надання дитині необхідних знань у сфері кримінологічної безпеки. Такі знання мають стосуватися певних моментів, які забезпечать безпеку життєдіяльності дитини під час можливої криміногенної ситуації. Ці знання мають надаватися в школі, але все ж таки в першу чергу на розвиток дитини впливають її рідні, батьки. Не є новиною, що більшість дорослих у наш час також не в повній мірі володіє необхідними знаннями в галузі права, тоді про яке правове виховання дитини з їх боку може йти мова. Для усунення цього необхідно розробляти спеціальні програми формування правосвідомості дитини не лише для загальноосвітніх закладів, а й для батьків.

Список використаних джерел

1. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: автореф. дис. . канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. Ю. Самченко; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2011. – 18 с
2. Горішний О. О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу / О. О. Горішний // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 189–193.
3. Александров Ю. В. Кримінологія: Курс лекцій. / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
4. Бровяков В. П. Функціональні елементи валеології, 2003: Емпатія. Проникливість. Егоцентризм / В. П. Бровяков, Л. І. Кудрявцева, П. П. Пуригін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/empatiya-pronitsatelnost-egotsentrizm.html>
5. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джуза, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джузи. – К.: Атіка, 2011 – 720 с.

Науковий керівник: **Шаблистий Володимир Вікторович**, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

Одержано 20.04.2015

Жданов Артем Віталійович,

курсант 3-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД І В ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС

Одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства є виправлення та ресоціалізація засуджених. Для їх вирішення Кримінально-виконавчий кодекс передбачає певну кількість засобів, серед яких не останнє місце посідає праця засуджених. При цьому трудове виховання осіб, засуджених до позбавлення волі, протягом багатьох десятиліть, не дивлячись на суттєві зміни в кримінально-виконавчому законодавстві, завжди мало виключне значення для виправлення засуджених.

Відомо, що Україна входила до складу СРСР і тому перейняла значний досвід виправної системи, зокрема систему установ виконання покарань, окрім трудових таборів, беручи до уваги період до 1991 року. Виправно-трудова кодекс СРСР регламентує трудову діяльність засуджених як міру виправлення, а також економічну допомогу державі. За сумлінну працю засудженим надавалася грошова винагорода.

Організація праці осіб, позбавлених волі, повинна була сприяти збереженню і підвищенню їх кваліфікації та отриманню професії тими, хто її не мав. Відповідно до цього в місцях позбавлення волі організовувалися підприємства індустріального типу, причому обладнання їх, сировину та транспортні засоби надавалися у централізованому порядку.

За всі роботи виробничого характеру, в тому числі підсобні та допоміжні, а також за позачергові роботи з обслуговування місця позбавлення волі засуджені отримували грошову винагороду.

Норма оплати праці позбавлених волі визначалася спеціальною інструкцією Народного комісаріату юстиції РРФСР і ВЦРПС.

При призначенні на роботу обов'язково брався до уваги висновок лікаря про стан здоров'я позбавлених волі.

Виробничі роботи осіб, позбавлених волі, як правило, організовувалися на засадах відрядної оплати. Виробничі роботи, які піддавалися нормуванню, мали бути унормованими. Позбавлені волі (за винятком підслідних та тих, що знаходилися в штрафних колоніях) могли у виняткових випадках під особисту відповідальність начальника місця позбавлення волі направлятися в короткострокові (не більше ніж від ранкової до вечірньої перевірки) відрядження у справах місця позбавлення волі.

На відміну від Українського законодавства Радянське виділяло особливу категорію засуджених: класово-ворожі елементи. Це ті засуджені особи, які були визнані винними за злочини проти «ідеологічних догматів». Засуджені з даної категорії не могли обіймати певні посади та не допускалися до участі в ро-

боті трудових спілок засуджених. В інших аспектах такі особи не відрізнялися від інших засуджених.

Українське кримінально-виконавче законодавство наголошує, що: засуджені мають право на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці; встановлюється восьмигодинний робочий день, але не більше 40 годин на тиждень. При цьому тривалість робочого дня встановлюється з 7 до 17 години або з 6 до 16 години. Праця засуджених в установах виконання покарань врегульована чинним Кримінально-виконавчим кодексом України і є важливою передумовою ефективного використання інших засобів виправлення та ресоціалізації засуджених. Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією установ виконання покарань. Їхня праця має свої особливості, які визначаються специфічним правовим становищем засуджених та поставленими перед установами виконання покарань завданнями.

Важливо наголосити, що праця засуджених до покарань у виді позбавлення волі здійснюється в умовах режиму відбування покарання. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Засуджені залучаються до праці, як правило, на підприємствах, у майстернях установ, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції.

Засудженим чоловікам віком понад 60, жінкам віком понад 55 років, інвалідам I та II груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам із вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії. Засуджені не можуть бути призначені на роботи, де їм підпорядковуються вільнонаймані працівники; до приміщень, в яких зберігається зброя чи документація; приміщень, де є доступ до телеграфу або до телефонних приладів, легкозаймистих або вибухонебезпечних матеріалів.

Зрештою можна сказати, що українське законодавство перейняло досвід з радянського. Але з плином часу в українському законодавстві відбулося багато значних змін, направлених на дотримання конституційних прав і свобод засуджених, а однією з найсуттєвіших є перетворення «обов'язку» працювати на «право» працювати у осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Тобто відбулися суттєві зміни,

направлені на демократизацію та гуманізацію кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел

1. Виправно-трудоий кодекс УРСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3325-07>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/para024#o24>
3. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. А. Х. Степанюка. – Вид. друге. – Х. : Право, 2006. – 256 с.

Науковий керівник: **Северин Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК 343.22(477)

Земська Юлія Олександрівна,

студентка 2-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ЧИ НЕОБХІДНО ЗАКРІПИТИ ПОНЯТТЯ ВИНИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ?

Серед актуальних проблем кримінального права варто виділити питання про притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. Встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб – складний і багатовекторний процес, який потребує переосмислення, в першу чергу, існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме суб'єктивного ставлення у вину та індивідуалізації кримінального покарання. [5, с. 4]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 р. до Особливої частини КК України було додано розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру юридичних осіб».

Так, сутність вини – це суспільна якість, що визначає соціальну природу вини та характеризується негативною оцінкою поведінки особи, яка вчинила злочин, і негативним ставленням винної особи до суспільних відносин, цінностей, благ – об'єктів кримінально-правової охорони. [6, с. 8].

Відповідно до ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Чинний КК у ст. 23 визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [2]. Виходячи з зазначеного, можна дійти висновку, що таке поняття, як вина може бути притаманне лише фізичній особі, яка усвідомлює свої дії і певний психічний стан. Вина юридичної особи має оцінюватися як перенесене на діяльність корпорації психічне ставлення фізичних осіб-керівників юридичної особи до діяння та його наслідків у формі умислу та необережності [5, с. 5].

Згідно з ч. 1 ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [3].

У юридичній особі є учасники, які здійснюють представництво її інтересів та діють від її імені у відносинах з іншими суб'єктами. Тому за вчиненням юридичною особою певних дій завжди стоїть фізична особа, яка усвідомлює, що діє вона хоч і самостійно, проте не у власних інтересах.

А. С. Нікіфоров вважає, що злочин визнається вчиненим юридичною особою, якщо він вчинений (безпосередньо чи за посередництвом інших осіб) особою або особами, які контролюють здійснення юридичною особою її прав і діють з метою здійснення цих прав,

тобто є для юридичної особи її «другим Я». [5, с. 6]. Також можна говорити про те, що вина юридичної особи виявляється опосередковано через винну поведінку її працівників, які контролюють здійснення юридичною особою її прав та обов'язків. А питання про відповідальність юридичної особи можна ставити тільки в тому випадку, якщо встановлена вина керівника юридичної особи. Таким чином, вина юридичної особи буде визначатися як симбіоз психічного ставлення її керівників до вчиненого ними діяння і суспільно небезпечних наслідків та матеріальної складової злочину [5, с. 9].

Отже, виникає питання: чи доцільно ввести інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб в національне законодавство? у розділі XIV-1 КК України закріплено вичерпний перелік заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, і з'ясувавши їх юридичну природу, можна відповісти на це питання. До цих заходів належать: штраф, ліквідація і конфіскація майна [2].

Заходи кримінально-правового характеру відрізняються від кримінальної відповідальності. Розмежовуючи ці поняття, М. І. Хавронюк зазначає, що якщо судом не винесено обвинувального вироку, то ми не можемо говорити і про настання кримінальної відповідальності. з цієї причини заходи кримінально-правового впливу, не пов'язані із винесенням обвинувального вироку, перебувають за межами поняття «настання кримінальної відповідальності» [7]. Проте при аналізі Розділу XIV-1 КК можна побачити, що заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані лише після визнання уповноваженої особи (керівника) винною у вчиненні злочину від імені та в інтересах юридичної особи шляхом винесення обвинувального вироку суду. Тобто формально дані поняття є тотожними, тому що наслідки при застосуванні заходів кримінально-правового характеру та при призначенні покарання є аналогічними.

Отже, вважаємо, що юридичну особу слід визнати суб'єктом злочину, а тому необхідно закріпити поняття її вини. Хоча це й суперечить принципу особистої винної відповідальності та принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання, але ця проблема в майбутньому повинна знайти рішення на доктринальному та нормативному рівнях. При вчиненні злочину юридична особа діє умисно і цілеспрямовано, хоча і через фізичних осіб (керівників), що діють в її інтересах, в інтересах її членів та від її імені, тобто консолідують свідомість і волю всіх учасників, а також вони усвідомлюють той факт, що їх дії є зло-

© Земська Ю. О., 2015

чинними, і завдадуть шкоди суспільним відносинам. Тобто вина юридичної особи опосередковується через винну поведінку уповноваженого суб'єкта. У такому разі повинна відповідати саме юридична особа, а не її представник, бо він діяв не від власного імені. Якщо

ж фізична особа намагається замаскувати під дію юридичної особи власний злочин, то тут не може йти мова про відповідальність юридичної особи, адже фізична особа діяла у власних інтересах, тому і відповідати за скоєне повинна самостійно.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996, № 254/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Вереша Р. В. Зміст та значення психологічної теорії вини в кримінальному праві / Р. В. Вереша, Л. Л. Сулим // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 3 (25). – С. 107–112.
5. Маковецька В. В. Кримінальна відповідальність корпорацій: проблема визначення вини / В. В. Маковецька, В. В. Пивоваров // Теорія і практика правознавства. – Вип. 2 (6). – 2014.
6. Строган А. Характеристика вини у кримінальному праві / А. Строган // Юридичний Вісник України. – 2007. – № 20.
7. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2013. – № 21 (934). – С. 6–7.

Науковий керівник: **Гродецький Юрій Васильович**, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 12.04.2015

Іванців Дмитро Зіновійович,

студент 2-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Конституція України в ч. 5 ст. 55 встановлює, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Згідно з ч. 2 ст. 36 КК України кожна особа має право на необхідну оборону, незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання, або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Також не вимагається згоди тієї особи, чий інтерес захищають.

Такі вчені, як Ю. В. Баулін, В. С. Ковальський, М. В. Стрюк, О. В. Шкелебей визнають застосування необхідної оборони суб'єктивним правом, а не обов'язком особи. Науковці також вважають, що відмова останньої від виконання свого права не тягне за собою ніякої відповідальності. Про реалізацію свого права на необхідну оборону ніхто не зобов'язаний повідомляти ані правоохоронні, ані інші органи, державу чи будь-кого взагалі [2, с. 34].

Забезпечене державою право на самозахист, однак, не завжди використовується особою в реальному житті, оскільки існує небезпідставне побоювання бути підданим кримінальній відповідальності за перевищення її меж [3, с. 189].

Зокрема, Ю. В. Баулін вказував, що правовою підставою необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання або реальна загроза його здійснення, а фактичною підставою – необхідність у негайному спричиненні тому, хто посягає, шкоди для попередження чи припинення суспільно небезпечного посягання або реальної загрози його здійснення [4, с. 160]. Виходячи з положень ч. 1 ст. 36 КК України підставами необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання та необхідність в його негайному відверненні чи припиненні.

По-перше, наявність суспільно небезпечного посягання означає, що воно повинно бути наявним, дійсним, реальним, а не в уяві особи, тобто таким, що фактично розпочалося і ще не закінчилося. Як правило, воно проявляється в активних умисних діях особи, що здійснює посягання, зокрема, це застосування насильства, намагання протиправно заволодіти майном, заподіяти шкоду, перешкодити нормальній роботі підприємств, установ, організацій тощо. Відповідно до п. 2 абз. 2 постанови №1 від 26 квітня 2002 р. Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про необхідну оборону" стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При встановленні такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема, спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних

при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання. Таким чином, можна захищатися і від ще не існуючого посягання, якщо є реальна загроза його виникнення. По-друге, посягання повинно бути суспільно небезпечним, таким, що здатне заподіяти шкоду об'єктам, які поставлені кримінальним законом під охорону [5; 6, с. 156].

Говорячи про виникнення стану необхідної оборони, слід з'ясувати, чи всі суспільно небезпечні посягання його викликають. Буквальне тлумачення змісту ст. 36 КК України дає підстави вважати, що право на необхідну оборону може виникати для захисту від будь-якого злочину. Однак О. М. Боднарук стверджує, що дане право не виникає, зокрема, за таких посягань, як порушення авторських або суміжних прав, провакація підкупу, виготовлення підроблених грошей [7, с. 129].

Натомість М. Й. Коржанський наголошує, що посягання повинно характеризуватися нападом, який загрожує тяжкими наслідками. Проте дане твердження піддається сумніву, оскільки воно суттєво звужує право на необхідну оборону. Захищатися також можна від необережних дій, від посягань, які не є злочином (оскільки відсутній суб'єкт злочину), наприклад, від неосудного, малолітнього. У науці кримінального права щодо захисту від посягань вищеназваних осіб існують різні погляди. Зокрема, професор Ю. М. Ткачевський переконаний, що необхідно намагатися ухилитися від посягання цих осіб, а в ситуаціях, коли це вже неможливо – заподіювати їм мінімальної шкоди. Однак Е. Р. Шафіков стверджує, що з цим положенням важкого погодитися. Як аргументи він наводить те, що часто такі особи є агресивнішими і небезпечнішими, ніж психічно здорові і повнолітні. Статистичні дані практики свідчать про неодноразове вчинення ними навіть особливо тяжких злочинів.

Потреба в негайному відверненні або припиненні посягання виникає тоді, коли зволікання з боку особи, яка захищається, призведе до явної шкоди правоохоронюваним інтересам, яку може завдати особа, яка посягає. Це породжує необхідність невідкладно заподіяти шкоду тому, хто посягає. Зазначене проявляється в різних формах – від завдання шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості до пошкодження майна чи позбавлення волі тощо. Згідно з матеріалами практики в більшості випадків спричиняється шкода саме здоров'ю особи, яка посягає [3, с. 190-191].

Слід звернути увагу на те, що дії особи, яка захищається, повинні вчинятися лише в період існування

посягання, тобто з його початку чи реальної загрози виникнення до завершення (навіть доти, доки в ситуації вчинення суспільно небезпечного посягання для особи не було очевидним його завершення і в застосуванні засобів захисту, на її думку, не відпала необхідність).

Таким чином, право на необхідну оборону виникає лише за наявності цих двох підстав. Відсутність же їх обох або наявність лише однієї з них не породжує в особи стану необхідної оборони.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Безотосна О. А. Необхідна оборона: право чи обов'язок / О. А. Безотосна // Від громадянського суспільства – до правової держави: тези VIII Міжнар. наук. Internet-конференції студентів та молодих вчених. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – С. 34–36.
3. Шафіков Е. Р. Необхідна оборона: особливості кримінально-правового регулювання / Е. Р. Шафіков // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2. – С. 189–195. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2004_1-2_32.pdf1
4. Орловський Б. М. Підстави необхідної оборони у кримінальному праві України / Б. М. Орловський // Правова держава; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова / редкол. Є. Л. Стрельцов (голов. ред.) та ін. – Одеса: Астропринт, 1999. – 2012. – № 15'2012. – С. 158–161.
5. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 2–4.
6. Рощина І. О. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння: національний та міжнародний аспекти / І. О. Рощина, С. Д. Гудзь // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»:зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2013. – № 3 (28) – С. 155–159.
7. Боднарук О. М. Необхідна оборона при посяганні на власність / О. М. Боднарук // Держава і право. Юридичні і політичні науки/ голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – Вип. 41. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2008. – С. 548–555.

Науковий керівник: **Горностаїв Олесь Вікторівна**, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Карпенко Оксана Сергіївна,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З РИЗИКОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Відносна новизна для українського кримінального права виправданого ризику як обставини, що виключає злочинність діяння, а також відсутність єдності підходів до розуміння сутності цієї кримінально-правової категорії зумовлює необхідність вивчення світового досвіду регламентації кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок ризикованого діяння.

Насамперед вважаємо за доцільне звернути увагу на особливості кримінально-правової регламентації виправданого ризику у законодавстві держав пострадянського простору, яке розвивалося в умовах, наближених до вітчизняних. Комплексний аналіз кримінальних кодексів таких держав дозволяє стверджувати, що закріплення виправданого ризику як обставини, що виключає злочинність діяння, є характерною рисою цих нормативно-правових актів. Водночас разом із цим національні особливості правотворення зумовили існування відмінностей у формулюванні даної обставини. Так, враховуючи результати проведеного порівняльно-правового дослідження, В. І. Михайлов зазначає, що кримінальні закони Киргизької Республіки, Республіки Казахстан та інших держав СНД, а також КК Республіки Польща закріплюють, що заподіяння шкоди у даному випадку усуває злочинність діяння. Зокрема, згідно з КК Латвійської Республіки у такій ситуації виключається кримінальна відповідальність. Крім того, вчений зауважує, що більшість кодексів СНД вказує на виправданий ризик, хоча в КК Республіки Узбекистан мова йде лише про виправданий професійний або господарський ризик [1].

Кримінальний кодекс Литовської Республіки у ст. 34 визначає виправданий професійний або господарський ризик як обставину, що виключає кримінальну відповідальність. Так, особа не підлягає відповідальності за діяння, через які хоча й з'явилися наслідки, передбачені кримінальним законом, але ці діяння вчинені при виправданому професійному чи господарському ризику для досягнення суспільно корисної мети. Ризик визнається виправданим, якщо вчинене діяння відповідає сучасній науці і техніці, а зазначена мета не могла бути досягнута діями, не пов'язаними з ризиком, і особа, яка допустила ризик, вжила необхідних заходів для запобігання заподіяння шкоди інтересам, охоронюваним законами.

Саме як виправданий професійний чи господарський ризик аналізована обставина також закріплена в КК Республіки Узбекистан. Згідно зі ст. 41 кримінального закону Узбекистану при виправданому професійному чи господарському ризику відповідальність за заподіяння шкоди не настає у тому випадку, якщо бажаного суспільно корисного результату не було до-

сягнуто і шкода виявилася більш значною, ніж бажана суспільно корисна мета. Таким чином, за умови того, що ризик є виправданим (якщо вчинена дія відповідає сучасним науково-технічним знанням і досвіду, а поставлена мета не могла бути досягнута не пов'язаними із ризиком діями і особа, яка допустила ризик, вжила необхідних заходів для попередження шкоди правам і охоронюваним законом інтересам) заподіяння навіть неспіврозмірної шкоди не є кримінально караним. Уже згадувана нами ст. 41 КК Республіки Узбекистан має ще одну характерну особливість. Так, Законом Республіки Узбекистан від 29 грудня 2012 р. дану статтю було доповнено частиною п'ятою, відповідно до якої невиконання договірних зобов'язань суб'єктами підприємництва перед банками та іншими фінансовими організаціями за надані ними послуги, у тому числі по виданих кредитах, не є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності працівників банків та інших фінансових організацій.

Дещо інший підхід закріплено в ч. 1 ст. 33 КК Латвійської Республіки, якою встановлено, що кримінальна відповідальність не настає за заподіяння шкоди професійною діяльністю, яка має ознаки складу злочинного діяння, якщо ця діяльність здійснювалася для досягнення соціально корисної мети, якої неможливо було досягти іншим чином.

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, як і КК України, відносить виправданий ризик до обставин, що виключають злочинність діяння, однак, на відміну від вітчизняного, у КК Білорусі міститься вказівка на те, що певний ризик визнається виправданим, якщо діяння відповідає сучасному науково-технічному знанню і досвіду. Відмінність КК Білорусі полягає ще й у встановленні випадків, при яких ризик не визнається виправданим, а саме: настання смерті, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження особі, яка не виявила згоди на те, щоб її життя або здоров'я були поставлені в небезпеку [2, с. 97].

Слід зауважити, що в науці кримінального права навіть висловлюється позиція про те, що заборона здійснювати ризиковані дії непрофесіоналами знизила б їх соціальну і творчу активність, призвела б до труднощів в оцінці ризикованих дій у любительському спорті або при експлуатації транспортних засобів [3, с. 491].

Згідно зі ст. 27 КК Республіки Польща, правомірним визнається заподіяння шкоди при проведенні пізнавального, медичного, технічного або економічного експерименту, якщо очікуваний результат має істотне пізнавальне, медичне або господарське значення,

а сподівання на його досягнення, доцільність та спосіб проведення експерименту обґрунтовані у світлі сучасного рівня знань. При цьому слід звернути увагу на бланкетний спосіб закріплення такої обставини, оскільки відповідно до § 3 статті 27 КК Польщі правила та умови проведення медичного експерименту визначаються законом. Особливої увагу заслуговує КК Польщі у контексті регламентації проведення експерименту над людиною, згода якої на такий експеримент є конститутивною ознакою аналізованої обставини. Крім того, як зазначає М. В. Анчукова, у кримінальному законодавстві Франції, як і в більшості країн континентальної системи права, обґрунтований ризик не передбачається як виправдувальний факт, що звільняє від кримінальної відповідальності. Разом із тим судово-слідчі органи кваліфікують дії особи в ситуації ризику як обґрунтовані (правомірні) тільки у тому випадку, якщо «вчинені дії дозволені або передбачені законом чи підзаконним актом» (ст. 122-4 КК Франції). Отже, дії особи в тій чи іншій ситуації допущеного ризику повинні відповідати розпорядженням закону і не знаходитися з ним у явному протиріччі [4, с. 17].

Як наголошують дослідники, аналізуючи це питання, у більшості кримінальних кодексів норма, яка регламентувала б особливості кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті виправданого ризику, відсутня [5, с. 499].

Такі відмінності зумовлені особливостями історичного розвитку правових систем, а тому запозичення підходів, які використовуються у концептуально інших правових системах, вбачається недоцільним. При цьому однаковим є підхід щодо некараності відпо-

відного діяння, а різними залишаються лише способи закріплення такої некараності у законі. з огляду на те, що ризиковане діяння здебільшого вчиняється під час професійної діяльності та для її максимальної реалізації, зрозумілими стають підстави щодо віднесення виправданого ризику в окремих державах до такої обставини, що виключає злочинність діяння, як виконання спеціальних функцій. Разом із тим суб'єктивна сторона ризикованого діяння, з урахуванням його особливостей, може включати лише усвідомлення ймовірних шкідливих наслідків, однак аж ніяк не бажання їх настання, а отже, зрозумілими є підхід щодо оцінки ризику як необережного діяння, яке не тягне за собою кримінальної відповідальності. Усе це свідчить про природно-правову основу віднесення виправданого ризику до переліку діянь заподіяння шкоди, яке не має наслідком кримінальну відповідальність.

Однак необхідно зауважити, що кодекси окремих держав (Республіки Білорусь та Республіки Польща), закріплюючи загальну норму про виправданий ризик, містять особливі застереження щодо такого його різновиду, як медичний ризик. На наш погляд, існування таких застережень продиктовано об'єктивної потребою з огляду на специфічність цієї сфери професійної діяльності та перманентний ризик найвищими соціальними цінностями.

Підсумовуючи, додамо, що питання виправданого ризику, його меж і дозволеності потребують детального вивчення як науковцями, так і практиками, оскільки саме останнім доводиться з стикатися в реальному житті.

Список використаних джерел

1. Михайлов В. И. Обоснованный риск в уголовном праве [Электронный ресурс] / В. И. Михайлов. – Режим доступа: <http://www.jurprofs.ru/pages.php?p=677>. – Назва з екрану.
2. Уголовное законодательство Республики Беларусь и Российской Федерации: общий сравнительно-правовой комментарий. Сравнительная таблица Уголовных кодексов Республики Беларусь (1999 года) и Российской Федерации (1996 года): научно-практическое пособие / под ред. Л. Д. Гаухмана, С. В. Максимова. – М. : Московский ин-т МВД России, 1999. – 230 с.
3. Гавяз О. Поняття виправданого ризику потребує уточнення / О. Гавяз // Радянське право. – 1989. – № 9. – С. 39–40.
4. Энциклопедия уголовного права: в 35 т. / В. А. Блинников, С. Ф. Милюков, Э. Ф. Побегайло и др.; под ред. В. Б. Малинина. – СПб. : ГКА, 2005–2008. – Т. 7: Обстоятельства, исключают преступность деяния. – 2005. – 721 с.
5. Курс уголовного права. Общая часть: в 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 2002–2002. – Т. 1: Учение о преступлении. – 2002. – 624 с.

Науковий керівник: **Шаблистий Володимир Вікторович**, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

Одержано 20.04.2015

Кеєр Олена Сергіївна,

студентка 3-го курсу факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ АБО ІНША НЕЗАКОННА УГОДА ЩОДО ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Проблема торгівлі людьми – одне з негативних явищ сучасного суспільства – вперше була окреслена світовими правозахисниками на початку ХХ ст. У нашій країні проблема торгівлі людьми виникла більше 10 років тому. Сучасно торгівля людьми є багатоаспектною загрозою для всіх народів і розглядається як сучасна форма рабства, яка супроводжується найгрубішими і найжорстокішими порушеннями прав людини. Торгівля людьми, перш за все, є порушенням прав людини на життя, свободу і незалежність від рабства в усіх його формах.

Найбільш проблемними сферами реалізації державної політики щодо протидії торгівлі людьми є ефективне розслідування та судові покарання злочинців, а також організація надання необхідної допомоги потерпілим від торгівлі людьми відповідно до вимог та стандартів міжнародних документів у цій сфері.

Торгівля людьми в Україні є проблемою, яка потребує негайного вирішення. У статті 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Але навіть такі цінності зазнають злочинних посягань, а причиною цьому є погана їх захищеність з боку держави.

Проведений аналіз вироків суду за 2012 р., які містяться в єдиному державному реєстрі судових рішень, щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 149 КК України, свідчить про наступне.

Суди, виносячи вирок у 46 кримінальних справах цієї категорії у 2012 р., призначають мінімальне покарання у виді позбавлення волі, передбачене частинами 1, 2, 3 ст. 149 КК. Слід звернути увагу на те, що дві справи у судах були перекваліфіковані з ч. 2 ст. 149 КК на ч. 1 ст. 169 КК та з ч. 2 ст. 149 КК на ч. 2 ст. 173 КК. Також суди при винесенні вироку за ч. 2 ст. 149 КК у вирок не зазначають застосування або не застосування додаткового покарання – з конфіскацією майна чи без такої (із 46 кримінальних справ у 12 справах винесене саме таке рішення).

Крім того, цілком ймовірно, що рішення суду обумовлене корупцією. Це пов'язано з тим, що при аналізі вироків за 2012 р. ми звернули увагу на те, що, зокрема, при винесенні вироку суди у 95 % випадків призначають покарання у виді позбавлення волі на вісім років без конфіскації майна (за ч. 3 ст. 149 КК) із застосуванням ст. 75 КК України та призначають іспитовий строк терміном від одного до трьох років [1, с. 307].

На рівні кримінально-правової норми (а саме, її диспозиції), що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, слід зазначити, що вона за своєю структурою є складною. Тому, як слушно зазначає В. А. Козак, диспозиція ст. 149 КК достатньо складна, що породжує

й різне за своїм змістом тлумачення низки ознак складу як серед наукових, так і серед практичних працівників. Усе це, безумовно, перешкоджає правильному та однаковому застосуванню правоохоронними органами кримінального закону, а певною мірою – і належній боротьбі з цим злочином [2, с. 4].

Цікавою є точка зору О. В. Усенко, який вважає, що «торгівля жінками розглядається на рівні кримінального злочину, причому нелегальне переправлення та незаконне перебування за кордоном людей є проявом прибуткового міжнародного бізнесу, незаконної злочинної діяльності, та пов'язана з незаконним прибуттям та проживанням, призводить до серйозних порушень прав людини, розвитку "тіньової" економіки, яка підживляє організовану злочинність; секс-бізнес стає суттєвим складовим елементом організованої злочинності» [3, с. 73]. А. М. Орлеан під торгівлею людьми розуміє «купівлю-продаж або іншу оплатну передачу (отримання) людини з метою незаконного використання (сексуальної експлуатації, експлуатації праці, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність тощо)» [4, с. 7]. Тому вважаємо, що при визначенні поняття торгівлі людьми не враховується те, що це суспільно небезпечне діяння обмежує свободу особи.

Ще однією з проблем, на яку слід звернути увагу, є характеристики об'єктивної сторони злочину, а саме: «торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди ... з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». Слід зазначити, що такий спосіб вчинення злочину тільки перевантажує об'єктивну сторону злочину. А тому дане формулювання доцільно виключити з диспозиції даної норми, що спростить правозастосування.

Отже, з метою підвищення ефективності кримінально-правової протидії торгівлі людьми пропонуємо змінити диспозицію ст. 149 КК України. Також вважаємо, що однієї статті у Кримінальному кодексі мало для вирішення такого важливого питання, тому потрібно провести детальнішу імплементацію норм міжнародного права до законодавства України.

Щоб побороти таке антисуспільне явище, як торгівля людьми, Україна потребує більш ефективного кримінального законодавства, що встановлює диференційоване покарання за вчинення цього суспільно небезпечного діяння.

Список використаних джерел

1. Політова А. С. Практика притягнення о кримінальної відповідальності За статтею 149 КК України та шляхи підвищення її ефективності / А. С. Політова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 306–314.
2. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Козак. – Х., 2003. – 21 с.
3. Усенко О. В. Торгівля жінками як прояв кримінального бізнесу / О. В. Усенко // Боротьба з організованою злочинністю (теорія і практика): науково-практичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 73–80.
4. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Орлеан. – Х., 2003. – 20 с.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 08.04.2015

Козаченко Владислав Віталійович,

студент 3-го курсу Інституту підготовки слідчих кадрів для Міністерства внутрішніх справ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОBOB'ЯЗКОВОГО ПОМ'ЯКШЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНУ

Питання про юридичний статус готування до злочину, його урахування при призначенні покарання залишається дискусійним у науці кримінального права. Вчені нерідко застосовують протилежні підходи до цієї проблеми. Деякі вважають доцільним розгляд готування до злочину лише як окремої стадії його вчинення, інші припускають можливість виділення готування до злочину як самостійного виду злочину. Так, Н. В. Маслак зазначає, що готуванню притаманна наявність всієї сукупності ознак, що характеризують діяння як злочин [2, с. 43].

Готування до злочину є початковою стадією вчинення злочину, одним із видів незакінченого злочину. При готуванні до злочину дії винного ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт і не ставлять його в безпосередню небезпеку. Суб'єкт ще не виконує того діяння, яке є необхідною ознакою складу злочину [3, с. 200]. з ч. 1 ст. 14 КК України випливає, що готування складають діяння у формі: 1) підшукування засобів чи знарядь; 2) пристосування засобів чи знарядь; 3) підшукування співучасників; 4) змова на вчинення злочину; 5) усунення перешкод; 6) інше умисне створення умов для вчинення злочину. Зазначені діяння не утворюють об'єктивної сторони закінченого складу злочину, на вчинення якого націлений злочинець, а тому, безперечно, становлять меншу суспільну небезпечність. У цьому випадку суспільна небезпечність характеризується важливістю об'єкта можливого посягання, його соціальною цінністю; змістом підготовчих дій, їх загрозою для об'єкта посягання, яка полягає у співвідношенні можливості втілення злочинного наміру та можливості відмовитися від нього [2, с. 200].

З урахуванням меншого ступеня суспільної небезпечності та можливості суб'єкта у подальшому відмовитися від свого злочинного наміру законодавець

у ч. 2 ст. 68 КК України закріпив принцип обов'язкового пом'якшення покарання за готування до злочину, згідно з яким за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Водночас зазначається, що готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК України).

Проте постає питання доцільності використання таких норм у випадку вчинення готування до злочину повторно. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України повторність вчинення злочину є обставиною, яка обтяжує покарання. Отже, за умови розгляду готування як окремого виду злочину цілком логічним стає застосування усіх норм інституту призначення покарання, зокрема, і передбачених ст. 67 КК України обставин, що обтяжують покарання.

Вбачається, що повторні дії особи, які утворюють готування до злочину, являють собою значну суспільну небезпеку та найчастіше виключають можливість добровільної відмови на стадії готування до злочину. Тому вважаємо за доцільне не застосовувати принцип обов'язкового пом'якшення покарання за готування до злочину повторно. Окремо слід звернути увагу на те, що у випадку повторного вчинення готування до злочину невеликої тяжкості згідно з чинним законодавством особу буде звільнено від кримінальної відповідальності. Таке врегулювання призведе до того, що особа врешті-решт вчинить закінчений злочин невеликої тяжкості, що, на нашу думку, є недопустимим.

Таким чином, слід запропонувати законодавцю закріпити винятки з принципу обов'язкового пом'якшення покарання за готування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України, станом на 1 січня 2014 р. / упоряд. В. І. Тютюгін. – Х.: Право, 2013. – 232 с.
2. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак. – Х.: Право, 2010. – 237 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

Науковий керівник: **Оробець Костянтин Миколайович**, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

© Козаченко В. В., 2015

УДК 343.91(477)

Колодяжний Ярослав Володимирович,
курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

СУБКУЛЬТУРА «ФУТБОЛЬНІ ХУЛІГАНИ» ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Футбольне хуліганство як субкультура зародилося на території України в 1980-х роках та за двадцять років набуло значного розмаху та популярності передусім серед радикально налаштованої молоді. Можливість безкарно порушувати громадський порядок, вирішувати свої проблеми за допомогою насильства та пропагувати свої дії серед населення, прикриваючись ідеологією псевдогероїв – основні чинники, які зумовили значне поширення «англійської хвороби».

Проте чому саме зовсім безневинна, на перший погляд, мета (підтримати свою команду) набула настільки небезпечного відтінку?

Насамперед розвиток фанатських рухів в Україні пов'язаний із процесом злиття радикально-деструктивних, правих, екстремістських молодіжних рухів, таких як «скінхедеи», «неофашисти», «анархісти», «ультрас» та безпосередня їх політизація.

Сьогодні на фанатських секторах можна спостерігати нацистську символіку, пропаганду масових заворушень із органами правопорядку, головною метою яких є виклик існуючому державному устрою, гасла покликані розпалювати міжрасову ворожнечу та створення нового типу «білої людини».

Сфера діяльності хуліганських угруповань поширюється на

- руйнування авторитету правоохоронних органів шляхом провокацій, їх публічного приниження та демонстрацію неспроможності протидії правопорушенням органами правопорядку;
- організація та проведення масових заворушень, порушення громадського порядку, хуліганські дії;
- вчинення насильницько-агресивних злочинів як із мотивів расової чи релігійної нетерпимості, так і відносно своїх опонентів та пересічних громадян;
- руйнування і псування державної, комунальної та приватної власності, подекуди навіть невмотивовано, заради власної втіхи;

– перешкоджання культурному розвитку населення, поширення в суспільстві праворадикальної ідеології.

Одним із найвідоміших проявів жорстокості, що залишив назавжди відбиток в історії, отримав назву «посмішка із Челсі». У 70–80-ті рр. минулого століття фанати футбольного клубу «Челсі» залякали всю західну Європу, адже під час заворушень вони наносили своїм опонентам порізи від кутків рота майже до вух, залишаючи на все життя шрами у вигляді посмішки.

Проте найбільшу загрозу футбольні хулігани створюють своїм політичним конформізмом. Адже ця «маленька армія» налічує від 50–100 осіб (клуби першої ліги) до декількох тисяч (провідні футбольні клуби), які здебільшого складаються з маргіналів, які виступають проти загальноновстановлених норм моралі та порядку. Суспільство, у свою чергу, теж певним чином скривдило цих осіб, оскільки переважна більшість учасників фанатських рухів – вихідці з неповних сімей, зловживають алкоголем чи наркотиками, мають неповну середню або середню технічну освіту. Вони керуються ідеологією, яка їм навіюється, завдяки саме ідеології створюється уявний образ героїв та пояснюється необхідність їх дій, які шкодять іншим особам та безпосередньо їх суспільству. Часто вони виступають знаряддям вчинення злочинів, слідуючи вказівками осіб, які їх фінансують. Проводять мітинги, залякують населення. До речі, «ультра» брали участь у державному перевороті в січні 2014 р.

Отже, виходячи з вищевказаного, «хвороба» футбольного хуліганства в Україні набула широких розмахів і потребує посиленого контролю й регулювання на законодавчому рівні. Для вирішення цього питання вважаємо доцільним деполітизувати фанатські рухи та застосувати практику зарубіжних країн, передусім Англії, для ліквідації цієї загрози.

Науковий керівник: **Шевелев Костянтин Євгенійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

© Козаченко В. В., 2015

Комар Олександр Володимирович,

курсант 3-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ЇХ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Реалізація державної політики у сфері забезпечення та дотримання прав людини, встановлених Конституцією України та іншими міжнародно-правовими актами, ратифікованими Верховною Радою України, є одним із найактуальніших питань сучасності. Особливо багато проблем у цій сфері виникає щодо осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Досліджуючи дане питання слід звернутися до наукових досліджень І. С. Яковець, в яких розглядалися загальні проблеми, пов'язані із всіма видами покарань та звільнення від виконання. Серед багатьох інших науковців, до кола інтересів входила вказана проблематика, слід також відзначити М. В. Романова, який приділив значну увагу питанню дотримання прав засуджених при звільненні їх із місць позбавлення волі, детально розглянувши теоретичні питання щодо відбування покарань та звільнення від них [1].

Звільнення засудженого від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку, встановленого вироком суду, у повному обсязі є «загальним правилом». Це виступає основною та безумовною підставою для звільнення засудженого з місць позбавлення волі. Отже, будь-яка особа, яка була засуджена до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, після закінчення цього строку має бути звільнена від відбування покарання.

Закінчення строку покарання означає його відбуття в повному обсязі згідно з вироком суду і, незважаючи на ніякі обставини та причини, засуджений буде звільнений із місць позбавлення волі. Відповідно до Конституцією України, а саме ст. 29, встановлюється право людини на свободу та особисту недоторканність, тобто держава будує політику у сфері виконання покарань на принципах невідворотності покарання та гарантування звільнення від покарання у зв'язку з його відбуттям [2].

Однією з існуючих проблем кримінально-виконавчого законодавства є порядок обчислення строків відбування покарання. Згідно зі ст. 73 КК України строки покарання обчислюються в роках, місяцях та годинах. Відповідно, строк позбавлення волі обраховується в роках або місяцях [3]. За загальним правилом, засуджені до позбавлення волі на певний строк звільняються в першій половині останнього дня відбування покарання [4]. Отже, виходячи з розрахунку строку в роках, день закінчення покарання легко обчислюється, ним вважається останній день року покарання, наприклад, якщо засуджений повинен відбутися три роки покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а день початку – 23 грудня, то, за «загальним правилом», день закінчення строку припадає на 22 грудня, а якщо строк, розраховується в місяцях, то, відповідно,

в останній день місяця покарання закінчується строк, тобто, якщо початок 13 квітня, то кінець відбування покарання припадає на 12 число останнього місяця строку.

Дане положення та розрахунок строку досить чіткі та зрозумілі.

Проте з незрозумілих причин на практиці виникають ситуації порушення правил розрахунку, що призводить до порушення конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність. Зокрема, засуджені не зрозуміло чому звільнялися на добу пізніше, ніж потрібно. Така ситуація стає можливою в разі неналежної роботи працівників органів та установ виконання покарань. Адже чомусь вони вважають останнім днем відбування покарання той же день, коли і почався цей строк, тобто, якщо 12 грудня – початок строку, то вони гадають, що три роки покарання закінчується саме 12 грудня. Це призводить до того, що засудженого тримають у місцях позбавлення волі одну добу незаконно.

Тримання засудженої особи в місцях позбавлення волі протягом однієї доби без достатніх для цього підстав є складом злочину, передбаченого ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі ...» [3]. Відповідно до ст. 62 Конституції України подібні ситуації тягнуть за собою можливість стягнення з держави сум відшкодування моральної шкоди [2]. Однак через слабку правову обізнаність засуджених адміністрація та посадові особи установ виконання покарань порушують конституційні права громадян і не несуть за це відповідальності, що призводить до ігнорування даної проблеми в Україні.

Враховуючи викладене вище, вбачається за необхідне вжити заходів щодо запобігання зазначеним проявам. Це можна зробити шляхом встановлення чітких правил розрахунку строку відбування покарання з детальними роз'яснювальними прикладами, що допоможе хоча б частково вирішити проблему порушення прав засуджених. Адже гарантування забезпечення громадянам їх конституційних прав є першочерговим завданням держави.

Список використаних джерел

1. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання: навчальний посібник / М. В. Романов. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – 112 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

Науковий керівник: **Северин Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Констанчук Світлана Вікторівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ СЕРЕД МОЛОДІ

На сьогоднішній день масова комунікація виступає як специфічний суспільний інститут, який шляхом швидкої передачі інформації, за допомогою спеціальних технічних засобів, безпосередньо впливає на формування світогляду та громадської думки великої, різномірної, анонімної аудиторії і спонукає її до вибору тієї чи іншої поведінки при вирішенні конкретних питань та у конкретних ситуаціях.

Під самим терміном «масова комунікація» можна розуміти, як мінімум, три явища: процес передачі та поширення інформації на масову аудиторію; власне інформацію; засоби масової комунікації. Відповідно до цього немає однозначного визначення категорії «масової комунікації», й у такому випадку розуміння терміна залежить від власного бачення проблеми тим чи іншим вченим [1, с. 60].

Вплив сучасних засобів масової комунікації здійснюється безпосередньо через: телебачення, радіостанції, друковані видання, Інтернет, комп'ютерні ігри, а в перспективі будуть виникати й нові засоби.

Наведене зумовлює посилення й стрімке зростання темпів масово-комунікативного впливу на свідомість і психіку людини [2, с. 104]. Особливо гостро постає проблема впливу засобів масової інформації у зв'язку із зростанням насильства в сучасному суспільстві. Адже продукти масової комунікації, які висвітлюють та пропагують культ насильства і жорстокості, заподіюють шкоду вихованню передусім підлітків та молоді. Таке розповсюдження негативно впливає на моральне здоров'я, сприяє появі шкідливих звичок та прояву антисуспільних нахилів, стимулює цинічне ставлення до оточуючих, заважає гармонійному розвитку особистості, спотворює почуття та цінності неповнолітньої особи.

Наявність можливості вільного доступу до інформації у будь-яких її проявах та в будь-який спосіб стає причиною зловживання свободою інформації у сфері масових комунікацій, що може нести суспільну небезпеку через вплив негативної інформації або інформації, що має криміногенний характер або сцени насильства, на масову свідомість, а також формувати негативні правові настанови індивідів.

Список використаних джерел

1. Богомоллова Н. Н. Социальная психология печати, радио, телевидения / Н. Н. Богомоллова. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 127 с.
2. Горшенков Г. Н. Криминология массовых коммуникаций: научно-учебное издание / Г. Н. Горшенков. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегородск. ун-та, 2003. – 331 с.
3. Дроздов А. Ю. Агрессивное телевиденье: социально-психологический анализ феномена / А. Ю. Дроздов // Социологические исследования. – 2001. – №12. – С. 64.
4. Мачина А. А. Масс-медиа как источник посылов к агрессии / А. А. Мачина // Ломоносовские чтения: в 2-х т., апрель 2002 г. – Т. 1. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – С. 113–115.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

© Констанчук С. В., 2015

Костюшко Наталія Олександрівна,
курсант 1-го курсу юридичного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ,
Україна

ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В КАРНИХ ЗАКЛАДАХ

Нині значні проблеми для суспільства створює така категорія соціальних суб'єктів, як злочинці. Ситуація ускладнюється рядом обставин: загроза для суспільства, здійснення покарання щодо злочинця, ресоціалізація його особистості тощо. При значній увазі держави до подолання та нівелювання цих обставин, не можна уникнути фактору здійснення покарання в умовах перебування в ізольованих карних закладах. Незважаючи на те, що цей захід щодо особи, яка вчинила злочин, є засобом виправлення, не доречно оминати того факту, що умови перебування тут часто стають і засобом поглиблення деморалізації.

Взагалі-то, карний заклад відіграє специфічну роль у формуванні особистісних характеристик людини. Очевидним є те, що він може негативно впливати на особистість. Одним із проявів такого негативного впливу вважається загроза втрати свого «Я».

Перебування в карному закладі, у першу чергу, виключає особистість із звичного соціального середовища. Це вже створює особливу екстремальну ситуацію, яка може стимулювати десоціалізацію і завести настільки далеко, що приведе до руйнування моральних основ особистості. У такому випадку вища мета покарання, яку ми розглядаємо в контексті ресоціалізації, буде нівельована. Останнє, у свою чергу, може призвести до неспроможності відновити втрачені моральні цінності та зрозуміти свою функціональну соціальну роль.

Ще наприкінці XIX століття французький соціолог Жолі звертав увагу на явище «декласації». Він навіть низку обставин, за яких «легко в наш час людині втратити зв'язок зі своєю соціальною групою», у результаті чого дуже важко «рекласуватися», тобто «відновити втрачений зв'язок» [1].

Одним із місць, де можлива така «декласація», є в'язниця. Для будь-кого це є місцем переживання екстремальних умов, що часто прискорює десоціалізацію, а не навпаки. Тут можна спостерігати часто поглиблення руйнування морально-ціннісних характеристик особистості.

У цілому головними причинами процесу десоціалізації є:

- ізоляція людини від зовнішнього світу;
- заміна старого середовища на нове;
- втрата свободи діяльності;
- постійне спілкування з одними і тими самими людьми;
- втрата ідентифікації.

Отже, не можна не погодитися, що життя у в'язниці «виховує особливу свідомість, свою філософію, яка, у свою чергу, викликає певну деформацію психіки засудженого» [1].

Для характеристики розвитку людини у в'язниці видатний американський соціолог І. Гоффман запропонував концепцію *тотальних інституцій*, яка посіла важливе місце у площині теоретичного обґрунтування соціальних процесів в умовах неволі [2]. Мислитель разом із в'язницею назвав ще ряд тотальних інституцій, які можуть впливати на остаточну деформацію психіки: *психіатричні лікарні, військові школи, армійські частини, монастирі, кораблі у відкритому морі*, тобто всі місця, де людина відчуває процеси десоціалізації.

Такої ж думки дотримувався відомий філософ Мішель Фуко, який зазначав, що серед інших карцерних механізмів «в'язниця не є одинокою». В цьому відношенні спільні риси мають «монастир, в'язниця, коледж та полк». А «очевидність в'язниці базується на її ролі машини для перетворення індивідів. В'язниця є подібною до суворої казарми, школи, майстерні, у певних рамках вона якісно не відрізняється від них» [3, с. 341]. Крім того, з усіх тотальних інституцій в'язниця виступає найбільш тотальною: в'язниця займає «центральне місце серед інших карцерних механізмів» [3, с. 344].

Які ж причини десоціалізації? Так, І. Гоффман вказує на одну з причин, яка лежить в основі десоціалізації. Якщо у вільному суспільстві людина здатна самостійно визначати свою соціальну роль, зазнаючи впливу необмеженого кола різних осіб навіть без раціонального самовизначення, то «найочевиднішою ознакою в'язниці є рутинність». Адже «в'язниці – це установи, де кожен знає своє місце». [2]

З цього приводу М. Фуко писав, що «в'язниця забезпечує майже повну владу над ув'язненими... Спосіб її дії – це примусове тотальне виховання» [3, с. 344]. А деякі пострадянські автори вважали, що причини злочинності в місцях позбавлення волі пов'язані із сутністю такого покарання, як позбавлення волі – примусового перебування особи в одностатевих колективах найаморальніших членів суспільства.

Таким чином, цим підкреслюється, що головним фактором негативного впливу на засуджених є постійне перебування в одному і тому ж колективі, причому спочатку у складі «аморальних» осіб. Крім того, умови ізоляції обмежують ініціативи, чим можуть породжувати додатковий страх, який, у свою чергу, породжує свою форму сваволі.

Чому в'язничний контроль є тотальним і придушує індивідуальність засудженого? Тому, що структура соціальних відносин у тотальній інституції базується на потребах того, що інституція намагається взяти під свій контроль: персональна ідентифікація, певні цілі й бажання діяти в напрямі їх досягнення, незалежність

від офіційних санкцій, місце для вільного пересування у фізичному та психічному просторі й фізичні символи індивідуальної персональності.

У західній літературі стосовно процесу десоціалізації людини в такій тотальній інституції, якою є в'язниця, широко використовується термін «призонізація».

Призонізація – це негативна соціалізація, яка існує в умовах в'язниці. Цей термін виступає одним з основних серед тих, які використовують соціологи для пояснення специфіки поведінки людини у в'язниці. Стосовно цього Бундесон зазначила, що призонізація – це «процес соціалізації у в'язничній установі».

Натомість А. Клеммер визначає призонізацію як «засвоєння звичаїв і загальної культури в'язниці тією чи іншою мірою». Для Клеммера призонізація – це «процес, коли ув'язнені соціалізуються у в'язниці за допомогою її норм, цінностей і культури».

Аналізуючи засуджених і ув'язнених як соціальну групу, треба визнати, що:

- вони є найбільш малозахищеною в соціальному аспекті групою;
- їх соціальні проблеми є причиною (або наслідком) девіантної (злочинної) поведінки;
- існування групи засуджених стає однією з природних причин формування нерівності в суспільстві.

Таким чином, можна констатувати, що в умовах в'язниці відбувається процес негативної соціалізації, яка відбивається на поведінці засуджених. Потрапляючи в місця позбавлення волі, без підтримки працівників пенітенціарної служби, людина може втратити себе як особистість та піддатися десоціалізації. Тому ув'язнені потребують допомоги і необхідно докласти багато зусиль, щоб зберегти їх моральний та психічний стан та допомогти реалізуватися в подальшому житті.

Список використаних джерел

1. Чубинский М. Очерки уголовной политики / М. Чубинский. – Х., 1905. – С. 501.
2. Goffman I. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates / I. Goffman. – Pelican Books, 1981.
3. Фуко М. Надзирать и наказывать / М. Фуко. – М., 1999. – С. 338–341.

Науковий керівник: **Дубчак Людмила Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

Одержано 21.04.2015

Кочергіна Ірина Миколаївна,

курсант 1-го курсу юридичного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ПОКАРАННЯ

Проблема покарання цікавила мислителів ще з давніх часів. Актуальною вона залишається і в сучасній філософії.

Філософське осмислення покарання відіграє важливу роль у збагаченні кримінально-правової науки світоглядними позиціями та методологічними засадами в подоланні поширення злочинності та в пошуках шляхів покарання, які ґрунтуються на вищих цінностях права. А на основі взаємозбагачення науки і філософії формується новий рівень знань, який має відповідне значення для поширення принципів демократії та гуманізму щодо осіб, котрі розглядаються як злочинці.

Філософія підходить до питання покарання під кутом загальної соціальної проблеми, яка бере свої корені в глибині людської природи. У вивченні проблеми покарання важливе місце займає герменевтичний підхід, а саме тлумачення його змісту та визначення екзистенційних чинників кримінального законодавства.

Питання про філософські концепції покарання й пріоритетність деяких із них упродовж усієї історії людства було найбільш дискусійним. До сьогоденного дня цікавими залишаються погляди античних філософів, мислителів епохи середньовіччя та Відродження щодо проблеми злочинів та покарання. Європейська філософська думка тих часів відкривала природно-правові засади тлумачення цих категорій [1].

Ще на зорі зародження філософії, у часи Античності, покарання трактувалося як засіб виправлення чи перевиховання. Витоки цієї загальної філософської концепції походять від Платона.

Приблизно дві з половиною тисячі років відділяють нас від епохи, коли жив і творив Платон. Він вважав злочинців морально хворими людьми, а головне завдання правосуддя, як він говорив, полягає в лікуванні їх душ.

В основу своєї концепції Платон заклав три постулати. Перший постулат проголошує, що прихильність до хиби є душевною хворобою, що руйнує і, зрештою, вбиває. Другий закріплює, що покарання за злочин слід розглядати як моральні ліки – не смачні, але корисні. Третій – для злочинця держава повинна бути «лікарем» чи джерелом і причиною його видужання. Згідно з поглядами Платона ніяке покарання за законом не призначається заради того, щоб завдати шкоди, а для того, щоб зробити злочинця кращим, ніж він був до покарання.

Найбільш плідним у розробці проблеми покарання став Новий час. У філософії цього періоду формується концепція покарання як відплати, прихильниками якої були фундатор німецької класичної філософії І. Кант та англійський філософ-ідеаліст Френсіс Герберт Бредлі. В основу концепції відплати було покладено два принципи: визнання вини обов'язковим

елементом, без якого покарання втрачало б будь-який сенс і значення, й обов'язковість відповідності покарання вчиненому злочину.

Перевага цієї концепції в тому, що вона передбачала використання покарання, яке відповідало б злочину, було б встановлене законом і заздалегідь було відоме.

До головних недоліків концепції відплати належать наступні: ця концепція не в змозі була дати достатньо суворих та чітких рекомендацій щодо відповідності покарання; не враховувала наслідків злочину чи яких-небудь інших чинників, що знаходяться поза прямими зв'язками між покаранням і злочином [2].

Ще однією концепцією, яка набула поширення у Новий час, стала концепція покарання як страхання чи попередження. Такі філософи, як Гуго Гроцій, Самуель фон Пуфендорф, Джон Локк, вивчали принцип страхання, але тільки І. Бентам і Ч. Беккарія надали цій концепції завершеності. Так, І. Бентам вважався «головним інтелектуальним виразником» ідеї страхання, а Ч. Беккарія – її «гуманітарним виразником». Концепція покарання як страхання чи попередження була більш гуманною і людяною за концепцію відплати.

Поступово в кримінально-виконавчій практиці концепція покарання як страхання стала визначальною у формуванні підходу до покарання. Погоджуючись з Ч. Беккарія та його послідовниками, С. В. Познишев у Руському кримінальному праві стверджував, що якщо покарання реально застосовується, то його стримуючого ефекту можна досягти і без зайвої жорстокості, а якщо не застосовується, то навіть найстрашніша загроза залишається мертвою літерою.

Продовжуючи розгляд, додамо, що С. В. Познишев вважав: кримінальне покарання має на меті попередження злочинів шляхом фізичного утримання злочинців або психологічної протидії злочинам з боку інших членів суспільства [3].

У XVIII–XIX ст. європейські філософи і юристи Ч. Беккарія, Вольтер, Ж. Бріссо де Варвіль, Л. Лепелет'є де Сан-Фаржо, А. Фейєрбах, К. Цехаріс обґрунтовували принципи раціонального узгодження міри покарання і доводили, що держава не має права перевищувати цю міру розумності і тиснути на винного усім тягарем своєї машини. Була сформульована теза про те, що покарання має слугувати не тільки праву і справедливості в цілому, а й самому покараному злочинцеві як правовому суб'єкту.

Саме філософам доби Просвітництва ми завдячуємо за визначення більшості принципів сучасного кримінального права. Вони прагнули перетворити покарання та придушення беззаконь на врегульовану функцію, що охопила б усі сфери суспільного життя:

карати не менше, а краще; карати можна не так суворо, але ніхто не повинен уникнути неминучої кари [4].

Надзвичайний інтерес становить філософська концепція Гегеля (1770–1831). На переконання філософа, злочин є запереченням права. Отже, покарання – є запереченням заперечення. «Скасуванням» злочину шляхом застосування покарання саме право показує, що воно має силу; це є не тільки правомірним, а й необхідним для його утвердження. Злочинець, на думку мислителя, діє, керуючись свавіллям своєї волі. Таким чином, вчинене ним діяння є нерозумним і випадковим. Натомість, застосування покарання є розумним і необхідним. Злочинець, свідомо підкоряючись покаранню, зрозумівши його розумність і необхідність, діє як істинно вільна людина, адже свобода і є усвідомлена необхідність. Гегель доводить, що покарання необхідно вилучати із самої природи злочинного діяння, – так має забезпечуватись справедливість. Покарання є не злом, а благом для злочинця; шляхом його застосування здійснюється моральне відродження.

Відповідно до філософської концепції Г. Гегеля, центральна ідея покарання – всезагальна, кожному закону першочергово притаманна, справедливість. Сенс покарання вичерпується виключно реакцією на дію; суспільством констатується несправедливість. Спокутування провини означає відновлення поруше-

ної свободи. Проте за цією концепцією не криється жорстокість, що принижує людину, а навпаки, помітна турбота про честь і свободу індивіда [5].

У сучасному світі розглянуті загальні концепції покарання практично не зустрічаються. Вони модифіковані, вдосконалені й комбіновані. Однак вивчення «походження», змісту і недоліків цих концепцій необхідне нам для кращого розуміння глибинних соціальних, правових і кримінологічних витоків сучасних концепцій покарання та їх реалізації [6].

Практика здійснення покарання не може супроводжуватись приниженням особистості злочинця з боку представників державної влади. Один із принципів карної політики, яку обґрунтовували теоретики природно-правової концепції, – «карай, але не принижуй». Висновки фахівців щодо того, що посилення жорстокості карних заходів по відношенню до осіб, які відбувають покарання, не відповідають меті, а застосування карного впливу є малоефективним, створюють враження глухого кута, в який заходить проблема справедливого покарання. Людство знаходиться на порозі відкриття принципово нових шляхів вирішення проблеми покарання. Це пов'язано із новими відкриттями у галузі вивчення природи людини і відродженням природно-правової парадигми.

Список використаних джерел

1. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання / Т. А. Денисова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 324–331.
2. Оніщук З. М. Загальна теорія статистики / З. М. Оніщук, І. О. Христинич. – К., 1991. – 213с.
3. Зарудный С. Беккария о преступлениях и наказаниях в сравнении с главою X-ю наказа Екатерины II и с современными русскими законами. Материалы для разработки сравнительного изучения теории и практики уголовного законодательства / С. Зарудный. – СПб., 1879. – 355 с.
4. Бачинин В. А. Философия права и преступление / А. В. Бачинин. –Х., 1998. – 560 с.
5. Пионтковский А. А. Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория / А. А. Пионтковский. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1963. – 467 с.
6. Пржевальский В. В. Профессор Франц Лист и его основные воззрения на преступление и наказание / В. В. Пржевальский. – М., 1895. – 215 с.

Науковий керівник: **Дубчак Людмила Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

Одержано 21.04.2015

Кошелева Олександра Олександрівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Повсякчас, вступаючи у відносини з іншими людьми, ми ризикуємо стати жертвою певного злочину. Небезпека чекає на нас повсюди: вдома, на роботі, на відпочинку. Втім, найчастіше тривога за особисту безпеку та долю близьких людей з'являється у темний час доби при перебуванні на вулицях та в інших громадських місцях [1, с. 309].

Так, за результатами досліджень Київського інституту проблем управління імені Горшеніна, 75 % громадян визнають існування в їх населеному пункті місць, де небезпека стати жертвою кримінального насильства найбільш висока. Найчастіше ними є вулиці, прибудинкова територія, зупинки транспорту та інші громадські місця.

Протидія злочинності на вулицях та в інших публічних місцях визнається одним зі стратегічних завдань для більшості країн світу. Організація Об'єднаних Націй у резолюціях 5, 6, 7, 8, 9, 11 Конгресів віднесла протидію насильству на вулицях у великих містах до пріоритетних напрямів міжнародної політики ООН у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя [2, с. 328].

Наслідки злочинів, особливо насильницьких, що вчиняються в умовах вуличного простору, акумулюються у суспільній свідомості як небезпека, що реально загрожує усім і кожному. Саме тому за станом вуличної злочинності міжнародні інспектори ООН оцінюють рівень безпечності проживання в тій чи іншій країні, стан правопорядку в цілому.

Більшість вуличних насильницьких злочинів вчиняються в умовах непередбачуваності, у темний час доби, що суттєво ускладнює їх розкриття та покарання винних. Дана особливість негативно позначається як на довірі населення до правоохоронних органів, які не можуть гарантувати особисту і майнову безпеку людей під час перебування у громадських місцях, так і на іміджі держави на міжнародній арені. Неефективність запобігання цій категорії злочинів з боку органів внутрішніх справ пов'язана із системною кризою профілактичної діяльності, орієнтованістю галузевих служб і підрозділів на першочергове виконання показників оцінювання оперативної-службової діяльності та формальне реагування на повідомлення про вже вчинені в умовах непередбачуваності злочини на вулицях та в інших громадських місцях [3, с. 52].

Внаслідок цього керівний склад ОВС постійно опиняється в ситуації, коли доводиться виправдовуватися за непрофесійність дій підлеглих, удавати стабільність, а часом і надумане покращення криміногенної ситуації у громадських місцях, заспокоювати громадську думку твердженнями про нібито малозначущість та хуліганську спрямованість більшості «вуличних»

насильницьких злочинів. Такий підхід лише шкодить повноцінному дослідженню проблеми злочинності на вулицях та в інших громадських місцях, що завжди викликає значний суспільний резонанс і потребує ефективного вирішення на державному рівні. Виокремлення злочинності у громадських місцях у самостійний вид відбулося досить давно як у кримінологічній науці, так і на практиці. До вивчення її різних аспектів зверталися у своїх працях такі науковці, як В. В. Василевич, О. М. Джу́жа, О. Г. Кулик, В. М. Дрьомін, А. В. Півень.

Кримінологічна класифікація злочинів здійснюється за різними критеріями. Найчастіше в ролі таких виступають об'єкт злочинного посягання, місце його вчинення, соціальна сфера діяльності; причини; мотивація; особливості особи злочинця та ін. [4, с. 424].

Поряд із цим існують і більш складні класифікації, в основі яких лежать кілька групувальних підстав, наприклад, об'єднання в однорідну групу злочинів за: мотивами і способом їх вчинення (корисливі насильницькі злочини); спрямованістю і видом злочинних посягань (злочини у сфері господарської діяльності, злочини у сфері службової діяльності); територіальною поширеністю (злочинність у східних, західних, південних, північних регіонах), об'єктами народного господарства (злочинність на об'єктах нафтогазового комплексу, паливно-енергетичного, агропромислового комплексів); характером і місцем вчинення злочину (рецидивні злочини у місцях позбавлення волі); видом злочинних посягань та місцем їх вчинення (крадіжки, поєднані із проникненням у житло та інше приміщення, грабежі і розбої, вчинені на залізничному транспорті); просторовою поширеністю злочинних посягань (злочинність на вулицях та в інших громадських місцях) тощо [5, с. 244].

Визначення вулиці дається у Положенні про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженому наказом Генерального прокурора України № 69 від 17 серпня 2012 р., яке встановлює порядок включення до Реєстру кримінальних правопорушень, що вчинені на вулицях (дорогах), площах, у парках, скверах.

Згідно із Положенням «громадські місця» – це місця, що використовуються громадянами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів та інших потреб (вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, бари, ресторани, музеї, клуби, пляжі в період їх роботи, а також транспортні засоби громадського користування під час перебування в них громадян, ділянки лісу, поля під час проведення на їх території організованих масових зібрань) [6, с. 144].

На залізничному транспорті, в аеропортах, у річкових та морських портах учиненими в громадських місцях слід вважати кримінальні правопорушення, що вчинені в приміщеннях вокзалів, в пасажирських (приміських) потягах, літаках, на катерах, пароплавах; на перонах, платформах, пристанях та в інших місцях під час очікування посадки та висадки пасажирів. За даними статистичної звітності МВС України, з 2009 р. спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів, учинених у громадських місцях: 2009 р. – 58 013, 2010 р. – 71 481, 2011 р. – 94 632. За три роки приріст злочинів даної категорії становив + 63,1%, а їх частка у загальній кількості зареєстрованих злочинів зросла з 13,3% до 18,3% [7, с. 136–138].

Як відмічає О. Г. Кулик, характер злочинів, що вчиняються у громадських місцях, є відносно стабільним, оскільки в середньому 77,5% діянь належать до категорії невеликої і середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі злочини становлять 22,5%.

У 2011 р. структура злочинів, учинених у громадських місцях, була такою: крадіжка – 58,0%, грабіж – 17,2%, хуліганство – 7,1%, незаконне заволодіння транспортним засобом – 2,4%, розбій – 2,1%, порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, – 1,7%, умисні тяжкі тілесні ушкодження – 0,9%, умисні вбивства – 0,3%, решта – інші злочини. Достатньо показово, що у середньому за аналізований період 61,9% злочинів, учинених у громадських місцях, становили посягання на вулицях, майданах, у парках, скверах. Однак у 2011 р. частка «вуличних» злочинів дещо зменшилася (до 55,6%). Це пояснюється збільшенням кількості злочинів, що вчиняються в інших громадських місцях (базари, вокзали, місця громадського харчування, розважальні заклади) [8, с. 1224].

Під «вулицею» А. В. Півень розуміє вільну для доступу, включену до інфраструктури населеного пункту територію, яка характеризується тимчасовою та просторовою нерівномірністю соціального контролю і переважно анонімністю поведінки. Позитивним у наведеному визначенні є розуміння вулиці як складової інфраструктури населеного пункту, що означає картографічне розташування вулиці в єдиному територіальному просторі, неповторність її природного й антропогенного ландшафту, архітектоніку зв'язків з іншими прилеглими територіями [9, с. 86–89].

Феноменологія «вуличної» злочинності полягає у визначенні детерміністичної ролі вулиці як самостійного інституту в системі причин та умов загальнокримінальної злочинності. На сьогодні є всі підстави визнати інституціоналізацію «вуличної» злочинності. У зв'язку із цим вулицю треба розглядати не лише з позицій топографії злочинності; вулиця – це самостійний інститут соціалізації окремих груп населення, у першу чергу, дітей, що опинилися без належного догляду і піклування, та низькостатусної і соціально невлаштованої молоді. Вуличне середовище відіграє важливу, а подекуди і визначальну роль у формуванні особистості зазначених осіб та становленні їх на шлях вчинення правопорушень і загальнокримінальних злочинів. Вулиця – це, так би мовити, природна і ан-

тропогенна стихія «виживання» сильнішого серед людей, які тут опинилися, що знімає всі моральні бар'єри та нівелює правила великого суспільства. За своєю природою вулиця – апріорі агресивне середовище. За статистичними даними МВС України, щороку в умовах вуличного простору в Україні виявляють близько 44 тис. злочинів [10, с. 177].

Для більш докладного розгляду сучасних тенденцій та особливостей злочинності на вулицях наведемо результати дисертаційного дослідження А. В. Півня. Проведений ним аналіз статистичних матеріалів ДІАЗ МВС України свідчить, що кількість зареєстрованих «вуличних» злочинів починаючи з 2009 р. постійно зростає: 2009 р. – 35 625, 2010 р. – 40 265, 2011 р. – 52 589. За цей час збільшилася і частка цих злочинів у загальній структурі злочинності з 8,2% до 10,2%. «Вуличні» злочини мають на порядок вищий ступінь суспільної небезпечності порівняно зі злочинами, що вчиняються в інших громадських місцях (питома вага тяжких і особливо тяжких – 42,8% проти 22,5%).

По-іншому виглядає структура злочинів, учинених на вулицях: перше місце посідають грабежі (35%), за ними йдуть крадіжки (27%), хуліганство (11%), розбій і незаконне заволодіння транспортними засобами (по 4% відповідно), порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, та умисні тяжкі тілесні ушкодження (по 2% відповідно), умисне вбивство (1%). Решта (14%) – інші злочини, серед яких: наркозлочини, умисні легкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, зґвалтування.

Із наведеного можна зробити висновок про насильницьку спрямованість «вуличних» злочинів на відміну від корисливої спрямованості злочинів, що вчиняються в інших громадських місцях. До особливостей «вуличних» злочинів також слід віднести вчинення щонайменше половини з них в умовах непередбачуваності, у темний час доби, що зумовлює підвищений суспільний резонанс.

Слід зазначити, що скоріш за все найближчим часом продовжиться криміналізація міжособистісних відносин на вулицях та в інших громадських місцях. Стрімкі темпи урбанізації і стихійної міграції, неконтрольована забудова міст і позаплановий розвиток інфраструктури, різке розшарування за соціальним статусом та рівнем життя мешканців центральних і периферійних частин населених пунктів, ослаблений соціальний контроль на рівні територіальних громад лише посилюють соціальне відчуження та агресію низькостатусної молоді, що негативно позначається на стані особистої і майнової безпеки на вулицях та в інших громадських місцях. У нових ринкових реаліях виникає гостра необхідність модернізувати і переорієнтувати всю систему протидії злочинності на вулицях та в інших громадських місцях відповідно до міжнародних стандартів і пріоритетів профілактичної діяльності [13, с. 1244].

Список використаних джерел

1. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. -- М.: Юристъ, 2002. – 309 с.
2. Дмитриев А. В. Насилие: социо-политический анализ / А. В. Дмитриев, И. Ю. Залысин. – М.: РОССПЭН, 2000. – 328 с.
3. Гаухман Л. Д. Проблемы УК РФ: бланкетность, декларативность, казуистичность / Л. Д. Гаухман. – М.: ЛексЭст. 2002. – 52 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – К.: Ін Юре, 2007. – 424 с.
5. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. / В. В. Тіщенко. – Одеса, 2003. – 244 с.
6. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с.
7. Бойцов А. И. Понятие насильственного преступления / А. И. Бойцов // Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с насильственной преступностью. – Л., 1988. – С. 136–138.
8. Римаренко Ю.І, Кондратьев Я.Ю, В. ШемшученкоЮ.С. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – К.: Ін Юре, 2005. – 1224 с.
9. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления / Л. Д. Гаухман. – М.: Юрид. лит., 1974. – 177 с.
10. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Малярєнка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., переробл. та доповн. – Х.: Право, 2004. – 435 с.
11. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів Навч. посібник / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2002. – 640 с.
12. Василевич В. Поняття криминологічної характеристики насильницьких злочинів / В. Василевич // Право України. – 1997. – № 12. – С. 82–84.
13. Даньшин І. М. Особлива частина: Навч. посіб. / І. М. Даньшин. – Х.: Право, 1999. – 1244 с.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Криницький Роман Валерійович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Проблема запровадження в Україні кримінальної відповідальності юридичних осіб обговорюється у вітчизняній кримінально-правовій науці вже досить давно. Її актуальність саме зараз пояснюється тим, що 23 травня 2013 р. Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [1]. При цьому переважна більшість вітчизняних фахівців у галузі кримінального права виступають проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

У світовій практиці існує три основних моделі інституту юридичної відповідальності юридичних осіб, а саме:

1) традиційна конструкція кримінальної відповідальності юридичних осіб, коли юридична особа поряд із фізичною особою визнається самостійним суб'єктом злочину й у певних випадках підлягає кримінальній відповідальності (Великобританія, США, Австрія, Франція);

2) друга конструкція базується на принципі винної кримінальної відповідальності фізичної особи (суб'єкта) за вчинення нею злочину. При цьому за умови, що фізична особа вчиняє злочин в інтересах юридичної особи, то поряд із фізичною особою юридична особа також зазнає кримінальної відповідальності (Швейцарія, Іспанія, Туреччина);

3) в третій моделі юридична особа зазнає спеціальної адміністративної відповідальності за причетність до злочину, який вчинила фізична особа (Німеччина, Італія, Швеція) [2, с. 45].

Якщо проаналізувати законодавство України у сфері відповідальності юридичних осіб, то можна дійти висновку, що такий вид кримінальної відповідальності, як відповідальність юридичних осіб, не притаманний законодавству України про кримінальну відповідальність. Зазначений вид відповідальності не відповідає фундаментальним і відповідним засадам, на яких будується інститут кримінальної відповідальності діючого Кримінального кодексу.

Відомо, що одним із базових принципів кримінального права є принцип особистої відповідальності. Нести особисту відповідальність може лише фізична особа. Кримінальне право тим і відрізняється від інших галузей права (цивільного, господарського, фінансового та інших), що відповідати за свої дії може лише особа, яка була визнана винною в особисто нею вчиненому злочині. Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за діючим законодавством України про кримінальну відповідальність та бути обмежений в своїх правах (особистого, майнового та іншого характеру) замість іншої особи. Відпо-

відно до наведеного вище можна дійти висновку, що для того, щоб кримінальна відповідальність юридичних осіб функціонувала у вітчизняному законодавстві і давала позитивні результати, потрібно здійснити масштабні зміни.

Але для чого нашій державі потрібна кримінальна відповідальність юридичних осіб? На сьогодні це питання є актуальним, беручи до уваги процеси глобалізації, міжнародні зобов'язання нашої держави та політичний вектор на зближення України з країнами Європи, а також необхідність уніфікації законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу. Іншими аргументами доцільності та необхідності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб слід також є такі:

1) оскільки велика кількість злочинів скоюється через корпорації, єдиним ефективним методом боротьби з корпоративною злочинністю є накладення прямих караючих санкцій на корпорації;

2) піддавати кримінальному переслідуванню виключно фізичних осіб за дії, які вони скоювали в рамках корпорацій та своїх службових обов'язків – не справедливо, до того ж це не дозволить досягти бажаного результату;

3) альтернативні моделі відповідальності юридичних осіб (адміністративна, цивільна) не дають тих процесуальних гарантій, які є в кримінальному процесі;

4) на корпорації може накладатися штраф, що значно перевищує максимальний розмір штрафу для фізичних осіб, а також велике значення може мати сам факт засудження корпорації;

5) на міжнародному рівні держави часто надають правову допомогу одна одній тільки у кримінальних справах [3, с. 156–157].

Отже, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб є необхідним, але він зможе ефективно функціонувати лише за умови проведення радикальних реформ національного законодавства про кримінальну відповідальність. Вважаємо, що нашій державі потрібно розвиватися та проводити зміни чинного законодавства, яке було сконструйоване ще за часів СРСР та є продуктом його існування. Україна прагне вступити до Євросоюзу та покращити свої відносини з іншими державами, але все це вимагає відповідних змін як в законодавстві, так і в суспільстві в цілому. Велика кількість держав вже багато часу користуються інститутом кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зараз, в нелегкий для країни час, потрібно йти вперед, щось змінювати, а щось назавжди залишати позаду, тому вважаємо, що запровадження інституту кримінальної відповідальності

юридичних осіб є актуальним для нашої держави та відповідає потребам сьогодення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183.
2. Панов М. І. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України / М. І. Панов, С. О. Харитонов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 44–55.
3. Дудченко К. Ю. Інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: актуальні питання становлення та розвитку / К. Ю. Дудченко // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 8. – С. 156–162.

Науковий керівник: **Юртаєва Ксенія Володимирівна**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 15.04.2015

Кришталь Олег Віталійович,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОФЕСІЙНА ОСУДНІСТЬ ЯК САМОСТІЙНА ПРОБЛЕМА ІНСТИТУТУ ОСУДНОСТІ

Не є секретом, що професійна діяльність людей деякою мірою впливає на здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Такі компоненти містяться в законодавчій визначеності поняття «осудність». А сама здатність, зокрема, виникає у людей, що займаються особливо складними та напруженими видами робіт. Додамо, що окремі науковці навіть висловлювали думки із приводу визнання особи неосудною або частково осудною щодо діянь, які були вчинені під час виконання своїх професійних обов'язків.

Таке явище, як професійна осудність пов'язане з фізичними або психологічними змінами, що викликані напруженістю роботи, професійною невідповідністю та іншими суб'єктивними факторами. Таким чином, на нашу думку, деякі особи можуть бути неосудними або частково осудними, враховуючи ту складну ситуацію, в якій вони опинилися під час виконання професійних обов'язків.

Із приводу проблем обмеженої осудності свої погляди висловлювали такі науковці: В. В. Лень, О. В. Зайцев, В. Б. Первомайський, А. В. Каніщев, В. Р. Ілейко, М. С. Грінберг, Є. М. Зінченко. Однак питанням «професійної осудності» у роботах дослідників великої уваги не приділялося.

Метою нашої роботи є визначення поняття «професійна осудність» для подальшого закріплення його в інституті осудності та неосудності, а також у видах осудності.

Проблема «професійної осудності» пов'язана з особливостями усвідомлювати особами значення своїх діянь та ними керувати під час виконання службових обов'язків. Маються на увазі професії, у яких психічні якості людини можуть змінитися у зв'язку з виконанням важких психоемоційних навантажень. Природа таких змін лежить у самій особі, оскільки не всі мають можливість витримувати ті навантаження, які на них покладаються, унаслідок біологічних якостей. Тож, такі дії потребують більшої інтелектуальної праці та психофізичної витримки. Якщо наведене не враховувати під час аналізу конкретного злочину, то це принаймні буде нерозумно та несправедливо.

Свого часу М. С. Грінберг [1, с. 33–36] та Є. М. Зінченко [2, с. 12–13] розглядали дане питання таким чином: у межах інституту осудності повинно вирішуватися питання про «спеціальну осудність», «професійну осудність», «спеціальну професійну осудність», які виникають у разі настання суспільно небезпечних наслідків, і є результатом професійного неуцтва або непридатності до такого роду діяльності внаслідок психофізіологічних якостей, а також недостатньої професійної підготовки для виконання подібних робіт. Людина може втратити здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними не через наявність екстремальних умов у ситуації, яка потребує

миттєвого вирішення, або психофізіологічні особливості, а в результаті того, що певні фактори такої ситуації або нервово-психологічне перевантаження у поєднанні з психофізіологічними особливостями можуть викликати тимчасовий розлад психічної діяльності.

Невідповідність психофізичних можливостей особи вимогам кримінально значущої ситуації має враховуватися саме в рамках визначення осудності чи неосудності особи. з огляду на сказане можемо констатувати, що особа, яка об'єктивно не здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними, не повинна визнаватися суб'єктом складу злочину. Причому передумови для визнання особи «професійно неосудною» існують навіть не у зв'язку з кримінально-правовою оцінкою конкретного діяння. Про це говорять і Р. І. Міхеєв та А. І. Коробеев, наголошуючи на тому, що проблема «спеціальної осудності (неосудності)» повинна вирішуватися в межах суб'єктивної сторони злочину [3, с. 47]. Якщо ж настання суспільно небезпечних наслідків було викликано психофізіологічною недостатністю, яка була поєднана з фізичною та психічною втомою, то таку недостатність можна визнати психічною аномалією і розглядати у межах другої категорії.

Аналізуючи проблему «професійної осудності», І. М. Філь акцентує на тому, що професійною осудністю є стан особи певної професії, що здатна до неадекватної поведінки в умовах нервово-психічних перевантажень. Медична допомога в більшості випадків теж надається в екстремальних умовах і пов'язана з нервово-психічними перевантаженнями, що виникають, наприклад, у зв'язку з прийняттям життєво важливих рішень у короткий проміжок часу [4, с. 113].

Наявність категорії професійної осудності нерозривно пов'язана з самим суб'єктом вчинення злочину. Однією з характерних рис цього поняття є наявність спеціального суб'єкта, які для того, щоб до них певною мірою застосовувалося поняття «професійна осудність», повинні володіти конкретними ознаками спеціального суб'єкта. Теорія кримінального права і чинне кримінальне законодавство під спеціальним суб'єктом розуміють особу, яка, крім обов'язкових загальних ознак, має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, що доповнюють загальне поняття «суб'єкт злочину», виступаючи як додаткові. Вони можуть бути різними. Наприклад, службовий стан, професія (лікар, авіадиспетчер).

Ще одним аргументом на користь виокремлення професійної осудності є те, що це дозволить правильно відповісти на питання про кримінальну відповідальність тих, хто допустив до професійної діяльності таких осіб, а саме розглядати їх як опосередкованих виконавців. Сказане має велике значення, оскільки

у кримінально-правовій науці є не поодинокими випадки використання таких осіб із метою настання суспільно небезпечних наслідків. У той же час існує точка зору, яка базується на тому, що виокремлення професійної осудності – це шлях до уникнення кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють злочини у зв'язку з виконанням професійних функцій. Із цим твердженням ми не можемо погодитися, оскільки у даному випадку буде порушення кримінально-правового принципу індивідуалізації покарання.

Отже, на підставі усього вищесказаного вважаємо за доцільне виокремити поняття «спеціальна або професійна осудність» і розуміти її як вид осудності, який характеризує психофізичний стан особи під час вчи-

нення злочину, обов'язковою ознакою якого є суттєве обмеження здатності усвідомлювати свої дії або керувати ними, що пов'язане з виконанням нею службових обов'язків. При цьому, виходячи поняття, яке ми навели раніше, «професійна осудність» характеризується двома ключовими ознаками. По-перше, особа зазнає суттєвого обмеження здатності усвідомлювати свої дії або керувати ними. По-друге, злочин вчиняється під час виконання професійних обов'язків.

Підводячи підсумок викладеному вище, слід наголосити, що професійна осудність займає самостійне місце в теорії осудності в кримінальному праві та має відповідне теоретичне обґрунтування і практичну сферу реалізації.

Список використаних джерел

1. Гринберг М. С. Место преступной небрежности в ряду возмущающих явлений (помех) / М. С. Гринберг // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью. – Владивосток, 1978. – Ч. 2. – С. 31–39.
2. Зинченко Э. Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Э. Н. Зинченко. – Х., 1976. – 19 с.
3. Михеев Р. И. Проблема «специальной вменяемости» и границы уголовной ответственности / Р. И. Михеев, А. И. Коробеев // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 39. – М.: Юрид. лит, 1983. – С. 35–43.
4. Філь І. М. Медичний працівник як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 140 КК України / І. М. Філь // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 7 (151). – С. 112–115.

Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та криминології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Кубрак Юлія Миколаївна,

курсант 2-го курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Як свідчить дослідження, на сьогодні міжнародним співтовариством розроблено та запроваджено значну кількість універсальних міжнародних договорів у сфері кримінального судочинства, які безпосередньо спрямовані на забезпечення державам, що ратифікували їх, можливості надавати одна одній міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, вирішити питання про екстрадицію чи про перейняття кримінального переслідування при неможливості реалізації екстрадиційної процедури та ін. з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України введено окремий Розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», в якому врегульовано низку важливих питань, що дозволяє уникати суперечностей та процесуальних протиріч під час реалізації відносин з іноземними державами у сфері кримінального судочинства.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України, міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою. Відповідно до положень ст. 561 КПК України на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором.

Міжнародна правова допомога є найбільш поширеною формою міжнародного співробітництва, що підтверджується статистичною інформацією. Так, протягом 2014 року до Генеральної прокуратури України надійшло 2029 звернень від іноземних держав про здійснення заходів міжнародного співробітництва, з них про проведення процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги надійшло 1862 звернень. Відповідно органами досудового розслідування України було підготовлено 752 звернення про здійснення заходів міжнародного співробітництва [1].

Зауважимо, що законодавство України та іноземних держав по-різному визначають види процесуальних дій. Проте з метою узгодженого тлумачення дій, які можуть бути проведені в межах міжнародної правової допомоги, у міжнародних договорах використовується термін «процесуальні дії». Зокрема, процесуальними є дії, які направлені на досягнення завдань кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством України і здійснюються відповідно до його приписів.

Проводячи процесуальні дії за запитом про міжнародну правову допомогу, в кожному випадку необхідно враховувати норми міжнародних договорів та національного законодавства. Згідно з ч. 4 ст. 4 КПК України

при виконанні на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва застосовуються положення КПК України. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій може застосовуватися процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що таке прохання не суперечить законодавству України. Подібні положення відображені за змістом у п. 2 ч. 1 ст. 558 КПК України.

Звісно, запит про міжнародну правову допомогу запитуючої держави не може цілком відповідати нормам матеріального і процесуального права запитуваної держави. За таких умов мова йде про відповідність запиту основним принципам законодавства запитуваної держави. Протиріччя кримінального процесуального законодавства запитуючої держави нормам запитуваної, на думку М. І. Смирнова, може бути виражене в тому, що запит про надання правової допомоги містить прохання про виконання процесуальної дії, не передбаченої законодавством запитуваної держави; прохання суперечить законодавству запитуваної сторони щодо кола осіб і характеру можливих обмежень їхніх прав, привілеїв та імунітетів; доручення стосується процесуальної дії, яка може бути виконана тільки на визначеній стадії кримінального процесу [2, с. 110–111], що ми підтримуємо.

Проведені дослідження свідчать, що більш поширеною та ефективною є реалізація міжнародної правової допомоги між державами – членами Співдружності Незалежних Держав, особливо тими, які мають з Україною спільні кордони. Це обумовлено приналежністю таких держав до спільної правової системи, схожими положення доказового права, використанням налагоджених зв'язків, мовною спільністю та ін. У свою чергу, складною є реалізація заходів міжнародного співробітництва із державами далекого зарубіжжя, що зумовлено низкою причин. По-перше, кожній правовій системі притаманний певний тип кримінального процесу, покладені в її основу принципи визначають зміст кримінального провадження, обумовлюють особливості функціонування компетентних органів, проведення процесуальних дій.

Відмінності кримінального процесу різних держав, безумовно, значні, й урегулювати їх повністю неможливо. Наприклад, кримінальне процесуальне право деяких держав (США, Великобританії та ін.) є не-

достатньо кодифікованим, значну кількість їх норм складає так зване прецедентне право, що ускладнює тлумачення понятійного апарату. Як свідчить практика, найчастіше за запитом про надання міжнародної правової допомоги здійснюється надання інформації, зокрема довідкової та отриманої у результаті перевірки та різних обліків (матеріалів, що характеризують особу; інформації про громадянство особи, про перетин державного кордону; даних стосовно транспортного засобу та його власника; відомостей про реєстрацію юридичної особи тощо); залучення особи до провадження як потерпілого; з'ясування питання про пред'явлення цивільного позову і залучення особи як цивільного позивача, цивільного відповідача; вручення письмового повідомлення про підозру; допит свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених; пред'явлення для впізнання; обшук; тимчасовий доступ до речей і документів; отримання зразків для експертизи (зразків почерку, слини, відбитків пальців рук); проведення експертизи; передання речових доказів і документів; здійснення заходів зі встановлення місцезнаходження особи, транспортного засобу, юридичної особи.

У цьому напрямі важливим питанням є подальше використання у процесі доказування отриманих даних. Так, відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України, докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Наведені положення відповідають міжнародним договорам, узгоджуються із законодавством іноземних держав. Так, згідно з положенням ст. 17 Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року, докази або документи, що надсилаються на виконання цієї Конвенції, встановлення автентичності не потребують [4].

Список використаних джерел

1. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393
2. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / М. І. Смирнов. – Одеса : Фенікс, 2006. – 242 с.
3. Волосова Н. Ю. Уголовно-процесуальное законодательство США: общая характеристика, законодательство штатов, сравнительный анализ / Н. Ю. Волосова, О. В. Федорова. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 264 с.
4. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Науковий керівник: **Абламський Сергій Євгенович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Куц Анна Володимирівна,

студентка 5-го курсу юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського соціуму є формування в Україні громадянського суспільства, яке виступало б активним учасником взаємовідносин із державою на партнерських засадах, позитивно впливало б через свої інститути на формування та реалізацію суспільно доцільної державної політики, створювало б умови для вільної реалізації кожним індивідом своїх прав і свобод. Визнання ідей громадянського суспільства вагомою соціальною цінністю породжує необхідність створення сприятливого та ефективного правового регулювання, зокрема, і кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства.

Одним із інститутів громадянського суспільства вважаються *недержавні засоби масової інформації* (далі – ЗМІ), які діють відповідно до принципів свободи слова та плюралізму. Належність недержавних ЗМІ до інститутів громадянського суспільства, зокрема, визнається в постановах Кабінету Міністрів України [5; 6], а також у наукових колах. Таким чином, сфера діяльності недержавних ЗМІ, поряд з іншими інститутами громадянського суспільства, потребує кримінально-правової охорони.

З одного боку, кримінально-правова охорона ЗМІ повинна бути спрямована на запобігання та протидію незаконному перешкоджанню, втручанню в їх діяльність. Із другого – постає нагальна потреба у протидії тим загрозам, які несе в собі необмежена діяльність цих інститутів: джерелом реальної суспільної небезпеки стає використання ЗМІ для порушень інформаційної безпеки особи, суспільства, держави. Досліджуючи питання обмеження діяльності ЗМІ, притягнення їх посадових осіб до відповідальності, варто встановити співвідношення таких обмежень із принципом свободи інформації, свободи думки і слова, передбаченим у ст. 34 Конституції України [1].

Межа між свободою слова та порушенням суспільної безпеки найбільш досконало проведена у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., згідно з якою здійснення свобод дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким умовам, обмеженням або санкціям, що передбачені законом *в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду* [2].

Аналогічні за змістом положення містяться у ч. 3 ст. 19 Пакту про громадянські та політичні права [3], ці

ж обмеження принципу свободи слова відображені й у національному законодавстві, що регулює діяльність ЗМІ. Отже, даний принцип не є абсолютним, а обмеження діяльності ЗМІ, зумовлені цілями, перелік яких визначений міжнародними та національними стандартами, є обґрунтованими та необхідними.

Проаналізувавши чинне кримінальне законодавство в аспекті кримінально-правової охорони інформаційного простору громадянського суспільства, можна зробити висновок, що охорона його від порушень з боку ЗМІ окремо не відображена, а норми, які можуть стосуватися їх діяльності, розосереджені по різних розділах Особливої частини КК. Зокрема, у Кримінальному кодексі передбачена відповідальність за наступні злочини, вчинення яких можливе шляхом використання ЗМІ: **публічні заклики, а також розповсюдження матеріалів із закликами до:** насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК); зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК); агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (ст. 436 КК), геноциду (ч. 2 ст. 442 КК) – в останніх двох випадках кримінально караним є і виготовлення матеріалів із метою розповсюдження; вчинення терористичного акту (ст. 258² КК) – *кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення його з використанням засобів масової інформації*; погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК), – в останніх двох випадках караним є також зберігання матеріалів із метою розповсюдження; **умисні дії, спрямовані на розпалювання** національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями (ч. 1 ст. 161 КК); **публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології**, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників (ст. 436-1 КК) [4].

Отже, незважаючи на те, що профільні закони, що регулюють діяльність ЗМІ, містять вказівки на кримінальну відповідальність осіб, винних у порушенні інформаційного законодавства, кримінально-правова охорона безпечного інформаційного простору суспільства наразі є фрагментарною. Нею не охоплюються випадки систематичного використання ЗМІ для вчинення чи прикриття злочинів або іншої протиправної

діяльності, що в умовах формування громадянського суспільства є неприпустимим.

Розглядаючи недержавні ЗМІ як інститут громадянського суспільства, можна вважати, що порушення закону з використанням одного ЗМІ неминує призводити до шкідливих наслідків для інших ЗМІ та всього громадянського суспільства, оскільки викликає загрозу протиріч між соціальними групами, недовіру до ЗМІ в суспільстві та підриває авторитет і ефективність діяльності ЗМІ, які у громадянському суспільстві повинні виконувати функції «четвертої гілки влади». Таким чином, у даному контексті кримінально-правовий вплив на суб'єктів, що використовують ЗМІ у протиправних цілях, не є репресивним заходом відносно ЗМІ, а виступає заходом захисту самих ЗМІ, їх нормального функціонування та правильного сприйняття їх діяльності в соціумі. Із метою формування такого інформаційного простору, який відображав би інтереси громадянського суспільства, доцільно внести до КК наступні зміни.

«Стаття ... Використання засобу масової інформації для вчинення чи прикриття злочинів або протиправної діяльності.»

1. Використання друкованого засобу масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційного агентства його засновником (власником) для вчинення чи прикриття злочинів або іншої протиправної діяльності, –

карається штрафом від... до ... неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»

«Стаття ... Підкуп посадової особи або працівника засобу масової інформації.»

Надання незаконної винагороди або не передбаченого законом фінансування посадовій особі засобу масової інформації, журналісту, засновнику, редактору друкованого засобу масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційного агентства, за порушення інформаційного законодавства в інтересах особи, що таку винагороду або фінансування запропонувала, або в інтересах третьої особи, –

карається штрафом від... до ... неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Одержання незаконної винагороди або не передбаченого законом фінансування посадовою особою засобу масової інформації, журналістом, засновником, редактором друкованого засобу масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційного агентства, за порушення інформаційного законодавства в інтересах особи, що таку винагороду або фінансування запропонувала, або в інтересах третьої особи, –

карається штрафом від... до ... неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»

Профільними законами, що регулюють діяльність ЗМІ, передбачено особливі підстави звільнення від відповідальності за порушення закону під час розповсюдження інформації. Водночас такі ж підстави з містяться у Кримінальному кодексі. Згідно зі ст. 44 КК особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом. Згідно з ч. 3 ст. 3 КК злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Отже, можливість звільнення від кримінальної відповідальності, спираючись на законодавство про ЗМІ, вбачається такою, що суперечить чинному кримінальному законодавству. Натомість, за умови наукової та практичної обґрунтованості тих підстав звільнення від відповідальності, що передбачені у профільних законах, було б логічним доповнити текст запропонованої до внесення у КК статті приміткою з додатковими підставами для звільнення суб'єктів діяльності ЗМІ від кримінальної відповідальності, зміст яких відповідав би профільним законам.

Підсумовуючи сказане, наголосимо, що перспективами подальших досліджень є вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони ЗМІ як інститутів громадянського суспільства, з'ясування доцільності кожної з додаткових підстав звільнення суб'єктів діяльності ЗМІ від кримінальної відповідальності, уточнення кола спеціальних суб'єктів злочинів, пов'язаних із діяльністю недержавних ЗМІ, теоретичний аналіз доцільності введення кримінальної відповідальності за наклеп.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Кримінальний кодекс України від 05. 04. 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
5. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976 // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 814.
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 211.

Науковий керівник: **Лантінов Ярослав Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Лаврикова Наталія Сергіївна,

студентка 2-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ВОЛЬОВОГО МОМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО КРИТЕРІЮ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ

На сьогодні однією з актуальних проблем кримінального права є обмежена осудність, яка визначається медичним та юридичним критеріями. Проте саме юридичний критерій став одним із важливих і досить складних наукових розробок у галузі юриспруденції. Складність цієї проблеми обумовлена тим, що особа, може мати складні для встановлення психічні розлади, що не позбавляють її здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними.

У частині 1 статті 20 КК України зазначено: «Підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними». Тобто обмежена осудність характеризує здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними під час вчинення злочину, яка значною мірою обмежена через наявний у неї психічний розлад.

Можна дійти висновку, що формула обмеженої осудності повинна містити в собі вказівку на психопатичний стан, з одного боку, і на значне порушення психічних здібностей – з іншого, тобто необхідно користуватися вказівкою на медичний і юридичний критерій.

Обмежена осудність визначається двома обов'язковими критеріями: медичним і юридичним. Медичний критерій «психічний розлад» є передумовою того психічного стану, який характеризується юридичним критерієм, що виражається як значною мірою обмежена здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними під час вчинення злочину.

Юридичний критерій обмеженої осудності сформульований у ч. 1 ст. 20 КК України як нездатність особи «повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними». Він містить інтелектуальну і вольову ознаки. Інтелектуальна ознака обмеженої осудності означає, що особа має обмежену здатність усвідомлювати фактичну сторону (дійсний зміст) своєї поведінки. Вольова ознака юридичного критерію свідчить, що вольова сфера людини, за якої вона здатна керувати своїми діями (бездіяльністю), порушена психічним розладом, тому вона не повною мірою здатна контролювати свої дії (бездіяльність) [1, с. 125].

Наявність двох зазначених ознак юридичного критерію дозволяє аналізувати різні сторони психічної діяльності особи під час вчинення злочину: її розумову, емоційно-вольову, інтелектуальні функції. Інтелектуальна ознака свідчить про недостатню адекватність сприйняття реального, об'єктивного значення своїх дій, обмеженість відображення їх суттєвих

технологічних і нормативних сторін, у тому числі неповну осмисленість з позицій моралі, а також недостатню адекватність сприйняття суб'єктом злочину реального об'єктивного юридичного значення своїх дій, що відображає дефіцит їх смислової та нормативної оцінки [1, с. 126].

Із положення про обмеження розуміння суб'єктом сутності своїх дій і здатності до їх контролю випливає, що інтелектуальний критерій може перекривати вольовий. Отже, особа не зовсім адекватно осмислює ситуацію та наслідки реалізації своїх дій.

Інтелектуальна ознака юридичного критерію обмеженої осудності означає, що особа не повною мірою розуміє фактичну сторону, тобто дійсний зміст своєї поведінки. Вольова ознака свідчить, що особа не може повною мірою керувати своїми діями (бездіяльністю), тобто в неї наявний високий ступінь руйнування психічним розладом вольової сфери. Це самостійний елемент, який і за відсутності інтелектуальної ознаки може свідчити про наявність юридичного (психологічного) критерію обмеженої осудності, не випадково в законі між цими ознаками стоїть один зі сполучників «або». Судова практика свідчить, що особа, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, при визначеному стані психіки усвідомлює фактичну сторону свого діяння, може усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій і їх наслідків, однак не може повною мірою керувати своєю поведінкою. Слід мати на увазі, що нездатність повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) (інтелектуальна ознака) завжди свідчить і про наявність вольової нездатності повною мірою керувати цими діями, а отже – про наявність юридичного критерію обмеженої осудності [2, с. 417].

Особливу увагу слід приділити поєднанню в юридичному критерії обмеженої осудності інтелектуальної та вольової ознак. У ст. 20 КК України зазначені ознаки поєднуються за допомогою двох сполучників «та» і «або», що свідчить про використання одночасно підходів, заснованих як для осудності, так і для неосудності. Подібне альтернативне поєднання інтелектуальної та вольової ознак у юридичному критерії обмеженої осудності не є перевагою її формули, бо це додає чіткості розуміння при вивченні цього поняття [1, с. 126].

Отже, треба докладніше розглянути питання про поєднання у юридичному критерії обмеженої осудності інтелектуальної і вольової ознак. У психології розрізняють кілька основних видів психічних процесів або «сфер» психіки, які у сукупності становлять нормальне функціонування психіки людини: 1) сприй-

няття (почуттєве пізнання); 2) мислення; 3) пам'ять; 4) емоції (почуття, переживання); 5) вольові процеси та ін. Для нормальної психічної діяльності необхідне сукупне функціонування всіх сторін психіки, тому порушення в роботі однієї з цих сторін порушують погоджену дію [1, с. 127].

У практиці зустрічаються випадки, коли особа зберігає формальні здатності розуміти сутність своїх дій, найчастіше усвідомлює їх протиправність і неприйнятність для оточуючих, однак можливість утриматися від свого вчинку втрачається або обмежується, тобто порушується здатність керувати своїми діями. Це може мати місце при неглибоких формах олігофренії, інфантилізмі, коли при відносно збережених інтелектуальних функціях емоційно-вольові розлади визначають прийняття рішень і поведінки таких осіб. Розлади вольових дій осіб із психопатіями проявляються, в першу чергу, у порушенні здатності до діяльності, патологічних, перекручених потребах, порушенні уявлень про кінцеві результати, порушенні контролю за діяльністю, розладі проектування процесів у свідомості [1, с. 127].

Таким чином, вольові процеси, як і інші процеси вищої нервової діяльності, що являють собою психіку людини, можуть порушуватися у результаті виникнення психічного розладу. Не виключена можливість, що психічний розлад буде представлений винятково феноменами, які відображають порушення вольових

процесів. У цих випадках вольова ознака стає провідною, а інтелектуальна отримує роль субпідрядної складової, що дозволяє говорити про різні сполучення ознак юридичного критерію, які відображають їх взаємодію і взаємовплив [1, с. 128].

Викладене дозволяє стверджувати, що вольова ознака юридичного критерію є самостійним елементом, який і за відсутності інтелектуальної ознаки може свідчити про наявність юридичного критерію обмеженої осудності. Слід також мати на увазі, що обмеження значною мірою здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) (інтелектуальна ознака) завжди свідчить про порушення здатності керувати ними (вольова ознака) і, отже, про наявність юридичного критерію обмеженої осудності в цілому. Взагалі юридичний критерій зазначеної формули визначає ступінь впливу психічного розладу на здатність усвідомлювати дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення злочину. Поєднання в ньому обмеженої осудності інтелектуальної і вольової ознак виправдано тільки з урахуванням домінуючої у судовій психіатрії позиції про наявність психічних розладів, сутність яких становлять лише вольові порушення [1, с. 128–129].

Отже, вважаємо, що буде доречно залишити в тексті ст. 20 КК України між інтелектуальною і вольовою ознаками тільки сполучник «або» замість двох сполучників «та» і «або».

Список використаних джерел

1. Обмежена осудність у кримінальному праві України : монографія / О. В. Зайцев ; Нац. юридична акад. України ім. Я. Мудрого, Ін-т підготовки слідчих кадрів для служби безпеки України. – Х. : Майдан, 2007. – 240 с.
2. Сутність та критерії обмеженої осудності / О. В. Зайцев // Держава і право. Юридичні і політичні науки / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2002. – Вип. 17. – С. 414–418.

Науковий керівник: **Гродецький Юрій Васильович**, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 16.04.2015

Лебедюк Дмитро Юрійович,

студент 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ЗАКОНОДАВЧА ПРОГАЛИНА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПРИЯННЯ БАНДИТИЗМУ

Аналіз сучасної криміногенної ситуації та основних тенденцій вітчизняної злочинності переконливо доводить, що організована злочинність – це не абстрактне явище, а глобальна проблема суспільства, яка не обмежується рамками лише однієї держави. Одним тільки фактом свого існування організована злочинність створює потенційну загрозу національній та громадській безпеці України, підриває основні засади її існування як цивілізованої правової держави. Саме тому проблеми протидії організованій злочинності не втрачають пріоритетного значення у діяльності правоохоронних органів і завжди залишаються у центрі уваги громадськості.

Суспільна небезпечність організованої злочинності в умовах зміни системи ідеологічних та політичних координат розвитку суспільства, різкої його поляризації, психологічного неприйняття значною частиною населення ринкових перетворень, руйнації моральних цінностей, небажання тієї чи іншої частини суспільства узгоджувати власні інтереси з державними стрімко зростає. Особливо це виявляється в тому, що діяльність організованої злочинності посягає на громадську безпеку, якою є стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищених небезпек, за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння ними шкоди [2, с. 286].

Злочини проти громадської безпеки об'єднані законодавцем у розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Доцільно буде звернути увагу на такі з них, як створення злочинної організації (ст. 255 КК), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК) і бандитизм (ст. 257 КК). Вищезгадані суспільно небезпечні діяння пов'язані між собою не лише тим, що спрямовані на заподіяння шкоди одному родовому об'єкту (громадській безпеці), а й схожі за ступенем їх суспільної небезпечності.

Так, аналіз ст. 256 КК, по-перше, дозволяє виділити деякі недоліки юридичної техніки формулювання передбаченої у ній норми. Здається недоречним використання законодавцем у диспозиції цієї статті словосполучення «сприяння учасникам злочинних організацій». Якщо буквально тлумачити ці положення, то можна дійти помилкового висновку, що для притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин особа повинна сприяти як мінімум двом (а то й більше) злочинним організаціям, тоді як на практиці достатньо встановити факт заздалегідь не обіцяного сприяння хоча б одній злочинній організації та укриття її злочинної діяльності. По-друге, системний аналіз злочинів, передбачених у розділі IX Особливої частини КК, свідчить про те, що вони утворюють певні логічні

пари. Так, у ст. 258 КК передбачено відповідальність за вчинення терористичного акту, тоді як у ст. 258⁴ КК – за сприяння його вчиненню. За змістом ст. 256 КК також є ніби логічним доповненням до ст. 255 КК щодо створення злочинної організації. У зв'язку з цим, вважаємо, що можливим є розширення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 256 КК, за рахунок такого діяння, як «заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам озброєної банди». Обґрунтувати запропоновану зміну можна, оцінивши ступені суспільної небезпечності злочинів, що вчиняються злочинними організаціями та озброєними бандами, остання з яких може діяти й у складі організованої групи.

Бандитизм є одним із найбільш специфічних проявів організованої злочинності, який характеризується своєю полімотивною корисливо-навальницькою спрямованістю. Відомо, що на сьогодні під цим поняттям розуміють організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Найбільш суттєвим недоліком нового КК у частині протидії організованій злочинності є слабо розроблені відмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 255 та 257 КК. Не додає ясності у вирішенні цього питання і визначення злочинної організації, надане у ч. 4 ст. 28 Загальної частини КК, оскільки воно навантажене елементами, що інколи є зайвими і не характеризують явище як таке. Інші ж елементи є досить нечіткими та відносними і мають оціночний характер (наприклад, стійкість та ієрархічність), тому їх застосування у практичній діяльності часто зводиться нанівець [3, с. 134].

Особливість статусу банди зумовлена трьома специфічними ознаками: 1) вчинення злочинів шляхом нападу; 2) озброєність учасників банди; 3) вчинення нападів як основна мета злочинної діяльності такого об'єднання осіб. Саме ці ознаки не дають банді розчинитися у масі інших подібних злочинних формувань. Тому тут необхідно зазначити про хибність і помилковість окремих намагань теоретиків обмежити банду лише злочинною організацією як її різновидом [3, с. 234]. Оскільки, як свідчать дослідження окремих кримінальних проваджень, банда може діяти на дуже різних рівнях організованості: від простої координації зусиль її учасників до складних структурованих ієрархічних форм.

Ключову роль у вирішенні питання відповідальності за сприяння учасникам озброєної банди та укриття їх злочинної діяльності є визначення ступеня суспільної небезпечності злочинів, вчинених цим

угрупованням. Суспільна небезпечність є об'єктивною властивістю будь-якого злочину. Ця властивість полягає у тому, що злочином заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Ця шкода полягає в дестабілізації суспільних відносин, порушенні правопорядку, а також у порушенні законних прав і свобод громадян та юридичних осіб [1, с. 73–75]. Тому якщо розглядати та порівнювати ступені небезпечності злочинів, що скоюються злочинною організацією та озброєною бандою (яка може діяти у складі 3 і більше осіб), можна дійти таких висновків:

1) об'єкти посягання даних злочинів є безсумнів-но однаковими;

2) аналіз санкцій статей 255 КК та 257 КК свідчить, що і створення злочинної організації, і бандитизм є особливо тяжкими злочинами. І якщо за вчинення першого із зазначених злочинів суд може призначити винній особі покарання у виді 12 років позбавлення волі, то за вчинення другого – аж 15 років позбавлення волі;

3) перенасичуючи зайвими ознаками визначення злочинної організації, законодавець все ж не вказує на її озброєність, що, на нашу думку, далеко не повною мірою підтверджує підвищений ступінь її небезпечності. На відміну від злочинної організації, банда завжди є озброєним формуванням, що значно підвищує ступінь суспільної небезпечності цього злочину;

4) законодавець передбачає, що злочинна організація створюється та діє з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (до того ж існує явна відмінність між ст. 255 КК та ч. 4 ст. 28 КК щодо кількості таких злочинів, але пленум Верховного Суду України

у постанові № 13 від 23.12.2005 р. усуває цю розбіжність). Однак, зважаючи на те, що своєї мети озброєна банда досягає шляхом нападу, можна стверджувати про досить-таки високий ступінь суспільної небезпечності злочинів, які нею вчиняються, бо напад із використанням зброї у кожному випадку передбачає застосування насильства, починаючи від психічного примусу, закінчуючи заподіянням шкоди життю та здоров'ю потерпілої особи.

Отже, наведені аргументи досить яскраво вказують на допущену законодавцем прогалину, адже, зважаючи на статистику діяльності озброєних банд, неможливим є ігнорування суспільної небезпечності злочинів, що ними вчиняються. У зв'язку із цим пропонуємо викласти частину 1 статті 256 КК у новій редакції:

«Стаття 256. Сприяння учасникам злочинної організації або озброєної банди та укриття їх злочинної діяльності

1. Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинної організації або озброєної банди та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій щодо створення умов, які сприяють їх злочинній діяльності, – карається...».

Можливим також є створення окремої статті КК України, яка передбачатиме відповідальність особи за сприяння учасникам озброєної банди та укриття їх злочинної діяльності, як це передбачено для злочинів, зазначених у ст.ст. 255 та 258 КК.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
3. Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків], 1–2 жовт. 2002 р. / редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – 296 с.

Науковий керівник: **Лемешко Юлія Юріївна**, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Лешенко Галина Сергіївна,

курсант 1-го курсу юридичного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО У ФОРМУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

У наш час досить гостро стоїть проблема подолання злочинності. Її вирішення можливе не лише у зв'язку з ефективними заходами покарання та ізоляції осіб, щодо яких винесений вирок і призначено покарання у виді позбавлення волі, а й шляхом вивчення причин злочинності заради їх максимального нівелювання та, відповідно, здійснення запобігання та профілактики конфліктів.

Відомо, що на людину, яка належить до «групи ризику», впливає деморалізоване оточуюче середовище. Саме воно формує низькі потреби, нівелює природну моральність особистості.

У науковій літературі цей фактор пояснюється тим, що, вступаючи у взаємодію з матеріальним і соціальним середовищем, під його впливом людина засвоює норми поведінки, моральні та правові поняття, соціальні та культурні цінності; тут формуються її потреби, інтереси та прагнення. Соціальне середовище включає, у першу чергу, соціальне оточення (родина, друзі, сусіди, однокласники тощо).

Звісно, не потрібно заперечувати, що Людина – не пасивний об'єкт, що лише сприймає вплив оточення, вона активно взаємодіє з середовищем, формуючи в певних межах умови свого життя, свою особистість. Ця активність проявляється передусім у соціальних ролях особистості.

Соціальна роль – це реальна суспільна функція людини, зумовлена її становищем у системі суспільних відносин, приналежністю до соціальної групи, взаєминами з іншими людьми та соціальними інститутами в різних сферах суспільного життя [1].

Небажання чи нездатність дотримуватися нормативів призводить до морального конфлікту чи правопорушення, причому причина цього може критися як в особливостях особистості, так і в самому суспільстві. Вчиняючи злочин, кожен злочинець має свій мотив, котрий залежить від певної ситуації.

Злочинна поведінка, як і будь-яка поведінка людини, має дві основні групи ознак: суб'єктивні (мотиви, мета, намір людини) та об'єктивні (фізичні рухи і дії). Злочин, перш ніж втілитися в небезпечні для суспільства дії, проходить стадію внутрішнього, психологічного визрівання. Людина спочатку вирішує, а вже потім вчиняє злочин.

Рішучість особистості вчинити злочин називається наміром. «Вчинити злочин навмисно» означає усвідомлювати характер свого вчинку, передбачати його суспільну небезпечність, наслідки та свідомо допускати їх. Характер наміру значною мірою свідчить про те, як злочинець ставився до вчиненого ним злочину.

Для оцінки того, наскільки особистість є морально запущеною та суспільно небезпечною, необхідно визначити, як вона прийшла до рішення вчинити злочин. Звичайно, заздалегідь сформований намір гово-

рить про більшу небезпеку злочину та злочинця в порівнянні з наміром, який виникає раптово, як емоційне ставлення до тих або інших несподіваних обставин.

Людину спонукають до злочинної дії не неусвідомлена неповага до закону, не відсутність зайнятої антигромадської позиції, не ідейне переконання, а інші фактори особистого характеру.

Правові порушення найчастіше в мікроумовах, у малих соціальних осередках. Адже саме в малих групах і колективах робить перші свої кроки людина. Саме ці колективи і групи виступають по відношенню до особи як конкретна ситуація, яка постійно і активно впливає на неї.

Родина є тим першим колективом, який формує в людині поняття про те, як необхідно жити, що потрібно знати, як потрібно поводитися тощо. У родині молода людина одержує перші практичні навички взаємин з іншими людьми, засвоює норми, які регулюють ці взаємини.

Злочин особи – специфічний, сумний показник негативного впливу на життя та виховання підлітка в родині. Навіть відсутність одного з батьків, яка порушує цілісність родини як колективу, спричиняє послаблення виховних функцій. З'являються прогалини в організації контролю за поведінкою дитини, а це, як правило, знижує рівень вимогливості, змінює весь психологічний клімат сімейних відносин. Також факт відсутності одного з батьків породжує хворобливий стан неповноцінності побуту і в свідомості самої особистості. Звідси, з одного боку, замкнутість, озлобленість, бажання помсти, а з другого – прагнення за будь-яку ціну довести свою повноцінність у певному прошарку [2].

Фактором формування злочинної поведінки особистості можна назвати також насильство, свідком або жертвою якого вона могла бути.

У особи, котра вчинила злочин, психіка проходить певну криміналізацію, що проявляється в жестах, розмовній діяльності, поведінці, у людини з'являються нові звички.

При вивченні причин злочинів важливо враховувати психічний стан особи, котра вчинила злочин. Адже від психічного стану злочинця залежить ступінь тяжкості того чи іншого злочину. Наприклад, серійні вбивці чи педофіли отримують задоволення від вбивств чи гвалтувань, а даним почуттям керують психічні вподобання особи. Зазвичай такі особи в дитинстві чи в юнацтві отримували психічні травми.

На нашу думку, також важливою складовою для кожного злочинця є шлях до виправлення. У процесі виправлення повинні брати участь як суспільство, так і місця виконання покарань.

Суспільство відіграє важливу роль у житті злочинця після звільнення з місць позбавлення волі, тому що від того, як оточуючі будуть ставитися до колишнього в'язня, залежить те, яке майбутнє чекатиме його. Колишній в'язень досягне повного виправлення, коли самореалізується в суспільстві як особистість з позитивним статусом.

Таким чином, особистість злочинця – це сукупність типологічних якостей індивіда, які зумовлюють вчинене ним злочинне діяння певного виду. Злочини скоюються не через задатки індивіда до злочинної поведінки і навіть не через те, що індивід не хоче або не розуміє, що потрібно жити за законом, а в результаті того, що у даної людини вкоренилася система змістових утворень, яка зумовлює її викривлене ставлення до певної сфери соціальної дійсності.

Оцінюючи особистість людини, яка вчинила злочин, потрібно виявити домінуючі спонукання та узагальнені способи її життєдіяльності, які утворюють загальну схему її поведінки та стратегію життєдіяльності.

Людська поведінка зумовлюється певними вихідними ціннісними позиціями особистості. У психіці людини не існує якихось особливих «злочинних рис». Ще психолог А. Ф. Лазурський у своїх працях підкрес-

лив, що викривлений розвиток людської особистості пов'язаний не з відсутністю чи недостатністю тих чи інших психічних якостей (розуму, волі, емоцій), а більшою мірою з невідповідністю між особливостями психіки і тими зовнішніми умовами, в яких відбувається розвиток людини [3].

Особистісні якості людини, які проявляються в злочинному діянні, – свідчення її морально-психологічних недоліків (жорстокості, соціального негативізму, жадібності). Причини злочинної поведінки криються в особистості злочинця. Для того, щоб їх зрозуміти, необхідно вивчити цю особистість, виявити ті зовнішні по відношенню до неї соціальні явища та процеси, які сформували її криміногенні риси. Саму ж злочинну поведінку потрібно вивчати не тільки для її запобігання чи прискання, а й для розуміння її причин. Можливо, можна було б уникнути багатьох помилок, якби спеціальні інституції в центр уваги та професійних зусиль завжди ставили особистість, а не тільки умови її життя, той чи інший вплив на неї.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що при вивченні причин формування злочинної поведінки, з'ясовано, що це явище пояснюється низкою багатогранних взаємодій між особистістю і середовищем.

Список використаних джерел

1. Юридична психолог: підручник для студ., слухачів та курсантів юрид. вищ. навч. закладів і ф-тів / В. Г. Андрюсюк [та ін.]; ред. Я. Ю. Кондратьєв; Національна академія внутрішніх справ України. – К. : Ін Юре, 2000. – 351 с.
2. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – Киев: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
3. Познышев С. В. Основы пенитенциарной науки. Учебный курс / С. В. Познышев. – М., 1923. – 843 с.

Науковий керівник: **Дубчак Людмила Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, Київ, Україна

Одержано 22.04.2015

Лисенко Анна Володимирівна,
студентка 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У національному кримінальному законодавстві відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини передбачено у ст. 149 КК. У зв'язку з тим, що цей злочин має міжнародний характер, боротьба з ним здійснюється не лише на національному, а також на міжнародному рівні. Так, 4 лютого 2004 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. 21 вересня 2010 року було ратифіковано Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Також основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми визначено у Законі України № 3739-VI від 20 вересня 2011 року «Про протидію торгівлі людьми».

Дослідженням питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми займалися такі науковці, як В. І. Борисов, В. А. Козак, Г. Л. Кохан, Я. Г. Лизогуб, А. С. Політова, Ю. В. Раковська та ін.

Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми передбачена у розділі III Особливої частини КК України «Злочини проти волі, честі та гідності особи». Натомість у кримінальному законодавстві інших країн, зокрема у КНР, Польщі та Швейцарії, цей злочин знаходиться в іншому структурному підрозділі КК. Так, у главі 4 КК КНР «Злочини проти права громадян на життя та демократичних прав громадян» передбачено відповідальність за викрадення жінки або дитини на продаж (ст. 240) [1, с. 165–166]. У КК Республіки Польща кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (ст. 253) передбачена у главі XXXII «Злочини проти публічного порядку» [2, с. 175], а у КК Швейцарії – у розділі V «Злочинні діяння проти статевої недоторканості» [3, с. 212]. Таким чином, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн по-різному визначається об'єкт торгівлі людьми.

Аналіз норм кримінального законодавства про торгівлю людьми зарубіжних країн свідчить про повне або часткове відтворення у більшості з них ознак діяння, передбаченого у п. а ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, згідно з яким «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози застосування сили або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживан-

ня владою, або вразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів [4]. Слід зазначити, що у кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн замість словосполучення «торгівля людьми» використовується «купівля-продаж людини». Так, у ст. 240 КК КНР йдеться про викрадення для продажу та продаж жінки і дитини, а у ст. 241 – про купівлю викрадених для продажу жінки та дитини [1, с. 165–167]. У ст. 226 КК Японії передбачено кримінальну відповідальність особи, яка продає або купує іншу особу для відправки її за межі держави [5, с. 135–136]. У науці кримінального права пропозицію використовувати словосполучення «купівля-продаж» замість «торгівля людьми» висловлюють Д. О. Негодченко [6], Ю. А. Кармазин [7] та ін.

У частинах 1, 2 та 3 ст. 149 КК України законодавець вказує лише на покарання у виді позбавлення волі з нижчою (мінімумом) і вищою (максимумом) межами покарання (на строк від трьох до восьми років, від п'яти до дванадцяти років, від восьми до п'ятнадцяти років). Крім того, у частинах 2 та 3 ст. 149 КК України міститься вказівка на факультативне додаткове покарання у виді конфіскації майна. Натомість у санкціях норм про торгівлю людьми у КК зарубіжних країн, зокрема Польщі та Японії, зазначена лише мінімальна межа покарання у виді позбавлення волі. Так, у § 1 ст. 253 КК Республіки Польща йдеться про те, що особа, яка займається торгівлею людьми навіть за наявності їхньої згоди, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк не менше трьох років [2, с. 175]. У ст. 226 КК Японії зазначено, що позбавленням волі з примусовою фізичною працею на строк не менше двох років карається особа, яка захоплювала іншу особу для відправки за межі держави, а також особа, яка продає або купує іншу особу для відправки її за межі Японії або відправляє за межі держави захоплену або куплену особу [5, с. 135–136]. На відміну від санкцій частин 1, 2 та 3 ст. 149 КК України, що є відносно визначеними, у деяких КК зарубіжних країн санкції норм про торгівлю людьми є альтернативними. Так, у ст. 241 КК КНР купівля викрадених для продажу жінки або дитини карається позбавленням волі на строк до трьох років, короткочасним арештом або надзором [2, с. 165–167]. У ст. 196 КК Швейцарії передбачено кримінальну від-

повідальність за торгівлю людьми, яка карається каторжною в'язницею або тюремним ув'язненням на строк не менше шести місяців [4, с. 212]. Таким чином, аналіз вищезазначених санкцій КК зарубіжних країн свідчить про суттєві розбіжності у визначенні ступеня тяжкості торгівлі людьми.

Погоджуємося із В. І. Борисовим та В. А. Козаком, що в Україні створено фундаментальну нормативну базу, яка дає можливість ефективно протидіяти тор-

гівлі людьми заходами кримінально правового впливу, але процес удосконалення даної кримінально-правової заборони ще триває [8, с. 171]. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про необхідність уніфікації законодавства різних країн, насамперед тих, що приєднуються до міжнародних угод, бо суттєві розбіжності щодо ознак торгівлі людьми та караності цього злочину знижують ефективність реалізації міжнародних угод у сфері протидії торгівлі людьми.

Список використаних джерел

1. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 303 с.
2. Уголовный кодекс Республики Польша. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.
3. Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с.
4. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_791. – Заголовок з екрану.
5. Уголовный кодекс Японии. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 226 с.
6. Негодченко Д. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» [Електронний ресурс] / Д. О. Негодченко. – Х., 2011. – Режим доступу : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1903>. – Заголовок з екрану.
7. Кармазин Ю. А. Українське законодавство щодо боротьби з торгівлею жінками та шляхи його вдосконалення / Ю. А. Кармазин // Вісник Університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 1999. – С. 4–6.
8. Борисов В. І. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини: характеристика складу злочину / В. І. Борисов, В. А. Козак // Альманах кримінального права. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 151–171.

Науковий керівник: **Зінов'єва Ірина Анатоліївна**, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 17.04.2015

УДК 343.3/7(477)

Литовченко Олександр Сергійович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ БІОЕТИКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

У 70-х роках минулого століття в США з'явився новий термін «біоетика», який запропонував американський онколог В. Р. Поттер. Він закликав об'єднати зусилля представників гуманітарних наук і природознавців (насамперед біологів і лікарів) для того, щоб забезпечити гідні умови життя людей. Зокрема, В. Р. Поттер сказав: «Наука виживання повинна бути не просто наукою, а новою мудрістю, яка об'єднала б два найбільш важливих і вкрай необхідних елементи – біологічне знання і загальнолюдські цінності» [1]. Енциклопедія наводить таке визначення: «Біоетика (грецьк. біос – життя; етос – звичай) – це спеціалізована складова прикладної філософської етики, яка окреслює оцінки та моральні норми втручання у людське життя в його граничних етапах: формуванні (біогенез), триванні (біотерапія) та смерті (танатологія)».

Предметом біоетики є моральне ставлення до всього живого. Очевидно, що для людини, чиє ставлення, власне, і мається на увазі, серед усього живого найціннішим є вона сама. Отже, ставлення до людини як живої істоти виступає пріоритетною цінністю біоетики [2].

Сьогодні біоетика стає все більш необхідною. Науковий прогрес, який набирає обертів, спонукає людство ретельніше обґрунтовувати норми тих чи інших втручання у людську природу. Такі питання, як клонування людини, штучне запліднення, використання стовбурових клітин, еugenічна селекція, аборти, трансплантація, еутаназія чи використання генно-модифікованих організмів, спонукають людину шукати етичне підґрунтя їх оцінки. Усе це привело до актуалізації такого питання, як створення та існування біоетичних комітетів, котрі поєднали дві, здавалося б, такі різні науки – біологію та етику, науку про живі системи і науку про системи моральних цінностей. Спершу біоетичні комітети виникали як стихійні маніфестації всередині лікарень та університетів. Згодом у великих західних країнах почали створюватися національні комітети. Нині вони прагнуть охороняти права особистості з юридичного боку. Вперше етичні комітети виникли в США, вони утворилися з так званих «божих комітетів».

Так, у 1962 році в лікарні міста Сіетл (штат Вашингтон) з'явився перший апарат «штучна нирка», лікарі опинилися перед дилемою: як встановити черговість підключення до апарату, надаючи лікування і рятуючи від вірної смерті одних пацієнтів, які страждають від ниркової недостатності, але тим самим прирікаючи на смерть інших – настільки ж нужденних. У Сіетлі, однак, медики визнали, що вони не вправі брати на себе відповідальність за встановлення черговості доступу

до апарата, рятуючи життя, з огляду на надзвичайну моральну складність проблеми. Для встановлення черговості вони запропонували створити комітет із шановних громадян, названий в пресі «божим комітетом», який вирішував, кому надати можливість порятунку, а кого прирєкти на неминучу смерть. Це був перший в історії етичний комітет.

Все вищесказане наштовхує на думку, що важливо реалізовувати концепцію державної політики в галузі біоетики в Україні. Концепція розроблена згідно з рішеннями та рекомендаціями Конвенції Ради Європи про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини (1997 р.), Загальною декларацією ЮНЕСКО про геном людини та права людини (1998 р.) та постановою Президії НАН України від 03.10.2002 р. № 259 «Про результати проведення I Національного конгресу з біоетики». Останнім часом в Україні серед наукових, громадських та політичних кіл спостерігається все більш глибоке осмислення біоетичних проблем, передусім у галузі сучасної медицини і біології, філософії і правознавства, кримінального права тощо. У 2001 році створена Комісія з питань біоетики як консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 р. № 1677). Постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1256 затверджено Положення про Комісію з питань біоетики, в якому визначили основні завдання її діяльності. Також Україна підписала Конвенцію про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини (Конвенцію про права людини та біомедицину).

Найбільш важливими аспектами механізму реалізації державної політики в галузі біоетики є підготовка та прийняття Закону України про біоетику та біоетичну експертизу. Крім того, реалізація державної політики в цій галузі повинна передбачати: державний контроль за дотриманням принципів і норм біоетики в процесі наукової та практичної діяльності, що пов'язана з втручанням у стан здоров'я людини і довкілля; розроблення принципів та норм біоетичної експертизи; створення нових локальних та галузевих біоетичних комітетів; створення системи підготовка кадрів з біоетики, перш за все правознавців; розвиток системи підготовки та перепідготовки членів біоетичних комітетів; розроблення навчальних програм та підручників; створення системи аналізу та оцінки інформації про досягнення та тенденції розвитку біоетики в країні та за кордоном; створення умов для за-

© Литовченко О. С., 2015

лучення представників різних релігій та конфесій до постійної роботи з пропаганди біоетичних принципів; налагодження постійної пропаганди принципів та норм біоетики.

Таким чином, можемо констатувати, що проблеми біоетики (еутаназія, трансплантація, клонування)

надзвичайно складні, потребують від дослідників високого професіоналізму, відповідальності. XXI століття несе «небезпечні знання», а біоетика здатна допомогти йому стати століттям духовності, моральності, високої культури [3, с. 15].

Список використаних джерел

1. Тищенко П. Д. Что такое Биоэтика? / П. Д. Тищенко // Биоэтика : вопросы и ответы. – М: ЮНЕСКО, 2005.
2. Седова Н. Н. Все законы когда-то были нормами морали, но не все моральные нормы становятся законами / Н. Н. Седова. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.volgmed.ru/uploads/journals/articles/1394694904-bioethics-2009-1-1286.pdf>
3. Ліщинська-Милян О. І. Філософські та прикладні аспекти біоетики: Текст лекції / О. І. Ліщинська-Милян. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 24 с.

Науковий керівник: **Черевко Кирило Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК 343.1(477)

Ліщина Ельвіра Сергіївна,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна;

Лук'янець Ярослав Олегович,

студент 3-го курсу факультету права, гуманітарних та соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Разом із позитивним розвитком суспільства завжди має місце й негативний, який включає в себе злочинність як прояв зухвалості і неповаги до норм кримінального законодавства. Беручи до розгляду сучасний період (нестабільність) у країні, можемо стверджувати, що злочинність на нашій території зростає. Її підвищенню сприяє низка чинників, такі як: безробіття, анархічні прояви на окупованих територіях та інше. Якщо безробіття є звичним явищем для суспільства, то анархічні прояви з боку агресора не залишають спокійним нікого. Тому підвищується роль понятного у слідчих (розшукових) діях, це також пояснюється і зростанням корупційних проявів, а понятний є мовби гарантом того, що проведена слідча (розшукова) дія відбувалася без порушення приписів закону. Разом із цим у практичній діяльності виникають певні проблеми під час пошуку осіб, яких можна залучати як понятних.

Проблемою залучення понятних у слідчі дії займалися Ю. І. Азаров, О. Л. Булейко, Є. Н. Губіна, А. А. Котова, О. В. Лускатов та ін. На сьогодні питання залучення понятних та визнання їх процесуального статусу є таким, що активно досліджується.

Законодавець у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) у Розділі I главі 3 параграфі 5 «Інші учасники кримінального провадження» не уточнює поняття «поятий», тільки в ч. 7 ст. 223 КПК йдеться про понятних. Отже, чинне законодавство не містить визначення цього поняття та не встановлює його процесуального статусу. Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження. Постає питання, як з'ясувати, чи є особа зацікавленою в результатах кримінального провадження? у цьому випадку погоджуємося з думкою А. А. Котової, котра у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що необхідно законодавчо закріпити зобов'язання понятних повідомити на вимогу особи, яка проводить слідчу (розшукову) дію, інформацію про особисті зв'язки та відносини з іншими учасниками кримінального провадження, що підлягає занесенню слідчим до протоколу [1, с. 9]. Також, на наше переконання, треба передбачити юридичну відповідальність осіб, котрі приховали цю інформацію від правоохоронних органів, у виді грошового стягнення. Це пояснюється тим, що у разі залучення до понятних таких осіб результати, отриманні внаслідок проведеної слідчої (розшукової) дії, слід вважати незаконними і не можна використовувати як доказ. Звісно, після встановлення цього факту можливо про-

вести повторно відповідну дію, але це може призвести до втрати деяких слідів вчинення злочину та інших доказів. Для визначення виду юридичної відповідальності необхідно вирішувати питання щодо суспільної небезпечності даного діяння. Тобто, це потребує подальшого обґрунтування.

Додамо, що працівники правоохоронних органів на практиці не рідко зустрічаються з відмовою особи бути понятим. Це ускладнює їх роботу, адже необхідно шукати осіб, котрі надають добровільну згоду, внаслідок чого також можлива втрата певних доказів та слідів вчинення злочинів.

Аналізуючи ч. 7 ст. 223 КПК, можемо наголосити, що понятим є незацікавлена фізична особа, яка запрошується слідчим або прокурором для письмового підтвердження певних юридичних фактів. Також законодавець процесуально встановлює, що при слідчих діях необхідна участь мінімум двох понятних, але не регулює чітко встановлений вік понятного, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації, де в п. 1 ч. 2 ст. 60 КПК РФ вказується, що не може бути понятим неповнолітня особа. Хоча в практиці нашої держави не зустрічалися випадки залучення осіб, котрі не досягли вісімнадцятирічного віку, як понятних. У той же час слід звернути увагу на можливість випадкового залучення осіб, які страждають психічними розладами, внаслідок чого не можуть повної мірою усвідомлювати всю значимість проведених дій. Вважаємо це теж не допустимим, адже дана категорія осіб з плином часу може взагалі вказати, що її примусили підписати певні процесуальні документи або слідча дія проводилася з недотриманням вимог. Задля усунення можливості виникнення даної проблеми, на наш погляд, доцільно законодавчо закріпити положення, де буде надана характеристика особи, що може бути понятим.

Невід'ємними обов'язками понятного при слідчих діях є його присутність та підтвердженні факту виконаної роботи органами внутрішніх справ та прокуратури. Стосовно прав понятних, які не закріпленні чинним законодавством, то Л. Д. Удалова вважає за необхідне відносити наступні:

- робити зауваження з приводу проведення слідчих дій, які мають бути занесені в протокол;
- на відшкодування витрат і виплату винагороди в зв'язку з викликом для участі в слідчих діях;
- за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки [2].

© Ліщина Е. С., Лук'янець Я. О., 2015

Коли понятій бере участь у слідчих (розшукових) діях, він дізнається нові обставини справи. Із цим пов'язується його право на забезпечення особистої безпеки. Також цим особам стає відомою інформація, що вважається таємною і без відповідного дозволу слідчого та прокурора не підлягає розголошенню. Тому згідно з ч. 2 ст. 222 КПК слідчий та прокурор у необхідних випадках можуть попередити понятих про їх обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування, які стали їм відомі. Даний обов'язок є дуже важливим, адже він забезпечує таємницю досудового розслідування, що потрібно для повного, всебічного, неупередженого досудового розслідування, а також його проведення у розумні строки. Цей обов'язок понятих передбачений ч. 3 ст. 66 КПК. Із цього питання в юридичній літературі існують різні думки, а саме :

- без забезпечення таємниці досудового розслідування на певних етапах процесуальної діяльності викриття винних осіб виявиться справою безперспективною;
- розголошення таємниці слідства спричиняє негативні наслідки, які проявляються в тому, що особа, яка вчинила злочин, отримавши конкретну інформацію, може переховуватися, знищити сліди свого діяння, сфабрикувати докази своєї невинуватості, а також здійснювати протиправний вплив на них з боку обвинувачених і співучасників злочину, які ще не встановлені;
- негативними наслідками розголошення даних досудового слідства є зловмисне узгодження позицій співучасників, їх змова, розповсюдження злочинного досвіду серед нестійких осіб, особливо серед молоді, неправомірний суспільний тиск на суд, породження залежності позиції суду у зв'язку з відчуттям тиску на нього вже сформованої громадської думки;
- розголошення відомостей досудового розслідування може призвести до знищення доказів співучасниками злочину або іншими заінтересованими в результатах провадження особами, створити умови для ухилення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, тощо [3].

Однак ст. 222 КПК чітко не регламентує форму попередження понятих про нерозголошення відомостей справи, а в науці кримінально-процесуального права виділяють наступні форми:

- фіксування або в протоколі певної слідчої (розшукової) дії, результати якої слідчий забороняє розголошувати, або в окремому протоколі чи в іншому документі, наприклад, підписці;
- здійснювати попередження цих осіб шляхом відбирання письмового зобов'язання у формі підписки з роз'ясненням відповідальності, що може настати за незаконне розголошення відомостей, яка долучається до матеріалів кримінального провадження;
- фіксація факту попередження особи про обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування письмово у вигляді розписки або на відповідному носії інформації [3].

Вважаємо, що виокремлювати третю форму не доцільно, адже вона і так здійснюється при інших, бо при складанні протоколу слідчий буде вказувати, які відомості забороняється розголошувати, цим самим він і покладає певний обов'язок на понятого, а фіксація цього факту полягає у занесенні даних відомостей до протоколу та поставлення підпису понятим.

Після переходу матеріалів досудового розслідування до суду понятій втрачає цей статус і може бути залучений до судового розгляду вже в якості свідка. У цьому випадку також існують певні дискусії. Це пояснюється тим, що, наприклад, на переконання О. Л. Булейко, вони не можуть повідомити жодних нових даних, а тільки підтверджують ті, що вже викладені в протоколі слідчої дії, проведеної за їх участю [4, с. 140]. У цьому контексті додамо, що ми погоджуємося з думкою, що суд, здійснюючи допит понятого як свідка, таким чином оцінює докази, щоб заповнити або усунути прогалини досудового розслідування [5, с. 115], а також встановити законність проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити наступні висновки.

Необхідно внести зміни до Розділу I глави 3 параграфа 5 КПК, які полягатимуть у визначенні поняття «поятий», його процесуального статусу із зазначенням прав та обов'язків.

Чітко регламентувати вік, з якого можна отримати статус понятого у слідчих (розшукових) діях, а також розширити коло осіб, які не можуть бути понятим, віднівши до них, осіб, що мають вади здоров'я, котрі не дають їм можливості повною мірою усвідомлювати значимість проведених дій.

Список використаних джерел

1. Котова А. А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / А.А. Котова. – К., 2013. – 19 с.
2. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. / Л. Д. Удалова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bookb.net/book_kriminalnij-proces-ukrani_689_page_1.
3. Губіна Є. Н. Обов'язок понятих не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії / Є. Н. Губіна. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1659.
4. Булейко О. Л. Участь понятих у кримінальному процесі: монографія / О. Л. Булейко. – К.: КНТ, 2010. – 168 с.
5. Губіна Є. Н. Проблемні питання інституту понятих у кримінальному провадженні / Є. Н. Губіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №5. – С. 114–118.

Науковий керівник: **Локтіонова Вікторія Володимирівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна

Одержано 22.04.2015

Лунгул Віктор Васильович,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕЯКИХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Найбільш гострим питанням, поставленим перед кримінальним законодавством, є визнання юридичної особи суб'єктом кримінального злочину нарівні з фізичними особами. Дана проблема знайшла своє відображення в сучасних нормативних правових актах, а у науковій літературі вчені висловлюють власні думки щодо цього. Основні труднощі (оскільки наводяться доводи щодо заперечення існування інституту визнання юридичної особи суб'єктом кримінально-правової відповідальності) пов'язані із у принципах та нормативно-правовими актами, які регулюють дане питання [1].

Відповідно до норм законодавства кримінальній відповідальності підлягають лише винні особи, які умисно чи з необережності вчинили ті чи інші злочинні діяння, що містять склад злочину. Враховуючи зміст даного твердження, зазначимо, що суб'єкт злочину повинен бути здатним усвідомлювати свої діяння та керувати ними у момент вчинення злочину, а згідно з принципами законодавства цим наділені тільки фізичні особи. Проте останні зміни до Кримінального кодексу закріплюють можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб. Вивчаючи їх, вважаємо за потрібне визначити певний перелік злочинів, при вчиненні яких юридичну особу можна притягти до кримінально-правової відповідальності, основні підстави, за яких юридичну особу буде звільнено від їх застосування, також слід встановити види заходів кримінально-правового характеру та підстави їх застосування.

Так, новітні положення закону передбачають можливість застосування до юридичних осіб таких видів стягнення, як штраф, конфіскація майна, а за тяжкі та особливо тяжкі злочини також як крайній захід – ліквідація юридичної особи [2].

Законодавець посилається на необхідність виконання Європейських конвенцій та основних рекомендацій по боротьбі з тероризмом, торгівлею людьми та незаконним обігом наркотиків. Що ж стосується відповідних конвенцій, то зауважимо, що цими документами регламентується питання притягнення юридичної особи до відповідальності за злочини в сфері економічної безпеки, незаконного обігу наркотиків, торгівлі людьми та фінансування тероризму [3].

Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, можна виділити певні особливості покарання юридичних осіб, зосередивши увагу на тому факті, що корпоративні санкції, які накладаються, не переслідують якоїсь репресивної або ж знищувальної мети, а, навпаки, дають юридичній особі виправити свою поведінку в майбутньому та привести свою діяльність відповідно до вимог законодавства. Така позиція є до-

сить обґрунтованою тому, що наслідком санкцій може бути ліквідація багатьох робочих місць, що призведе до низки соціальних проблем. Мова йде про те, що держава таким чином сама позбавляє людей робочих місць, хоча повинна їх надавати чи створювати. Крім того, ця мета вимагає приведення даних кримінальних санкцій у відповідність до таких галузей права, як цивільне та адміністративне.

Відповідно до законодавства Французької Республіки до кримінально-правової відповідальності можуть притягатися юридичні особи приватного права (асоціації, профспілки, комерційні товариства та ін.). Особливістю КК Франції є те, що юридичні особи: 1) притягаються до кримінальної відповідальності як окремо, так разом із фізичною особою, тобто її керівником, директором та іншою уповноваженою особою; 2) відповідають як за всі вчинені злочини, так і за ті злочинні діяння, які були скоєні раніше. Щодо інституту визнання, то йому здебільшого притаманні певні риси обґрунтованості та обумовленості (злочинне діяння повинно бути вчинене або ж вчиняється на користь і в інтересах юридичної особи її керівником, директором, представником) та спеціальності (кримінально-правова відповідальність настає лише у випадках, передбачених законом або ж ухвалою суду чи іншого уповноваженого на те органу). Вище згаданий нормативний акт визначає перелік дій, за які юридичну особу можна притягнути до кримінально-правової відповідальності, а це, зокрема: злочини в економічній сфері, тероризм, підробка цінних паперів, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, проведення дослідів над людьми [4].

У Великій Британії в тому ж порядку як і фізичних осіб до кримінальної відповідальності можуть притягнути юридичну особу (компанії, публічні корпорації чи органи самоврядування). Сама ідея притягнення юридичної особи до кримінально-правової відповідальності бере свій початок ще з XIX ст. та має великий досвід застосування. Згідно з англійським законодавством місце, роль і вид правової відповідальності керівника і юридичної особи щодо конкретного злочинного діяння визначає певну роль і кримінально-правову відповідальність самої корпорації саме як учасника злочинного діяння. У тому разі, коли злочин вчинено посадовою особою чи її керівником, то корпорація буде виступати виконавцем даного злочину, у випадку, якщо керівник виступає як співучасник, юридична особа також виступає як співучасник [5, с. 45].

Республіка Польща у процесі входження до Європейського Союзу виконала досить багато умов європейського договору, що призвело до зміни національного законодавства у частині, передбаченій договором, зокрема, і щодо кримінально-правової відповідальності юридичних осіб. Так, Польща прийняла спеціальний Закон "Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання". Відповідальність юридичної особи за цим Законом є похідною від конкретних дій її посадових осіб (які вчинили злочинні дії від імені першої або в її інтересах), щодо якої має бути постановлене судові рішення. Основними видами покарань, передбачених Законом Польщі «Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання», є: 1) штраф; 2) опублікування певного виробу; 3) заборона здійснення певної діяльності. 4) заборона користуватися допомогою міжнародних організацій, членом яких є Польща; 5) заборона отримувати публічні замови; 6) заборона на отримання з боку держави дотацій, субвенцій та інших видів економічної допомоги; 7) заборона рекламування власної продукції, різного роду послуг та заохочень. Крім основних покарань, можливе застосування конфіскації майна у різних її формах, а також повернення майнової вигоди від злочинних, неправомірних операцій юридичної особи [6, с. 457].

Відповідно до Кримінального кодексу Литовської Республіки держав може застосовувати до юридичних осіб такі види покарання: 1) штраф (розмір штрафу є досить великим у порівнянні із штрафом, що застосовується до фізичних осіб, він у 33 рази більший, що підтверджує суспільну небезпечність дій, що вчиняються юридичними особами); 2) обмеження певного виду діяльності (заборона на здійснення певного роду діяльності або закриття частини підрозділів, що під-

порядковані цій юридичній особі) на строк від 1 до 5 років; 3) ліквідація юридичної особи (своїм рішенням суд зобов'язує юридичну особу припинити свою юридичну, фінансову та іншу діяльність і у встановлений строк закрити свої підрозділи). Усі ці види покарання є основними. Суд в особливому порядку має право оголосити про закриття юридичної особи через засоби масової інформації. Також як додаткове покарання використовується, якщо це прямо передбачено в санкції статті Спеціальної частини Кримінального кодексу, конфіскація майна юридичної особи [7].

Підводячи підсумки даної роботи, можна сказати наступне. Данні положення закону суперечать вимогам і принципам національного законодавства України, а також нормативним актам, які закріплюють всі ознаки суб'єкта злочину. Положення закону фактично передбачають створення у кримінальному законодавстві України юридичної фікції, відповідно до якої юридична особа буде піддаватися санкціям, тобто буде вважатися такою, що вчинила злочин. Також, як було сказано раніше, корпоративні санкції не повинні переслідувати репресивну, знищувальну мету, оскільки це веде до руйнації робочих місць, що в подальшому може призвести до ряду негативних соціальних проблем, враховуючи той факт, що в нашій країні не вистачає робочих місць. Проте даними положеннями статей держава намагається підвищити контроль над діяльністю юридичних осіб, оскільки саме з боку юридичних осіб вчиняються найбільш небезпечні для суспільства і держави злочини, що несуть істотну шкоду. Для України визнання юридичної особи суб'єктом кримінального права – є першим кроком з приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, що є позитивним у даній політичній ситуації держави.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми кримінального права [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib-net.com/content/9445_Kriminalna_vidpovidalnist_uridichnih_osib_argumenti_za_i_proti.html
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 13.05.2013 року (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1207-VII від 15.04.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18/para6#n6>
3. Щеглов Євген. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб / Є. Щеглов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-923/>
4. Уголовный кодекс Франции: принят в 1992 году; вступил в силу с 1 марта 1994 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105713,100105996,100106006#text>
5. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: [учебное пособие] / под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
7. Уголовный кодекс Литовской Республики [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_33.html

Науковий керівник: **Володавська Олена Сергіївна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 16.03.2015

УДК 343.97(477)

Макушин Владислав Вікторович,
курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРО ПОЛІТИКУ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН, ЩО СПРИЯЄ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Характерною рисою сучасних процесів реформування та одним з основних пріоритетів в Україні є мультикультуралізм – політика, що спрямована на збереження і розвиток як в окремій країні, так і у світі в цілому культурних відмінностей, включно з ідеологією та теорією, що обґрунтовує таку політику. Ключовим елементом мультикультуралізму вважається толерантність, що полягає у вимозі взаємоповаги різних культур, їх взаємозбагаченні.

Нині українське суспільство, як ніколи, демонструє високий рівень толерантності щодо іноземців. За результатами проведеного у вересні 2013 р. компанією Research & Branding Group соціологічного опитування, у 73% українців відсутні почуття неповаги і неприязності до представників інших націй (народів); лише у 3% респондентів такі почуття викликають цигани, у 2,3% – грузини, у 1,6% – азербайджанці і кавказці, по 1,5% – євреї і вірмени, а 2,2% відчувають неприязнь як до американців, так і до росіян.

Натомість, негативним залишається ставлення до зростання міграційних процесів та кількості мігрантів в Україні. Свідченням цього є діяльність громадської організації «Український рух проти нелегальної імміграції», а також протести щодо Угоди між Україною та ЄС про реадмісію, що організуються представниками деяких органів самоврядування. Фактично можна стверджувати, що подальша мультикультуралізація та зростання міграційних процесів сприятиме радикалізації міжетнічних процесів в українському суспільстві.

Яскравим прикладом є соціологічне дослідження оцінки рівня толерантності працівників УМВС 2013 р. Так, правоохоронці виявляють толерантність до поляків, росіян, американців; відособленість – до євреїв, вірменів, арабів, китайців, грузинів, кримських татар, узбеків, турків; ізольованість – до чеченців, ромів. При цьому кримські татари, роми, особи «кавказької національності», вихідці з Африки та Азії оцінюються

правоохоронцями як призвичаєні до вчинення протиправних діянь. Зокрема, близько 64% респондентів зазначають, що представники даних національностей з різних причин схильні до протиправних діянь; 57% опитаних наголошують на необхідності депортації національної меншини в цілому, якщо представники такої вчиняють значну кількість протиправних діянь. Згідно з даними цього дослідження, правомірно припустити про можливу наявність певних етнічних стереотипів у середовищі вітчизняних правоохоронних органів у цілому.

Варто додати, що в українському суспільстві об'єктивно існують як маргінальні етносоціальні групи, так і злочини, здійснювані іноземцями.

Суттєвим криміногенним фактором сьогодні в Україні є нелегальна міграція, про яку часто забувають органи державної влади та місцевого самоврядування, проводячи політику мультикультуралізму. Однак значна частина мігрантів створює етнічні злочинні групи, організації, які займаються захопленням заручників із метою викупу, шахрайством, наркобізнесом, розбійними нападами тощо. Чимало мігрантів орієнтує увагу на «благословенний» Захід, перетинаючи при цьому нелегально державний кордон, втягує місцевих жителів у злочинну діяльність, що підпільно займаються переправою викрадених осіб.

Отже, активне проведення політики мультикультуралізму дає змогу виявити окрім позитивних аспектів, також і негативні, такі як посилення та стереотипізація негативного ставлення до іноземців як до вроджених злочинців, які не поважають людських благ та мають свої «антисупільні» цінності. Тому упевнено можна стверджувати про політику мультикультуралізму як про соціокультурний феномен, з одного боку, та як фактор, що веде до зростання загального рівня злочинності в суспільстві – з іншого.

Науковий керівник: **Шевелев Костянтин Євгенійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Маринич Юлія Володимирівна,

студентка 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ (ЧАСТИНА 2 СТАТТІ 111 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду є спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності. У ч. 2 ст. 111 КК зазначено, що звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок із ними та про отримане завдання. Аналіз цих положень свідчить про те, що зазначені у законі форми державної зради можуть бути передумовами звільнення від кримінальної відповідальності, якщо вчиненню цього злочину передувало попереднє отримання громадянином України від іноземної держави, іноземної організації або їх представників злочинного завдання. У ч. 1 ст. 111 КК передбачено три форми вчинення державної зради: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Таким чином, вчинення державної зради у цих формах громадянином України за власною ініціативою, тобто без попереднього надання йому злочинного завдання, не може розглядатися як передумова звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду.

Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту полягає у наданні безпосередньої допомоги ворогові – державі, з якою Україна перебуває в умовах воєнного стану або збройного конфлікту – та може виявитися як у переході на територію ворожої держави (так званий фізичний перехід), так і в наданні допомоги такій державі або її представникам на території України (так званий інтелектуальний перехід). Для визначення поняття шпигунства як форми державної зради законодавець відсилає до ст. 114 КК, згідно з якою шпигунство – це передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України полягає в будь-якій допомозі вказаним суб'єктам у проведенні підривної діяльності проти України.

У науці кримінального права щодо питання про момент закінчення державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або збройного конфлікту існує дві точки зору: 1) перехід на бік ворога є закінченим з моменту надання згоди громадянином України на співробітництво з ворогом на шкоду інтересам України (Г. З. Анашкін, Ю. В. Баулін [1, с. 116; 2,

с. 203–204] та ін.); 2) у зазначеній формі державна зрада є закінченою з моменту, коли громадянин України почав надавати допомогу ворогові, а факт надання згоди надати таку допомогу є лише готуванням до вчинення злочину (В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк [3, с. 12; 4, с. 256] та ін.). Моментом закінчення шпигунства є початок збирання відомостей, що становлять державну таємницю, або момент передачі таких відомостей, тобто вручення їх іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України вважається закінченим з моменту виконання діяння, яким особа фактично почала надавати таку допомогу.

Таким чином, передумовою звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду у формі шпигунства та надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України може бути лише готування до цих форм державної зради у виді отримання злочинного завдання та згоди на його виконання.

Ю. В. Баулін, погоджуючись з думкою П. С. Матишевського, розглядає надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України загальною формою державної зради, а перехід на бік ворога та шпигунство – її найбільш поширеними різновидами [2, с. 208]. У зв'язку з таким співвідношенням передбачених у законі форм вчинення державної зради, можна дійти висновку, що якщо згода на надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України за завданням іноземної держави, іноземної організації або їх представників є готуванням до вчинення діяння, яким громадянин України надав таку допомогу, то і згода на співробітництво з ворогом на шкоду інтересам України є готуванням до вчинення діяння, яким громадянин України надав допомогу державі, з якою Україна перебуває в умовах воєнного стану або збройного конфлікту. Зазначене у ч. 2 ст. 111 КК положення про невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання свідчить про те, що звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду можливе лише до початку вчинення діяння, яким за злочинним завданням іноземної держави, іноземної організації або їх представників надається допомога державі, з якою Україна перебуває в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, або допомога у проведенні підривної діяльності проти України, а також до вчинення за вказаним завданням дій зі збирання або передачі відомостей, що становлять державну таємни-

цю. Також слід погодитись із думкою М. І. Хавронюка, що прив'язування моменту закінчення державної зради до моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи моменту отримання від них злочинного завдання призводить до того, що відповідні діяння, вчинені громадянином України за власною ініціативою, виходять за межі складу цього злочину і, за відсутності протиправності як обов'язкової ознаки злочину (ст. 11 КК), не можуть тягнути кримінальну відповідальність, хіба що фактично вчинене діяння буде містити склад іншого злочину [4, с. 258].

Таким чином, моментом закінчення переходу на бік ворога, на наш погляд, слід визнати вчинення діяння, яким громадянин України надав допомогу державі, з якою Україна перебуває в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, а передумовою звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду у зазначеній формі слід визнати готування до вчинення такого діяння у виді отримання злочинного завдання та згоди на його виконання.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду є позитивна посткримінальна поведінка громадянина України, що відповідно до ч. 2 ст. 111 КК полягає у: 1) невчиненні громадянином України жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, що означає повну бездіяльність особи щодо завдання, після того як вона його отримала та надала згоду, а також 2) добровільній заяві громадянина України органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками та отримане від них завдання.

Загальновизнаною у науці кримінального права є думка, що за готування до державної зради у вищезазначених формах громадянин України підлягає звільненню від кримінальної відповідальності не за ч. 2 ст. 17 КК, а лише на підставі ч. 2 ст. 111 КК, виходячи із загального правила конкуренції загальної та спеціальної норми, а також великого ступеня суспільної небезпечності державної зради.

Список використаних джерел

1. Анашкин Г. З. Ответственность за измену Родине и шпионаж : монография / Г. З. Анашкин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 230 с.
2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

Науковий керівник: **Зінов'єва Ірина Анатоліївна**, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 15.04.2015

Остапенко Анастасія Романівна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

ОКРЕМІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ЗЛОЧИННУ ПОВЕДІНКУ НАСИЛЬНИЦЬКОГО КОРИСЛИВОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Найзагальнішою причиною злочинності в будь-якому суспільстві можна вважати об'єктивно існуючі соціальні протиріччя. Зрозуміло, що вони не однакові в різних соціально-економічних формаціях. Кардинальні, провідні, об'єктивно існуючі протиріччя в суспільно-економічних формаціях непереборні, доки та чи інша формація існує. Вони закономірно породжують злочинність, реалізуючись у суперечливих процесах і явищах соціологічного рівня. Суспільні протиріччя вічні. Отже, із цього випливає, що злочинність буде існувати, поки існує людське суспільство. Проте з нею можна і необхідно боротися, як ми боремося з хворобами, визнаючи їх об'єктивне походження і неможливість абсолютної ліквідації [1, с. 160]. Стабільна криміналізація суспільства, високий рівень злочинності, значне її омолодження представляють серйозну загрозу для реформ, спрямованих на побудову в нашій країні демократичної, правової, соціальної держави. Для створення належної противаги цим явищам необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт вчинення злочину, а й вжиття ефективних запобіжних заходів.

На сьогодні в українській державі найбільш поширеними та небезпечними є злочини проти власності, а тим більше ті, які вчиняються із застосуванням насилля до особи. Під насиллям автори підручника «Кримінальне право» за редакцією Ю. В. Бауліна розуміють психічний або фізичний вплив особи на іншу людину, який порушує її право на особисту недоторканність, з метою досягнення певного злочинного результату [2, с. 345].

Конституцією України, а саме ст. 41, передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, також ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, тому що право приватної власності є непорушним. Функції держави у сфері охорони права власності громадян в Україні реалізуються через застосування закріплених норм у матеріальному та процесуальному законодавстві України.

Кримінологічне визначення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, як правило, містить у собі два взаємозалежних аспекти: антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію, що складається до моменту вчинення злочину [3, с. 152].

Відповідно до соціально-психологічної природи причин насильницької злочинності проти власності громадян, а саме джерелом кримінального діяння, є потреби, інтереси і мотивація особи. Розберемося

з термінологією. По-перше, слід пам'ятати, що мотивація (від лат. *movere*) – спонукання до дії; динамічний процес психофізіологічного плану, який керує поведінкою особи, визначає її направленість, організованість, активність і стійкість; здатність діяльно задовольняти свої потреби, тобто одночасно належить і до сфери психології особи і причині її поведінки. Мотивація, по суті, – це система соціально негативних за змістом мотивів, що спонукають особу до злочинної поведінки [4, с. 115]. Отже, мотивація активізує певну поведінку, доки справа не завершиться суспільно небезпечною шкодою. з огляду на сказане можна зробити висновок, що ніяка, навіть найекстремальніша, криміногенна, зовнішня ситуація ніколи не може сама по собі оминати мотивацію і провини особи та заподіяти злочинну шкоду (наслідок).

Так, О. М. Литвинов вважає більш корисним із прикладної точки зору поділ обставин, що сприяють вчиненню злочину, на такі групи: 1) обставини, пов'язані з особою, яка вчинила злочин (несприятливі умови формування особистості тощо); 2) обставини, що існують незалежно від особи, яка вчинила злочин (недоліки в охороні власності, неналежний облік матеріальних цінностей тощо) [5, с. 326–327].

Однією із найважливіших причин, яка вплинула на загальне зростання злочинності в Україні, у тому числі і кількості злочинів, які вчиняються із застосуванням насилля до особи власника з метою заволодіння майном останнього, спровокували насамперед події у Києві і проведення антитерористичної операції на сході України.

Таким чином, можна зробити висновок, що причини та умови, що детермінують вчинення злочинів, пов'язаних із насильницьким посяганням на власність громадян, – це система негативних для держави Україна і суспільства явищ, що детермінують вчинення насильницьких посягань на приватну власність громадян, а також сприяють вчиненню злочину (забороненого кримінальним законом діяння), є сукупністю необхідних, юридично значимих явищ, що закономірно і неминуче приводять до вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В. Н. Причины преступности / В. Н. Кудрявцев // Криминология: учебник. – М., 2000. – 321 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: [гідручник] / Ю. В.Баулін, В. І.Борисов, Л. М.Кривоченко та ін.; за ред. В. В.Сташиса, В. Я. Тація– 4-те вид., переробл. і доповн. – К.: Право, 2010. – 456 с.
3. Гула Л. Ф. Окремі питання щодо виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів організованими злочинними групами у сфері економіки / Л. Ф. Гула // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2011. – Вип. 2. – С. 149–156.
4. Ткаченко М. Е. Психологічні детермінанти злочинної поведінки підлітків та методи їх корекції / М. Е. Ткаченко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/fahovivudannia/2010>.
5. Литвинов О. М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину / О. М. Литвинов // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 324–330.

Науковий керівник: **Шаблистий Володимир Вікторович**, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та криминології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

Одержано 20.04.2015

Погосян Левон Ашотович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ЧИННИКІВ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ

Аналіз соціальної обстановки, що склалася в Україні, дозволяє вести мову про подальше загострення криміногенної ситуації. Це пов'язано передусім із економічною кризою, падінням виробництва, зниженням життєвого рівня окремих верств населення. У злочинну діяльність втягується все більша кількість осіб-представників різних прошарків населення, молодь, зростає рецидивна злочинність. Процеси, що відбуваються, зумовлюють агресивний, жорстокий характер останньої.

Значні труднощі виникають при визначенні детермінантів убивств на замовлення. Практичним працівникам важливо знати чинники, які зумовлюють це антисоціальне явище, адже володіння цією інформацією сприятиме припиненню такого роду злочинної діяльності на стадії готування або замаху.

Суттєвий внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних із визначенням детермінантів, що зумовлюють насильницьку злочинність, зокрема, вбивства на замовлення, зроблено такими вченими України й інших держав, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, Г. Ю. Жирний, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, М. П. Яблоков, Т. В. Авер'янов, Ю. М. Антонян, Т. М. Арзуманян, В. Ю. Шепітько, А. І. Вінберг та ін.

Незважаючи на значний внесок зазначених науковців у дослідженні цієї проблеми, слідча практика недостатньо забезпечена відповідними теоретичними узагальненнями й науково обґрунтованими рекомендаціями щодо протидії насильницьким злочинам, а такі питання, як детермінанти вчинення вбивства на замовлення, взагалі залишаються маловивченими. Слід також наголосити, що питання визначення чинників цього суспільно небезпечного діяння раніше не були самостійним об'єктом вивчення, а якщо й розглядалися, то лише в загальному контексті аналізу детермінантів вчинення вбивства як різновиду насильницьких злочинів. Дотепер відсутні наукові дослідження даної проблеми на монографічному рівні. Таке становище ускладнює вирішення багатьох практичних питань профілактики та протидії насильницькій злочинності.

Тому метою наш тез є аналіз та подальше узагальнення основних чинників, що зумовлюють вбивство на замовлення.

Вбивства на замовлення – це переважно закінчені злочини, що, у свою чергу, не є випадковими, оскільки їх вчиненню завжди передують ретельна підготовка. Причини ж не доведення злочинного задуму до кінця можуть бути різними: затримання злочинця при підготовці до вчинення вбивства або безпосередньо в момент нападу, відмова виконавця від подальших

дій внаслідок активного фізичного опору з боку самого потерпілого або його охорони, перебування передбачуваної жертви в іншому місці, неспрацьовування вибухового пристрою та ін. [1, с. 57].

Проведений аналіз слідчої практики провадженнях про вбивства на замовлення та вивчення кримінологічної літератури з цієї проблеми дозволили виділити основні детермінанти виникнення вбивств на замовлення:

- перетворення в політичній структурі України, пов'язані з формуванням правової держави, характеризуються загостренням загальної криміногенної ситуації. Складності перехідного періоду, зміни в соціально-економічній обстановці, невідповідність законодавства цим змінам і потягли за собою сплеск злочинності, появу нових видів злочинів;
- боротьба за лідерство окремих політичних і злочинних груп стає одним із головних джерел поширення вбивств на замовлення. Проведені нами аналіз і узагальнення матеріалів практики розслідування вбивств на замовлення показали, що представники злочинного середовища (лідери або члени злочинних угруповань, кримінальні «авторитети») складають 15%, а особи, які активно займаються політикою, – 7% загальної кількості потерпілих від убивств на замовлення;
- на зростання злочинності в державі суттєво впливає збільшення чисельності безробітних, адже на вчинення злочину в більшості випадків людину штовхає відсутність коштів до існування [2, с. 17];
- процеси, що відбуваються в економіці України, також відчутно позначилися на зростанні злочинності в державі. В умовах економічної кризи, її негативного впливу на виробничо-господарську діяльність країни значно зросла незахищеність об'єктів державної власності від злочинних посягань;
- корумпованість державних владних структур, використання державними службовцями, співробітниками правоохоронних органів і судів, іншими посадовцями своїх повноважень у корисливих цілях також є однією з причин зростання злочинності, набуття нею організованих форм і професійної спрямованості [3, с. 46];
- кількість злочинів, що вчиняються, залежить також від міцності законодавчої бази держави. Наявність розбіжностей у Конституції України й національному законодавстві, відомчій й нормативно-правовій базах сприяє зниженню гарантії

- особистої безпеки громадян, їх соціального захисту й, отже, подальшої криміналізації суспільства;
- одним із головних джерел убивств на замовлення є організована злочинність. З'явившись в Україні значно пізніше, ніж мафії Італії, США та інших капіталістичних країн, організована злочинність в Україні за своїм професіоналізмом, конспірованістю активно їх наздоганяє, органічно вписуючись у міжнародну мафіозну структуру, а її діяльність набуває транснаціонального характеру. Члени вітчизняних організованих злочинних груп виїжджають для вчинення злочинів за межі України, а іноземні злочинці ховаються від свого правосуддя на території нашої держави [4, с. 60];
  - знецінення моральних критеріїв у суспільстві також позначається на стані загальної кримінальної ситуації в країні. Засоби масової інформації справно інформують населення про захоплення заручників, убивства на замовлення, вибухи в офісах, житлових будинках, спалення автомашин, зведення рахунків між конфліктуючими сторонами з використанням усіх видів зброї. При цьому культивується тип сучасного мафіозі, що істотно відрізняється від колишніх «зłodіїв у законі». Він має охоронців, вхожий до вищих чиновників державного апарату, має всі реквізити зовнішньої респектабельності. Усе це призводить до зневіри населення у здатності влади і правоохоронних органів захистити честь і гідність громадян, забезпечити їх особисту безпеку і викликає підвищену стурбованість станом правопорядку в державі [5, с. 32];
  - на даний час в Україні відбувається «омолодження» злочинності, у тому числі й організованої. Причиною того, що до злочинної діяльності все

- частіше долучають підлітки, є бездоглядність і безпритульність молоді;
- однією з характерних ознак вчинюваних на сьогодні злочинів (розбійні напади, вимагання, викрадення людей, убивства, у тому числі й на замовлення) є використання вогнепальної зброї, вибухових пристроїв. Це стало можливим унаслідок відсутності централізованого контролю за виготовленням, продажем, транспортуванням і збереженням останніх на території України [6; с. 60];
  - до причин зростання злочинності в Україні необхідно віднести й недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення правоохоронних органів і судів. Рівень професійної підготовки працівників прокуратури, органів внутрішніх справ, суду, Служби безпеки не завжди відповідає посаді, яку вони займають, а стан матеріально-технічного та фінансового забезпечення – реальним потребам органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю, не має стабільного характеру. Необхідно забезпечити гідну заробітну плату працівникам, службові обов'язки яких пов'язані з підвищеним ризиком для життя і здоров'я, а також передбачити реальні гарантії їх особистої безпеки [7, с. 60].

Підводячи підсумок вищезазначеному, ми наголошуємо на тому, що в науковій літературі розглядається певна кількість чинників, що зумовлюють вбивства на замовлення, але вони не узагальнені і не систематизовані. У межах наших тез нами зроблена спроба усунути цю прогалину та здійснити відповідне узагальнення, що в подальшому дасть можливість більш ефективно протидіяти цим суспільно небезпечним проявам.

Список використаних джерел

1. Горбачевський В. М. Особливості кримінологічної характеристики вбивств на замовлення / В. М. Горбачевський // Право України. – 1999. – № 5. – С. 56–58.
2. Голіна В. В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи: навчальний посібник / В. В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1997. – 52 с.
3. Зеленецький В. С. Проблеми попередження злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями / В. С. Зеленецький // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської обл.): матер. наук.-практ. конф., м. Харків. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – 362 с.
4. Саинчин А. С. Основы раскрытия некоторых видов умышленных убийств: криминалистический анализ: [монография] / А. С. Саинчин; Одесская национальная юридическая академия, Международный гуманитарный университет. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – 302 с.
5. Васильев В. Л. Юридическая психология: учебник / В. Л. Васильев. – СПб.: «Питер», 2000. – 624 с.
6. Щоткін В. І. Стан слідчої роботи в Україні та завдання по вдосконаленню діяльності слідчого апарату / В. І. Щоткін // Матер. навч.-метод. семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України. – К.: КримАрт, 1997. – 285 с.
7. Раскрытие преступлений, связанных с использованием взрывных устройств и взрывчатых веществ: учебно-методическое пособие / А. В. Михайленко, И. В. Постика, Н. Н. Шульга; Одесская национальная юридическая академия. – О. : АстроПринт, 2000. – 104 с.

Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Приходько Олена Миколаївна,
студентка 3-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО)

Вагоме значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна складова у розслідуванні злочину, яка дає змогу всебічно дослідити всі обставини справи, що мають значення для з'ясування істини. Особливої уваги потребує питання вивчення процедури проведення слідчих дій щодо неповнолітніх. Злочинність серед неповнолітніх заслуговує на увагу, оскільки сам факт вчинення даними особами злочину свідчить про існуючі недоліки виховання, соціально-педагогічну занедбаність, відсутність правової культури, яка має допомогти індивіду гідно інтегруватися в суспільство. Високий рівень правової культури має забезпечити держава шляхом проведення постійної, тривалої та ефективної роботи з правового виховання молоді. Профілактична діяльність потрібна, але досягає результатів не одразу. Держава повинна забезпечити не лише попередження злочинності, а й ефективно долати проблеми, що вже виникли, в тому числі і в процесі проведення слідчих дій щодо неповнолітніх, що вчинили кримінальне правопорушення, або підозрюються у вчиненні такого.

Відповідно до статті 223 Кримінального процесуального кодексу України слідчі (розшукові) дії – це дії, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1].

Слідчими діями, що проводяться щодо неповнолітнього, який вчинив (або підозрюється у вчиненні) кримінальне правопорушення, є: допит (ст. 224 КПК), пред'явлення особи, речей, трупа для впізнання (ст. 228, 229, 230 КПК), обшук (ст. 234 КПК), слідчий експеримент (ст. 240 КПК), освідчення особи (ст. 241 КПК).

Особливий порядок проведення слідчих дій щодо неповнолітніх пов'язаних із низкою вікових, психологічних та психофізичних особливостей поряд із повнолітніми. Як зазначає М. О. Карпенко важливим інструментарієм в цьому є проведення комплексних психолого-психіатричних та психологічних експертиз, залучення спеціалістів для проведення процесуальних дій за участю дитини [2, с. 396].

Злочини неповнолітніх – це проблема, з якою стикається та бореться кожна держава. Зміст цієї проблеми полягає не тільки у тому, що вчиняються злочини, які необхідно розслідувати, а й у тому, що суб'єктами вчинених злочинів є діти, життя яких тільки починається [3, с. 334].

Необхідність у застосуванні особливого порядку проведення слідчих дій щодо неповнолітніх викликано в першу чергу тим, що особистість ще не сформована, відсутня психічна стійкість до стресових ситуацій, такий індивід, як правило, ще не пройшов кампанію

соціалізації, яка найчастіше завершується вже після досягнення повноліття.

Весь порядок та процедура проведення слідчих дій з точки зору неповнолітнього має бути такою, щоб дитина розуміла, що вони є справедливими. з точки зору держави, слідчі дії мають бути одним із визначальних факторів перевиховання та ресоціалізації дитини, а не лише карою за вчинене [2, с. 397].

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачаються такі особливості ведення слідчих дій щодо неповнолітніх: під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, які беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього [1].

Кримінальним процесуальним кодексом передбачено призначення слідчого, уповноваженого керівником органу досудового розслідування на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітнього (ч. 1 ст. 484 КПК).

Присутність під час проведення слідчих дій, у тому числі допиту малолітньої або неповнолітньої особи, законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК). Тривалість допиту, порівняно з нормами встановленими для повнолітніх, менша і триває не більше двох годин на день і не може продовжуватися без перерви понад одну годину (ч. 2 ст. 226 КПК). Загальними нормами кримінального процесуального права щодо проведення допиту передбачено наступне: «Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день» (ч. 2 ст. 224 КПК) [1].

С. А. Риб'янець зазначає, що саме під час проведення допиту отримується значна кількість інформації, що сприяє встановленню істини. При цьому слідчим доводиться стикатися з ситуаціями визнання та невизнання підозрюваним причетності до злочину. Більшість слідчих під час допиту приділяють увагу з'ясуванню причин та умов, що сприяли вчиненню злочину. Зазначає, що підготовка до проведення допиту має бути обов'язковою складовою, в ході підготовчих заходів слідчий має визначати коло учасників, перелік

та послідовність постановки запитань, використання тактичних прийомів [3, с. 339].

Статтею 496 КПК передбачено участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів внутрішніх справ. Участь вищезазначених органів може бути як за рішенням самого органу, що отримав повідомлення від суду про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого, так і за викликом на судові засідання представників цих установ.

У такому випадку працівники цих установ стають повноправними учасниками судового процесу і мають право на низку процесуальних прав, зокрема заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потер-

пілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання (ч. 2 ст. 496 КПК) [1].

Система заходів попередження злочинності включає також і ефективне та справедливе розслідування всіх обставин справи, в тому числі і чи наявний сам факт вчинення протиправного злочинного діяння, чи саме неповнолітня особа його вчинила, мету, умови та причини вчинення такого діяння. Даний комплекс процесуальних дій щодо неповнолітнього, який вчинив (підозрюється у вчиненні) кримінальне правопорушення, має неодмінно відрізнитись від проведення аналогічних дій щодо повнолітніх та мати більш гнучкий та поблажливий характер.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 13. – Ст. 88.
2. Карпенко М. О. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх за кримінальним процесуальним кодексом України: прогресивний підхід чи старі проблеми? / М. О. Карпенко // Університетські наукові записки. – Харків, 2012. – № 4 (44). – С. 395–399.
3. Риб'янець С. А. Особливості допиту неповнолітніх, підозрюваних за злочинами, кваліфікованими відповідно до ст. 259 КК України / С. А. Риб'янець // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 334–339.

Науковий керівник: **Тунтула Олександра Сергіївна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Рибалка Катерина Петрівна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
Суми, Україна

ПОНЯТТЯ «НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА» ТА ЙОГО ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ НОРМАМ

У вітчизняному законодавстві поняття «неправомірна вигода» запроваджено Законом України від 07.04 2011 р. № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», відповідно до якого розділ XVII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) було викладено в новій редакції. Зокрема, КК України доповнено ст. 364¹ з приміткою, яка містила таке визначення: «У статтях 364¹, 365², 368², 368³, 368⁴, 369² цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову» [6].

На сьогодні у примітці до ст. 364¹ КК України міститься таке положення: «У статтях 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав» [5].

У другому визначенні, порівняно з попереднім, розширено перелік статей КК України, у яких застосовано вказану дефініцію. Це пояснюється двома чинниками: 1) законодавець виправив свою попередню помилку, коли до наведеного переліку не потрапила ст. 370 КК України, хоча в ній поряд з хабаром була вказана й неправомірна вигода; 2) законодавець відмовився від використання у КК України поняття «хабар», замінивши його неправомірною вигодою, що мало наслідком включення до вказаного переліку ще й статей 368 та 369 КК України. Також у новій дефініції відсутня характеристика «безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову» [1, с. 35].

Реформування вітчизняного законодавства у сфері боротьби з корупцією не можна вважати завершеним, бо окремі його положення повною мірою не відповідають світовим антикорупційним стандартам, передбаченим Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією (ETS 173), Додатковим протоколом до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191), згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, рекомендаціями Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) та інших міжнародних інституцій.

Відмова від такого кримінально-правового поняття, як «хабар» у жодному разі не впливає з вимог міжнародно-правових актів у сфері боротьби з корупцією, визнаних Україною. Так, Кримінальна конвенція

про боротьбу з корупцією 1999 р. [4] оперує терміном «хабар», визначаючи його як «будь-яку неправомірну перевагу» (ст. 2, 3), а Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р. [3] використовує терміни «неправомірна перевага» (ст. 15, 16, 18, 21) та «неправомірна вигода», другий з яких вживається лише при визначенні таких складів правопорушень, як розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою (ст. 17) і зловживання службовим становищем (ст. 19).

Слід відзначити, що міжнародне співтовариство не вимагає від держав-учасниць того чи іншого міжнародного договору дослівного відтворення його положень у своєму національному законодавстві [2].

Взагалі-то, відповідно до приписів ст. 2–12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р., а також ст. 15–16 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р. національним законодавством держав-учасниць кримінально караними мають бути визнані такі діяння, як: дача та отримання хабара національними державними посадовими особами; хабарництво членів національних представницьких органів, іноземних державних посадових осіб, а також членів іноземних представницьких органів; дача та одержання хабара у приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій та членів міжнародних парламентських асамблей; хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом; підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій [2].

До прийняття Закону у КК України (ст. 368–370) використовувалося поняття «хабар», що не відповідає повною мірою поняттю «неправомірна вигода», зазначеному у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією. При цьому за роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України у п. 4 постанови від 26.04.2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» предмет хабара мав виключно майновий характер. Ним могло бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань, тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). Послуги, пільги і переваги, які не мали майнового характеру (похвальні характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи тощо), предметом хабара не визнавалися [7]. У той же

час новим Законом визначено, що неправомірною вигодою є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав, а наступними змінами до цього це положення додано ще й будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру.

Таким чином, поняття «хабар» та «неправомірна вигода» відрізняються між собою тим, що хабар – це незаконна винагорода, яка має виключно матеріальний характер, а неправомірна вигода може бути як матеріальною, так і нематеріальною (переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи тощо).

Отже, можна зробити до висновків, що поняття «неправомірна вигода» за національним законодавством не відповідає міжнародним нормам, зокрема,

таку дефініцію не можна застосовувати до всіх складів злочинів. Також необхідно відмітити зміни щодо характеру неправомірної вигоди, яка передбачає не тільки матеріальний характер, а й немайновий, хоча багато науковців говорить про суто майновий характер, який впливає у тому числі із кваліфікуючих ознак деяких статей КК України (які передбачають розміри неправомірної вигоди), що є ще одним спірним питанням нового поняття «неправомірна вигода». Відзначені юридичні суперечності, а також інші законодавчі недоліки вносять додаткові труднощі у процес кримінально-правової кваліфікації відповідних суспільно небезпечних діянь, вчинених у сфері службової діяльності, що потребує подальших наукових досліджень та удосконалення кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Бабіков О. Майновий характер неправомірної вигоди / О. Бабіков // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 35–38.
2. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 17.04.2013 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 15.04.2013 р. № 2802. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46598.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р.: ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. № ETS173: ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47–48. – Ст. 2028.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – Ст. 414.
7. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 5 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 28. – Стор. 21.

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, Суми, Україна

Одержано 22.04.2015

Рикуш Анастасія Юріївна,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ІНСТИТУТ НЕОСУДНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Звернення до досвіду зарубіжних країн щодо врегулювання такого правового інституту, як неосудність, надасть змогу більш детально розширити правові межі розуміння цього поняття. Норми Кримінальних Кодексів зарубіжних країн знайомлять з новими аспектами визнання особи неосудною. Порівняльна характеристика базуватиметься на ознайомленні з актуальним для всіх держав поняттям неосудності та специфічних критеріїв, що її характеризують.

Згідно зі ст. 19 Кримінального кодексу України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кодексом, перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

У країнах романо-германської правової системи питання про осудність чи неосудність особи вирішується, як правило, у межах родового поняття обставин, що виключають кримінальну відповідальність особи. При цьому у кримінальному законодавстві здебільшого виділяються окремі структурні частини з відповідними назвами (наприклад, «обставини, що виключають караність»; «умови кримінальної відповідальності»; «обставини, що виключають кримінальну відповідальність»; «виключення кримінальної відповідальності» тощо), в яких передбачено кримінально-правові норми, що регламентують найрізноманітніші за своєю правовою природою обставини, які виключають кримінальну відповідальність особи [1].

Глава 2 КК Франції встановлює вичерпний перелік підстав, за наявності яких особа звільняється від кримінальної відповідальності. До цих підстав належить неосудність. Згідно з ч. 1 ст. 122-1 КК Франції не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка у момент вчинення діяння перебуває в стані психічного або нервово-психічного розладу, який позбавляє її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії [2].

Кримінальний кодекс ФРН також містить норми про неосудність унаслідок психічних розладів. Так, § 20 КК ФРН містить медичні критерії неосудності: хворобливий психічний розлад, глибокий розлад свідомості, слабоумство чи інше психічне відхилення. Ця ж норма передбачає, що особа діє невинно, якщо вона при вчиненні діяння внаслідок зазначених психічних розладів не здатна була усвідомлювати протиправність діяння чи діяти з усвідомленням їх протиправності [3].

Згідно зі ст. 22 КК Республіки Молдова осудністю визнається психічний стан особи, яка здатна усвідомлювати шкідливий характер свого діяння, а також виражати свою волю та керувати своїми діями.

Ч. 1 ст. 23 КК Республіки Молдова встановлює, що не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності особа, яка в момент вчинення шкідливого діяння знаходилася у стані неосудності, а саме не могла звітувати собі у своїх діях чи бездіяльності або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового психічного розладу або іншого хворобливого стану. До такої особи на підставі рішення судової інстанції можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, передбачені цим кодексом [4].

КК Республіки Узбекистан закріплює поняття осудності у ч. 1 ст. 18 таким чином: «Осудною є особа, яка під час вчинення злочину усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння та керувала ним».

У ч. 2 ст. 18 КК Республіки Узбекистан міститься положення про неосудність. Так, у статті вказано: «Не підлягає відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння знаходилася у стані неосудності, не могла усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу психіки, слабоумства або іншого хворобливого психічного розладу» [5, с. 63].

Кримінальний кодекс КНР не містить поняття неосудності. Ст. 18 вказує: «Особи, які страждають на психічні захворювання, за шкідливі наслідки, що виникли у момент, коли вони не могли усвідомлювати свої дії або керувати ними, не несуть кримінальної відповідальності, проте члени їх сімей або опікуни зобов'язані посилити контроль за цими особами і забезпечити їх лікування». Але в ч. 2 присутнє поняття осудності: «Особи, які періодично страждають на психічні захворювання, за злочини, вчинені у момент, коли вони були в стані осудності, несуть кримінальну відповідальність» [6].

Згідно зі ст. 33 КК Болгарії не є кримінально відповідальною особа, яка діє в стані неосудності: коли внаслідок розумової недорозвиненості, тривалого або короточасного розладу психіки вона не могла розуміти характеру або значення вчиненого чи керувати своїми вчинками [7, с. 43].

Характерним є те, що кримінально-правові норми, які стосуються осудності та неосудності, розміщуються законодавцем разом із нормами щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У деяких державах знижений вік кримінальної відповідальності компенсується заборонаю застосовувати до неповнолітніх осіб звичайне кримінальне покарання (Італія, Швейцарія, Велика Британія).

Характерним і традиційним для мусульманського кримінального права є вирішення питання про причини, які виключають осудність, разом з обставинами,

що виключають кримінальну відповідальність, до яких кримінальне законодавство Ірану, Судану, Йорданії відносять: недосягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, тяжке сп'яніння внаслідок примусу чи помилки, різного роду психічні розлади, необхідну оборону, крайню необхідність, примус [8, с. 210–213]. При цьому безпосередніми причинами неосудності особи за мусульманським кримінальним правом визнаються різні постійні психічні розлади, стан тимчасового затьмарення свідомості та інші хворобливі стани [8, с. 211].

На даному етапі розвитку українського законодавства інститут неосудності особи в кримінальному праві достатньо досліджений. Чітко визначаються

критерії, згідно з якими особу можуть визнати неосудною. Становлення цих критеріїв є дуже важливими для кримінальної науки та кримінального процесу. Стисло проаналізувавши досвід зарубіжних країн світу, можна дійти висновку, що загалом медичний та юридичний критерій є дуже схожими для багатьох держав. Вважаємо, що для більш детального аналізу медичного критерію варто розширити перелік психічних захворювань, психологічних станів особи та інших розладів психіки особи, адже законодавець жодної з зазначених країн не дає повний визначений перелік станів та захворювань. Це дасть змогу запобігти допущенню помилок у судовій практиці та досягти вищого рівня у науці кримінального права.

Список використаних джерел

1. Академія прокуратури України (збірник наукових праць) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10146.html>
2. Уголовный кодекс Франции: принят в 1992 году; вступил в силу с 1 марта 1994 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105713,100105996,100106006#text>
3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии: в редакции от 13 ноября 1998 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733&subID=100102942,100102943,100102946,100103002,100103014#text>
4. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835
5. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изм. и доп. на 15 июля 2001 г.) / [вступ. статья М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова, З. Х. Гулямова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
6. Васильев А. А. // Проблемы осудности в криминальном праве / А. А. Васильев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bookvk.com/book_problemi-osudnosti-v-kriminalnomu-pravi_627/5_1.3.-osudnist-i-neosudnist-u-kriminalnomu-zakonodavstvi-inshih-kran
7. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова ; перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. статья И. И. Айдарова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
8. Есаков Г. А. Уголовное право зарубежных стран : учебное пособие / Г. А. Есаков, Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2008. – 336 с.

Науковий керівник: **Володавська Олена Сергіївна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

УДК [343.8:343.25](094.4)(477)

Роскошанська Вікторія Володимирівна,
курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНА «СМЕРТНА КАРА» У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Значною проблемою кримінально-виконавчої політики України є відсутність належного наукового та практичного бачення поняття та сутності цієї політики у рамках соціально-правової сфери в історичному контексті формування державності України. Слід зауважити, що думки науковців щодо проблем кримінально-виконавчої політики у вищезгаданому аспекті досі розходяться в теоретичних аспектах. Наука здебільшого дає формалізоване уявлення про певні моменти, пов'язані в основному з розглядом правових процедур, що регламентують порядок й умови виконання та відбування кримінальних покарань на тому чи іншому етапі розвитку українського суспільства. Смертна кара – це винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у позбавленні життя засудженого від імені держави і за вироком суду. Свій початок смертна кара бере з інституту кровної помсти [1].

У цьому контексті варто зупинитися на доцільності застосування терміна «смертна кара» як у Кримінально-виконавчому кодексі України, так і у інших документах.

Досить важливо нагадати, що на сьогоднішній день все ще зустрічається термін «смертна кара» у кримінально-виконавчому законодавстві України. Так, в абзаці третьому та четвертому ч. 2 ст. 18 Кримінально-виконавчого кодексу України, де вказується що :

- жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії;
- чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії [3].

Зауважимо, 22 лютого 2000 р. в Україні «відмінено» смертну кару. У цей день Верховна Рада України більшістю голосів скасували положення про смертну кару в Кримінальному, Кримінально-процесуальному та Виправно-трудоному кодексах, а також ратифікувала Протокол № 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1983 р., згідно з яким рекомендовано скасування застосування смертної кари [2]

Також, розглядаючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, яку Україна ратифікувала 17 липня 1997 р., слід зазначити, що у ст. 2 «Право на життя» вказується:

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше

ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- в) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [4].

На нашу думку, некоректно застосовувати термін «смертна кара» у Кримінально-виконавчому кодексі України (до речі, це стосується також згадування його в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), оскільки він суперечить нормам Конституції України.

Відповідно до положень ст. 3 Основного закону нашої держави людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також за ст. 27 кожна людина має невід'ємне право на життя. Отже, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, також життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [5].

В юридичній літературі, як уже згадувалося, немає єдиної точки зору щодо застосування чи незастосування цього виду покарання, тобто серед науковців не існує одностайності. Додамо, що Патріархи Олексій II та Кирил разом із митрополитами Київським Володимиром та Білоруським Філаретом виступили проти смертної кари. Проте цей факт не об'єднав спільноту, а питання застосування смертної кари залишається відкритим.

Дослідженнями застосування смертної кари з різних позицій проводилися такими вченими, як П. Музика, Н. Долматова, А. Малько, С. Жильцов, М. Владимирський-Буданов, Р. Л. Хачатуров та ін. Їх думка в основному схиляється до мораторію на смертну кару.

Прихильники застосування смертної кари стверджують, що вона є найбільш прийнятним засобом покарання, який поєднує в собі функції відплати, залякування, захисту суспільних інтересів, попередження вчинення нових злочинів злісним правопорушником, забезпечення справедливого, гуманного та економічного покарання за найбільш тяжкі злочини проти особи, суспільства, держави, людства.

Особи, що схиляються до думки про відмову, обґрунтовують свою позицію антигуманністю та нецивілізованістю, жорстокістю та надмірністю, репресивністю страти як суспільного архаїзму. Їх основні аргументи проти смертної кари засновані на позиціях гуманності та найвищої цінності людського життя порівняно з іншими суспільними благами, на можливості судової помилки та засудженні невинної особи, що є непоправним злом, а також на тому доводі, що смертна кара є досить впливовим та сильним репресивним засобом у країнах із недемократичним правовим та державно-політичним режимом [6].

Однак все ж таки, спираючись на Конституційні положення, сьогодні в країні, де невстановлений такий вид покарання, як смертна кара, не коректно застосовувати даний термін у Кримінально-виконавчому кодексі, так як такого виду покарання в державі немає. Смертна кара вже є пережитком Радянського Союзу, що не є актуальним в нашій державі.

Таким чином, доцільно внести відповідні зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України та виключити термін «смертна кара» з вживання.

Список використаних джерел

1. Уголовное право. Общая часть: учебник для вузов. / ответств. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. – М. : Издат. группа НОРМА-ИНФРА М., 1999. – 516 с.
2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального, Виправно-трудоного кодексів України: Закон України станом на 19 листопада 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2000. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1483-14>
3. Кримінально-виконавчий кодекс : станом на 5 бер. 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ станом на 1 червня 2010 р. [Електронний ресурс] / Рада Європи. – 1950 – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Конституція України; Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 р.: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с.
6. Филарет (Вахромеев) Митрополит. Тезисы о смертной казни // Из архива Митрополита Филарета (Вахромеева). – Минск : Белорусский Экзархат, 1996. – № 2. – С. 77–78.
7. Кримінально кодекс України: станом на 5 квітня 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. [Електронний ресурс]– Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Науковий керівник: **Гуренко Дмитро Юрійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Рудич Лілія Іванівна,

студентка 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ З ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ

Враховуючи надзвичайну важливість суспільних відносин щодо охорони соціальних прав людини, що закріплені Конституцією України, а відповідно й потребу їх підвищеного правового захисту, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) був поповнений нормами, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення права на охорону здоров'я й належну медичну допомогу. Зокрема, це ст. 143 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

Порядок трансплантації органів або тканин людини встановлено як міжнародно-правовими документами, так і нормативними актами вітчизняного законодавства. Серед міжнародно-правових документів це Декларація щодо трансплантації людських органів 1987 р. [1, с. 395–396], Сіднейська декларація щодо смерті 1967 р. [2, с. 16], Резолюція про приведення у відповідність законодавств країн-учасниць з питань вилучення, пересадки і трансплантації матеріалів організму людини 1978 р. [2, с. 102–105], Положення про торгівлю живими органами 1985 р. [1, с. 396–397] та ін.

Національне законодавство щодо трансплантації органів і тканин людини складають: Основи законодавства України про охорону здоров'я від 10 листопада 1992 р. [3], Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р. [4], Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» від 25 вересня 2000 р. № 226 [5], Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Положення про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин» від 11 грудня 2006 р. № 812 [6] та відомчі нормативні акти щодо констатації смерті людини, переліку органів людини, які дозволено вилучати в донора-трупа.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» (далі Закон) трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятого в людини чи тварини.

Питання правомірності трансплантації в науковій юридичній літературі розглядається неоднозначно. з точки зору Н. С. Малеїна, ризик при проведенні подібного дослідження правомірний, якщо допускається законом на підставі наукової обґрунтованості дослідження та за згодою хворого чи його законних представників, хоча як виняток це можливо і без відповідної

згоди [7, с. 38–39]. Інші науковці вважають, що для правомірності трансплантації достатньо лише згоди потерпілого як обставини, що виключає кримінальну відповідальність; деякі пропонують ввести термін «крайня клінічна необхідність».

Чому ж вилучення анатомічних матеріалів людини так приваблює злочинців? Перш за все, це всевітня проблема їх дефіциту, яка й робить злочинну діяльність високоприбутковою. Попит стабільно перевищує пропозиції, що призводить до спроб їх певним чином зрівняти, тому й виникає новий різновид нелегального бізнесу: торгівля людськими органами, що є одним із найприбутковіших. На сьогодні трансплантологія стала галуззю медицини і спричинила виникнення індустрії торгівлі донорськими органами. Потреба в органах зростає, у тому числі для злочинних організацій. Потенційних донорів із країн третього світу викрадають з метою вилучення органів, а іноді позбавляють життя заради органів. Населення економічно слабо розвинутих країн перебуває в таких умовах, за яких продає власні органи майже задарма. Формуються нелегальні ринки трансплантатів [8, с. 43]. Злочини у сфері трансплантації, без перебільшення, можна назвати сучасним кримінальним феноменом [9, с. 73].

Однак найближчим часом людство не зможе відмовитися від трансплантації, тому що це один із найефективніших методів лікування. Враховуючи велику кількість зловживань у цій сфері, держава повинна застосовувати весь правовий арсенал боротьби з такими протизаконними діями. Керуючись постулатом, що життя людини, її здоров'я не можуть мати грошового еквівалента, КК України (ст. 143) передбачено відповідальність за такі форми злочинних посягань на тілесну недоторканність:

- 1) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини;
- 2) вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації;
- 3) незаконна торгівля органами або тканинами людини;
- 4) участь у транснаціональних організаціях, які займаються вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів чи тканин з метою їх трансплантації або незаконною торгівлею органами людини.

Норма ч. 1 ст. 143 КК України є бланкетною, тобто такою, що відсилає до інших нормативних актів для з'ясування порядку трансплантації органів або тканин людини. Згідно зі ст. 47 «Основ законодавства

України про охорону здоров'я» застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів здійснюється у визначеному законодавством порядку. У цьому правовому документі наводяться певні умови, за наявності яких можливе застосування трансплантації: а) згода донора і реципієнта або згода їх законних представників на проведення трансплантації; б) якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів; в) завдана при трансплантації шкода донорові є меншою, ніж та, що загрожує реципієнту.

У статті 6 Закону також міститься перелік умов, при дотриманні яких можна застосовувати такий метод лікування, як трансплантація: а) наявність медичних показань щодо необхідності трансплантації; б) згода об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта на трансплантацію; в) якщо усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе.

Виникає питання: чи наведені умови є частиною встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини? На нього потрібно відповісти однозначно, бо саме від цього залежить, чи буде наставати кримінальна відповідальність за порушення зазначених умов для проведення трансплантації. Якщо відповісти позитивно, виникає інше питання: чому законодавець окремо визначає умови застосування трансплантації та окремо порядок їх застосування? Тобто наявна колізія між нормативними актами, які регулюють порядок трансплантації, і ст. 143 КК України.

Вирішення потребує і проблема узгодженості наведених вище нормативних актів, де умови

порядку проведення трансплантації суттєво відрізняються. Зокрема, в Основах законодавства України про охорону здоров'я однією з умов зазначено: (б) якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів. У Законі цю умову визначено інакше: (в) якщо усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе. У першому випадку законодавство вимагає від медичних працівників, перш ніж застосовувати трансплантацію, попередньо спробувати інші засоби й методи для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я; у другому – ставить перед медичними працівниками вимогу, перш ніж застосовувати трансплантацію, дійти висновку про непридатність (неможливість) інших методів лікування. Якщо сам законодавець неоднотипно закріпив ці умови, то працівникові правоохоронного органу досить важко визначитися з тим, чи містить учинене медичним працівником діяння склад злочину і чи є підстави для притягнення його до кримінальної відповідальності.

Така неузгодженість нормативних актів щодо трансплантації органів і тканин людини і законодавства в галузі охорони здоров'я пов'язана з тим, що медичне законодавство не систематизовано в одному законодавчому акті. А це можна було б зробити шляхом прийняття Медичного кодексу України, який би об'єднав численний нормативний матеріал усього медичного законодавства в єдиний акт і усунув колізієні питання проаналізованих вище нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Медичне право України : зб. нормат.-прав. актів / упоряд. і наук. ред. Н. Б. Болотіна. – К. : Ін Юре, 2001. – 410 с.
2. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций / Болгар. психиатрич. асоциация ; Асоциация психиатров Украины ; под. общ. ред. Б. Бояджиева. – К. : Сфера, 1998. – 121 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
5. Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації : МОЗ України. Наказ. Інструкція від 25.09.2000 р. № 226 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 41.
6. Про затвердження Положення про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин : МОЗ України. Наказ. Положення від 11.12.2006 р. № 812 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52.
7. Малейн Н. С. Право на медицинский эксперимент / Н. С. Малейн // Сов. государство и право. – 1975. – № 11. – С. 38–39.
8. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність : світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення) / В. І. Антипов. – Вінниця : ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
9. Мислива О. О. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері трансплантації / О. О. Мислива // Слідча діяльність : проблеми теорії та практики : матеріали наук.-практ. конф. та круглого столу (м. Дніпропетровськ, 22–26 трав. 2008 р.). – Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 645 с.

Науковий керівник: **Заславська Марина Георгіївна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Савіна Надія Сергіївна,

студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ

Злочини проти довкілля передбачені розділом VIII Кримінального кодексу України. Цей розділ вміщує 21 статтю (ст. ст. 236-254). Безпосередніми об'єктами цих злочинів виступають екологічна безпека, що стосується дотримання екологічних норм і стандартів у сфері навколишнього природного середовища, а також екологічна безпека як на окремих територіях, так і щодо окремих видів природних об'єктів (землі, водних об'єктів, рослинного та тваринного світу). Додатковими безпосередніми об'єктами можуть виступати життя та здоров'я особи, право власності, безпека тощо.

Нам відомо, що значна частина злочинів має матеріальний склад. Злочини проти довкілля також характеризуються тим, що для їх визнання необхідна наявність наслідків.

Суб'єктивна сторона полягає в умисній або необережній вині щодо здійснення суспільно небезпечного діяння і необережності стосовно настання суспільно небезпечних наслідків [1, с. 324].

Більшість статей, що передбачають відповідальність за злочини проти довкілля, є бланкетною. У зв'язку з цим необхідно визначити, якими спеціальними нормативно-правовими актами регулюються ці правовідносини. Так, відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, охорону атмосферного повітря, охорону та використання рослинного та тваринного світу та іншим спеціальним законодавством. Під час розслідування екологічних злочинів необхідно враховувати низку важливих положень, що містяться в законах України «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку».

Розглядаючи питання практичного застосування законодавства щодо екологічних злочинів, виявляється, що кримінальне законодавство стикається з адміністративним. При аналізі норм Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) стає ясно, що різниця полягає у тому, що у чинному КК України законодавець вирішив окреслену проблему шляхом наявності матеріальних складів злочину, тобто вони вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, таких як загибель людей чи спричинення значної шкоди здоров'ю. Натомість у КУпАП немає норми тільки щодо накладання штрафу, але ж злочини, передбачені кодексом, також

несуть суспільну небезпеку, питання лише у шкідливості [2, с. 245].

Вирішуючи питання про відкриття кримінального провадження, необхідно враховувати, що ці злочини вважаються закінченими з моменту забруднення водойм, водних джерел та підземних вод неочищеними стічними водами, викидами та відходами промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств, установ, організацій за умови, що це забруднення створювало реальну можливість заподіяння шкоди здоров'ю людей або сільськогосподарському виробництву чи рибним запасам. Аналогічно вирішується питання щодо випадків забруднення атмосферного повітря шкідливими для здоров'я людей відходами промислового виробництва.

У цьому контексті слід додати, що при вирішенні питання про достатність підстав для відкриття кримінального провадження та під час розслідування необхідно мати спеціальні знання щодо стандартів якості навколишнього природного середовища. Екологічні стандарти встановлюють гранично допустимі нормативи шкідливого антропогенного впливу на навколишнє середовище, перевищення яких створює загрозу збереженню оптимальних умов існування людини та її зовнішнього оточення.

На даний час всі елементи навколишнього середовища поставлені під кримінально-правову охорону від різноманітних дій, що завдали їм великої шкоди. Водночас із розширенням кола природних об'єктів, що охороняються кримінальним законом, було доцільно значно звужити сферу кримінальної відповідальності введенням додаткових критеріїв (підстав) криміналізації. Насамперед маються на увазі критерії, що стосуються наслідків екологічних посягань. Більшість складів цих злочинів сконструйована як матеріальні, тобто передбачає заподіяння реальної шкоди тим чи іншим природним об'єктам, здоров'ю і життя людей тощо. У випадках, коли таку шкоду важко визначити кількісно, треба використовувати оціночні поняття: «велика шкода» та «інші тяжкі наслідки». Інколи характер шкоди можна визначити, виходячи з особливих властивостей предмета посягання, скажімо, рідкісні тварини, занесені до Червоної книги. При деяких посяганнях на природу встановити, а тим більше довести, розмір заподіяної шкоди дуже важко або навіть неможливо. Наприклад, забруднення моря шкідливими речовинами може завдати шкоди різним видам живих організмів, здоров'ю людей, зіпсувати пляжі та інші місця відпочинку [3, с. 315].

Частина цієї шкоди може проявитися відразу, частина – через певні проміжки часу і зовсім в іншому місці. У подібних випадках як критерій криміналізації треба брати не розмір заподіяних збитків, а масштаб впливу на навколишнє середовище, який визначається кількістю шкідливих речовин, викинутих у море, річку, атмосферу.

Треба враховувати також критерій криміналізації його скоєння. Це такі діяння, як спосіб, знаряддя і засоби вчинення посягання на природу, та місце, час і обстановка даного посягання.

У процесі криміналізації екологічних деліктів не можна залишати поза увагою і ознаки, які характеризують особу правопорушника, ступінь її розуміння кримінальної відповідальності як крайньої міри, що застосовується тоді, коли інші заходи впливу не досягають успіху.

Особистими ознаками, що підтверджують суспільну небезпеку правопорушника, є вчинення екологічного злочину після застосування за такі дії адміністративного стягнення, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища і раніше засудженими за аналогічні злочини.

Нарешті, при криміналізації тих чи інших посягань на природні багатства потрібно спиратися на критерії,

що належать до суб'єктивної сторони діяння. У цьому плані варто чітко розмежувати умисні й необережні склади злочинів проти довкілля. Це дасть змогу не лише усунути розбіжності у трактуванні суб'єктивної сторони окремих діянь, а й установити для необережних посягань вужчі рамки криміналізації та більш м'які санкції.

Екологічна злочинність в Україні характеризується постійним зростанням і високою латентністю, що теж залишається не вирішеною проблемою. Рівень латентності цих злочинів сягає 95%. Це пояснюється недоліками в діяльності природоохоронних органів та судів [4, с. 299].

Не кращим чином на стан екологічної злочинності позначаються недоліки у застосуванні кримінального законодавства. Зокрема, не забезпечується принцип невідворотності відповідальності за екологічні злочини, не виявляються всі особи, причетні до їх вчинення, внаслідок чого лишаються безкарними організатори і пособники. Непоодинокі факти призначення м'яких покарань злісним порушникам, неправильної кваліфікації їх дій. Не у всіх необхідних випадках конфіскуються знаряддя злочину та відшкодовуються заподіяні збитки.

Список використаних джерел

1. Бажанов М. І. КПУ – спеціальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. – 2-е вид., доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
2. Кузнецов В. О. Кримінальне право України (повний курс у схемах і таблицях): навчальний посібник / В. О. Кузнецов, В. К. Гіжевський. – К.: Кондор, 2005. – 459 с.
3. Дьомін Ю. М. Кримінальне право України: (у питаннях і відповідях) / Ю. М. Дьомін, С. О. Юлдашев. – К.: Мауп, 2005. – 340 с.
4. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина / С. І. Селецький. – К.: ЦУЛ. 2008. – 496 с.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Садова Євгенія Сергіївна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Конституція України проголошує людину, її честь, гідність, особисту недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю. Цим держава визнає за собою обов'язок утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Найбільш суворим видом юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини є кримінальна відповідальність. У кримінальному праві нашої держави, як і в багатьох інших, основна маса норм встановлює обов'язок особи понести покарання за вчинений злочин.

Проте існує низка норм, що встановлюють обов'язок або право держави звільнити особу, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності або покарання, або ж пом'якшити таке покарання. Тим паче, що світовий досвід переконує у тому, що одними лише суворими покараннями неможливо досягти зниження чисельності вчинених злочинів та забезпечити їх повне розкриття.

Правильна кваліфікація злочинів має важливе теоретичне та практичне значення у правозастосуванні. Жодна інша правозастосовна діяльність не вимагає врахування такої кількості конкретних обставин вчинення протиправного діяння, такого досконалого знання законодавства, що передбачає відповідальність за його вчинення, та слідчо-прокурорської і судової практики. Проблеми, пов'язані з кваліфікацією умисних вбивств, завжди привертала увагу науковців. Адже вбивство було і залишається найбільш небезпечним та, на жаль, поширеним злочином, який посягає на найдорожче – невід'ємне право на життя.

Тому доцільно звернути увагу на один із видів класифікації за ступенем суспільної небезпечності злочинів проти життя, склад яких характеризується пом'якшувальними обставинами, тобто обставинами, які значною мірою знижують суспільну небезпечність і караність даного виду. В науці його називають злочином із привілейованим складом [1, с. 134]. До таких суспільно небезпечних діянь відносять ті, що передбачені ст. 116 Кримінального кодексу України (далі – КК) (Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання), ст. 117 КК (Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), ст. 118 КК (Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця). Ст. 66 КК визначає невиключний перелік обставин, які пом'якшують покарання. Їх слід відмежовувати від тих, що передбачені статтями Особливої частини Кримінального кодексу, оскільки при кваліфікації таких злочинів суд не може ще раз врахувати пом'якшуючі обставини, передбачені ст. 66 КК.

У даних тезах пропонуємо звернути увагу на кримінально-правову характеристику та правильну

кваліфікацію злочину, передбаченого ст. 116 КК, що тягне за собою відповідальність за вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання. Цей злочин належить до привілейованих, менш небезпечних видів злочинів проти особи через провокуючу протиправну поведінку потерпілого та викликаний нею стан сильного душевного хвилювання.

Стан сильного душевного хвилювання або фізіологічний афект характеризується як емоційний спалах високого ступеня. Він виводить психіку людини зі звичайного стану, гальмує свідому інтелектуальну діяльність, ускладнює самоконтроль та порушує мотивацію, позбавляє людину можливості впевнено, чітко і всебічно оцінити наслідки своєї поведінки. У стані афекту здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій, а також можливість керувати ними значною мірою знижені, що дає підстави для визнання вчиненого в такому стані злочину менш суспільно небезпечним, ніж злочин, вчинений при спокійному стані психіки.

Зазвичай про стан афекту говорять як про стан гніву, сильного роздратування, потрясіння тощо [2, с. 254].

Але ж незважаючи на наведене визначення стану сильного душевного хвилювання, законодавчого його визначення не існує, тому вважаємо доцільним закріпити дане визначення законодавчо для подальшого виключення суб'єктивізму службових осіб при кваліфікації, розслідуванні злочинів, а також при призначенні покарання.

Для з'ясування, чи вчинено вбивство саме в стані сильного душевного хвилювання, необхідне проведення психолого-психіатричної експертизи [3].

Убивство в стані сильного душевного хвилювання визнається вчиненим за обставин, що пом'якшують покарання, лише за наявності певних умов:

1) сильне душевне хвилювання й умисел на вбивство мають виникнути раптово;

2) вони мають бути викликані протизаконним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою з боку потерпілого.

Проміжок часу між провокуючою поведінкою потерпілого, яка викликала стан сильного душевного хвилювання, та вбивством, як правило, незначний але різний у кожному випадку [4, с. 253].

Перелік підстав виникнення стану сильного душевного хвилювання в ст. 116 КК є вичерпним: протизаконне насильство, систематичне знущання та тяжка образа. Наявність лише цих приводів виникнення

сильного душевного хвилювання дає підстави для кваліфікації дій винного за ст. 116 КК України.

Можливо, це є недоліком законодавства, оскільки залишились неохопленими деякі інші протиправні дії, які могли б пом'якшити відповідальність, за умови спричинення у відповідь на них вбивства у стані сильного душевного хвилювання. До них можна віднести такі акти поведінки, які хоча і не є насильством, знущанням або образою, однак характеризуються грубим порушенням прав і законних інтересів винного або інших осіб. Це може бути зухвале, грубе самоуправство, шантаж – погроза розголосити відомості, які компрометують винного або його близьких, відмова від виконання службових обов'язків, наклеп, пошкодження чи знищення майна, зловживання службовим становищем, неповернення боргу тощо, адже кожна особа реагує на такі дії залежно від своїх психологічних особливостей.

Отже, при кваліфікації дій особи за ст. 116 КК України та доведенні її вини у вчиненні інкримінованого злочину слід оцінювати в сукупності всі

докази: висновок судово-психіатричної експертизи, свідчення очевидців злочину, інших свідків тощо. Крім того, обов'язково враховувати інші обставини справи: підстави виникнення стану сильного душевного хвилювання, наявність конкретного протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи, проміжок часу між діями, що викликали афект, і вбивством, поведінку винного і потерпілого як до вчинення, так і після вчинення злочину тощо.

Таким чином, посилання ж лише на висновок експертизи як на основний доказ вини у вчиненні злочину в стані сильного душевного хвилювання, ігнорування інших доказів, неврахування всіх обставин справи в їх сукупності нерідко стають підставами скасування або зміни судових рішень у кримінальних справах цієї категорії.

Проблема кваліфікації афектованого вбивства багато в чому полягає у правильному відмежуванні складу цього злочину від інших складів злочинів та в правильній оцінці доказів.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Особлива частина : підручн. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.–Харків, 2010. – 456 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, проф. В. В. Сташиса, проф. В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2005. – 544 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>
4. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання як обставина, що пом'якшує покарання / О. В. Авраменко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1. – С. 250–261.

Науковий керівник: **Хашев Вадим Георгійович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпропетровськ, Україна

Одержано 15.04.2015

Сердюк Олександра Анатоліївна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ ЗЛОЧИНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ПІДСТАВОЮ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Звільнення особи від кримінальної відповідальності є одним із найбільш дієвих механізмів вирішення кримінально-правових конфліктів, санкціонованих державою.

У вітчизняному кримінальному законодавстві тривалий час поряд із положеннями про стадії вчинення злочину законодавець розміщує положення, які стосуються інституту добровільної відмови від учинення злочину. Ще у XIX столітті М. С. Таганцев обґрунтував необхідність існування положень про добровільну відмову, які виключають кримінальну відповідальність особи, незалежно від наявності в її діяннях складу незакінченого злочину тим, що держава зацікавлена стимулювати почуття каяття, жалю, які при добровільній відмові, як правило, є домінуючими мотивами припинення вчинення злочину. Адже від застосування щодо винної особи покарання держава в результаті очікує вияву таких же мотивів, які зумовлюватимуть подальшу законослухняну поведінку особи. Отже, вважає вчений, можна стверджувати, що особа, яка з власної волі припинила подальше вчинення злочину, не становить суспільної небезпеки і не потребує застосування заходів кримінальної відповідальності [1, с. 558].

Чинне кримінальне законодавство України містить низку норм, які передбачають повну відмову від застосування державного примусу щодо осіб, які вчинили злочини, дозволяючи, іноді навіть зобов'язуючи звільнити їх від кримінальної відповідальності а в деяких випадках – взагалі виключати кримінальну відповідальність.

Необхідно зазначити, що за загальним правилом при виключенні кримінальної відповідальності в діях особи відсутній склад злочину, в тому числі й готування, а при звільненні від такої відповідальності вчинення саме такого злочину є обов'язковою передумовою звільнення [2, с. 8]. В першому випадку особа не підлягає кримінальній відповідальності. В другому – особа підлягає кримінальній відповідальності, проте може бути за певних умов звільнена від неї.

Одним з таких випадків є добровільна відмова при незакінченому злочині, якою відповідно до ст. 17 Кримінального кодексу України (далі – КК) є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

В КК України добровільна відмова вважається підставою виключення кримінальної відповідальності і не лише тому, що вона не включена до відповідного розділу Загальної частини – є багато прикладів, коли норми про звільнення від кримінальної відповідаль-

ності знаходяться в інших розділах, – а тому що зі змісту ч. 2 ст. 17 КК чітко видно, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, *не підлягає* кримінальній відповідальності, за винятком випадку, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. В усіх нормах саме про звільнення від кримінальної відповідальності використовується оборот «Звільняється від кримінальної відповідальності...».

Але в теорії кримінального права досі не припиняються дискусії щодо того, чи не є добровільна відмова при незакінченому злочині за своєю природою підставою звільнення від кримінальної відповідальності, а не її виключення.

В ході основної дискусії вченими висловлювалися різні міркування, навіть при формулюванні різних понять добровільної відмови, пояснення її правової природи. Так, А. О. Пінаєв зазначає, що добровільна відмова є тим інститутом, який спрямований на захист об'єктів кримінально-правової охорони, а саме засобом профілактики злочинності. Адже цією нормою законодавець ніби звертається до осіб, які готують злочин або вже розпочали посягання, з пропозицією: відмовтесь від доведення злочину до кінця і до вас не буде жодних претензій, кримінальній відповідальності не підлягатимете [3, с. 221–222].

Добровільна відмова, за думкою більшості вчених, характеризується такими ознаками: добровільність, усвідомлення можливості доведення злочину до кінця й остаточність. Деякі виділяють тільки дві ознаки: добровільність і остаточність припинення злочину. Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця при цьому відносять до добровільності [4, с. 6].

Отже наявність будь-якого складу злочину в діях особи більшість вчених відкидає. Наприклад, обґрунтовуючи виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові, М. І. Бажанов зазначає, що факт відмови сам собою свідчить про зникнення суспільної небезпеки й особи, і вчиненого нею до відмови діяння, крім того, у таких випадках у вчиненому особою діянні відсутній склад злочину [5, с. 755]. Також, О. О. Дудоров вважає за необхідне наголосити на некоректності вказівки на те, що у поведінці особи, яка надалі добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця, існує склад незакінченого злочину. Вчений приходить до висновку, що через принципову різницю у причинах завершеності (припинення) протиправної поведінки незакінчений злочин і добровільна відмова – поняття-антиподи, які мають виключати одне одного. Тому добровільна відмова має відбутись

до моменту наявності у поведінці особи і закінченого, і незакінченого злочину [6, с. 453].

Але все ж таки є вчені, які притримуються іншої думки та вважають, що в діяннях особи до добровільної відмови є склад незакінченого злочину, який є формальною підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Так, зокрема, на думку Н. В. Маслак, законодавчі визначення в ст. 17 КК України про те, що добровільна відмова можлива на стадії готування та замаху на злочин, а також про те, що добровільною відмовою співучасників відповідно до ч. 2 ст. 31 КК України визнається своєчасне повідомлення про злочин, що готується або вчиняється, дозволяють дійти висновку, що до добровільної відмови суб'єкт вчиняє діяння, яке містить склад готування чи замаху [7, с. 143–144]. з огляду на це дослідниця підтримує думку Ю. В. Бауліна про те, що у випадку добровільної відмови необхідно говорити про самостійний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який має специфічні передумову та підставу [8, с. 87–107].

Думку про те, що при добровільній відмові відбувається саме звільнення особи від кримінальної відповідальності, а не виключення її, висловлювали ще в дореволюційній кримінально-правовій теорії. М. С. Таганцев, зокрема, зазначав: «те, що було, не можна зробити таким, що не було» [9, с. 334, 335].

Були і інші висловлювання, як на підтримку так і проти різних думок. Так, Д. Е. Дядько [10, с. 7], В. Ф. Караулов [11, с. 43.], П. С. Матишевський [12, с. 162] та ін. наполягають на тому, що добровільна відмова виключає кримінальну відповідальність за дії, вчинені до добровільної відмови. Автори підручника [9, с. 334, 335], підтримуючи Ю. В. Бауліна, вважають, що така відмова служить підставою звільнення від відповідальності, і ніяк не її виключення. Водночас, Н. В. Маслак, яка як ми вже вказали, підтримує думку Ю. В. Бауліна, пропонує свій третій варіант, що законодавче положення, передбачене в ст. 17 КК України, про те, що при добровільній відмові особа не підлягає кримінальній відповідальності, може охоплювати і випадки звільнення від кримінальної відповідальності, і виключення такої відповідальності [7, с. 142–143]. Але, на наш погляд, ця точка зору не має відношення до предмету нашого розгляду, так же як і звільнення від кримінальної відповідальності в цьому випадку не має ніякого відношення до самої добровільної відмови і стосується іншого злочину – не того, який було не закінчено, а того, який був фактично закінчений при готуванні чи замаху.

Питання визнання добровільної відмови підставою звільнення від кримінальної відповідальності має не тільки теоретичний характер, але й велике прак-

тичне значення. Річ у тому, що у випадку, коли в діяннях особи відсутній склад злочину і вона не підлягає кримінальній відповідальності, кримінальне провадження щодо неї, відповідно до п. 2, ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України, підлягає закриттю, про що слідчий чи прокурор приймає постанову. Звільнення ж від кримінальної відповідальності відповідно до ст. 286 Кримінального процесуального кодексу України здійснюється виключно судом. Тобто з процесуальної точки зору процедура виключення кримінальної відповідальності спрощена, напевно, з метою більшої дієвості певних заохочувальних норм, зокрема, і при добровільній відмові.

Але чому при добровільній відмові при незакінченому злочині фактично питання про притягнення до кримінальної відповідальності вирішує слідчий чи прокурор, якщо правосуддя в Україні здійснюється лише судом, а готування чи замах залишаються злочином, хоча і незакінченим (ч. 2 ст. 13)? Тим більше, в деяких складах злочинів питання розмежування замаху і закінченого злочину вкрай неоднозначні. І чому особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності, повинна пройти набагато більш складну процедуру, хоча її злочин за суспільною небезпечністю може бути менш тяжким, ніж, наприклад, закінчений замах?

Викладене дозволяє зробити висновок, що до моменту добровільної відмови суб'єкт вчиняє діяння, яке містить склад готування чи замаху на злочин, тобто в його діянні наявна підстава кримінальної відповідальності встановлення та прийняття рішення за якою повинен здійснювати тільки суд. Тому добровільна відмова при готуванні чи замаху на злочин служить підставою саме звільнення особи від кримінальної відповідальності, а не виключення такої відповідальності.

З огляду на це, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 17 КК та викласти її в такій редакції: «2. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, звільняється від кримінальної відповідальності, крім випадку, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину». А для більшої ясності можна передбачити це положення в окремій статті «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з добровільною відмовою при незакінченому злочині» в розділі IX Загальної частини КК. Передумовою звільнення від кримінальної відповідальності в такому випадку буде вчинення готування або замаху на злочин, а підставою – їх остаточне припинення особою за своєю волею, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Список використаних джерел

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Т. 1 / Н. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – 800 с.
2. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : монография / С. Г. Келина. – М. : Наука, 1974. – 231 с.
3. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть / А. А. Пинаев. – Х. : Харьков юридический, 2005. – 664 с.
4. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова при співучасті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Гродецький ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 20 с.
5. Бажанов М. И. Избранные труды / М. Бажанов ; сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитоновна, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2012. – 1244 с.

6. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
7. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину / Н. Маслак. – Х. : Право, 2010. – 232 с.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
9. Курс російського уголовного права. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 2001. – 767 с.
10. Дядько Д. Е. Добровольный отказ от совершения преступления по советскому уголовному праву : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. Е. Дядько. – Харьков, 1974. – 21 с.
11. Караулов В. Ф. Стадии совершения преступления : учеб. пособ. / В. Ф. Караулов. – М., 1982. – 59 с.
12. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закладів і ф-тів / П. С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 347 с.

Науковий керівник: **Пашнєв Дмитро Валентинович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 14.04.2015

Середа Катерина Михайлівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені
Петра Могили, Миколаїв, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Сьогодні, в умовах становлення правового демократичного суспільства питання боротьби із корисливою злочинністю залишається актуальним. Згідно з соціологічними дослідженнями, спостерігається тенденція швидкого зростання кількості вчинюваних корисливих злочинів. Це пов'язано, насамперед, зі складною політичною та економічною ситуацією, що, зокрема, викликало неймовірне зростання курсу долару. А це, в свою чергу, призвело до величезного підвищення цін на товари та послуги, сплату комунальних платежів та негативно відобразилося на житті пересічних громадян.

Дослідженню проблем корисливої злочинності приділяло увагу чимало науковців: Ю. М. Антонян, В. О. Володимиров, В. В. Голіна, Б. М. Головін, С. О. Єлисеєв, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. І. Литвинов, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, Б. С. Никифоров, С. О. Солодовніков, В. В. Тищенко та ін.

Відповідно до Кримінального кодексу нашої держави, до найбільш вчинюваних корисливих злочинів необхідно віднести крадіжку, шахрайство, грабїж, розбій, вимагання [1]. Також доцільно провести поділ корисливої злочинності на насильницьку (грабїж, розбій) та ненасильницьку (крадіжки, шахрайства). Ці злочини становлять майже 90 % від усієї зареєстрованої злочинності проти власності та більше 50 % від всієї злочинності, що зареєстрована на території України [2, с. 124]. Все частіше жертвами крадіжок, грабїжів, розбоїв стають люди похилого віку, молодь та діти. Предметом посягання виступає будь-яка власність: гроші, технічні пристрої (телефони, смартфони, планшетні комп'ютери, mp3-плеєри), одяг, продукти харчування, інші особисті речі. Причому це робиться не тільки спонтанно – коли існує реальна можливість легкої наживи, – а й сплановано щодо конкретної особи у встановлений час. Також збільшилась кількість крадіжок із проникненням у житло. А це говорить про підвищення «професійного» рівня злочинців. Значно поширились випадки шахрайства, де шахраї, під виглядом продавців або інших осіб, які надають певні товари або послуги, беруть гроші наперед та просто зникають чи надають фіктивні послуги від неіснуючих фірм, укладають фальшиві договори (так зване «фіктивне представництво»). Набагато поширенішим стає продаж підробок за великі гроші. Зокрема, шахрайство дуже активно вчиняється через мережу Internet, що створює «сприятливі умови»: злочинця ніхто не бачить, а отже, йому легше ухилитись від відповідальності; є можливість поширювати будь-яку інформацію, щоб «підчепити» клієнта; відсутня відповідальність та контроль з боку державних органів.

З огляду на це, можна зазначити, що рівень професійності у скоєнні корисливої злочинності умовно можна поділити на три категорії: перша – злочинці-

аматори, які вчиняють переважно невеликі крадіжки, грабїжі, розбої без особливого планування; друга – злочинці (в тому числі групи осіб, за попередньою змовою), здатні на серйозні крадіжки, з можливістю проникнення у житло, а також грабїжі і розбої, та характеризуються плануванням злочину; третя – злочинці-професіонали (зазвичай групи осіб), які вчиняють різні шахрайства та вимагання, що говорить про «високий рівень» їх підготовки.

На думку науковців, портрет злочинця, який вчиняє корисливі злочини, можна визначити за такими критеріями: вік – неповнолітні (до 15 %); 18–24 роки до 30 % злодіїв, до 45 % грабїжників і розбійників; 25–39 років – 40 % злодіїв, 30–35 % – грабїжників та розбійників; освіта повна середня або базова середня – 60 %, професійна технічна або початкова чи відсутність будь-якої освіти – 20 %, близько 3 % – вища, так звані «інтелігенти та інтелектуали»; причина скоєння злочинів – втрата роботи (30 %), хвороба або смерть родича, народження дитини, вихід на пенсію, невплата заробітної плати, повернення з армії, недостатній розмір заробітної плати, бажання легкого збагачення; структура витрат існуючих доходів – близько 67 % бюджету сім'ї становлять витрати на їжу, дуже рідко – на одяг; рід занять – 70 % не працювали і не навчались, до 10 % – безробітні, до 7 % – учні або студенти навчальних закладів; відпочинок – близько 50 % працюючих мали відпустку, але провели її вдома, 10 % не мали відпустки, вважаючи за краще працювати й отримувати за це компенсацію, більшість не відвідували жодних місць відпочинку; судимість мали майже 30 % злодіїв, майже 40 % грабїжників і розбійників; пріоритети – якнайшвидше знайти нову роботу, будь-який зарібок, навіть тимчасовий, або піти «легким шляхом» в отриманні грошей; психічний стан при скоєнні злочину: до 10 % злодіїв, 20 % грабїжників і 30 % розбійників перебували у стані алкогольного сп'яніння [3, с. 120–122; 128–129].

На думку Б. М. Головіна, до причин та умов виникнення корисливої злочинності варто віднести: поширення інформації через ЗМІ про розкриття корупційних випадків за участю службових та посадових осіб, оприлюднення фактів розкрадання бюджетних коштів у великих розмірах; девальвація гривні, що викликало значний дефіцит власних коштів та неспроможність себе забезпечувати; зміна моральних засад суспільства – створення індустрії розваг, азартних ігор, вплив загальної розбещеності суспільства; суттєві відмінності у якості та умовах сільського і міського населення, відсутність роботи за місцем проживання; пропаганда ЗМІ у прагненні до «безтурботного» життя, що призводить до відхилень в уяві молоді про

забезпечене життя, небажання та неспроможність працювати в наявних умовах; відсутність дієвості запобіжних заходів правоохоронних органів, недостатня професійність та підготовка кадрів, низький рівень матеріального та технічного забезпечення, а також корупція серед працівників правоохоронних органів [4, с. 122–123].

У запобіганні корисливим злочинам з боку держави необхідно виділити два напрями заходів: загально-соціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання. До першого напрямку можна віднести: створення можливостей для розвитку підприємництва (малий та середній бізнес); «кадровий переворот» – зміни у складі працівників, виключення проявів корупції, привласнення та розкрадання грошей, підвищення рівня професійності, впровадження суворішої відповідальності за недотримання цих вимог; проведення глобальних реформ у економічній, освітній, культурній, медичній сферах; відновлення моральних засад суспільства та прив'язування їх до молоді, відновлення втраченої довіри до народу; впровадження змін на селі – створення робочих місць, покращення умов для життя; створення умов для формування у суспільства нетерпимості до будь-яких проявів незаконного збагачення. До другого напрямку належать: зниження кількості латентних злочинів та підвищення рівня розкриття злочинів за рахунок реформування кадрової політики; проведення профілактичної роботи з населенням щодо способів і методів, які використовують суб'єкти злочинів, та особами, які вже стали жертвами злочинів; створення національної бази даних цього типу злочинності, а також лідерів злочинних груп, рецидивістів та «професійних злочинців»; створення умов для придбання технічних засобів, що допоможуть захистити майно та речі громадян; забезпечення безпеки населення у громадських місцях та автошляхах; покращення житлових умов – встановлення освітлення на прибудинкових територіях; періодичне патрулювання потенційно

небезпечних місць органами внутрішніх справ; зменшення використання готівкових коштів та пріоритет у безготівкових розрахунках; оперативне реагування на злочинне посягання та втручання компетентних органів та створення нових структурних одиниць з боротьби з корисливою злочинністю [4, с. 124; 5, с. 295].

Для того щоб зменшити ризики стати жертвою корисливих злочинів та зменшити рівень такої злочинності загалом, доцільно дотримуватися деяких рекомендацій: не виходити за межі своєї оселі після 9 години вечора – впровадження комендантської години; бути більш уважним до своїх особистих речей та не залишати їх без нагляду, створюючи при цьому сприятливі ситуації для скоєння злочинів; не доставати та не показувати свої особисті речі в місцях великого скупчення людей (у транспорті, підземному переході, на вулиці); звертати увагу на підозрілих осіб та вчасно реагувати на їхні дії, не бути байдужими до майна інших осіб, які можуть стати жертвами злочину, та повідомити їх про це; не повідомляти сторонніх осіб про наявність цінних речей чи майно або принаймні не вказувати їх деталі.

Отже, в умовах, що склалися у нашій країні, цілком природним є те, що значна частина громадян шукає нових шляхів до збагачення, нехай і незаконним шляхом. Щоб зменшити кількість таких злочинів, держава має створити сприятливі умови для того, щоб кожен міг навчатися, а потім працювати за фахом; розвивати малий та середній бізнес в умовах «здорової» конкуренції; а також забезпечувати безпеку життя людей та вчасно реагувати на звернення від потерпілих осіб. А громадяни, в свою чергу, мають дотримуватися низки вимог, що допоможуть їм зменшити ризики стати жертвами злочину: бути обачними у використанні особистих речей; мінімізувати пересування у вечірній час та вночі; вчасно реагувати на підозрілі дії з боку інших осіб. І тільки за таких умов можлива зміна показників злочинності на краще.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія / О. М. Литвак. – К. : Атіка, 2004. – 304 с.
3. Головкін Б. М. Корислива злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін. – Режим доступу : http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2013/Golovkin_2011.pdf – Назва з екрану.
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – 320 с.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Старушкіна Тетяна Олегівна,
студентка 4-го курсу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв,
Україна

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Упродовж тривало часу міжнародні організації проголошують насилля серйозним порушенням прав людини та тяжким злочином. У 1948 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, що закріпила основні принципи міжнародного права. Стаття 4 Декларації зазначає: « Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство й работоргівля забороняються у всіх їх видах» [1].

Проте в реальному житті одна з найтяжчих форм насилля – торгівля людьми (сучасна форма рабства) – часто залишається безкарною і, навіть, непізною. Найчастіше жертвами торгівлі людьми стають найбільш уразливі члени суспільства, такі як діти та жінки. Однак ця проблема не обходить і чоловіків, згідно зі статистикою, приблизно 20% всіх жертв торгівлі людьми – чоловічої статі. Подібно і до інших злочинів рабство має глобальні наслідки. Діяльність работорговців дуже схожа за масштабом та метою на діяльність терористів та продавців наркотичних засобів, які мають розгалужену мережу міжнародних зв'язків.

На ХХ конгресі ООН 2000 р. зазначено, що торгівля людьми — це ринок, котрий найшвидше розвивається у світі і включає три основні компоненти: незаконний ввіз іноземців, сексуальне рабство жінок і дітей та економічне рабство у всіх його формах. Складно виділити домінуючі фактори, якими детермінується торгівля людьми, тому що всі вони є взаємозалежними. Ефективна протидія цьому негативному явищу можлива тільки в разі використання комплексного підходу, що включає кримінально-правові, кримінально-процесуальні та соціально-економічні заходи [2].

Представництво МОМ в Україні надає допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, з 2000 р. Із січня 2000 р. по грудень 2014 р. 10,945 постраждалих осіб отримали комплексну реінтеграційну допомогу, у тому числі юридичну, медичну, психологічну, фінансову, освітню та інші види допомоги залежно від індивідуальних потреб.

На думку М. Ю. Буряк, торгівля людьми – багатогранне явище, що розвивається, набуває нових форм і змінюється разом з економічною, культурною, політичною глобалізацією і трудовою мобільністю, науково-технічним прогресом, бідністю, економічними і політичними змінами, акумуляцією, ескалацією злочинності, політичною корупцією [3].

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948р.: Офіц. вид-ня. – К., 2010.
2. Книга М. М. Фактори, що детермінують транснаціональні злочини у сфері торгівлі людьми / М. М. Книга // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю: тези доп. Міжнар. наук-те-

Говорячи про організацію боротьби з торгівлею людьми, перш за все необхідно зазначити, що майже кожна країна має у своєму кримінальному законодавстві юридичні норми, відповідно до яких настає кримінальна відповідальність за дане діяння. Не є винятком і Україна, згідно зі ст. 149 Кримінального кодексу України: торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або удержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи [4].

Боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності [5].

Торгівля людьми – це недопустиме суспільне явище, якому необхідно рішуче протидіяти. Боротьба з ним вимагає вироблення ефективних методів як на державних, так і на міжнародних рівнях.

Незважаючи на докладання певних зусиль із боку органів державної влади України в напрямі протидії торгівлі людьми – криміналізацію цього злочину в національному законодавстві, прийняття та виконання Програми запобігання торгівлі жінками та дітьми, Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року, ратифікацію міжнародних договорів, укладання двосторонніх та багатосторонніх угод, активізацію міжнародного співробітництва України, організацію та проведення інформаційних кампаній, відкриття реабілітаційних центрів для потерпілих від торгівлі людьми, налагодження активної співпраці з міжнародними та неурядовими організаціями, проблема торгівлі людьми залишається актуальною, а це негативне явище, на жаль, має стійкі тенденції до поширення.

Підсумовуючи, додамо, що ситуація щодо стану й динаміки злочинності у сфері торгівлі людьми є загрозливою, вимагає рішучих заходів протидії, особливо це стосується вчинення злочинів організованою групою чи злочинною організацією із міжрегіональними або міжнародними зв'язками. Вважаємо, що також вимагає перегляду криміналізація норм, пов'язаних із торгівлею людьми.

ор. конф. (Київ, 24 березня 2010 р.) / редкол.: М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу-
жа [та ін.] – К. : КнУВС, 2010. – С. 97–99.

3. Буряк М. Ю. Торгівля людьми і боротьба з нею: монографія / М. Ю. Буряк. – Владивосток, 2006. – С. 114–115.
4. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ / А. Топчій. – К. : К.І.С., 2008. – 99 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.: Офіц. вид-ня. – К., 2014. – С. 97–98.
6. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739 VI. // Вісник Верховної Ради України. – 2014. – №12. – С. 12. – Ст. 1

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

Сухарева Наталя Олександрівна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-КАРАНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Вже багато років у сучасному суспільстві є досить актуальною проблема насильства в сім'ї. Негативні емоції і почуття жертв насильства в сім'ї призводять до розладів діяльності нервової системи, зниження опору організму різним захворюванням і погіршення стану здоров'я в цілому, до протиправних проявів. Особливо часто потерпають від негативного впливу насильства в сім'ї жінки і діти. Латентність насильницьких проявів у сімейно-побутовій сфері значно ускладнює виявлення та притягнення до відповідальності винних осіб і зменшує можливість захисту постраждалих від цього виду правопорушень [2, с. 78].

Соціально-економічна криза в Україні, розшарування населення за рівнем достатку, невпевненість у завтрашньому дні, погіршення матеріального становища – фактори, що сприяють зростанню напруженості у суспільстві. Внаслідок цього загострюється проблема насильства, від якого найбільше потерпають діти, підлітки, молодь. Статистичні дані свідчать, що найбільша кількість тяжких правопорушень проти особистості скоюються в сфері сімейно-побутових відносин, що обумовлює актуальність зазначеної теми.

За визначенням Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який Верховна Рада України ухвалила 2001 року, насильство в сім'ї – це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і заподіюють йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [1].

Проблему насильства досліджували у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні вчені: психологи І. Д. Бех, О. І. Захаров, О. Б. Орлов, О. О. Кочемірська, З. Фрейд, Е. Фромм, Е. Міллер, Л. Берковіц, М. Страус, Н. Блеклок), педагоги (Л. С. Нечепоренко, Н. Опухова, І. А. Хозраткулова, В. В. Радул), соціологи (А. А. Бесєдін, О. В. Бойко, В. М. Закірова, Р. Коллінз, Г. Паттерсон, Т. В. Шипунова), юристи (Е. І. Скакунов, В. А. Туляков) та ін. Насильство в сфері шлюбно-сімейних відносин у контексті конфліктології аналізували А. Я. Анцупов, А. Г. Здравомислов, А. М. Ніколаєвська, Л. А. Петровська, Т. М. Титаренко. Разом із тим питання, пов'язані з профілактикою насильства в сім'ї, залишилися й дотепер недостатньо дослідженими.

Кримінальним кодексом України встановлено відповідальність за суспільно небезпечне насильство, яке, як правило, виражається у формі психічного та фізичного насильства. Але можна виділити спеціальні види насильства, що застосовуються до осіб, які є членами сім'ї: сексуальне та економічне [3, с. 94].

Економічне насильство в сім'ї як злочин може мати такі форми: 1) ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь

іншого; 2) протидія законній господарській діяльності одного члена сім'ї з боку іншого або, навпаки, примушування члена сім'ї займатися певними видами діяльності; 3) злочинні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї; 4) злочинні діяння одного члена сім'ї по відношенню до майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на праві сумісної спільної власності; 5) порушення недоторканості житла; 6) зловживанні опікунськими правами. [3, с. 94–95]

Відповідальність за економічне насильство в сім'ї передбачає кримінальну відповідальність за такими статтями кримінального кодексу, як: 1) ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК); 2) ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків; 3) експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку (ст. 150 КК); 4) використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК); 5) примушування чи втягнення у заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг за плату шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу або обману (ст. 303 КК); 6) втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК); 7) крадіжка, тобто таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК); 8) грабїж, тобто відкрите викрадення чужого майна (ст. 186 КК); 9) розбій, тобто напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК); 10) шахрайство, тобто заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК); 11) умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ст. 194 КК) [4].

Психологічне насильство, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, тягне за собою відповідальність лише у рідкісних випадках. Як окремий, самостійний вид злочину психологічне насильство в сім'ї полягає у вчиненні погрози вбивством (ст. 129 КК) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху, або іншим загально небезпечним способом (ст. 195 КК). Зазначені погрози тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз. Психологічним насильством у сім'ї слід вважати також: 1) розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 КК); 2) використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК); 3) втягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяль-

ність (ст. 304 КК); 4) жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК) [4].

Сексуальне насильство в сім'ї може виявлятися в учиненні злочинів проти статевої недоторканості особи, а також злочинів проти громадської моральності. Так, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є зґвалтування, що тягне за собою відповідальність за статтею 152 КК, а насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом за наявності тих самих обставин – за статтею 153 КК. Стаття 154 КК встановлює відповідальність за примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально залежні [4].

Фізичне насильство в сім'ї може бути вчинене у вигляді злочинів проти життя, злочинів проти здоров'я, злочинів, які ставлять у небезпеку життя чи здоров'я члена сім'ї, та злочинів проти особистої волі. Злочини проти життя, до яких належать: умисне

вбивство (ч. 1 ст. 115 КК), умисне вбивство, вчинено в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) та умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК) та доведення до самогубства (ст. 120 КК), є тяжкими та особливо тяжкими злочинами, що можуть бути вчинені внаслідок насильства в сім'ї [4; 5, с. 66–70].

Вважаємо, що насильство в сім'ї залишається однією з основних проблем сьогодення, що не втрачає свою актуальність в українському суспільстві. з метою припинення поширення цього негативного явища та захисту людей, котрі потерпають від насильства в сім'ї, нормами адміністративного та кримінального законодавства передбачено основні засади відповідальності за вчинення даних протиправних дій. Отже, проблема насильства в сім'ї має різні аспекти і має вирішуватися органами державного управління.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 609-V від 07.02.2007) // ВВР. – 2007. – № 15, ст. 194; № 599-VI від 25.09.2008, ВВР. – 2009. – № 13, ст. 153.
2. Блага А. Б. Можливості методу контент-аналізу преси при дослідженні проблеми насильства в сім'ї стосовно неповнолітніх / А. Б. Блага // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 30. – С. 78–82.
3. Воропай Е. С. Злочини проти сім'ї / Е. С. Воропай // Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. [Вип. 14] : Матеріали XIV наук.-практ. конф. курсантів та слухачів, Харків, 19 травня 2007 р. – Х., 2007. – С. 94–95.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: Законодавство. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / уклад. А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда, І. В. Басиста, І. В. Дроздова, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко. – Київ, 2012. – 246 с.

Науковий керівник: **Пашнєв Дмитро Валентинович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 14.04.2015

Тамар'янська Валентина Вікторівна,

студентка 4-го курсу юридичного факультету Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ПРОБЛЕМА КЛОНУВАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У зв'язку із стрімким розвитком науки й техніки в суспільстві з'явилася проблема щодо визначення меж людського життя. Мова йде про виникнення клонування як репродуктивного, так і терапевтичного.

Клонування людини – етична і наукова проблема кінця ХХ і початку ХХІ століття, що полягає у можливості формування і вирощування принципово нових людських істот, які не тільки ззовні, а й на генетичному рівні відтворювали би того чи іншого індивіда, сьогодні чи раніше існуючого і яка існує разом із повною невідповідністю до цього суспільства.

Проблема клонування людини в Україні є актуальною, оскільки немає чіткого нормативно-правового закріплення проведення даної медичної процедури. Незважаючи на наявність Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини», котрий був прийнятий у 2004 р., це питання залишається відкритим, адже положення Закону містять лише безпосереднє посилання на заборону даного діяння, а також ввезення і вивезення клонованих ембріонів та території України, однак чітко не передбачає встановлення відповідальності щодо його проведення [1, с. 447].

Крім вирішення питання щодо принципового дозволу чи заборони самого процесу клонування, визначення мети такого клонування, стоїть також проблема правового статусу людей, вирощених способом репродуктивного клонування [2].

Протягом одинадцяти років українським законодавством ще не вирішене питання про юридичну відповідальність за клонування людини, а названий Закон має лише декларативний характер.

У цьому контексті додамо, що Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» вводить заборону репродуктивного клонування людини в Україні, виходячи з принципів поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав і свобод людини та враховуючи недостатню вивченість біологічних та соціальних наслідків клонування людини [3].

Це говорить про моральність, гуманність і людяність по відношенню до клонованих організмів. Наразі вчені прогнозують велику кількість різних варіацій щодо використання процедури клонування в медицині, однак більшість думок єдині щодо того, що клонований організм приречений на смерть. Це полягає у підтриманні власного здоров'я за рахунок клону (вирощування та використання клонованих тканин та органів).

Так, Я. О. Триньова пропонує віднести ввезення та територію України клонованих ембріонів до розділу ХХ Кримінального кодексу України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» та доповнити його статтею 447¹ «Переміщення

клованих ембріонів (чи плодів) людини через митний кордон України» [4, с. 108].

Суспільна небезпечність цього злочину буде полягати в комерціалізації відносин щодо виявлення та використання геному людини, тобто виникає загроза знецінення людської гідності та людської самобутності, людини як людського виду. А безпосереднім об'єктом буде виступати геном людини, який не може бути джерелом доходу. Цей злочин за класифікацією буде належати до тяжких [4, с. 108].

Щодо терапевтичного клонування людини, то воно передбачає, що розвиток ембріона закінчується через 14 днів, і використовується для отримання стовбурних клітин з ембріону. Ці клітини здатні надалі перетворюватися на специфічні тканинні клітини окремих органів – серця, нирок, печінки, підшлункової залози та ін. [5].

Законодавці багатьох країн побоюються, що легалізація терапевтичного клонування може призвести до переходу його у репродуктивне, оскільки створення людських органів згодом може домогтися створення самої людини. Проте у деяких державах терапевтичне клонування є дозволеним, наприклад у Великій Британії.

Питання про клонування людини викликало низку протестів із боку як церкви, так і законодавців. У 1997 р. ЮНЕСКО прийняла Загальну декларацію, яка забороняє клонування людини та передбачає суворий контроль держави над усіма дослідженнями в цьому напрямі. Ті або інші форми заборони клонування застосовують Німеччина, Іспанія, Данія, Велика Британія, Італія, Франція, Швеція, Нідерланди, Бельгія, а також Японія, Австралія, Україна та інші країни.

Близько 27 країн Європи підписали «Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи «Про права людини та біомедицину» 1997 року».

У преамбулі Додаткового протоколу відзначається, що «інструменталізація людських істот шляхом навмисного створення генетично ідентичних людських істот є несумісною з гідністю людини і, таким чином, становить зловживання біологією та медициною» [6]. За повну заборону усіх досліджень, пов'язаних із можливістю клонування людини, висловилася наукова рада при міністерстві освіти Японії. Аналогічною є позиція офіційного Вашингтона.

Найкатегоричнішою є церква. Наприклад, Ватикан не раз наголошував на цілковитій неможливості втручання в акт божественного творіння. Папа Римський створив новий список семи смертних гріхів, серед яких є «маніпуляції на генному рівні».

Як бачимо, проблема клонування людини – комплексна. Вона поєднує в собі різні сфери людського суспільства: етичну, правову, філософську. До того ж вона з кожним днем привертає до себе все більшу увагу. Уряди багатьох країн законодавчо закріпили заборону будь-яких форм клонування, однак деякі все-таки спираються на досягнення наукового прогресу

і продовжують досліджувати це питання зсередини. Велике значення має вчасне рішення щодо нормативно-правового закріплення, оскільки законодавство кожної країни повинно крокувати в ногу із розвитком суспільних відносин та попереджувати виникнення правових колізій у розвитку нової галузі правового регулювання – клонування людини.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О. Кримінальне право: навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
2. Зленко С. В Україні заборонили репродуктивне клонування людини. Центр суспільно-правових досліджень / С. В. Зленко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scenter.kiev.ua/news/archive/news:cloning>
3. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2231-iv>
4. Триньова Я. О. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини»: постатейний аналіз / Я. О. Триньова // Право і суспільство. – 2013. – № 6-2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6-2_2013/25.pdf
5. Грищенко О. Проблема клонування: суспільний та правовий аспект / О. Грищенко // Юстиніан. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1976>
6. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини. Додатковий протокол про заборону клонування людини // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_526.

Науковий керівник: **Шведова Ганна Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Одержано 21.04.2015

УДК 343.346(477)

Тележенко Богдан Олександрович,
студент 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
Суми, Україна

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ»: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Триваюча негативна практика непоодиноких подій (аварій, катастроф), що детерміновані людським чинником, змушує багатьох учених, законодавців та юристів-практиків досліджувати та вдосконалювати чинне законодавство у відповідних сферах.

Аналіз кримінально-правових норм чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) свідчить про те, що деякі статті потребують змін, зокрема, ст. 286 – у разі порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що заподіяло потерпілому легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Кримінальна відповідальність за ст. 286 КК України настає лише в тих випадках, коли були порушені правила безпеки руху або експлуатації транспортних засобів, що спричинило заподіяння наслідків, прямо передбачених у диспозиції цієї норми, а саме: середньої тяжкості тілесного ушкодження – за ч. 1, тяжкого тілесного ушкодження чи смерті потерпілого – за ч. 2 або загибелі кількох осіб – за ч. 3 ст. 286 КК України [2].

Стаття 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення також не зазначає у своїй диспозиції умов настання відповідальності за вчинення відповідного правопорушення, що потягло за собою легкі тілесні ушкодження, у ній передбачена відповідальність лише за діяння, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна [1].

Залишається тільки можливість отримання компенсації за спричинення матеріальної або моральної шкоди, яку гарантує Цивільний кодекс України в ч. 2 ст. 1187, де зазначається, що шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підляду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку [4], у тому числі якщо шкода завдана особою, яка неправомірно заволоділа транспортним засобом (ч. 3 ст. 1187 ЦК України) [4].

Проаналізувавши законодавчі приписи, можемо зробити висновок, що існує необхідність розширення диспозиції ст. 286 КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, якщо зазначеним порушенням заподіяно легкі тілесні ушкодження,

зокрема, такі, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Незважаючи на відсутність у національному кримінальному законодавстві загальної норми про відповідальність за необережне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, можна простежити практику застосування відповідальності за вчинення злочину з необережності, якщо це спричинило легкі тілесні ушкодження зазначеного виду. Так, ч. 1 ст. 271 КК України передбачає відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого [2], а Пленум Верховного Суду України у п. 21 постанови від 12 червня 2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» надає роз'яснення щодо поняття «шкода здоров'ю потерпілого», яка охоплює випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи *легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності* [3]. Ці ж положення стосуються і частин перших ст. 272–275 КК України.

Зважаючи на вищезазначене, пропонуємо ч. 1 ст. 286 КК України викласти у такій редакції: «1. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що заподіяло потерпілому легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, або середньої тяжкості тілесне ушкодження, – карається...», що надасть можливість здійснювати кримінально-правову оцінку заподіяння *легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності*, внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом.

© Тележенко Б. О., 2015

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 7 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – С. 15.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Науковий керівник: **Кузнецова Наталія Віталіївна**, викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, Суми, Україна

Одержано 22.04.2015

Фалюш Ярослав Анатолійович,
курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ ОСІБ, НЕЗАКОННО ПРИЗВАНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

У статті 19 Конституції України зазначено, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [1]. Якщо керуватися положеннями даної статі, то особа, яка призвана на військову службу, будучи непридатною до неї за станом здоров'я або за віком, повинна визнаватися незаконно призваною. з урахуванням сказаного виходить, що на неї не може бути покладено обов'язки, пов'язані з проходженням військової служби, а також не мають настати наслідки у вигляді кримінальної відповідальності за дії, що підпадають під ознаки військового злочину. Та чи дійсно такі особи повинні бути звільнені від кримінальної відповідальності?

Для відповіді на це питання потрібно спочатку дати визначення поняття «військові злочини».

Військовими злочинами визнаються діяння, які передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме: злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних або спеціальних зборів.

За певними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також інші особи, визначені законом [2].

Питання придатності особи до військової служби та її осудності як передумови вини мають різні критерії, а тому судова практика дає такі варіанти, згідно з якими військовослужбовець на час вчинення злочину може бути одночасно: 1) придатним до військової служби та осудним; 2) осудним, але непридатним до військової служби внаслідок захворювання, яке отримано ним під час її проходження (або під час ухилення від неї) і яке не знаходилося в причинному зв'язку з його ухиленням від служби; 3) осудним, але непридатним до військової служби внаслідок захворювання, яке отримано ним під час її проходження і знаходилося в причинному зв'язку з його ухиленням від неї; 4) осудним, але незаконно призваним внаслідок непридатності до військової служби за станом здоров'я чи за віком; 5) неосудним, але придатним до військової служби; 6) неосудним і непридатним до військової служби [3].

За загальним правилом, особа, яка незаконно призвана на військову службу (наприклад, через не досягнення нею певного віку або непридатність до військової служби за станом здоров'я), не є суб'єктом

військових злочинів. За наявності необхідних підстав така особа має нести відповідальність за вчинення іншого, не військового злочину.

Підставою виникнення правовідносин, пов'язаних з проходженням військової служби, є відповідний юридичний факт. Якщо він відсутній, то і такі відносини з точки зору права визнаються нікчемними. Неправильні дії працівників органів державного управління, внаслідок порушень із боку яких особа була призвана на військову службу незаконно, не можуть погіршувати становища громадянина. Подібного підходу дотримується виконавча влада у справах про інші злочини. Так, особа, яка незаконно позбавлена волі чи яку незаконно взяли під варту, не підлягає кримінальній відповідальності за втечу з місця позбавлення волі або з-під варту [3].

Згідно з ч. 3 ст. 401 КК України співучасть у військових злочинах осіб, не зазначених у цій статті, тягне за собою відповідальність за відповідними статтями розділу XIX Особливої частини КК України. Отже, вчинити злочини, передбачені статтями 402–435 КК України, можуть лише військовослужбовці, а інші цивільні особи можуть виступати співучасниками (у тому числі особи, які були незаконно призвані на службу).

На нашу думку, не від всіх військових злочинів повинна звільнятися особа, яка визнана незаконно призваною на службу до Збройних Сил України. Так, «Добровільна здача в полон» (ст. 430 КК України) або «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні» (ст. 431 КК України), а сама ч. 1 цієї статті не передбачають складу подібного злочину цивільними особами. Таким чином, якщо особа, яка вчинила військовий злочин, передбачений ст. 411 КК України «Умисне знищення або пошкодження військового майна», буде визнана незаконно призваною, то вона понесе відповідальність за злочин, передбачений ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна». У злочинах, передбачених ст. 430 і ч. 1 ст. 431 КК України, подібної аналогії провести неможливо, а отже, особа буде звільнена від кримінальної відповідальності. Хоча інколи такі злочини можуть призвести до більших суспільно небезпечних наслідків, ніж звичайний злочин.

Для вирішення цієї проблеми можна запропонувати внести зміни до відповідних законодавчих актів, в яких буде сказано, що у військових злочинах, передбачених статтями: 427 КК України «Здача або залишення ворогові засобів ведення війни», 430 КК України «Добровільна здача в полон», ч. 1 ст. 431 КК України «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває

у полоні», 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хрест, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею», визнання особи неза-

конно призваною не звільняє її від кримінальної відповідальності, навіть якщо в складі цього злочину не міститься ознак складу іншого злочину.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К.: Атіка, 2005. – 1064 с.

Науковий керівник: **Гуренко Дмитро Юрійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Федів Леся Володимирівна,

студентка 5-го курсу юридичного факультету Національного університету державної податкової служби України, Ірпінь, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У МЕДИЧНІЙ СФЕРІ

Корупція в Україні – це наслідок загальних політичних, соціальних і економічних проблем нашої країни. Таке негативне явище цілком притаманно державі, яка перебуває на етапі реформування. Метою дослідження є аналіз законодавства щодо запобігання і протидії корупції в медичній сфері.

Протягом останнього часу Закон України «Про запобігання корупції» став найпопулярнішою дискусійною темою серед юридичних представників спільноти. Наразі наявна судова практика притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень дозволяє говорити про проблеми застосування антикорупційного законодавства на практиці. Особливу увагу слід приділити розгляду проваджень про корупційні правопорушення у сфері охорони здоров'я. Одним із підходів до антикорупційного регулювання є питання віднесення лікарів державних та комунальних закладів охорони здоров'я, які не мають керівних посад, до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення.

В юридично-правових публікаціях та статтях практичного спрямування піднімаються питання неоднозначних аспектів антикорупційного регулювання віднесення лікарів державних і комунальних закладів охорони здоров'я, які не обіймають керівних посад, до суб'єктів відповідальності за правопорушення у корупційній сфері. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційного правопорушення відповідають, зокрема, посадові особи юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету. При цьому закон не наводить певних чітких кваліфікаційних характеристик, що могли б класифікувати та віднести певну особу до такої категорії. З цього випливає, що до законодавчо закріплених термінів «посадова особа державних органів», «посадова особа місцевого самоврядування» та «службова особа» слід додати терміни, які стосуються працівника державного чи комунального закладу охорони здоров'я, тобто здійснити віднесення його до групи посадових осіб юридичних осіб публічного права, а також визначити, до якої правової категорії належать їхні функції і якими нормами вони обґрунтовуються.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень за півтора року існування адміністративної відповідальності за правопорушення у корупційній сфері тільки за статтею 172-2 КУпАП (порушення обмежень щодо використання службового становища) першою інстанцією розглядалися близько 60 справ, які стосуються лікарів та інших працівників закладу охорони здоров'я. А якщо додати до цього випадки притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення інших корупційних правопорушень та випадки притягнення до кримінальної відповідальності,

то стає зрозумілою особливість та вагомість знання і дотримання працівником закладу охорони здоров'я встановлених антикорупційних обмежень [6].

Обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо) визначаються адміністративно-господарськими нормами. Такими повноваженнями наділені начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, їх заступники, керівники відділів підприємств тощо. Щодо постанови Пленуму Верховного Суду України, то вона застерігає, що працівники, які виконують професійні функції, у тому числі лікарі, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, якщо при цьому вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки.

Отже, тільки виконання лікарем його професійних функцій за відсутності конкретних спеціальних обов'язків, зокрема з керівництва окремою ділянкою роботи, колективом чи управління, розпорядження майном, не може бути підставою для визнання такої особи суб'єктом відповідальності у сфері антикорупційного законодавства. Однак правозастосовча практика має приклади віднесення до посадових осіб юридичних осіб публічного права як суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення не лише, наприклад, завідувача окремого відділення чи всього закладу охорони здоров'я, а й звичайного лікаря [2, с. 14–19].

Крім визначення конкретних суб'єктів, існує актуальність проблеми розмежування складів таких проступків, як порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка та порушення обмежень щодо використання службового становища. Відповідно до антикорупційного законодавства суб'єкти не можуть використовувати службові повноваження та пов'язані із цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб [1]. При цьому також забороняється безпосереднє або через інших осіб одержання дарунків від юридичних або фізичних осіб за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами.

Як бачимо, зазначені склади правопорушень мають суттєві відмінності. Вручення забороненого законом дарунка відрізняється від обіцянки, пропозиції чи надання неправомірної вигоди відсутністю мети схилити особу, яка отримала дарунок, до протиправного

використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [5].

Щодо можливих заходів та шляхів протидії корупційній злочинності в медичній сфері в Україні на зменшення кількості фактів корисливих зловживань з боку медичних працівників можуть вплинути:

1. Підвищення рівня їх грошового забезпечення.
2. Посилення державного контролю за їхньою діяльністю.
3. Встановлення контролю за їхніми прибутками та видатками.
4. Посилення кримінальної відповідальності за корупційні вчинки.
5. Введення страхової медицини для всіх громадян України.

В Україні слід негайно здійснити формалізацію стосунків пацієнта та медичного персоналу, трансформувати їх у юридичне поле. Зараз основою відповідальності медичних працівників є винятково особистісні характеристики представників медичного персоналу. Адже за наявного фінансування галузі не може йтися про якісь вимоги від лікаря із зарплатою у 2000 гривень. Однак пацієнти сплячуть за медичну допомогу де-факто, тож мають право і на гарантії ефективного

лікування та обстоювання прав у разі помилки медичного працівника. Так, в Україні за останні роки набули поширення судові справи за позовами пацієнтів про відшкодування за заподіяну шкоду. Згадані інновації у правовому аспекті потребують ґрунтовного підходу та значних зусиль для впровадження. Можливо, на часі створення органу, який зможе отримувати скарги від пацієнтів та активно реагувати у разі вимагання неофіційної оплати послуг. Порядок подання таких скарг має бути легкою процедурою для пацієнтів із різним рівнем освіти [4].

Отже, запобігання корупції в системах державного управління вимагає розробок методів і проведення певних заходів, які б попередили, виявили та припинили протиправні дії, пов'язані з корупційними схемами, усунути їх наслідки та покарати осіб, які є винними. Методи і засоби протидії корупції мають брати за основу такі принципи, як законність, гласність, невідворотність покарання за корупційні злочини, принцип відновлення порушених прав, здійснення відшкодувань громадянам та державі збитків від корупційних злочинів. Всі ці засоби і заходи слід розглядати як невід'ємну складову реформи системи державного управління у цілому.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Бабич О. Правовий аспект корупційних правопорушень у сфері медичної діяльності / О. Бабич // Упр. закл. охорони здоров'я. – 2011. – № 9. – С. 14–19.
3. Офіційний переклад Конвенції ООН проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Подарунок лікарю – корупція чи подяка? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2732/>.
5. Практика застосування антикорупційного законодавства у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legalalliance.com.ua/ukr/press/649/>.
6. Практика застосування антикорупційного законодавства у сфері охорони здоров'я населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravdop.com.ua/publications/kommentarii_zakonodate.

Науковий керівник: **Омельчук Любов Василівна**, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідуючого кафедри з наукової роботи Національного університету державної податкової служби України, Ірпінь, Україна

Одержано 24.03.2015

Фефелова Інна Максимівна,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Правова охорона неповнолітніх, захист їх законних прав і інтересів є пріоритетним напрямком діяльності держави. Ратифікувавши 27 лютого 1991 р. Конвенцію про права дитини, Україна взяла на себе великі зобов'язання у сфері захисту прав осіб у віці до 18 років. Конвенція про права дитини вимагає від держави забезпечення всебічного захисту життя та здоров'я неповнолітніх, їх волі, статевої недоторканості та інших важливих благ. Ще в Декларації прав дитини 1959 р. було зазначено, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження [1]. Відповідно до ст. 19 Конвенції ООН про права дитини держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів із метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, із боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину, а ст. 34 вказує, що держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень [2; 3; 5].

Кримінально-правовий та кримінологічний аспекти злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості досліджувалися у працях вітчизняних правників, зокрема, Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, С. С. Косенко, В. О. Навроцького, О. О. Світличного, В. В. Фурси, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, С. В. Чмута та ін.

Охорона прав неповнолітніх, у тому числі і права на статево недоторканість, здійснюється не лише на національному рівні (у Конституції, кримінальному законодавстві та законах України), а й на міжнародному.

Соціально-правовими обставинами, що зумовлюють криміналізацію розбещення неповнолітніх, визнаються:

- 1) значна суспільна небезпека розбещення неповнолітніх;
- 2) відносна поширеність розбещення неповнолітніх із врахуванням високого рівня латентності;
- 3) неприйняття суспільством розбещення неповнолітніх як дій, що брутально потурають загальнолюдські цінності та норми моралі;
- 4) історично-правовий досвід боротьби з розбещенням неповнолітніх кримінально-правовими засобами;
- 5) міжнародно-правові зобов'язання України щодо ратифікованих конвенцій та угод, спрямованих на захист неповнолітніх від сексуального розбещення.

Досить спірним є питання щодо віку злочинця, оскільки вважається недоцільним існуюче на сьогодні визначення віку – 16 років [4].

Обов'язково повинно бути усвідомлення винним віку потерпілої особи. Тут науковці рекомендують доповнити статтю словами «особа знала або припустила, що особа не досягла шістнадцятирічного віку» або роз'яснити це положення щодо судової практики у справах про статеві злочини.

Існують спірні погляди на мотив та мету, проте можна звести до спільного позначення: мотивами розпусних дій є передчасне збудження статевого потягу в осіб, що не досягли певного віку, або його задоволення, метою злочину виступає саме розбещення неповнолітніх.

Проблемним залишається питання призначення покарання за розбещення. Із матеріалів судової практики видно, що майже у всіх випадках суд призначає покарання у виді позбавлення волі, але одразу ж замінює його на покарання з випробуванням. Така позиція суддів, з огляду на суспільну небезпеку даного виду злочину, є неправильною, оскільки немає ніяких гарантій, що злочинець не буде вчиняти тотожні дії у майбутньому [6].

Таким чином, підводячи підсумки, можна вказати на такі пропозиції щодо удосконалення кримінальної відповідальності за розбещення неповнолітніх.

1. Підвищити вік кримінальної відповідальності, оскільки неповнолітні особи, які досягли шістнадцятирічного віку, не мають певних знань дитячої та підліткової психології, життєвого досвіду та практичних навичок вводити в оману або застосовувати примус щодо дійсних цілей спілкування з такими ж неповнолітніми потерпілими від розпусних дій.

2. Вирішити питання щодо правової охорони осіб, які є неповнолітніми, але за визначенням ст. 156 КК не потрапляють у дану категорію (оскільки неповнолітні – це особи віком від 14 до 18 років, а диспозиція ст. 156 КК обмежує сферу її застосування вчиненням розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку).

3. Доповнити ст. 156 КК словами «особа знала або припустила, що особа не досягла шістнадцятирічного віку» або роз'яснити це положення щодо судової практики у справах про статеві злочини.

Список використаних джерел

1. Декларація прав дитини: Міжнародний документ ООН від 20.11.1959 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
2. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р.; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: Міжнародний документ від 01.01.2000 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 15.09.2014 р. №2341-III. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
6. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постановою Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. №5. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

Науковий керівник: **Черевко Кирило Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Цвіркун Максим Валерійович,

слухач магістратури Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ВРАХУВАННЯ ПІДВИЩЕНОЇ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Подальший розвиток сучасних інформаційних технологій, удосконалення виробництва і розширення сфери застосування новітньої техніки дали можливість зародження специфічного, складного виду злочинних діянь, де комп'ютерне обладнання та інформація є об'єктом та засобом протиправних посягань – кіберзлочинності. На сучасному етапі технологізації суспільства в середині цього явища відбуваються негативні процеси: перехід від простої поодинокі кіберзлочинності до організованої – складної, злиття новоявленої злочинності з міжнародним криміналітетом, що несе у собі відповідну загрозу всесвітній спільноті в цілому. Отже, необхідно вжити адекватні заходи щодо протидії цьому негативному явищу насамперед з боку кримінального закону.

З позицій виявлення чітких ознак складів кіберзлочинів, за якими можна було б без аналогій, яких кримінальне право не визнає, вказати, що певний злочин, передбачений Кримінальним Кодексом України (далі – КК), є кіберзлочинном, можна визначати з положень Конвенції про кіберзлочинність (далі – Конвенція) та Додаткового протоколу (далі – Протокол) [1; 2], ратифікованих Україною із застереженнями відповідними Законами [3; 4].

Відповідно до положень цих міжнародних документів існують такі кіберзлочини:

1. Правопорушення, що посягають на конфіденційність, цілісність та доступність комп'ютерних даних і систем.
2. Правопорушення, пов'язані з комп'ютерами.
3. Правопорушення, пов'язані зі змістом.
4. Правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.
5. Дії расистського та ксенофобного характеру, вчинені через комп'ютерні системи.

Порівняльний аналіз Конвенції та КК України дає можливість встановити, що більшість діянь, передбачених у Конвенції, визнаються злочинами в українському законодавстві. До таких діянь належать (назви – відповідно до Конвенції, в дужках – аналоги в КК): нелегальне перехоплення (ст.ст. 163, 361, 362 КК); втручання в дані (ст.ст. 361, 362 КК); втручання в систему (ст. 361 КК); злочини, пов'язані з дитячою порнографією (ст. 301 КК); підробка, пов'язана з комп'ютерами (ст.ст. 358, 366 КК); шахрайство, пов'язане з комп'ютерами (ч. 3 ст. 190 КК). Діяння, передбачені Додатковим протоколом до Конвенції, охоплюються ст. 161 КК, яка встановлює відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, та загальними нормами Особливої частини

КК України, що передбачають злочини проти свободи совісті (ст. ст. 178–181 КК).

Водночас національне кримінальне законодавство, на відміну від Конвенції, не передбачає відповідальності за таке діяння, як навмисний доступ до цілої комп'ютерної системи (далі – КС) або її частини без права на це. Згідно з чинним КК України кримінальна відповідальність за незаконний доступ до КС настає лише у випадках настання таких суспільно небезпечних наслідків, як втрата, підробка, блокування інформації, спотворення процесу її автоматизованої обробки або порушення порядку маршрутизації (ст. 361).

Досліджуючи Конвенцію, ми маємо також зазначити, що національне кримінальне законодавство прямо не передбачає відповідальності за такі дії, як:

- 1) навмисний продаж, розповсюдження або надання для використання іншим чином комп'ютерних паролів, кодів доступу або подібних даних, за допомогою яких можна отримати доступ до всієї або частини КС з наміром використання її для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2–5 Конвенції;
- 2) володіння пристроями, включаючи комп'ютерні програми, створені або адаптовані насамперед з метою вчинення будь-якого зі злочинів, перелічених у статтях 2–5 Конвенції, або комп'ютерними паролями, кодами доступу або подібними даними, за допомогою яких можна отримати доступ до всієї або частини КС з наміром використання її для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2–5 Конвенції, з наміром використання зазначених предметів для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2–5.

Проте кримінальне законодавство містить достатньо засобів кримінально-правової охорони від посягань, що вчиняються у співучасті, а також засобів протидії попередній злочинній діяльності. Так, враховуючи визначення Конвенції, конститутивною ознакою яких є мета подальшого вчинення злочинів, навмисний продаж, розповсюдження або надання для використання іншим чином комп'ютерних паролів, кодів доступу або подібних даних являють собою пособництво у вчиненні відповідних злочинів. У свою чергу, володіння шкідливими засобами з метою подальшого вчинення злочинів необхідно відповідно до національного законодавства вважати готуванням. Оскільки, як ми бачили з наведених вище визначень, Конвенція пропонує встановлювати кримінальну відповідальність не просто за володіння, розповсюдження або придбання шкідливих програмних чи технічних засобів, кодів доступу чи іншої подібної інформації,

а лише в тому випадку, коли ці дії вчиняються з метою подальшого скоєння комп'ютерних злочинів.

Отже, на перший погляд, КК містить всі можливості для кримінально-правової охорони суспільства від кіберзлочинів. Але слід вдуматися в зміст Конвенції та Протоколу, і навіть не в зміст, а в смисл (сенс) їх прийняття, що найбільш виражений в преамбулі до Конвенції. Очевидно, що вони викликають необхідність не просто пересвідчитися в тому, що в національному законодавстві є норми, які передбачають відповідальність за кіберзлочини, але в тому, щоб певним чином на законодавчому рівні звернути увагу на їх особли-

вості, які наділяють їх більшою, ніж в інших злочинів, суспільною небезпечністю. з точки зору кримінального права, така увага виражається в закріпленні кваліфікованих складів злочинів.

Таким чином, для остаточної імплементації положень Конвенції та Протоколу в КК слід ввести для відповідних кримінальних правопорушень кваліфікуючі ознаки, якими в даному випадку є використання елементів інформаційно-телекомунікаційних систем при вчиненні злочину, і передбачити для них санкції, які відповідають їх підвищеній суспільній небезпечності.

Список використаних джерел

1. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : Законодавство. – 25.03.2015 р. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
2. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : Законодавство. – 25.03.2015 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_687.
3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 07.09.2005 р. № 2824-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: Законодавство. – 25.03.2015 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2824-15>.
4. Закон України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи» від 21.07.2006 р. № 23-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – Ст. 328.

Науковий керівник: **Пашнєв Дмитро Валентинович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 14.04.2015

Черхавський Мар'ян Васильович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Об'єкт злочину як елемент складу злочину посідає важливе місце в теорії кримінального права та є ключовою складовою у практиці правозастосування кримінального закону. Дослідження проблематики об'єкта будь-якого правопорушення дає нам уявлення про правову сутність, характер і ступінь суспільно шкідливого чи суспільно небезпечного діяння, у тому числі й кримінально караного.

Встановлення об'єкта злочину дає змогу правильно здійснити кримінально-правову кваліфікацію, відмежувати злочинне посягання особи від інших злочинів, а також найбільш повно встановити ознаки вже конкретного складу злочину. Варто зауважити, що саме об'єкт злочину є критерієм побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України.

Хоча поняття «об'єкт злочину» має велике теоретичне та практичне значення, наука кримінального права не дає однозначної відповіді щодо його дефініції. Розглядаючи кримінальне право як галузь правової науки, слід наголосити, що існують декілька концепцій стосовно окресленої проблеми.

Вирішенню питань визначення поняття «об'єкт злочину» приділяло увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, такі, як П. П. Андрушко, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, В. К. Глістін, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, П. С. Матишевський, Б. С. Нікіфоров, Г. П. Новосолов, А. В. Пашковська, А. А. Піонтковський, М. В. Семикін, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін, В. М. Трубников, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко та багато ін. Однак наукова дискусія з цього приводу досі триває, породжуючи нові погляди щодо розглядуваної проблематики.

Варто зауважити, що більшість науковців, досліджуючи поняття «об'єкт злочину», єдині за двома позиціями стосовно цього питання: по-перше, об'єктом злочину є те, на що посягає злочинне діяння, і, по-друге, об'єктом злочину є те, що береться під охорону кримінальним законом. Проте щодо змістової сутності поняття «об'єкт злочину» погляди науковців розходяться і різняться.

У процесі дослідження вищезгаданої проблематики в науковій літературі сформувалося декілька основних концепцій щодо сутності поняття «об'єкт злочину», серед яких, зокрема, можна виділити наступні: теорія об'єкта злочину як людини або її суб'єктивних прав (Д. А. Дріль, Г. П. Новосолов), соціальних цінностей (Є. В. Фесенко, В. Т. Дзюба, П. С. Матишевський), правових благ (С. Б. Гавриш, В. А. Наумов), інтересів (Є. К. Каїржанов, В. М. Винокуров). На сьогоднішній день найбільш ваговою є концепція, запропонована радянськими вченими, де об'єктом злочину визнаються суспільні відносини чи їх структурні елементи

(А. А. Піонтковський, М. Й. Коржанський, В. К. Глістін, М. І. Бажанов та ін.).

Відповідно до даної концепції об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, які беруться під кримінально-правову охорону. Зокрема, основоположник цієї концепції А. А. Піонтковський стверджував, що особа, виконуючи дію, передбачену диспозицією Особливої частини Кримінального кодексу, тією чи іншою мірою посягає на певні суспільні відносини. Така точка зору в повному обсязі охоплює сутність тих соціальних явищ, які поставлені під охорону кримінальним законодавством. Так, у ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) зазначено, що під правовою охороною цього Закону перебувають права і свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир і безпеки людства [3, с. 111–114].

Варто зауважити, що всі поняття, закріплені цим положенням КК України, за своїм змістовим навантаженням є або сукупністю суспільних відносин, або структурним елементом цих відносин. Говорячи про змістову суть поняття «конституційний устрій», теорія конституційного права визначає предикат цього поняття як суспільні відносини (особливістю яких є підпорядкованість конституційним вимогам).

Доречно відзначити, що не всі поняття, закріпленні ч. 1 ст. 1 КК України, за змістовою сутністю предиката являють собою сукупність суспільних відносин. Зокрема, права і свободи особи та громадянина за своїм змістом – це певний структурний елемент суспільних відносин. Так, О. Ф. Скакун вважає, що наявність у особи певного суб'єктивного права породжує певний юридичний обов'язок у іншої особи, при цьому така взаємозалежність і взаємопов'язаність утворює зміст правовідносин, тобто структурний елемент цих відносин [4, с. 368].

Досліджуючи структуру суспільних відносин як об'єкта злочинного посягання, Б. С. Никифоров визначав такі складові: суб'єкт суспільних відносин (юридична особа, фізична особа, держава), предмет суспільних відносин (певні соціальні блага, під якими автор розуміє інтереси, права і можливості суб'єкта даних відносин), умови їх реалізації. Варто зауважити, що такий підхід, тобто розуміння структури суспільних відносин як об'єкта злочинного посягання, на наше переконання, досить вірний, оскільки значною мірою охоплює більшість складів злочину, закріплених в Особливій частині КК України.

Зокрема, виходячи з узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності від

01.11.2008 р., Верховний Суд України визначив право власності як родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України, зміст якого відповідно до ч. 1 ст. 317 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) полягає у володінні, користуванні та розпоряджанні майном. При цьому особа, вчиняючи, наприклад, крадіжку (ст. 185 КК України), позбавляє законного власника можливості користування і розпорядження майном. У даній ситуації, хоча особа і залишається формально законним власником майна, фактично вона не може задовольнити свої інтереси стосовно реалізації свого майна. Законодавець у п. 2 ч. 2 ст. 22 ЦК України формалізує дане положення у вигляді втраченої вигоди [6, 7].

У наведеному прикладі, як і в більшості складів злочинів, передбачених КК України, визнання суспільних відносин, їх складових об'єктом злочину досить вірно. Проте, розглядаючи злочини проти життя та здоров'я особи, варто зауважити, що таке поняття, як «життя» нерозривно пов'язано з особою і такий критерій, як суспільні відносини, не впливають на нього. Враховуючи те, що суб'єктом суспільних відносин прямо чи опосередковано виступає людина, вона не може передати (відчужити) «життя», що вказує на неможливість утворення будь-яких відносин із предметом «життя» особи. При цьому свавільне позбавлення життя особи веде до неможливості його відновлення і непоправних втрат із боку суспільства.

Виходячи з вищесказаного, об'єктом злочину проти життя та здоров'я особи, на наш погляд, правильно

визнати життя та здоров'я особи як невід'ємну цінність кожної людини та її право на недоторканність життя і здоров'я.

Таким чином, можна зробити висновок, що положення ч. 1 ст. 1 КК України закріплюють найбільш важливі для суспільства цінності, які є життєво необхідні для існування суспільства (його частини) як такого. Разом із тим встановлення кримінально-правової охорони над деякими соціальними цінностями вказує на їх важливість і життєву необхідність для суспільства. При цьому діяння, передбачені Особливою частиною КК України, законодавець визначив як суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 11 КК України) [1].

У контексті соціальних цінностей В. Я. Тацій розуміє певні блага, інтереси чи суб'єктивні права особи, тобто предмет суспільних відносин. На наш погляд, таке бачення сутності явища «соціальні цінності» дещо завузьке, виходячи з того, що законодавець у КК України закріпив на рівні соціальної цінності такі явища, як «конституційний устрій» чи «забезпечення миру», що за своєю сутністю є суспільними відносинами. Таким чином, доречно буде зауважити, що певні суспільні відносини, поставлені під правову охорону, входять до змісту поняття «соціальні цінності» [5, с. 129].

На підставі вищевикладеного можемо наголосити, що під об'єктом злочину варто розуміти поставлені під правову охорону кримінальним законодавством соціальні цінності, у тому числі суспільні відносини, на які своїми протиправними діяннями посягає особа злочинця.

Список використаних джерел

1. Кримінально кодекс України: станом на 05.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М., 1960. – 232 с.
3. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права: Часть общая. Преступление: в 6 т. / А. А. Пионтковский. – М.: «НАУКА», 1970. – Т. 2. – 534 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. — Х.: Консум, 2001. - 656 с.
5. Тацій В. Я. Об'єкт злочину / В. Я. Тацій // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 129.
6. Узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності: Узагальнення судової практики від 01.11.2008 р. / Верховний Суд України. – 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Цивільний кодекс України: станом на 05.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Науковий керівник: **Гуренко Дмитро Юрійович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.04.2015

Чухно Катерина Євгенівна,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ В ЗМІСТІ ПОНЯТЬ

У кримінальному праві України питання застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування вважаються одними з найбільш складних і комплексних, що зумовлюється передусім багатогранністю цього інституту – він перебуває на перехресті юридичної і медичної наук та поєднує в собі елементи як правових галузей знань (кримінального, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального, адміністративного права тощо), так і соціологічних та медичних (психіатрію, психологію, галузі клінічної медицини тощо). Водночас із примусовими заходами медичного характеру та примусовим лікуванням пов'язано багато сфер життя будь-якого цивілізованого суспільства. Вони покликані: захистити суспільство від небезпечних посягань осіб, які страждають на психічні розлади, та від осередків захворювань, небезпечних для здоров'я людей; вплинути на покращання здоров'я всього населення; сприяти його епідемічному, а отже, і соціально-економічному благополуччю й, врешті-решт, забезпечити підтримання належного рівня безпеки в соціумі. Норми чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), що стосуються примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, мають певні відмінності, тому виникла необхідність в усуненні правових колізій, визначенні єдиного підходу щодо застосування інститутів примусових заходів медичного характеру та примусового лікування.

У порівняльно-правовому аспекті положення щодо примусових заходів медичного характеру та примусового лікування у кримінальному праві досліджували І. М. Горбачова, Н. В. Лясс, О. О. Малиновський, Р. І. Міхеєв, А. А. Нерсесян, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк та ін.

Мета тез полягає в обґрунтуванні та розмежуванні вихідних понять «примусові заходи медичного характеру» та «примусове лікування».

Передусім наголосимо, що поняття та мету примусових заходів медичного характеру визначено у кримінальному законодавстві. Зокрема, у ст. 92 КК України під примусовими заходами медичного характеру розуміють надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, у спеціальний лікувальний заклад із метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [1].

Чинне кримінальне законодавство України також передбачає систему примусових заходів медичного характеру, які призначаються психічно хворим у зв'язку з вчиненням ними суспільно небезпечних діянь. Ці

заходи не є формою реалізації кримінальної відповідальності, а являють собою державний примус, застосування якого викликане міркуваннями безпеки суспільства. Такий примус має бути мінімальним і достатнім для досягнення цієї мети. Примусові заходи медичного характеру полягають не тільки в ізоляції осіб, небезпечних для суспільства через їх хворобливий психічний стан, а й в усуненні цієї небезпеки шляхом ефективного лікування хворої людини, полегшення її страждань, впливу на неї з метою ресоціалізації. Таким чином, застосування зазначених вище заходів передбачає двоєдину мету. Вона полягає, по-перше, у захисті суспільства від протиправних дій суспільно небезпечних осіб у зв'язку з хворобливим станом їх психіки і, по-друге, в усуненні цієї небезпеки шляхом ефективного лікування таких осіб і їх ресоціалізації [2].

Для застосування примусових заходів медичного характеру залежно від виду та тяжкості психічного захворювання, вчиненого суспільно небезпечного діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб у психіатричних лікарнях Міністерства охорони здоров'я України функціонують 27 відділень із звичайним наглядом, 14 відділень – з посиленням наглядом і Українська психіатрична лікарня з суворим наглядом, підпорядкована Міністерству охорони здоров'я України і розташована у м. Дніпропетровськ [3, с. 21].

Відповідно до ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом лише до осіб:

- які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
- які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Необхідно відрізнити примусові заходи медичного характеру від примусового лікування.

Так, у ст. 96 КК України передбачено, що примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. При призначенні інших видів покарань примусове лікування відбувається у спеціальних лікувальних закладах [1].

На даний час в Україні не створено лікувальних закладів, які мали б усі можливості для забезпечення

спеціального лікування й відповідного трудового режиму щодо осіб, які засуджені до іншого покарання, ніж позбавлення волі та обмеження волі, і за вироком суду підлягають примусовому лікуванню [4, с. 351].

Встановлено, що примусові заходи медичного характеру та примусове лікування мають низку важливих спільних чинників, зокрема:

- передбачають застосування хоча і примусових, однак медичних (лікувальних) заходів, які ґрунтуються на загальноприйнятих принципах медичної етики та гуманізму;
- застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння і при цьому мають психічну хворобу або хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а тому підлягають ізоляції та лікувальному впливу;
- вони не належать до форм реалізації кримінальної відповідальності (зокрема, й покарання), а виступають відносно самостійним кримінально-правовим інститутом, застосування якого є лише прерогативою суду.

Відрізняються примусові заходи медичного характеру від примусового лікування за суб'єктами (особами, до яких вони застосовуються), видами судових рішень, якими вони призначаються (вироками, ухвалами), і способами їх виконання тощо.

Зокрема, примусові заходи медичного характеру призначаються особам, визнаним судом неосудними і обмежено осудними, а примусове лікування – засу-

дженим за вчинені злочини особам, які страждають на венеричні хвороби, туберкульоз (ст.ст. 130, 133 КК України), інші інфекційні хвороби. До перших (осіб, визнаних неосудними) примусові заходи медичного характеру застосовуються за ухвалою, а примусове лікування разом із кримінальним покаранням, яке виконується за місцем відбування покарання, – за вироком суду.

За способами виконання примусові заходи медичного характеру виконуються спеціально визначеними психіатричними закладами, а примусове лікування – за місцем відбування покарання [5, с. 10].

Як зазначено у Законі України «Про психіатричну допомогу», психіатрична допомога надається на основі принципів законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, доступності та відповідно до сучасного рівня наукових знань, необхідності і достатності заходів лікування з мінімальними соціально-правовими обмеженнями [6].

Отже, здійснення психіатричної допомоги в примусовому порядку і примусового лікування – складна політична і правова проблема у зв'язку із забезпеченням прав та законних інтересів хворих, що є показником рівня гуманізації та демократизації суспільства. Хоча в основі і першого, і другого інституту лежить примусове лікування особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, підстави і правові наслідки їх застосування, а також коло осіб, до яких вони можуть бути застосовані, різні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Редакція від 05.04.2015.
2. Книга М. М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. М. Книга. – Дніпропетровськ, 2009. – 309 с.
3. Гаєвий В. Ф. Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру: навчально-практичний посібник / В. Ф. Гаєвий. – К. : Національна академія прокуратури України, 2013. – 56 с.
4. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / П. Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
5. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру / С. Л. Шаренко. – Х.: Право, 2002. – 208 с.
6. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>. – Редакція від 26.10.2014.

Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 15.04.2015

Шаповал Марина Дмитрівна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
Суми, Україна

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

Штучне переривання вагітності сьогодні є однією з тих морально-правових проблем, які неоднозначно сприймаються різними прошарками населення. Це питання активно дискутується в сучасному соціумі, проте, на жаль, воно не здобуло навіть якихось концептуальних позицій у процесі свого з'ясування, а навпаки, почало загострюватися не тільки на морально-етичному, релігійному рівнях, але й на медичному, науковому, соціально-політичному [5, с. 138]. Не може залишатися осторонь даної проблематики й кримінально-правова наука. Вже чимало років точаться гострі дискусії щодо відповідальності за незаконне проведення абортів. В останні роки проблеми кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів вивчалися такими вченими, як М. І. Бажанов, В. О. Глушков, О. О. Дудоров, Н. Є. Крилова, Г. К. Лапко, В. В. Панкратов, О. Л. Старко, С. В. Тасаков та ін.

Сьогодні спроби внесення тенденційних змін до кримінального законодавства спрямовані на реформування економіко-правової сфери, що, на жаль, знижує увагу до регулювання відносин, які забезпечують недоторканність життя та здоров'я особи і є базовими. Вважаємо, що в умовах сучасних соціальних, демографічних, глобалізаційних перетворень потрібно переглянути ставлення до життя та здоров'я людини, зокрема необхідним є прийняття нової редакції ст. 134 КК України і внесення змін до розділу II Особливої частини КК України, які б посилили кримінально-правову охорону майбутнього життя.

Насамперед необхідно визначитися з термінологією. Під абортим розуміють будь-яке штучне переривання вагітності. Що ж таке «кримінальний» або незаконний аборт?

Штучне переривання вагітності, тобто аборт, повинно проводитися виключно у стаціонарі лікувально-профілактичного закладу лікарем – акушером-гінекологом, який має сертифікат, при терміні вагітності не більше дванадцяти тижнів і за відсутності медичних протипоказань. На кожен аборт заводиться медична карта переривання вагітності, а пацієнтка повинна перебувати під наглядом лікаря в стаціонарі не менше доби. Будь-яке відхилення від даного визначення називається «кримінальним» чи незаконним абортим. До нього також належать і грубі порушення загальноприйнятих правил, тобто здійснення абортів під час чергування, у святкові та вихідні дні, у вечірній час, без необхідного обстеження пацієнтки та історії хвороби.

Деталізуючи законодавчі норми щодо штучного переривання вагітності, Інструкція про порядок проведення операції штучного переривання вагітності від 20 липня 2006 року № 508 визначає, що операція штучного переривання вагітності повинна бути безпечною для вагітної. Небезпечний аборт – це процедура переривання небажаної вагітності спеціалістом, який не

володіє необхідними навичками, або в умовах, які не відповідають медичним стандартам (п. 1.5 Інструкції) [2].

Аборт визнається незаконним, якщо він, зокрема, здійснюється:

- за наявності медичних протипоказань переривання вагітності незалежно від її строку (гостра і підгостра гонорея, гострі і підгострі запальні процеси будь-якої локалізації, гострі інфекційні захворювання);
- не у спеціально акредитованих закладах охорони здоров'я – пологових будинках, лікарнях, де є гінекологічні загальнохірургічні відділення, жіночих консультаціях тощо (наприклад, у домашніх умовах, службових приміщеннях, непрофільних медичних закладах);
- за допомогою недозволених або заборонених засобів чи способів;
- при вагітності від 12 до 22 тижнів, якщо відсутні медичні показання, за наявності яких дозволяється штучне переривання вагітності у такі строки;
- при вагітності понад 28 тижнів, якщо її переривання не було зумовлене станом крайньої необхідності [6, с. 308].

Серед науковців немає єдиної точки зору щодо складу даного злочину. Визначення об'єкта даного злочину пов'язане з визначенням початку життя. Вітчизняна наука кримінального права виходить з того, що початком життя людини є час фізіологічних пологів. Вважаємо, що це твердження є правильним, але слід погодитися й з уточненнями К. О. Черевка, на думку якого «початковим моментом людського життя необхідно вважати момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері під час пологів (або при кесаревому розтині), коли є об'єктивна можливість завдати шкоду тілу дитини» [8, с. 8].

У контексті проблем кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів необхідним є виділення двох основних категорій: початок життя та початок кримінально-правової охорони життя, що не можуть бути тотожними. У юридичній літературі плід не розглядається як особистість, і тому його кримінально-правова охорона неможлива. Він розглядається як частина тіла жінки (матері), а його захист здійснюється в межах захисту вагітної жінки.

Згідно з ч. 6 ст. 281 ЦК України штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведено при вагітності від 12 до 22 тижнів [7]. Це підстави медичного і немедичного (соціального) характеру. Даний перелік виділено у зв'язку з тим, що з 12 тижня ембріон стає плодом. Плід – це внутрішньо-утробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го

тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері [1]. У зв'язку з цим, на нашу думку, кримінально-правова охорона життя повинна починатися з моменту утворення плоду, тобто з 12 тижня вагітності. Тоді при незаконному проведенні абортів за вагітності понад 12 тижнів додатковим обов'язковим об'єктом стають відносини, що забезпечують безпеку майбутнього життя людини, а це у свою чергу підвищує суспільну небезпеку даного злочину.

Немає єдиної точки зору і щодо моменту закінчення даного злочину. Загальноприйнятою є думка, що злочин є закінченим з моменту фактичного переривання вагітності. Проте існує й інша думка, відповідно до якої момент закінчення цього злочину слід пов'язувати із вчиненням дій, які спрямовані на переривання вагітності.

Існують певні неузгодженості щодо суб'єкта злочину. Ч. 1 ст. 134 КК України передбачає кримінальну відповідальність за проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти. Із цього можна зробити висновок, що законодавець отожднює поняття «спеціальна медична освіта» і «лікар – акушер-гінеколог». Інструкція про порядок проведення операції штучного переривання вагітності у п. 5.2 містить вказівку на те, що штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, здійснюється лікарем – акушером-гінекологом першої або вищої кваліфікаційної категорії [2]. Проте відсутня норма, яка б визначала, хто має право на проведення операції штучного переривання вагітності в термін до 12 тижнів. Виникають питання й через те, що розуміти під спеціальною медичною освітою.

Отже, суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 134 КК України можуть бути як лікарі, які отримали вищу медичну освіту, однак не мають спеціальної медичної підготовки за фахом «лікар – акушер-гінеколог», і особи

середнього медичного персоналу (наприклад, медичні сестри), так і студенти медичних закладів (інтерни) та особи, які не мають жодного відношення до медицини.

Проблема незаконних абортів має серйозне фінансово-матеріальне підґрунтя. Сучасні кримінальні реалії свідчать про зростання кількості абортів із корисливих мотивів, зокрема задля подальшого використання клітин, органів та тканин зародку, плоду. Так, Н. Є. Крылова зазначає: «Надання послуг з клітинної терапії здатне спровокувати зростання абортів, у т. ч. за плату або в результаті тиску з боку лікарів, які зацікавлені в отриманні ембріональних клітин або тканин. Це особливо небезпечно, коли один і той самий медичний заклад робить аборти і здійснює клітинну терапію (трансплантацію фетальних кріоконсервованих клітин і тканин)» [3, с. 131]. Це, безумовно, підвищує суспільну небезпеку злочину, тому необхідним є законодавче закріплення такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину з корисливих мотивів.

Крім того, слід передбачити у всіх випадках незаконного проведення абортів додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, оскільки медичний працівник з позиції кримінального права розглядається з урахуванням двох особливостей. Перша полягає у сприйнятті медика як загального суб'єкта вчинення злочину. Друга зводиться до сприйняття медичного працівника як спеціального суб'єкта вчинення злочину, пов'язаного з фактом здобуття медичної освіти, а також можливістю медика виконувати певні службові обов'язки.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що розглянуті дискусійні питання кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів потребують подальшого обґрунтування з метою вдосконалення чинного кримінального законодавства задля усунення існуючих недоліків та неоднозначного тлумачення закону.

Список використаних джерел

1. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості / Затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 р. № 179 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – С. 351. – Ст. 1150.
2. Інструкція про порядок проведення операції штучного переривання вагітності / Затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.07.2006 р. № 508 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 43. – С. 222. – Ст. 2912.
3. Крылова Н. Е. Ответственность за незаконное производство аборта и необходимость уголовно-правовой защиты «будущей» жизни / Н. Е. Крылова // Вестник Московского университета. Серия 11 : Право. – 2002. – № 6. – С. 38–53.
4. Ларкін М. О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів [Електронний ресурс] / М. О. Ларкін // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – Т. 5. – № 3 (16). – Режим доступу : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/issue/view/45>.
5. Латышева А. В. Исследования понимания моральной допустимости аборт в зарубежной психологии / А. В. Латышева // Вопросы психологии. – 2010. – № 5. – С. 138–145.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; [за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка. – [8-е вид., перероб. і доп.]. – Х. : Фактор, 2011. – 1280 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
8. Черевко К. О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. О. Черевко. – Харків, 2011. – 20 с.

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, Суми, Україна

Одержано 22.04.2015

Шеремета Роман Русланович,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ІСТОРИЧНІ ФАКТОРИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ХХ СТОЛІТТЯ

Законодавство складається із низки правових актів, що покликані врегулювати суспільні відносини. На правову систему завжди впливають історичні фактори та правові акти минулих років. Так, питання врегулювання права на життя, здоров'я завжди було доволі актуальним. Існує велика правова спадщина нормативних актів, спрямованих на вирішення цього питання.

Права на життя та здоров'я дитини в епоху сучасного права врегульовано на високому рівні, зокрема міжнародними актами і законодавством кожної держави. Не є винятком і система вітчизняного законодавства, де кожна галузь права має власні норми, спрямовані на забезпечення прав дітей на життя та здоров'я. Так, ст. 137 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. Розглянемо історичні передумови включення цієї норми до кримінального законодавства через призму законодавства ХХ століття.

Розвиток права в цей період потрібно асоціювати із визначними історичними подіями. Так, на теренах Російської імперії відбулось утворення нових держав, включаючи й УРСР. Цей період характеризується становленням принципово нових концептуальних положень законодавства, яке стало б універсальним для всієї Радянської республіки. Не дивно, що політика вирізнялась повною відмовою від надбань минулого. Як наслідок, було відхилено практику використання законодавчої бази Російської імперії. Проте нас цікавить кримінальне законодавство, яке повністю регламентувалось та ґрунтувалось на Керівних засадах з кримінального права РСФСР 1919 р. Зокрема, зазначався вік, до досягнення якого особа визнавалась неповнолітньою. У ст. 13 йшлося про те, що неповнолітня особа до 14 років не підлягає суду і покаранню. Також було виділено нову понятійну категорію – перехідний вік – від 14 до 18 років [1]. Науковці того часу при дослідженні законодавства, яке стосувалось забезпечення прав дітей, зазначають, що в післяреволюційний період (після 1917 р.) більшовицькою владою було запроваджено курс на суспільне виховання дітей, які з тих чи інших причин були сиротами або залишилися без батьків. Крім того, виділялась ідея щодо пріоритетного державного виховання всіх дітей, які народжувалися в країні [2, с. 107–110]. Погоджуємось із М. Г. Заславською, що такі положення законодавства свідчать про те, що життя і здоров'я неповнолітніх прирівнювалось до інших соціальних і суспільних інтересів, що перебували під охороною від суспільно небезпечних посягань, у тому числі вчинених через необережність [6].

Не можна оминати і перше кодифіковане джерело кримінального права УРСР – Кримінальний кодекс 1922 р. Новелою цього принципово нового законодавчого акта був розподіл його положень на Загальну й Особливу частини. Норми, що безпосередньо закріплювали б кримінальну відповідальність за різні порушення обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей, у ньому не містилось. Однак у даному нормативному акті було передбачено відповідальність за залишення малолітнього в небезпеці (ст. 163 КК 1922 р.) і закріплено відповідальність службових осіб за невиконання дій, які вони згідно з обов'язками своєї служби повинні були виконати (ст. 107 КК 1922 р.) [3].

Тобто вже у цей час відбулась принципово нова реформація кримінального законодавства. Шляхом утворення нових складів злочинів забезпечувалась охорона більшого кола суспільних відносин, було розширено об'єкти кримінально-правової охорони, виділено різновиди необережних складів злочину тощо.

З часом вносились і нові зміни до кримінального законодавства УРСР, частина з яких була спрямована на покращення і вдосконалення правового статусу неповнолітніх та захисту їх прав. Тому Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. містив нові склади злочинів, а саме: було передбачено кримінальну відповідальність за відмову від прийняття обов'язків щодо опіки (ст. 86), залишення в небезпеці (ст. 158) і ухилення від сплати аліментів (ст. 161). Так, своє відображення знайшли норми, спрямовані на забезпечення охорони життя і здоров'я неповнолітніх, що стосувались відносин опіки, і встановлювалась кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення обов'язкових платежів на користь дітей. Також залишились норми КК УРСР 1927 р., що були спрямовані на забезпечення належного виконання службовими особами покладених на них обов'язків щодо контролю за роботою дитячих притулків, шкіл та інших навчально-виховних установ, як різновид кримінальної відповідальності службових осіб [4].

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року (з 1992 р. – КК України) питання забезпечення охорони життя та здоров'я дітей набуло іншого рівня. Так, з набранням цим Кодексом законної сили у процесі кваліфікації окремих видів злочинних діянь почали також враховувати як ознаку неповнолітній вік потерпілого. Наприклад, можна виділити зараження венеричною хворобою (ч. 3 ст. 108 КК 1960) [5, с. 83–84]. Кримінальним законом 1960 року передбачалися й інші норми, які закріплювали додаткові підстави притягнення до кримінальної

відповідальності за порушення основоположних прав дітей на життя та здоров'я: зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги (ст. 115); торгівля людьми (ст. 124-1); доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 208-1); залучення неповнолітніх до немедичного споживання лікарських та інших засобів, що викликають одурманення (ст. 208-2); залучення неповнолітніх до організованого збору відходів (як вторинної сировини), небезпечних для здоров'я (ст. 228-10); низка складів злочинів, що порушують встановлений порядок обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (ч. 2 ст. 229-4, ч. 2 ст. 229-5, ч. 3 ст. 229-6, ч. 3 ст. 229-15).

Враховуючи масив закріплених у зазначеному нормативно-правовому акті кримінально караних діянь, утворилась доволі ефективна система кримінально-правової охорони життя і здоров'я неповнолітніх від суспільно небезпечних посягань з боку близьких осіб (родичів, батьків) або інших осіб, які наділялись певними повноваженнями, спрямованими на виховання, турботу, догляд за потерпілими дітьми. Але більшість цих складів злочинів за суб'єктивною стороною були умисними. Досі не визначеним залишалось питання притягнення до кримінальної відповідальності осіб, діяння яких було вчинено через необережність. Виконання обов'язку відповідно до цього кодексу стосувалось у першу чергу службових осіб, тому поза увагою залишались допущення таких випадків неслужбовими особами. Зокрема, прогалиною у кримінальному законодавстві було питання відповідальності працівників освітніх закладів, які допустили небезпечний вплив на дітей (який спричинявся різними факторами: силами природи, різними побутовими приладами, масовими захворюваннями) або які не запобігли нещасним випадкам з учнями під час різноманітних спортивних занять, прогулянок дітей у дошкільних навчально-виховних установах, уроків праці тощо. Звичайно, факти травматизму дітей були наявні, проте виникали про-

блеми при кваліфікації даного суспільно-небезпечного діяння. Однією з таких проблем була проблема визначення суб'єкта злочину, тобто питання про визначення місця особи, яка порушила суто професійні обов'язки щодо охорони життя і здоров'я дітей у системі ознак складу злочину. За всіма ознаками такі особи не могли визнаватись службовими, проте слідчо-судова практика застосування КК 1960 р. йшла шляхом визнання таких осіб службовими, вбачаючи у вимогах різних правил і інструкцій із забезпечення контролю за поведінням підопічних дітей організаційно-розпорядчі обов'язки. Тому очевидно, що інкримінування ст. 167 КК 1960 р. викликало багато запитань. Компенсувати це вирішили шляхом застосування ст. 167 КК у сукупності зі статтями, які передбачали відповідальність за необережне вбивство (ст. 98 КК 1960 р.) або необережне заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 105 КК 1960 р.). Вся незручність полягала у відсутності визначеної у Законі спеціальної норми, яка б чітко відображала як суспільно-небезпечне діяння, так і межі покарання. Саме тому перед законодавцем постало завдання виділення спеціальної норми Особливої частини КК.

Вищезазначене дозволяє зробити такі висновки:

1. Розвиток законодавства ХХ століття зумовлювався державотворчим процесом, що розгорнувся у європейському просторі. Вперше було закріплено вікові межі повноліття, запроваджено курс на суспільне та державне виховання дітей. Кодифіковані джерела кримінального права того часу тримали курс на встановлення кримінальної відповідальності за необережні злочини проти життя та здоров'я дітей.

2. Встановлення спеціальної норми було обумовлено неоднозначним застосуванням інших норм КК 1960 р., які створювали умови для помилкової кваліфікації злочинних діянь, спрямованих проти життя та здоров'я особи (дітей).

Список використаних джерел

1. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР 1919 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – 1919. – № 66. – 590 с.
2. Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект / В. Євко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 107–110.
3. Уголовный кодекс УССР. Утвержден ВУЦИК 23 август. 1922 г.: с алфавитным указателем. – Изд. 2-е, официальное. – Харьков : Юриздат Наркомюста УССР, 1922. – 100 с.
4. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: Кодекс. – Изд. 2-е, официальное. – Юриздат. Наркомюста УССР, 1927. – 135 с.
5. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 апреля 2000 года). – Х. : ООО «Одиссей», 2000. – 256 с.
6. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість та склад злочину : дис. ... канд. наук : спеціальніст. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Марина Георгіївна Заславська. – Х., 2005. – 220 с.

Науковий керівник: **Байлов Антон Володимирович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 22.02.2015

Шмарко Наталія Сергіївна,

студентка 5-го курсу юридичного факультету Національного університету державної податкової служби України, Ірпінь, Україна

ПРОБЛЕМИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

В Україні корупція має деякі ознаки, що відрізняють її від корупції в інших країнах. Без їх виокремлення неможливо знайти дієві шляхи подолання корупції. Передусім наголосимо, що корупція в нашій державі — це корупція кризового типу, тобто така, що виникла через кризу сучасного українського суспільства. Вона притаманна прошарку громадян, позбавлених належної моралі, а також політичній, економічній та правовій культурі. Така корупція становить загрозу розвитку української нації [3].

Серед дослідників проблеми корупції в Україні можна виокремити таких відомих учених, як: М. Мельник, М. Михальченко, А. Алексеєва, В. Геращенко, Н. Котов, О. Романюк, А. Прокоп'єв, В. Тацій, Л. Чуріхіна.

Особливістю корупції усіх країн є зловживання службовим становищем, що з метою неправомірного отримання відповідних переваг може включати в себе будь-яке отримання пільг в результаті необґрунтованого використання офіційного статусу. Корумпована посадова особа вдається до вимоги отримання грошей, дарунків або прибуткових умов для підприємницької діяльності в обмін на здійснення чи нездійснення будь-яких дій. Дійсно, чим більше поширюється корупція, тим мізернішою стає можливість визначення того, яка сторона зробила крок до обміну послугами для сприяння чи перешкодження виконання громадського обов'язку.

Отже, у широкому розумінні корупцію можна визначити як зловживання державною владою задля особистісної вигоди. Іншими словами, це система відносин, яка допомагає власникам коштів купувати все — закони, рішення на свою користь, заступництво законодавчої, виконавчої та судової влади [1].

Однією з основних причин постійної невдачі влади у боротьбі з корупцією є недосконалий механізм протидії їй. По суті, такий механізм залишився тільки у «планах» і є далеким від реальності. Це можна побачити на простому прикладі. Майже в один час в Україні та Росії були запроваджені антикорупційні кампанії, схожі за зовнішніми ознаками, але підхід до проблеми принципово відрізняється. Так, Комісія з адміністративної

реформи уряду Росії затвердила «Зразкову програму протидії корупції» в органах виконавчої влади. У рамках цієї програми пропонується створити при органах виконавчої влади комісії, які будуть здійснювати контроль за дотриманням вимог до службового поведіння урядовців. Також передбачено встановлення «переліку посад», що найбільш корумповані. Перш за все, до цього переліку попадають сфери держзакупівель, держпослуг, держресурсів та інші. Згідно з Програмою службовим особам буде запропоновано перейти на строкові контракти, але з «компенсаційним пакетом», що являє собою часткову компенсацію з бюджету коштів, які чиновник втратить, відмовляючись від хабара. У кабінетах пропонується встановити відеокамери, а контракт із чиновниками буде передбачати прослуховування телефону без рішення на це суду. Крім того, від чиновника будуть вимагати повного розкриття інформації стосовно контрактів по службових питаннях [4].

Із теоретичної точки зору заходи звичайні та повною мірою прогнозовані. У багатьох країнах світу існує принцип прозорості дій працівників державних органів, що передбачає належне надання послуг у такому вигляді, який був би доступним для населення. Означене є одним із шляхів подолання корупції. Із практичної точки зору «компенсаційний пакет» повинен бути досить великий, адже останнім часом спостерігається тотальне підвищення цін та фатальне збідніння середнього класу, що штовхає людей на більш зухвалі дії та порушення, тому отримання незначної компенсації — це завідомо тупиковий шлях. Крім того, проблематичним залишається питання дотримання прав людини.

Важливим фактором запобігання проявам корупції є вдосконалення діяльності системи органів по боротьбі з корупцією.

Підсумовуючи, додамо, що потрібно більше уваги приділяти реагуванню на повідомлення громадян, ЗМІ, результати соціологічних досліджень про корупційні дії та інші протиправні дії посадових осіб, поширеність корупції в окремих відомствах.

Список використаних джерел

1. Невмержицький Є. Корупція в Україні: проблеми посилення протидії / Є. Невмержицький. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mego.info/>
2. Корупція в Україні — загроза національній безпеці. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ru/blogs/130145/> ;
3. Причини та ключові проблеми поширення корупції в Україні. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://novovoronzovka.just.ks.ua/zapobigannya-proyavam-koruptsiyi/prichini-ta-klyuchovi-problemi-poshirennya-koruptsiyi-v-ukrayini.html> ;
4. В. Курмазенко Проблема корупції в Україні [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2007/11/blog-post_19.html ;

Науковий керівник: **Омельчук Любов Василівна**, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідуючого кафедри з наукової роботи Національного університету державної податкової служби України, Ірпінь, Україна

Одержано 24.03.2015

© Шмарко Н. С., 2015

Юдіна Надія Анатоліївна,

студентка 3-го курсу факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ БАНДИТИЗМУ І РОЗБОЮ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Однією з умов становлення України як демократичної, правової держави є необхідність розробки та вдосконалення організаційно-правових основ боротьби зі злочинністю, насамперед організованою. Діяльність організованих злочинних об'єднань завдає істотної шкоди найважливішим сферам суспільного життя. Тому важливим є питання розмежування споріднених особливо тяжких злочинів, вчинених організованими злочинними об'єднаннями, зокрема таких, як розбій, вчинений організованою групою, і бандитизм.

Розробці цього питання приділяли увагу у своїх працях такі науковці, як Б. Головкін, М. Коржанський, В. Кудрявцев, В. Навроцький, Л. Гаухман, В. Биков, Б. Петухов, С. Тарарухін, А. Алексєєв, Ж. Каракетов та ін.

Б. Головкін зазначає, що відповідно до усталеного кримінально-правового підходу прийнято вважати озброєні напади, вчинені організованими стійкими злочинними групами бандами, більш суспільно-небезпечними порівняно з розбійними нападами на громадян, вчиненими тими ж організованими стійкими озброєними угрупованнями, які не мають законодавчих ознак банди. Проте постає питання: чи є велика різниця для населення, хто саме – банди або організовані, не менш численні злочинні угруповання зі зброєю в руках – відбирають їх майно, застосовуючи насильство, небезпечне для життя та здоров'я? Як бути слідчим органам при визначенні безпосереднього об'єкта посягання у випадках, коли злочинці організовуються, озброюються з єдиною метою – вчинення неодноразових розбійних нападів з корисливих мотивів? Чи не спричиняється у цьому разі шкода громадському спокою і громадській безпеці, одним із основних завдань якої є забезпечення права власності? І взагалі, який злочин має вищий ступінь суспільної небезпечності: розбій, вчинений організованою групою, чи бандитизм з корисливих мотивів? [1, с. 54]

Порівнявши санкції ст. 257 ККУ, яка передбачає відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 15 років з конфіскацією майна, та ч. 4 ст. 187 ККУ, яка встановлює позбавлення волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна, можна дійти висновку, що законодавець відносить розбій до більш суспільно небезпечних злочинів, ніж бандитизм. Проте така позиція законодавця видається не зовсім правильною.

Адже і розбій, вчинений організованою групою, залежно від його наслідків належить до тяжких або особливо тяжких злочинів, і бандитизм, що, як правило, вчиняється організованими групами, також є тяжким чи особливо тяжким злочином.

Ще однією ознакою, за якою порівнювані злочини дуже схожі, є озброєність організованої групи, що вчиняє розбій і бандитизм. Проте, як пише Б. Голіна,

наявність у банди саме вогнепальної, холодної, вибухової зброї є обов'язковою її ознакою – це загально-визнаний теорією і практикою факт. Застосування будь-яких інших предметів, що використовуються як зброя, не утворює складу бандитизму, чого не скажеш про організований розбій [2, с. 42].

Ще один важливий елемент, за яким формально важко відрізнити організований розбій від корисливого бандитизму, – це напад. Конструюючою ознакою розбою є насильницький спосіб нападу, об'єктивна небезпечність якого впливає на тяжкість можливих наслідків посягання, про що зазначає М. Панов. [3, с. 132–133]. За характером насильства, його зовнішнім виявом та наслідками напад озброєної банди мало чим відрізняється від розбійного нападу. Певною мірою збігаються порівнювані злочини і за суб'єктивними ознаками. Так, для організованих розбоїв та бандитизму характерний корисливий мотив і прямий умисел на заволодіння майном способом нападу, поєднаним з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Суб'єктом злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187 КК, а також ст. 257 КК, є осудні особи, які досягли 14 років [1, с. 55–56].

Проте порівнювані злочини мають і певні відмінності. Як зазначає Б. Головкін, в першу чергу вони відрізняються за родовим об'єктом, оскільки в ньому відбивається кримінально-правова природа злочину, його спрямованість на заподіяння шкоди конкретним суспільним відносинам, що знаходяться під пріоритетною кримінально-правовою охороною. Розбій має тільки 2 рівнозначні об'єкти посягання: власність і особу, причому розкрадання власності неможливе інакше, ніж через заподіяння шкоди здоров'ю особи. Бандитизм становить собою різноспрямовану злочинну діяльність, об'єктами посягання якої одночасно можуть бути мало чим пов'язані суспільні відносини з охорони: безпечного функціонування підприємств, установ, організацій, життя та здоров'я особи; волі, честі й гідності; власності; статевої недоторканності; авторитету органів державної влади тощо, при цьому родовим об'єктом бандитизму залишається громадська безпека як гарантований державою стан захищеності перелічених соціальних цінностей. Також організована група, що вчиняє розбій, відрізняється від банди меншою стійкістю. Ще одним дуже важливим елементом є те, що банди вже на етапі їх організації орієнтовані на вчинення різнорідної злочинної діяльності, що обумовлено не тільки метою наживи, а й забезпеченням стабільного функціонування об'єднання: через залякування населення і ненадійних учасників

угруповання, розправу з конкурентами, відступниками і працівниками правоохоронних органів, встановлення корупційних зв'язків. Усе це не притаманне організованим групам, що вчиняють розбої.

З урахуванням викладеного можна стверджувати, що розбій, вчинений організованою групою, і бандитизм – два різних за своєю кримінально-правовою природою злочини. Вони відрізняються між собою за родовим об'єктом посягання, рівнем організованості і стійкості злочинного об'єднання, метою утворення, якістю озброєності [1, с. 60–61].

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Розмежування розбою, вчиненого організованою групою, і бандитизму: кримінально-правові та кримінологічні питання / Б. М. Головкін // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8. – С. 53–61.
2. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження : монографія / В. В. Голіна. – Х., 2004. – С. 42.
3. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х., 1982. – С. 132–133.

Науковий керівник: **Володіна Оксана Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Одержано 08.04.2015

Явдошук Роман Вікторович,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ

Нестабільна економіка, погіршення соціально-політичних відносин духовної культури в Україні впливає відповідно і на прогресуюче падіння матеріальної забезпечення населення, а також проведення антитерористичної операції на сході України сприяють збільшенню психічної захворюваності суспільства. Показники кримінальної статистики нашої держави невтішні, відповідно простежуються і тенденції до збільшення кількості злочинних діянь, вчинених громадянами з психічними аномаліями та хронічними психічними захворюваннями. Ця тенденція постійно збільшується і зберігається і на світовому рівні. Поширюється спектр і кількість вчинених злочинів особами з психічними діагнозами. Ця тема є актуальною та потребує додаткового глибокого аналізу і пошуку методів виявлення, попередження та розкриття обмеженої осудності, а також сприятиме на практиці формуванню, розробці і виявленню та реалізації термінових ефективних заходів щодо встановлення у суб'єкта злочину обмеженої осудності.

Перш ніж починати характеризувати особу злочинця, слід згадати важливу особливість, котра полягає у тому, що відповідно до закону кримінальній відповідальності підлягає особа, яка визнана судом обмежено осудною, тобто особа, яка під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатною повною мірою усвідомлювати свої дії та керуватися ними [2].

Обмежена осудність не повинна розглядатися як частина осудності саме тому, що відрізняється від неї якісно і кількісно у своїй біологічній основі, хоча юридично має з нею багато спільного. Однак здатність діяти усвідомлено та керувати своїми діями при повній і обмеженій осудності неоднакова. У зв'язку з цим обмежена осудність може бути підставою для призначення осудній особі примусових мір медичного характеру та, на відміну від повної осудності, у деяких випадках може впливати на вид і розмір покарання.

З'ясуємо, коли саме виникає потреба у застосуванні обмеженої осудності на практиці. Однією з проблем обмеженої осудності є небажання працівників правоохоронних органів застосовувати ст. 20 КК України на практиці, і тому питання про обмежену осудність виникає тоді, коли:

а) є факт вчинення суспільно небезпечного діяння (злочину);

б) вказане діяння передбачене Законом про кримінальну відповідальність як злочин;

в) діяння вчинене особою, в якій суттєво обмежена здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними внаслідок хронічного або тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності (непсихотичного рівня);

г) є докази вчинення діяння особою, відносно якої вирішується питання про обмежену осудність;

г) у судді (слідчого) виник сумнів щодо психічної здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними (думка про психічне відхилення від норми).

У законодавстві не передбачено ступінь обмеження здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними. Однак очевидно, що психологічний критерій потребує певного уточнення. Він повинен передбачати суттєве обмеження у суб'єкта протиправного діяння здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Пропонуємо розглянути критерії обмеженої осудності. Але також зазначимо, що над проблемою розробки і встановлення меж, критеріїв, параметрів обмеженої осудності з 1993 р. працює Науково-дослідний інститут судової психіатрії, але, на жаль, наразі вагомих результатів не досягнуто. Вчені виділяють два основних критерії – медичний та юридичний.

Юридичним критерієм обмеженої осудності є факт вчинення особою передбаченого КК України суспільно небезпечного діяння (злочину), характеристика якого свідчить про психічний розлад суб'єкта злочину і значне обмеження здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, за наявності доказів вчинення його особою, відносно якої вирішується питання про обмежену осудність.

Медичним критерієм є психічний розлад. У законодавстві медичний критерій не конкретизований. Науковці до медичного критерію відносять хронічні або тимчасові хворобливі розлади психічної діяльності непсихотичного рівня (так звані межові психічні розлади або психічні аномалії), суттєвою ознакою яких є кількісне обмеження здатності усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними при якісному збереженні критичної функції свідомості (психопатія, неврози, фізіологічний афект).

Медичний критерій може виражатися двома ознаками:

1) інтелектуальною – особа не здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) (не здатна у повному обсязі усвідомлювати фактичну сторону та суспільну небезпечність своєї поведінки);

2) вольовою – особа не здатна повною мірою керувати своїми діями [1].

При цьому у особи може бути суттєво обмежена здатність усвідомлювати свої дії та просто обмежена або збережена здатність керувати ними, і навпаки. А також може бути суттєво обмежена і здатність усвідомлювати свої дії, і здатність керувати ними.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що дана тематика актуальна в наш час і потребує детального вивчення. Але при вивченні цієї теми виникає велика кількість проблем. Цікавими є результати опитування працівників ОВС щодо ставлення їх до обмеженої осудності. При розгляді справи виникало чимало проблем, основна з яких – це нерозуміння даної новели. Так, із 250 працівників слідчих підрозділів 75 % належать до категорії тих, хто не розуміє її перспективу та застосування на практиці. Також проблемою є відсутність у працівників ОВС досвіду призначення комплексних судово-психологічних експертиз. Щодо даної проблеми статистика зовсім невтішна, оскільки співвідношення дуже сильно відрізняється, а саме з 250 працівників міліції вміють призначати комплекс заходів щодо судово-психологічної експертизи 12,5 %, інші не мають досвіду на практиці призначати дану експертизу і тому з небажанням ставляться до цієї норми. Але для з'ясування обмеженої осудності необхідно призначити суб'єкту експертизу. Також 30,3 % працівників ОВС не розуміють можливостей судово-психологічної експертизи через відсутність досвіду їх використання. Тобто більшість працівників ОВС негативно ставляться до застосування обмеженої осудності, оскільки відсутність досвіду, низький професійний рівень не дають їм змогу зрозуміти значення обмеженої осудності. Але є й позитивні показники. Так, при цьому опитуванні

22,5 % опитаних висловилися за підтримку «обмеженої осудності», адже закріплення її у законі зобов'яже суд враховувати психічні аномалії злочинця в межах осудності для добровільно-примусової психологічної корекції, а також є необхідним для відмежування осудності психопатичних злочинців від загальної осудності чи неосудності [3].

Вирішення цієї проблеми потребує ретельного вивчення. На нашу думку, необхідно підвищити кваліфікаційний рівень працівників ОВС, а також більше приділяти увагу підвищенню рівня знань працівників ОВС. МВС України для цього зробило певні кроки, зокрема кожен працівник, який володіє іноземною мовою, отримує місячну надбавку. Тобто МВС заохочує працівників ОВС до вивчення іноземних мов. Працівник ОВС отримує вищу заробітну плату лише за те, що він знає та володіє іноземною мовою.

Багато вчених, теоретиків та практиків досліджують проблему особливостей обмеженої осудності, але великих здобутків так і не досягли. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Тобто суд взагалі може відмовитись від призначення покарання особі, визнаної обмеженою осудною стосовно вчиненого нею злочину, що безпосередньо впливає на її подальшу долю.

Список використаних джерел

1. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов. – К. : Кондор, 2005. – С. 153.
2. Кримінальний кодекс України / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
3. Лень В. В. Кримінально-правові проблеми визначення осудності злочинця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. В. Лень. – Харків – 2003. – 20 с.

Науковий керівник: **Казначеева Дар'я Володимирівна**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

Одержано 21.04.2015

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ
У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції
22 травня 2015 року, м. Харків, Україна

Українською, англійською, польською, російською мовами

Відповідальний за випуск: *А. В. Байлов*
Редагування: *Л. В. Русанова, Л. Є. Стешенко, А. В. Байлов*
Внесення правок, комп'ютерне верстання: *Ю. Л. Чумаков*
Дизайн обкладинки: *А. М. Тимченко*

Підписано до друку 13.05.2015 р. Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 23,00. Обл. вид. арк. 25,10. Наклад 200 прим. Замовлення № 13/05.

Видавець: Харківський національний університет внутрішніх справ,
61080, Україна, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27. Тел.: +38 (057) 7398-030

Друк: ТОВ «Тім Пабліш Груп»
61035, Україна, м. Харків, пр-т. Гагаріна, 129. Тел.: +38 (057) 755-38-10

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4252 від 29.12.11 р.